

Maarja Lõhmus Saateks

#### TEEKONNAD AJAKIRJANDUSES

50 aastat ajakirjandusõpingute algusest:  
Juhan Peegli koolkonna elav lugu

Ajakirjandusaastas 2026: kes me oleme,  
kust me tuleme ja kuhu läheme?  
Ülevaade EAAS-i koosolekust 23. jaanuaril 2026

#### KULTUUR AJAKIRJANDUSES

Andres Kõnno Meediaandmete linkandmestamise  
väljakutsed ERRi ja BFMI arhiivide näitel

Valeri Nuust Loovuse avaldumine ajakirjanduses  
1924-2024. Loova kirjutamise tunnuste esinemine  
100 aasta vältel

Fookuses on kultuuriajakirjandus.  
Ülevaade EAAS-i koosolekust 21. novembril 2025

Miina Pärn Kultuuriajakirjanik rollikonfliktis –  
kroonik, preester või prohvet?

Maarja Lõhmus Eesti ajakirjandushuumori  
sünnist ja selle loojatest

Maarja Lõhmus Meeletu 1970: New-Yorgi noorte  
eestlaste huumoriajakiri - või kas ikka huumori...

#### AJAKIRJANDUSE KEEL JA MÕTE

Ajakirjandus, ajakirjanikud ja keel.  
Ülevaade EAAS-i arutelust 21. septembril 2025

Aeglane ajakirjandus: kas ja kuidas on see meil ja  
praegu võimalik. Ülevaade EAAS-i arutelust  
21. märtsil 2025

#### REGULATSIOONID JA TURVALISUS

Andres Jõesaar Euroopa meediapoliitika ja  
Eesti seaduste muudatused

Helle Tiikmaa Vaigistushagide vastane kaitse  
Euroopas ja Eestis: miinimum, maksimum või  
midagi vahepealset?

Ireene Kilusk Eesti uurivate ajakirjanike tajutud  
turvalisus ja turvariskid

Armas Riives Kas paks nahk on piisav? Eesti  
meesajakirjanike kogemused vaenulikkusega  
digikeskkonnas

Eliise Kivi Kuidas Uued Uudised õõnestab Eesti  
ajakirjanike ja ajakirjanduse usaldusväärst

#### AJAKIRJANDUSE JA ÕPPE ARENDUS

Katarina Mürk Tehisintellekt ajakirjanduses:  
võimalused, puudused ja dilemmad kolme  
audiovisuaalse juhtumi näitel

Cassandra Piirioja Auditooriumi veebianalüütika  
kasutamine Eesti maakonnalehtede toimetustes

Annabel Kask Ajakirjandushariduse tähtsus valdkonna  
spetsialistide vaates

Anete Sammler Eesti veebiajakirjanduse arengulugu  
tutvustava tugimaterjali koostamine

#### VARIA

Kristjan Väli „Miks ohver midagi ei ütle?": kuidas  
kujuneb kannatanu Õhtulehe krimilugudes

Julia Podgorneva Vabatahtlik ajakirjandus ja  
selle põlvkond

Peeter Vihalemm Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja  
kommunikatsiooni eriala lõpetajad ja lõputööd 2025

Andres Kõnno Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja  
kunstide instituudi ajakirjanduse ja nüüdismeedia  
õppekavadel kaitsstud tööd 2025

# Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 2025

EAAS

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS



**Eesti  
Akadeemilise  
Ajakirjanduse  
Seltsi  
aastaraamat**

**2025**

**EAAS**

EESTI AKADEEMILINE AJAKIRJANDUSE SELTS

Tartu 2026

*Koostajad ja toimetajad:*

Maarja Lõhmus, Helle Tiikmaa

*Keeletoimetaja:* Kairi Janson

*Küljendus:* p<sup>2</sup>

*Kaane kujundus:* Andrus Peegel

EAASI aastaraamatu koostamist ja väljaandmist toetavad  
Ekspress Grupp, Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut,  
Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituut

© Eesti Akadeemiline Ajakirjanduse Selts 2026

ISSN 2228-0316

*Trükk:* Hansaprint OÜ

# Sisukord

<i>Maarja Lõhmus</i> Saateks .....	9
------------------------------------	---

## Teekonnad ajakirjanduses

50 aastat ajakirjandusõpingute algusest: Juhan Peegli koolkonna elav lugu .....	12
Ajakirjandusaastasse 2026: kes me oleme, kust me tuleme ja kuhu läheme? Ülevaade EAAS-i koosolekust 23. jaanuaril 2026 .....	33

## Kultuur ajakirjanduses

<i>Andres Kõnno</i> Meediaandmete linkandmestamise väljakutsed ERRi ja BFMi arhiivide näitel .....	46
<i>Valeri Nuust</i> Loovuse avaldumine ajakirjanduses 1924-2024. Loova kirjutamise tunnuste esinemine 100 aasta vältel .....	52
Fookuses on kultuuriajakirjandus. Ülevaade EAAS-i koosolekust 21. novembril 2025 .....	57
<i>Miina Pärn</i> Kultuuriajakirjanik rollikonfliktis – kroonik, preester või prohvet? .....	69
<i>Maarja Lõhmus</i> Eesti ajakirjandushuumori sünnist ja selle loojatest .....	82
<i>Maarja Lõhmus</i> Meeletu 1970: New-Yorgi noorte eestlaste huumoriajakiri – või kas ikka huumori... ..	85

## Ajakirjanduse keel ja mõte

Ajakirjandus, ajakirjanikud ja keel. Ülevaade EAAS-i arutelust 21. septembril 2025 .....	92
Aeglane ajakirjandus: kas ja kuidas on see meil ja praegu võimalik. Ülevaade EAAS-i arutelust 21. märtsil 2025 .....	98

## Regulatsioonid ja turvalisus

<i>Andres Jõesaar</i> Euroopa meediapoliitika ja Eesti seaduste muudatused .....	114
<i>Helle Tiikmaa</i> Vaigistushagide vastane kaitse Euroopas ja Eestis: miinimum, maksimum või midagi vahepealset? .....	122
<i>Ireene Kilusk</i> Eesti uurivate ajakirjanike tajutud turvalisus ja turvariskid .....	129
<i>Armas Riives</i> Kas paks nahk on piisav? Eesti meesajakirjanike kogemused vaenulikkusega digikeskkonnas .....	139
<i>Eliise Kivi</i> Kuidas Uued Uudised õõnestab Eesti ajakirjanike ja ajakirjanduse usaldusväärset .....	145

## Ajakirjanduse ja õppe arendus

<i>Katarina Mürk</i> Tehisintellekt ajakirjanduses: võimalused, puudused ja dilemmad kolme audiovisuaalse juhtumi näitel .....	154
<i>Cassandra Piirioja</i> Auditooriumi veebianalüütika kasutamine Eesti maakonnalehtede toimetustes .....	167
<i>Annabel Kask</i> Ajakirjandushariduse tähtsus valdkonna spetsialistide vaates .....	173
<i>Anete Sammler</i> Eesti veebiajakirjanduse arengulugu tutvustava tugimaterjali koostamine .....	183

## Varia

<i>Kristjan Väli</i> „Miks ohver midagi ei ütle?\": kuidas kujuneb kannatanu Õhtulehe krimilugudes .....	192
<i>Julia Podgorneva</i> Vabatahtlik ajakirjandus ja selle põlvkond .....	198
<i>Peeter Vihalemm</i> Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eriala lõpetajad ja lõputööd 2025 .....	205
<i>Andres Kõnno</i> Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudi ajakirjanduse ja nüüdismeedia õppekavadel kaitstud tööd 2025 .....	207





## Saateks

Käesolev aastaraamat on viieteistkümnes.

Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi huvi on laiendada ajakirjanduse kõneainet, süvendada ajakirjanduslikku tunnetust ja refleksiivsust, koondada ja esitada ajahetke mõttelaadi, mis peegeldub hästi ka uuringute teemades ja meetodites.

Väljaanne koondab neid töid, mis on eelnevail aastail Tartu ja Tallinna Ülikoolides valminud.

Näeme, et tööde meetodid on muutunud aastatega kvalitatiivsemaks. Et teemade käsitlemist mõista, on vaja rohkem süveneda ka esitajate personaalsesse loogikasse, sest olulisel kohal on kirjutajate subjektiivsemad arusaamad tähendusvälja konstrueerimisest ja reflekteerimisest.

Ühtlasi on selle numbriga fookuses huvi ajakirjandusvaldkonna õppe ja õppematerjali vastu ning küsi-

mused ajakirjandusväljaannete sisu kohta. Meetodid ja käsitlemised, mis on küllaltki ideoloogilised või võimaldavad ideoloogiaid määratleda, on samuti ajamärk. Teisalt kompavad tööd tekstilisi ning mentaalseid piire, et uurida, kuhumaale on eri aegadel võinud naljade ja huumoriga minna.

Ajakirjaniku elukutse pole kunagi olnud üheksast viieni vältav ametnikutöö, vaid elukutse kui elu kutse ja elustiil, mis tähendab pikale teekonnale asumist ja lõputut tööd iseendaga.

Aastaraamatu lood kutsuvad kaasa ja edasi mõtlema, et anda hoogu kirjeldada, näidata ja arutada tõetsinguid ja tähendusvälja.

*Koostaja Maarja Lõhmus  
4. aprill 2026, New Yorgis*



TEEKONNAD AJAKIRJANDUSES

# 50 aastat ajakirjandusõpingute algusest: Juhan Peegli koolkonna elav lugu

Kogunud Maarja Lõhmus

Aastal 1976 loodi Tartu Riiklikus Ülikoolis Juhan Peegli eestvedamisel eraldi Tartu Riikliku Ülikooli filoloogiateaduskonna ajakirjandusosakond ja 1979. aastal ka žurnalistika kateeder. 1976. aastal asusid ajakirjandust õppima noored, kel ajakirjanikuks saada oli elu unistus.

Ajakirjandusõppesse kandideerimiseks pidi igaüks esitama hindamiseks oma avaldatud loomingu portfoolio. Järgnes vestlus komisjoniga, kus Juhan Peegli üks lemmiküsimus oli: kellele kuulub võim?

Mida tähendas eneseteostusega ja otsinguliste noorte jaoks mõelda, öelda, kirjutada? Noori vajati, neid arendati ja julgustati, aga samas ka raamiti, piirati ja karistati. Noori ajakirjanikke valmistati ette nii elu,

majanduse, põllumajanduse, kultuuri kui ka poliitsüsteemi toimimise vahendajaks. Kas subjekt või vahend olid õpingutel valitavad. Kuid valikud polnud must-valged.

Üks oli selge: ajakirjanik on looja, ajakirjandus on looming. Loominguline treenimine vältas viis aastat. Kursusejuhendaja oli Juhan Peegel. Nüüd oli aeg saata kõigile toonastele ajakirjandusüliõpilastele järgmised küsimused:

*1. Mida Juhani õpetusest sain/ei saanud? Mida olen püüdnud järgida?*

*2. Aruanne Juhani: Mida olen teinud Eesti edendamiseks – minu töötee ja mõtted ühiskonnast-kultuurist.*

## Mati Määrits

Kuigi võinuksin juba hea mitme aasta eest pensionipõlve pidama jääda, siis sellest võimalusest pole ma millegipärast tahtnud kinni hakata, vaid pean ajakirjanikuametit jätkuvalt edasi.

1. Eelkõige olen lähtunud Juhani õpetusest „Ajakirjanik sa võid olla, inimene sa pead olema“. Seetõttu olen ikka püüdnud suhtuda oma infoallikatesse lugupidavalt, kasutamata mingilgi moel ära nende vähest kogemust ajakirjanikuga suhtlemisel. Olen nii mõnigi kord osa kuuldest ka enda teada jätnud, nähes juba ette, missuguseid probleeme võiks see allikale tekitada. Iselugu on poliitikute, ametnike ja firmade juhtivtöötajatega, kes kipuvad nende jaoks mittekasuliku info enda teada jätma. Igal juhul on möödapääsmatu suhelda ka teiste allikatega, mis võimaldab tõe lähemale saada.

Mulle meeldib kasutada võimalikult palju otsest kõnet, mis muudab teksti vähem kuivaks ja paremini loetavaks. Selle saavutamiseks on mul ka omad nipid – kuigi saan ise juba öeldu mõttest aru, tasub vahel

mängida lolli ja lasta allikal varem kantseliidivormis või siis erialases keeles väljendatu oma sõnadega lahti seletada. Nõnda saab ka lugeja asjale paremini pihta.

2. Ajakirjanikuteed alustasin juba ülikooli ajal, 1978. aastal, poole kohaga tollaegse Edasi toimetuses. Tõenäoliselt oleksin seal ka pärast lõpetamist jätkanud, aga kuna olin oma diplomitöö jaoks teiste tudengite abil tartlaste seas teinud küsitluse konkreetsete ajalehenumbrite loetavuse kohta, soovisid tollaegsed kolleegid teada saada, missuguseid artikleid tegelikult loetakse. Küsitluses oli ka võimalus vabaks arvamuseavalduseks ning nii mõnigi kommentaar ajakirjanduse aadressil oli üsna sapine. Teiste hulgas vahendasin nooruslikust uljusest kolleegidele ütluse „Edasi peatoimetaja on üks igavene kommude saba-rakk“. Kui olin selle välja öelnud, oli minu karjäär Edasis ka lõppenud.

Mõne aja pärast andis Kohtla-Järve rajoonist pärit kursuseõde Krista Aru mulle teada, et sealne kakskeelne rajoonileht Leninlik Lipp / Leninskoje Znamja

otsib peatoimetaja asetäitjat, kes vastutaks eestikeelse väljaande eest. Lubati ka korterit. Kuna olin koos vanematega Tartu ühetoalises korteris elamisest surmani tüdinenud, käisin Kohtla-Järvel esmalt pikal praktikal, misjärel andsin oma jah-sõna tööle asumiseks. Peatoimetaja asetäitjaks ma siiski ei saanud, sest samal ajal oli peatoimetajaks pandud ehitustrusti parteikomitee sekretär, kelle arvates polnud ma selle ameti jaoks poliitiliselt veel piisavalt küps.

Uudiste tegijana kajastasin peamiselt Kohtla-Järve rajooni tegemisi, kus erinevalt linnast elasid valdavalt eestlased. Siis aga tuli peatoimetajal mõte koolitada mind enne vastutava sekretäri (tegevtoimetaja) pensionile minekut tema järeltulijaks. Ega mulle mõte päevad otsa laua taga istuda ja trükikoja tinalaost tulnud veergusid maketile kleepida eriti meeldinud. Seega, kui Rahva Häälest tuli pakkumine Tallinnasse üle tulla, ütlesin pikemalt mõtlemata jah. Kolm aastat kohustuslikku sundaega pärast lõpetamist olid ka just läbi saanud.

Ajakirjandusmaja viiendal korrusel olin just neil aastatel, kui nõukogude võim hakkas juba murenema ja Eesti vabanemise tuuled puhuma. Staažikate ideoloogiasõdurite kõrvale võeti tööle noori „vihaseid mehi“, nagu Ülo Russak, Enno Tammer, Peeter Raidla, Margus Mets ja teised, kelle kirjutised olid hoopis teisest puust kui need, mis tulid vanemate tegijate sulest või kirjutusmasina klahvide alt (esimesed arvutid jõudsid toimetusse 90-ndate alguses). Muu hulgas noppisime üleliidulistest ajalehtedest välja absurdseid lugusid elust Nõukogudemaal, mis lugejate poolt suure huviga vastu võeti. Selle rubriigi eest pälvisime ka ajakirjanike liidu aastapreemia.

Üks mu Rahva Hääles töötamise aja tippphetki oli Balti keti kajastamine koos fotograaf Harald Leppiksoniga. Sõitsime toimetuse autoga Tallinnast Pärnu poole. Kuna liiklus oli kinni pandud, lehvitasid inime-

sed meile nagu riigivisiidil olevale kuningale ...

Pärast Rahva Hääle sisulist kinnipanekut 1994. aastal asutas kollektiiv tuntud ärimeeste toel ajalehe Eesti Sõnumid, kus olin parlamendikorrespondent. Juba Rahva Hääle ajal istusin ajakirjanike rõdul ning kirjutasin ülevaadet otse sülearvutisse. Mäletan, et tollaegne justiitsminister Kaido Kama avas lugejaile kusagil aknalaua omandireformi seaduse nüansse, ise samal ajal suitsu pahvides. Vahel tulin alles öhtul kella üheksa ajal Toompealt toimetusse, kus küljendaja pistis arvutidisketi (netti sel ajal veel polnud) küljendusarvutisse ning lugejad said just Rahva Häälest ja hiljem Eesti Sõnumitest teada kogu meie ühiskonnakorraldust mõjutavate alusseaduste kohta.

Kuid otsa sai ka Eesti Sõnumite aeg. Just enne seda olin otsustanud osaleda Põlvamaa ajalehe Koit peatoimetaja konkursil. Tartus elavad vanemad vajasid juba hoolt ning omandireformi käigus tagastatud talukohad järelevalvet. Tööle asusin 1995. aasta alguses. Peatoimetaja ametit ei pidanud ma küll kuigi kaua, sest ajalehe erastamisel ehitusfirma omanikule alla jäänud toimetuse pere ei suutnud sellega kuidagi leppida ning suhtus ka minusse kui peremehe käepikendusse. Lõpuks ei jäänud omanikul muud üle, kui tuua tagasi endine peatoimetaja, mina aga jätkasin uudistetoimetajana. Sellel kohal olin kuni Koidu sulgemiseni 2019. aastal.

Sellest ajast olen töötanud Põlva-, Valga- ja Võrumaa tegemisi kajastavas ajalehes Lõuna-Eesti Postimees. Kuna olen ajakirjanikest ainuke, kes elab Põlvamaal ja on seal ka pikalt töötanud, on minu kanda peamiselt kodumaakonna teemad. Aga aeg-ajalt satun ka Võru- ja Valgamaale. Töötan kodukontoris, mis nõudis vähemalt alguses omajagu harjumist – kõik tehnilised süsteemid olid võõrad. Aga hakkama sain: ega mind muidu poleks kolleegide ettepanekul 2026. aasta alguses aasta töötajaks nimetatud.

### Silvia Paluoja (Sibrits)

Need 50 seikluslikku aastat alasi ja haamri vahel. Academia Journalistica aukoodeksi järgi hindan ennast ja teisi mitte kavatsuste, vaid nende teostamise järgi. Ühe kavatsuse teoks tegemine ootas aastaid mõttekaaslasid, kuni Kilingi-Nõmme kunagise raudteejaama lähedal avati 14. juunil 2019 mälestuskivi neile, kes Saarde vallast 14. juunil 1941 ja 25. märtsil 1949 küüditati, ja teabetahvel küüditatute nimedega. Hällist graniidist kivi on ülemisest servast nagu murdunud, et sümboliseerida inimeste katkenud unistusi, nagu me kiviraidur Ülo Kirdiga kujundasime. Minu

jaoks on selle mälestuskivi püstitamise algatus tegu, mis läheb korda kohalikele ja paljudele suguvõsadele ning on püsiväärtusega võrreldes sõnadega, mida olen aastakümneid ajalehes avaldanud ning kokkuvõttes tootnud makulatuuri.

Kui oleksin kohe pärast Nuija keskkooli lõpetamist Tartu Ülikooli eesti filoloogiasse sisse saanud, poleks põhjust neid ridu kirjutada. Aga läks teisiti ja kui avati žurnalistika osakond, jätkus mul maatüdrukuna julgust vestlusele tulla. Jätan viis ühist õpinguaastat vahele ja torman ajas edasi. Tollase Pärnu Kommunis-

ti toimetusest tahtsin jalga lasta enne, kui kohustuslikud kolm suunamisaastat täis said. Mujalt tulnuna ja sõnakana sattusin mingisse omavaheliste suhete ämblikuvõrku. Noorte teemade käsitlemise kohta öeldi, et see leht on Säde (tollane üleriigiline pioneerileht). Valasin hulga pisaraid. Kui andsin tööstusosakonna juhatajana ajalehe parteikoosolekul aru sotsialistliku võistluse kajastamisest ja muust NLKP-lisest mõlast ning julgesin Edasi artiklile tuginedes teatada, et isegi akadeemik Kõörna ei saa aru, mis asi see sotsialistlik võistlus on, läksin peatoimetaja Ernst Helemäega nii tülli, et lõin toimetuse ukse enda tagant kinni.

Tollases partei Pärnu rajoonikomitees valitses näidendeid kirjutava Valter Udami juhtimisel vaba õhkkond ja sinna ma instruktorina tööle saingi. Pärnu Postimeheks nimetatud ajalehe toimetusse naasin, kui vabanes põllumajandusosakonna korrespondendi koht. Vahepeal olin ka ETA (Eesti Telegraafiagentuur) mittekoosseisuline korrespondent ja tegin kaastööd Noorte Häälele. Vabakutseline ajakirjanik olen olnud 2020. aastast. Pärnumaa on selle inimestele pühendatud kirjasõna väärtustanud vapimärgiga (2010) ning parima haridus- ja kultuuritöötaja tiitliga (2023).

Meie põlvkonna ajakirjanikke on saatnud riigikorra vahetumine, raha- ja muud reformid ning erakordsed sündmused ja inimesed. Nopin oma pagasist mõne näite alates 2005. aasta jaanuaritormist, mille tagajärgi õnnestus näha ka piirivalve lennusalga kopterist. Pärnus pakendati mind enne õhkutõusmist üleni oranži kummiskafandrisse, millel oli küljes nii palju nõõre, trukke ja vilesid, et keerlesin nagu vurr, kuni kõik need kinni said. Mõtlesin, et lähme selliste ufo-nautidena Manijal ja Kihnus maha, aga skafandrist oli vaja maandumise järel välja ja õhkutõusmise eel jälle sinna sisse pugeda. „Kui me merre kukume, jääte pinnale ujuma,” seletati lahkelt. Generaatorite, kuivainete ja muu hädakauba hulgas laaditi Pärnu lennuväljal kopterisse ka kaks kasti viina, suurem Kihnu ja väiksem külmarohuks Manijale. Kihnu saar oli tormi järel muutunud kolmeks künkaks. Kui asjamehed vallavanemalt olukorrast ja kahjustest ülevaate said, selgus, et suurem viinakast oli kiiruga Manijale tõstetud. „Nüüd joovad nad ennast seal surnuks,” arvas keegi.

Tuntud alpinist Jaan Künnap tellis oma alpinismikooli õppereisiks „Kaukasus 2007“ Pärnu bussipargist kaks bussi. Tundsime ühte neist juhtidest ja kui too eelolevast sõidust lobises, võtsin ühendust Künnapiga endaga, et tahan kaasa tulla ja kirjutada. Künnap võttis nii pika mõtlemisaja, et Venemaa viisa ajamise aeg võis umbe joosta. Lõpuks tuli jah-vastus. Ütlesin peatoimetaja Hannes Kuusmale, et ta võib mulle puhku-

se vormistada, sest ees ootas Elbrus. Kolmenädalasel koosolemisel baaslaagris selgus ka Künnapiga pika mõtlemise põhjus, kui ta kuulis, et keegi ajakirjanik Pärnust tahab mägiekspeditsioonist kirjutada. Hiljuti oli keegi temast sisuliselt kollases ajakirjas keernud kokku teda ärritanud loo. Aga ega Juhan [Peege] asjata rõhutanud, et ajakirjanikud võite olla, inimesed peate olema. Ma ei rünnanud ekspeditsiooni juhti tema isikliku elu küsimustega. Tagasiteel Moskva rääkis ta mõndagi südameilt ära, ainult et minu põhimõtte järgi ei ole kõik müügiks. Meie aukodeksiksi on kirjas, et „ma pean oma kaaslastega suhtlemisel esimeseks seaduseks lugupidamist ja taktitunnet“. Iseenesest mõistetav, aga nooreneva põlvkonna jaoks mõnigi kord taandarengus, kui kuulen, milliseid küsimusi usutletavale esitatakse.

2005. aastal alustasin Pärnu Postimehes kirjutis-tesarja „Külalood“, mille lõpetasin 2018. aastal Eesti Vabariigi 100. aastapäeva auks sajanda külaloo. Iga paarisküljelise ülevaate jaoks valitud küla kohta tegin eeltöö: millega seal tegeletakse, keda või mida esile tuua ja miks, lisaks infokast. Need lood said nii oodatuks, et kui olin sarjale punkti pannud, sain mitu kirja etteheitega, et „meie külla te ei jõudnudki“. Maainimeste ettevõtlikkus, raskustele vastupidamine ning austus esivanemate rajatu vastu väärivad ajakirjanduses rohkem rääkimist ja kirjutamist kui see, mis toimub linnriigi Tallinna keskel.

Külalugusid tehes sain õppetunni, mille järel kinnitasin endale, et väldin otseküsimusi isikliku elu ja laste kohta. Istusin ühes kalurikülas äsja valminud kail, kiilid lendasid, paadid olid kaldas, päike pleekis. Eeltööd tehes olin kuulnud, et kalurist jutukaaslasel on kaks poega. „Kas pojad käivad ka juba teiega merel kaasas?“ pärisin. Mees minu kõrval kangestus, puuris pilgu enda ette ja lausus siis hirmvaikselt, et ei käi: üks poeg on ratastoolis ja teine sinna jäämas, mõlemal on *sclerosis multiplex*. Ma olin oma küsimusega osatanud tema hingehaava. Ühes külas leppisin jutuajamise kokku ka külaelu eest vedava vanapaariga. Planeerisin kohtumised nagu ikka, minutipealt, et jõuaks koos fotograafiga pika sõiduga kõik jutud aetud ja pildid tehtud. Külalugude makett oli välja kujunenud: põhilugu ja viis-kuus väiksemat juurde. Koputasime tolle vanapaari maja uksele ja kahvatusime: elutoas oli kaetud rikkalik laud. Meie jaoks. Märkasin riivilil kahe noore mehe raamitud fotot, aga hoidsin suu kinni ega pärinud, kas need on nende pojad. Ja siis hakkasid nad ise rääkima. Fotodel olid nende pojad, noorelt õnnetuse läbi otsa saanud ja puhkavad kohalikul kalmistul. Mõistsin, miks oli meid oodates selline laud kaetud.

Eakas ema ja isa suhtusid meisse nagu oma lastesse. Võtsime aja maha, saime külajutud aetud ja läksime koos kalmistule ...

Vabakutselisena taastasin oma liikmelisuse Eesti Ajakirjanike Liidus, mis oli Pärnu Postimehe organisatsiooni sisevastuoludes katkenud. 1985. aastal astusin tollasesse NSVL-i Ajakirjanike Liitu ja sain ajastukohase liikmepileti: punase kaane sisse kuldtähtedega pressitud venekeelne „Sojuz Žurnalistov SSSR“. Just sellest pilest oli abi, kui kolleegidega Ida-Saksamaal reisides meie väike buss katki läks ja Potsdamis polnud abi saada mujalt kui seal paiknevast Vene sõjaväeosast. Mis iganes auastmes ülemus võttis minu kuldähelise pileti, kontrollis kusagil andmeid ja seepeale öeldi meile tere tulemast, anti öhtusööök ja öömaja väeosa võõrastemajas, mis oli Saksa ajal olnud bordell, ning hommikuks oli buss sõidukorda tehtud. Eestis oli juba toimunud Balti kett, Berliini müürist käisid sakslased vastava loaga vabalt läbi, Vene ohvitseride proud elased kohvrimeeleolus. Sakslased hoiatasid meid tänaval muigamisi, et pidage meeles, Vene sõjaväeautol on siin alati peatee.

Riigikaitsega olen seotud Kaitseliidus Naiskodukaitse liikmena. Kui 2022. aasta 24. veebruaril alustas Venemaa Föderatsioon täiemahulist sõda Ukrainas ning hakkasid saabuma Ukraina sõjapõgenikud, avas sotsiaalkindlustusamet Pärnus vastuvõtukeskuse. Sinna otsiti vene keele valdajaid ja Naiskodukaitse kutsel läksin vabatahtlikuks. Sisustasime keskuse sõna otseses mõttes käigult ja täiendasime varusid vas-

tavalt vajadustele. Pakkusime pikast teest räsitutele sooja toitu, varusime riideid, jalatseid, mänguasju ja hügieenitooteid. Päeval ja ööl ei olnud enam vahet. Märtsi alguses avas Politsei- ja Piirivalveamet Pärnus sõjapõgenike vastuvõtukeskuse ja mind komandeeriti sinna, ikka vene keele ja suhtlemisoskuse pärast. Vahetused kestsid kaheksa tundi, mõnes ööpäevas tegin kaks vahetust, sest inimesi ei jätkunud. Lood, mis sõjapõgenikega kaasa tulid, olid traagilised. Sellegi keskuse jooksime piltlikult öeldes ööpäevaga käima, sisustasime eakamatele vooditega toad, lastele mängunurga, ema ja lapse toa, korraldasime toitlustuse, registreerimis- ja menetlusruumid, kiirabitoa, allkorrusele lemmikloomade- ja pagasihoidla, mida valvas Kaitseliit. Pärnust käisin Eesti Pagulasabi palvel märtsi keskel bussiga sõjapõgenikel järel Medyka keskuses Poola-Ukraina piiril. Bussijuhtidele oli firma korraldanud ööbimise hotellis, mina magasin magamiskotis bussi pörandal. Edasi-tagasisõiduks kulus üle kahe ööpäeva. Iga inimene selles bussis, pooleaastasest poisist üle 80-aastasteni, vajas tähelepanu. Kogu tagasisõiduöö olin jalul ja tänasin mõttes Punase Risti seltsi, kes komplekteeris kaasa esmaabikoti.

Võin meie kursuse juhendajale Juhan Peeglile ausalt silma vaadata. Inimese ja ajakirjanikuna. Kaitseliidu eriklassi teenetemedal (2020), justiitsministri Vabaduse Tammepärja aumärk (2022) ja kroonik ajakirjanikutööle presidendilt Valgetähe V klassi orden (2024).

## Neeme Brus

„Ajakirjanik sa võid olla ...“ Nii ütles 1976. aastal ajakirjandusteele astuda soovinud noortele meie õpetaja Juhan Peegel. Lause teine pool on kõigile teada, et „inimene sa pead olema“.

Inimeseks olemine polnud talle endalegi lihtne, olles teinud läbi suure sõja Eesti okupeeritud nõukogude poolel ja mäletades oma noorust ning teenistust vaba Eesti kaitseväes enne sõda. Kui Juhan 2007. aastal lahkus, seisime koos Ivar Jõesaarega tema juures aualves Eesti ohvitseri vormis. Meie ülikoolikaaslasel arvasid, et talle oleks see meeldinud. Nõukogude võim hävitas suure osa Juhani perest ja lähedastest. Ometi tuli edasi elada ja püüda anda endast parim ka järeltulijatele. Just seda Juhan tegi, õpetades ja omal leebel moel kasvatades 1970–80. aastate noori Tartu Riiklikus Ülikoolis, Eesti NSV-s.

Tagantjärgi tarkusena tuleb teadmine, mida vähemasti minul siis polnud, et saime temalt ausa

ja inimliku maailmanägemise, mis on hiljem vägagi kasuks tulnud. Ajakirjandusliku käsitöö oskuse loomulikult samuti. Praktilise toimetustöö tõde, et iga hea loo puhul tuleb algus ja lõpp maha võtta ning keskelt kõvasti kärpida ja läheb ainult paremaks, tuleb ju samuti Juhaniilt, kõik me mäletame. Või siis tarkus, et nali on tõsine asi. Kui ikka midagi ei ole naljakas, siis selle naljaks pingutamine ajab asja ainult hullemaks. Nali kas on või seda pole, ütles lugupeetud professor, ja see peab paika tänaselgi päeval, kui püüda jälgida nõndanimetatud humoorikaid etteastumisi kasvõi aastavahetuse telekavades. Ehk nagu Bulgakovil ütles Saatan puhvetipidajale: „Tuurakala saab olla ainult ühes värskuskategoorias, see on esimene ja samas viimane. Teine värskuskategooria tähendab roiskumist ...“

Kirjutades, nagu nende loodetavasti loetavate mälestuste toimetaja soovis, veidi endast ja arvata-

vast panusest Eestile, väidan, et olen paljuski Juhan Peeglit kaasa saadu toel püüdnud teha elus kõike kõige paremini, nii, nagu suudan. Ma ei lõpetanud ajakirjanduse eriala koos nendega, kellega 1976. aastal alustanud olime, vaid erinevate olude tõttu alles 1985. aastal kaugõppes. Olen seega tänulik, et ligi 50 aastat on toonased kaaslased mind ikka omaks pidanud. Ja nii nagu ka põlvkonnakaaslased olen minagi oma elus saanud osa väga paljust, kus tuli anda panus teadmata, mis sellest päriselt välja tuleb.

Nagu näiteks: eelmise sajandi 80. aastate lõpul, mil Nõukogude Liit hakkas kiirelt lagunema ja algas suur avalikustamine, tegime Eesti Raadio uudiste (toonana „Päevakaja“) toimetuses koos kursusevenna Erki Berendsi, veidi noorema Ain Saarna ja paljude teistega põhjalikult uueks saate „Piirist piirini“ ja hakkasime seal avaldama tõlkeid venekeelsetest ajalehtedest. Need kirjutasid avalikustamise tuhinast stalinlikest kuritegudest ja muustki, mida veel aasta-paar enne seda keegi ei olnud lootnud lugeda. Saade „Kella kolme kaja“ sai vägagi kuulatavaks.

Sel ajal juhtus kõik väga kiiresti. Loodi Eesti esimene välisosaluselise ajaleht Äripäev, kuhu mulle reporteritööd pakuti. Seejärel aga sain kutse Toopeale valitsuse pressisekretäri kohale, esmalt Edgar Savisaare ja seejärel Tiit Vähi peaministriks olemise ajal. Olin

tunnistajaks sündmustele, millest võime täna lugeda ajalookäsitlustes. Veidi sain ka ise kaasa teha.

1992. aastal aga määras president Lennart Meri suursaadikuks Saksamaale kaasteelise ülikooli ajakirjandusosakonnast Tiit Matsulevitši. Läksin koos temaga Bonni, kus olime tegevad noore riigi välissuhtluse ülesehitamise juures. 1995. aasta tõi mu tagasi Eestisse juhtima Eesti Teadete Agentuuri (ETA), mis paraku jõudis 2000. aastaks erastamisele ja seeläbi ka lõpule. Nagu elus sageli nii mängisid sealt edasi rolli juhused ja inimestevahelised kontaktid. Leidsin end 2000. aastal reservohvitseride kursustelt ja sealt edasi Kaitseliidu peastaabi avalike suhete osakonna ülema kohalt, kus teenisin mõningaste kaitseväes tavaliste väliskoolituste ja missioonidega kuni 2011. aastani. Edasi kuni reservi arvamiseni aastal 2014 olin kindral Riho Terrase juures kaitseväge protokollülem. Tänaegi töötan tsiviilametnikuna Kaitseliidu strateegilise kommunikatsiooni osakonnas senikaua, kuni mind vaja läheb. Sellega lõpetangi oma pika, kuid sisutu heietuse, nagu ütles Juhan. Ma olen väga tänulik talle ja samuti oma kaaslastele, kellega alustasime ülikoolis ajakirjanduse õppimist pea 50 aastat tagasi. Aga ka kõigile teistele kaasteeliste, kes kasvanud sealtsamast kateedrist/õppetoolist/osakonnast.

## Aime Jõgi

1. Ma sain oma ellu võimaluse pääseda ajakirjandusprofessori ja keeleteadlase Juhan Peegli kõige lähemate õpilaste ringi. Sain temalt terveks eluks ilmselt ka veendumuse, et lihtsus, inimlikkus ja hea huumor ei ole suhtlemises kunagi kohatud. Ka kõige keerulistes ja vastuolulisemates olukordades või ülimalt erudeeritute inimeste keskele sattudes, kus endal edasiminekuks tarkusest puudu tuleb, õpetas tema eeskujuga mulle seda, et ära kardada, ole lahke ja lugupidav, viisakas, pea oma sõna ja kirjuta asjadest siis, kui need sulle korda lähevad. Ära pooseta ega lahmi. Ta õpetas veel palju, mida kirjeldada raske. Jäänud on vaid igatsus inimese järele, kelle õpetus ja elutarkus ning silmavaade on mind päriselt puudutanud ja keda ükski teine inimene pole hiljem suutnud asendada ega varjutada.

2. Aruanne Juhanile. Ma ei usu, et ma oleksin teinud Eesti edendamiseks midagi, mida ilma minuta poleks sündinud. Eesti ja tema saatuse on mind igal sammul kaasa haaranud ja usun, et olen suure kohusetunde ja pühendumisega teinud oma reporteritööd Eesti edenemise nimel.

Tartu riikliku ülikooli žurnalistika eriala lõpetanud asusin ma 1981. aastal tööle Viljandimaa ajalehte Tee Kommunismile kohalike raadiosaadete korrespondent-organisatorina.

Kohalikku raadiot ei olnud Viljandis eksisteerinud juba kümme aastat, aga ametikoht oli olemas ja ma seadsin endale eesmärgi kohalik radio üles äratada. Tänapäeva mõistes ei olnud see päris radio. Eestis töötas veel tsiviilkaitse huvides raadiotranslatsiooni võrk ehk sidesõlmest juhitud traatraadiosüsteem, mis tähendas, et saade jõudis sinna, kuhu olid veetud traadid – vabrikuisse, tehasteisse, ühiselamutesse, ühiskondlikesse asutustesse, kultuuri- ja kortermajadesse. Radio sai mängida seal, kus traadid olid ühendatud krapiga ehk radiolaadse kommutaatoriga.

Tööle asudes ma siis esimestel aastatel lihtsalt organiseeringi seda raadiot sõna otseses mõttes. Et ehitada stuudio, et veenda kohaliku sidesõlme juhti hankima mulle hädavajalikku tehnikat ehk stuudiomagnetofone, pulti, linti, reporteromagnetofoni ja muid töövahendeid. See oli vaevarikas ja minu plaan edenes teosammul, kuna keegi peale minu ei

olnud sellest päriselt huvitatud. Seni kuni raadiot veel ei olnud, töötasin rajoonilehe noore ajakirjanikuna, püüdes leida oma kohta.

Ajalehe Tee Kommunismile toimetust juhtisid tollal Johannes Tetsmann ja Olev Bendi, ajakirjanikud olid Ülo Alo Võsar (vastutav sekretär), Endel Roosimägi, Helgi ja Henn Kaldma, Reeno Neering ja Aime Kivistik. Keeletoimetajad olid Helgi Raidal ja Krista Suits, fotograaf Endel Veliste. Tollal olid kõik Eesti ajalehed kommunistliku partei häälekandjad, aga mitte ükski neist loetletuist ei olnud padukommunist. Kõik seisid parema elu ja Eesti asja eest, kuidas muidu oleks Tee Kommunismile 1988. aastal saanud rajoonilehdest esimesena tagasi oma ajaloolise nime Sakala.

Peatoimetaja Johannes Tetsmann oli ka näiteks Viljandi ja Porvoo sõprusühingu juht, kultuuriajakirjanik Aime Kivistik delegatsioonides soome keele tõlk. Viljandi 700. aastapäeva pidustused haarasid kõigi meie meeli ja töid lehte erilisi teemasid. Ka Balti keti organiseerimisel ja rahvarinde loomisel löid kõik me toimetuse liikmed innuga kaasa.

Ajalehetoimetuse asus linna servas Männimäele ehitatud trükikoja teisel korrusel. Tööle asudes sain toimetuse pikka koridori oma toa. Kirjutuslaud oli, kirjutusmasinat mitte. Lood panin paberile käsitsi ja viisin üle koridori masinakirjutajale, kes pidi mu mustandeist aru saama. Läks veel mitu aastat, enne kui iga ajakirjaniku lauale kirjutusmasin tekkis. Diktofoni ei olnud, sest seda oli võimalik hankida vaid välismaalt. Oli märkmik ja pastakas ning lauatelefon.

Telefoniühendust paljude kohtadega aga ei pruukinud ikkagi olla, tuli alati minna kohale ja öelda tere. Toimetusel oli Willise tüüpi auto ja autojuht. Hommikukoosolekuid asendasid lihtsad jutuajamised toimetuse kohvitoas, mil elektrikannus kohv vurtsus ja peatoimetaja isiklikult Viljandi kesklinna pagariärist saiakesi ja pirukaid toomas käis. Jagati linna- ja kaubandus uudiseid ning klatšiti seda ja teist, naerdi parteid ja valitsust.

1991. aastal sai minust munitsipaaltegevõtte Mulgi Raadio vanemtoimetaja, kuna Viljandisse oli tulnud ambitsioonikas Tartu ülikooli ajakirjandusosakonna lõpetanud Meelis Pirn, kes suutis teha seda, mida mina ei suutnud ehk luua Viljandisse kohaliku raadio, mille saated levivad üle maa lühilaineid pidi. Ja selles raadios tahtsin ma osaline olla.

Alustasime Ugala teatri keldrisse ehitatud stuudiost. Tõelised raadioruumid rajasime Männimäele üheksakorruselise elumaja pööningule ja mast tõmmati üles sinna katusele. Meeskonda kuulus rida noori ajakirjanikke – mina ja Meelis Pirn, Eve Roht-

la, Malle Toomiste, hiljem ka Leo Ariva. Lisaks Kaie Mõlter, Anne Lugima, Priit Noorhanni, Mati Jürisson, Gunnar Teas.

Mulgi Raadio algusaastail osutasime veidrat lisa-teenust neile, kelle transistorraadiotel ei olnud vajalikku FM-lainepikkust. Selle saamiseks tuli aparati monteerida mingi plokk. Inimesed töid oma raadio-aparaadid Mulgi Raadio stuudiosse ja me korraldasime väikse tasu eest sinna ploki monteerimise, et inimesel oleks üldse võimalik Mulgi Raadiot õigelt lainealalt kätte leida.

See oli aga erakordselt huvitav ja virgutav aeg. Mulgi Raadio programm sagedusel 100,8 Mhz keskis varahommikust hilisõhtuni vaheldumisi uudiste, muusika- ja jutusaadetega. Olime Viljandi inimestele kõige kiirem infokanal Eesti Vabariigi esimeste aastate argipäevil, talongimajanduse ajal, Eesti krooni tulekul, Estonia katastroofi järgseil päevil, president Lennart Meri mitmepäevasel Viljandimaa visiidil ...

1994. aastal ostis Mulgi Raadio ära AS Kvartett, kelle oma oli Tallinna Kuku Raadio. Meist sai Mulgi Kuku Raadio vägevas kohalike raadiote pundis, mida sündis nüüd juba igas Eestimaa nurgas. Tagasi vaadates tunnen, kuidas Viljandisse raadio loomine sidus tugevalt kõiki neid, kes 1990. aastate esimesel poolel seal kohtusid, saime lähedasteks sõpradeks ja see sõprus püsib paljudega senimaani.

1995. aastal kutsus ajalehe Sakala erastanud Peep Kala minu ja Eve Rohtla Mulgi Kuku Raadiost enda juurde tööle. Raadio direktor Meelis Pirn lahkus poliitikasse ja uus juht Laur Leho Kaljumets ehk lihtsalt Lemo ei suutnud meid enam sedavõrd innustada.

Ajalehte tehti juba moodsale ajale lähedaste põhimõtetega. See ilmus viis korda nädalas. Lehe lood ja fotod printiti kiledele ja kleebiti nagu mosaiik kokku plaatidele, mis puust raami pandud maketina viidi igal õhtul väikese bussiga Tartusse trükikotta. Bussijuht jäi trükikoja väravasse ootama, mil tiraaž valmis, ja tõi ajalehepakid vastu hommikut Viljandisse tagasi.

Sakalaski ei jätkunud arvuteid mitte iga ajakirjaniku lauale. Pidin algul kolleeg Tiina Sarvega jagama aega, kes millal arvuti taga oma lugusid sisse lüüa saab. Eeltöö tuli ära teha paberil. Minust sai Tiina Sarve kõrval teine Sakala kultuuriajakirjanik, kelle ülesandeks oli ka koduloo- ning loomingukülgede kokkupanek ja toimetuseväliste autoritega suhtlemine.

1996/97. aastal valmisid Sakala toimetusel uued ruumid Viljandi kesklinnas. Kolisime pika koridori ja eraldi tubadega majast linna serval otse Viljandi südamesse, klaasseinte ja avatud laega suurde moodsa ülesehitusega saali. Uus aeg oli kohal, igapäev oma

lauaarvuti. Internetiühendus paiknes küll vaid paaris toimetuse raalis. Guugeldamine polnud väga moes, internet oli veel üsna tühi ja meiliaadressigi ei olnud veel igapähele.

Ajalehe küljendamine käis algusest lõpuni arvutis, kiled olid kadunud ja makett saadeti trükikotta läbi õhu. Tasapisi lähenes digiuudiste ajastu. See tähendab, et osa paberil ilmunud lugusid hakkas lugejaid püüdma ka veebis, aga fotosid sinna üles ei laaditud, esitlus oli kehv ja lugejaarve ei teadnud keegi.

Ühel päeval otsustas Peep Kala jääda vaid vastutavaks väljaandjaks, peatoimetajamantli sai endale Eve Rohtla, tegevtoimetajaks Peep Talimaa. Mina asutasin Sakalas mitu personaalset lugude sarja. Näiteks avasin lugejaile kõik Viljandimaa mõisad, nende ajaloo ja tänapäeva ning tulevikulootused. Paljud mõisad olid juba lagunened, osa päris kadunud. Alles olid jäänud need, kuhu kunagi oli rajatud kool. Olin igal sammul juures, kui Viljandimaale tekkis mõisakoolide ühendus, juhtideks Urmas Tuuleveski ja Tõnu Kivilo. Just tol ajal sündis unustatud mõisate mäng, mis nüüd üle terve Eesti levinuna suviti ajaloo huvilisi inimesi mõisaid külastama meelitab. Kirjutasin ka terve sarja väikestest algkoolidest, mis olid siis veel imearmsates maakoolimajades alles, aga mille saatus oli kaduda. Mul oli oma rubriik tööpealkirjaga „Sitke tilli lood“, kus esitlesin Viljandimaa koduloolise pärimusega kaitsealuseid põlispuid, legendidega allikaid ja rändrahne ning neid inimesi, kes naabruses elasid. Parimad lood koondasin 2002. aastal kõvade kaante vahel ilmunud kauniks raamatuks.

Maakonnalehed said teisteski Eesti linnades jumet juurde. Tekkis Eesti Meedia ja hakkasid toimuma maakonnalehtede ühised pressipeod, kus jagati kolleegipreemiaid. Tekkisid ka üle-eestilised ajakirjanduskonkursid, kuhu võis erinevates kategooriates artikleid saata. Need, kes seal silma jäid, olid tublid tegijad. Mina sain Sakala ajakirjanikuna esimeste seas ajalehtede liidu ajakirjanduspreemia 2003. ja 2004. aastal, mõlemal korral parima maakonnalehes ilmunud olemusloo eest. See oli minu elus erakordselt suur tunnustus ja kindlasti mõjutas mind palju.

2006. aastal sai minust Postimehe vahel ilmuva Tartu Postimehe ajakirjanik Vahur Kalmre juhitud toimetuses, mis asus Gildi 1 majas Tartu Ülikooli peahoone vastas. Vahur Kalmre taktikepi all töötada oli hirmutav. Ta nõudis loo valmimisel pealtnäha võimatut, ülimat kiirust ja head ajakirjanduslikku ülesehitust ühekorraga.

Minu toimetusse tuleku ajaks olid Tartu Postimehes varasemast tööl veel Ivi Drikk, Tiina Kama ja Ene

Puusemp. Gildi 1 maja koridoris võis aeg-ajalt kohata ka Mart Kadastikku. Postimees kuulus veel talle. Mu uuteks kolleegideks said ajakirjanikud Raimu Hansson, Jüri Saar ja Vilja Kohler ning fotograafid Margus Ansu ja Sille Annuk, kes töötavad Tartu Postimehes seniajani.

Mina olin tulnud väiksest ja kodusest Viljandist suurde Tartusse, mis oli mulle küll mu ammune ülikoolilinn, aga ajakirjanikuna ma polnud siin töötanud. Pealegi soovis Vahur Kalmre, et ma hakkaksin silma peal hoidma Tartu Ülikooli kliinikumi uudistel ja probleemidel ning tervise- ja sotsiaalteemadel, veel ka ülikoolil. Mul ei olnud siin ajakirjanduslikus mõttes ühtegi head allikat, ma ei tundnud linna ega linnapead, ülikooli rektorit ega kliinikumi arste. See suhtlusring tuli aasta-aastalt tekitada.

Vahur Kalmre tuli aeg-ajalt lagedale ka ülimalt eriliste projektidega. Näiteks tegime jõululehe erinumbri ainult ühest loost, mis algas esimesel küljel ja lõppes viimasel ning jutustas ühe pere erinevate põlvkondade liikmete suu läbi imelise ühtehoidmise loo. Või intervjuerisime kõiki Tartu linna sada ja enam aastat vanu inimesi nende eluloo ja pikaajalise saladuse kohta. Või kui sünnitusmaja kolis Toomemäelt Maarjamõisa uude haiglakompleksi, siis koostasime lehte eriküljed, kuhu tuli üle Eesti leida rääkima naisi, kes on oma lapse ilmale toonud Toomemäe sünnitusmajas.

Niisugused ülesanded olid kurnavad, nõudsid enneolematut süvenemist, tohutul hulgal materjali kogumist ja erilist osavust lugudeks kirjutamisel. Tajusin neis ülesannetes vahurkalmrelikku tunnustust, kuna ta valis oma meeletute ideede elluvijaks millegipärast minu.

Tol perioodil olen saanud Eesti Ajalehtede Liidu ajakirjanduspreemia Tartu Postimehe ajakirjanikuna 2013., 2015. ja 2022. aastal, kõik parima maakonnalehes ilmunud olemusloo eest, ning 2017. aastal parima maakonnalehes ilmunud arvamuse eest.

Vahur Kalmre peatoimetamise aeg vahetus ootamatult Tiina Reinarti peatoimetamise vastu. Peagi aga pidi Tiina Reinart samuti lahkuma. 2017. aasta suvel sai peatoimetajaks sai Rannar Raba, kes on toimetuse eesotsas senimaani. Tolleks ajaks oli Tartu Postimees kolinud Gildi tänavalt Ülikooli tänava algusse uude büroohoonesse.

45 aastat tagasi poleks ma iial suutnud ette näha seda aega, milles asun praegu. Toimetus töötab ööpäev ringi. Paberleht ilmub küll ainult kolm korda nädalas, aga oleme veebis lugejate ees 24/7. Meil on töövahendid ja programmid, et panna ajaleht kokku

ka üksteist füüsiliselt nägemata. Abiks on tehisintellekt, mis aitab kiiretel hetkedel analüüsida, toimeta da ja korrektoori teha, ning tekstirobot intervjuude transkribeerimiseks. Toimetuse seinal on suur arvutiekraan, mis näitab lugejate numbreid ja huvi ükskõik millise loo puhul ükskõik mis ajahetkel. Veebiväljaandes ilmuvad telesaateformaadis videolood ja *podcast*'id. Teeme olulistest sündmustest otseülekan deid ja reportaaže. Tartu Postimehel on ka oma äpp. Loom e iga päev sisu sotsiaalmeediakanalitele. Iga aja kirjanik on eriolukordades alati valmis ka ise pildista ma ja videoid kokku panema.

2021. aastal tunnustati mind ka Anneli Amma se nimelise hea ajakirjanduse stipendiumiga, mida annab välja SA Eesti Rahvuskultuuri Fond. Olen saa

### Katrin Saks

Hea Juhan, esimene asi, mis Sinu õpetusest meenub, on ikka see inimeseks olemise õpetus. Mitte niivõrd üksikud tõed või teadmised, pigem inimeseks ole mi se viis. Teistest lugupidamine. Selle väärtustamine, mis loodud enne sind. Aga ka vastutustunne iga oma sõna ja teo eest. Konkreetsemalt ehk arusaamine aja kirjanduse ja ajakirjaniku suurest rollist meie kultuuriruumis. Kultuuri rollist laiemalt. Aga ka sisemine veendumus, et see on midagi, mille eest tasub ja tuleb võidelda. Lisaks veel usk, et kui kuidagi ei saa, siis kui dagi saab ikka.

Juhan, sa narrisid meid, telele spetsialiseerunud tudengeid, illusionistideks ega pidanud vist ikka päris õigeteks ajakirjanikeks, uskudes rohkem kirjutatud sõna jõusse. Loodan siiski, et 18 aastat teleajakirjani kuna töötades õnnestus osake sellest Tartus saadud vaim susest edasi kanda nii Tallinnasse telemajja kui ka vaatajateni. Seda loodetavasti ka ETV juhatuses ja ERR-i nõukogus töötades.

Teleajakirjanikuna olen kõige uhkem 1990-ndate esimeses pooles loodud publitsistliku saatesarja „Tea ted tegelikkusest“ üle, mis sai suure vaatajaskonna ja mina ajakirjanike liidu aastapremia. Uhke olen ka selle üle, et 80-ndate lõpus ja 90-ndate esimesel poolel oli võimalus otsesaadetes poliitikat mitte ainult kajas tada, vaid seda ka kujundada. Küllap see mu veidi hil jem tosinaks aastaks poliitikasse viiski.

Mul on olnud haruldane võimalus osaleda poliiti kate gemise kõikidel tasanditel nii seadusandliku kui ka täitevvõimu esindajana: Tallinna volikogus, Riigi kogus, Euroopa Parlamendis ja ka valitsuse liikme na. Kõikides nendes rollides on mind aidanud nii mu haridus kui ka töökogemus ajakirjanikuna. Kindlas ti ka see moraalne pagas, mille sain ülikoolist. Olen

nud Jaan Tõnissoni fondi meediaauhinna 2021. ja 2022. aastal, mõlemal korral maakonnalehtedes il mu nud parima olemusloo eest, ning 2023. aastal parima ar vamusloo eest. 2024. aastal Tartu Postimehes il mu nud arvamusloo eest olen saanud ajakirjandusmeis tri tiitli ka Eesti Meediaettevõtete Liidult. Olen olnud nomineeritud Postimees Grupi aasta ajakirjaniku ja elutööpreemia konkursil ning Jaan Tõnissoni fondi ajakirjanduspreemia konkursil.

Leian, et nüüd, oma kuuekümnendates eluaas tates, olen ma oma karjääri kõige mitmekülgse mate oskustega ajakirjanik ega ole millelegi uuele alla and nud. Sel viisil, ülestõstetud sabaga, liigun oma tööd armastades suure huviga muudkui edasi.

püüdnud kõikides oma ametites ikka inimeseks jääda. Brüsseli lennud ja lennujaamad andsid ka nii palju kir jutamisaega, et avaldasin portsu esseesid kogumikus „Lennud Euroopa kohal“ ja pidasin Euroopa Liidu teemadel blogi, mida Eesti ajakirjanikud agaralt kasu tasid.

Viimased 15 aastat Tallinna Ülikoolis (nendest ligi kümme aastat BFM-i direktorina ja nüüd TLÜ arendusprorektorina) olen muu hulgas panustanud selles se, et pealinnaski saaksid noored hea meediahariduse, nii ajakirjanikud kui ka kõik teised meediaspetsialis tid. Ühtlasi olen jõudumööda kaasa aidanud sellele, et ülikoolis loodav tõendus põhine teadus jõuaks roh kem meedia kaudu laiem a avalikkuseni. Ja kuigi mee dia ise on tohutult muutunud, olen väga palju pidanud juurde õppima, siis vastutuse küsimus ja inimeseks olemise tähtsus pole sugugi vähenenud.

Viimased viis aastat olen ise meediapädevust õpe tanud, seda eelkõige neile, kes taotlevad õpetaja kut set, ja muuseas, Juhan, olen kogu aeg ka Sind tsiteeri nud. Kas seda on palju või vähe? Kirjutades Sulle seda aruannet, tunnen ennast veidi nagu reeturina. Aastaid kokku lüües tuleb välja, et enamus aega oma elust pole ma ajakirjanik olnud.

Seda enam, et ega ma esimestel aastatel pärast diplomi kättesaamist ennast selleks pidada julgenud ki. See polnudki justkui lihtsalt amet. See oli midagi, mis tuli alles välja teenida. Kas see õnnestus, ei tea. Õnnestus aga täita unistus suhelda inimestega, reisida ja elada huvitavat elu. Just see, millega põhjendasin erialavalikut sisseastumiseksami komisjonile, mida Sina, Juhan, juhatasid. Ehk õnnestus teha midagi head ka Eesti jaoks.

## Kai Maran (Lepik)

„Lugeja on kuningas.“ Kõigepealt õpetas Juhan Peegel arvestama lugejaga. Mäletan, kuidas ta kohe lehežanrite loengute alguses kriidi krigisedes joonistas tahvlile kolmnurga ja selle teravnurkadele suurelt tähed „A“, „O“ ja „L“. Üllatusega tõdesin, et kogu ajakirjanduse õpetus käib ennekõike **lugeja** parema teenimise nimel. **Autor** õppigu lugeja ja tema vajadustega arvestama, siis jõuab ka loo **objekt** nii sõnumi kui ka pike- ma artiklina kaduteta kohale. Ehk tänastes terminites – tegelikult on lugeja (kuulaja-vaataja) kuningas, kuigi me teda näha ei pruugi ja ta meile kuuldavalt käsklusi ei jaga.

Mulle meeldis see ühtne vaim, millega raadiotoimetuses kuulaja jaoks paremaid lahendusi otsisime. Sooviga kuulajale ülevaatlikumalt kultuuriteavet pakku- da algatasime Eesti Raadio kunstiliste saatete toi- metuses nädalasündmusi hõlmava saatesarja. Saate vajalikkuse üle ei vaieldud, küll aga selle nime üle. Kas näiteks leebe „Loomelainel“ või märksa äkilisem „Kul- tuurikell“? Lõpuks jäid traditsioonid peale ja 1983. aastal sai „Päevakaja“ eeskujul saate nimeks „Kul- tuurikaja“. Saadet tehti ka edasi ühiselt, oma põhitöö kõrvalt, milleks minul oli järjejuttude ja reisikirjade toimetamine.

Ühiselt veedeti tihtilugu nädalalõppegi. Nii oli mul mitmel korral au külastada Neeruti lähistel kuulde- mängude toimetaja Mari Tuuliku suusaonni (nagu ta seda ise nimetas). Tihti liitus meiega ka kirjandussaa- dete toimetaja Mari Tarand ja kolmene reisiseltskond võis teele asuda. Seljakotid selga, Balti jaamast rongi- le, sealt bussile, siis sumamine üle lumise põllu, siis kaevu jääst raiumine, siis tuli pliidi alla ja kapsapott peale, siis suusad alla ja üle väikese sooriba metsa! „Nagu kuninglikud ballisaalid!“ võis siis poeetiline Mari Tarand üle Neeruti voorte piduliku sametkohe- va lumega kaetud kõrgete kuuskede hõigata.

Loodus inspireerib. Minu meelest oli see mere ääres, kui meil koos toimetuse- ja kursusekaaslase Mae Vapperiga soome-ugri saatesarja mõte tekkis. Kust meie keel ja meel ikkagi pärineb ning kui lähe- dasteks sugulasteks me end soome-ugri hõimlastega pidada võime? Sellele küsimusele otsisime vastust läbi viieosaline saatesarja „Peremärgid“, mille Mae oma tundliku helirežissööri käega raadiofoonikas ise ka kokku mängis.

Sihipärasemalt lugejaeelistusi uurima ärgitas mind mõni aasta hiljem ajakirjanik ja sotsioloog Peeter Mai- mik, kui ta raadiomaja seitsmendal korrusel asunud toimetuse ukse hoogsalt lahti lõi ja laienevasse rah-

vusraamatukogu teadusosakonda lugejasotsioloogiat uurima kutsus. Olin rõõmuga nõus, kuid teadurit minust siiski ei saanud. Aastal 1989 oli juba tärkamas uus ajastu ja koos laulva revolutsiooniga ka võimalu- sed uute väljaannete sünniks. Ja 1923. aastal ilmumist alustanud ajakirja „Raamatukogu“ taassünniks.

Toona Toompeal asunud rahvusraamatukogu tea- dusosakond asus peamajast eraldi ajaloolises majas, mis paiknes Toompea lossi lähedal. Uksekaarte ei olnud – paar trepiastet ja töölauda taga! Maja sai tut- tavaks ka paljudele poliitikutele ja kultuuritegelas- tele, tulid nad siis ajakirjale oma kaastööd pakkuma või lihtsalt ärevate aegade muljeid jagama. Ajakirja peateemaks kujunes avanev infoühiskond – kas raa- matukogud peaksid saama selle veduriks või rahapuu- duses hoopis koomale tõmbuma? Peale jäi esimene seisukoht.

Põhimõtteliste vaidluste keskpunktis olen seisnud hiljemgi. Sest kui 1996. aastal lehekuulutusest luge- sin, et Põllumajandusministeerium konkursiga pres- siesindajat otsib, sai allasurutud maaeluvaimustus minust võitu ja saatsin oma pakkumise teele. Ehkki mingisugust põllutööd ma varem teinud ei olnud. Välja arvatud ülikooli kolmanda kursuse sügisel, kui kolhoosipõllule saatetuna kartulikombaini sorteeri- mislindi taga külmetades ägeda hambavalu sain.

Agas mind võeti uues töökohas soojalt vastu. Ehk mängis selles kaasa seegi, et olin mõni aasta varem Taanis kolledžis ärimajanduse aluseid omandamas käinud ja seejärel ka Saar Polli turu-uuringutes osa- lenud. Tiigrihüppel alles pingutasime muskleid. Kui meie libistasime alul infotundides tekste ja skeeme veel grafoprojektori alla, siis nii mõnegi välisküla- lise käes välkus juba slaidipüstol. Peamiseks vaidluskü- simuseks kujunes, kas põllumajandustoetusi tuleb vaadata kui pidurdavaid köidikuid vaba ettevõtluse ümber või aitab omamaine toit nii sotsiaalses kui ka kultuurilises võtmes riiklikku julgeolekut tagada. See küsimus pole siinmail kahjuks veel tänaseni punkti saanud, kuigi kõik turu-uuringud järjekindlalt oma- maise toidu eelistamist kinnitavad.

Lugejauuringud nii meil kui ka mujal näitavad, et esmajoonel otsivad inimesed meediast kodukohaga seotud infot. Päevalehtedel üldjuhul selleks ruumi nappis, kuigi maakohtade probleemid polnud sugu- gi teisejärgulised. Näiteks pärandmaastiku hoidmine ja vabaõhumuuseumi käekäik, põlismetsa säilimine ja merevee puhtus. Lugejaid need teemad huvitasid, selles veendusin vallalehte Viimsi Teataja toimetades

ja seepärast püüdsin keskkonnateemasid läbi aastate päevakorral hoida. Ka ajalehes Pealinn töötades ei jätnud loodusteemad mind rahule. Kõrbenud muruplatside asemele saagu lilleniidud ja tänavail jätkugu varjuandvaid laialehelisi puid, arvan ma. Sest millest me siis muidu elame ja hingame?

### Margus Välja

(alustanud 1976. aastal žurnalistika I kursusel, lõpetanud 1991. aastal kursusel „Ajakirjandus teise kõrgharidusena“)

#### *Neljalouseline ülikool*

Enam-vähem liialdamata või pigem pisendamata võin öelda, et ülikooliajast on meeles neli lauset. Teistel meie omadel on võib-olla natuke rohkem, aga mul piirdub paraku vist sellega.

Esimesed kaks lauset tekkisid ühel kaunil suvisel päeval enam-vähem „täna 50 aastat tagasi“: juulis 1976. Tartu Riiklikus Ülikoolis algas esimest korda loominguuline konkurss neile, kes soovisid sisse astuda žurnalistika eriala 25 kohale, mis vastu võeti. Kes sellest läbi saab, lastakse augustis päris sisseastumise eksamitele. Peahoone auditorium 102, aga võib-olla ka 139 ... Konkursi kirjalik töö. Justkui kirjand. Tänapäeval võidaks seda kutsuda esseeks. Lapsed, arvata et umbes 50 vähemalt, on pandud laudade taha. Pinev, palav ja umbne. Paberid-pliatsid ees. Enne veel lühikesed sissejuhatavad sõnavõttud. Juhan Peegel, arvata-vasti väga tähtis inimene antud asjas. Vaikse pühaliku häälega. Jäi meelde üksainus lause: **eesti mees peab hariduse saamiseks kas või läbi halli kivi minema**. Ja et läheme siis teele.

Õeldu üle polnud aega juurdlema asuda, kuna kohe sai sõna üks kandva häälega naisterahvas. Marju Lauristin. Tema lause oli selline: **sama tähtis nagu viiuldajale on muusikaline kuulmine, on ajakirjanikule sotsiaalne närv**. Enne kui kirjutamiseks läks, jõudsin taibata, et küll on targasti ja ilusti(!) seatud mõte. Ka ikkagi tähtis inimene! Ja nii huvitava tämbri-ga selge kindel hää. Raadiohää! Nagu oleksin enne seda kuulnud. Raadioga üles kasvanud lapsena mõtlesin, et ju Eesti Raadiost, kust mujalt. Varsti selgus, et Marju oligi toimetanud ka raadios. Aga see oli olnud nii ammu, 10–15 aastat varem, mil 1976. aastal keskkooli lõpetanu oli veel mudilane.

Siis anti konkursslastele teemad ette ja edasine on Tartu Ülikoolis ajakirjanduse kui iseseisva ala täiemahulise õpetamise ajalugu. Seda, kuidas tookord seal õpetatavad ained õppejõudude vahel jagati, meie muidugi ei teadnud. Hiljem on keegi neist meenutanud, et Juhan, Marju, Andrus (Saar), Hagi (Šein) ja teised võtsid *schmant*'i pealt ning hea Sulev Uus sai selle, mis

Teadustööd aga jõudsin praktiseerida alles eelmisel aastal, alanud raamatuaasta mõjul. Linnaarhiivis otsinguid tehes ma töö tulemust veel ette ei teadnud, kuid soov meie raamatukogude arenguloo valgeid laike väiksemaks kirjutada oli olemas. Kuidas see õnnesus, võib lugeja raamatuaasta kodulehelt järele vaadata.

teistest üle jäi, „Nõukogude ajakirjanduse teooria ja praktika“.

Kolmas lause on jälle Marjult, aga veidi hiljem, loengust juba ülikooli vastu võetud tudengeile. See ei olnudki päris loeng, meile oli antud kirjalikult mõnel teemal midagi arvata, no umbes maast ja taevast ja mis seal parajasti vahepeal on, ja Lauristin ütles juhenduseks juurde, et kirjutage lihtsalt, mida te sellest-ja-sellest teemast ise arvate, **teie, kes olete ellu astunud selles ühiskonna jaoks kõige umbsemas ajas**. Aasta oli siis võib-olla juba 1977. Jäin pikemalt mõtisklema. Et mida ta siis tahtis nüüd sellega öelda. Need niinimetatud ellu astunud oleme ju meie ise? Mis umbne aeg? Mis see on? Kus? Seesama meil siin ümberringi, see ongi siis lihtsalt üks umbne aeg? Ja natuke edasi, et ahah, nojah, aga kas nii enesestmõistetavalt ja samas veel tabava kunstilise kujundina saabki kogu selle jama kokku võtta, mis selles meie(!) ajas parajasti maa ja taeva vahepeal iga päev toimub? Ajas, mida me võib-olla omavahel iga päev niiväga ei sajatanudki, elades enamasti liigrõõmsat lihtsat tudengielu.

Õppejõud olid piisavalt elukogenud, et mitte lasta kogu seda vaevaga nüüdsama ülesputitatud õrna kaadervärki, eestikeelset ajakirjandusõpet meie oma ülikoolis kohe laiali peksta, tehes liiga lahtise tekstiga seda, mida repressiivne võim otsekohe oleks nõukogudevastaseks propagandaks nimetanud. Kuna „umbne“ oli see totalitaarühiskond ju väga leebelt öelduna. Selles, kuidas õppejõu sõnade üle pani niisugusel kujul mõtlema miski, mida ta oli üliõpilastele ühe reaülesande täitmise praktiliseks juhtnööriks ja peaaegu nagu jutujätkuks öelnud, kajastub muidugi selgesti ka see uskumatu tühjus ja rumalus, mis asetses selle 18–19-aastase üliõpilase peas – ja etteruttavalt nentides, et ilmselt ka kogu edasises elus, aga see on omaette teema.

Neljas lause tuleb veidi hilisemast ajast, Sulev Uusi eelnimetatud õppeainest vanemal kursusel. Õigemini sõnastas selle postulaadi bolševik Lenin, kuid oma ainet andes ei saanud Sulev seda kuidagi unarule

jätta. Kirjutan maha Põltsamaa rajooni ajalehe Kiir 1960. aasta jõululaupäeva numbrist: „Mais 1901 ilmus „Iskras“ nr. 4 artikkel „Millest alata?“. Selles kirjutises Vladimir Iljitš näitas ülevenemaalise poliitilise ajalehe tähtsust partei loomise seisukohalt. Ta kirjutas: **ajaleht on mitte ainult kollektiivne propagandist ja kollektiivne agitaator, vaid samuti ka kollektiivne organisaator** (Teosed, 5. kd, lk 10).“ Nii et, käed külge elule, seltsimehed ajakirjanikud! Võtkem organiseeritult ohjad oma kätte!

### *Härja Vabadus*

Haapsalu rajooni ajalehe Tööraha Lipp korrespondendina saadeti mind 1983. aasta detsembris üleliidulisele turismist ja matkamisest kirjutavate ajakirjanike paari-kolmepäevsele seminarile Ukrainas Užgorodis. Sellised „seminarid“ olid meeolukas seiklusturism enamasti kutsuja kulul. Päeval näidati kohalikku ümbrust, kohti ja inimesi, õhtul võõraste majas tutvuti lähemalt üle kogu NSV Liidu seminarile tulnud paarikümne kolleegiga.

Esimese päeva õhtul vaatasin Karpaatides oleva turismibaasi Forell võõrastemaja veel tühjavõitu baaris ringi, et kas mõni umbes omaealine (olin 25) seminarikaaslane ka kusagil laua ääres viibib. Sattusime juttu vestma Ihariga (nagu selgus, 22-aastane) Minskist. Ta oli pärast hiljutisi Valgevene Riikliku Ülikooli ajakirjandusõpinguid suunatud tööle Valgevene ajalehte Kodumaa Hääl, tulvil noori lootusi – nagu Eesti sõsarlehte üks mu endagi hea kursuseõde Marica [Lillemets]. Eks me teadsime ikka ka, kelle lehed need „kodumaad“ on, aga mis seal ikka, head ajakirjandust saab teha ju igal pool, kui ise mees oled, eks ole? Kuigi see ei olnud veel mingi „uutmine“ ega „avalikustamine“ Nõukogude ühiskonnas, aga umbes kolmanda lause järel rõõmustasime Forelli baaris, et Brežnev oli aasta varem kolksuga ära saadetud, suutmata seejuures imestada, kuidas selline asi nagu Nõukogude Liit üldse koos püsib. Mõistusega võttes ei tohiks ju püsida, aga ennäe, on. Ja soovisime edu töös Ronald Reaganile, keda Vene propaganda igapäiselt sõimas ja kes tundus seetõttu olevat tuttavam kuju kui Moskvast Brežnevi järel tüüri juurde saanud salapärase KGB pealik Andropov.

Nii tema kui ka ta järglane heitsid peagi hinge. Saabus Gorbatšovi perestroika, kadus NSVL, tuli oma riiklus nii siin kui seal, aga meie Ihariga jäime umbes sama teema juurde ligi paarikümneks aastaks. Et ükskõik, kus sa elad ja hingad, üsna varsti on selge, kui oluline asi on nii ajakirjanikule kui ka kõigile kõikjal maa ja taeva vahel vabadus. See on pikk tee käia, et

vabaduse tähendust läbi omaenda kogemuse ja arusaama tundma õppida oludes, kus vaba ühiskonda ja riiki polnud meie elus seni kunagi olnudki.

Hakkasime seda teed sammhaaval käima koos muutuva impeeriumiga, mille ühise katuse all mõlemad olime elanud. Ihar ja ta naine, ea- ja ülikoolikaaslane, tuumafüüsiku diplomiga Maria, olid tudengiaastail agaralt kaasa löönud rahvuslikult meelestatud ringkonnas, seal nad kohtusidki. Nagu ka Eestis, püsis rahvuslik ja vabaduse aade surveühiskonnas hinges samades ringides – rahvakunst, etnograafia, kitsamad kultuuriseltskonnad, kirjandus-, teatri- ja kunstirühmitused ...

Katsusime ennast vaba mõtte ja teoga kodus ning võõrsil kursis hoida, vahetasime uudiseid, käisime üksteisel vastastikku külas – ma Minskis palju tihedamini kui nemad Eestis. 1985. aasta järel hakkasime nuusutama saabuvate pöördeliste aegade õhku. Peamised perestroikauudised tulid Moskvast, aga ka Eestis hakkas 1987. aastal midagi liikuma. Vaatasime ja õppisime, kuidas teiste saatusekaaslaste juures, eriti Lätis ja Leedus, aga ka Prahast, Budapestis ja mujal, diktatuuri õõnestatakse.

Ja siis läks lahti! Iga päev hakkas midagi toimuma ja muutuma. Moskva televisiooni kaudu sai 1988–89. aastail üle impeeriumi tuttavaks üks väga lühikese omamoodi soenguga väikest mõõtu vankumatu Eesti naine, kellel oli vali selge hääl ja hea vene keel suus. Oli rõõm ja au Minskis raporteerida, et kas te ikka saate aru, see üks Kremli ohtlikumaid vaenlasi on mu oma õppejõud, kes selle umbse, vabaduseta riigikorra vastu kirglikult välja astub!

1990. aasta kevadtalvel oli aeg sealmaal, et 4. märtsiks olid välja kuulutatud Valgevene ja 18. märtsiks Eesti NSV Ülemnõukogu valimised – esimesed, kus oli ka kellegi vahel tõesti valida! Valimistel konkureerisid esimest korda mitme poliitilise liikumise esindajad, sealhulgas mittekommunistlike vaadetega kandidaadid. Ihar otsustas oma ringkonnas ametlikule võimukandidaadile vastu astuda. Aga nii kaugel Valgevenes veel uutmisega ei oldud, et ka vastaskandidaat oleks saanud avalikku kampaaniat teha, kas või tühipaljast ennast tutvustavat lendlehte trükkida. Mis siis muud kui ühinege, rõhutatud rahvad!

Haapsalu rajoonilehe toimetuse ja trükikoda asusid samas majas ja trükkalite poolel oli ka üks venekeelse teksti masinladuja, kohaliku Vene merepiirivalve ohvitseri kaasa Valja. Läksin Ihari saadetud teda kui kandidaati tutvustava tekstiga Valja juurde, et „kas teed ära? Ka su enda kodumaa vabaduse heaks“. Juhuse tahtel oli naine ise valgevenelanna, kuigi ega

ma ta meelsust teadnud. Mingeid ametlikke lubasid me kusagilt küsima ei hakanud, Eesti aeg oli siis juba ammugi teine. Ja üldine meelsus õhinapõhine. Valja oli nõus, ladus teksti tinasse, samas trükikojas sai see kohe ka umbes paarikümnes tuhandes eksemplaris trükikalipoiste trükitud, pambud pakki seotud ja kihutasin nendega Tallinna Balti jaama. Nagu Nõukogude seiklusfilmis – ootan perroonil kokkulepitud kohas õhtust Minski rongi, saabub Ihari kirjeldatud välimusega kuller, paroole me küll ei vahetanud, aga lendlehed ta vastu võttis ja järgmisel hommikul sama rongiga Minskisse viis. Ihar võitiski valimised ja oli esimese enam-vähem vabamalt valitud Valgevene ülemnõukogu opositsiooniline rahvasaadik kogu oma saadikuaaja viis aastat. Tallinnast Haapsallu tagasi sõites meenutasin, et kuidas see lause, ülikooliajast(!) neljas õieti oligi: leninlik ajaleht (ja ajakirjanik) on mitte ainult propagandist ja agitaator, vaid samuti ka organisator! Kui on vaja riiki kukutada, siis organiseerime!

Kui NSVL oligi laiali saadetud ja meil vaba Eesti rahvas oma riiki ehitas, läksid Minskis asjad halvasti. Pärast oma saadikuaega asutas ajakirjanik ja poliitik Ihar Hermjantšuk seal sõltumatu ajalehe Svaboda, mille võimule saanud Lukašenka režiiim sulges. Ihar tegi uue lehe, Navinõ. Asutas vaba ajakirja Kurjer. Mees oli diktaatorile nii ohtlik, et Ihari ja Maria sama köögilaua äärses koduaknast Minski serval, kus olime ligi paarkümmend aastat omavahel poole ööni nõukogude korda kukutanud, lendasid tuppa kuulid. Iharit need ei tapnud, küll aga rasis see kõik tervist. 41-aastase Ihari viis 2002. aasta 29. aprillil vähk. Tema

kursusekaaslane Sjarhei Astravtsov kirjutas 2020. aasta Iharist raamatu pealkirja all „Spadar Svaboda“ („Härra Vabadus“). Annaalidest leiab, et see on dramaatiline lugu tuntud valgevene ajakirjanikust ja poliitikust, keda peetakse üheks Valgevene Nõukogude-perioodi järgse iseseisvuse rajajaks. See Raadio Vaba Euroopa / Raadio Vabaduse avaldatud elulooraamat on omamoodi hoiatus ja räägib võitlusest sõnavabaduse eest. Matusele ma ei jõudnud, ei saanud nii ruttu viisat. Kui paar päeva hiljem, 2002. aasta mai algul kohale jõudsin, siis esialgu tegime Mariaga näo, et oleme üle. Oleme tugevad. Aga siis keset Minskit kõndides rohkem ei jaksanud. Seal ei olnud isegi pargipinki. Istusime kivihunnikule kusagil kõrgete äri- ja elumajade vahel. Ja pisarad voolasid. Kaua. Hääletult. Nuttes taga kõike, ka neid meie peaaegu kahte aastakümnet pärast Forelli. Inimesed kõndisid mööda. Ja meie seal kivi peal ...

Valgevene vabadusvõitlus kestab edasi. Seal on ajakirjandus endiselt eluohtlik tööala, täna palju ohtlikumgi kui 25 aastat tagasi. 2020. aasta rahumeelsete meelevalduste ajal ja järel vahistati, rünnati ja ähvardati kümneid ajakirjanikke. „Valgevene, mis oli kuni Venemaa sissetungini Ukrainasse Euroopas ajakirjanikele kõige ohtlikum riik, jätkab sõltumatute meediakanalite massilist repressioonide“ ütleb Piirideta Reporterid ja teatab, et 2026. aasta veebruari seisuga on seal vangistatud 29 ajakirjanikku. 2025. aasta pressivabaduse nimestikus on maa 180 riigi seas 166-s. Eesti on 2.<sup>1</sup> *Veebruar 2026, San Jose, California.*

## Kärt Hellerma (Tõnisson)

### *Viiskümmend aastat ajakirjandusõpingute alustamisest*

Viiskümmend aastat on inimelu mõõdukus pikk aeg ja selle ülevaatlik kokkuvõtmine on pisut pelutav ülesanne, sest tähendab justkui iseenda juukseidpidi üles tõstmist, mis on tegelikult võimatu. Viiekümne aasta tagusest ajast võib teha mitmesuguseid väljatõsteid, millest ühtesid katab nostalgialoor ja teised asuvad juba kaugemates mälusoppides, aga Tartus veedetud ülikooliaeg kuulub kindlasti mu elus ilusamate ja eredamate hulka. See, et mul on olnud au õppida Juhan Peegli käe all, teeb selle aja justkui veel kaunimaks.

Juhan Peegel oli meie kursuse juhendaja, ainukordne isiksus, kes sattus meie kasvatajaks-juhatajaks-õpetajaks ajal, kui olime veel kujunemisjärgus,

kui kõik tundus veel ees olevat, aga seda, mis ees oli, ei võinud keegi täpselt teada. Ometi oli hea, kui oli keegi, keda võis pidada autoriteediks, kelle jälgi mööda tundus olevat hea kerge astuda ja kes oli nagu kaitsev vari ajal, mil noor inimene seda vajas. Kuigi meie hilisemasse käekäiku ei saanud Juhan Peegel sekkuda ja meie isiklike saatuseradasid mööda kõndida, olid tema õpetus ja eeskujud just kujunemisajal tähtsad, eriti kui lähtuda ühiskonnast, mis meie ülikooliajal valitses ja meie mõtlemist ning käitumist normeeris.

Suurema terviku peale mõeldes oli Juhan Peegli eeskujud ja õpetus toona üks ilus niidiots, mis aitas säilitada tervet mõistust ja südametunnistust. Siis ei elanud me ju Eesti Vabariigis, vaid Nõukogude Liidus, ja tuleb vaid au anda Juhan Peeglile ning mitmele teisele õppejõule nende suutlikkuse eest anda noor-

<sup>1</sup> Reporters without Borders. <https://rsf.org/en/index>.

tele säärast õpetust, mis ei läinud karjuvasse vastuollu ümbritsevaga, aga samas viitas, kuidas on võimalik sellega mitte kohaneda, jäädes ometi südametunnistusele truuks.

Üks võimalus vaadata tagasi sellele viiekümnele aastale, mis meid ülikooliaja algusest lahutab, on minna Raadi kalmistule, seista Juhan PEEGLI kalme ees ja endalt küsida, mis tunded mind seal valdavad. Tavaliselt oleme kursusega Raadil käinud Juhani sünniaastapäeval. Tuleb tunnistada, et kalme ääres ma pigem ei mõtle Juhani, vaid vaatan vargsi oma kunagisi õpingukaaslast ja tunnen nende üle uhkust. Imetlen nende visadust, püsivust, töökust, tarkust ja andekust, nende aastakümnetepikkust pühendumist ajakirjanikutööle ning võimet esindada kõiki neid iseloomuhooni, mida Juhan PEEGLI tähtsustas ja rõhutas. On ju meie kursusel õppinute hulgas palju neid, kes on teinud ajakirjanikutööd kaua, südamega ja hingega ja kellest on saanud eeskujud juba järgmistele põlvkondadele. Minul niisugust pagasit pole.

Tegin küll palgalist ajakirjanikutööd kuusteist aastat järjest erinevates väljaannetes (ajakiri Noorus, ajaleht Eesti Elu / Estonian Life, Hommikuleht, Eesti Päevaleht ja Postimees), suure osa ajast kultuuri-ajakirjanikuna, aga mu töö hõlmas eriti algusaegadel ka muid valdkondi. Tegin intervjuusid eri erialade esindajatega ja see pakkus palju rõõmu. Kui mõelda ajakirjanikutööga seoses Eesti edendamisele, siis oligi ajakirjanikutöö peamisi võlusid mu jaoks see, et sai näidata, kui palju Eestis on töökaid ja andekaid inimesi, kelle mõtted väärivad üles tähendamist. Kultuuri-

ajakirjanikuna sain väärtustada loomingulisust ja selle kandjaid. Ajakirjandustööd ei jätnud ma päriselt ka edaspidi. 2000-ndate algusest peale tegutsesin Postimehe lepingulise kolumnistina ja kaastöölisena veel pikki aastaid.

Kaastöödega kultuuriväljaannetele, näiteks Loomingule, Sirbile, Vikerkaarele, Keelele ja Kirjandusele, alustasin juba 80-ndate alguses, üsna ruttu pärast ülikooli lõpetamist. Kirjanikutegevus, mis tähendas alguses mõningaid jutte ja novelle kirjandusajakirjades, sai hoo sisse aastal 1997, kui ilmus mu esimene romaan „Alkeemia“. Nüüdseks on minu sulest ilmunud 26 raamatut, kui mitte arvestada kordustrükke. Neid on erinevais žanrides: romaane, novellikogusid, luulet, reisijutte ja lasteraamatuid. Samuti olen avaldanud kolm artiklikogu, mis sisaldavad kirjandus-, filmi- ja teatrikriitikat, olulisemaid arvamusedlugusid nii ühiskondlikel kui ka kultuurilistel teemadel. Nii mõnigi kord on need poolused sujuvalt kokku sulanud.

Seega viis mu tee ajakirjanikutööst kõrvale, sest kõik kirjandusega seotu, nii raamatute lugemine, nende mõtestamine kui ka iseenda loomingulisuse avastamine ning järgnenud kirjanikutöö on mulle loomumasem kui ajakirjanikutöö, mis lubas küll inimestega lähedalt suhelda ja nende parimaid külgi välja tuua, aga sellest jäi mulle väheks. Samas olid ajakirjaniku-aastad suurepärase võimaluse harjutada korralikku sõnakasutust, luua tekste ja neid lihvida, eesmärgiks väljendusrikkus, täpsus ja selgus – see nõuab süvenevat pühendumist nii ajakirjanikutööd tehes kui ka kirjanikuna alati puhtalt lehelt alustades.

## Tiiu Ritari

1. Me saime hea erialase ettevalmistuse. Tagantjärele arvan – me saime parima hariduse, mis tollal üldse oli Eestis võimalik saada, meil olid parimad õpetajad. Saime väga hea erialase ettevalmistuse, väga hea ajaloo ja Eesti kultuuriloo tundmise ning laia silmaringi. Tõsi, kõik ei olnud täiuslik. Aga elus ei olegi olemas täiuslikke inimesi, koole, õppekavasid.

Mulle oli Juhan natuke vanaisa moodi. Kui rääkis, siis tuli tähele panna – jutul oli mõte, sõnu oli vähe ja sõnad ei olnud tühipaljad sõnad. Ja mis kõige olulisem – mingid õpetused kõlasid nii nagu minu lapsepõlvkodus kõõgilaua taga. No kasvõi see lugu, kuidas Saaremaal lapsi manitseti, et isegi mahakukkunud õuna ei tohi naabri aiast võtta. See õunakukkumise lugu puudutas mind eriliselt, sest minu algkoolitee oli kolm kilomeetrit pikk ja tee ääres kasvas üks metsik õunapu. Tükk tühja heinamaad ja siis paarsada meet-

rit eemal talukene. Need olid seal head sibulõunad. Mõnikord võtsin maast, aga südametunnistus vaevas, et ei tea, kas nii tohib, kodus igaks juhuks ei rääkinud. Sestap tuli Juhani lapsepõlvemanitsus mahakukkunud õuntest tuttav ette.

Usun, et õpetust – „ajakirjanik sa võid olla, inime ne pead olema“ – mäletavad meist paljud. Meeldetuletus, et ka keerulistel aegadel – ja keerulistel aegadel veel eriti – tuleb olla ning jääda inimeseks. Täna 50 aastat tagasi oli keeruline aeg. Täna, 2026. aastal on ka keeruline. Või millal ei ole keeruline? Inimesel on alati valikud. Elu koosnebki valikutest.

Tõsi on seegi, et maailm ja tema nägu muutuvad. Ent need muutunud ja muutuvad olud on lihtsalt mänguajad inimeseksolemise teel. Oli väga julgustav ja üllatav, et Tartu suures koolis mõtlesid õpetajad enam-vähem samaviisi, nagu mõeldi minu Võrumaa

lapsepõlvkodus. Tartu õpetajad õpetasid mööda ja üle vaatama nendest, kes ei mõelnud nii, nagu mõeldi meil kodus. See oli natuke ka nagu kodumõtlemise rehabilitatsioon.

Vist juba esimese-teise kursuse teisel poolel satusin kuidagi Edasisse „Tarkuseh(s)ambaid“ tegema. Kord kuus ilmus Edasi vahel lehekülj ülikooli uudistest ja tegemistest. Ei mäleta, kui pikk see periood oli, mis seal toimetasin, kuid mitte üle aasta. Tuli teha ülevaateid ka komsomolitegemistest või muust taolisest ja mind need ülevaated ei paelunud. See ei olnud see, mida me loenguis kuulsime.

Paar suve olin Edasis praktikal, see oli teine tera. Viiendal kursusel käis Juhan minuga mitu korda rääkimas, et kas oleksin nõus minema tööle ajakirja Sotsialistlik Põllumajandus. Sinna on väga vaja ja oodatakse. Peatoimetaja Endel Mets käis ka Tartus minuga eraldi üks või kaks korda rääkimas. Neil oli vaja toimetajat, keeleteimetajat ja kirjutajat koos. Mul ei olnud midagi ajakirja vastu – see oli maarahva seas hinnatud ajakiri. Aga ma ei tahtnud Tallinnasse. Mitte mingi hinna eest. Mis põhjusel, ei saanud ise ka aru. Lihtsalt ei tahtnud. Taotlesin vabadiplomit, lubatigi. Kuid diplom jäi mul saamata, sest ma ei läinud teadusliku kommunismi eksamile. Vaatasin toda teadusliku kommunismi õpikut ja tekkis okserefleks. Sõna otseses mõttes. See oli selline valikukoht, kas ei või jaa. Oleksin võinud võtta akadeemilise, sest vahepeal oli laps sündinud, kuid ma ei teinud isegi seda. Teadsin, et ma ei lähe seda eksamit kunagi tegema. Ja kui nii, siis milleks akadeemiline?

NLKP ajaloo ja ajamati ning diamatiga<sup>2</sup> oli asi lihtne. Ajalugu on ajalugu, olgu ta pealegi partei ajalugu partei vaatevinklist. Natuke filosoofilist mõtisklemist oli isegi veidi huvitav. Aga teadus ja teaduslik kommunism? Ei, sellist teadust ei ole. Otsustasin, et mina selles näilisusemängus ei osale. Ega ma oma teadusliku kommunismi tõrget teistega ei arutanud. Vaistlikult hoidsin endale, see oli isiklik asi, parem oli mitte rääkida. Jaak-Evald Konno juhtum<sup>3</sup> oli meil ju olnud. Ma arvan, et mul olid liiga head õpetajad – kes julgustasid oma peaga mõtlema ja ise otsustama.

2. 1980-ndatel töötasin ajakirja Eesti Loodus toimetuses tehnilise toimetajana ja lugesin ka korrektuuri. Eesti Looduses käisid koos tõelised oma ala korüfeed, toimusid aruteluohtud. Oli fosforiidisõja aeg. Üheksakümnendatel töötasin Postimehe uudisteosakonnas, kus põhiline ülesanne oli kirjutada Lõuna-Eestist. Töötasin kodukontorist, algul olid kirju-

tusmasin ja faks, hiljem tulid arvuti ning arvutiside toimetusega. Mulle kodukontor sobis ja sobib tänaseni, sealt võtad ette retki laia maailma. Mu noorim laps ei soostunud lasteaias käima, tema lasteaiakarjäär oli täpselt üks päev. Nii me siis majandasime – see ei olnud nii mitte üks kord, et ühe käega segan suppi, teisega teen märkmeid, lauatelefonu toru on surutud kõrva ja öla vahele, ise räägin mõne ministriga asjaliku juttu. Kui artikkel valmis, kuulutasin kodukontoris välja pealkirja leidmise konkursi. Rääkisin „madjakatele“ mõne lausega, millest jutt ja mis värk, ning et nüüd on vaja ühte head pealkirja. See kaasalöömise õhin oli suur ja nii mõnigi kord läks käiku poiste pealkiri. Või lihvisime neid variante koos. Ja need ei olnud tegelikult moonutatavad klikipealkirjad, vaid ikka korralikud lugema kutsuvad pealkirjad.

Hiljem olen kirjutanud vabakutselisena mitmele väljaandele ja töötanud kohtadel, mida elu ette sättis ning nagu vajadus oli. Vaid vabakutselisena kirjutades ei ela ära ja mõnikord oli lihtsalt vaja käed külge lüüa ning oma panus anda. Kui Eesti Vabariik taastati, siis olin Võrumaa kodakondsusbüroo esimene juhataja ja see inimene, kes NSVL-i aegse passilaua Võrus üle võttis. Olen töötanud veel koolis, telemeediaettevõttes ja tegelenud reklaamiga. FIE olen olnud, remontisin Värskas koolimaja. Puhas organiseerimise asi ja peatähtis oli head töömehed leida. Minister tuli linti lõikama, koolirahvas kiitis, et nii ilusaid klasse ei ole neil kunagi olnud. Ikka ilusad värvid valisin ja põrandad said ausalt lihvitud. Kursusevend Mati Määrits Koidust oli lindilõikamisest uudisnupukest kirjutamas, see oli vahva kohtumine. Mati küsis minult, et kas ma midagi paremat ei leidnud, töö mõttes siis. Hmm? See oligi minu jaoks tollal parim, mina jälle ei kujutanud ette, et peaksin uudisnupukest kirjutama, see olnuks kole tüütu.

Elu on ette seadnud mitmeid võitlusi. Iseenda ja kohaliku kogukonna huvide eest seismisel on tulnud ka kohut käia ning kirjutamisoskus on alati ära kulunud. Viimastel aastatel on mind süüdistatud, et olen ettevõtlusevastane, Kremli agent, NIMBY ja maainimene, kõik ei tule meeldegi. Meil siin Võrumaal Väimelas taheti teha keset alevit teha vabariigi suurim kanala. Lahtise sõnnikuhoidla –106 m pikk ja 26 m lai – hais oleks matnud terve Võru linna. Õnneks sai selle pidama. Siis tuli Nursipalu – kohalike kodudest väljakihutamise, üle kodude ja inimeste peade harjutusväljal sihtmärgialale tulistamine, müraterror, kohalikest ülesõitmine valitsuse poolt. Olen seotud

<sup>2</sup> Ajalooline ja dialektiline materialism.

<sup>3</sup> Vt järgmiselt leheküljelt.

Nursipalu kohtuasjadega, kirjutanud pressiteateid, teinud MTÜ kodulehte ja FB postitusi. Möödunud aastal tabas kogukonda veel üks õnnetus. Vene-Iisraeli ärimees, keda PPA Eestisse ei lase, Moskva miljonär ning mitme Venemaal tegutseva äri omanik ja tegevjuht tahab Väimelas püsti panna 80 korda suurema veetootmise kui Väraska Originaal. Seni on Väraska Originaal Eesti suurim pudelivee tootja. Moskva miljonär tahab pumbata 2880 m<sup>3</sup> ööpäevas. Mis meie põhjaveest järele jääb või kas midagi jääb, ei ole teada, sest vald ei pidanud keskkonnamõtjude hindamist tarvilikuks. Ka selles asjas oleme kohtus, peal on esialgne õiguskaitse.

Kuna elu nii hulluks aeti ja käib võitlus võitluse otsa, siis kandideerisin läinud sügisel kohalikel valimistel. Mõte on see, et parem loen pabereid enne, kui nõuan neid pärast kohtu kaudu välja. Nii olen nüüd volikogu liige, sain vallas teise tulemuse ning seda ilma igasuguse pannkoogiküpsetamiseta. Parema meelega rohkisin küll porgandipeenart, kooksin sokke ja loeksin raamatuid – aga ei saa.

#### *Tiiu Ritari meenutus: Jaak-Evald Konno valge jope*

Meiega alustas õpinguid ka Jaak-Evald Konno, kes ei jõudnud esimese sessinigi, enne visati välja. Välja visati selle eest, et julges kõva häälega suitsuvorsti nõuda.

Jaak on Siberis sündinud poiss. Tema emapoolne vanaisa Evald Konno oli Viljandi advokaat ja VI Riigikogu saadikutekoja liige, kes 14. juunil 1941 küüditati ja 1942. aastal Sosva vangilaagris hukati. Jaagu vanema Helmi ja ema Moja küüditati samuti. Ka Moja koolipõlvvarmastus ja Jaagu isa Manivald saadeti Siberisse.

1976. aasta detsembri alguses oli ühel reede- või laupäevaõhtul ülikooli klubis disko. Nagu ikka. Kuidagi juhtus nii, et pärast pidu moodustus kolonn, mis suundus EPA Betooni ühikate juurde. Seal ronis Jaak rõdule, nõudis suitsuvorsti ja uut konstitutsiooni. Teadmiseks niipalju, et suitsuvorsti 1976. aastal Tartu toidupoodides ei olnud. Edasi jõuti mingil hetkel kesklinna 21. Juuni tänavale.<sup>4</sup> Tulid miilitsad, rahvas jooksis laiali. Ka Jaak jooksis läbi sisehoovide ja kükitas kangialuses.

Kui kõik enam-vähem vaikseks jäi, arvas ta, et võib välja tulla. Hakkas Annelinna suunas oma üürikorteri poole minema. Aga Emajõe kaarsilla juures pidas üks Volga kinni, välja ronis EPA mütsiga poiss, küsis Jaagult nime ja kirjutas selle üles.

Uuel nädalal kutsuti Jaak uurija juurde. Uurija käis

Põhiliselt ma julgustan inimesi elama meie demokraatliku riigikorra põhimõtete järgi: „Meie Eesti ühiskond on võrdsete kodanike ühiskond, kõigile kehtivad võrdselt Eesti Vabariigi põhiseadus ja teised seadused. Kõik kodanikud on võrdsed seaduse ees.“ See tsitaat on Võrumaa Apellist, mille kirjutasime koos Maarja Lõhmusega ja lihvisime koos kontroll-lugeja Nele Hendriksoniga. Kolm aastat tagasi, 2023. aasta 6. veebruaril lugesime apelli ette Munamäe tornist.

Ma tõesti ei tea, mis Juhan kõigest sellest arvaks. Aga ma hakkam aimu saama, miks ma üldse ei tahtnud tookord ülikooli viimasel aastal Tallinnasse suunatud saada. Haldan FB gruppi „Nursipalu, Väimela ja Võrumaa kaitseks“. Grupp on kasvanud 6700 liikmeni, olenevalt postitusest on lugejaid tuhandest kuni 10-20-40-60-80-120 tuhandeni. Aeg-ajalt kirjutan seal ka ise pikemalt. On lihtsalt suurepärase, et ei ole enam see aeg, kus inimene visatakse ülikoolist välja ainult sellepärast, et ta nõuab improviseeritud meelavaldusel suitsuvorsti.

peale, et ta tuletaks meelde, kes veel olid, muidu läheb huligaansus ainult talle kirja. Ta viidi miilitsa saatel linnakohtusse. Kohtunik ütles miilitsale: „Palun lahkuge,“ ja helistas kusagile. Kuulas, mis teisel pool toru otsas räägiti ja ütles siis karistuse. Jaak sai viisteist päeva huligaansuse eest. Pea aeti paljaks, komsomolist ja ülikoolist visati välja.

Viisteist päeva tuli „plate peal“ olla, magas põrandal, linu ei olnud. 18-aastane poiss, hirmu täis. Kriminaalidel olid linad, Jaagul ei olnud, teda kutsuti intellegendiks.

Miks Jaak ära tunti ja miks Volga kinni pidas? Toona ju videokaameraid polnud ja kui miilits fotosid tegigi, siis paari tunniga neid ilmutada ei jõutud, et kedagi ära tunda. Jaak tunti ära, sest tal oli seljas valge jope. Selle oli ema Moja talle Ida-Saksast toonud. 1976. aastal Tartus rohkem valgeid jopesid vist ei olnudki. Igatahes oli see tolles ajas üks vägagi haruldane ja tähelepanu äratav jope. Kui me Jaaguga läinud sügisel kohtusime ja Jaak oma lugu rääkis, siis tuli see jope ka aastakümnete tagant mulle meelde.

Mäletan veel, et meil oli detsembris suur erakorraline koosolek ühes peahoone vasaku tiiva auditooriumis. Palju rahvast oli, õppejõud olid närvilised. Marju Lauristin tõstis häält ja õiendas kõvasti, et kuidas nii mõtlematu võib olla. Noomis põhjalikult, et enam sellist asja ei oleks. Mäletan, et noomimist kuulates

<sup>4</sup> Praegu Rütli tänav

imestasin omaette kõvasti, ei saanud nagu aru, et milleks selline kära? Mida hullu Jaak siis tegi – karjus, et andke suitsuvorsti.

Oh arm, küll võisin ma rumal olla. Eks närvisolek on arusaadav, paljugi oleks võinud juhtuda, halvimal juhul oleks võidud osakond kinni panna. Aeg oli sel-

line. Riskida suitsuvorsti pärast suurte pahandustega ei olnud arukas.

Jaak oli mingi aeg ka hullaris, et vene kroonust pääseda. Hiljem sai kuidagi Rootsi, kus on elanud terve elu.

## Priit Jõgi

Meie tänaseks pea poole sajandi (!) vanune ajakirjandusosakond oli omas ajas kui riik riigis. Pateetiliselt väljendudes – kui vabadusesaareke punarektoriga ülikooli tagahoovis. Selgituseks ja vähem kujundlikult – meie osakonna kaks tillukest kateedritoakest ja sama pisike koduauditoorium paiknesid ülikooli peahoone parema tiiva ülakorrusel. Vägaagi sümboolse vastukaaluna maja vasakule poolele, kus laiutas ja administree- ris võimutruu rektor Koop koos oma nomenklatuurse partei- ja komsomolikomiteega. Tõsi, juhuse sunnil jäi sinna kanti ka mu esimese „tööandja“ ülikoolilehe toimetus.

Kui õelat nalja teha, siis selline ruumiline lähedus võimudega andis tugeva ja tuntava lisaelduse „ideeliselt õige“ ajakirjanduse sünniks. Aga võta näpust! Nii hulluks need asjad muidu üliettevaatliku Varje Soota- ki toimetatud tudengilehes õnneks siiski ei kiskunud. Õiget ajakirjandust asusime seal katusekambris koos kursusevendade Aarne Rannamäe ja Raivo Lotiga hoogsalt tegema küll. Iseasi, kas ikka selle punase allkorruse seisukohalt õigete ideede valguses.

Õelus õeluseks, liialdamata sai just see põhimõteline äratundmine ehk vahetegemine nende ja meie „õige“ vahel nüüd juba päris eelduseks Peegli perre kuulumisel. Kuna ühes õiges ja terves peres hinnatakse eelkõige tegu, siis oli võrdselt tähtis ka tehtud valiku aus järgimine. Ehk julgus ja oskus tsensuuri üle kavaldades oma „õigele“ truuks jääda. Mu meelest võiks seda pidada meie vastloodud osakonna „olla või mitte olla“ kaaluga lipukirjaks. Tõsi, olude sunnil varjatud ja kirjutamata lipukirjaks.

Samas leian, et sedasama ausust ja julgust ei saanud mistahes tarkade sõnade või kavalate nõuannetega õpetada ega kuitahes hoolsalt loengus käies õppi- da. Küll oli võimalik silmad ja süda lahti hoida, väärikat eeskujuga märgata ja need omadused enda seest üles leida. Väga kõrgele ja kaugele ei pidanud kiikama – Juhan muigas ju siinsamas.

Veel tagasi vabaduse ja saarekete juurde. Need ei tekkinud umbusaldust ja keeldusid täis nõukaajal ei havi käsul ega õnneliku juhuse läbi. Millise sõjakavalusega saarlasest korpusemees Peegel punavõimu ära pettis ja nõusse sai, võime tagantjärele vaid aimata.

Aga sai.

Minu jaoks tähendas see Juhanilt saadud esimest õppetundi – iseenesest ja kergelt ei tule siin elus mis- kit. Või üht tema legendaarset ütlust meenutades: „Ei Piiblis ega kommunistliku partei manifestis pole öel- dud, et elu peab kerge olema.“ Minu tõlgenduses – kui usud, et teed õiget asja ja ei anna alla, on raskuste kius- te peaaegu kõik võimalik.

Juhan uskus ise ning pani meidki uskuma. Vahel tundus, et isegi esmapilgul pea võimatuna tunduva võimalikkusesse. Suure kärata, otsese sunnita, justkui märkamatu. Võlusõnaks ikka seesama eeskujuga. Aga nii need asjad omade keskel, pereringis loomulikult viisil käivadki.

Just sellises turvalises pereringis oli mul au ja või- malus hinnalist vabaduseõhku hingata. Ei häbene kordamast, et olime siis ja oleme siiani Peegli **pere** lapsed. Pere, kus ma ei tundnud end kordagi võõra, tõrjutu või üleliigsena.

Kummaline või mitte, aga see kokku hoidmise ja ühise suure pere tunne on aastatega isegi kasvanud ning tugevnenud. Ju me siis vajame selles sõna otseses mõttes hullumeelses ja tasakaalust väljas hetkemaail- mas midagi kindlat ja tingimusteta **oma**, millele toetu- da, millest kinni hoida.

Kas Juhan õpetas meid ka kirjutama, arendas meie n-ö käsitööoskusi? Taas, loengutarkuste kaudu otse- selt vist mitte. Või kui, siis saime nii mõnegi saladuse jälile näiteks Juhani ülikoolilehes ilmunud meisterlik- ke autoriveerge uurides. Millega käis kaasas kuldsest kurb äratundmine – kui lihtne on kirjutada keeruliselt ja kui keeruline lihtsalt! Aga eeskujuga julgustas siingi järele tegema. Mäletan, et sisendasin endale – kui Juhan tohtis ja oskas nii kirjutada, saan mina ka hak- kama. Kui mitte kohe, siis kunagi ikka.

Isikupäraselt ja inimkeelselt, ilma loosungite, stampide, kantseliidita. Sest vabama keele ja stiili ehk kirjatükkide vormi kohta parteilise tsensuuri reeglid nii täpselt ja karmilt paigas polnud. Erinevalt ettean- tud sisust oli siin rohkem mänguruumi, mida võima- lusel enda kasuks ära kasutama hakkasime.

Eelneva taustal kõlab küllap pisut paradoksaalselt veel üks Juhani kuldlause: „Kui saad, ära kirjuta.“ Min-

gitel keerulistel eluperioodidel järgisin seda õpetust sõna sõnalt ja ... lihtsalt vaikisin. Kas lootusetusest või laiskusest, hädised vabandused mõlemad. Usun teadvat, et tegelikult pidas Juhan silmas hoopis vastu- pidist. Minu arusaamise võtmes kõlanuks see lause: „Kui saad ka ilma, siis ära kirjuta.“ Aga kui ei saa? Ehk päriselt aus ning meisterlik looming sünnibki ainult siis, kui teisiti kohe üldse ei saa ja pead kirjutama.

Õnneks või õnnetuseks, aga nii on vist saatuse tahtel läinud ka minuga. Tasuvaid ja omakasulisi, aga hin- gele vähepakkuvaid tellimustöid pole osanud endale

## Koit Raud

*Tere, Juhan,*

tükk aega on möödas sellest, kui viimati rääkisime. Aga tundub, et maailm hakkab pea peale pöörama ja meie oma pisikese Eesti riigi ning rahvaga oleme taas hammasrataste vahele sattumas. Ümberringi toimu- vad arengud sarnanevad sellele, kui võtta Pierre Boulle'i „Ahvide planeet“ ja segada see George Orwelli „1984“-ga ning rakendada segu tänasesse päeva ühis- konna toimimise juhisteks.

Kuskilt sattusin lugema Ülo Tuuliku mälestusi sel- lest, kui te olite koos vist Ahevanamaal, see oli milläl- gi pärast raamatu „Ma langesin esimesel sõjasuvel“ ilmumist. Seal omavahel rääkisite sellest raamatust ja 1939–40. aastatel Eestis toimunud. Ja Sa olid öelnud, et „me [Eesti] oleks pidanud palju otsustavamalt ja jõulisemalt tollal vastu hakkama ...“. Sellest kumas läbi nii palju varjatud muret oma rahva saatuse ja käekäigu pärast, kõigi nende kannatuste ja hoopide pärast, mis eesti rahval on tulnud võõra võimu all vastu võtta. Ja siis hakkas mind kummitama, et Sa oled sedasama ju meie kursusele ka öelnud. Oli see nüüd Pangodis või kuskil mujal, kus me ka rääkisime Sinu raamatust ja selle tagamaadest, siis, kui Sa õpetasid meile ajakirja- nikuks olemist, inimeseks olemist, oma rahvaga koos ja oma rahva jaoks olemist.

Tänasesse päeva tulles, mulle tundub, et kui Sa oleksid jätkuvalt meie keskel, siis Sa ütleksid praegu, et katsuks nüüd niimoodi teha, et me tagantjärele ei peaks tulevikus jälle kahetsedes tõdema, et oleks pida- nud otsustavamalt vastu hakkama ... Et meie rahvas ja riik püsima jääks. Selles oleks teenäitaja osa just aja- kirjanikel, nii, nagu Sina meid õpetasid, rahva tead- miste, arusaamade, suhtumiste kujundamisel. Et meie põhiseaduse, selle preambuli, meie keele ja kultuuri ning rahvuse hoidmine oluliseks muutuks. Ainult et kuidas seda kõike toimima panna, kui ajakirjanduse varjus ja sildi all on hakanud domineerima igavene hulk spinndoktoreid, suhtekorraldajaid ja maineku-

hankida. Pärast lühikest televisiooni-, pikemat vaba- kutselise spordikirjutaja ning pistelist keeleteoimeta- mise karjääri olen astunud kirjanikust kursaõe Kärt Hellerma rajale ehk avaldanud luulet ning kirjutanud koostöös oma kunstnikust saksa kaasa Wiebkega las- teraamatuid.

Lõpetan, nagu ka alustasin pisukese paatosega. Auväärse juubeli puhul ehk tohib. Hea Juhan, mu kal- lis kursus, mu väärt ajakirjanduspere. Mul oli au Teid tunda. Teie keskel ja toel **suureks** kasvada.

jundajaid ning inimestel on tihtipeale üsna raske eris- tada, kes on kes ... Aga loodame kõige paremat. Kui enam kuidagi ei saa, siis kuidagi ikka saab, õpetasid.

### *Minu lühike ajakirjanikutee*

Minu töötamine kutselise ajakirjanikuna lõppes küll juba 35 aastat tagasi, aga Juhan Peggli õpilaseks ja tema akadeemia liikmeks loen end siiani. Pärast ülikooli alustasin ajakirjanikuna Eesti Televisiooni „Aktuaalse kaamera“ toimetuses. Seal oli terve hulk vanema põlve ajakirjanikke juba ees. Eks neil oli ka omavahel välja kujunenud valdkondlik tööjaotus – kes tegeles rohkem põllumajandusega, kes tööstuse- ga, kes kommunaalmajanduse ja Tallinna eluga ning kes kultuuriteemadega. Eriti tähtsaks loeti partei- ja nõukogude elu teemad, nendega tegeles enamasti peatoimetuse juhtkond ise. Põhjuseks võib-olla ka see, et kuna „Aktuaalne kaamera“ oli kommunistliku partei keskkomitee erilise tähelepanu all ja parteijuh- tide jaoks kõige tähtsam infosaade, siis seal ei tohtinud tiitlite ning nimede ja nende õiges järjekorras ettelu- gemisega eksida, muidu hakkasid suled lendama. Noorel ajakirjanikul oli niisuguses sisse töötanud ja teatud trafarette järgivas organisatsioonis üsna kee- ruline oma kohta leida, sest ikka tuli niisugune tunne, et kipud kellegi mängumaale. Mõneti ka seepärast, et vanad olijad hakkasid konkurentsi tunnetama, kui tahtsid nende valdkonnas mingit lugu teha.

Omaette teema oli, et tollase televisiooni tehnilise arengutaseme ja varustatuse juures tulid nii mõni- gi kord võimalustes piirid ette. Filmi kasutamine oli limiteeritud, eri teemade puhul otsustati ette ära, kas seda võib ja on mõttekas filmiga teha või saab piirdu- da fotolooga – toimetusega koostööd teha tahtvaid fotograafe oli piisavalt. Aga filmile seadis piirangud nii üldine filmilimiit kui ka konkreetsete lugude puhul rakendatav ühekordne limiit põhimõttel, et kui näi- teks üks minut läks eetrisse, siis kolm minutit võisid

filmi kulutada. Ülekulu eest vastutas operaator. See oli infosaadete norm, teiste toimetuste limiit oli veel väiksem, 1:2-le.

Kuna Tallinn oli Eesti suurim linn ja kogu riigi juhtimine ning elu jooksis sinna kokku, oli nagu iseenesest kujunenud nii, et domineerisid peamiselt Tallinna uudised. Siin leidsin ma endale väljundi, otsides teemasid Tallinnast kaugemalt. Väga lihtne see ei olnud, nõudis õppimist ja harjumist, et kus ja kuidas infot hankida, sest peamiselt otsis iga toimetuse töötaja endale lugude jaoks infot ise. Nii see alguse aeg läks. Siis läks huvitavamaks.

Tol ajal oli kombeks, et linnas asuvatel ettevõtetel olid šeflusalused põllumajandid, kolhoosid või sovhosid, kellele linnarahvas suuremat tööjõudu vajavates hooajatöödes appi läks. Televisioon oli Viru-Nigula kolhoosi šeff. Ja igal suvel, uudiste ja saadete madalhooajal käis televisioonist mehi Viru-Nigulas maatööd tegemas. Oli operaatoreid, režissööre, toimetaja. Heinatööd, saagikoristused traktori või kombainiga ja muu taoline. Rahalises mõttes oli see ka päris tasuv, sest televisioonist palk jooksis ja kolhoos maksis tehtud töö eest ka korralikult. Kui sellest šeffimisest värvikamaid tegelasi meenutada, siis peale teleinimeste oli seal veel huvitavaid tüüpe – näiteks üks teaduste akadeemia teadusametuse varustusvalituse juhtivtöötaja, kes veetis puhkuse traktoril heina tehes, ja isegi üks miilitsamajor, kes kunagi oli treialiks õppinud ning mõnuga treipingi taga miilitsatööst närve puhkamas käis.

Mina sain algselt olla traktori peal ja õige ruttu ülendati mind kombaineriks, sest vili tahtis lõikamist ning kombaineritest oli puudus. Nii. Olen kombaini peal ja viljapõllul ning tolmune nagu tont, kui näen, et toimetuse auto sõidab põlluserva ja välja tuleb peatoimetaja isiklikult. Nüüd peab midagi tähtsat olema. Peatoimetaja tõmbab rinna kummi ja seletab, et EKP Keskkomitee büroo (see oli kompartei juhtimissüsteemi kõige kõrgem ja tähtsam instants) arutas televisiooni infosaadete tööd ning leidis, et Kirde-Eesti kui vabariigi tähtsaim tööstuspiirkond on nõrgalt esindatud. Seetõttu peeti vajalikuks sinna luua alaliselt kohapeal paiknev korrespondendipunkt. Ja sinna punkti leiti õigeks olevat panna tööle mind. Kaks päeva aega mõelda. Nonii. Ühtepidi kui pealinnast asumisele saatmine, teistpidi, kui järele mõelda – tohutu tööpõld ja mängumaa ja iseseisvus. Tööpiirkond Narvast Aegviiduni ja lõuna poole kuni Avinurme ja Mustveeni. Kui võrrelda selle poolahistatud olekuga Tallinnas, siis oli asi ahvatlev, kui kohe algul läbi ei kõrbe. Kaubelda sai ka muidugi – vaja on korralikku korterit, telefoni,

autot ja korralikku võtmetehnikat. Riburada mööda said need asjad ka kõik olema. Operaatoriks tuli Jüri Kesküla, kohalik mees, kes mittekoosseisulisena oli varem „Aktuaalsele kaamerale“ tummfilmiga (st peale loetava diktoritekstiga) lugusid teinud.

Aga minu algus oli pärast kombaineritööd nädalaste komandeeringute kaupa ja ööbimistega mingi ettevõtte võõrastemajas. Tegelikult oli päris karm, sest hakata endale tühja koha pealt tööpõldu kujundama oli ränk töö. Kui juba kohapealse elamise ja sidevahenditega töökoha paika sai, siis läks natuke lihtsamaks, ent info hankimine oli vaevaline. Helistad, otsid ja sõidad ringi ning räägid, püüad aru saada, kes kus mida teeb ja kus mis toimub. Kaks aastat oli üsna karmi sisseelamise tööd, siis tuli tunne, et nüüd juba jookseb piirkonna elu ja tegemine ise kätte. Olin inimestele tuttavaks saanud, mind oli usaldama hakatud, omaks võetud ja inimesed hakkasid ise infot andma.

Vähe polnud neid kuid, kus sai pea iga päev mõni infolõik „Aktuaalse kaamera“ eetrisse antud. Selle kõrvalt kutsusid „Viljaveski“ tegijad, kolleegid Märt Müür, Rein Hanson ja Mati Narusk, mind endi kõrval neljandaks saatetegijaks, sest igal kolmandal nädalal tunniajast otsesaadet eetrisse anda läks väga tihedaks ja koormavaks. Nii sai minust neljas ETV populaarseima maaelusaate kaasautor ja see andis teletööl kõvasti värvi ning vaheldust juurde. Kui telemajas 1988. aastast kokkuvõtteid tehti, tunnistati mind parimaks „Aktuaalse kaamera“ autoriks.

Nii möödusid kümme aastat, kuni sattusin rahvarinde kaudu poliitikasse ja ajakirjanikutöö jäi sinna paika. Ent see ühtekuuluvustunne Academia Peegliana (ajakirjandusprofessor Juhan Peegli õpilaste loodud Peegli akadeemia) liikmete ja oma kunagiste kursusekaaslastega kestab siiani.

#### *Noore ajakirjanikuna sai ikka vahel pulli ka*

1979. aastal loodi Tallinna Kõrgem Ehitusvägede Poliitiline Sõjakool asukohaga Jägalas. Järgmisel aastal võeti õppima esimene komplekt kursante ja 80-ndate algul käis õppetöö täie hooga. Mina olin sel ajal noor algaja ajakirjanik „Aktuaalses kaameras“. EKP Keskkomitee tähtsuselt Eesti esimest infokanalit jälgis parteiladvik igal õhtul ja eriliselt valvati seda, kuidas seal kajastati parteilise juhtkonna tegemisi. Nii. Siis tuli toimetusele teade, et Jägala sõjakoolile antakse üle lahingulipp (igal väeosal – sõjakool oli struktuuriüksusena väeosaga võrdne – pidi olema oma lipp). Kuna see on Eestis tohutu tähtsusega poliitiline sündmus, tuleb sinna kohale suuri ülemusi Moskvast, Balti sõjaväeringkonna juhatusest Riias ja Eesti ladvikut esin-

dab EKP Keskkomitee sekretär Vladimir Käo.

Loomulikult pidi „Aktuaalne kaamera“ seda väärrikalt kajastama. Mind kui algajat ei usaldatud nii tähtsale sündmusele üksi saata. Seepärast pandi see ülesanne ühele vanemale kolleegile ning mind pandi talle paariliseks kaasa. Kogemusi omandama. Lipu üleandmisest palju rääkida pole – suur plats, ülesrivistatud kursandid ja paraad lipu ees, hulk ohvitseri, külm ilm, kõned ning jumal tänatud, et läbi sai. Aga siis tuli bankett. Loomulik ju, lipu saamist pidi väärrikalt tähistama. Ja võttegrupp paluti ka banketist osa saada. No mis meil selle vastu võis olla? Kaks toimetajat, operaator, helitehnik, autojuht-valgustaja – kõik olime meeleldi nõus tuppä sööma minema.

Bankett oli kooli saalis tohutu pika laua taga. Laua otsas istus kooli ülem, temast kahele poole järgnesid üks Moskva kindral, Balti sõjaväeringkonna ülem, ka kindral, EKP Keskkomitee sekretär Vladimir Käo, veel paar teadmata päritolu kindralit, edasi tulid umbes 40 polkovnikut ja rivi lõpetas „Aktuaalse kaamera“ võttegrupp. Laud oli kaetud nagu äke – rohelise sildiga Moskva Eriline viin ja hulgaliselt eri sorti väikseid võileibu. Kindralite ja Käo ees olid pisikesed pitsid, polkovnikute rivi ja meie ees olid suured kaheksakandilised teeklaasid, 250 grammi mahutavusega, nagu nad olid. Kõik need kallati peaaegu triiki valget viina täis.

Esimese toosti ja õnnitluse ütles partei esindaja keskkomitee sekretär Vladimir Käo. Tervitas, õnnitles ja viskas oma pisikese pitsikese kurgust alla. Polkovnikud jõid kulinal oma teeklaasid tühjaks. Aga meie olime ju töö! Meie kergitasime niisama viisakusest klaasi ja panime täisklaasid lauale tagasi. Ja siis keeras üks lähedal istuv polkovnik end küljega laua peale ja küsis pilguga meie poole sihtides valjul komandohäälel, nii et terve saal kajas: *A vam što, ne npravitsja retš tovarištša Kĵao?! („Mis teile ei meeldi seltsimees Käo kõne vä?!“)*. Saal tardus, kõik pöörasid oma pilgu meie lauaotsa poole ja jäid ootele. Igasuguste vaidluste ja seletuste vältimiseks pobisesime, et muidugi meeldib ning kallasime klaasid kurku tühjaks. Laudkond rahunes ja bankett läks kohe edasi.

Järgmisena tervitas ja õnnitles kooli lipu saamise puhul Moskva kindral. Võttis oma pisikese pitsikese ja polkovnikud ning meie kallasime oma teeklaasid tühjaks. Kolmandana ütles toosti kooli ülem, kes tänas parteid, valitsust ja kohaletulnud õnnitlejaid ning lubas koos kooliga tubli olla. Viskas oma pisikese pitsikese kõrist alla ja polkovnikud ning meie kordasime juba harjumuseks saavat liigutust. Ja oligi bankett läbi. Kogu pidu kestis vähem kui veerand tundi, mille vältel

sai 750 grammi puhast valget viina kõrist alla kallatud. Võileivad jäid peaaegu puutumata, sest tempo oli nii tihe. Kõik tõusid toolide koliseses püsti ja läksid laiali – polkovnikud kes teab kuhu, kuid meie pidime töö juurde tagasi jõudma.

Telemajja tagasijõudnuna muidugi meist enam töötegejaid polnud. Film sai laborisse ilmutada antud, päevatoimetajaga kokku lepitud, et kasutab filmi juurde ETA (Eesti Telegraafiagentuuri) ametlikku teksti ja monteerib ise, kuna meil on tööõnnetus. Ja meie ise? Kuidas keegi, kes koju magama, kes Kunglasse pidu jätkama ...

*Kuidas ma venestamist propageerivat lugu ei suutnud kirjutada*

80-ndate aastate keskel sai venestamine Eestis uue hoo. EKP Keskkomitee suuniste järgi tuli erilist tähelepanu pöörata vene keele õpetamisele ja vene keele õpetajatele. Ajakirjandus pidi hakkama nii õpetamisest kui ka õpetajatest positiivseid propagandistlikke lugusid tegema. Niisuguse käsu sain ka mina, teha ühest vene keele õpetajast teda ja vene keele õpetamist kiitev lugu. Tegelikult oli see esimene kord, kus ma sain niivõrd konkreetse käsu korras ülesande, tavaliselt olin ise teemasid leidnud ja määranud, kuidas neid lahendan. Aga nüüd ... no ei istunud mulle see asi niivõrd ideeliselt punase ülesandena.

Käisime operaatoriga koolis õpetaja juures ja võtsime filmi üles, aga edasi ei saanud ma selle looga kuidagi. Õpetaja polnud muidugi milleski süüdi, tema oli tubli ja tore inimene, aga mina ei suutnud kuidagi seda venestamist ülistavat kiidulaulu kokku kirjutada nii, et õpetaja ka normaalseks inimeseks jääks. Nii ma selle otsas vaevlesin. Minu abikaasa nägi mu piinasid. Tema oli keskkoolis tubli kirjandikirjutaja olnud ja naeris, et ta kirjutab ise selle minu eest, saan vaevast lahti. Kirjutaski. Kusjuures nii, et ka õpetaja jäi enam-vähem täiesti normaalsesse valgusse. Panin filmi kokku, kuid leidsin, et mina oma häälega seda teksti ikkagi esitada ei taha. Vormistasin diktoritextiga filmiks. Läks eetrisse. Kui järgmise nädala algul eelmisest nädalast kokkuvõtteid tehti, tunnistati see nädala parimaks diktoritextiga filmilooks. Abikaasa tegi, plusspunkti sain kirja mina.

*Kuidas ma ENSV Ministrite Nõukogu Riikliku Televisiooni ja Raadiokomitee esimehe persse saatsin*

Igal nädalal olid „Aktuaalse kaamera“ töötajad järgemööda valvetoimetajad. Valvetoimetaja oli see, kes pani terve nädala vältel õhtuse „Aktuaalse kaamera“ saate kokku – suhtles autoritega, tellis neilt lugusid

või valis pakutavate hulgast, pani kokku saateplaan, valvas, et materjalid oleksid õigel ajal eetrivalmis, kontrollis tekste ja redigeeris neid, kui vaja, kronomeetreeris erinevate lõikude pikkusi ja tagas selle, et saade oleks täpselt 30 minutit või nõks vähem, sest AK järel tuli kohe Kesktelevisiooni infosaade „Vremja“ ja sellele ei tohtinud sekunditki jalgu jääda. Sibli mist oli kõvasti, aga see oli huvitav, vaheldusrikas ja pakkus tavapärasele reporteritööle mõnusat vaheldust.

„Aktuaalsel kaameralt“ oli ka valveauto. Kaugemad AK autorid saatsid oma kaastööd bussi, rongi või ka lennukiga Tallinna ja valveauto korjas need etteantud kohtades kokku. Kui autol piisavalt vaba aega jäi, sai sellega ühtlasi Tallinna piires võttele sõita. Tihtipeale oli ka nii, et kui mõnel kolleegil oli vaja linna peal mingi kiire liigutus teha ja ta palus selleks valveautoga transporti, siis võimaluse olemasolul ta seda sai. Nii polnud sugugi harvad need korrad, kui valvetoimetaja laua peal helises telefon ja keegi uuris auto kasutamise võimalust.

Valvetoimetaja laua peal oli kolm telefoni – punane ilma numbriketkata oli otseliini Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Raadio ja Televisiooni Komitee esimehe kabinetti. Siis oli raadio- ja telemaja siseteléfono lühinumbritega ja kolmandana tavaline linnatelefono. Kõige enam leidis kasutamist siseteléfono – ühendused filmilabori, montaaži, operaatorite, helimeeste ja autoritega teistes tubades.

Oli minu nädal valvetoimetaja tööd teha. Päev on kiire, materjali palju, valveauto kogu aeg lennus. Heliseb siseteléfono. Aeglane veniv hää l küsib ennast

tutvustamata, et kuule, mis see auto teeb? Vastan, et on praegu bussijaamas, ootab materjali. Kõne katkeb. Asjaajamised, kõned sinna-tänna ja siis sama hää jälle siseteléfonois – kas auto ei ole tulnud? Auto on linna peal, täna on väga kiire päev. Töö läheb edasi. Veidi aja pärast sama hää juba kärsitumalt kolmandat korda – millal see auto tuleb? Vastan, et täna on väga palju tegemist ja ajakulu on teadmata, täna ilmselt auto vabaks ei jää. Töö käib edasi, päev hakkab kulmineeruma, tempo tõuseb – saatepakk on kokku saamas, vaja viimased asjad üle kontrollida, siis saab terve saate tervikuna üle vaadata. Jälle telefon ja neljandat korda juba tuttav tundmatu hää – no kas see auto ei tule siis juba? Mul kargas hing täis – kuule jäta järele ja mine persse! Täna ei saa autot, meil on endil siin kiire ja tegemist silmini.

Esmaspäeva hommikuti toimus teleraadiokomitee juhi juures iganädalane koosolek, kus võeti kokku peatoimetuste juhid, arutati eelmise päeva saateid, kiideti-arvustati, arutati töökorraldust ja harvad polnud ka need korrad, kui partei keskkomiteest helistati ja öeldi televisiooni- või raadiosaadete kohta midagi arvustavat. Seal räägiti edastati toimetuste koosolekutel teistele töötajatele. Pärast minu valvenädalat tuli peatoimetaja suurelt koosolekult tagasi ja teatas, et juhtkond arutas telemajas valitsevat olukorda ja tegi ülesandeks, et töötajad peavad kõrgemat juhtkonda tundma mitte ainult nägupidi, vaid ka hääle järgi. Nii õppisin ma hääle järgi ära tundma Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Raadio ja Televisiooni Komitee esimeest.

## Erki Berends

Minu käest on sageli küsitud, mis kasu oli või on ajakirjanduse õppimisel Tartus koolipingi nühhkimisest. Pealtnäha justnagu eriti polegi, sest Eesti ajakirjandusmaastikul teevad paljuski ilma need, kel pole ei ajakirjanduslase koolituse ega Juhani Peegli mingit pistmist. Ega ma vist väga ei imestaks, kui keegi neist ei teagi, kes see Juhani Peegel õigupoolest niisugune on ...

Tähtis on omada läbilöögivõimet, osata ennast „apetiitseks“ teha nii sotsiaal- kui ka seltskonnamedias ja mitte liigselt muretseda selle pärast, kas kõik räägitav vastab ka tegelikkusele või on selles ka midagi oletuslikku. Ehk oluline on mitte olla, vaid näida. Ilmselt on see ajastu märk ja selle vastu võitlemine paistab donkihhotliku lootusetu üritamisena.

Peegli õpetus toetus teistele printsiipidele. Vastutusele oma sõnade eest nii ajakirjanduslike materjalide esitamisel kui ka ajakirjanikuks olemisel. Inimeseks olemisel, kui mõistet laiendada. Ja seda pani Juhani

südamele kõigile, kes tema „litsentsiga“ ajakirjanduspõldu kündma asusid. Kui põhireeglid teinekord ehk ununema kippusid või hakkasid kahtlema, tõi ainuüksi Juhani peale mõtlemine sind raja peale tagasi. See on üks asi.

Teine on ehk see, et ülikoolitarkustega varustatult ei pea sa oma tööd katse-eksitusmeetodil tegema, vaid tead enam-vähem täpselt, mida lugeja-kuulaja-vaataja sinult ootab. Nagu praktika on näidanud, on Juhani kooli läbinud selle väite paikapidavust ka kinnitanud.

Tõsi on, et kirurgi skalpelli ei usaldata tänavalt sisse astunud juhusliku inimese kätte ja ooperiaariaid laulma näiteks diplomeeritud inseneri. Küll aga võivad (eriti praeguse aja) meedias pälvida tähelepanu ajakirjanduse loogikat mittetundvad tegijad, aga mingil hetkel vajavad ka nemad teadmisi printsiipidest, mille järgi ajakirjandussüsteem toimib.

Juhani juurde tagasi tulles ja mõeldes oma kursuse peale, kel oli au, õnn ja rõõm olla esimesed selles reas, kes on ülikoolis oma hariduse saanud, siis ilmselt on mingi seletamatu aine, mis nähtamatu niidina on meid aasta-aastalt üha rohkem kokku tõmmanud ja üksteisele lähedasemaks muutnud. Juhanipäeva märkimised maikuus on olnud meie kõikide jaoks üha

enam oodatud sündmus, ka siis, kui see mõnelegi töö või koduste asjade pärast ebamugav on olnud. Aga pigem oleme leidnud selle ühe võimaluse, kuidas kokku tulla, selle asemel et leiutada kümme põhjust mitte tulla! Ja selles tuleb küll Juhanit „süüdistada“, võib-olla natuke ka Kristat [Aru], kelle puudumist olen ise hakanud üha enam ja enam enda peal tundma.

### Krista Aru

1. august 1958 – 25. veebruar 2025

#### *Aja lugu: meenutades Kristat*<sup>5</sup>

Eesti rahvaluuleline alus oli hästi lihtne ja tugev. Raamat tuli siia koos ristiusuga. Ilmselt oli see tulek seetõttu vaevaline, et see toodi teiselt poolt. Eestlane ise oli lihtne talupojarahvas, maarahvas. Siit meie endi hulgast ei saanud nagu võrsuda neid, kes oleksid hakanud kohe raamatut kirjutama ja levitama. Kõik raamatuga seotud tegevused toodi sisse. Ilmselt tekitas see tõesti sellise tõrke, et see oli seotud kas mõisa või kirikuga. Et seda ei tahtetud hästi omaks võtta. Aga mulle meeldib väga Uno Liivaku tsitaat, et see on nagu selline murdepunkt 16. sajandil, kus eesti rahvas otsustab, kas ta võtab raamatu omaks või pöörab selja ja ütleb ikkagi ei, kuigi oli teada, et sellised arenenud kultuurrahvad liiguvad raamatu tähe all. Ja kui oli otsustatud, et raamatule öeldakse jah, siis edasine tulek oli vaevaline selletõttu, et need tugipunktid,

millele raamat tahtis või pidi toetuma, olid ju jällegi võõraste käes. Ja olenes nüüd sellest, kui edumeelne, raamatumeelne, raamatulembene oli siis kas mõisahärra, kirikuhärra või ka tollase riigi valitseja – kuidas ta seda soodustas. Eestlane nagu sõltus teiste heatahtlikkusest.

Sel hetkel, kui ta selle valiku tegi, et tahab raamatust osa saada ja hakkab usaldama seda kirjatähte – ma kujutan ette, et see kirjatähe usaldamine oli aluses raske, kui sa oled harjunud elama suulisel keskkonnas. Võõristusest ülesaamine oli üks murdepunkte. Kui see murdepunkt oli toimunud, siis üha rohkem me näeme seda, kuidas ka need tugipunktid, olid nad nüüd siis kirikute, kloostri mõisa juures, kuidas nende ümber hakkab koonduma kas siis aktiivsem või üldse edasipüüdlikum osa eestlaskonnast.

<sup>5</sup> Pihlak, M. (2001). Aja lugu: meenutades Kristat. *Pereraadio*, 27. veebruar. 2001. aastal toonase Eesti Kirjandusmuuseumi direktori Krista Aruga salvestatud saade oli mälestussaatena eetris 25. veebruaril 2026. [https://soundcloud.com/pereraadio/aja-lugu-meenutades-kristat?fbclid=IwdGRjcAQWKp-9leHRuA2FibQIxMQBzcnRjBmFwF9pZAwzNTA2ODU1MzE3MjgAAR7PQrGYCg\\_RD8FaJAUH\\_A2OwRSd8vtlJos2MdLdMg14KqT4xChRMuw-bO-Z8Kg\\_aem\\_o0WlJQAfOx5bAAh2nfTE-A](https://soundcloud.com/pereraadio/aja-lugu-meenutades-kristat?fbclid=IwdGRjcAQWKp-9leHRuA2FibQIxMQBzcnRjBmFwF9pZAwzNTA2ODU1MzE3MjgAAR7PQrGYCg_RD8FaJAUH_A2OwRSd8vtlJos2MdLdMg14KqT4xChRMuw-bO-Z8Kg_aem_o0WlJQAfOx5bAAh2nfTE-A).

# Ajakirjandusaastasse 2026: kes me oleme, kust me tuleme ja kuhu läheme?

Ülevaade EAAS-i koosolekust 23. jaanuaril 2026

Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aasta esimesel koosolekul vaadati traditsiooniliselt tagasi ja edasi sellele, kes me oleme, kust tuleme ja kuhu läheme. Kes ja millist meediat Eestis tarbib, selgitab Kantar Emori Balti regiooni juht Margo Veskimägi, kes on kogu taasiseseisvuse aja ajakirjandusmaastiku muutusi jälginud. Paljude ajakirjanike õpetaja, keeleteadlane ja guru Tiit Hennoste vaatab tagasi möödunud ajakirjandusaastale ja välja joonistuvatele trendidele. Värskest Ekspress Grupi juhi kohalt lahkunud Mari-Liis Rüütsalu avaldab suhteliselt vaba inimesena oma arvamust selle kohta, millised väljakutsed ja võimalused on silmapii- ril.

**Margo Veskimägi:** 1989. aastal alustatud sotsioloogiaõpingutes pidasin vastu vaid aasta. Kuigi ei lõpetanud, pean Tartu Ülikooli oma *alma mater*'iks. Sotsioloogide hulka olen ikkagi sobinud.

Killukestest kokku saav pilt sellest, kus me 21. sajandis oleme, on põnev. Selles on korduvaid kevadisi uuringuid ja mõni ulatub ka eelmisse sajandisse.

## Reklaamiturg

Eesti meediareklaamituru ülevaates ei ole välismaiseid keskkondi, nagu Meta või Alphabet, sest nende mõju on omaette lai teema. Aastatel 2003–2023 joonistub välja trend, et suuremad reklaamijad on kohalikud. Välismaistest kompaniidest on jäänud need, kellel on esindus kohapeal, teised on taandunud eelmistesse kümnenditesse ja mõned ka turult täiesti lahkunud. Terve Baltikumi vaates pääses Läti turul 2023. aasta viie tipptegija hulka Ferrero.

Meeldib see meile või mitte, aga raha määrab selles tööstusharus palju. Arengumuutusi mõjutab ka auditoorium. Raske ongi öelda, mis muutusi rohkem veab, sest vastastikku on tugev mõju. Meie meediareklaamiturg on küll väike, näiteks võrreldes Ühendkuning-

riigiga mitte 300%, vaid 300 korda või võrreldes Slovakkia 4 korda väiksem.

## Teleauditoorium

Kuigi Eesti vähem kui 1000 inimest hõlmav telepaneel ei ole suuruses võrreldav näiteks India 200 000 isikust koosnevaga, on selle osakaal ühiskonnas statistilise esinduslikkuse poolest üleilmses võrdluses eesrindlik.

Eesti keskmine televaatamine on püsinud suhteliselt stabiilsena 200–250 minuti vahemikus ehk kõikunud natuke enam kui nelja tunni piires. Detailsemalt põhjustab seda vanuserühm 55+, kes vaatab rohkem, ja teisalt noored, kes vaatavad mõnevõrra vähem. Siin on ka proportsioonide küsimus ehk noorte osakaal ühiskonnas on 2023. aastaks vähenenud ning 55-aastaste ja vanemate oma kasvanud. Seega on mõju nii harjumustel kui ka demograafilise olukorra muutusel. 2025. aastal on 4–17-aastaste vaatamisnumber 2024. aastast minuti võrra suurem, kuid üldiselt on trendid samad. Sisuliselt on vaatamine liikunud tavapärase lineaartelevisiooni ja järelvaatamise juurest enam voogedastuste ning muude laienenud maailma võimaluste juurde.

Kohortides näeme, et 2003. aastal vaatas rühm 4–17 telerit 186 minutit päevas ja neist 75% keskmisel päeval nädalas 95%. 2013. aastal oli sama kohort (kuigi mitte samad vastajad) 14–27 ja telerivaatamise minutite arv oli umbes kolmandiku võrra vähenenud. Päevane televaatamine vähenes peaaegu poole võrra, aga nädalas vaatas telerit neli viiest. Kui nad nüüd liikusid 2023. aastaks veel vanemasse rühma, 24–37, kus ülikool võis olla juba lõpetatud, pere loodud ja ehk isegi omad lapsed hakanud suureks saama, siis nende telerivaatamine uuesti kasvas. Päevane *reach* ei ole küll 20 aasta tagusel tasemel, aga nädalane on natuke tõusnud.

Seega saame järeldada, et kuigi noored telerit ei vaata, siis ei tähenda see, et nad on ekraanide eest totaalselt lahkunud. Näiteks ütles üks kommenteerija, et tema poeg hakkas õhtuid teleka ees taas nautima koos oma silmarõõmuga. Üks kuulus lauljagi on öelnud, et jõudis „Aktuaalse kaamera“ põlvkonda. Selliseid arenguid on põnev pikema ajaperioodi jooksul jälgida.

2003. ja 2013. aastal teleri keskmine päevane kasutus langes, edasi aga on seis püsinud. Keskmine nädala vaadatavus liigub natuke allapoole, aga midagi nii drastilist, nagu 2003. ja 2013. aastate võrdluses sündis, enam juhtunud ei ole.

Kanalitest on praegu vaadatuim ETV (ERR). 2003. aastal oli kõige vaadatum TV3, siis järgnes Kanal 2 periood. Kanal 2 tegutses oma võimaluste kasvatamiseks, näiteks alustas „Reporter“. ERR hakkas domineerima siis, kui selle juhtkonda tulid kommertstelevisiooni taustaga inimesed. 2018. aastaks on ETV vaadatavuses ette läinud. Kuigi pole ainult ühte põhjust, mõjutasid ka järelevaatamise võimalused. ERR-is pole juba kaua reklaami olnud, nii et sel polnud mõju.

On telesaateid, mille järelevaatamise protsent on juba peaaegu 50% keskmisest vaatamiskohast ehk mida vaadatakse palju mitte-*live*'is. Näiteks saated nagu „Esimene stuudio“, „Impulss“, mõnikord uudised. Spordi puhul on see madalam. Ja tendentsina on järelevaatamine ERR-i saadetele madalam, kommertskanalitel aga kõrgem – vahe võib olla suur, aga see sõltub ka ajahetkest.

### *Meediapäev*

Meediapäev annab ülevaate pikematest meediatarbimistrendidest. Aastatel 2006–2019 kogusime andmeid paberil täidetava ankeediga, 2020. aastast on küsitlus täielikult veebis. Kuid meie arvates on andmed olenemata meetodist võrreldavad. See on alati olnud kevadine uuring.

Näiteks 2022. aastal oli üldine meediatarbimine keskmisel tööpäeval 9 tundi ja 20 minutit. Meediat ei tarbitud 6 tunni ja 26 minuti jooksul, mis kulusid muudele tegevustele. Nüüd on meediatarbimine vähenenud, muud tegevused võtavad 6 tundi ja 50 minutit. Magatakse keskmiselt 8 tundi 14 minutit. Juhin tähelepanu, et paari aasta tagusega võrreldes magame nüüd veerand tundi rohkem. Loodame, et see on positiivne, et inimesed on puhanumad.

Kuidas meediatarbimine jaguneb? 2025. aastal oli tele ainuke, mis domineeris õhtupoolsel ajal. Kunagi oli seda raadio, aga enam mitte. Televaatajaid on 25–30%, mis jaguneb kanalite vahel.

Sotsiaalmeedia tarbimine on suurem näiteks kell kaks päeval, kui töö juures võib olla paus, ka õhtuti on see suurem. Näiteks õhtul kell 9 on keskmises veerandtunnis umbes 10% sotsiaalmeedia tarbimist. Suhteliselt stabiilselt, ilma selge domineerijata kasutatakse YouTube'i, uudisteportaale ja internetipõhist muusikateenust, näiteks Spotify'd. Viimane konkureerib raadioga kõrvade ja aju pärast. Need on suhteliselt võrdsed, 7.00–7.30, varem oli raadiol ajakasutuses eelis.

2006. aastal kasutas mingit meediat keskmisel päeval 95% 15–74 aastastest vastajatest. See rühm on langenud alla miljoni. Kuni aastani 2020 trend jätkus, aga COVID-19 piirangute ajal muutus. 2006. aastal oli 91%-l inimestest põhikanal just televisioonikanal. 2016. aastaks oli see veidi vähenenud ja 2023. aastal olime jõudnud 64% juurde. Raadio jääb praegu napilt alla 50%. Päevalehed moodustasid 2006. aastal 45%, aga olid aastateks 2023–25 jäänud vähemuse teemaks. 2006. aastal ei eristatud internetikasutuses surfamist, uudisportaalide ja sotsiaalmeedia kasutamist ega muud sellist. Raamatute lugemine oli 2006. aastal 28% ja ka see on vähenenud. Viimastel aastatel on suhteliselt stabiilne vahend meedia kasutamiseks mobiil, püsidis 2,4–2,5% peal. Selle kasutus on 2016. aastaga võrreldes kasvanud.

Traditsioonilise meedia osa oli 2006. aastal üle 80%, 2016. aastal üle 75% ja praegu on 45% peal. Selle alla kuuluvad need meediumid, mis olid olemas juba siis, kui mina noor olin – tele, raadio, ajalehed ja muu selline. Ülejäänut loeme digitaalseks uueks meediaks. See kontseptsioon on küll vaidluse teema, aga pidime tegema lihtsustuse. Viimasel viiel aastal oleme näinud trendi, et keskmisel meediapäeval on sotsiaalmeedia kasutus püsinud alla 60%, raadio on langenud 55–47%, uudisportaalid on 20–22% juures, tele langus on veelgi järsem. Seega 2022. aastaga võrreldes on päevane meediatarbimine vähenenud umbes tunni ja sellest omakorda panustame varasemast veerand tundi rohkem puhkuse ehk magamisse.

### *Seadmed*

Indikatsiooniks on paberkandja, mida 2016. aastal kasutas 35% (2006. aastal selle kohta küsimust ei olnud). See näitaja langes hiljem alla 20%, aga 2025. oli 24% ehk oli toimunud väike tagasitulek: seda küll mitte ajalehtede ja ajakirjade, vaid raamatute kasutuses. Eesti 15–74 aasta vanusest elanikkonnast kasutab keskmisel meediapäeval mingit paberkandjat umbes viiendik.

Kaks kolmandikku kasutavad telerit, seejuures

on sinna sisse arvatud igasugune kasutus, näiteks ka sealt kaudu raadio kuulamine. Kas teleprogramme ja -videoid vaadatakse suurelt ekraanilt, arvutist, mobiilist või tahvlist – see aeg on arvatud meediapäeva küsitluse põhjal, mida inimesed täidavad kevadeti paari kuu jooksul nii tööpäevade kui ka nädalavahe-tuste lõikes.

Teleprogrammide puhul on tahvlite ja mobiilide osa suhteliselt madal. Keskmise telemeediapäeva näitaja 2024. ja 2025. aastal palju ei muutunud, aga varasemate aastatega võrreldes näeme siiski suure ekraani kasutamise sammsammulist vähenemist.

Kodus n-õ suure teleriekraani vaatamine moodustab endiselt 93%. See tähendab, et kui keskmisel meediapäeval vaadatakse suurt ekraani, siis üle 90% sisust moodustavad teleprogrammid. Striiminguks kasutatakse suurt ekraani 70%, YouTube'i ja muu video vaatamiseks 25% ulatuses. Youtube'i ja muu video tarbimise kasvu mõjutab enam mitte-eestlastest auditoorium. 71% videokonverentse peetakse praegu nii. Viis aastat tagasi oli suurel ekraanil 79% videokonverentse.

Tahvelarvuti ei ole kujunenud oluliseks seadmeks. 2020. aastal oli tavalise arvuti kasutus keskmises meediapäevas 62%, 2025. aastal aga 54%. Meediakasutus mobiiltelefonis on igal aastal protsendi võrra suurenenud ja jõudis 2025. aasta kevadeks 70%-ni elanikkonnast.

2026. aasta uuring on meil hetkel planeerimisel. Alati ootame põnevusega, mis juhtub: kas paberkanal ja tagasitulek oli ajutine või jääbki sinna 20% peale.

**Tiit Hennoste:** Mul paluti rääkida, kuidas ajakirjandus mind end tundma pani, seega jagan natukene tundeid ja mõtteid. Kui ma kirjutasin oma viimast Vikerkaar juttu,<sup>1</sup> siis vaatasin, et viimaste aastatega ei olegi toimunud mingeid radikaalseid muutusi.

Üks muutus on kontsentreerumise tugevnemine. Pärast seda, kui Õhtuleht läks Delfi alla, on meil sisuliselt ainult kaks suurt võistlevat kontserni, pluss ERR, mis elab omas nišis. Ülejäänud on nišiväljaanded. Need kaks erakontserni õonestavad teineteise jalgealust hoolega ja on selles ka teatud edu saavutanud.

Teist muutust nimetan paberlehtede agooniaks.

Peale palju õhemaks läinud Postimehe ja Õhtulehe paberlehti peaaegu ju enam ei ole. Üks neist on konservatiivne ja teine kollane. Minusuguse 72-aastase jaoks ehk vanematele, põhiliselt paberilt lugevatele inimestele on jäänud kaks valikut, kollasus või konservatiivsus.

Siiski võib öelda, et Postimehe portaali ja paberil Postimees on üsna erinevad asjad. Paberil Postimees on üsna klassikaliselt konservatiivne, igal juhul mitte kollane ajaleht, aga portaali on nagu portaali ikka. Järeldasin, et veebilugejate jaoks ei ole paberlehtedel enam mingit erilist mõtet, kuna järjest enam ilmuvad portaali lood paberil mitu päeva või isegi nädal hiljem ja ka lühemal kujul. See meenutab natukene umbes sajanditagust aega, kui suured lehed tegid oma nn sabad, kus esitati siis valik olulisematest lugudest ja mis saadeti maale või provintsi kolm korda nädalas, sest ega maainimesel pole aega iga päev lehte lugeda.

Kõik lehed avaldasid oma loetumate uudiste või tekstide nimekirjad,<sup>2</sup> millest võib näha, et kardetavasti ei ole inimeste huvid aastakümnete jooksul eriti muutunud. Rohkem meelelahutust, kõmu ja muud n-õ kollast.

Millest siis lehtedes öieti kirjutatakse? Eri valdkondades kirjutatakse loomulikult erinevatest asjadest. Majanduses majandusest, poliitikas poliitikast jne. Aga minu jaoks on olemas üsna selge erinevus näiteks Soome lehtedega, mida ma ka loen. Ma panin selleks nimeks „raha ja paremad riided“. Eesti ajakirjandus keerleb väga tugevalt raha ümber. Kui soovitakse saada juurde noori lugejaid, siis räägitakse TikTok noortest sisuloojatest ja teistest sarnastest ning üldjuhul küsitakse, palju nad teenivad. Väga harva ja väga vähe räägitakse sellest, millised on nende ideed, eesmärgid, mõtted ja nii edasi. Rääkimata sellest, et endiselt on äärmiselt aktuaalsed välimus, rõivad, soengud ja muu selline. Ma olen nimetanud seda seksismiks, kui poliitikutest räägitakse, kuidas nad oma soenguid on muutnud või milliseid kleite nad parajasti just kannavad.

Ühelt poolt on ajakirjanduses minu arvates süvenenud ja süveneb munitsipaalajakirjanduslik lähene-mine. Ennekõike on see Tallinna-keskne ajakirjandus,

<sup>1</sup> Hennoste, T. (2025). Ajakirjandus hirmude ajal. *Vikerkaar*, 10-11. <https://www.vikerkaar.ee/ajakirjandus-hirmude-ajal/>.

<sup>2</sup> Nt Raun, A. (2026). TOP 10 | 2025. aasta loetum arvamislugu – Trumpi lõpp juba paistab. *Delfi*, 1. jaanuar. <https://arvamus.delfi.ee/artikkel/120426584/top10-2025-aasta-loetum-arvamislugu-trumpi-lopp-juba-paistab>; Algo, A., Kell, O. ja Kallas, M. (2025). TOP VIDEOLOOD 2025 | Ropp ja raju Triibupasta avab edu tagamaid: suurim müsteerium on see, mis järgmisel aastal saab. *Delfi*, 31. detsember. <https://tv.delfi.ee/artikkel/120404844/top-videolood-2025-ropp-ja-raju-triibupasta-avab-edu-tagamaid-suurim-musteerium-on-see-mis-jargmisel-aastal-saab>. TOP20 ) Skandaalne Tommy Cash, kohutav kopterionnetus ja traagilised surmad: Elu24 aasta loetuimad lood. *Postimees*, 31. detsember 2025. <https://elu24.postimees.ee/8379853/top20-skandaalne-tommy-cash-kohutav-kopteronnetus-ja-traagilised-surmad-elu24-aasta-loetuimad-lood>; TOP 20 ) Vägivald ja elu ilu: need on lood, mis raamatuhuvilisi 2025. aastal enim huvitasid. *Postimees*, 31. detsember 2025. <https://raamatud.postimees.ee/8383057/top-20-vagivald-ja-elu-ilu-need-on-lood-mis-raamatuhuvilisi-2025-aastal-enim-huvitasid>; ka Postimees.ee enim loetud artiklid 2025 artiklis Reinap, A. (2026). Aruanne lugejale ) Aivar Reinap: Meedia teeb panuse kvaliteedile. *Postimees*, 13. veebruar. <https://arvamus.postimees.ee/8415486/aruanne-lugejale-aivar-reinap-meedia-teeb-panuse-kvaliteedile>.

mis räägib üldetailselt mingitest Tallinna koolilugudest või muudest sellistest asjadest. Paljud sellised üksikjuhtumid kistakse dramaatilisteks vastasseisudeks. Näiteks kirjutas Õhtuleht selle aasta alguses, kuidas rongiplaani muudatus keeras mitmelapselise pere elu pea peale.<sup>3</sup> Nii on võimalik luua dramaatilisi vastasseise sellega, mis võiks olla ja peaks olema, aga kus asjad ei tõuse üldisemale tasandile.

Teiselt poolt on just viimastel aastatel või isegi viimasel aastal süvenenud komme võtta maailmast süngeid, traagilisi, dramaatilisi lugusid, kus kellelgi on jäänud vaid mõni tund elada, tal on müstiline haigus või midagi muud sellist. 99% juhtudest ma ei oska nendes lugudes näha mingit seost Eestiga. Ma saan aru, et mujal maailmas on neil lugudel kontekst, miks need ilmuvad just sel ajal. Aga eesti keeles saavad neist nagu kriminullid. 1960.–70. aastatel oli selline ajakirjandusstiil *new journalism*,<sup>4</sup> mis kirjutas just *non-fiction*'it kriminaalromaanide moodsa kirjanduslikus tehnikas. „Külmavereliselt“ kui selle suuna esindusteos on ilmselt kõigile tuttav ja vähemalt mälus veel alles.<sup>5</sup> Midagi väga uut siin ei ole, aga just ajakirjanduse mõõde kaob sealt ära.

Natuke üldisemalt on Eesti ühiskond kohati kuidagi monomaaniline. Kui üks teema võetakse ette, siis kukutakse selle seljas kütma. Ka some on oma kõlakodades väga monomaaniline, aga mul on tunne, et vaikselt on ajakirjanduses samamoodi tekkinud selline kõlakoda ja monomaania maailm. Kui ma avan hommikul Postimehe, siis võin olla suures osas kindel, et ma leian sealt näiteks midagi laste saamisest ja vajadusest neid järjest juurde teha. Teiseks räägitakse seal midagi metsast või sellest, et metsa ei tohiks maha raiuda. Samasuguseid teemasid leiab Delfist, Õhtulehest ja mujalt.

Suvaliste argielutegelaste mikrotegudesse või suhetesse ei ole mõtet siin vist süvenema hakata. Sel teemal on lihtsalt huvitav lugeda pealkirju ja nende

üle mõtelda. Üks tore näide on „Hiljuti juuksed maha ajanud ANTi lõppes koostöö maailmakuulsa plaadifirmaga“.<sup>6</sup> Läbi aastate oli üks mu lemmik pealkirju „Vabanenud laibatükeldaja hulpis pikalt elumere lainetel“,<sup>7</sup> aga möödunud aastal sain endale uue: „Rahvusvaheline seebiooper kunstniku kodus: Sandra Jõgeva poliüamoorised papagooid said suhtepuntra tulemusena tibu“.<sup>8</sup> See on võimas. Mul polegi aimu, mis asi on poliüamoorne papagoi, ma ei lugenud artiklit, aga pealkirjast piisab täielikult.

Delfi võttis eelmisel aastal vastu oma reeglistiku, et ei tee enam manipuleerivaid pealkirju.<sup>9</sup> Tundub, et asjad ongi muutunud. Minu arust isegi Postimees hakkas sellele järele liikuma. Ma tahaks nüüd aasta veel jälgida, kas tõesti on muutus.

Suunamudijatest pole erilist mõtet rääkida. Eesti ajakirjandus erineb siin tugevalt neist inglisis-, soome- ja saksakeelsetest lehtedest, mida ma loen. Ma ei tea, et kusagil mujal kirjutaks ajakirjandus pidevalt, hommikust õhtuni, suunamudijatest, kusjuures nad on väga osavad ja ajakirjanduse täielikult ümber sõrme keeranud. See on nagu klassikaline püksipissimise lugu, et esialgu on kena, loetavus kindlasti suureneb, publik loeb, mis kellestki Mallukast või mõnest teisest kirjutatakse, aga pikas perspektiivis tähendab see tegelikult ajakirjanduse enda jalgealuse õõnestamist.

Mainisin juba tähele pandud vana tendentsi trükida ümber teistest lehtedest laenatud lugusid, mis on Eesti lugejale relevantsuseta. Kuigi ajakirjanduses ei ole plagiaadireeglid samad mis teaduses, leidsin viimasel aastal päris mitu lugu, mille puhul ma tahaksin tegijatelt küsida, kas plagiaadi piir ei ole ületatud. Märkasin seda näiteks loos Billy Joeli hirmutavast diagnoosist.<sup>10</sup> Kuna mulle see laulja väga meeldib, hakkasin Postimehe loole lisa otsima ja märkasin, et see oli peaaegu sõna-sõnalt ümbertrükitud teistest väljaannetest.

Pidevast reklaamist lugude sees ei ole mõtet rää-

<sup>3</sup> Lindve, I. (2026). „Karjuvalt ebaõiglane!“ Rongiplaani muudatus keeras elu pea peale. *Õhtuleht*, 14. jaanuar. <https://www.oh tuleht.ee/1148719/karjuvalt-ebaoiglane-rongiplaani-muudatus-keeras-elu-pea-peale>.

<sup>4</sup> Fakazis, L. (2016). New Journalism. *Encyclopedia Britannica*, 28. märts. Vaadatud 30. jaanuar 2026. <https://www.britannica.com/topic/New-Journalism>.

<sup>5</sup> Capote, T. (1966). *In Cold Blood*. Random House, U.S.; vt ka Feuerherd, P. (2018). How Truman Capote Advanced the New Journalism. *Daily*, 28. september. <https://daily.jstor.org/how-truman-capote-advanced-the-new-journalism/>.

<sup>6</sup> Lauri, I. (2025). Hiljuti juuksed maha ajanud ANTi lõppes koostöö maailmakuulsa plaadifirmaga: tahtsin puhastuda seest ja väljast. *Kroonika*, 8. juuli. <https://kroonika.delfi.ee/artikkel/120389421/hiljuti-juuksed-maha-ajanud-anti-loppes-koostoo-maailmakuulsa-plaadifirmaga-tahtsin-puhastuda-seest-ja-valjast>.

<sup>7</sup> Pöld, T. (2009). Vabanenud laibatükeldaja ulpis pikalt elumere lainetel. *Postimees*, 18. märts. <https://www.postimees.ee/95618/vabanenud-laibatukeldaja-ulpis-pikalt-elumere-lainetel>.

<sup>8</sup> Eelrand, H. (2025). Rahvusvaheline seebiooper kunstniku kodus: Sandra Jõgeva poliüamoorised papagooid said suhtepuntra tulemusena tibu. *Maaleht*, 8. august. <https://maaleht.delfi.ee/artikkel/120395563/rahvusvaheline-seebiooper-kunstniku-kodus-sandra-jogeva-poluamoorised-papagooid-said-suhtepuntra-tulemusena-tibu>.

<sup>9</sup> Paju, T. (2025). Delfi avaldas eetikakoodeksi – koos lubadusega vältida klikipealkirju. *Delfi*, 20. juuni. <https://www.delfi.ee/artikkel/120385737/delfi-avaldas-eetikakoodeksi-koos-lubadusega-valtida-klikipealkirju>.

<sup>10</sup> Kohutav ) Legendaarne Billy Joel sai hirmutava diagnoosi. *Postimees*, 25. mai 2025. <https://kultuur.postimees.ee/8255534/kohutav-legendaarne-billy-joel-sai-hirmutava-diagnoosi>.

kida. Mind häirib tendents, kus mitte sisuturundusse, vaid ajakirjandusloo sisse on pandud mingi reklaamilaadne info. Näide on üks selle aasta alguse lugu kasiinodest, kus oli ära toodud täpne kaart, kus need kõik Tallinnas asuvad.<sup>11</sup> Loomulikult võib öelda, et see ei ole reklaam. Aga loos polnud juttu ju sellest, kus asuvad kasiinod. See on mu arvates üsna vastutustundetutegevus.

Nüüd vormist. Kunagi ma kirjutasin, et esmalt vallutasid ajalehe pikad intervjuud, siis pikad tekstid, millel ei olnud kohati saba ega sarvi ja mida ei saa selge žanri alla panna. Võib-olla võiks neid artikliteks nimetada. Viimasel paaril aastal on hakanud ilmuma lood, mis panevad lihtsalt allikatelt saadud info ritta. Ajakirjandusõpetuse järgi ei tohiks sama asja ikka korrata ehk kirjutada, et üks allikas ütles „ei saa“ ja teine, kolmas ja neljas ütlesid sama.

Mul lemmik oli jälle üks koristajast rääkiv lugu, kus alguses oli pool lehekülge koristaja tegevuste loendit. Ilmselt oli see võetud kusagilt sellisest allikast, nagu koristaja andmejuhend või midagi sellist.

Veidikene tähelepanu tahaksin pöörata teatud sõnadele. Ajakirjanduses on oluline faktide puhul rääkida kindlast teadmisest. Aga viimase aja lemmiksõna on „võib“ – võib juhtuda, tulla, saada, toimuda, äparduda ja nii edasi. Seda sõna armastavad loomulikult poliitikud ja muud manipuleerivad tegelased, aga ka ajakirjandus on selle üles korjanud ning seda armastama hakanud. Teine on eitav vorm, näiteks „ei välista“. Seda võib alati soovitada kõigile, kes soovivad ajakirjandusele intervjuud anda, kohe panevad sisse.

Nüüd tunded. Need on sellised hullud päevad, mis toimivad. On triviaalne tõde, et tundeid on lugeja huvi äratamiseks kasutatud juba 2000 aastat – ja kasutatakse siiani. Ajalehe žanrides on alati öeldud, kus tunded võivad olla, kelle kaudu nad võivad esindatud olla, kus võiks neid vältida ja nii edasi. Aga nüüd on juba pikemat aega toimunud tunnete tootmine või ära kasutamine. Kuidas seda tehakse – selleks üks loend:

- enne mõtte esitamist sellele hinnangu andmine,
- säravate ja subjektiivsete terminite kasutus,
- hinnangud ilma hindamiskriteeriumita,
- tühiste detailide suureks puhumine,
- publikus tugevaid tundeid äratavate sõnade kasutamine ja oma väidete sidumine nendega.

See loend pärineb demagoogiaõpikust, seda nimeatakse emotsionaliseerimiseks. Kõike seda võime ajalehest leida ja minu arvates järjest enam just viimastel aastatel. Ma ei ole väga kindel, kas mingisugusel viisil on selle pinnale toonud sõda.

Keeleteaduses on termin „äärmusväljendid“. Need on eriti võimsad asjad, näiteks miskit „vallandatakse“, kuskil on „torm“ või kõik on „marus“. Need on tuntud ja seostuvad inimese keeletajus tavaliselt millegi negatiivse ning äärmuslikuga, sageli ohuga. Praegu on sündmused on samad mis varem, aga keelt nihutatakse äärmuste poole. Näiteks Postimehe kaanelugu, kuidas perearstide seas vallandus mingi arutelutorm. Loo sees oli, et tekitas elava arutelu.<sup>12</sup>

Mis on nende häda? Selline ülevõimendatud emotsionaalsus muudab inimesed tuimaks tõeliselt suurte, probleemsete sündmuste suhtes. See on ammu tõestatud ega vaja üle tõestamist. Õhtuleht kirjutas aastakokkuvõttes, et Õhtulehe Kirjastuse meeskonnas töötab üle 150 tippajakirjaniku. Mulle meeldis väga, et meil ei olegi enam harilikke ajakirjanikke järele jäänud.

Natuke uuema, mitte nii palju räägitud stiili näiteks võib tuua parteid ja nende pooldajad. Näiteks üks partei teeb mingisuguse sigaduse ja kõik imestavad, kui selle pooldajate hulk ei vähene. Miks ei vähene? Sellepärast, et pooldajate arvates on meedia reageeringud ülepakutud. Kui meedia reageerib üle, siis inimesed reageerivad sellele: „Ah, need on valed.“ Ma ei pea siin silmas mitte ideoloogilist vastuolu, millele tavaliselt rõhuma hakatakse. Antud juhul pole tähtis, kas tegutsevad liberaalid või konservatiivid.

Aga üldisem ja minu arvates suur, üleilmne probleem on, et ajakirjanikud tahavad järjest enam olla aktivistid. Märkasin eelmisel suvel muutust Delfi juhtkirjade keeles. Nad nõuavad, käsivad, moraliseerivad: on aeg hakata Trumpi hullusele vastu, me peame olema valmis eskaleerima jne.<sup>13</sup> See kõlab niimoodi, nagu oleks juhtkirja kirjutajast järsku saanud suurriigi peaminister. See läheneb tegelikult Martin Helme keelekasutusele, muidugi tagurpidi ideoloogiaga. Käskudega samal ajal on mul tunne, et probleeme on vastutusega. Mind jäi eelmisel aastal väga häirima Urmo Soonvaldi lause, et sõjahirm on sõnastamata ühiskondlik kokkulepe,<sup>14</sup> mis on tekkinud samal ajal,

<sup>11</sup> Tigasson, K.-R. ja Ivask, P. (2026). Varjatud elu maapealsetes mängupõrgutes. Iga viie sekundi tagant taob 50ndates proua nuppu, silmad ekraanile naelutatud. *Eesti Ekspress*, 1. jaanuar. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120428847/eesti-leevendas-kasiinopiiranguid-veelgi-manguporgud-voivad-tegutseda-lasteasutustega-samas-majas>.

<sup>12</sup> Abita lapsed. Laste tervise pärast mures Eesti Perearstide Seltsi juht Elle-Mall Sadrak vallandas tormi (2026). *Postimees*, 22. jaanuar; Harju, Ü. (2026). Tohtrid pakkusid laste psühhiaatrile pääsemiseks radikaalseid meetodeid. *Postimees*, 22. jaanuar. Vt <https://digileht.postimees.ee/>, 22. jaanuar (esileht ja artikkel 4).

<sup>13</sup> JUHTKIRI | On aeg hakata Trumpi hullusele vastu. *Delfi*, 18. jaanuar 2026. <https://arvamus.delfi.ee/artikkel/120430201/juhtkiri-on-aeg-hakata-trumpi-hullusele-vastu>.

<sup>14</sup> Soonvald, U. (2025). Urmo Soonvald: sõjahirm pole kunagi olnud Eesti ajakirjanduse eesmärk, vaid sõnastamata ühiskondlik kokkulepe. *Delfi*, 8. september. <https://arvamus.delfi.ee/artikkel/120401993/urmo-soonvald-sojahirm-pole-kunagi-olnud-eesti-ajakirjanduse-eesmark-vaid-sonastamata-uhiskondlik-kokkulepe>.

kui ajakirjanduses on täielikult kadunud poliitikute, sõjaväelaste ja ajakirjanike endi vastutus selle eest. Minu arvates on ohtlik, kui ajakirjandus leiab, et tema ei pea või ei taha vastutada, aga samal ajal leiab, et tal on õigus võtta kas eetilisi või siis ka poliitilisi positsioone.

Kuidas võiks seda kõike kokku nimetada? Me kõik teame, et ajakirjandus ja some põimuvad järjest enam, aga Eesti ajakirjanduses on liiga suur somestumise tendents. Need kaks mitte ei põimu, vaid ajakirjandus võtab üle some võtmed ja mõtted ning annab some tegijatele ka oma autoriteedi. Viimasel ajal isegi soovitatakse, et ka ajalehes peab olema uus *influencer* või uudismudija.

Mind ehmatas sügavalt, kui Henrik Roonemaa kutsus Eesti Ekspressis otsesõnu üles ajakirjanduseetikat unustama.<sup>15</sup> See viib demokraatliku ajakirjanduse surmani. Ma teen vahet vabal ajakirjandusel ja demokraatlikul ajakirjandusel vahet. Vaba ajakirjanduse all pean ma silmas seda, mida ei kammitse riiklik või parteiline tsensuur, aga demokraatlik ajakirjandus on see, mis järgib ajakirjanduse eetikakoodeksit, mis meilgi on. Muidugi võib küsida, et kuidas koodeksit parandada. Seda peaksid parandama ajakirjanikud. Kui ma loen neid parandusettepanekuid, siis need on tegelikult klassikalised ajakirjanduse asjad: teeme paremini, teeme teisiti ja nii edasi.

Reklaamiteoorias on üks oluline müügiargument oma väärtuslik unikaalne joon, mille abil oma müük üles ehitada. Mis on someajastu ajakirjanduse unikaalne joon, mida nüüd siis müüa saab? Seda oleks praegu vaja analüüsida.

Lõpuks: kuidas see ajakirjandus mind end tundma pani? Delfi lugude sabas on kuus emotikoni, neli põhiemotsiooni ja veel kaks muud.<sup>16</sup> Seal puuduvad kuuest põhiemotsioonist kaks: hirm ja vastikus. Kui hirm on tegelikult see, mida ka Eesti ajakirjandus on kõige rohkem tootnud. Mõtlesin isegi ükskord, et klikkaks sinna ja vaataks, mis juhtub. Aga siis mõtlesin, et tegelikult ei olnud seal seda, mida mina oleks tahtnud märkida – et see pani mind end tundma kurvana.

**Sulev Valner:** Eesti ajakirjandus ja tegelikult kvaliteetsem ajakirjandus kogu maailmas justkui upub muu meedia sisse ära, kaotab oma rolli, sh ka majanduslikult. Kas ajakirjanduse tegevus iseenda devalveerimisega on selles osaliselt ka ise süüdi?

**Tiit Hennoste:** On küll ja tihti mitte osaliselt, vaid üpris palju süüdi. Eks see algas sisuturundustest ja muudest asjadest, millega ajakirjandus hakkas omalt poolt hägustama piiri meediaga, selle asemel et püüda säilitada oma joont. Ajakirjandus ei saa somele, seal rääkijatele-kirjutajatele peale sundida oma reegleid. Nad teevad selles maailmas ikka, mis nad tahavad. Aga vajaks väga palju analüüsi, mis on praegusel sotsiaalmeediaajastul see unikaalne asi, mida ajakirjandus saab luua. See ei ole faktikontroll, sest see on kogu aeg olnud ega ole someajastu teema.

**Mari-Liis Rüütsalu:** Margo Veskimäe ettekande kommentaariks ütlen, et meie andmeil mõjutas COVID tugevalt nii tele- kui ka internetikasutuse numbreid. COVID-i aastad pehendasid kasutajate langust, kuna olime sunnitud mitmeks aastaks ekraanide taha jääma.

Tiit Hennoste esitlusest olen nõus tugevate emotsioonide ülearu kasutamise probleemiga. See on amerikaniseerumine, sest eestlane ei ole ju oma olemuselt selline ülevõimendatult emotsionaalne.

Kui rääkida olnust ja tulevast, siis kergemaks ei lähe. Kui võtta kokku meediatööstuse viimase pooleteise aasta muutused ja need, mis tuleval aastal ees ootavad, siis on see võrreldav interneti tulekuga. Ajakirjandus ja meedia hakkavad veel rohkem otsima oma kohta, kuna keegi ei tea, kuidas selles uues maailmas käituda.

Uudismeediaorganisatsioon kujundavad samaaegselt kolm jõudu:

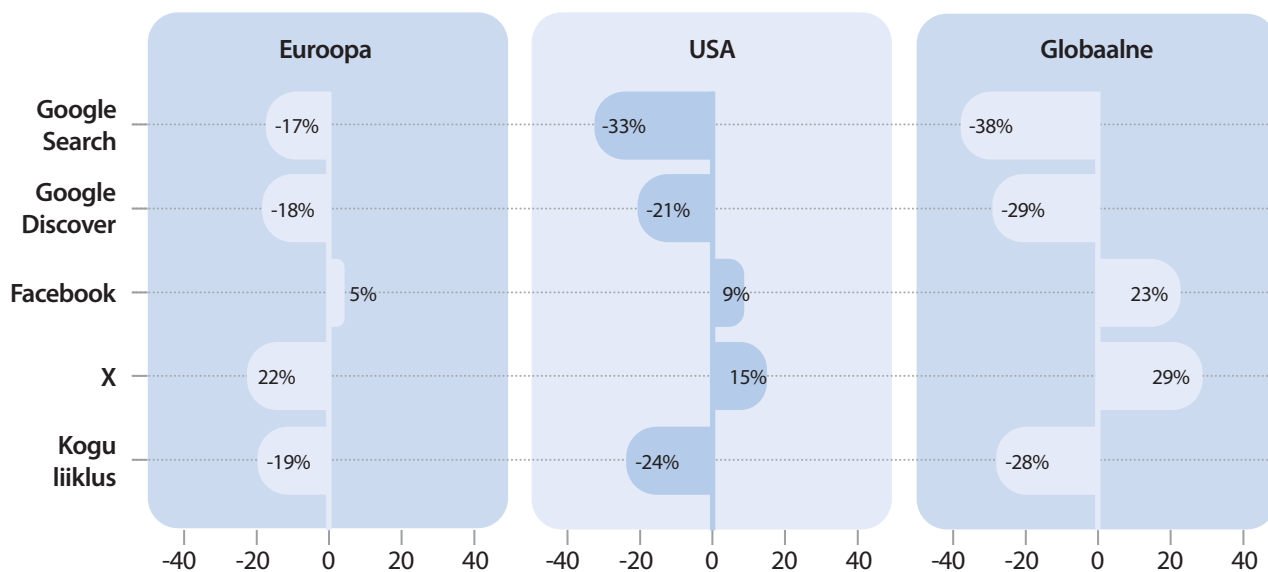
- 1) generatiivne tehisintellekt,
- 2) domineerivad platvormid (Google, TI-põhine otsing, sotsiaalmeedia vestlusliidesed),
- 3) ajakirjanduse majandusmudeli ning usaldusväarsuse nõrgenemine.

Esimese mõju on suurim, teine on olnud arenil juba vähemalt kümnendi ja kolmanda on esimesed kaks kaasa toonud. Tehnoloogia areng on ajakirjandust ja meediat justkui sotsiaalmeedia poole sundinud, et külastatavust säilitada. Kuid sunnile ei pea alati alluma. Klikipealkirjade ja ülivõrdes emotsioonide kasutamine ning muud sellised võtmed peavad lõppema, sest kuhu meil selles suunas enam minna on?

Ajakirjandus jääb kindlasti ellu, aga vanad sisu levitamise mudelid, põhitõed, käibeliigid ning majanduslik loogika ei tööta enam. Kriisi juur ei ole tehnoloogia

<sup>15</sup> Roonemaa, H. (2025). Tehnoloogiaajakirjanik Henrik Roonemaa: peaminister peab ise olema rohkem IshowSpeed. *Eesti Ekspress*, 2. august. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120393387/tehnoloogiaajakirjanik-henrik-roonemaa-peaminister-peab-ise-olema-rohkem-ishowspeed>.

<sup>16</sup> „Röömsana“, „üllatunult“, „targemalt“, „pettununa“, „kurvana“, „vihasena“.



Graafik 1. Kolmanda poole kaudu tuleva liikluse muutus vahemikus november 2024 – november 2025  
 Allikas: Chartbea via Reuters Institute for the Study of Journalism – raport „Journalism and Technology Trends Predictions 2026“.

gias, vaid väärtusahela nihkes: ajakirjandus loob väärtuse, kuid meediaorganisatsioon ei kontrolli enam selle majanduslikku tulemit.

Ma ei ennusta tulevikku, vaid kaardistan riske. Olen üsna kindel, et mõni neist kindlasti realiseerub ja selleks peab valmis olema.

- Otsing ei ole enam värv ajakirjanduse juurde, vaid muutub tehisintellekti vahendatud vastusekihiks.

Varem liiklus kasutaja sellisel teljel: märksõna otsing > vastused > klikk kirjastaja kodulehele > sisu tarbimine = reklaamiraha ja (digitaalne) tellimus. Kolmas pool, kelle kaudu liiklus toimus, oli näiteks Google Search, Facebook või X. Google Discovery, mis Android-telefonis kasutajale meediasisu pakub, ei ole Eestis väga populaarne. Ajakirjandusorganisatsioonid võitlevad neis pealkirjadega silmapaistmise nimel (Graafik 1).

Tekstirobotite ajastul liigub kasutaja sellisel teljel: küsimus/teemapüstitus TI-keskkonnas > kokkuvõtte lugemine > teadvustamine (null klikki) > null reklaamiraha ja null tehtud tellimust (halvimal juhul).

- Google'i AI Overviews ja vestlusotsing vähendavad klikkide arvu.

Kirjastajad prognoosivad, et lähiaastatel väheneb otsinguliiklus enam kui 40% võrra. Klikimäär, mis siis kodulehele jõuab: see on „null koma midagi“, null reklaamiraha ja null tehtud tellimust. Lühikeses perspektiivis kaob otsinguliiklus peaaegu täielikult. Nagu

ka öeldud, siis pikemas perspektiivis kaasneb sellega juba ühtlasi otseliikluse vähenemine ja tellimustulu stagneerumine või vähenemine.

- Kasutajad saavad üha sagedamini vastused ilma kirjastajate veebilehti külastamata.

On tekkinud uus termin „zero-click-käitumine“, mis osutab sellele, et kogu sisu saadakse kombineerituna kätte tekstiroboti abil ja algallikatele ei olegi vaja klikkida. Kui otsing täiesti kaoks, avaldaks see maailmas paljudele väljaannetele hukutavat majanduslikku mõju.

#### Statistikat

Zero-click-otsingud alates jaanuarist 2023 (Google AI kokkuvõtted):

- USA: kasvas 45% > 59%,
- Euroopa: kasvas 35% > 37,4%.

Briti väljaannete otsinguliiklus alates jaanuarist 2022:

- The Mirror: -80%,
- The Sun: -67%,
- Daily Mail: -50%,
- The Guardian: -30%.

- Eesti kirjastajad on isegi heas seisus.

Sõltuvus otsingust on suhteliselt väike, ehk 10–20% ehk. Meid kaitseb ka meie väike keeleruum ja väiksem konkurents kui suuremates riikides, kus on turul rohkem mängijaid. Meil on vähesed, aga väga tugevad brändid, mille juures käiakse enamasti otse.

See siiski ei tähenda, et see kõik meid ei mõjuta. Tarbi- ja ehk lugeja käitumine muutub. Kasutajad liiguvad ka oma muid vajadusi rahuldama vestlusrobotite, nagu ChatGPT või Gemini juurde.

- Kõik eelnev mõjutab pikas perspektiivis omakorda nii meie auditooriumi suurust kui kindlasti ka reklaamiraha ja lugejatellimusi.

Mahupõhine sisutootmine on kadumas, sest see ei ole enam konkurentsieelis. Ma tean mitut uudisteorganisatsiooni, kes on seadnud endale eesmärgiks tükkide tootmist väga suures mahus kokku tõmmata. Sinna alla kuuluvad igal pool maailmas üsna sarnased teemad, nagu „10 nippi, kuidas peale jõule alla võtta“ või „õunapuude lõikamine ja kevadised aiatööd“. Sellistele pole mõtet liiga palju ressursi kulutada, sest otsingu- või tekstimudelite keskkondadest klikke need ei too. Kui lugejal tekib impulss midagi sellist teada saada, ei tule ta enam ajakirjanduse või otsingu juurde, vaid laseb tehisintellektil selle täpselt lahti kirjutada. Siis on juba küsimus, kas ta tahab saadud infot kontrollida või usaldab seda.

Kirjastajad liiguvad edasi (või tagasi?) originaalsete uurivate lugude juurde, süvitsi minevate analüüside ja konteksti loomise juurde ning ekspertanalüüside juurde. See on kallis ajakirjandus. Kui reklaami- ja tellimuste tulu pitsitab, siis mille eest me seda kallist ajakirjandust teeme? Kui palju ja kuhu oma ressursse panna on meediamajale ellujäämisdilemma.

Kasvu loob selgem, väärtuslikum ja paremini eristuv ajakirjandus ehk tuleb tagasi pöörduda selliste juurte juurde, nagu kaubamärk ja usaldusväärus. Ma olen nõus, et ajakirjandusorganisatsioonid on oma usaldusväärust ka ise kõvasti õhnestanud. Üks põhjustest on tehnoloogiaarengu loodud situatsioon, kus võideldakse ellujäämise nimel ja ollakse sunnitud tegema tegevusi, mis toimetustele tegelikult ei meeldi.

Mina töötasin üle kolme turu. Eestis ei olnudki olukord nii hull, aga näiteks Leedus oli reliktna oluline jälgida päevaste kasutajate arvu. Kõik viis uudisportaali võrdlevad, kes tegi eile parema tulemuse. Aga see on puhtalt tähelepanu püüdmine. Ma hoiatasin, et me peame fookuse õigesse kohta saama ja edasi liikuma ning et ressursi ei saa õigesti jagada, kui jäädagi iga päev tähelepanu ja üksiku kasutaja eest võitlema.

Kuhu see viib? Tulubaasi mitmekesistamine on vajadus, mitte võimalus. Väiksemates riikides peaks tulubaas olema eriti mitmekesine. Reklaam on endiselt oluline, kuid nõrgema mõjuga. Selle osa kahane-

mist nägime ka Margo Veskimägi ettekandes.

2026. aastal tuleb meediamajade oluline tulu tellimustest ja liikmelisusest. Eesti on siin väga eesrindlik olnud, kuigi liikmelisuse osa tuleb veel arendada. Tähtsamaks muutuvad meediaga piirnevad ärid, nagu koolitused ja üritused, mis pakuvad lugejale lisaväärtust. Ei tea, kas see on hea või halb, aga see tagaks suurema kasumimarginaali ja toetaks kuluka ajakirjanduse ülalhoidmist. Väga hea näide on Äripäev, kus on tekitatud investorkogukonna klubi, kus liikmed maksavad kuumaksu ja saavad mitte ainult meediasisu, vaid ka üritusi, klubilist tegevust. Hea brändi puhul tahavad autorid ka tasuta kaastööd teha. Selles võiksim Eestis olla tugevamad.

Umbes poolteist aastat tagasi löime keske Balti Uudismeedia Väljaandjate Ühingu,<sup>17</sup> mis esindab Eesti meediaettevõtete sisuõigusi ja räägib läbi suurte platvormidega. Praegune olukord meenutab metsikut läant, kus sisu lihtsalt krabatakse kokku. Ma imestan, kuidas Eesti poliitikud on ära tinistatud mingi suure ettevõtte väidetavast huvist arendada oma platvormil eesti keelt, kuigi reaalselt on nad kasumitaotlejad, mitte heategijad. Teiselt poolt räägib tehnoloogiasektor, et me peaks oma sisu tasuta andma, sest keegi seda ei tahagi, kuigi iga päev käib lehekülgedel tuhandeid *scrapere*id ehk kraapijaid. Me peame ise oma tööstusharu eest seisma, hoidma selja sirgena ja nõudma oma genereeritud väärtusest osa endale.

Üks probleem, millest Eestis eriti räägitud ei ole, on vastutus sellise vastuse puhul, mille tehisintellekt on erinevatest allikatest kokku miksinud. TI summeerib olemasolevat ja avalik debatt fragmenteerub veelgi. Ei ole peatoimetajat ega muud vastutajat, kellelt küsida, ehk vastutuse kandja hajub. Eestis on erameediaorganisatsioonid oma sisu kraapijatele sulgenud, aga ERR-il on see lahti. Näiteks küsisin eile päevakajalise teema, Tallinna eelarve kohta ja tuli ainult kaks linki: ERR ja Tallinna linna koduleht. Ma palusin kokkuvõttes ka allikatele viidata ja TI tegi selle nende kahe lehekülje põhjal. Seega on platvormide sisu väga vae- ne, kui erameediaorganisatsioonidega kokkulepet ei saavutata.

Mis siis juhtuma hakkab, eriti just väiksematel turudel nagu Eesti?

- Kuigi see ei pruugi meile meeldida, tundub, et ellu jäävad ainult suured. Nemadki peavad toimetuste tööd ja sisu tootmist kõvasti efektiivsemaks muutuma ja sarnaseid tegevusi koondama.
- Ellu suudavad jääda ka väga selgele nišile orienteerii-

<sup>17</sup> <https://balticpresspublishers.eu/et/category/bpcmo-et/>.

tud väljaanded. Selle niši ümber tuleb koondada palju erinevaid viise, kuidas raha teenida (nt sisu tootmine ja tellimused, sisuturundus, üritused).

- Kindlasti on vaja töötada oma sisuõiguste müüki puudutavate kokkulepete nimel, et väärtuse pakkujale ka midagi tagasi tuleks. Siin peaks kaasa aitama ka riik, et meie meediaettevõtted oleksid õiglaselt tasustatud. Praktika on välja kujunemata ja me ei saa taas lasta asjal isevoolu teed minna. Meie jõuõlg pole tugev ja see süvendab siinkohal globaalset ebarõrdsust. Samas oleme mõne teise riigiga võrreldes hästi organiseerunud ja meedialiit on tugev. Saame olla häälekad, kaotada suurt pole.
- Väga suur osakaal kogu energiast ja tähelepanust peaks minema otsesuhetele oma lugeja ja ka reklaamiantjaga. Kolmanda poole liiklust tuleb võtta boonuseks, millele ei saa loota.
- Vana ja tuntud tegur on sotsiaalmeedia, mis samamoodi röövib aega ja tähelepanu ka ajakirjanduselt ja meie meediaorganisatsioonidelt.
- Kahjuks reklaamiraha väljakolimine Eestist jätkub. Digiraha väljavoolule lisandub see, et suurte rahvusvaheliste klientide reklaami planeerimise mudel koondub nn *hub*'idesse (nt London, Varssavi, Istanbul). Nagu ka Margo Veskimägi viitas, oleme kaotanud suuri rahvusvahelisi kliente. Kuna nad enam teilest meil soovitud kätte ei saanud ja raadio- või ajakirjareklaamil mõtet ei näinud, kolisid nad näiteks YouTube'i ja siit läksid üldse ära. Meie keskkond jääb selle võrra vaesemaks. Ma arvan, et kunagi nad tulevad tagasi, kohalikku tarbijat tuleb tunda, aga me ei saa sellele loota.

Kuidas edasi?

- Hiljutist digikonverentsi kuulates imestasin, et keegi ei maininud töötajate digioskuste parandamist. Me võime automatiseerida ja teha igasuguseid tööriistu, aga esmalt on tarvis töötajate digioskused tuua tasemele, kus inimesed ise tahaksid automatiseerimisega oma töövoogu lihtsustama hakata. TI nihutab ajakirjaniku kompetentsi, mitte ei kaota seda rolli. Ajakirjanik ei võrdu mitte sisutootja, vaid tähenduse loojaga.
- Sisu tootmise teravik peab minema väärtusele, mida tekstirobotid pakkuda ei suuda. Need on näiteks päevakajalised uudised ja nende kiire kajastamine (siin on suurem oht isegi sotsiaalmeedia), suure lisaväärtusega ajakirjandus (originaalne uuriv ajakirjandus, kontekst, ekspertanalüüsid, hariv sisu).
- Säilima peab nn turunduslik vaatenurk. Paralleelina reklaamimaailmast tooksin esile, et me ei tarbi ju

ainult tingimata vajalikke tooteid, vaid tarbime ka reklaami mõjul. See on klassikaline jaekaubandus, et peame suutma ajakirjanduses lugejat üllatada vaatenurkadega, mille peale ta ise pole tulnud ega TI-lt küsinud.

- Mudel on selline: otsesuhe oma lugejaga > otseliiklus > registreeritud lugeja > uudiskirja lugeja > tellimust omav lugeja. Kolmanda poole vahendatud tähelepanu on anonüümne, otsesuhe on vastastikune. Jällegi tuleb täielik uudiskirjade renessanss, selged grupid, kuhu huvide järgi koondutakse.
- Kaubamärk peab olema usaldusväärne ehk tarbija peab usaldama, et ta tuleks lugema. Kõik uus on unustatud vana. Sa ei peaks võitlema tarbija tähelepanu eest tehisintellekti vastustekihis. Sinu võitlus peab olema peetud juba enne.
- Sotsiaalmeediat peaks võtma klassikalise turunduskanalina. Su bränd peab olema olemas igal pool, kus on tema tarbijad, aga mitte uut kommuuni ehitama.
- Reklaamiraha toob seesama otsesuhe ja lisaväärtust pakkuva toode, mida suured platvormid pakkuda ei suuda. Lisaks peab meile tekkima Euroopas oma võrgustik, et mitte olla vaid toores hinnakonkurentsis. Google on ära ostnud praktiliselt kõik vahetehnikad, koondanud enda kätte väärtusahela ja kasutab oma dominantset turupositsiooni ära. Balti Uudismedia Väljaandjate Ühingu esindajad käisid Eesti Konkurentsiametis asju selgitamas. Nad said meist aru, aga neil ei ole probleemiga tegelemiseks ressursi. Seda enam ei tohiks riik tehnoloogiakorporatsioonide nimel võidelda. Meil on vaja, et aidataks oma ettevõtteid.
- Oluline on leida ja ühendada meediale lähedalseivaid ja lisaväärtust pakkuvaid ärimudeleid, nagu koolitused, seminarid ja muu selline. See käib kaudselt sisutootmise alla, sest see on midagi, mida osatakse teha ja millele annab väärtuse bränd.

Kui me küsime, mis see edu on, siis see ei ole ainult kasumlikkus, vaid võime säilitada usalduse, mõju ja majandusliku kestlikkuse tasakaal. Kergemaks ei lähe, aga kui me oskame õigeid kaarte mängida, siis ma arvan, et kaotajateks ka ei jää.

**Marju Lauristin:** Mind rõõmustas meenutus, et eesootav uus on tegelikult hästi unustatud vana. Olen ka varem öelnud, et tehisintellekti areng viib näiteks hariduses tagasi Sokratese juurde, inimestevahelise, reaalse suhtluse, üksteisele silma vaatamise juurde. Selline suhtlus ei ole sisu tootmine, vaid üksteisega rääkimine, üksteisega suhtlemine, üksteisele huvitav

ja oluline olemine.

Meediamaailmast rääkides tuleme tagasi selle juurde, et ka ajakirjanik on tähtis. Kõik algab ajakirjanikust, mitte brändist, firmast, litsentsist. Ajakirjanik ei tooda sisu, vaid suhtleb vaatajaga, kuulajaga, lugejaga. Me peame tagasi minema ajakirjanduse kuldreeglite juurde.

Tehnoloogiliste arengute ja muude mitteinimlike asjade kõrval ei ole räägitud reaalselt toimuvast põlvkondade vahetusest. See on senisest suurem, ka sotsioloogiliselt tuttav nähtus, niinimetatud neljas sõjajärgne põlvkond. Kui kolmele põlvkonnale pärast sõda veel mõjub teatud sõjajärgne väärtusruum, ohud, hirmud ja muu, siis neljandal seda enam ei ole.

Siin on tekkinud täiesti uus mõõtmestik, mille alusel hinnatakse, mis on tähtis ja mis ei ole oluline. Mitte ainult, aga ka Eestis on tekkimas klassikaline olukord, kus noorem põlvkond, uuringutes 15–24/30, ja teine, 40+ vanuserühm – ehk lapsed ja vanemad – on väärtuskonfliktis mitte sellepärast, et see oleks mingi vaenulikkus või midagi emotsionaalset, vaid lihtsalt on teistsugune kasvamisaaeg, teine kontekst ja arusaamad.

Vaadates tulevikku, peab seetõttu arvestama, et need, kes praegu on 15–24, on kümne aasta pärast 25–34 ja nemad hakkavad määrama. Aga need, kes praegu otsustavad ja arutavad tuleviku üle, kuuluvad lootusetult teisele poole joont ega suuda tulevikku ette kujutada.

Oleme auditooriumi uurinud 50 aastat ning ikka ja jälle leiab kinnitust, et 15–79-aastaste eestlaste infotarbimise võib jämedalt jaotada kolmandikeks. On multihuviline ja -aktiivne, kes käib teatris, loeb raamatuid, vaatab filme ja telet väärtsaateid, loeb Sirpi ja Postimehest pikki lugusid, mõtleb kaasa ja tahab, et temaga suhtleks tark inimene. Nad oleks nõus sisu eest ka maksma, aga tahavad kindlasti kvaliteetset sisu. Kahjuks väga palju toodetavast sisust on sellele esimesele kolmandikule lihtsalt loll, see ei vasta nende intellektuaalsetele vajadustele ega kriteeriumitele ja sellepärast seda ka ei tarbita. Meie reklaamikeskse äri- lise meedia mõtlemine ei orienteeru sellele segmendile.

Teine kolmandik on mõõdukas juhulugeja/-tarbi- ja/-vaataja, kes on tundlik reklaamile, moele, soovitus- tele ja muule sellisele, aga ise väga aktiivselt ei otsusta. Nad ikka loevad ja tunnevad huvi, omavad eelistusi ja oma nišihuviseid, milles on väga asjatundlikud. Aga üldine eruditsioon või intellektuaalsed huvid on neil mõõdukad. Nad ei huvitu keerulistest poliitika- või kultuurisündmustest, vaid neile sobib selline keskmine päevalehe tase. Meedia ja lugemisega seotu ei ole

nende elus põhiline. Nemad täidavad Margo ettekan- des märgitud meediakasutamise ja mittekasutamise tunnid päevas aktiivse tegevusega: sõidavad autoga, ehitavad, reisivad ja nii edasi. Ehk ajuga töötamine ei ole sama tähtis kui oma naudingud. Ajakirjanduse suhtes on nad siiski nõudlikud ega taha maksta keskmisest madalama taseme eest. Nad on pragmaatilised ja teavad, mida on neil vaja.

Kolmas kolmandik on mitteaktiivne, ise eemale jäänud või mitte eriti nõudlik. Osa neist on läinud somesse, osa ei loe eriti midagi. Internetis nad lahutavad meelt, skrollivad, mängivad ja nii edasi. Nõudlik ajutegevus väsitab neid füüsiliselt.

Ma väidan, et meie praegune ajakirjandus on hakanud orienteeruma sellele kolmandale kolmandikule, kellele intellektuaalne tegevus on vastik ja väsitav. Sealt tuleb see pidev hõikamine, vaimustamine, suured emotsioonid, sest need jõuavad sellele seltskonnale päralt. Esialgu saavutaski ajakirjandus edu massitarbijaga, kes võttis vastu kõik, mis hiilgas, oli kiletatud. Aga see kukub järjest ära, sest tehisaru pakub uut põnevamat mängu. See segment ei hakka armastama sõnadega mängu ja mõtestatud tähendusega tegelemist ja kukubki ära.

Teise segmendi puhul on probleem nende harimises, kuigi nad seda ei armasta. Nemad jäävad, kui pakuda poliitikat või kultuuris toimuv välja huvitavalt, ärgitavalt. Neid peab hoidma selles vaimses keskkonnas. Aga tulevikulootus on ainult esimesel kolmandikul, kes on praegu ajakirjanduse juurest täielikult lahkunud.

Me ei rääkinud siin mitteäri- lise väljaannetest. Näiteks kultuuriajakirjandus püsib üsna kindlalt. Müürileht on jõudnud Sirbiga enam-vähem samale tasemele. Noorema lugeja puhul ületab Sirbi-Müürilehe lugemine Postimehe kultuurilehekülje oma ehk uus põlvkond on leidnud üles hoopis teised väljaanded. Edasi.org on teiste kultuuriväljaannetega võrreldav.

See on näide, kuidas kõige nõudlikum, aga ka kõige stabiilsem ja suuremate vajadustega seltskond, kes ootab targalt suhtlemist, on tegelikult kasutamata. Ajakirjandus peab tulema tagasi targa lugeja ja vaataja juurde, sest temaga saab arendada pidevaid suhteid ning panna nad registreeruma. Teise ega kolmanda kolmandiku omi ei saa seda tegema või kui nad ka registreeruvad, siis lõpuks ikka loobuvad sellest, mida neil vaja pole. Targa auditooriumiga suhtlemiseks on vaja ajakirjanikku, loomingut, mitte sisutootmist. Et ei oleks ajakirjanduse tarbimine, vaid suhtlus, see on elementaarne.

**Margo Veskimägi:** COVID-i koha pealt olen ainult osaliselt nõus. Trükimeedia ehk ajalehed, ajakirjad said toona paugu ja juba varasem langus muutus kahe aastaga väga suureks. Aastal 2006 kasutas 57% trükimeediat. Keskmine kasutaja kulutas sellele 8% ajast, see, kes kasutas, tegi seda 75 minutit ja kogu elanikkond 43 minutit. Praegu kulub keskmisel kasutajal trükimeedia peale 1,5% ajast, 70 minutit ja kasutajate hulk on 11,5%. Ehk siis see, kes kasutab paberil meediat, teeb seda suhteliselt samamoodi. Uut kasutusmudelit ei ole peale tulnud. Tele ja raadio jätkasid varasemat trendi vaid veidi kiiremini.

**Tiit Hennoste:** Ma olen teist meelt selles, kui palju tehnoloogia areng on sundinud ajalehti kuhugi minema ja kui palju on see toimunud tehnoloogiast olenemata. Ma paneksin ajakirjandusele, ajakirjanikele endile rohkem vastutust. Tehnoloogia on ikkagi ainult vahendite liik.

Tooksin olulisena välja mitu asja. Esiteks, TI-ga kaob ajakirjaniku vastutus. See on hullem asi, kui see, et TI-ga kaob inimese mõistus ja muu selline. Tuleks hoolega mõelda, kuidas tõsta vastutuse, vastutus-tundliku asutuse, organisatsiooni, nähtuse osakaalu. Teiseks, oma originaalse sisu leidmine haakub mul lugejana just üllatusega. Kolmandaks, kuulates siinset juttu, on mul tunne, et Äripäev on leidnud ja ellu rakendanud väga palju uue aja mudeleid. Kõik need klubilised tegevused ja muu selline. Ehk oleks kasulik õppida Äripäeva inimestelt mingeid trikke.

Neljas puudutab Marju juttu põlvkondadest. Ma enne ei maininud seda, aga praegu tuleb suur põlvkondade vahetus ja see murrang käib koos maailma murranguga. Võib tekkida see, mida Eestis on nimetatud katkestuste kultuuriks ehk tekib katkestus vanemate ja nooremate, vana ja uue meedia vahele. Katkestuse vältimisega tuleb hoolega tegeleda, sest Eestis on seda 20. sajandil olnud küllaga ja see on teinud äärmiselt palju ning ainult halba.

**Marju Lauristin:** Katkestust saab vältida ainult hariduse kaudu. Automaatne või ilma harimiseta areng ei ühenda noorte erineva kogemusilmaga kultuurilisi märksõnu, tekste, nimesid ja nii edasi. Siin on suur hariv roll ajakirjandusel. Näiteks vaatan huviga Eesti kultuuri lühilugu ETV-st<sup>18</sup> ja paljud noored vaatavad ka – sel on 104 000 vaatajat. Ka meie viimase kultuuriuuringu andmed näitasid, et isegi kui noored ei vaata saadet telest, vaatavad nad kultuuri- või

poliitikategelaste kohta tehtut YouTube'ist, kui see on inimlikust positsioonist ja huvitav. Seda olulist rolli tuleb silmas hoida. Seda saab pakkuda dokumentaalfilmide, telesaadete või muu sellise inimlikku momenti sisaldava looga. Noori ei huvita abstraktsed tõed või ajad.

**Sulev Valner:** Virgo Siil on kirjutanud *chat'i*, et Edasi ja Levila lugejate intervjuudes oli läbiv teema pettumus päevalehtedes – konflikti õhutamise, emotsioonide piitsutamine, eksitamine, hõre sisu. See harmoneerub praeguse jutuga.

**Väino Koorberg:** Ühtpidi tuuakse välja põlvkonna küsimust, teistpidi ajakirjanduse ja sisuloojate ning mõjuisikute rolli. Viimased on ühel hetkel uudise allikad, aga üha rohkem hakkab noorem põlvkond ka uudiseid nende suu läbi tarbima. See on viimase aja murettekitav trend.

**Marju Lauristin:** Ärme räägi uudiste tarbimisest. Kui räägitakse somest, siis mul on kogu aeg tunne, et me räägime noortest. Meie viimases analüüsi kohaselt on somekeskne, peamiselt sotsiaalmeedias elav rühm umbes 15% üldisest. Sellest rühmast 25% on pensioniealised. Näiteks Facebookis on just pensionäride pikad sisulised arutelud, mida ajakirjanduses ei ole, pikad tekstid ja sisuline vaidlus, intellektuaalsed särinad. Noortele jäävad need muidugi suletuks, sest Facebookist saab igauks seda, mida tahab.

Analüüsi tulemused näitavad ka ühe segmendi vaateviisi domineerimist. Ajakirjanikud ja suur osa ametnikke kuuluvad kõik ühte klastrisse – selline noorem keskealine internetikeskne tallinlane, n-ö Rotermanni kvartali sündroom. Kogu Eesti jaoks on see ikkagi nišš. Aga seda levitatakse. Sel on veel ka naiste-meeste probleem. N-ö info- ja kultuuritarbijad on rohkem naised, otsustajad ja arvamuste kujundajad mehed. Viimaste hulgas on peaaegu kaks korda vähem neid, keda huvitab tõsisem sisu, kultuur, raamatud, ajakirjandus ja nii edasi. Nii tekitatakse n-ö Rotermanni kvartali edukate, nooremate, siledade portfelli- või plastmassinimeste vaade ja öeldakse, et kogu Eesti on niisugune, kuigi suuremale osale Eestist on see võõras.

**Maarja Lõhmus:** Mida me näeme sel aastal ajakirjanduses sisuliselt erilist, kes ajakirjanikest on midagi tõeliselt teinud või öelnud? Mõni tekst või muu „ahaa,

<sup>18</sup> Vahter, T., Maripuu, R., Valkna, H. ja Väärtnõu, K. (2024-26). *Lühhike õppetust Eesti kultuurist*. Eesti Rahvusringhääling: ETV. <https://jupiter.err.ee/1609831105/luhhike-oppetus-eesti-kultuurist>.

see on pööre“-kogemus.

**Marju Lauristin:** Kui analüüsida tudengitega kriitiliselt aasta jooksul toimunud mõttevahetusi, leiab loohaaval ikka päris palju tõsist, analüütilist ajakirjandussisu. Eriti rõõmustab see poliitikaajakirjanike puhul, kes on tõusnud kõrgemale, kui võrrelda loodut nende tekstidega, mida produtseerib kutseline kommunikatsioon ja poliitikute seltskond.

**Sulev Valner:** Mina julgeks nimetada Madis Hindret, kes läks ERR-ist Eesti Ekspressi ja on tõesti olnud silmapaistvalt huvitav ajakirjanik ning rikastanud seda pilti.

**Maarja Lõhmus:** Ma ise ütleksin Jaanus Piirsalu, kes on jõudnud oma tekstide ja piltide kokkupanemises lisaks põhjalikule taustale ka kunstilise kujundini.

**Mari-Liis Rüütsalu:** Arvan, et ajakirjaniku bränd

on äärmiselt oluline. Ettevõttena on hea, kui sul on ajakirjanikud, kelle nimesid teatakse. Võib-olla meie ajakirjanikud ei ole harjunud olema niivõrd suhtluses oma lugejaga. Vanasti oli ajakirjanikutöö ühepoolne – sa kirjutasid, aga suurt tagasisidet ei tulnud. Tänapäeval oleks seda võimalik ehitada üles oluliselt interaktiivsemalt. Ettevõttel ei ole küll staaridega alati lihtne. Mõned saavad staariks ja lähevad ära, mõned lähevad lendu, mõned aga hoopis kustuvad tugevas väljaandes. Mis see retsept on? Mine võta kinni.

**Margo Veskimägi:** Mina tunnistan ausalt, et jään jänni ega ei näe siin ühte asja. Olen Marjuga nõus, et endiselt on teema hariduses ja hoiakus. Olen ise püüdnud oma järgneva põlvkonnaga tegeleda, mitte küll sundinud neid ajalehti lugema, aga pidanud diskussioone võimalustest ja vastanud, kui küsitakse. Kuigi noored ei ole n-ö õiged uudiste tarbijad, siis ühiskonnas sündiv neist päris mööda ei lähe. Lootus sureb viimasena ja hetkel ta ei plaani veel surra.

**KULTUUR AJAKIRJANDUSES**



# Meediaandmete linkandmestamise väljakutsed ERR-i ja BFM-i arhiivide näitel

Ettekanne EAAS-i arutelukoosolekul 16. mail 2025

Andres Kõnno,

Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudi teadur

## Semantilise veebi avaandmeteni

Interneti leiutaja Tim Berners-Lee meenutab, et alates interneti leiutamisest 1989. aastal läks vaid viis aastat *semantilise veebi* mõiste määratlemiseni aastal 1994. Olgu siinkohal täpsuse huvides ära toodud ka vastav tsitaat:

*.../ 1994. aastaks oli mul selge, et me oleme liikumas pelgalt dokumentide võrgustikust suunas, mis hõlmab ka andmeid: hästi määratletud suhted hästi määratletud asjade vahel. Ma nimetasin seda semantiliseks võrgustikuks (semantic web). „Semantika“ tähendab siin tähenduse uurimist. Ma nägin, et kõikides neis veebis olevates dokumentides oli erakordne hulk andmeid, mis kajastasid suhteid inimeste, objektide, kohtade ja ideede vahel. Kui me suudaksime need andmed kuidagi struktureerida, saaksime need arvutitele loetavaks teha. Ja sellest sammust alates oli mul mõte, et saaksime panna arvutid mõtestama neid suhteid intelligentsel viisil. See oli julge visioon – mõnes mõttes julgem kui World Wide Web ise.<sup>1</sup>*

Läks siiski veel 18 aastat, enne kui Google tuli 2012. aastal turule teenusega Google Knowledge Graph, mis juba mõnevõrra sarnaneb visioonile, millest ettekandes juttu tuleb. Teise näitena töötavast linkandmestikust võib tuua Europeana kultuuripärandi kogu.<sup>2</sup>

Kindlasti leiavad huvilised internetist veel teisi töötavaid rakendusi. Siin on oluline osundada, et nn semantilise veebi mõte – mis on lihtsustatult öeldes kindel viis andmeid hallata ja kättesaadavaks teha – ei ole enesestmõistetav mitte igas eluvaldkonnas. Semantiline veeb, kus andmed on omavahel nende

seoste kaudu otsitavad, vajab rakendamiseks suurt eeltööd. Aga tõesti, tehisintellekti ajastu on selle teinud lihtsamaks, kui see oli veel näiteks viis aastat tagasi.

Mõtet, et nii avaliku kui ka erasektori andmestikud võiksid olla vabalt kättesaadavad ja riskasutatavad, on Eestis propageeritud juba vähemalt kümme aastat. Vabariigi Valitsus avaldas „Eesti avaliku teabe masinloetava avalikustamise roheline raamatu“<sup>3</sup> 2014. aastal.

Kõnesolev dokument sätestab avalikult kättesaadavatele andmetele kokku viis erinevat kvaliteeditasandit, millest kõrgeimad, nn viietärni-avaandmed, on masinloetavad ja riskasutatavad. Viidatud dokument sätestab vajaduse ka *ontoloogiateks* ehk eri andmestikke ühendavate metaandmete ja nende vaheliste seoste kirjeldusteks, et tagada andmete riskasutust. Kõige lihtsam näide on siin kuupäevadest moodustuv aegrida, mis võimaldab grupeerida ajaliselt lähestikku paiknevaid sündmusi.

Samamoodi on metaandmetena käsitatavad autorlus, viited tegevusruumile (kohanimed, institutsioonid), tuntud isikute nimed ja muu. Metaandmetena võib käsitada kõiki tunnusetüüpe, mille alusel on võimalik andmestikke organiseerida. Avaandmete roheline raamat on oluline, sest see dokument võtab kokku soovituslikud reeglid andmete *linkimiseks*, millele ka sinise ettekande pealkiri viitab.

Eri andmestike ühisosaks on siin identsed metaandmed, mis „tõlgivad“ andmestikud teineteise jaoks arusaadavasse keelde. Nii tekivad linkandmed, andmestikud, mis „teavad“ seoseid oma objektide ja subjektide vahel tänu sellele, et nad jagavad samu koode. Linkandmed kirjeldavad andmeobjektide vahelisi

<sup>1</sup> Berners-Lee, T. (2025). *This Is for Everyone: The Unfinished Story of the World Wide Web*. Macmillan.

<sup>2</sup> <https://www.europeana.eu/en/stories>.

<sup>3</sup> Vabariigi Valitsus (2014). *Eesti avaliku teabe masinloetava avalikustamise roheline raamat*. <https://interoperable-europe.ec.europa.eu/sites/default/files/document/2014-04/Estonian%20Open%20Data%20Greenbook.pdf>.

suhteid nn triplettide ehk kolmikute kaudu: „subjekt“ – „predikaat“ – „objekt“. Iga muutuja on siin unikaalne ja tema positsioon võib muutuda sõltuvalt sellest, mida selle kohta küsitakse.

Toome näiteks lause „Filmirežissöörid Sulev K. ja Priit P. sõid Mäekülas pitsat“. Need kaks *subjekti* on omavahel seotud nii *staatuse* („filmirežissöörid“), *objekti* („pitsa“), *predikaadi* („sõid“) kui ka tegevuse *asukoha* (Mäeküla) või *institutsiooni* kaudu (Mäeküla pitsakiosk). Sellest loogikast lähtudes võib teha pärin- guid selle kohta, mida ütlevad eesti kultuuriandmed järgmistel teemadel: a) millised režissöörid on söönud pitsat, b) söönud koos pitsat, c) üldse midagi *söönud* või d) *midagi kellegagi koos* söönud, e) ja *kus* need tegevused on kõik toimunud. Oluline on, et linkand- mete päring tuleneb otseselt räägitud/kirjapandud keele struktuurist.

Nagu öeldud, see on kolmeosaline ehk selle süntaks koosneb subjektist, objektist ja nende seost kirjeldavast predikaadist. Sellisena esitatud päringu- süsteem on väga paindlik. Praeguses näites võib olla predikaat nii „söömine“ kui ka „pitsa söömine“ kui ka „pitsa söömine Mäekülas“. Aga „pitsa“ ja „Mäeküla“ võivad kasutaja päringus olla ka objektid, mille kohta tahetakse saada teada midagi seoses Sulevi ja Priiduga.

## Meediaandmed kui kultuuriandmed kui avaandmed

Viidatud Eesti avaandmete poliitika alusdokumen- ti uurides torkab silma, et avaandmete „roheline ra- matu“ klassifikatsiooni kohaselt on meediaandmed – nagu me neist siinkohal räägime – nn viietärniand- med. Need on kõige väärtuslikumad, sest neid and- meid on võimalik ühendada teiste samadel või sarnas- tel standarditel põhinevate andmetega.

Tõsi, kõikidel meediaorganisatsioonidel on oma vajadused ja standardid: selle teadmise taustal tun- dub eesti ühiskonda ja meediat kirjeldavate ühtsete metaandmete loomine peaaegu võimatu missioonina. Ei saa ju eeldada, et ühe meediaorganisatsiooni ees- märk on tegeleda eri eluvaldkondade ristviitamiseks vajalike ontoloogiate väljaarendamisega. Selle rolli saavad endale võtta teadlased, kes tegelevad mäluasut- tuste ja ülikoolide uurimisprogrammide raames eesti kultuurimälu kirjeldamisega. Võimalusi on siin palju ja on tõenäoline, et sellisena määratletud uurimissuu- na arenedes tekib ajapikku kultuuriseoseid kirjelda-

vaid andmeontoloogiaid juurde.

Vaadates Eesti avatud andmete portaali,<sup>4</sup> leiame seal 2025. aasta novembri lõpu seisuga 5668 andme- kogumit. Selge, et avatud andmete algatus Eestis on olnud edukas. Samalt leheküljelt saame ühtlasi tea- da, et avaldatud kasutusloogisid on 134, st sotsiaalselt suunatud avaandmetele tuginevate rakenduste arv ja nende kasutatavus on pigem tagasihoidlikud. Tun- dub, et on ruumi kultuuri ja ühiskonda kirjeldavatele ning lisaväärtust pakkuvatele andmekogumitele.

Potentsiaalselt võiksid avatud meediaandmetest kasu saada paljud eri valdkonnad, näiteks haridus, tea- dus (uute meetodite arendamine rahvaluule, ajaloo, jms uurimisel), ajakirjandus (faktikontroll, meediapä- devuse arendamine, uute haridusprogrammide välja- töötamine), äri (ettevõtete ja inimeste taustakontroll) ja ka laiem avalikkus. Täpsustame siinkohal: räägime ennekõike meediaandmeid kirjeldavatest metaand- metest, sest andmed ise on enamasti kellegi omand, nendelt genereeritud metaandmete õigused vajavad igal erijuhul täpsustavat kokkulepet.

Üks olulisemaid teemaga seotud valitsuse stratee- giadokumente on digitaalse ühiskonna arengukava aastani 2030.<sup>5</sup> Meedia ja kultuuri osas rõhutab kava eri mälestusasutuste andmete riskasutust ning avatud andmete väljastamise ja kasutamise edendamist.

Mälestusasutuste andmete riskasutamise pers- pektiivi on arutatud umbes kaks ja pool aastaküm- met alates hetkest, kui mäluasutuste andmete mas- sidigitereimine 2000. aastate teises pooles alguse sai. Ka kultuuri arengukavas 2021–2030 on ette nähtud edendada digitaalsete kultuuriandmete avaldamist.

Viidatud dokument näeb ühtlasi ette eesti kultuu- ripärandi uurimist uute andmeanalüüsimeetodite abil, et leida uusi lahendusi nii Eesti kultuuri ajaloo kui ka kaasaegse arengu uurimiseks, ning vajadust edendada selle eesmärgiga seotud kultuuriteenuste osutamist.<sup>6</sup>

Soovis uurida kultuuripärandit uute andmeana- lüüsimeetodite abil peegeldub ka see võlu või välja- kutse, mida andmeobjektide vahelistele suhetele kes- kenduvad semantikat kirjeldavad uurimisküsimused kannavad. Nii kultuur kui ka seda kirjeldavad seosed/ seosesüsteemid on ajas kumuleeruvad nähtused, nen- de dünaamika on kompleksne ja sageli ennustamatu.

Olemuslikult on kultuuri- ja meediaandmed nagu üks suur püsle, mille kokkupanemine eeldab kindlat

<sup>4</sup> <https://andmed.eesti.ee/>.

<sup>5</sup> Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium (2021). *Eesti digiühiskond 2030*. [https://www.justdigi.ee/sites/default/files/documents/2025-01/Digi%C3%BCChiskonnna%20ARENGUKAVA\\_13.12.2021.pdf](https://www.justdigi.ee/sites/default/files/documents/2025-01/Digi%C3%BCChiskonnna%20ARENGUKAVA_13.12.2021.pdf).

<sup>6</sup> Kultuuriministeerium (2021). Kultuurimälu säilitamine. *Kultuuri arengukava 2021–2030*, lk 24–25. <https://www.kul.ee/sites/default/files/documents/2022-03/KULTUUR%202030%20web.pdf>.

arusaama seoste taga peituvast tervikpildist. Erinevalt puslest on aga kultuuri- ja meediaandmestikud ajas kasvavad kogumid. Nendesse lisandub iga päev uusi kihte ja suhteid, mis osaliselt põhinevad olemasolevatel kirjeldustel ja suhtetüüpidel. Aga tihti lisandub ka uusi suhtelaade, mis on varasemast tundmatud.

Näiteks võib öelda, et koroonapandeemia tõttu tekkis eesti kultuuris (ja mitte ainult) uus diskursiivne ruum, mille sisu ulatub konspiratsiooniteooriatest vabaduse mõiste filosoofiliste käsitlusteni. Selle valdkonna subjektide-predikaatide-objektide kogumit võiks tinglikult nimetada eesti COVID-i-ontoloogiaks.

Potentsiaalselt võimaldavad andmeontoloogiad pakkuda olemasolevate andmete taaskasutamiseks uusi funktsioone nii era- kui ka avaliku sektori institutsioonidele. Alljärgnevalt vaatleme, mida võiks see perspektiiv tähendada Eesti meediaandmestike vaates.

## Meediaandmed kui kultuurilis(t)e praktika(te) peegeldus

Teoreetilisest vaatepunktist on meediaandmed erinevate kultuuriliste praktikate peegeldus. Selleks, et saada meediaandmetest kui kultuurilistest andmetest mõtestatud ülevaade, tuleb andmed organiseerida linkandmete formaadis (RDF, *resource description format*). See võimaldab näidata tõhusalt eri kultuuriliste muutujate vahelisi seoseid.

Siin on kolm aspekti: a) seotud subjektide ja objektide ontoloogiatega loomine, b) võtmesõnade ja võtmefraaside klassifitseerimine ning nende klasterdamine temaatilisteks gruppideks ning c) tekstide süntaktiline ja semantiline analüüs, mis võimaldab avastada seoseid eri üksuste ning teemade vahel.

See on keeruline ülesanne, mis eeldab, et teadlane asub selle konkreetse meediakultuuri keskel. Teadlane on siin vaatleja, kes on ühtlasi osa vaadeldavast süsteemist, sest teisiti ei ole tal võimalik seda kultuuri/ühiskonda mõtestada. Meediauurijate, kultuuriteadlaste, kriitikute või semiootikute vaatenurk on eemiline (*emic*). See tähendab, et kultuuri tõlgendamine andmepunktide kaudu saab toimuda ainult selles kultuuris osaleja kaudu. Selles vaates on meediat kirjeldavad metaandmed kontekstitundlikud ja unikaalsed, uurijal on võimalus siin esitada hüpoteese, lähtudes oma *ad hoc* vajadustest: avaliku elu tegelased, institutsioo-

nid (ettevõtted, riigiasutused, valitsusvälised organisatsioonid), kohad (nii geograafilised kui ka kultuurilised) ning tegevused, mida on võimalik masinõppe abil identifitseerida ja otsitavaks muuta. Lihtsamalt öeldes tähendab see kultuuri määratlemist tegevuste ja nendevaheliste seoste – *praktikate* – kogumina.

Kui vaatleme kultuurilisi andmeid kui praktikaid, käsitleme meediaandmeid kultuurilise tege- likkuse peegeldajatena, kuid keskendume peamiselt metaandmetele ja sellele, kuidas need ajas muutuvad.

Sellest perspektiivist võime rääkida metaandmetest ka kui (1) kollektiivse identiteedi kujundajatest, (2) kultuurilise autokommunikatsiooni vormist või (3) kultuurilisest mälust.<sup>7</sup> Praktiliste uurimisküsimuste seisukohalt tähendab viimane a) olemasolevate metaandmete mõistmist ja tõlgendamist ning b) uute andmeontoloogiatega loomist, rakendamist ja tõlgendamist.

Alternatiiv on siin meediaandmete analüüs ainuüksi keelelisel tasandil. Selline lähenemine vastab ennekõike arvutuslingvistika meetoditele ja küsimustele. Selle lähenemisviisi puhul on „meedia“ *antud* ja määratletud kui miski, milles teadlane otseselt ei osale.

Antropoloogilis-etnograafilises mõttes on see vaatepunkt kirjeldav (*etic*). Siin räägime standardiseeritud metaandmetest, mis järgivad meediaorganisatsioonide vajadustele kohandatud olemasolevaid skeeme, mille eesmärk on muu hulgas rahvusvaheline ühildumine (nt EBUCore'i standard<sup>8</sup>). Seda tüüpi andmed saavad olla ka sisendiks võrdlevale analüüsile, mis võib näiteks olla osa mõnest põhistatud teooriale (*grounded theory*) tuginevast lähenemisest.

## BFM-i ja ERR-i arhiivi eripärad

Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudi (BFM) üliõpilaskirjeldavate andmebaas koosneb ligikaudu 2000 üliõpilase filmist alates 1990. aastatest kuni tänapäevani. Sellest umbes 600 on kättesaadavad Eesti Filmi Andmebaasis (EFIS).<sup>9</sup> Nende filmide metaandmete kvaliteet ja hulk on väga erinev ja sõltub sisestamise ajast ning kasutatud standarditest.

Lähtudes enne kirjeldatud võimalustest, on BFM-i arhiivi uuendamise eesmärk filmide automaatanalüüs, mille käigus lisatakse olemasolevatele metaandmetele veel n-ö sünteetilised, teoste sisust tuletatud metaandmed.

<sup>7</sup> Ibrus, I., Ojamaa, M. (2019). The Creativity of Digital (Audiovisual) Archives: A Dialogue Between Media Archaeology and Cultural Semiotics. *Theory, Culture & Society*, 1–22. <https://doi.org/10.1177/0263276419871646>.

<sup>8</sup> Evain, J.-P. (2014). EBUCore in Nutshell. *Arbido*. <https://arbido.ch/de/ausgaben-artikel/2014/zur-erschliessung-von-av-medien-le-cataloge-des-m%C3%A9dias-audiovisuels/ebucore-in-a-nutshell>.

<sup>9</sup> <https://www.efis.ee/>.

Need on andmed, mis kirjeldavad nii filmide verbaalseid/tekstilisi kui ka visuaalseid parameetreid (võtmesõnad, tegelased, tegevused, objektid, aastajad, indikatiivne aeg ööpäevas (päev, öö, hommik jne)), tegevusruum (sees, väljas jm), mille abil saab neid võrrelda teiste eesti tudengifilmidega. Samuti peaks perspektiivis tekkima võimalus võrrelda eesti tudengifilme teiste Euroopa filmikoolide toodanguga.

Viimati nimetatud aspekt on oluline, kuivõrd kõnesolev metaandmete arendusprojekt (WIRE) hõlmab lisaks BFM-ile ka seitset FilmEU konsortsiumis osalevat filmikooli. Lisaks kätkeb BFMi- arhiiv tudengitöid ka teistes modaalsustes ja nende kombinatsioonides.

Lisaks audiovisuaalsetele teostele on kõnes ka fotod ja tekst, samuti ainult audioformaadis valminud tööd (nt *podcast*'id). Juba praegugi säilitatakse BFM-i arhiivi duplikaate Rahvusarhiivi filmiarhiivis. See tähendab, et potentsiaalselt on semantilise veebi tehnoloogia rakendatav ka ülejäänud Rahvusarhiivi säilikutele.

Eesti Rahvusringhääling (ERR) on loodud avaliku teenuse osutamiseks. Praegu tegutseb ERR kolme telekanali, viie raadiojaama ja mitme mobiilirakenduse ning veebisaidi kaudu, sealhulgas ka VOD-platvorm Jupiter. Erinevalt BFM-i arhiivist koosneb täna ERR-i arhiiv<sup>10</sup> seitsmest alamarhiivist: 1) helisalves-

tised, 2) videosalvestised, 3) filmide arhiiv, 4) fotode arhiiv, 5) spordisalvestiste arhiiv, 6) uudiste arhiiv, 7) dokumentaalfilmide arhiiv.<sup>11</sup>

Ehkki mõlemad arhiivid on meediaarhiivid, on nende funktsioonid päris erinevad. Meedia- ja ringhäälinguorganisatsioonidele tüüpiliselt on ERR-i meediaarhiivi ülesanne toetada tootmisprotsesse. Euroopas ehk veidi ebatüüpiliselt on ERR-i arhiivil ka veebipõhine esindatus, kus enamik digiteeritud sisust on vabalt kättesaadav ja seda teenust kasutatakse laialdaselt.

BFM-i arhiiv seevastu on kasutajatele ligipääsetav ainult osaliselt Eesti Filmi Andmebaasi kaudu ja *anno* 2025 on veidi rohkem kui 2000st tugengitööst järelevaadatav vaid umbes 600. Seega ei ole suurem osa BFM-i arhiivist praegu kättesaadav ei avalikkusele ega suuremale osale kooliperest.

Mõlema arhiivi ühisosa on, et need ei võimalda paindlikke päringuid, mis tugineksid nii olemasolevatele metaandmetele kui ka uutele, keelemudelite abil loodud metaandmetele.

## Semantilise otsingu rakendamise perspektiivid BFM-i ja ERR-i arhiivides

Nii ERR-i kui ka BFM-i arhiivide avamise projektides on meie fookus ennekõike pakkuda nende andmekogude kasutamiseks välja uusi võimalusi, läh-

Tabel 1. Lingitud andmestike tekitamine ja haldamine

OLEMASOLEVAD ANDMED	ANDMETE JA METAANDMETE HALDAMINE
<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Arhiivi säilikud oma eri modaalsuses (AV, fot, tekst, audio)</li> <li>▪ Metaandmed vastavalt osaliste (ERR, BFM) vajadustele, lähtudes nende minevikust ja olevikust</li> </ul>	<p>Institutsionaalsed vajadused ja valikud:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ formaat/ontoloogiad ja sobiv platvorm linkandmetega töötamiseks</li> <li>▪ ristviitamine eri platvormide lõikes</li> <li>▪ metaandmete uuendamise ja jagamise reeglid/protokoll</li> </ul>
<p><b>SÜNTEESITUD ANDMED</b></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Uute metaandmete loomine ja linkimine</li> <li>▪ Uute ja juba olemasolevate metaandmete linkimine</li> </ul>	<p>Individidest kasutajate vajadused:</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ uuringud ja loovuuritud (nn <i>artistic research</i>): <ul style="list-style-type: none"> <li>• päringutrajektooride koostamine</li> <li>• metaandmete kasutamine „päriselu“ ja fiktsiooni kirjeldamiseks</li> <li>• eri andmestike võrdlemine</li> <li>• vajadus universaalsele identifikaatorite järele, et vältida samade isikute, kohanimede jms liigitamist erinevateks subjektideks ja objektideks</li> </ul> </li> </ul>

<sup>10</sup> <https://arhiiv.err.ee/>.

<sup>11</sup> Ibrus, I., Könnö, A. (2021). Public Value of Public Service Media Archives and Data: The Case of Estonian Public Service Media. *Working Paper 1/21 of „Public Value of Open Cultural Data“*, 1–21. 06.07.2021. Tallinn: Tallinn University Centre of Excellence in Media Innovation and Digital Culture (MEDIT), lk 6. <https://publicvalueofdata.tlu.ee/wp-content/uploads/2021/07/Working-Paper-1-final3.pdf>.

tudes nende organisatsioonide vajadustest, teadlaste uurimishuvist ja eeldusest, et uusi arhiivipäringuid on teatud piirides võimalik kasutada ka laiemal avalikkusel. Üldistades võib öelda, et arusaamad sellest, millised peaksid olema ühe meediaarhiivi pakutavad avalikud teenused, muutuvad ja arenevad ajas koos tehnoloogiliste võimaluste mitmekesisumisega.

Tänase seisuga küsib BFM tudengitelt nende tööde arhiveerimisel informatsiooni umbes 60 erineva tunnuse kohta. Nendele olemasolevatele metaandmetele tuginedes on võimalik teha päringuid kokku viies valdkonnas.

See üldistus pädeb nii ERR-i kui ka BFM-i arhiivide kohta: 1) filmide/säilike üldised andmed, 2) tootmisandmed, 3) tehnilised andmed, 4) filmide sisu kirjeldavad andmed ning 5) filmilevi, turundust ja autoriõigusi kirjeldavad andmed.

Kooli nõutavatele metaandmetele lisanduvad veel vähemalt üheksa n-ö sünteetilist muutujat, mida on võimalik filmidele keelemudeli abil juurde tekitada. Need on näiteks võtmesõnad, kaadri tüüp (keskmine plaan, suur plaan, üldplaan jne), tegevuse toimumispaik (sees/väljas), tegevuse geograafiline koht, tegevuse aeg (öö/päev jne), aasta-aeg, filmis kujutatud objektid, inimesed, valguse tüüp, üldine värvide tonaalsus stseenide kaupa ja muudki. See nimekiri ei ole lõplik, sest alati on võimalik leiutada uusi küsimusi, mille abil oma uurimisobjekti kirjeldada (tabel 1).

Lisaks sisendile, mida meediaarhiivide analüüs pakub olemasolevate meetodite raames (nt diskursuseanalüüs, põhistatud uuringud), on oluline tõsta esile meediaandmete kui kultuuriandmete analüüsi ka loovuuringutes (*artistic research*). Filmide (vm kunstiteoste) metaandmete uurimisele keskenduval loovuuringul on kolm peamist kategooriat:

- 1) kirjeldavad metaandmed (režissöör, näitlejad, žanr, tootmisaasta, filmifestivalid jne);
- 2) tehnilised metaandmed (video resolutsioon, helidisain, visuaalsed efektid jne);
- 3) sisupõhised metaandmed (teemad, troobid, visuaalsed motiivid, narratiivsed struktuurid jne).

Siin on oluline, et olemasolevate metaandmete kihti on võimalik rikastada uute, n-ö tuletatud metaandmetega, mis kirjeldavad erinevaid uusi semantilisi seoseid. Metaandmetel põhineval kunstiteadusel on selles vaates kolm peamist aspekti.

1. Lingitud andmete kasutamine kunstiteaduses võimaldab audiovisuaalse sisu metaandmeid ühendada teiste kultuuri- või ajalooandmebaasidega ja luua nii omavahel seotud teabe võrgustik. Näiteks võib filmiandmete ühendamine teiste

meediaandmebaaside, kirjandusmuuseumi või ajaloomuuseumi arhiividega pakkuda sügavamat arusaama teose kultuurilisest ja kunstilisest tähtsusest.

2. Erinevalt märksõnapõhisest otsingust suudab andmete semantilistele seostele tuginev otsing avastada muutujate vahel selliseid olulisi seoseid, mis esmapilgul ei pruugi tähtsad tunduda. Näiteks kui teadlane uurib kinokontekstis teemat „sooline võõrandumine“, võib semantiline otsing tuvastada ka teiste modaalsuste teoseid või tekste, mis käsitlevad seotud kontseptsioone, isegi kui need filmid ei kasuta otseselt sõnu „sugu“ või „võõrandumine“.
3. Erinevate andmekogumite koostalitlusvõime võib hõlmata ka meediakajastuste (nt filmi- ja telesaadete) vaatajaskonna andmeid. Vaadeldes seoseid erinevate vaatajaskonna rühmade vahel, saavad teadlased uurida eri tüüpi meediasisu populaarsust ja selles esinevaid muutusi.

Lõpetuseks osundan probleemidele ja kitsaskohtadele, mis kaasnevad suurte keelemudelite kasutamisega mäluinstitutsioonide arhiivide avamisel nii a) praktikutele (ajakirjanikud, toimetajad, meediajuhid ja omanikud, poliitikakujundajad jt), b) teadlastele kui ka c) laiemale üldsusele.

1. Võtmeküsimus on sobivate andmeobjektide vaheliste seoste kirjeldamine: nii olemasolevate ontoloogiate kasutamine ja täiendamine kui ka vajadusel uute ontoloogiate loomine.
2. Praktikute ja teadlaste ühishuvi on võimalus luua võimalikult paindlikult uusi metaandmeid. Näiteks: isikud, nende rollid, tegevused ja tegevuste tüübid, kohad (nii reaalsed kui ka virtuaalsed), institutsioonid, teemad, narratiivid, diskursused jne.
3. Samasse rubriiki kuulub ka küsimus selle kohta, kuidas leiutada andmetele uusi sotsiaalseid funktsioone. Siin on ühtlasi oluline viidata, et eri andmestike sotsiaalsed funktsioonid võivad olla päris erinevad. Näiteks: uudisreaalsus (ERR), kunstiline reaalsus (BFM), arhiivide kultuurimälu funktsioon (filmiarhiiv, kirjandusmuuseum, ajaloomuuseum) jne. Nende ühisnimetaja on siiski eesti kultuur, millele tuginedes on võimalik ühisnimetajaid leida kasvõi sotsiaalsete sündmuste ajajoone põhjal.
4. Praktikute ja teadlaste vaates on kriitilise tähtsusega nn universaalsete indikaatorite probleemi lahendamine: kuidas teha nii, et näiteks K. Kallas

oleks kõikides tekstides üks ja seesama K. Kallas? Ja et see teine K. Kallas oleks alati „see teine“?

5. Enam-vähem tehniliseks võib ilmselt liigitada küsimuse andmekogude ristviitamise rakendamisest: kuidas teha nii, et eri andmestikud on ka päriselt „lingitavad“?
6. Juriidilised probleemid, mis kaasnevad võimalike vaidlustega nii andmete autoriõiguste, andmete omandi- ja müügiõiguste ning nii eraisikute privaatsuse kui ka inimeste õiguse üle olla unus-

tatud. Nendeks kaasusteks tuleb valmis olla, aga ilmselt ei ole võimalik ka kõiki päriselt ette näha.

Aastal 2025 on mõlema meediaandmestiku rakendustest valminud prototüübid, samuti arendatakse töös olevate grantidega andmestikke nii ERR-i kui ka BFM-i vaates. See toimub kuni 2026. aasta lõpuni, mil valmivad olemasolevate prototüüpide põhjalikumad edasiarendused.<sup>12</sup>

**TLÜ digitehnoloogiade instituut:** Jaagup Kippar, Kais Allkivi, Herman Petrov, Taavi Kamarik, Gendra Kotsar

**TLÜ Balti filmi, meedia ja kunstide instituut:** Indrek Ibrus, Andres Karjus, Teet Teinemaa

**Andmepartnerid:** EFIS, BFM, ERR, Eesti Rahvusraamatukogu, Õhtuleht, Äripäev

**Projekti rahastus:** FilmEU+, WIRE (innovatsiooni ja teadustöö laiendamine FilmEU-s), MKM-POL21, KUM-TA91, EKKD84, EKKD119 ja PRG1641

<sup>12</sup> Kõnno, A., Allkivi-Metsoja, K., Kippar, J., Kamarik, T., Petrov, H. ja Ibrus, I. (2024). *Projekti EKKD119 andmestik: ERR-i raadioarhiivi kultuurisaadete süntaktiline märgendus, tuvastatud nimeolemid, märksõnad, teemad ja nendevahelised seosed 2003–2021* [Project EKKD119: Syntactic annotation of cultural broadcasts, identified nouns, keywords, topics and their relations, 2003–2021]. <https://datadoi.ee/handle/33/613>.

# Loovuse avaldumine ajakirjanduses 1924–2024.

## Loova kirjutamise tunnuste esinemine 100 aasta vältel

Ettekanne EAAS-i koosolekul 16. mail 2025

**Valeri Nuust:** Minu uurimuses on kaks liini – Postimees ehk Postimees-Edasi-Postimees ja teine, kuhu kuuluvad Waba Maa, Rahvaleht, Noorte Hääl, Päevaleht ja Eesti Päevaleht. Analüüsisin 100 aasta jooksul ehk vahemikus 1924–2024 viieaastase samuga ühe nädala väljaandeid märtsis ja oktoobris. Erandid on 1944, kui Waba Maa ja Rahvalehe liin katkes ja jäi ainult Postimees, ning 2024, kui Päevalehte paberil oktoobris enam ei ilmunud. Veebiväljaannet ma põhimõtteliselt ei vaadelnud. 2024. aasta sisu, tiheduse ja loovuse koefitsiendid on veel arvutamata.

Ühtepidi on analüüsis otsitud tunnused samad, mida on rõhutatud nii eestikeelsetes olemuslookäsitlustes kui ka välismaistes teooriatekstides. Teisalt olen nendest samadest võtetest 22 aastat oma loova kirjutamise loengutes rääkinud.

Otsisin artiklitest kujundeid, autorite ja allikate jutustatud narratiive ning autentset kõnet. Vaatlesin üldisi detaile, eraldi ka tajude sõnastamist ehk seda, kuidas on sõnadesse pandud nägemine, kuulmine, kompimine ning emotsioonid, haistmine ja maitsmine. Kogusin näiteid, kuidas on portreeritud isikuid ja olustikku.

Kaks algul valikus olnud tunnust jäid lõpuks välja, sest neid saja aasta perspektiivis hinnates tuli sisse suur subjektiivsus. Üks oli autori maailmateadmise. Oma loengutes püüan näidata, kui olulised on kirjutaja jaoks teadmised ja millised käärid on põlvkondade vahel, ajades minu ja tudengite maailmateadmised omavahel konflikti. Teise väljajäänud tunnusega – üllatava lähenemisnurgaga – tekkis probleem, et see, mis on minu jaoks üllatav aastal 2024, ei pruukinud olla üllatav kellelegi teisele muul ajal.

Ma ei lugenud kokku tunnuste absoluutarvu, näiteks seda, kui mitu kujundit ühes loos on. Fikseerimata jäid ka need lood, milles esines ainult kujund. Otsisin mitut tunnust koos, et tekiks loovuse terviklik

komponent.

Läbitöötatud ajalehenumbrite ja lehekülgede koguarvu puhul on oluline võtta arvesse, et lehed sisaldavad reklaami, mille maht on läbi nende aastate olnud hästi-hästi erinev. Reklaami mahuprotsendi sain Roosmarii Kurvitsalt, kes uuris seda põhjalikult oma doktoritöös. Rahvalehe reklaamimahu mõõtsin ise Kurvitsa meetodika järgi. Nii sain sisulehekülgede arvu. Näiteks oli Postimehes 1924. aastal sisu 68,3% lehtede mahust.

Arvestada tuli ka formaati, sest mida suurem lehekülg, seda rohkem mahub sinna sisu. Keskmise arvutamisel võtsin etalonpinnaks Postimehe alates 2014. aastast. Selle pinna suurus on 1160 cm<sup>2</sup>. Näiteks kui Vaba Maa oli 1341 cm<sup>2</sup>, siis sain tiheduse koefitsiendiks 0,87.

Nii sündis nn loovuse koefitsient: tunnuste arv jagatud sisulehekülgede arvuga ja korrutatud tiheduse koefitsiendiga. See loovuse koefitsient näitab ära loovuse kaare 100 aasta lõikes. Näiteks 1989. aastal oli Noorte Hääle loovuse koefitsient 0,87.

1944. aastal, sõja ajal, on anomaalia. Sain vaadelda ainult Postimeest, mille numbri maht oli 4–6 lehekülge ja mis sisaldas väga loovaid lugusid - hästi värvikaid ja kirjeldavaid reportaaže. Seega oli ka loovuse koefitsient erakordselt kõrge.

## Tunnused

### Kujundid

Näiteid:

- 1944: „*See võitlusjõud on tugev, keda toetab kodumaa soe süda.*“
- 1954: „*Aga ülisageli haavab siin silma igat masti kirjanduslik praak, kodanluse poolt massiliselt turule paisatud vaimne mürk.*“
- 1959: „*Siin toas rullubki lahti vana töömehe elukangas.*“

Selliseid kujundeid ma kirjandusteoreetilises mõttes eraldi ei liigitanud.

Lõplikus analüüsis ei ole ilmselt mõistlik vaadelda eraldi autori ja allika narratiivi, kuna põhimõte on enam-vähem sama. Ma ei vaadelnud loo ülesehitust narratiivses mõttes, vaid seda, kas autor kasutab narratiivi oma loo rikastamiseks või sellele laiema tausta andmiseks.

Näiteid: „*Meenutagem möödunud päevi ...*“; „*Viimane selle maja härra von Wahl oli olnud heatahtlik mees ...*“

Üldised detailid (graafik 1)

Näiteid:

- 1949: „*Kibe-kiirelt peavad tekkinud hangedega võitlust kaks paari tugevaid, sitkeid töömehe-käsi, kes suurte vineerlabidatega puhastavad lumevallide keskele rajatud kaldväljakut.*“
- 1989: „*Eelmisest päevast veel meeles Põlva naiste väga südamlik pidu, märkasin rõõmuga, et tartumaalannade toolid olid märgistatud laste meisterdatud kaardikestega ja iga sellise servas oli valmistaja autorsus lugeda. Minu kaunid karikakrad olid joonistatud, välja lõigatud ja kokku kleebitud Laeva koolis.*“

Tajud

Nägemise näiteid:

- 1929: „Ühistegeliste organisatsioonide liigetele on see leiwakaart **õrnroosa**, teiste „töötavate“

tarwis sõbralikult **helesinine**.“

- 1999: „Kased ja vahtrad on sel sügisel **kuldsed**, mitte **määrdundpruunid** nagu aasta tagasi liigniiskuse tõttu.“

Enamasti on näiteid värvidele üles ehitatud nägemistajudest.

Kuulmise näiteid:

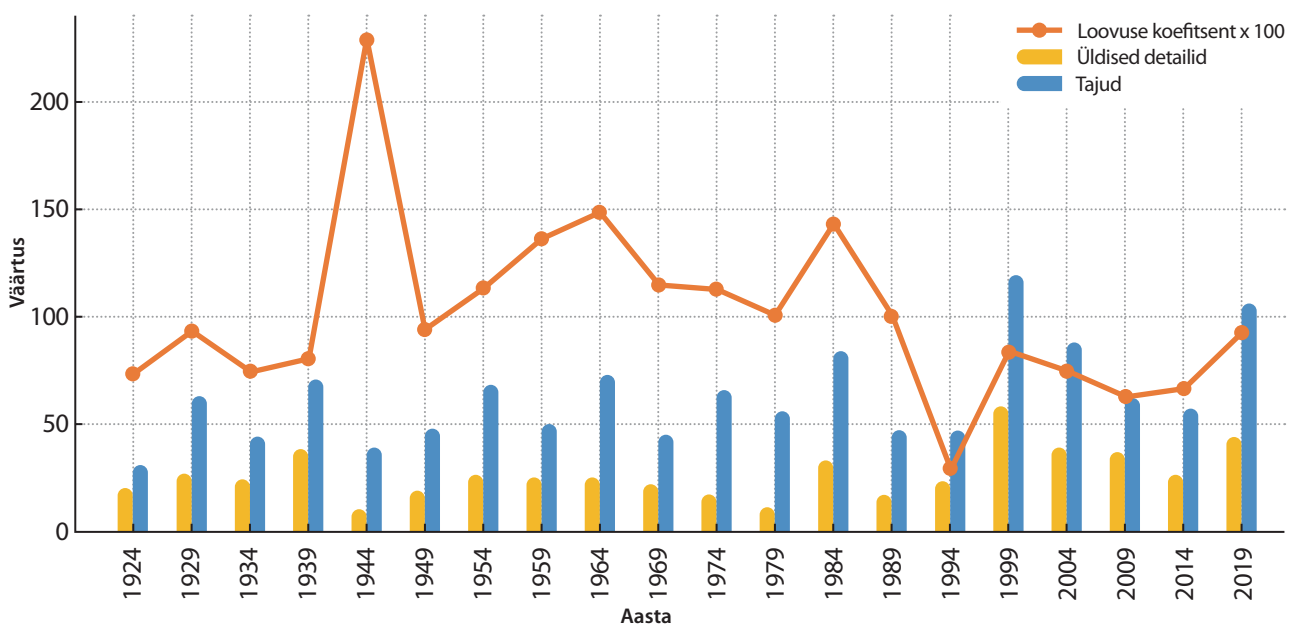
- 1934: „*Ragisesid kuulipildujad, tihed püssituli pragises sekka, kuskil metsade taga kõmmutavad rohkearvulised patareid, õhus lõhkes shrapnelle, maast paukus suurtiikituld tähistavaid fugasse.*“
- 1969: „*On nii hea korraks silmad kinni lasta, kuulata vaikset nõudega kolistamist, vee sulinat kraanist, rasva särisemist pannil. Kuulata ja ikka niisama kinnisilmi ette kujutada igasuguseid asju.*“

Kompimine ja emotsioonid ehk see, mida me tunne- me nii kehaga kui ka meeltes – näiteid:

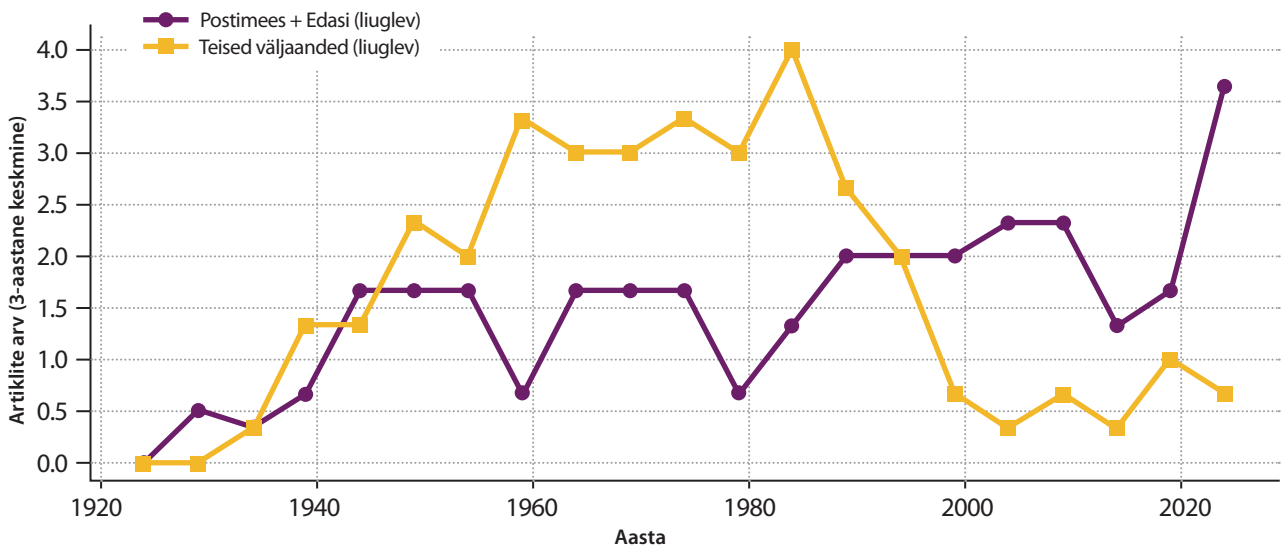
- 1949: „*Mängust veel mõnus surin lihastes, riietuvad mängijad ja võtavad uisud alt.*“
- 1959: „*Erutuse ja vaimustusega kuulasin ma teadet, mida andsid edasi kõik Nõukogude ja maailma raadiojaamad.*“

Haistmise näiteid:

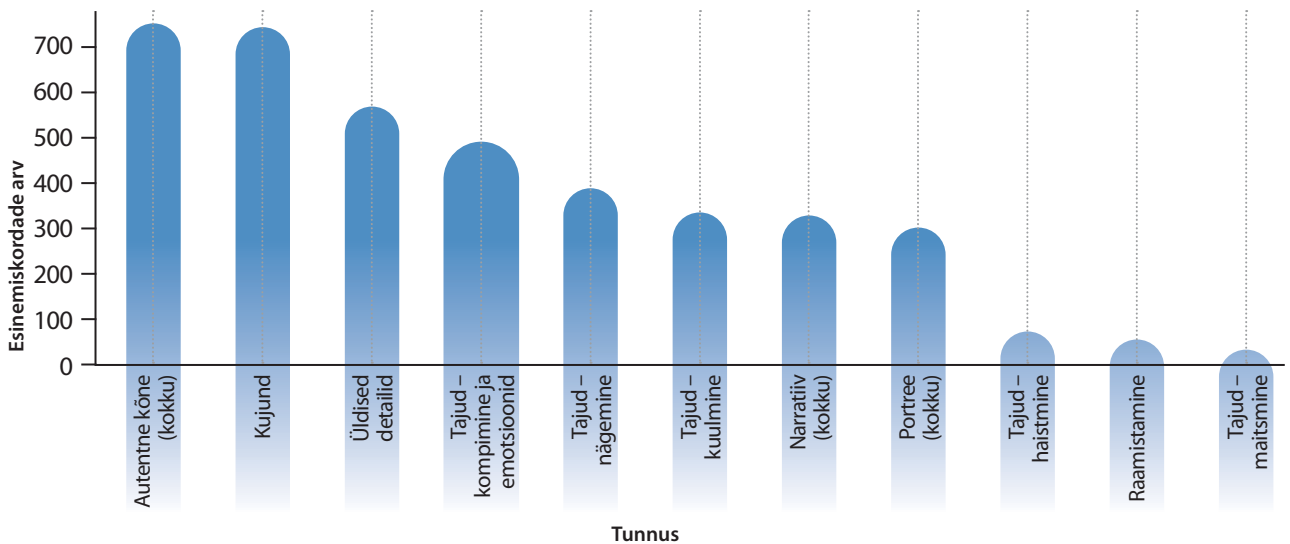
- 1939: „*Paks aurupilw – läpastawalt pahalõhnaline – tungib õue. Lõhn on higi ja mustuse lehkade*



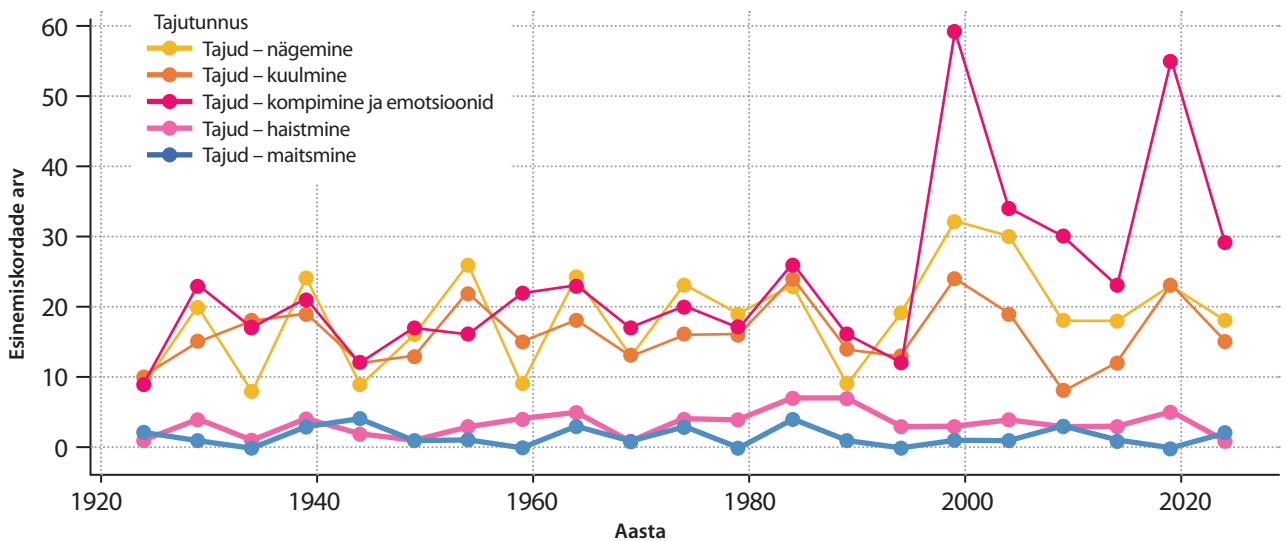
Graafik 1. Üldised detailid. Tajud ja loovuse koefitsent x100.



Graafik 2. Rikkalike artiklite trend (liuglev keskmine, ≥ 7 tunnust)



Graafik 3. Tunnuste esinemissagedus (ühendatud kategooriatega) 1924–2024.



Graafik 4. Tajutunnuste esinemistrend ajas.

*segu – ja kel nõrk süda, see parem hoidku eemal-  
le.“*

- 1954: „Hä-hä-hä-hää,“ tuli vastuseks räme naer ja joobnu tuigerdas välja, jättes maha **ilget viina- ja õllelehma**.“

Maitstmise näiteid:

- 1924: „Meie meiereides walmistatakse sagedasti imar-, **läilamaitse**list wõid, tihti on ta kibe, **terawa äädika ehk wõihappe maitsega**, siia juurde tuleb lisaks ka weel wõi nõndanimetatud **kalamaitse**.“
- 1974: „See ka tore mulje, et saad hambad hommikusse **kastemaigulisse** Jessenini kodukandi õuna liüüa ...“

Tsitaadid

Samuti vaatasin lugudes esinevaid tsitaate. Märkimata jäid lood, kus peale tsitaadi ühtegi teist tunnust ei olnud, sest tsitaat on praktiliselt igas uudisloos.

Näide:

- 1929: „Mis ta, tühi, on! Selge sõnnik ja silmawesi. Pane hambad warna ja sikuta püksirihma kõwasti kokku ümber selgrootsu. Seo soolikad sõlme, muidu see läbilaskmine on liiga suur. Waat, kui tulewane suwi tuleb hea, siis wõib need soolikad jällegi umbsõlmest lahti harutada ja anda kehale, mis keha kohus.“

Portreeterimine

Lõpuks huvitas mind, kuidas kõiki neid eelnevaid tunnuseid või võtteid kasutatakse nii isiku- kui ka olustikuportree loomiseks. Neid kahte eristada ei ole mõtet, sest tööriistad on enam-vähem samad.

Näiteid:

- 1929: „Waguni tuleb Järwamaa talutaat. **Kangest pakasest on habemesse kaswanud jääpurikad, nii et mehe suu ümbrus tuletab meelde Põhjanaba**. Mees istub pingile ja puhub. Kisub omast habemetutist välja siledaid jääporknaid.“
- 1939: „**Tuledest särav peatänav, üksteist surmavad reklaampealkirjad, jooksvad ja karglevad valgusefektid, müürisevad streetcarid jne. Samas kõrvaltänavas aga pesitseb viletsus ja kollased näod seisavad kõrtsileti taga**.“
- 1944: „**SS-välguud väliahalli mundrikuue kraenurgal, nägu piiratud labidalaiusest roostepruunist täishabemest – nii leian ta seismast ühe maja lävel...**“

## Rikkalike artiklite trend

Siin on näidatud kahte liini. Esimene on Postimees ehk Postimees-Edasi-Postimees ja teises on ühendatud Waba Maa, Rahvaleht, Noorte Hääl, Päevaleht ja Eesti Päevaleht. Graafik näitab enam kui seitsme tunnuse esinemissagedust ühes ajaleheloo (graafik 2).

Kolmeaastane liuglev keskmine silub aastapõhi-  
seid kõikumisi ja aitab paremini näha üldisi trende.

- Postimees + Edasi (lilla joon) näitab teatud perioodidel püsivamat loovuse taset.
- Kõik teised väljaanded (kollane joon) on ebapüsivamad, aga mõnel aastal tõuseb näitaja kõrgemale.

Võtsin välja ka tunnuste esinemise pingerea, et leida, milliseid tunnuseid esines kõige rohkem ja milliseid vähem (graafik 3).

Kõige rohkem esines autentset kõnet ja kujundeid. Kõige vähem oli maitstmist ja haistmist kui taju. Isegi raamistamist oli isegi rohkem kui maitstmist. Tajudest oli enim kompimist ja emotsioone. Aga see kategooria on võib-olla ka kõige laiem.

Lisaks vaatlesin seda, millised tunnused kõige sagedamini koos esinevad.

- 1) Kujund, üldised detailid, autentne kõne – 198 korda
- 2) Kujund, kompimine ja emotsioonid, autentne kõne – 186 korda
- 3) Kujund, üldised detailid, kompimine ja emotsioonid – 182 korda

Kõige tugevamalt korduv muster paistab olevat „kujund“ + „üldised detailid“ + „üks tajude või kõne vorm“ (graafik 4).

Huvitav on see, et „kompimine ja emotsioonid“ on kõige sagedamini esinev taju ja näitab suurt kasvu alates 1999. aastast, saavutades tipu aastatel 1999 ja 2019. See võib viidata rohkemale emotsionaalsele kaasatusele ja kogemuspõhisele kirjutamisele tänapäeva ajakirjanduses.

Klassikalised tajud – nägemine, kuulmine – on tugevad pidepunktid, kuid tänapäeva kirjutamises lisandub rohkem emotsioone.

Kokku vaatasin läbi 3846 ajalehelehekülge. TI mind selles aidata ei saanud ega saa veel tükk aega. Loomulikult on palju tegureid, mis on aastasaja jooksul loovat ajakirjanduslikku kirjutamist mõjutanud. Need võivad olla pöördelised sündmused maailmas, poliitilised ja majanduslikud olud, aga kindlasti ka ajakirjanduse enda olemuslik muutus – formaadid, reklaam, ajakirjanduse muutumine uudisekesksmaks.

Kahe vaadeldud päevalehe liinide juures tuleb arvestada ka seda, et pehmemad lood – reportaažid, portreelood ja muu taoline – on kolinud kuhugi mujale, teistesse väljaannetesse. Ma ei vaadelnud Eesti Ekspressi või Õhtulehte.

Eks ma üritasin siis kõiki neid tegureid arvestada: oli põnev. Kokkuvõttes on probleemid 100 aasta vältel olnud olemuslikult samad. Valitsus on saamatu ja rumal, ümberringi on huvitavaid inimesi, kuskil on mingi kuri vaenlane, olgu see siis Venemaa või hoopis „roiskunud imperialism“. Tajude puhul ei ole subjektiivsus niivõrd suur, sest neid on lihtne ära tunda. Näiteks kirjeldad, mida näed – pilved lähevad tumedaks või tuleb sinist suitsu.

Ma ei vaadelnud jäljetone, joonealuseid, raamatuarvustusi, küsimus-vastus-vormis intervjuusid. Otsisin tunnuseid, mida on kasutanud ajakirjanik kui teksti autor.

Žanrid olid 100 aasta vältel väga erinevad. Kui kohe suutsin öelda, et see on näiteks uudis, portree või reisikiri, siis märkisin selle ära. Aga vaatasin kõiki žanre.

**Ragne Kõuts-Klemm:** Eesmärk on näidata seda, kuidas üldse kasutatakse neid loovuse elemente läbi

100 aasta, kui artikli autor on ajakirjanik. Žanripiirangud või konventsioonid tulevad kindlasti juurde hiljem. Praegu on eesmärk selgitada välja, kas me oleme tõesti rohkem konstruktiivsed või mitte.

**Valeri Nuust:** Krimikroonika 1920–30ndatel, reportaažid Riigikogu rōdult: selline ilukirjanduslik materjal, et anna minna, ja uudised samamoodi.

**Maarja Lõhmus:** Aga kes on sul näiteks lemmikautorid? Mida sa märkad, kui sa inimestest ei räägi?

**Valeri Nuust:** Sellega ma natuke pöördusin tehisintellekti poole, et autorid nendest suurtest Exceli tabelitest välja võtta. Kuid viie aastase lõtku juures peab arvestama, et inimesed liiguvad ja nad ei pruugi sattuda analüüsitava nädalasse. Aga pingeritta tulid näiteks Priit Pullerits, Nasta Pino, 1920ndatest varjunimi Peetrus. Monograafia jaoks saan minna ehk autorite tasandile, otsida konkreetse autori tekste ja sealt eraldi siis seda „jumalikku sädet“.

Möödunud sajandi kahekümnendatel aastatel ju kirjutasid paljud kirjanikud tegelikult ajalehtedes, tegid kaasautorlust. Ma ei ole jõudnud otsida, selle Peetruse ilmselt saaks ära tuvastada, kes see on.

# Fookuses on kultuuriajakirjandus

Ülevaade EAAS-i koosolekust 21. november 2025

Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi novembrikuine veebikoosolek tegeles kolme ettekande abil kultuuriajakirjanduse käekäigu ja arengutega.

## SA Kultuurilehe kultuuriväljaannete „digisamm“

**Toomas Väljataga**, SA Kultuurileht juhatusese esimees: Tihti kiputakse arvama, et Sihtasutus Kultuurileht tähendab ainult ajalehte Sirp, aga tegelikkus on kirjum. Anname välja 15 erinevat väljaannet, nelja ajalehte ja 11 ajakirja, mis ilmuvad eri sagedusega erinevatele sihtrühmadele (graafik 1).

Kuigi võrreldes viie või kümne aasta taguse aja-

ga on meilgi nähtav tellijate vähenemistendents, siis erinevalt ajalehtedest ei ole kiirus tohtu, nagu üldiselt arvatakse. Näiteks tänava novembrikuus on võrdluses mullusega 38 tellijat rohkem.

2023. aastast alates oleme lisarahastuse toel uuendanud väljaannete ja SA Kultuurilehe kodulehti. 2024. aastal saime põhikontseptsiooni valmis ja nüüd on see täie hooga käima läinud. Aasta lõpuks peaksid olema valmis kõik uued kodulehed ja kõiki kokku koondav portaal kultuurileht.ee (graafik 1).<sup>1</sup>

**Valner Valme**, Kultuurilehe veebitoimetaja: Kultuurileht.ee on värav kultuuriajakirjandusse. Koondportaali eesmärk on võtta kokku kõik, mis 15 väljaandes toimub, aga mitte asendada paberväljaandeid. Juurutame mõtlemist, et väljaanne koosnebki kahest poolest – paberist ja veebist. Kõigil väljaannetel on üldlehel oma esindusvöönd, kuhu tulevad veebis ilmunud uuemad tähtsamad lood automaatselt. Automaatika on nii häälestatud, et päris iga nupuke esilehele ei jõua. Lisaks on avavöönd kultuurileht.ee koostaja valitud esi- ja fookuslugudega, mis on parimad palad kõigist väljaannetest. Teemarubriikidesse saavad väljaanded oma lugusid kahe nupuvajutusega ise suunata või siis teen seda mina. Loomulikult on kultuurileht.ee hea koht sisuturunduseks ja oma maja banneriteks, mis kutsuvad meie e-poodi või siis näiteks Loomingu peatoimetajaks kandideerima. On olemas ka vajalik ametkondlik teave uudiskirjast lipipääsetavuseni.

Teisalt on uus portaal jäämäe veepealne tipp. Mammutprojektina uuendame või loome uued kodulehed kõigile 15 väljaandele. Varem pusis igaüks omaette ja lehed olid erinevas seisus. Näiteks Tähekesel polnudki oma kodulehte, ajakiri Muusika paiknes ühel USA platvormil ja nii edasi. Iga uue



Graafik 1. SA Kultuurileht väljaanded ja digiportaal

<sup>1</sup> <https://www.kultuurileht.ee/>.

väljaande veebi viimisel tekib muidugi lisatöid ja takistusi, aga mitte ületamatuid. Oleme töö käigus arvestanud kõigi peatoimetajate nõudmisi ja mõistlikke ettepanekuid, migreerinud sisu vanadest veebidest uutesse, koolitanud toimetusi. Ühtses digitaalses süsteemis saavad väljaanded omavahel suhelda, kasutada ühtset tööriistakasti, artikleid siduda mujal ilmunuga ja muidugi on oluline digitaalne turvalisus. Nüüd administreeritakse kõike ühtselt ja kui midagi juhtub, saame ruttu jälile.

Ega ükski koduleht kunagi päris valmis saagi. Kogu aeg tuleb seda täita, uuendada, ümber mõelda, aeg-ajalt arendada rubriike ja muuta rõhke. Midagi lisada või kaotada on üsna lihtne. Sellega on esimesena uutele lehtedele jõudnud toimetused jõudnud juba ära harjuda.

Kuigi on tore uudis, et paberilt lugejad kuhugi ei kao, siis tasapisi kandub rõhk ka kultuuriajakirjanduses veebi poole, mida näitavad suurenevad veebikasutajanimbrid. Näiteks Loomingu Raamatukogul oli vanas veebis keskmiselt 1500 külastust kuus, aga uues on see tuhande võrra tõusnud. Olen SA Kultuurilehes töötanud viis aastat ja näinud selget seost kodulehe uuenduste ning külastuste tõusutendentide vahel. Eks see nõua toimetuste sees ka mõtteviisi muutust, et koduleht ei ole lihtsalt koduleht, vaid väljaande osa. Kui varem avaldati veebis valik artikleid justkui paberväljaande reklaamiks, siis nüüd on suund sellele, et iga artikli kodu oleks veebis, seal ilmuks kõik paberväljaannete lood ja lisaks muid, paberil ilmumata lugusid.

Kui liita kokku kõik 2024. aasta Kultuurilehe väljaannete veebilugejaid, saame uhke 1300 000, mis on 100 000 rohkem kui 2023. aastal. Selge on, et osa lugejaid kattub: kes loeb Sirpi, loeb ka Loomingut ja Müürilehte. Enim lugejaid oli muidugi Sirbil, 459 000. Arv tekib kuid kokku liites – ühe kuu lugejaid on keskmiselt 38 000, nädala lõikes 10 000. See on tõenäoline Sirbi püsilugejate arv. Väikseim lugejate arv aastas, 9000, oli e-kunst.ee-l, mis vaatamata nimele on olnud seni ajale üsna jalgu jäänud leht. Sel sügisel avatud kultuurileht.ee-d, mida me ei ole veel eraldi reklaaminud ega uudisena jaganud, on sellegipoolest viimasel kuul vaadanud 1300 eri inimest. Ilmselt teeme tutvustuskampaania, kui kõik väljaanded on üle tulnud.

Lõpetuseks kommenteeriksin paari lausega Müürilehes ilmunud Indrek Ibruse ja Marek Tamme kirjutist „Kuidas muuta kultuuriajakirjandus taas mõjukaks“,<sup>2</sup> kus lendab mitmeid kriitikanooli

kultuuriajakirjanduse pihta. Kriitika on kultuuriajakirjanduse ülitähtis osa. Nõustun, et vaja oleks uut kultuuriajakirjanduse uuringut, sest eelmine oli üle kümne aasta tagasi. Olen nõus ka autorite ettepanekuga kultuuriväljaannete digisisu kättesaadavuse kohta. Just seetõttu me praegu digipööret teemegi. Keerulisem on ettepanekuga võtta tööle sotsiaalmeediatoimetajad ja Sirpi uurivad ajakirjanikud.

Mina näen pigem, et veebis ja kultuuriajakirjanduses üldiselt oleks vaja rohkem sisu loovaid, mitte vahendavaid inimesi. Koostöö ERR-iga on jäänud ühepoolseks – meie artikleid avaldatakse juba aastaid, aga ma ei näe varianti, kuidas kultuurisaadete tegijad saaksid panustada mõne meie väljaande toimetamisse. Autoritena astuvad ERR-i inimesed aeg-ajalt üles ja on ka oodatud. Päriselt ei päde väide, nagu oleks SA Kultuurilehe toimetustes kümme korda rohkem inimesi tööl kui ERR-i kultuuritoimetuses. Kui liita kokku kõik toimetused ja üldpersonal, on Kultuurilehel 97 inimest. Kui ERR-i puhul võtta ka arvesse mammutorganisatsiooni kultuuri tootvad osad, saateid tegevad toimetused, on käärid ikka nende kasuks.

**Marju Lauristin:** Väga õnnetu juhtum, et Müürilehes ilmus praegu Marek Tamme ja Indrek Ibruse artikkel. Aga seal on toimetuses uued noored inimesed, kes võibolla ei näe olukorda sama pilguga kui keskealised. See artikkel sisaldab noorte kohta faktilisi valeväiteid ja on vanade meeste eelarvamus ning hirm. Akadeemiline tekst peaks põhinema uurimustele, mitte omaenda sisetundele. Sama näeme kahjuks ERR-i Ringhäälingu Nõukogus, kus istub kümme vanameest, kes otsustavad, mida noored ja naised peaksid tegema ning kuidas mõtlema.

**Toomas Väljataga:** Müürileht ei olnud selle artikli avaldamiseks esimene valik, alles kolmas. Kaks toimetust ei olnud nõus seda avaldama. Aga lõin kokku nende ettepanekute hinna suurusjärgu. See tähendaks umbes 1,4 miljonit eurot lisaraha SA Kultuurilehele. Seetõttu ei saa ma neid tõsiselt võtta.

**Marju Lauristin:** Kultuuriajakirjanduses jäävad paljud teemad läbi arutamata just ruumipiirangute tõttu. Suured platvormid nagu Delfi avaldavad tihsti paberil mõne pikema loo alguse ja jätku veebis. Kas uuel platvormil on võimalik sarnast asja teha? Kas olete kaalunud näiteks kasutada rohkem elavat

<sup>2</sup> Ibrus, I. ja Tamm, M. (2025). Kuidas muuta kultuuriajakirjandus taas mõjukaks. *Müürileht*, november. <https://www.muurileht.ee/kuidas-muuta-kultuuriajakirjandus-taas-mojukaks/>.

keskustelu, intervjuužanri?

**Toomas Väljataga:** Tehniliselt on see võimalik. Väikeseid katseid on tehtud – näiteks Müürilehe ja Vikerkaare keskkonnateemaline ühisnumber, kus ajakirjas olid vaid tekstid, aga veebis ka videod, reportaažid. Aga see kuulub pigem väljaannete toimetuste ja peatoimetajate valdkonda. Ehk küsimus on selles, kas on tahet ja huvi tegeleda uute võimalustega, näiteks *podcast* idega. Me ei saa nõuda, et neid tehtaks. Aga arvan, et pilt on muutumas.

**Valner Valme:** Ajakiri Looming läks selle uuen-  
dusega kohe kaasa. Hakkasime juba veidi varem avaldama videoid, kus luuletajad loevad oma loom-  
ingut.

**Väino Koorberg:** Kultuuriajakirjanduse suur  
ülesanne on ju tegelikult kultuuri mõtestamine ja  
tagasisideandmine. Kultuurilehe oluline osa võiks  
olla selle arutelu jaoks kureeritud foorumi loomine.  
Praegu liigub see pigem sotsiaalmeediasse või kuski-  
le kinnistesse foorumitesse.

**Marju Lauristin:** Siin peame silmas mitte kul-  
tuuripoliitika ümber kehlemist, vaid kultuuri enda  
protsesside, teoste üle arutlemist, kriitilist reflekt-  
siooni. Võiks olla kultuuripoliitilise publitsistika rub-  
riik, samuti arvustusi. Eriti kirjandusteoste arvustus  
on praktiliselt välja surnud.

**Valner Valme:** Kirjanduse kohta võiks olla roh-  
kem, aga teater, muusika, kino on kaetud. Tõime  
ERR-ist Teatrivahi saate, mis on ehtne näide sellest  
sisulisest arutelukultuurist.

## Kuidas muusikakriitikud sotsiaal- meediaga kohanesid: märkmeid kuue aasta tagusest uuringust

**Madis Järvekül, TLÜ BFM-i teadur-ektor:** Kui  
2017. aastal doktorantuuris alustasin, oli mu esime-  
ne huvi uurida, kuidas muusikakriitika traditsioonilised vormid kas on või ei ole kandunud pärand-  
meediast üle sotsiaalmeediasse, digimeediasse ja  
osaluskesksetesse inforuumidesse ning kuidas need  
muutuvad. Vaatasin Facebooki kui muusikakultuuri  
jaoks olulist platvormi ja üritasin kaardistada kõi-  
ke, mis selles keskkonnas muusikaga seoses toimus.

Olin varem töötanud ERR-i kultuurportaalis muusi-  
kaajakirjanikuna ja osalenud Facebooki aruteludes.  
Dokoritööga alustasin aga pikaajalist vaatlust, tegin  
n-ö digietnograafiat ja lisaks 32 intervjuud muusi-  
kaettevõtjate, ekspertide, ajakirjanike ja kriitikute-  
ga.

Umbes kuus aastat tagasi jõudsin artikli „The  
Converged Promoter, the Calculating Professional,  
and the Autonomous Critic – The Presentation of  
Musical Authority on Social Media“<sup>3</sup> kirjutamiseni.  
Artikkel keskendub sellele, kuidas muusikakriitikud  
Facebooki kasutavad ja mis valikuid nad seal enda  
esitlemisel teevad.

Artikli uurimiskonteksti moodustasid kolm  
mõttelist akadeemilise kirjanduse korpust. Esiteks,  
ajakirjandusuurijad olid juba mõnda aega arutanud  
selle üle, kuidas digiajastul meediatöö ja ajakirjanike  
professionaalne identiteet muutub.

Teiseks, Põhjamaades ja Hollandis oli aktiivne  
kultuuriajakirjanduse uuringute laine, mille piken-  
dusena võib näha 2016. aastal esitletud meediasot-  
sioloogilist uuringut „Kultuuriajakirjanduse sisu ja  
kasutajaskond“<sup>4</sup>, milles isegi magistrandina osalesin.  
Üks selle korpuse põhisõnumeid oli, et kultuuriaja-  
kirjanik on võrreldes näiteks uudis- või poliitikaaja-  
kirjanikuga veidi teistmoodi. Kultuuriajakirjanikul  
on ehk voolavam, mitmekesisem ja võibolla ka teh-  
noloogilistele uuendustele avatum identiteet.

Näiteks arvustuste puhul ei ole ju muidu aja-  
kirjanike puhul kõrgelt hinnatud objektiivsuse nõue  
mingi väärtus omaette. Kolmandaks mõjutab artikli  
raamistust popmuusikauuringutest pärinev roki-  
kritika analüüsi traditsioon, seda eriti seoses muusika-  
tööstuse digitaliseerumisega. Oma artiklis vaatan  
ma ka muusikaajakirjandust ikkagi muusikatööstuse  
osana.

Arvan, et kui räägime näiteks muutustest kul-  
tuuriajakirjanduses, siis peaksime esmalt aru saa-  
ma, millise muutuse on läbi teinud see ajakirjanduse  
peegeldatav valdkond. Teisisõnu: selleks, et mõista,  
kuidas muusikaretsensioon või -kriitika on muutu-  
nud, peame teadma, kuidas on muutunud muusika  
loomise, levitamise, kuulamise ja kasutamise viisid.

Neid teemasid ühendades püstitasin uurimiskü-  
simused.

1. Kuidas muusikakriitikud ja -ajakirjanikud end  
Facebookis esitlevad?
2. Kuidas nad Facebooki kasutavad?
3. Kuidas võib see mõjutada arusaama autoriteedist,

<sup>3</sup> Järvekül, M. (2021). The Converged Promoter, the Calculating Professional, and the Autonomous Critic – The Presentation of Musical Authority on Social Media. *Popular Communication*, 21(1), 1–14. <https://doi.org/10.1080/15405702.2021.1964081>.

<sup>4</sup> Kultuuriajakirjanduse sisu ja kasutajaskond. Meediasotsioloogiline uuring 2014–2016. <https://www.etis.ee/Portal/Projects/Display/b278e49a-bc7c-4a3b-b16c-5a37dd0a80bf>.

mida traditsioonilise muusikakriitikaga seostatakse?

Valimis oli 14 erineva taustaga inimest, kes tegutsesid Eestis muusikakriitikuna.

Intervjuude analüüsi tulemusena lõin kolm ideaaltüüpi, mis kirjeldavad muusikakriitikute Facebooki kasutust. Neid tüüpe, mida nimetan ka positsioonideks, kirjeldasin selle kaudu, milline oli kriitikute üldine Facebooki kasutamise aktiivsus, kuidas nad seadistasid privaatsussätteid ja kui paljudes eri rollides nad muusikavaldkonnas tegutsesid. Need ideaaltüübid on:

- paljude rollidega promootor – aktiivne, läbipaisetev, avalik, eri rolle ja identiteete ühendav, nähtavuse suurendamisele orienteeritud positsioon;
- kalkuleeriv professionaal – poolavalik, pärandmeedia sisu levitav ja kõhklev positsioon;
- autonoomne kriitik – passiivselt jälgiv positsioon.

Esiteks selgus analüüsi käigus, et mõningad muusikakriitiku või ajakirjanikuna esinevad inimesed võivad samal ajal osaleda valdkonnas ka teistes rollides: nad juhivad plaadifirmasid, on mäenedžerid, artistide esindajad, korraldavad muusikaüritusi, festivale, teevad PR-tööd või tegutsesid ka ise artistidena.

Sotsiaalmeedia loogika võib sundida kõiki neid rolle ka Facebooki üle kandma, sest nendega seostuvad huvid, mille taga on ka kommertsiaalne, majanduslik surve – korraldada üritust, vajad promo. Nii näiteks oli ühel mu intervjuueritul 13 erinevat lehte ja gruppi – n-ö kasutajavaadet –, millel ta toimetab ja mille vahel ta tegevus oli killustatud. Erinevaid rolle ja perspektiive saab teadlikult koondada, ühendada ja riskasutada, et ühe inimese kogutegevuse nähtavust suurendada.

Tihti esindasid seda tüüpi pigem nišimusika ehk mitte kõige tulutoovama muusikasektori esindajad. Nad olid loonud tervikliku maitseimidži ja kasutasid loominguliselt kõiki Facebooki infrastruktuuri lubatavusi, ühendades edukalt nii kogukondliku kui ka n-ö ärilise tegevuse. Nad olid saavutanud vaadeldava muusikaniši kogukonnas autoriteedi, aga seeläbi kaotanud autonoomia turust, mis on omadus, mida traditsiooniliselt kriitiku positsiooniga seostatakse.

Te võite selles positsioonis kujutada ette näiteks Siim Nestorit kui isikubrändi, *persona*'t ajal, kui see n-ö Soundcloudi räpi, uue kooli räpi, mõminaräpi laine alles esile kerkima hakkas – ammu enne, kui Nublust sai üldrahvalik superstaar. Siim kultiveeris

seda nišši väga oskuslikult mitmest suunast korraga.

Teiseks kirjeldasin kalkuleeriva professionaali positsiooni. Tema on keegi, kes on otsustanud Facebookis näidata ainult oma elukutselist tegevust muusikaajakirjaniku või -kriitikuna. Tema eraisik on privaatsussätete taga varjus. Avalikult kultiveerib ta sotsiaalmeedias ainult ajakirjandusega seotud professionaalset identiteeti, jagades oma pärandmeedias ilmunud lugusid või saateid ka Facebookis. Sellisel juhul on sotsiaalmeedia lihtsalt üks pärandmeedia sisu levitamise kanal, et saada lisalugejaid.

Selle tüübi puhul julgustas või isegi tungivalt soovitas tihtipeale meediaettevõtte või toimetuse, kus ajakirjanik-kriitik töötas, tal oma sisu sotsiaalmeedias jagada. Toona oli kultuuriajakirjanduse ja muusikakriitika vähenemine erameedias väga aktuaalne teema ning akadeemilised uuringud raamistasid seda ka n-ö allakäigu narratiivi kaudu. Kalkuleeriv professionaal võis oma ajakirjanduslikku tööd Facebookis jagada näiteks selleks, et olla valmis kaitsma kultuurikülgede jätkumist lehes. Lisaks võis tal olla ajakirjaniku ja lugeja suhte demüstifitseerimise motiiv, nagu järgnevast tsitaadist nähtub:

*„Lehelugejad tunduvad minu jaoks nagu fantoomid. Ma ei kujuta ette, kes nad on ja mis nad teevad. Ja see on see põhjus, miks ma jagan Facebookis. Siis mul nagu tekib võib-olla natuke selgepiirilisem ettekujutus sellest, kelleni see võiks jõuda, see nii-öelda täielik tühjus kaob ära.“*

Teisalt aga võis jälgijatega kohtumine Facebookis hakata hoopis segama seda teatud autonoomsuse, sõltumatusede ideed, mida kriitiku rolliga kaasnevalt tuntakse:

*„Kui need inimesed sulle, ütleme, selles traditsioonilises mõttes kirjutavad, siis sa ikkagi ei teadnud seda isikut, kes seal taga on. Seal oli kellegi nimi lihtsalt all. Aga nüüd, Facebookis, põhimõtteliselt sul on nagu absoluutselt kõik võimalik hetkega tema kohta teada saada ja minu jaoks on see liiga palju infot. Ja ausalt öeldes ma ei taha teada nii palju oma kuulajast, sest ta hakkab tahes-tahmata kuidagi sind mõjutama ja minu arust sul kaob siis fookus ära.“*

Teisisõnu, selle tüübi puhul polnud platvormi kasutusnorm veel välja kujunenud ja erinevalt esimesest positsioonist mõeldi siin aktiivselt sotsiaalmeedia mõjust professionaalsele enesemääratlusele. Siin tuli esile ka teatav enesetsensuur. Arvestades seda, kui sotsiaalselt läbipõimunud on Eesti kultuuriväli ja kui kergesti võivad konfliktid ning solvumine

sotsiaalmeedias plahvatada, siis pigem välditi kriitiliste hinnangute andmist ja konfliktsetes diskussioonides osalemist. Näiteks hoidus üks intervjueritu just Eesti artistidest kirjutatud lugusid Facebookis jagamast, et mitte solvata teisi artiste, kellest tehtud lugu ta ei juhtuks jagama. Sellistel alustel kureeritud sotsiaalsetes situatsioonides väljendus seega mõningane tööalane ärevus.

Kolmandaks kirjeldasin n-ö autonoomse kriitiku positsiooni. Tema on truu pärandmeedia kaudu kogutud autoriteedile ega kavatse seda kuidagi sotsiaalmeediasse üle kanda. Ta kasutab Facebooki vähe ja on seal pigem passiivselt jälgiv erasik, aga teadvustab, et muusikajakirjanikuna võib tekkida vajadus siiski sotsiaalmeedias toimuvaga kursis olla. Tema puhul on selge ka nägemus sotsiaalmeediast kui pealiskaudsest, tekstikaugest, süvenemisvõimetut kultuurikäitumist soodustavast keskkonnast.

*„Ma ei tee seda mitte kunagi. Ma ei mõista inimesi hukka, kes seda teevad, aga ma mitte kunagi ei jaga oma tekste. Mitte iial. [---] Mulle ei meeldi see edevuse faas. Kui need tekstid on midagi väärt, leiavad inimesed need üles. Teised jagavad – vahel minu toimetajad. [---] Mulle lihtsalt ei sobi see. „Tere, ma kirjutasin teksti“ – ma ei harrasta seda. Tekst, sellest hetkest, kui ma ta ära annan, ei ole niikuinii enam minu oma. Leidke või ärge leidke seda.“*

Artiklile tagasi vaadates peatun lõpuks kolmel punktil:

- muusikakultuuri ja -arutelu fragmenteerumine;
- võidame mitmekesisuse, kaotame autonoomia;
- muusikakriitiku autonoomia ei ole enam tema autoriteedi eeldus.

Facebook küll võimendab muusikakultuuri ja -arutelu fragmenteerumist, aga ei ole seda algatanud, nagu „filtrimullide“ ja „kajakambrite“ metafoorid meid uskuma tahavad panna. Need metafoorid on oma olemuselt suletud, nagu oleks tegu inforuumi segregatsiooni või isolatsiooniga, aga võrreldes digieelse ajaga on inimesed digimeediaajastul tegelikult teistes „mullides“ toimuvast keskmiselt märksa teadlikumad. See „mullistumine“ on ennekõike ikkagi sotsiaalpsühholoogiline, mitte tehnoloogiline nähtus. Mind häirib, kui ühiskondlikes narratiivides digitaalsetest inforuumidest pidevalt väga deterministlikul moel räägitakse. Soovitan lugeda näiteks Axel Brunsi argumentatsiooni<sup>5</sup> või vaadata ükskõik

millist metauuringut, mis n-ö filtrimullide olemasolu ei kinnita.

Näiteks sellisel suurel muusikaturul nagu Suurbritannia fragmenteerusid suured kirjastused juba enne interneti laiemat levikut, 20. sajandi lõpupoole. Nende muusikaajakirjad, mis kajastasid eri žanre, jagunesid peamiselt majanduslikel ja korporatiivsetel põhjustel väiksemateks nišiväljaanneteks. Muusikapress on seal alati muusikaettevõtetest reklaami kaudu sõltunud.<sup>6</sup> Valdkondadeülesele, distantsi hoidvale ning muusikanähtusi eemalt vaatlevale ja hindavale kriitikale ei olegi sellises süsteemis enam väga kohta, sest neist nišiväljaannetest saavad oma väikese žanrikogukonna promojad.

Samalaadset dünaamikat võib minu väikese analüüsi põhjal näha eestikeelses Facebookis. Ma ei tea, kas see on probleem, aga sotsiaalmeedia infomäsus kaob ära n-ö tööstuseväline pilk ja selles keskkonnas kasvanu ei pruugigi osata enam selle väärtust näha.

Praeguses, platvormistumise küpses etapis võib sotsiaalmeediat vaadata kultuuri kommertsialiseerumise järjekordse astmena – see on mingi uus kiht, mida saab monetiseerida. Kui me kujutleks, et meie kohalik muusikaturg on suurem ja „tööstuslikum“, siis Facebook justkui mudeldab, milline see turg võiks välja näha – see on hüperkommertsiaalne keskkond. Facebook on disainitud tähelepanu koonutama, mitte seda võrdselt või hajutatult jaotama. Arutleva-analüütilise laadi levikuks ei ole see mõisatagi sobilik.

Kuid Facebookil on ka positiivne dimensioon, seda kohaliku kultuuri toetamisel. Seda ma siin esitletud artiklis ei käsitlenud, aga see on vaatluse all mu doktoritöö teistes osades. Ma kaardistasin ligi 100 Facebooki gruppi, kuhu olid kogunenud inimesed eri muusikažanride või sotsiaalsete praktikate kaupa, näiteks plaadikogumine või n-ö muusikaviktoriinidus. Ka kohalike muusikakogemuste arhiveerimise mõttes on Facebookil oma roll. Need grupid hoidsid ülal midagi, mis ei kajastunud ühelt poolt ei institutsionaliseerunud kultuuriajakirjanduses ega teiselt poolt domineerivates voogedastusplatvormides nagu Spotify.

Sedalaadi sotsiaalsus – ühised mälestused, ühiste praktikate ja muusikažanride ümber koondumine, teadmiste proovilepanek – on minu arust huvitav ja väärtuslik. Seda ei näe, kui just ise otsima ei lähe, sest platvormi infrastruktuur koondab tähelepanu muudel alustel muudesse kohtadesse. Aga Facebooki varja-

<sup>5</sup> Bruns, A. (2019). *Are filter bubbles real?* Polity Press.

<sup>6</sup> Forde, E. (2001). *Music Journalists, Music Press Officers & the Consumer Music Press in the UK*. Doktoritöö. Westminsteri Ülikool. <https://westminster-research.westminster.ac.uk/item/94116/music-journalists-music-press-officers-and-the-consumer-music-press-in-the-uk>.

tud nurkades on mitmekesisusel oma koht nende inimeste jaoks, kes selle mitmekesisuse hoidmises ise osalevad.

Kui tulla tagasi kõnealuse artikli juurde, siis minu väike analüüs justkui kinnitas, et Facebooki kontekstis ei ole muusikakriitiku autonoomia enam tema ekspertiisi, autoriteedi, või kui soovite, siis sümboolse ja sellega koos ka kultuurilise kapitali eeldus. Võib muidugi vaielda, kas see on üldse kunagi niimoodi olnud, eriti nii väikeses ühiskonnas nagu Eesti, kus kõik on omavahel seotud. Kuid kultuuritööstuse sotsioloogia tüvitekstid, nagu Paul Hirschi või Pierre Bourdieu<sup>7</sup> tööd, nägid autonoomsust turust kultuurikriitika olulise tunnusena.

**Valner Valme:** Hakkas silma, et autoriteeti peeti tohutult oluliseks. Mina olen muusikakriitik olnud juba üle 30 aasta ega ole kunagi mõelnud, on mul mingi autoriteet või mitte.

**Madis Järvekül:** Kirjanduses, millega ma oma tööd seostasin, tegeletakse autoriteedi mõistega kui mingi põhimõtteliselt teistsuguse dimensiooniga selle kõrval, mida rahaliselt mõõdetavat turg pakub. Ma tegin oma doktoritööks ja teen ka praegu intervjuusid muusikaettevõtjatega. Selle põhjal võin öelda, et muusikakriitike sümboolset mõju kultuurinähtuste tõlgendamisel ja tõukamisel tunnetavad ka kohaliku turu kõige edukamad ettevõtjad, mis sest, et see ei ole otseselt majanduslikult mõõdetav. Aga sellistel vanakooli muusikakriitikutel ja maitsekujundajatel, nagu sina, Siim Nestor, Tõnis Kahu või Raul Saaremets, on valdkonnas autoriteet olemas, tunnetad sa seda siis ise või mitte.

**Väino Koorberg:** Kui ühe valdkonna arutelu toimub umbes sajas mullis, siis kuidas saaks kultuurilehest sellise mullikile, kus need kas kõik kokku saavad või millesse leht pakitud on?

**Madis Järvekül:** See, mida ma Facebookis nägin, ei ole klassikalises mõttes arutelu, vaid mingi sotsiaalne tegevus, mis oli osalistele endile tähenduslik, nüüdisaja muusikatarbimise norme silmas pidades ka erandlik ja seeläbi minu arvates väärtuslik. Erialakirjanduses on ju arutletud selle üle, mil-

line institutsioon või meedium võiks digitaalselt fragmenteerunud kultuuriruumid üksteisele lähemale, tagasi kokku tuua. Aga neis väikestes muusikagruppides väljendus ilmekalt just see vajadus ühiste huvide alusel sotsiaalseid tegevusi teha. Kultuuriväärtuslikuna näen ma neis gruppides praktikate kollektiivset taasloomist uues vormis, mälestuste ja kogemuste jagamist, nende n-ö läbikirjeldamist uue meediumi lubavuste piires. See on koosloome. Selles salvestub spetsiifiline kohalikule kultuurielule omane ekspertiis.

Kindlasti võiks mõelda, kas ja kuidas ka kultuuriajakirjandus saaks pakkuda sellisele tegevusele institutsionaalset tuge. Kuidas taaslustada midagi sellist, nagu oli praeguseks kadunud ja arhiveerimata muusikafoorum Rada<sup>7,8</sup>, mida paljud muusikavaldkonnas seni taga igatsevad.

Või teine näide, Ida Raadio,<sup>9</sup> mis on alternatiivpopmuusika kokkusaamiskoht ja millel on ka oma interaktiivne mõõde. Halb näide on Raadio 2 õhtuse vööndi kaotamine, milles väljendus sotsiaalsete ja institutsionaalsete sidemete lõhkumine.<sup>10</sup> Mingi ühendava formaadi või ruumi loomine oleks innovaatorile hea ülesanne.

**Maarja Lõhmus:** Mis on pärandmeedia roll muusikaajakirjanduse uuenemises ja muutumises?

**Madis Järvekül:** Pärandmeedia esindabki muusikaajakirjandust selle klassikalises mõttes. Põhiprobleem on, et seda on vähem ja vähem. Era-meedias on muusikaajakirjanduse hulk viimase umbes 20 aasta jooksul palju kahanenud. Nii väikese mahu juures on ka mõju paratamatult väike, sel ei olegi väga võimalik enam mingis suunas muutuda. Aga kui räägin teise poole, muusikaettevõtjatega, siis nemad väärtustavad seda vähestki, mis on. Autoriteetse kriitiku hinnang, mis pakub teistsugust väärtust kui kuulajanumbrid, on hinnatud tööriist.

Aga minu tunnetus on, nagu ka eelnevalt kõnelesin, et enam ei üritatagi muusikakriitikas võtta eemalt vaataja positsiooni. Ma ei teagi, on see hea või halb, et selliseid inimesi, nagu Valner või Tõnis Kahu, kes pigem hoiavad muusikatööstuse praktilise poolega distantsti, põhimõtteliselt pole peale kasvamas.

<sup>7</sup> Vt nt: Hirsch, P. (1972). Processing Fads and Fashions: An Organization-Set Analysis of Cultural Industry Systems. *American Journal of Sociology*, 77(4), 639–659. doi:10.1086/225192; Bourdieu, P. 1993. *The Field of Cultural Production: Essays on Art and Literature*. Cambridge: Polity Press; Hesmondhalgh, D. (2006). Bourdieu, the Media and Cultural Production. *Media, Culture & Society*, 28(2), 211–231. doi:10.1177/01634437060061682.

<sup>8</sup> <https://www.rada7.ee/>.

<sup>9</sup> <https://idaidaida.net/>.

<sup>10</sup> Galerii: meelevaldus Raadio 2 programmimuudatuste vastu. *ERR*, 24.11.2023. <https://www.err.ee/1609175380/galerii-meelevaldus-raadio-2-programmimuudatuste-vastu>.

## Kultuurimeedia auditooriumi kestlikkuse probleemist lugemisuuringu 2025 põhjal

**Marju Lauristin:** Uuringu andmete tõlgendamise alles käib. Aruanne valmib 2025. aasta detsembris. Kontekstiks ütlen, et juba 3–4 aastat tagasi hakkasime taotlema raha uue põhjalikuma kultuuriuuringu jaoks, kuid seda ei leitud ja euroraha selleks ei saa. Nüüd leidis Kultuuriministeerium seoses raamatuaastaga viimasel minutil rahatükikese. See oli küll kolm korda väiksem, kui põhjalik uuring nõuaks, kuid sellest piisas, et tasuda Kantar Emori küsitluse eest. Tänapäeval ei ole seda nii-öelda käsitöö korras lihtsalt võimalik teha.

Uuringu eesmärk on välja tuua üldisi suundumusi ja muutusi eestlaste raamatutarbimises ning lugemishuvides, uurida lugemishuvide ja -eelistuste mitmekesisust ning selgitada sotsiaalseid ja kultuurilisi tegureid, mis kas soodustavad või kahandavad huvi raamatute vastu. Võrdlusmaterjal on nii Eesti kui ka rahvusvaheline riiklik statistika, meie endi varasemad uuringud ja põhjanaabrite värske uuring murelikest tendentsidest soomlaste lugemisharjumustes. Uurimisrühmas teevad koostööd Eesti Rahvusraamatukogu, Tartu Ülikooli raamatukogu, Eesti Kirjandusmuuseum ja Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut.

Uuringu põhiosa ehk esinduslik 15–79-aastaste eestlaste küsitlus toimus 2025. aasta mais-juunis. Algne valim oli 1200 inimest, teisene 889 lugejat. Seega eraldasime teise valimi jaoks algsest kõik need, kes väitsid end üldse mitte lugevat.

Küsitlust täiendavad detailsemad sisevaated intervjuude ja fookusgruppide abil, millest osa on tehtud ja mõni veel tuleb. Seal on kirjandusõpetajad, kirjastajad, raamatukogude töötajad ja raamatupoodide inimesed, kes vastutavad selle eest, mida pood esile toob. Kuna see on raamatuaasta uuring, on kesksel kohal raamat. Meid huvitas, kuidas info ja raamatust teadlik olek jõuab võimaliku lugeja või ostjani. Kirjastajad on muidugi väga mures selle pärast, mis raamatuturul toimub.

Lisaks raamatu levikuga seotud praktilistele küsimustele püüdsime sisse panna küsimusi, mis võimaldaksid teha võrdlusi eelnevate tulemuste ja tüpoloogiatega. Meil on 10–15 aasta tagune võrdlusmaterjal 2016. aasta suurest kultuuriajakirjanduse uuringust<sup>11</sup> ja veel varasem „Mina. Maailm. Meedia“ 2011,<sup>12</sup> kus oli raamatuplokk.

Kogu uuringu taust on teatud morbiidne häälestus kultuuriajakirjanduse, raamatu ja trükisõna suhtes. Madis ütles õigesti, et on sellised metafoorid ja müüdid, mida kahjuks otsustajad, arutajad ja ka akadeemilised gurud ilma igasuguse kriitikata omaks võtavad, levitavad ja võimendavad. Nende seas on, et noored on hukas, ei loe, ei huvitu, on ainult TikTakis. Üks pidevalt leviv narratiiv ongi, et „tehke kultuuriajakirjandusest ka TikTok, mis teeb selle populaarseks“. Teine on, et paber on surnud, keegi seda ei loe – ei raamatuid ega paberajakirjandust. Ise võimendatakse seda mõttelaadi ja toimub kollektiivne, kultuuriline, aeglane enesetapp. Saetakse mõnuga oksa, millel istutakse, ja kurdetakse, kuidas oks ragiseb.

Sellel morbiidisel taustal oli meie siht tuua töenduspõhist teadmist sellest, mis tegelikult toimub ja millised on tendentsid.

Kogu kultuuriajakirjanduse teema vajaks mõtestamist. Kas see on lihtsalt üks osa n-ö tavalisest ajakirjandusest? Siin saan aru Toomase murest, et niipea, kui me hakkasime rääkima arutelust ja keskustelust, tuli talle silme ette polariseerunud kultuurikäts, mis meie ümber käib. Või on kultuuriajakirjandusel teistsugune roll? Kas kultuuriajakirjandust on vaja, et:

- kultuuri noorte seas populariseerida?
- kultuuriloojatel oleks leivateenimise lisakanal?
- kultuuriinimesed ja kultuuriasutused saaksid muresid ja probleeme väljendada?
- kultuuripoliitikat mõjutada?
- kultuuripublikut harida ja kultuuriloojatele tagasisidet anda?
- kultuurivalla eri nurkades toimuvast üksteisele ja publikule teada anda?
- kultuuris toimuvate protsesside, uute nähtuste ja tendentside üle professionaalselt arutleda?
- Eesti kultuuri ärksana ja elusana hoida?

Kas on see lootusetu vanainimeste mure mittehuvituvat ja kaduvat noorpõlve kuidagigi kultuuriga siduda ning kinni hoida? Või on see platvorm põhjalikumaks aruteluks teemadel, mis kerkivad laiemas ajakirjanduses, poliitikaväljal, aga kus kultuuriinimeste endi sõnal palju kohta ja mõju ei ole? Platvorm, kus saaks läbi rääkida asjad, et siis kultuuripoliitikat mõjutada? Näiteks Sirp on võtnud peatoimetaja isikus kultuuripoliitika mõjutamise igapäevaseks missiooniks. Muidugi on vaikiv eeldus,

<sup>11</sup> Vihalemm, P., Lauristin, M., Kõuts-Klemm, R. ja Lõhmus, M. (2016). *Kultuuriajakirjanduse sisu ja kasutajaskond 2015–2016*. <https://kul.ee/uuringud#-meedia> ja [https://kul.ee/sites/default/files/documents/2021-03/kultuuriajakirjanduse\\_uuring.pdf](https://kul.ee/sites/default/files/documents/2021-03/kultuuriajakirjanduse_uuring.pdf).

<sup>12</sup> Kalmus, V., Keller, M., Kiisel, M., Kõuts-Klemm, R., Lauristin, M., Lõhmus, M., Masso, A., Männiste, T., Pruulmann-Vengerfeldt, P., Reinsalu, K., Runnel, P., Seppel, K., Siibak, A., Tammipuu, P., Vihalemm, P., ja Vihalemm, T. (2011). *Mina. Maailm. Meedia*. <https://datadoi.ee/handle/33/157>.

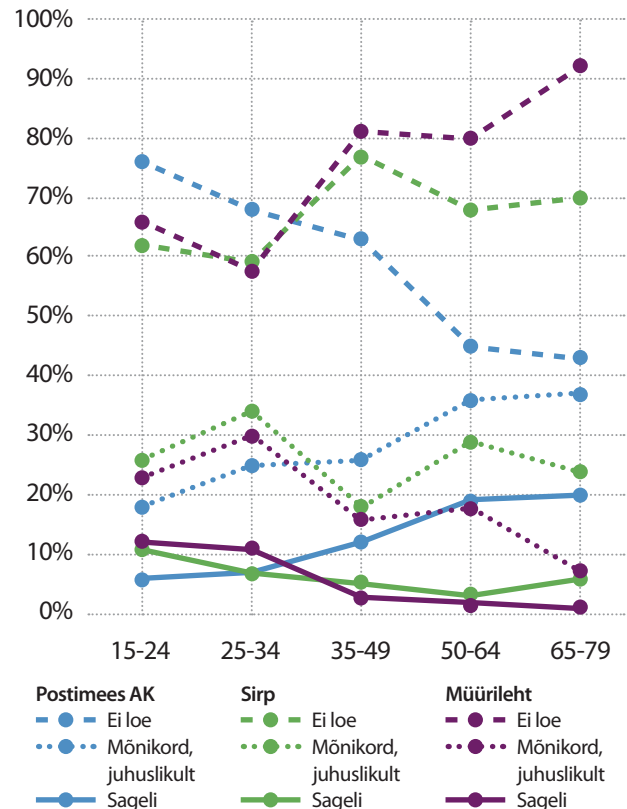
et sõnum siit jõuab laiemalt teistesse meediakanalitesse ja võibolla koguni poliitilisse arutellu. Kultuuriajakirjanduse, kriitika ja arvustuse üks roll on ikka olnud publikut harida, anda nii mõisteid, diskursusi ja kriteeriume kui ka uusi nähtusi, voole ja tagasisidet.

Tagasisidega on küll kahtlased lood, nagu ka juba vana kultuuriuuring näitas. Kultuuriloojad ütlevad, et vajavad seda väga, aga teisalt ka, et ei loe arvustusi. Võib-olla salaja loevad, aga ei taha tunnistada. Selge on, et tagasiside ei ole isiklik ja individuaalne, vaid pigem voo tekitamine. Artikleid ei pruugigi lugeda, aga mõni sõnum on laiem, mingis mõttes kollektiivne loome. Või siis on see kultuurivalla eri nurkade mullides toimuvast üksteisele teada andmine. „Mull“ ei ole siin mull mitte sotsiaalmeedia mõttes, vaid olemasolev nišistumine. Võib-olla kirjanikud ei tea palju sellest, mis toimub filmimaailmas? Ka eri põlvkondade kultuuriloojad ei tea üksteisest ja arutelud käivad vaid omavahelistes keskkondades. Sirbi või mõne muu väljaande kaudu saadakse teada teiste uutest ideedest, väärtustest, vaadetest, praktikatest. Näiteks, et teater on kümne aasta jooksul tundmatu- tuseeni muutunud, sõnakunstist palju performatiivsemaks, kasutades teist laadi sümboteid. Paljud inimesed nagu mina, kes ei ela Tallinna kesklinnas, saavadki toimuvast teada põhiliselt Sirbi kaudu.

Teistpidi, professionaalne arutelu pole kadunud, aga küsimus on areenis ja avalikus nähtavuses. Ega muud võimalust ole kui selline ajakirjandus, mis seda arutelu välja kannatab ja kus toimetaja ei kardaks keerulisi sõnu. Kahjuks pole keerukuse hirm üks müüt, vaid ongi tekkinud praktiline keeldumine keerukamast mõttearendusest. See on kultuuri jaoks surmav. Kultuur vajab sügavamalt ja keerukamat aruteluviisi. Kultuuriajakirjandusel on ainulaadne võimalus seda avalikumalt teha.

Kokkuvõttes on küsimus, kuidas on kultuuriajakirjandust vaja Eesti kultuuri olemasoluks. Vanade teoreetiliste skeemide järgi vajab iga looja oma loomingu jaoks mõistvat keskkonda. See on lähikeskkond, kellega koos tuntakse end teatud mõttes võimestatuna ja mis on tähenduslikuma tagasiside ring. Järgmise ringi, informeeritud publiku olemasolul ei ole keerukam kunstilooming mõttekas ega mõeldav. Edasi laienevad ringid kuni massipublikuni. Vale on etteheide kultuuriväljaannetele, et need ei adresseeri massipublikut. Kultuuriväljaanne formaadi ja ajakirjanduse liigina on teisel tasandil kui massipublikule mõeldud väljaanded. Täna juba nimetatud artikli

autorid,<sup>13</sup> kes kritiseerivad, et kultuuriväljaanded ei ole popid noortele või massipublikule, ei anna endale aru, mis on kultuuriajakirjandus. See on meie viga. Õpetades ja arutades ajakirjanduse üle ei ole me seda piisavalt selgitanud. Minu veendumus on, et eesti kultuur ei ole elujõuline ilma eesti kirjanduseta ja eesti kultuuri üle arutlemata.



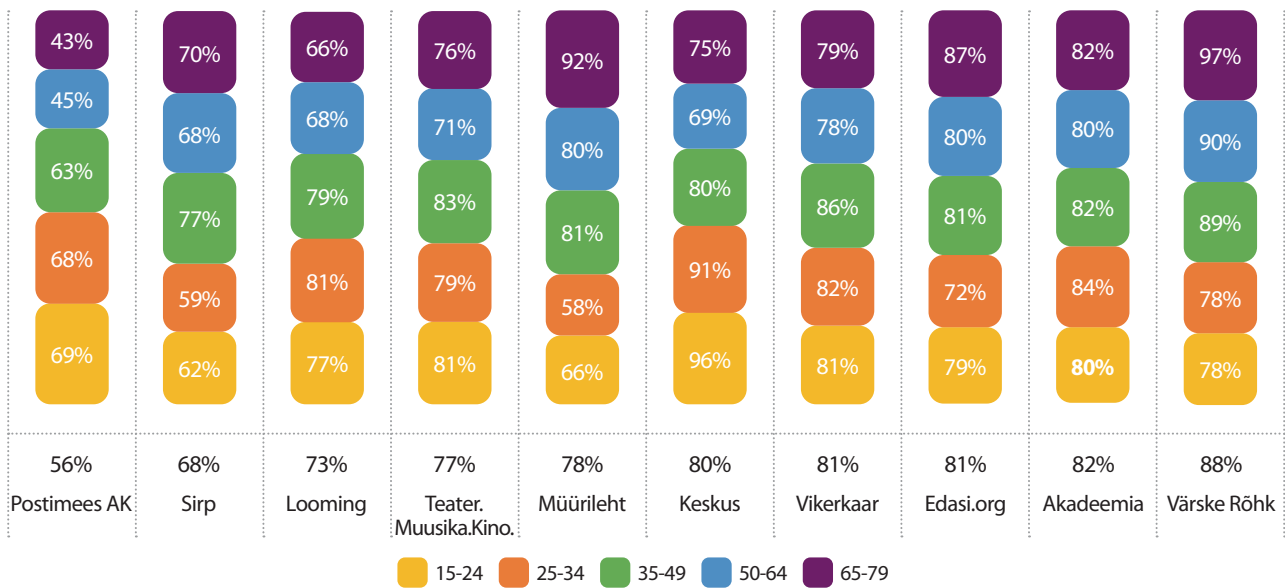
Graafik 2. PM AK, Sirbi ja Määrilehte loetavus eearühmades

Noorte kultuuriajakirjanduse kasutamise probleem on sotsiaalne ootus väljaspoolt. Kuidas noored tegelikult kultuuriväljaandeid jälgivad? Siin on võrreldud Määrilehte, Sirpi ja Postimees AK-d, mis on üks väheseid kultuuri käsitlevaid laia ajakirjanduse osi (graafik 2). Varasemas uuringus olnud Areen on praeguseks selle rolli praktiliselt minetanud.

Võrdluses eelmise uuringuga on minu jaoks huvitav Määrilehte positsiooni kindlustumine. Vana uuringu soovitusel ütlesime, et siis alles päris alguses olnud Määrilehel on lootust saada noorema generatsiooni jaoks oluliseks kultuuriväljaandeks ja et see tuleks võtta Kultuurilehte väljaannete ringi. Nüüd on Määrileht jõudnud noorte ehk 15-34-aastaste hulgas esikohale.

Rühmas 35-49 nähtav allapoole kukkumine on

<sup>13</sup> Ibrus ja Tamm, 2025.

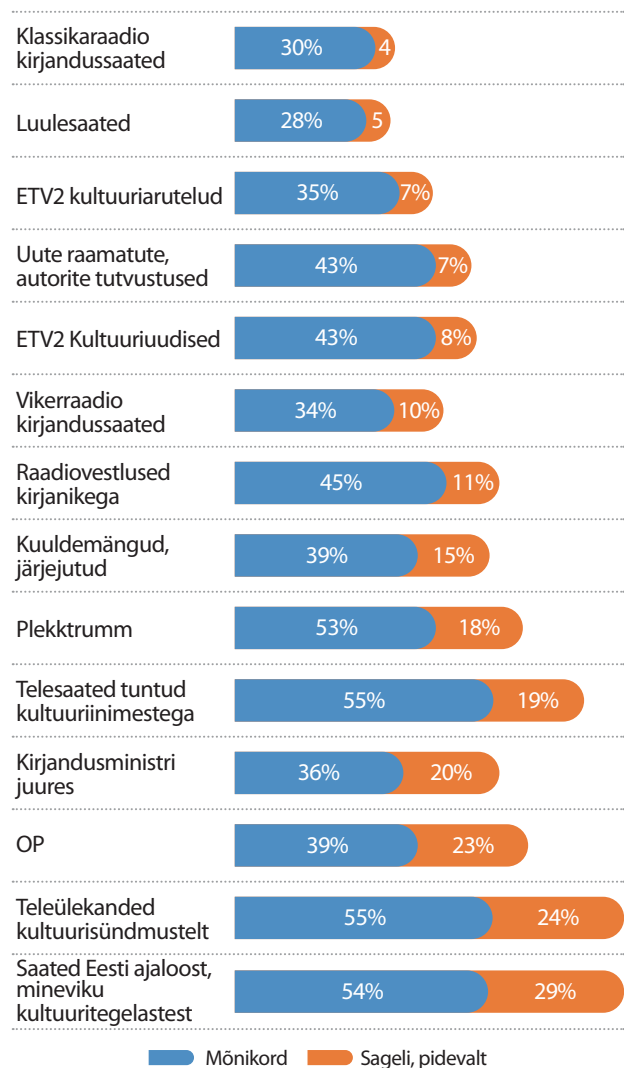


Graafik 3. Uuritud kõigi väljaannete mittelugejad vanuserühmades

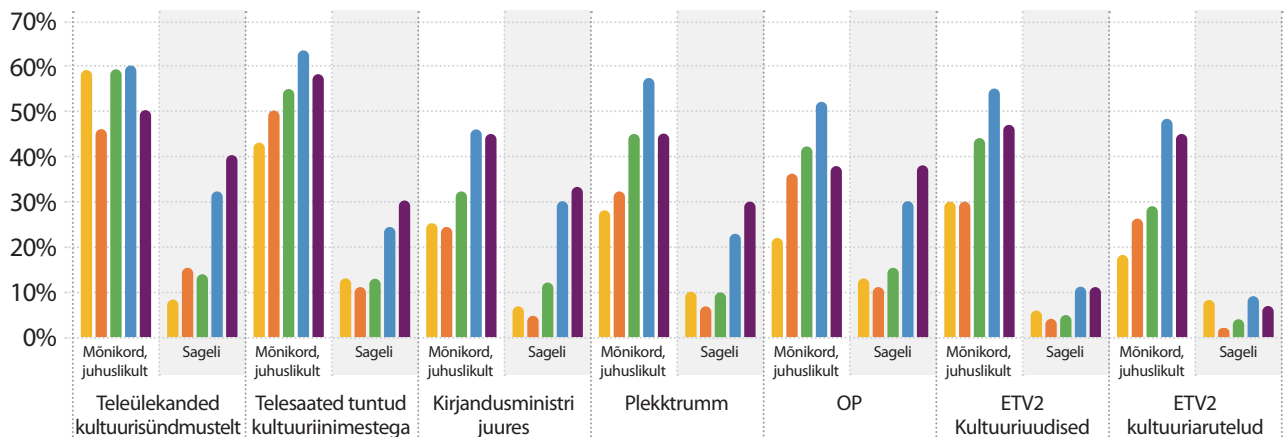
läbiv kogu uuringus ehk puudutab nii raamatu luge-mist, üldist kultuurihuvi kui ka igasugust osalemist. Kui tegin tulemused kümne aasta kaupa kohortideks, siis tuli selgelt välja, et 45-55-aastased, nii-öelda õitsev keskiga on kultuuri suhtes kõige tundetum, vähim huvitatud ja aktiivsem osa praegusest Eesti publikust. Kui me kümne aasta eest oma uuringus ütlesime, et noorte hulgas on tekkinud rühm, kes on kolinud digisse ja kelle kultuurihuvi on madalaim, siis need noored on nüüdne „õitsev keskiga“. Nemad õigustavad oma huvipuudust väitega, et praegused noored ehk nende lapsed huvituvad veelgi vähem. Aga andmed seda väidet ei kinnita. 15-24-aastased on kultuurihuvilisemad ja kultuuriväljaannete loe-tavuses on üllatavalt näha täiesti positiivne tendents.

Lugejad jagunesid perioodilisuse järgi väiksema-tesse rühmadesse. Väljaande mõju hindamiseks on selgem mittelugejate hulk: mida vähem mitteluge-jaid, seda suurem on väljaande mõjusfäär earühmas. Mittelugejaid on noorte hulgas vähem Sirbil, Müüri-lehel, Värskel Rõhul ja Edasi.org-il ehk noorem kul-tuuripublik on võtnud omaks uuema kultuurikes-kustelu toimumise kohad. Vanema põlvkonna jaoks on huvipakkuvamad väljaanded Postimees AK ja huvitaval kombel Keskus, mida teevad n-ö vanaks jäänud rokkarid, kes kujutavad end ette noorte vin-gete radikaalidena (graafik 3).

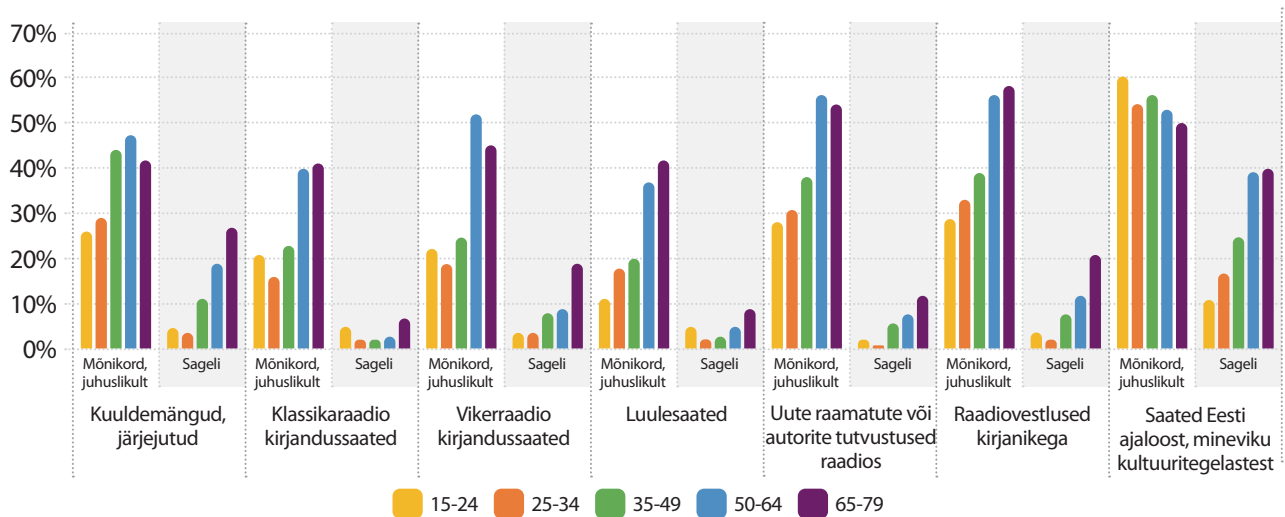
Kuna meil on raamatu-uuring, siis on võrdluses saated, kus on juttu kirjandusest, sõnakunstist, ka üldisemalt kultuurist (graafik 4). Kõik ei mahtunud, aga loodetavasti olulisemad panime sisse. „sageli, pidevalt“ ja „mõnikord“ annavad kokku üldise jäl-



Graafik 4. ERR-i kultuurisaadete jälgimine (% kõigest vastajatest)



Graafik 5. ETV kultuurisaadete vaatamine earühmades



Graafik 6. Eesti Raadio kultuurisaadete kuulamine earühmades

gimise. Need saated ei ole ju iga päev eetris. Näeme, et kultuuritegelaste endi roll on väga oluline. Huvitavalt tõusevad esile saated Eesti ajaloost ja mineviku kultuuritegelastest, seda ka noore vanuserühma hulgas. Televisioonil, aga ka raadiol on kultuurimälu visuaalselt noorteni toov ja keskustelu elavdav roll, mis tuli mulle üllatusena – eks ma olin ka eelarvamuslik, kui mõtlesin, et see suurt huvi ei paku.

ETV kultuurisaateid jälgib pidevalt üle 40%-50 vanemaealistest (50+), kuni kolmandik keskealistest (35–49) ja ca 10% noortest. Oluliste kultuurisündmuste ülekannete vaatajaid on kõigis earühmades üle 50%. ETV-l on veel potentsiaali eesti rahvast ühte ruumi kokku tuua. „OP“, „Plekktrumm“ ja „Kirjandusministri juures“ on saavutanud selge tuntavuse ja end auditoriumi jaoks ERR-i lipulaevadena kehtestanud.

Eesti Raadio kultuuriprogrammi kuulajaskond on noorte seas kokku kuivanud, kuid siiski mitte

täiesti kadunud. Tähelepanu väärib noorte suurem huvi uute raamatute tutvustamise, kirjanikega peetavate vestluste ning Eesti ajaloost ja mineviku kultuuritegelastest kõnelevate saadete vastu.

Kultuurisaadete puhul räägivad raadio- ja teleäri juhid, et viis protsenti vaadatavust on väike. Aga ega me ei saa Eesti rahvast suuremaks teha. Kui võtame eestikeelse publiku arvu vanuses 15-79, siis jämedas joones on see 700 000 inimest. Üks protsent sellest on 7 000, kaks 14 000. Seda on kultuuriväljaande puhul täitsa palju.

Kaheksakümnendatel, kui küberneetika hakkas arenema ja uuriti infohierarhiaid, väitis Abraham Moles,<sup>14</sup> et rusikareeglina on kultuuri loov ja eden-dav publik umbes 6% elanikkonnast. See oli teoreetiline arvutus, uuringutega seda ei tõestatud. Aga see 6% oleks meil 40 000-45 000.

Elmises uuringus oli multiaktiivne klaster ehk inimesed, kes on kontaktis kõigi asjadega – jälgisid

<sup>14</sup> Moles, A. A. (1967). *Sociodynamique de la culture*. Paris-La Haye: Mouton & Cie.

raadio- ja telesaateid, lugesid Loomingut, Vikerkaart ja nii edasi. Kultuuriväljaannete auditooriumist moodustasid just nemad põhilugejad. Selle klatri suurus oli 17% juures siis ning on nüüd sama suur ja samasugune. See klaster ei ole kõige väiksem noorte puhul, vaid hoopis keskealistel. 45-55-aastased, nii-öelda küps keskiga, on paratamatult ühiskonnas omandanud suure osa liidripositsioone, kes otsustab, räägib, loob diskursust, aga samas on nemad kultuuriasjusse kõige vähem hõlmatud. Kardan, et selle vastupeegeldus meie praeguses ühiskondlikus atmosfääris on suurem, kui me tahaksime.

Kui vaatame kultuurivälja kujunemise normatiivset osa, et kes määrab ja kus tekivad positsioonid, siis tuleb huvitav põlvkondlik jónks, mis on küllalt suur. Kui keskmiselt on aktiivne osa 15-17%, siis neil on 10%. Soofaktori lisamisel näeme selgemini, kui dramaatiline see on, sest läbi kõikide vanuserühmade on suhe meeste ja naiste kultuurihuvis kaks ühele meeste kahjuks. Kui ma tuletasin siin meelde Ringhäälingu Nõukogu koosseisu, siis see kajastab seda situatsiooni sotsioloogilises mõttes väga nukras kontekstis.

ETV kultuurisaadete põhivaataja on keskealine ja vanem (graafik 5). Aga teatud juhtudel, näiteks teleülekannetel kultuurisündmustest, nagu laulupidu vms, on ka noored kaasas. Saated tuntud kultuurinimestega ehk inimeselt inimesele on noortele väga olulised. ETV2 kultuuriarutelud ehk kanali kultuuriplokk ei ole võrdluses „OP-i“, „Kirjandusministri“ saate ja „Plekktrummiga“ leidnud teed samavõrra hulga vaatajani kui need juurdunud formaadid. Mäletate, paar-kolm või neli aastat tagasi oli väike madin „Plekktrummi“ ja „Ööülikooli“ ümber. Viimane tõrjutigi välja. „Plekktrumm“ oli ka kadumise äärel, aga ma panin TV-juhtkonna juures kogu meie uuringute autoriteedi maksma, et selle formaati ei muudetakse noortepärasemaks, lõbusamaks ja nii edasi.

Laiem teema kultuurisaadetega on turundus, mis kõlab kultuuriinimestele ehmatavalt kommertslikult. Räägime sellest siis kui informeerimisest. Aga kui näiteks ETV2 kultuuriarutelu puhul pole ette teada, kellega ja millest rääkima hakatakse, siis on see üks põhjus, miks vaadatavus on väiksem, kui võiks olla.

ETV kuvand keskealiste ja vanemate televisioonina ei ole fataalne probleem. Näeme, et noored on olemas. Aga arvan, et see on tõsine mõtlemise koht ka teletegijatele, mida võiksime eraldi arutada. Televisioon on ikkagi ekraan, mis on alati natuke peegel,

kust inimene tahab näha ennast, mitte oma ema või vanaema.

Raadiopilt on nukram (graafik 6) ja ka keskealiste-vanemate puhul on jälgimine madalam. Eraldi võiks arutada ka raadio rolli üle tänapäeval. Ühelt poolt me teame, et praegu näiteks väga propageeritakse audioraamatut kui uut lugemise formaati. Muide, Eestis see ei juurdu samavõrd nagu soomlaste juures. Ei tea, kas võingi ütelda, et eestlane ei ole kuulaja: on selle põhjus siis kuulamiskultuur või midagi muud. Näiteks luulesaate väike pideva jälgimise osakaal kõigis vanuserühmades teeb mind kurvaks. Raadio potentsiaali kultuur inimesteni tuua kasutatakse vähem kui varem.

Põhianalüüs tuleb klatrikaupa, igaüks eraldi ei ole piisavalt kõnekas. Praegused noored jagunevad enam-vähem ühtselt nelja klattrisse. Esimene neljandik, kes jäid tegelikult suuremast küsitlusest välja, olid need, kes üldse ei loe raamatuid. Neid oli 15-20%. Siis oli see multiaktiivne klaster, kõike lugev, mõtlev, arutlev, kultuurisaateid jälgiv, filosoofiasarju lugev osa. See osa oli sama suur kui vanuserühmades enne ja peale keskiga. Oli äärmiselt positiivne, et aktiivne kultuuripublik taastoodab meil ennast. Kolmandaks rühmaks võib nimetada multiaktiivseid diginööri, kes erinevad n-ö pärandaktiivsetest. Nad ütlesid, et loevad pidevalt ja suure naudinguga, aga teadsid vähe autoreid ja teoseid. Nad loevad kirjandust nagu *flow'd*, mis ei jagune autorite, vaid meeoleude, elamuste jms alusel. See on teistsugune sisenemine raamatuilma.

Teine, ilmselt ka muusikakultuuri ja muuga seotud tunnus on, et nad eelistavad ingliskeelseid raamatuid. Neljas rühm on siis see, keda me varem nimetasime „digiootideks“: nad ei tõsta silmi ekraanilt, kus näevad liikuvaid mehikesi ja tantsisklevaid suunamudijaid ning muud, mis kiiresti vaheldub, on värviline ega kõida kauaks tähelepanu. Need digistunud noored ei suuda pärandkultuuriga ka selle kõige kaasaegsemates, aga siiski keerukates vormides kaasa minna.

Kuna uuringu tulemused on suunatud kirjandus- ja kultuuriõppeks koolis, siis nii digistunud mittekultuuriline kui ka ingliskeelestunud rühm on probleemid, kui me tahame eestikeelset kultuuri ja keskustelu ning eesti raamatut elusana näha. Kuidas need noored osaleksid eestikeelses kultuuriarutelus kasvõi ETV-s või muudes väljaannetes? Müürileht ja Värsk Rõhk on leidnud õige tooni ja neid teevad noored ise. Nende edu näitab, et see on võimalik. Kui räägime digikultuurist, siis on ühtlasi huvitav, et kultuuriväl-

jaannete kõrval on oma koha leidnud ka Edasi, kuigi selle juurde pääsemine on keerulisem. Aga see näitab, et uuel viisil kultuuriajakiri ei söö mitte teisi välja, vaid tuleb nende kõrvale. See on sama fenomen, et kui oled kultuurihuviline, siis sa mitte ei loobu teise tulekul esimesest, vaid võtad mõlemad. Meedia mitmekesistub ka digivaldkonnas.

**Maarja Lõhmus:** Kui võrrelda 1990. aastate algusega ja näha just seda pikka liini, siis mis ootused olid tol ajal ühiskonnas? Kõik, mis nad siis tegid, mida tahtsid, on olnud kontekstis. Samuti täna.

**Marju Lauristin:** On väga oluline teema, et meil on tekkinud vananevas keskeas kultuurist eemaldunud ja ka väga pragmaatilised inimesed. Viimased on selline klaster, kes loeb raamatuid, aga ainult siis, kui sealt midagi olulist teada saab. Mitte mingit elamust nad ei otsi. Need idud tulid välja juba 2002. aastal tehtud uuringus<sup>15</sup> ja on huvitav, kuidas need on kasvanud taimekesteks ning puudeks. Kasvanud on ühelt poolt tehnokraatlik ja kultuurist kaugenenud ning teiselt poolt pragmaatiline, asine rühm. Neis annavad tunda inimeste kasvu- ja noorusaja sotsialiseerumise kogemused, hoiakute kujunemised. Tookord öeldi, et „ärge lugege raamatut, lugege raha“. Huvitav ja tore on aga, et praegune uus põlvkond ei lähe sama rada. Nad on kasvanud teises olukorras. Sama efekt, mis oli läänes 1960-ndate aastate noortel, ehk meil hakkab kujunema tarbimisühiskonnast irduv, sellest välja kasvav kriitiline põlvkond.

**Maarja Lõhmus:** Kuidas väljendub andmetes noorte eneseaktiivsuse suhe?

**Marju Lauristin:** Meil ei olnud võimalust kõike seda sisse panna, aga ajakulutus eri tegevustele ja neist analüüsitud elulaadiklastrid meil ikkagi on. Taustapilt tuleb.

**Maarja Lõhmus:** 2002. aasta uuringus oli meil eraldi klaster, kuhu kuuluvad tegelesid raamatu ja muuga eelkõige sotsialiseerumiseks. Selle üks tunnus oli noorus.

**Marju Lauristin:** Kindlasti on see nüüd ka niisamuti. Aga nüüd nad sotsialiseeruvad sotsiaalmeediaruumis. On näha, et selles uues, kultuurihuvilises digiklastris on oluline emotsionaalne külg, elamused ja suhestumine. Arvan, et see ongi jätk.

**Valner Valme:** Huvitav, kas on tendents, et praegu rohkem ingliskeelses kultuuriruumis olevad noored jäävadki sinna? Või tulevad nad vanemaks saades tagasi?

**Marju Lauristin:** Küsimus pole tagasitulekus, sest ära nad ingliskeelsest ruumist ei tule. Küsimus on juurdetulekus: kas meie eestikeelses kultuuriruumis on sisu, vorme, loomingut. Alal, mis ei ole sõnaline, kus pole küsimus inglise või eesti keeles, on nad ju aktiivsed. Aga rohkem oleks vaja ka nende samade asjade eestikeelset arutelu.

Aga see nõuab teistsugust teooriat ja lähenemist. Näiteks muusikakultuuris on meil tugev traditsioon. Ütleme märksõna „Viljandi“ – me kõik teame ja armastame seda. Aga kas sellel on sõnalist väljendust peale televisiooni ja raadio? See on omaette teema. Määrav on kool. Kuidas mitte ainult venekeelsetele noortele, vaid ka ingliskeelsetele eesti noortele õpetada pärandkultuuri, näiteks „Kevadet“, mis tundub neile arhailine, arusaamatute sõnade ja suhetega. See on kooli tõsine väljakutse.

Kogu meie kultuuriajakirjanduse uuring räägib ikkagi kultuuriloomest. Teadlikult on fookus kunstilise kultuuri loomel, olgu see siis muusika, teater, kino ja muu selline. Kultuur laias, sotsiaalses mõttes – rahvakultuur ja kõik seesugune – ei ole kahtlemata vähem tähtis. Tegelikult on see kõige alus.

<sup>15</sup> 2002. aastal korraldatud uurimus „Mina. Maailm. Meedia“. Vt Lõhmus, M., Lauristin, M., Salupere, R. (2004). Inimesed kultuuriväljal: aktiivsus ja eelistused. - Kalmus, V., Lauristin, M., Pruulmann-Vengerfeldt, P. (toim). *Eesti elavik 21. sajandi algul. Ülevaade uurimuse „Mina. Maailm. Meedia“ tulemustest*, 97–128. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

# Kultuuriajakirjanik rollikonfliktis – kroonik, preester või prohvet?

Miina Pärn

Kultuuriajakirjandust on traditsiooniliselt seostatud eeskätt kultuuripubliku maitse ja hinnangute kujundamise, kultuuriloojatele tagasiside andmise ning kultuurielu sündmuste jäädvustamisega.<sup>1</sup> Nõnda peaks kultuuriajakirjaniku roll olema tähenduslik nii kultuurilises kui ka ühiskondlikus plaanis, andes ühelt poolt kultuuriväljal toimuvale laiemat kõlapinda ning teisalt seal toimuvat peegeldades ja analüüsides.<sup>2</sup> Kultuuriajakirjanikult oodatakse peamiselt kolme rolli täitmist: esiteks püsivalt kompetentset ekspertiisi, sealhulgas kriitika pakkumist; teiseks kajastatava üle värvavahina otsustamist; kolmandaks loojale sümbolilise kapitali loomist, et oma hinnangutega toodet edasi turundada ja kunstiturul hinda kujundada.<sup>3</sup>

Minu töö eesmärk oli saada uut teadmist kultuuriajakirjaniku töö kohta, uurides nende tajutavaid rolliootusi oma ametile, nende vahelist võimalikku konflikti ja selle tunnetatavat mõju tööle. Arutlen ka, milline võib olla rolliootuste mõju Eesti kultuuriajakirjanike autonoomiale ning miks on kultuuriajakirjandus valdavalt kunstiteose- ja autorikeskne,

käsitledes harva laiemaid ühiskondlikke ja sotsiaalseid probleeme.

Teaduskirjanduses pole kultuuriajakirjaniku ja kultuuriajakirjanduse definitsiooni asjus üksmeelt. Tihti uuritakse kultuuriajakirjanikke nn pehme ajakirjanduse katuse all koos elustiili- ja meelelahutusajakirjanikega. Sellist lähenemist toetab ka pilk Eesti ajakirjandusmaastikule: eraldiseisev kultuuritoimetus likvideeriti Eesti Päevalehe ja Delfi ühistoimetuses 2020. aastal ning liideti nädalalõpulisaga LP.<sup>4</sup> Programmidevaheline kultuuritoimetus puudus pikalt ka Eesti Rahvusringhäälingus (ERR), kuid loodi uuesti 2022. aastal.

Järgin defineerimisel Hovdeni ja Kristenseni eeskujul,<sup>5</sup> käsitledes kultuuriajakirjanikena neid ajakirjanikke, kes nimetavad ise oma käsitluse objektiks kultuuri. Ajakirjaniku rollide määramisel lähtun Thomas Hanitzschi käsitlusest.<sup>6</sup> Sellele toetusid ka Jan Fredrik Hovden ja Nete Nørgaard Kristensen oma rahvusvahelises uuringus,<sup>7</sup> mis keskendus kultuuriajakirjanike tajutavatele rollidele. Laiemas analüüsis toetun Pierre Bourdieu' väljade ja kapitalide teooriale.<sup>8</sup>

Artikli aluseks on 2022. a TÜ ühiskonnateaduste instituudis kaitstud magistritöö (juh. Signe Ivask), <https://dspace.ut.ee/items/4a9c4421-a33c-4d39-8a45-ee937c6cbc95>. Artikli koostas toimetus.

<sup>1</sup> Vihalemm, P., Lauristin, M. ja Kõuts-Klemm, R. (2016). Lepingulise uurimistöõ „Meediasotsioloogilise uuringu „Kultuuriajakirjanduse sisu ja kasutajaskond“ lõpparuande I osa: kokkuvõte. Kultuuriministeerium ja Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. Lk 7 [https://kul.ee/sites/default/files/documents/2020-10/lopparuande\\_i\\_osa\\_kokkuvote.pdf](https://kul.ee/sites/default/files/documents/2020-10/lopparuande_i_osa_kokkuvote.pdf).

<sup>2</sup> Harries, G. ja Wahl-Jorgensen, K. (2007). The Culture of Arts Journalists. Elitists, Saviors or Manic Depressives? *Journalism*, 8(6), 619-639. doi.org/10.1177/1464884907083115.

<sup>3</sup> Skulte, I. (2014). Mis on kultuuriajakirjandus? *Sirp*, 30. jaanuar. Kasutatud 24.05.2022, <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsialia/mis-on-kultuuriajakirjandus/>.

<sup>4</sup> Delfi kultuuritoimetus taasloodi 2026. aasta alguses.

<sup>5</sup> Hovden, J. F. ja Kristensen, N. N. (2021). The Cultural Journalist Around the Globe: A Comparative Study of Characteristics, Role Perceptions, and Perceived Influence. *Journalism*, 22(3), 689-708. doi.org/10.1177/1464884918791224.

<sup>6</sup> Hanitzsch, T. (2017). Professional Identity and Roles of Journalists. *Oxford Research Encyclopedia of Communication*. doi.org/10.1093/acrefore/9780190228613.013.95.

<sup>7</sup> Hovden ja Kristensen, 2021.

<sup>8</sup> Bourdieu, P. (2003). *Praktilised põhjused: teooriast*. Tallinn: Tänapäev; Bourdieu, P. (1993). *The Field of Cultural Production. Essays on Art and Literature*. US: Columbia University Press. „Praktilistes põhjustes“ tõlkijate kasutatud „sümboolse kapitali“ asemel eelistan eesti keeles täpsemat terminit „sümboliline kapital“ (Saarna-Siimann, M. (2005). *Presidendikandidaatide representatsioon 2001. aasta triikimeedias ja nende imago valijameeste hulgas*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond. <https://dspace.ut.ee/items/789e7444-429b-4dc3-82f6-0ec24ff5c662>).

Rahvusvahelisel tasandil eristatakse kultuuriajakirjanike hulgas kolme subkultuuri: vabakutselised kriitikud, reporterid ja toimetajad.<sup>9</sup> Eestis jäävad need ülesanded tihti ühe inimese kanda, mis võib kaasa tuua rollisise konflikti. Rollisene konflikt tähendab, et samale rollile on erinevates gruppides, eri olukordades või erineval ajal suunatud kokkusobimatud rolliootused.<sup>10</sup> Roll tähistab sotsiaalsete tegevus- ja käitumismallide süsteemi ning rolliootused tegevust või käitumist, mida teised sotsiaalses suhtluses osalejad rolli täitjalt ootavad.

## Kultuuriajakirjandus Eestis

Eesti kultuuriajakirjandus oli 20. sajandi teisel poolel suure lugejaskonnaga erandlikus positsioonis, toimides nõukogude süsteemis omamoodi kompensatoorse kanalina, mis võimaldas natuke vabamat avalikku arutelu. Pärast Eesti taasiseseisvumist leidis uue põlvkonna publik Sirbi kõrval kultuuris osalemiseks ja kultuuri üle arutlemiseks atraktiivsemaidki võimalusi, seda kord nädalas ilmuva Eesti Ekspressi kultuurilisas Areen ning päevalehtede kultuurilisades.<sup>11</sup> 2016. aastal esitletud kultuuriajakirjanduse sisu meediasotsioloogilise uuringu<sup>12</sup> kohaselt kompenseerib praeguses Eestis kultuuriväljaannetes toimuv keskustelu peavoolumeedias nõrgalt esindatud intellektuaalset mõõdet, arutledes kultuuris ja ühiskonnas toimuva üle põhjalikult, tasakaalukalt ning asjatundlikult. Eesti uurijad olid kultuuriajakirjanduse hetkeseisuga rahul, märkides, et kultuuriväljaanded ja kultuuripublik moodustavad Eestis üsnagi hästi toimiva koosluse.<sup>13</sup> Soome kultuuriajakirjanike uuringus märgiti aga meedia majandusmudeli kasvavat mõju kultuuriajakirjandusele ning veebistumisest tingitud järjest silmatorkavamast vajadusest lugejaskonda suurendada.<sup>14</sup>

Üldsünnitlusega eestikeelsed kultuurikanalid võib

mõjuvälja järgi jaotada kahte gruppi. Neist esimese moodustavad päeva- ja nädalalehtede kultuurilised ning teise raadio ja televisiooni kultuurisaated.<sup>15</sup>

2022. aasta maikuu seisuga on Eestis 82 kultuuriajakirjanikku, kes töötavad 21 eri toimetuses. Neist 35 on ajalehe, raadio või kultuuriportaali koosseisulised reporterid või toimetajad, kes tegelevad kultuuriteemadega iga päev (vt lisa 2).

## Kultuuriajakirjanik

Kultuuriajakirjanikke ja nende tööd on uuritud üksikute riikide näitel, erandiks Hovden ja Kristensen,<sup>16</sup> kes võtsid vaatluse alla 67 riigi kultuuriajakirjanikud ning toetusid omakorda Worlds of Journalism Study uuringule.<sup>17</sup> Keskmiselt 41% ajakirjanikest ütles, et on spetsialiseerunud mõnele kindlale valdkonnale ning 7% neist nimetas end kultuuriajakirjanikuks. Uuringu tulemusena leidis kinnitust varem üksikute riikide näitel välja toodud tähelepanek, et kultuuriajakirjanikud üle kogu maailma erinevad süstemaatiliselt teistest ajakirjanikest, sealhulgas „pehme“ ehk elustiiliajakirjanikest, kellega neid tihtilugu ühte patta pannakse.<sup>18</sup>

Eamonn Forde'i algselt muusikaajakirjaniku kohta kasutatud väljendit *journalist with a difference*<sup>19</sup> on tõlgendatud erinevalt. Sarrimo pidas silmas eriteadmisi, mida kultuuriajakirjanik vajab „komplekssete ideede avalikkusele kommunikeerimiseks“.<sup>20</sup> Harris ja Wahl-Jorgensen viitasid kvalitatiivsele erisusele, mille järgi kultuuriajakirjanikud peavad kunstide kajastamist konventsionaalsest uudisajakirjandusest tähtsamaks ning taotlevad neile erandit, mis puudutab objektiivsustaotlust.<sup>21</sup> Väljend pakub aga veel tõlgendusvõimalusi. See võib viidata ajakirjanikule, kes „toob kaasa muutuse“ või „oskab teha vahet“ ehk omab Pierre Bourdieu<sup>22</sup> mõistes eristusvõimet. Samu-

<sup>9</sup> Harries ja Wahl-Jorgensen, 2007: 624.

<sup>10</sup> Aimre, I. (2001). *Sotsioloogia*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia. Lk. 96.

<sup>11</sup> Lauristin ja Vihalemm, 2010.

<sup>12</sup> Vihalemm jt 2016.

<sup>13</sup> *Ibid.*

<sup>14</sup> Hellmann, H. ja Jaakkola, M. (2011). From Aesthetes to Reporters. *Journalism*, 13(6), 783-801. <https://doi.org/10.1177/14648849114313>.

<sup>15</sup> Harro-Loit, H., Kalmus, V., Keller, M., Kello, K., Kiisel, M., Kõuts-Klemm, R., Lauristin, M., Leppik, M., Masso, A., Männiste, T., Opermann, S., Pruulmann-Vengerfeldt, P., Rämmer, A., Seppel, K., Siibak, A., Tammpuu, P., Uibu, M., Vihalemm, P. ja Vihalemm, T. (2014). *Mina. Maailm. Meedia*. <https://doi.org/10.15155/re-121> Vihalemm jt, 2016: 21 kaudu.

<sup>16</sup> Hovden ja Kristensen, 2021.

<sup>17</sup> Worlds of Journalism Study. (2016). Kasutatud 30.05.2022, [www.worldsofjournalism.org](http://www.worldsofjournalism.org).

<sup>18</sup> Hovden ja Kristensen, 2021: kultuuriajakirjanike kolm iseloomulikku tunnust – rohkem naisajakirjanikke, omavad reeglina magistrakraadi, teistega võrreldes ebastabiilsem töö (ajutistel kohtadel, osakoormusega, vabakutselisena). Samas tunnevad nad teistest ajakirjanikest vähem survet toimetuse siseselt (*production pressure*) ja kirjutavad vähem lugusid, tajuvad suuremat vabadust teemade valikul ja raamistamisel. Toimetuse välise mõjutajatena ei taju nad reklaamiosjate ega allikate, sh kultuuritööstuse (kirjastajad, filmilevitajad, muusikaagentuurid) survet ega info pealevoogu pressiteadetenä. Teistega sama tugevana tajuvad kultuuriajakirjanikud eeskujudelt (*peers*), sõpradelt ja perekonnast tulevaid isiklikke mõjutusi. Kinnitust leidis varasemate uuringute väide, et kultuuriajakirjanikud juhivad eeskätt esteetikaloogikast: iga individuaalse ajakirjaniku asjatundlikkusest, huvidest ja sotsiaalsetest suhetest.

<sup>19</sup> Forde, 2003.

<sup>20</sup> Sarrimo, 2017: 667.

<sup>21</sup> Harris ja Wahl-Jorgensen 2007: 635.

<sup>22</sup> Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge: Harvard University Press.

ti võib „erisusega ajakirjanik“ osutada teatavas mõttes „erivajadusega ajakirjanikule“, kes vajab mingit tüüpi tuge. Kultuuriajakirjanduse puhul on asjakohased kõik eelnimetatud tõlgendusvõimalused.

Uurijad on ühel meelel kultuuriajakirjanduse dualistlikus või hübriidses iseloomus. Kui Hovden ja Kristensen mõistavad selle all eeskätt ajakirjanduses kultuuri ja esteetika loogika rakendamist,<sup>23</sup> siis Sarri-mol tähistab dualistlik positsioon olukorda, kus kultuuriajakirjanik seisab „ühe jalaga kunstimaailmas või akadeemias ja teisega väljaande kultuuriküljel“.<sup>24</sup> Oma uurimuses tegelen kultuuriajakirjaniku töö hübriidse iseloomuga selles tähenduses, mis puudutab tema erinevaid rolle ja neist tulenevaid ülesandeid, millele suunatud ootused võivad olla omavahel konfliktis.

## Ajakirjaniku rollid

Ajakirjanike rollide ja ühiskondliku positsiooni uurimisega on süvitsi tegeleenud endine ajakirjanik, nüüdne Müncheneri Ülikooli (LMU) kommunikatsiooniuuringute professor Thomas Hanitzsch. Ajakirjaniku rollid ei kirjelda „tegelikkust“, vaid eksisteerivad osana ajakirjanduslike rollide diskursiivsest raamistikust: need seavad üles parameetrid, mis tähistavad seda, mis on kindlas institutsionaalses kontekstis soovitatav.<sup>25</sup> Ajakirjanduslikud rollid osundavad seega teatavale ajakirjanduskultuurile.<sup>26</sup> Hanitzsch jagab need nelja kategooriasse: 1) normatiivne, 2) kognitiivne, 3) praktiseeritud ning 4) narratiivne (*normative, cognitive, practiced, narrated*).<sup>27</sup> Need vastavad järgmistele küsimustele: 1) mida ajakirjanikud peaksid tegema, 2) mida nad tahaksid teha, 3) mida nad päriselt teevad ja 4) mida nad arvavad, et nad teevad?

## Kultuuriajakirjanik sümbolilise kapitali väljal

Bourdieu kasutab majandusest inspireeritud metafoore ning nimetab kultuuriväljal toimuvat sümboliliste kapitalide turuks (*the market of symbolic goods*), kus „kaubeldakse“ sümboliliste kaupadega, millele on piiratud ligipääs.<sup>28</sup> Sümboliline kapital on au ja reputatsioon, mis põhineb sotsiaalsel lugupidamisel.<sup>29</sup> Kultuuriajakirjanike tegevuse tulemus võiks

seega olla sümboliline kapital kahes tähenduses: ühelt poolt omistavad või ei omista nad seda kunstiteoste ehk sümbolsetele kaupadele ja nende autoritele ning teisalt kasvatavad või kahandavad nad oma tegevusega enda sümbolilist kapitali. Kultuuriajakirjaniku tegevust suunab ka ta *habitus*, mis tähistab sotsiaalse agendi maailmavaatelist, esteetiliste ja kehaliste hoiakute kogumit.<sup>30</sup>

Kultuuriväljal käib võitlus ametliku õiguse eest vastata autoriteetselt küsimusele „kes on looja?“. Kultuuriajakirjanikku võib vaadelda kui vahemeest, kes sellesse küsimusse aktiivselt sekkub ning kelle „kriitiline otsustus“ võib legitimeerida kunstniku ja/või kunstiteose enne, kui seda teeb akadeemia. Bourdieu' hinnangul jääb viimane sõna selles küsimuses siiski akadeemiale, ehkki ta möönab, et see võtab kaua aega ega ole kaugeltki ainus viis kunstiteoseid ja nende autoreid legitimeerida või pühitseda. Eesmärk on kriitilise hinnangu kaudu kehtestada oma autoriteet nii kultuuriloojate kui ka laiema publiku üle. Kultuuriajakirjanike autonoomiaks annab Bourdieu kultuurikriitikast rääkides võrdlemisi vähe lootust. Kriitikal on tendents pakkuda „loomingulist interpretatsiooni“, mis teeniks loojate huve, ning nõnda moodustuvad loojate ümber „ühise imetluse kogukonnad“, mis kõnelevad ühtlasi kunstnike ja kriitikute vahelisest uudest solidaarsusest.<sup>31</sup> Selline mudel on vastuolus ajakirjanduse põhialustega.

Ajakirjanduse vaatepunktist kehtivad kultuuriajakirjandusele samad väärtused ja normid, mis teistelegi ajakirjandusvaldkondadele: objektiivsustaotlus, mõistetavus, ausus, ajakirjaniku erapooletus, arvamuste mitmekesisus.

## Kroonik, preester või prohvet

Ajakirjanike rolle uuritakse enamasti uudisajakirjanike näitel Lääne ühiskonnas ja demokraatlikes riikides, eeldusel, et ajakirjanik on eeskätt valvekoer, kelle ülesanne on tagada demokraatia toimimine.<sup>32</sup> Inspireerituna sellest ja Hanitzchi täheldatud ajakirjanike rollimudelite piiratusel otsustasin kultuuriajakirjanike jaoks luua uue rollimudeli, mis ei lähtuks ajakirjaniku kui Lääne demokraatia kaitsja ülesanne-

<sup>23</sup> Hovden ja Kristensen, 2021.

<sup>24</sup> Sarri-mol, 2017: 665.

<sup>25</sup> Hanitzsch, 2017: 2.

<sup>26</sup> Hanitzsch, T. (2011). Populist Disseminators, Detached Watchdogs, Critical Change Agents and Opportunist Facilitators: Professional Milieus, the Journalistic Field and Autonomy in 18 Countries. *International Communication Gazette*, 73(6), 477-494; Hanitzsch, 2017.

<sup>27</sup> Hanitzsch, 2017: 3.

<sup>28</sup> Bourdieu, 1993: 115.

<sup>29</sup> Bourdieu, 2003: 137.

<sup>30</sup> *Ibid.*: 292.

<sup>31</sup> Bourdieu, 1993.

<sup>32</sup> Hanitzsch, 2017: 5.

test, vaid oleks avatud teistsugustele rolliootustele ja väärtustele. Rolliootuste kirjeldamiseks kasutan kolme kategooriat – „kroonik“, „preester“ ja „prohvet“. Schudson on märkinud, et ajakirjanikud leiavad oma rollide legitimeerimiseks tihti peale analoogiaid õigus- teadusest, akadeemiast ja diplomaatiast.<sup>33</sup> Kultuuri- ajakirjanike kategooriate loomiseks laenan termini „kroonik“ ajaloo ning terminid „preester“ ja „prohvet“ religiooni diskursusest.

## Uurimisküsimused, meetod ja valim

Püstitasin kolm uurimisküsimust:

1. Milliseid rolliootusi Eesti kultuuriajakirjanikud oma töös tajuvad? Kaardistan Eesti kultuuriajakirjanike tajutavad rolliootused, pidades silmas, kas kultuuriajakirjanike hinnangul on tegemist realistlike või ebarealistlike rolliootustega.
2. Millised rolliootused on Eesti kultuuriajakirjanike hinnangul omavahel konfliktis?
3. Milliseid erisusi tajuvad Eesti kultuuriajakirjanikud nädala- ja päevalehtedes võrreldes traditsioonilise uudisajakirjandusega? Küsimus aitab mõista, kas kultuuriajakirjanduse erandlik positsioon on Eesti nädala- ja päevalehete kultuuritoimetajate hinnangul alles ning mil määral piirab nende autonoomiat toimetusesisene ja -väline võimalik surve.

Analüüsimetodina kasutan temaatilist sisu- analüüsi, mille eesmärk on leida üles andmetes peitu- vad mustrid, tähendused ja arusaamad ning saada rik- kalikke ja detailseid, samas kompleksseid andmeid.<sup>34</sup> Meetod sobib väheuuritud valdkondade uurimiseks ning kultuuriajakirjandus on üks selliseid.<sup>35</sup> Teema- de väljaselgitamisel eristan Brauni ja Clarke'i eeskujul teemasid ja alateemasid. Seejuures ei lähtu ma tee- made esinemissagedusest, vaid olulisusest (*keyness*): tähenduslikkusest ja olulisusest uurimise vaates.

Otsisin arhetüüpe, mis oleksid avatud tähendusväl- jaga ning adresseeriks eeskätt võimalusi, mitte hin- nanguid.

Viisin temaatilise sisuanalüüsi läbi Brauni ja Clar- ke'i eeskujul<sup>36</sup> kuues etapis:

1. andmetega kurssi viimine: transkribeerisin ja toimetasin intervjuud
2. esialgne kodeerimine
3. teemade otsimine: järjestasin koodid uuteks potentsiaalseteks teemadeks (järgmises versioonis „kroonik, uurija, prohvet“) ning kogusin andmeid iga potentsiaalse teema jaoks
4. teemade ülevaatamine: kontrollisin teemasid seoses kodeeritud tekstiväljavõtetega ning Bourdieu kultuurivälja teooriaga; lõin esialgse teemakaardi
5. teemade defineerimine ja nimetamine
6. tulemuste esitamine: valisin välja ilmekamad ja mõjuvamad tekstiväljavõtted, tegin analüüsi, esitasin analüüsi tulemused.

Valimi moodustavad kvalitatiivsed süvainterv- juud nelja Eesti kultuuriajakirjanikuga, mida uurisin temaatilise sisuanalüüsi abil. Intervjueerisin nelja Eesti kultuuriajakirjanikku: Peeter Kormašov, Alvar Loog, Siim Nestor ja Heili Sibrits.<sup>37</sup> Intervjuud tegin vahemikus 13. aprill – 20. aprill 2022. Intervjuude kestus oli 38 minutit kuni 1 tund ja 7 minutit. Uuri- mistulemused käivad seega eeskätt koosseisuliste era- meedias töötavate pikema ajakirjanduskogemusega kultuuriajakirjanike kohta. Sellegipoolest saab teha ka mõningaid üldistusi, sest osa valimi ajakirjanikest on teinud regulaarselt kaastööd ka teistele kultuurivälja- annetele, sh Sirp ja Müürileht.

## Kultuuriajakirjanike tajutavad rolliootused

Iga kategooria alguses toon välja selle põhilised

<sup>33</sup> Michael Schudson, M. (2001). The Objectivity Norm in American Journalism. *Journalism*, 2(2). DOI:10.1177/146488490100200201; Hanitzsch, 2007.

<sup>34</sup> Braun, V. ja Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.

<https://doi.org/10.1191/1478088706qp0630a>.

<sup>35</sup> Harries ja Wahl-Jorgensen, 2007.

<sup>36</sup> Braun ja Clarke, 2006.

<sup>37</sup> Heili Sibrits on 2021. aastast Postimehe peatoimetaja asetäitja ja nädalalõpulisa Postimees Nädal juht. Ajakirjanduses on Sibrits töötanud enam kui 25 aastat, Postimehes töötab alates 2005. aastast, kusjuures Postimehe kultuuritoimetuse tööd juhtis ta üle kümne aasta. Sibritsal on Tartu Ülikooli bakalaureusekraad kirjandusteaduses, spetsialiseerunud on ta teatriteadusele (kirjutanud ohtralt teatrikriitikat ja portreerinud loomeinimesi, samuti tegelegenud kultuuripoliitika kajastamise ja analüüsimisega).

Peeter Kormašov on Eesti Päevalehe kultuuritoimetuse ja LP reporter aastast 2020. Bakalaureusekraadi omandas ta semiootika ja kultuuriteooria erialal Tartu Ülikoolis ning magistrakraadi Berliini Kunstiülikoolis kultuuriajakirjanduse erialal. Kormašov tegutses ajakirjanduses alates 2012. aastast, mil ta oli Eesti Päevalehes praktikant. Samal aastal alustas ta vabakutselise kultuurikriitikuna, kes enne Eesti Päevalehte koosseisulise kultuurireporterina tööle asumist avaldas paralleelselt kirjutisi ka Müürilehes.

Siim Nestor on Eesti Ekspressi muusikaajakirjanik, kes on väljaandes töötanud ligi 25 aastat. Ta lõpetas Tartu Ülikoolis ajakirjanduse eriala. Nestor on juhtinud Ekspressi kultuurilisa Areen, ajakirja Noorus ja Ekspressi lisa Magnet. Ta astub muusikakriitikuna regulaarselt üles Raadio 2 saates „Muusikanõukogu“ ning tema fookuses on popkultuur, täpsemalt popmuusika.

Alvar Loog on Postimehe kultuuritoimetaja. Ta on õppinud Viljandi 9. Kutsekeskkoolis ehitust, Viljandi Kultuurikolledžis raamatukogundust, Tartu Üli- koolis semiootikat, kulturoloogiat ja filosoofiat ning Tallinna Ülikoolis kultuuriteooriat. Postimehe kultuuritoimetajana keskendub ta peamiselt kirjandus- ja muusikakriitika (eeskätt ooper ja metal) ning on varem tegutsenud ka teatrikriitikuna. Loog teeb regulaarselt kaastööd kultuurilehele Sirp.

tunnused (koodid), mille alusel intervjuu vastuseid analüüsisin. Samuti tõstan esile rolliootused, mida Eesti kultuuriajakirjanikud tajuvad ebarealistlikena, et kaardistada võimalik vastuolu normatiivsete ja kognitiivsete rolliootuste vahel.

### 1. Kultuuriajakirjanik kui kroonik

Krooniku rollis on ajakirjaniku ideaal olla nähtamatu ja taandada oma subjektiivsed hinnangud. Iseloomulikud tunnused on vaatlejapositsiooni võtmine, objektiivsustaotlus, kultuurisündmuste talletamine ajaloo jaoks, ajaloolise perspektiivi tunnetamine ja subjektiivsete hinnangute vältimine. Kroonikudiskursus võib ajakirjanikule avada ajalise mõõtme, mis võimaldab tajuda oma töö tähendust pikemas perspektiivis. See võib mõnel juhul vajaliku teravuse säilitamist hoopis soosida ja ning kaaluda üles ebamugavustunde, mis kaasneb praegusel hetkel hinnangute andmisega.

Sibrits: „Aga miks ma seda tegin oli see, et ma ei tahtnud, et meil teatriajalukku jääks märkimata, et meil on ka ebaõnnestumisi. Ma tundsin kohustust ajaloo ees. Mitte ainult selles tänases päevas.“

Krooniku „nähtamatus“ võib avalduda mitmel moel. Arvestaja ülesande puhul pidasid intervjueritud seda vähese subjektsuse ilminguks, kuid intervjuude ja reportaažide puhul oli nähtamatu ajakirjanik omamoodi ideaal. Taunimisvääreks nimetati intervjuusid, kus kultuuriajakirjanik vahetab intervjueritava mõtteid võrdse vestluskaaslasena.

Loog: „Sinna ei ole vaja ka võib-olla ülemäära oma isikut toppida ja pigem võib-olla peab vaeva nägema, et seda ei saaks sinna liiga palju.“

Krooniku puhul on oluline ka see, millest ta vaiki. Intervjueritud omistavad oma „täenduslikule vaikimisele“ üllatavalt suurt kommunikatiivset tähendust, leides, et kajastamata jätmine võib tähistada nii seda, et 1) kultuurisündmus ei olnud huviväärne; 2) tegemist oli ebaõnnestumisega; 3) ühelgi kultuuriajakirjanikul ei olnud aega teemaga tegeleda.

Lisaks on pretsedente, kus korraldaja organiseerib endale ise arvustuse:

Kormašov: „Aga vahel on nagu see võimalus, et kui me ütleme, et meil ei ole seda võimalust teha, näiteks meil on kõigil käed-jalad, eks ju, tööd täis,

*siis - leiate arvustaja, siis palun, paneme lehte või paneme veebi.“*

See variant on käibel eeskätt spetsiifilisemate valdkondade puhul, nagu etenduskunstid või kujutav kunst. Arvestades, et mõlemad valdkonnad on pigem alarahastatud ning pälvivad nädala- ja päevalehtedes harva kajastusi, kõneleb selline praktika teatavast solidaarsusest. Teisalt diskrediteerivad sellised pretseedid kultuuriajakirjaniku „täendusliku vaikimise“ kommunikatiivset võimet ja agentsust, sest tekkinud olukorras valib korraldaja endale sobiva krooniku ja sekkub seeläbi kultuurilookirjutusse.

### 2. Kultuuriajakirjanik kui preester

Kultuuriajakirjanduses on preester keegi, kes hooldab valitseva kaanoni rituaalse järgimise eest ning tõrjub ketserlikke ja prohvetlikke rünnakuid. Preester praktiseerib oma subjektsust, ent teeb seda valitseva kaanoni raamides. Kõige klassikalisem preestri ülesanne on „edendada avalikkuse lugupidamist kunstide vastu“.<sup>38</sup> „Valitsev kaanon“ on siin ühiskondlik kokkulepe, et kultuur on väärtuslik. Tagada „eesti rahvuse ja kultuuri säilimine läbi aegade“<sup>39</sup> on nii-öelda refrään, mis peaks mingil kujul sisalduma igas kultuuriajakirjaniku loos.

Kormašov: „Et mis siis nagu kunsti mingi maailmapäästmise, ma ei tea, funktsioon on, kasvõi praegu, eks ju, selle Ukraina sõja ajal.“<sup>40</sup>

Olulise segmendi preestri kogudusest moodustavad kaks rühma - „uus multiaktiivne“, kes osaleb aktiivselt kultuurisündmustes ja moodustab rohkem kui kaks kolmandikku kultuurikanalite jälgijaist, ja „möödukas meediakeskne“, kelle kontakt toimub peamiselt kultuuriajakirjanduse kaudu, aga kes kultuuriasutusi külastab vähem.<sup>41</sup> Preestri analogias loeb esimene tüüp pühakirja ise, teine vajab aga kontaktiks vahendajat. Ühe potentsiaalse, kuid seni kättesaamatu segmendi moodustavad enamasti keskmises või vanemas eas traditsioonilised raamatukesksed kultuurihuvilised, kelle osakaal kultuurikanalite jälgijate hulgas on vaid 5%.<sup>42</sup> Kultuurilood ja kultuuriküljed ei ole väljaannete kodulehtedel esil, mis võib need tehnikakauge inimese jaoks raskesti ligipääsetavaks muuta. See näitab muuhulgas veebimeedia kasvavat mõju lugejaskonna kujundamisel.

<sup>38</sup> Harries ja Wahl-Jorgensen, 2007: 619.

<sup>39</sup> Eesti Vabariigi põhiseadus. (1992). *Riigi Teataja*. Kasutatud 29.05.2022, <https://www.riigiteataja.ee/akt/633949>.

<sup>40</sup> Kormašov, 2022.

<sup>41</sup> Vihalemm jt, 2016.

<sup>42</sup> *Ibid.*: 17.

Sibrits: „*Meil on olemas need tädi Maalid, kes tegelikult tahaksid lugeda mingeid arvustusi ja asju, aga kui nad lähevad Postimehe veebilehele, siis nad ei jõua sinna, sest nad ei leia seda asja üles.*“

Teine seni kättesaamatu segment on nooremas eas rühm, kes orienteerub arvutimaailmas hästi, aga huvitub peamiselt audiovisuaalsest ja performatiivsest kultuurist.<sup>43</sup> Nad loevad kultuuriajakirjandust, aga mitte Eesti kultuuriajakirjandust.

Sibrits: „*Ja ka noored ei leia seda asja ülesse. Nad lähevad seetõttu Guardiani, nad lähevad New York Timesi, nad lähevad igale poole mujale. Nad orienteeruvad seetõttu ingliskeelses kultuuriruumis rohkem kui selles, mis meil Kanuti Gildi Saalis tehakse.*“

Preestri arhetüübis lähtub arvustaja kriitika diskursusest, mida tajutakse eeskätt neile seatud ühiskonnapoolse ehk normatiivse rolliootusena. Kriitikadiskursus on sel juhul nagu pühakiri, mida saab tõlgendada „seadusandlusena“. Intervjueeritavate hinnangul on see ootus mitte ainult ebarealistlik, vaid ka problemaatiline.

Eraldi toovad nad välja varem levinud kombe tsiteerida arvustusi, öeldes, et „kriitika kirjutas“. See võtab nende hinnangul lugejalt võimaluse hinnangut kontekstualiseerida ja rõhutada arvamuse subjektiivsust, mida nad ise peavad oluliseks. Ühiskonnapoolne sotsiaalne nõudlus, et kultuurikriitik oleks preester, kes võib kunstniku n-ö „kirikuvande alla panna“, on intervjueeritute hinnangul suur.

Loog: „*See on umbes sama, nagu „kohus mõistis süüdi“. Mitte see, et see kohtunik. Noh, polegi oluline, kes see kohtunik oli, ta luges ju seadusandlust ja tegi oma otsuse sellest tulenevalt. Et kohati eeldatakse, usutakse ja tahetakse, et kultuurikriitika töötab samamoodi, aga see on ju utoopia. Õnneks või kahjuks on see täielik utoopia. Need on alati subjektiivsed arvamused ja mingit kriitikadiskursust sellisel moel ei ole üldse olemaski.*“

### 3. Kultuuriajakirjanik kui prohvet

Prohvet on preestri antagonist ning tähistab siin kontekstis ettekuulutajat, kes kutsub üles uuele konkureerivale ilmutuslikule korrale, mis ei ole veel võimal. Kuna uurisin koosseisulisi kultuuritoimetajaid, oli neid tunnuseid intervjuudes ootuspäraselt mõnevõrra vähem kui krooniku ja preestri omi. Täheldasin

prohvetlikke tunnuseid, mis puudutavad oponeerimist „kultuurilisele õigeusklikkusele“ ja käibivatele kaanonitele ning tarbijakäitumise suunamist „ettekuulutuse“ põhjal. Prohveti rollis on kultuuriajakirjanik eeskätt siis, kui ta oponeerib või seab kahtluse alla kultuurinähtusi, millel on auditooriumi hulgas poolehoid.

Oponeerimise või kahtluse alla seadmisena võib käsitleda näiteks „ühe punkti arvustuse“ kirjutamist. Kui 20 aastat tagasi oli see intervjueeritu hinnangul „tõesti lõbus“, siis praegusel hetkel nimetas ta negatiivse hinnangu andmist „täiesti mõttetuks“ ja „ebameeldivaks“. Ühe põhjusena saab esile tuua sotsiaalmeedias domineeriva negatiivse fooni, mis mõjub kultuuriajakirjanikule rüsuvalt. Selleks, et negatiivsesse fooni mitte panustada, jätab kultuuriajakirjanik halva arvustuse kirjutamata või palub seda teha kellelgi teisel.

Nestor: „*Sa tajud kohe-kohe ka ise nagu mingit sellist ärevust tekitavat, rõhuvat, konfliktset, provotseerivat asja sealt. /.../ Ja siis nad lõpuks väsitavad nii ära, et sa mõtled, et miks mul on veel vaja lisada sellesse ärevust tekitavasse, provotseerivasse olukorda veel mingisuguseid asju. Pigem mitte.*“

Sotsiaalmeedia toob esile potentsiaalsete prohvetite rohkuse, sealjuures on raske nende hulgast eristada n-ö valeprohveteid. Samuti kaotab ühismeedia prohveti ja publiku vahelise distantsi, tuues lugeja kultuuriajakirjanikule väga lähedale, andes neile nimed, näod ja tajutava kohalolu. Pidev vahetu tagasiside võimalus ja distantsi puudumine muudab valitsevale kaanonile oponeerimise ebamugavaks. Kaanoni järgijate jaoks konverteerub kultuurinähtusele antud prohvetlik hinnang isiklikuks solvanguks. Ühismeedia, mis seda võimendab, on kultuuriajakirjaniku kui prohveti jaoks seega pigem pärssiva mõjuga.

Nestor: „*Kui sa hakkaksid kirjutama, et U2 uus plaat on halb, siis /.../ tuleb sulle ridamisi ette nimesid ja nägusid, keda sa oled näinud /.../ sotsiaalmeedias U2 videosid postitamas, kiitmas ja kontsertidelt pilte saatmas ja siis sa mõtled, et see on umbes sama, kui tema postitab pildi sealt U2 kontserdilt, et „issand, see oli mu elukogemus“ ja sa nagu lähaksid kirjutaksid sinna alla kommentaari: „minu arvates see U2 on pask.““*

Kultuuriajakirjaniku kui prohveti potentsiaal avaldub kultuurisündmuste eelkajastajana ehk kultuuri-

<sup>43</sup> *Ibid.*: 15.

sündmuse korraldajalt saadud eelinfo või „ilmutuse“ kaudu. Eelkajastustel on suur turunduslik potentsiaal.

Kultuuriajakirjanikud tajuvad oma töö mõju tarbijakäitumisele, kuid eeskätt peavad oma ülesandeks aidata usaldusväärse kultuurikriitika kaudu lugejal kultuuriväljal orienteeruda. Esimese signaali saadab lugejale juba kriitiku valik, mis siinkohal on selgelt toimetuse pärusmaa. Samuti eeldab kultuuriajakirjanik, et lugeja oskab kriitikut „tõlkida“ ka siis, kui arvustuses puuduvad selged hinnangud, ning saab aru, kas kultuurisündmus on tema jaoks või mitte.

*Sibrits: „Minu jaoks, miks see tähtis on, on see, et inimesed ei teeks valesid valikuid. Meil on nii suur hulk kultuuri Eestis, aga inimestel on aega ja raha vähe. /.../ Nad peavad endale õige etenduse saama. See ei pea olema aasta parim lavastus Eesti teatrikriitikute arvates, aga see peab sellele inimesele olema parim lavastus. Sellepärast mina olen võtnud kultuurikriitikat pigem siukse tarbijasunnisega tekstidena.“*

Mida enam kultuuriajakirjandus tarbijakäitumist mõjutab, seda enam on kajastuste tonaalsusest huvitatud nii kultuuriinimesed kui ka -institutsioonid.

## Kultuuriajakirjanik rollikonfliktis

Kultuuriajakirjaniku rollisisesse konflikti tekitab eeskätt kultuuriajakirjaniku dualistlik roll ühelt poolt kultuurisündmuste (eel)kajastajana ja kultuuriinimeste portreeterijana ning teisalt kultuuriväljal toimuvat reflekteeriva kriitikuna. Rollikonflikti temaatikasse suhtuti väga erinevalt ning see võis muutuda ka intervjuu jooksul. Tõsidusaste varieerus kirjeldustes „väikesest ebamugavustundest“ ja „väiksest konfliktikesest“ kuni „väga keerulise situatsioonini“. Dualistliku rolliga kaasnevat ebamugavustunnet mainisid mingil kujul kõik valimisse kuulunud kultuuriajakirjanikud, kuid mitte kõik ei nõustunud seda nimetama konfliktiks.

*Loog: „Ei noh, siia on mingil määral, jah, sisse programmeeritud võib-olla teatav võimalus, ütleme, teatavaks emotsionaalseks ebamugavustundeks. Aga noh, ma ei nimetaks kindlasti seda konfliktiks ja see on nagu puhtalt ka selline nii-öelda /.../ tehnika küsimus, kuidas selle ebamugavustundega toime tulla või kuidas seda, on ju, ennetada ja vältida, soovi korral.“*

Konfliktised ootused vallandavad ka reaalseid konflikte. Näiteks võib arvustatud teose looja negatiivse kriitika tagajärjel samale ajakirjanikule edaspidi

intervjuu andmisest keelduda. Seega, kui kultuuriajakirjanik on prohvetina kuulutanud konkureerivat usku, ei pruugita teda järgmisel hetkel enam kroonikuna tunnustada. Negatiivne arvustus võib kahandada ka loojate sümbolilist kapitali ja „väärtust“ mitte ainult kultuuriväljal, vaid ka loojate endi silmis. Konfliktsete rolliootuste lepitamiseks projitseerivad kultuuriajakirjanikud oma rolliootusi ka intervjueeritavale, kinnitades, et kriitika teenib nende mõlema huve.

*Nestor: „Ma lähtun sellest, et see looja on niivõrd mõistlik inimene, et ta saab aru, et kriitika ei saa olla, ei tohi olla, ei pea olema kogu aeg kiitev. Ja et talle on endale kasulik, et see kriitik oleks võimalikult aus.“*

Teisalt tõdevad intervjueeritud, et arvustajana oma subjektsust praktiseerides on konfliktid paratamatud ja tihtipeale vältimatud. Oluliseks peetakse sisemise surve eristamist välisest. Kui viimast saab ignoreerida, siis sisemine surve, eeskätt oma subjektsuse allasurumine, võib vallandada teadliku või eba-teadliku enesetsensuuri.

*Loog: „Kas see põhjus on see, et sa ei ole piisavalt enesekindel, mis on väga tervemõistlik põhjus muidugi. /.../ Või siis see, tõesti, et sa leiad, et selleks on mingid hoopis nagu pragmaatilisemad põhjused, et sa ei taha kellegagi konflikti minna või sa tahad säilitada oma staatust mingites seltskondades või miks mitte isegi töökohas.“*

Enesetsensuur rollikonflikti ületusena võib avalduda väga erinevas vormis. Näiteks toodi kirjanduskriitika esinev „esimese arvustuse vältimine“.

*Loog: „Nad ei julge, nad ootavad pigem selle esimese laine ära, las kirjutab keegi teine, tekib mingi foon ja siis nad kirjutavad selle fooni peale. Mahutavad ka ennast sinna kuhugi ära, aga seda päris enda subjektsust nagu letti ei löö.“*

Kultuuriajakirjaniku enesetsensuuri põhjus võib olla ka teadlik või mitteteadlik allumine autoriteetidele, kusjuures seetõttu ei jäeta kirjutamata mitte ainult negatiivseid, vaid ka positiivseid arvustusi.

*Loog: „Et sul võib tunduda näiteks, ma ei tea, loed raamatu ära, mõtled, et kuule, see oli kõige lahedam raamat, mida ma lugenud olen tükk aega. /.../ Ja siis mõtled, et kirjutate arvustuse ka. Aga siis loed, et kuskil autoriteetsemas väljaandes on mingi autoriteetsem inimene juba maha teinud selle, /.../ kirjutanud, et see on kätkestlik, võib-olla, ma ei tea, ebaoriginaalne /.../ Ja siis nihuke*

*väiksema subjektsusega inimene mugandub sellega. Ta ei kirjuta enam seda ülivõrdes arvustust, mida ta oleks muidu kirjutanud.*

Kultuuriajakirjaniku tööga seotud konfliktid ei ole reeglina selgepiirilised ja väljenduvad harva konkreetse vastasseisuna. Enamasti tulevad need esile „mingeid nurgataguseid pidi“.<sup>44</sup> Ka väljaspool töökeskkonda tajututena ei ole konfliktid alati rollisisesed, vaid tekivad kultuuriajakirjaniku ja mõne sotsiaalse rolli vahel. Seetõttu on kultuuriajakirjanikud iseenda ja oma kolleegide tööd jälgides tõdenud, et lihtsam on arvustada välisautorite teoseid.

Kormašov: „*Sa tead, et keegi ei saa seda isiklikult võtta. Nad ilmselt ei loegi seda isegi.*“

Ehkki nädala- ja päevalehtede kultuuriajakirjanikud adresseerivad oma tekste eeskätt publikule, võttes oma eesmärgiks tõlkida abstraktne kunstiteos „arusaadavasse keelde“, on nad veendunud, et Eesti kultuurisündmusi või teoseid arvustades loevad nende arvustusi ka tegijad.

Loog: „*Nad võivad öelda, et nad ei loe. Tegelikult nad loevad.*“

Konflikte aitab tajutavalt ära hoida või minimeerida võimalikult hea argumentatsioon, diplomaatiline lähenemine ja tasakaalustatuse printsiibi jälgimine. Selline suhtumine kestab seni, kuni kultuuriajakirjanik ei koge tõsiseid tagajärgi, mis tema oponentidele seisukohale järgneda võivad. Selle üks võimalik väljendus on kultuuriajakirjaniku ja kultuuriinstitutsiooni vaheline konflikt ning äärmuslikul juhul lõpetatakse konkreetsele kriitikule pressipäasmete väljastamine, hoidutakse tema tunnistamisest kriitikuna.

Loog: „*Ma ei olnud nagu non grata, sest neil ei oleks olnud legitiimset põhjust mind teatriuksel kinni pidada või noh, see oleks absurdne olnud, hakata iga õhtu valvama, et kui ta teatrisse tuleb, siis võtke ette midagi. /.../ Aga jah, näiteks mulle lõpetati vabapääsmete väljastamine, mis muidu on meie praktikas ju sellistel stažeerivatele teatrikriitikutele enesestmõistetav olnud kogu aeg.*“

Tegemist võib olla rolliootuste pörkumisega. Kui pressipääsmeid jagades teeb teater kriitikust põhimõtteliselt külalise, siis on negatiivne arvustus nagu

ebaviisakusavaldus. Kui negatiivsetest arvustustest saab seeria, tekib võõrustajal õigustatud küsimus, kas küllakutsete väljastamine rahulolematule külalisele tasuks lõpetada. „Hea koostööpartner“ on väljend, mida kultuuriasutused kultuuriajakirjanikega suheldes tihti kasutavad, aga mis hägustab nende vahelist suhet. Nagu näitleja ei tohiks ka kultuuriajakirjanik ühte rolli kinni jääda. Ta ei saa olla samal ajal kroonik, preester, prohvet ja valvekoer, aga saab olla üks neist vastavalt ülesandele, mis tal käsil on. Oluline on konkreetne roll välja mängida nii, et ka teine pool sellest aru saab. Mida selgem on mõlema poole jaoks kultuuriajakirjaniku roll konkreetsetes olukorras, seda vähem saab selle pinnalt tekkida konflikte.

Ajakirjaniku ja kultuuriinstitutsiooni konflikti puhul muutub problemaatiliseks kultuuriajakirjanike vähene tunnetuslik seotus ajakirjanike tsunftiga, mida kinnitavad nii kvalitatiivsed intervjuud Eesti kultuuriajakirjanikega kui ka rahvusvahelised uurimused.<sup>45</sup> Kui kultuuriajakirjanik satub oma tööülesannete tõttu konflikti, peaks ajakirjandusorganisatsioon nii realselt kui ka moraalselt tema taga seisma. Koosseisulised kultuuriajakirjanikud on siinkohal selgelt eelisseisundis, vabakutselised kriitikud, kelle seotus meediaorganisatsiooniga on lödvem, on kaitsetumad.

## Kultuuriajakirjanik ajakirjandusmaastikul

Kultuuriajakirjanduse ja kultuuriajakirjanike erandlik positsioon ajakirjandusmaastikul<sup>46</sup> leidis kinnitust ka minu töös. Analoogselt väljendi *journalist with a difference* definitsiooniga<sup>47</sup> tõstan Eesti kultuuriajakirjanike intervjuudest esile kultuuriajakirjanduse kohta kasutatud määratluse „teistmoodi ajakirjandus“. Selle saab omakorda jagada kaheks alateemaks: aeglane ajakirjandus ja ebaoluline ajakirjandus.

Kultuuriajakirjanduse erandlikkus ilmneb eeskätt võrdluses traditsioonilise uudisajakirjandusega. Eriuse tingib kultuuriajakirjanduse erinev objekt (kultuur), mis eeldab teistsugust lähenemist kui „valitsuse istungid, börsitabel või spordivõistlused“.<sup>48</sup> Kultuurist kirjutamine võtab kultuuriajakirjanike hinnangul rohkem aega kui uudise kirjutamine ning vajab pikemat jälgimist, sünteesi ning taustsüsteemide avamist.

Kormašov: „*Ta on lähemal mingis mõttes /.../ kas kirjanikule või siis mingisugusele sellisele vaatlejale, analüüsijale.*“

<sup>44</sup> Nestor, 2022.

<sup>45</sup> Hovden ja Kristensen, 2021.

<sup>46</sup> Forde, 2003; Harries ja Wahl-Jørgensen, 2007; Hovden ja Kristensen, 2021; Sarrimo, 2017.

<sup>47</sup> Forde, 2003.

<sup>48</sup> Loog, 2022.

Võrdlus kirjandusega osutab, et kultuuriajakirjanik võtab oma ideaalid pigem kunstimaailmast ja ühendab end ajakirjanduslikust stiilist mõtteliselt lahti. Intervjueeritute hinnangul peab klassikalisest ajakirjandusest erineva ka töö tulemus. Kultuurilugu eeldab põhjalikku analüüsi ning eesmärk on leida teistsugune vaatenurk kui uudises, mille all mõistetakse „lihtsalt info edastamist“. Aeg, mida selline analüüs nõuab, on päevalehes töötavate kultuuriajakirjanike jaoks defitsiit ning kultuuriajakirjandust on nende hinnangul päevalehe tempos raske teha. Raamatute lugemine ja arvustatavate kultuurisündmuste külastamine ei lähe kultuuriajakirjaniku tööaja sisse, mistõttu valitseb krooniline ajapuudus.

Sibrits: „*Kultuuriajakirjandus on tohutult sööv ajakirjandus – et sul ei olegi puhkepausi.*“

Kultuuriajakirjaniku erandlikku positsiooni ajakirjandusmaastikul näitlikustab ka see, et päevalehes töötavad kultuuriajakirjanikud ei tunnetata end osana ajakirjanike tsunftist. Sealjuures peavad kultuuriajakirjanikud seda pigem oma subjektiivseks tundeaks ega eelda, et nende lugejad tajuksid neid või nende töö tulemust ülejäänud ajakirjandusest kuidagi eraldiseisva või paremana.

Loog: „*Meil ei ole mõtet kellelgi, ma arvan, hellitada mingit erilist lootust, et /.../ meie peanupp kuskilt üle paistab või et on mingisugune Harju keskmine tase mingitel tekstidel /.../ ja siis on nagu keegi, kes särab kuidagi sealt üle.*“

Kvalitatiivne erisus, mille järgi kultuuriajakirjanikud peavad kunstide kajastamist uudisajakirjandusest tähtsamaks,<sup>49</sup> minu töös kinnitust ei leidnud. Kultuuriajakirjanikud ei vaadelnud oma tööd võrreldes ülejäänud ajakirjandusega vertikaalses suhtes (kõrgemadala dihhotoomia kaudu), vaid erisust rõhutati, rääkides „teistsugususest“ ja (väikese provokatsiooni eesmärgil?) tähtsusetusest.

Loog: „*Ta on eriline, kui üldse, tahaks öelda selle poolest, et ta on lihtsalt ääretult ebaoluline.*“

Seda võimalikku „ebaolulisust“ või kõrvalisust nimetati ühe põhjusena, miks kultuuriajakirjanikel on võrreldes teiste ajakirjanikega suurem vabadus nii teemade valikul kui ka nende raamistamisel.<sup>50</sup> Seda vabadust käsitletavaid teemasid oma huvide järgi valida nimetati üheks kultuuriajakirjaniku töö suurimaks

plussiks ning anti mõista, et selles valitseb konsensus ka meediaorganisatsiooni sees.

Nestor: „*Meil on veel toimetuses selline, noh, mitte kirjutatud reegel, vaid kirjapanemata reegel, et üldiselt meil ajakirjanikud tegelevad sellega, mis neile kõige rohkem endale huvi pakub, siis on see lõpptulemus kõige parem.*“

Kinnitust leidis kultuuriajakirjanduse uuringus<sup>51</sup> välja toodud tähelepanek, et päeva- ja nädalalehete kultuuriküljed on tugevalt konkreetsete ajakirjanike ja toimetajate nägu. Asjaolu, et nende individuaalsed huvid mõjutavad suurel määral seda, millised teemad kultuuriajakirjanduses kajastamist leiavad, teadvustasid ka intervjueeritud.

Loog: „*Et loomulikult see minu isiklik maitse mängib nende lugude sünnis kaasa ja nende esinemissageduses kaasa ja see on üks boonus, mis ka motiveerib nagu tegema, et kus /.../ mingi loomenõukogu oleks meil, kes kirjutaks ette nüüd: täna sul on selline lahingüülesanne, mine ja tee torupillimängijast lugu. Hambad ristis lähed ja teed, aga no endal on ka loll, sest nagu ei huvita eriti, vaata, ja ei jaga ka sellest midagi. Ei oska kirjutada, pole seda sõnavara.*“

Huvipuudus on üks peamisi põhjuseid, miks kultuuriajakirjandus kajastab harva valdkonna struktureid probleeme, mis puudutavad majandusliku, sotsiaalse ja poliitilise võimu teostamist kultuuriväljal. Kultuuriajakirjanike huvid on mujal, loomingulistest protsessides, ning struktureid probleeme, eeskätt rahaküsimust, nimetasid nad otsesõnu „tüütuks“.

Nestor: „*Aga minu kui ajakirjaniku jaoks ja ka kui inimese jaoks see on lihtsalt igav teema.*“

Lisaks toodi strukturete probleemide kajastamata jätmise põhjustena välja ka oskuste puudumist ja kultuuriajakirjanike lähedast seotust kultuuriringkondadega, mida on ajakirjanduslike ülesannete täitmise seisukohast problemaatiliseks nimetanud ka uurijad.<sup>52</sup>

Sibrits: „*See ei ole midagi head, et kultuuriajakirjandus ei suuda seda teha. Aga miks nad ei suuda teha või miks me ei suuda teha, ongi see, et kultuuriajakirjanikud on, jah, võib-olla liiga seotud nende inimestega. Sul on keeruline küsida neid küsimusi. Aga ma arvan, et see ei ole põhipõh-*

<sup>49</sup> Harries ja Wahl-Jorgensen, 2007.

<sup>50</sup> Hovden ja Kristensen, 2021.

<sup>51</sup> Vihalemm jt, 2016.

<sup>52</sup> Skulte, 2014.

*jus. Põhipõhjus on see, et kultuuriajakirjanik ei oska Excelit lugeda. Nad tegelikult ei ole treenitud selliste lugude tegemiseks ja nende igapäevane töö ei soosi sellist süvenemist ja just seda tüüpi süvenemist, et aru saada Excelitest.“*

Asjaolu, et Eesti kultuuriajakirjanikel puuduvad oskused töötada (arvuliste) andmetega, tuleneb vähemalt osaliselt sellest, et sarnaselt välismaa kolleegidega ei ole neil enamasti ajakirjandusharidust. Eesti kultuuriajakirjanike näitel lähtutakse kultuuriajakirjanduses siiani eeskätt esteetikaloogikast, mis on omane kultuuriajakirjanikele üle kogu maailma.<sup>53</sup> Keskendatakse üksikutele teostele ja nende autoritele.

*Kormašov: „Tahaks tegelikult teha ju arvustusi, tahaks teha nagu intervjuusid ja mina nagu ei sekku väga hea meelega sellesse päevapoliitikasse. Et minu meelest on selleks just nagu poliitika, ajakirjandus ja majandus ja teised valdkonnad.“*

Viis aastat tagasi ei tunnetanud kultuuriajakirjanikud rahvusvahelise uuringu järgi oma töös peaaegu mingisugust survet.<sup>54</sup> Nüüdseks võib öelda, et nii välised kui ka sisemised survetegurid, nagu töötempo ja kolleegidega võrdne koormus, on vähesel, ent tajutaval määral jõudnud ka Eesti päeva- ja nädalalehtede kultuuritoimetajate ja reporteriteni.

*Sibrits: „Aga reaalsus on see, et see kultuur pressib sulle nii peale, et sa pead kogu aeg midagi tegema, kellegagi suhtlema, midagi otsustama, midagi kirjutama.“*

*Kormašov: „Ja ainus asi ongi tõesti see, et kui pressiteated tulevad ja keegi elab seljas, et nagu kas juba saaks seda kajastust. /.../ Mõnikord saadetakse mitu korda ja vahel on see hea, sest see info jääb tähelepanuta, aga mõnikord on see nagu selline väga ... „agressiivne“ pole õige sõna, aga lihtsalt väga selline järjepidev.“*

Eeskätt puudutab surve eelkajastusi, mida intervjueritu nimetab otsesõnu ka „turunduslikuks eelintervjuuks“.

*Sibrits: „Surve on pigem ikkagi selles – eellood, promolood. Tuleb film, tuleb lavastus, tee sellega intervjuu, tee teisega intervjuu. Et see on hästi intensiivne ja mida keerulisem turundussituatsioon või piletimüügi situatsioon, seda suuremaks see turunduse surve selles osas läheb ja nad taha-*

*vad saada sihukest positiivset eelkajastust /.../ või noh, sihukest naisteajakirjalikku vahtu. Seda tahetakse hästi palju saada.“*

Vähesel määral märkisid intervjueritud toimetusepoolset sekkumist teemade valikusse. Toimetusepoolne sisend, mis kultuuriajakirjaniku huvidega kokku ei lange, on tavaliselt seotud ootamatute sündmustega, millele peab reageerima uudisajakirjanduse kiirusel.

*Nestor: „Ma olen nüüd varsti seal Ekspressis olnud 25 aastat ja alles hiljaaegu on nagu tekkinud niimoodi aastas, ma ei tea, üks-kaks, igal juhul üksikutel kordadel esinenud puhkusid, kus tõesti peab tegelema mingisuguse teemaga, mis on igav. Vastuvõetamatult igav. (Naerab). Seda ma näen võib-olla mingisuguse nihkena autonoomias, aga – see on normaalne.“*

*Kormašov: „Muidugi toimetusel on mingid asjad, millest nad tahavad lugusid. Võib-olla mina näiteks isiklikult tahan ... ma ei tea, tahan mina mingi uue bändi kontserdile. Vaadata seda kontserti ja kirjutada sellest. Mitte, et keegi mul seda kunagi takistaks. /.../ Aga siis tulevad mingid ülesanded, /.../ mis juhtub ootamatult, et keegi sureb ära, siis tuleb kirjutada see järelhüüdelugu, mida on väga raske teha. /.../ Aga vot just sellised ootamatud asjad on rasked ja mis on uudistes tavalised.“*

Operatiivsed ülesanded eeldavad suutlikust oma rollide vahel kiirelt liikuda. Ehkki valdavalt tegeleb iga kultuuriajakirjanik enda jaoks huviväärsega, on teemasid, mille puhul valitseb konsensus, et neist ei saa mööda vaadata ning mida mingil kujul tuleb kajastada. Lisaks oluliste kultuuritegelaste surmadele nimetati selliste teemadena preemiaid ja juubeleid.

Väljend „naisteajakirjalik vaht“ illustreerib kultuuriajakirjaniku suhtumist peamiselt naistele mõeldud elustiiliajakirjadesse ning sellest võib järeldada, et kultuuriajakirjanik eristab end ja oma tööd nn elustiiliajakirjandusest, mis toetab Hovdeni ja Kristenseni lähenemist eristada kultuuriajakirjanikke meelelahutusest ja muust „pehmest“ ajakirjandusest.<sup>55</sup> Kultuuriajakirjanike erandlikkust ajakirjandusmaastikul näitab kõige kõnekamalt asjaolu, et kultuuriajakirjanik ei tituleeri end (ka väljaande raames) nii mõnelgi juhul ajakirjanikuks, vaid otsib alternatiivseid määratlusi.

<sup>53</sup> Hovden ja Kristensen, 2021.

<sup>54</sup> *Ibid.*

<sup>55</sup> *Ibid.*

Alternatiive ei otsita sealjuures mitte „ajakirjaniku“, vaid eeskätt „kriitiku“ nimetusele. Kriitikupositsioonist loobumisega püütakse end vabastada laiemast kriitikadiskursusest.

Loog: „*Kuna mina seda kriitikupositsiooni just nagu selle diskursuse küsimuse tõttu nagu ei tahtnud üldse tunnustada, siis mina palusin ennast tituleerida esteediks. Mul tol ajal tundus /.../, et äkki see on kommunikatiivne.*“

Kriitiku nimetusest loobumine võimaldab intervjueritu hinnangul ühelt poolt säilitada ja praktiseerida subjektsust, teisalt rõhutada oma arvamuse subjektiivsust ning distantseerida end sellega kriitikadiskursusest.

Loog: „*Sinna sai sageli kirjutatud mingisugune nihuke mänguline tegijanimi, mis nagu haakus selle konkreetse teosega /.../. Aga paaril korral ma kirjutasin nagu enda istekoha numbri saalis. No umbes rida 14 koht 13.*“

Kultuuriajakirjanikud ise ei ole ainsad, kes ajakirjaniku nimetust väldivad,<sup>56</sup> mida vähemalt osaliselt seletab tõsiasi, et paljud kultuurikülgedele kaastööd tegevad autorid tegutsevadki igapäevaselt humanitaar- või kunstivaldkonnas ning ajakirjandus ei ole nende põhitöö.

## Kokkuvõtteks

Kultuuriajakirjaniku rollikonflikti teema saab taandada ühele küsimusele: kas üks inimene saab „edendada avalikkuse lugupidamist kunstide vastu“<sup>57</sup> ja täita samal ajal ajakirjanduslikke ülesandeid, hoides kultuuriväljal toimival kriitilist pilku ning juhtides tähelepanu valdkonna puudujääkidele? Võtta vastavalt olukorrale kas preestri, prohveti, krooniku või valvekoera rolli? Konfliktised ootused kultuuriajakirjanikule mõjutavad tajutavalt nende valikuid. Kriitika allasurumine suhete säilitamise nimel on eriti problemaatiline struktuursete probleemide käsitlemisel või käsitlemata jätmisel.

„Tähendusrikas vaikus“, millega kultuuriajakirjandus annab kunstiteose puhul märku nii selle ebaolulisusest, ebaõnnestumisest kui ka oma ajapuudusest, on kõrvulukustav, kui kultuurivaldkonnas toimub midagi, mis väljub kunstiteose piiridest. Me ei kuule kultuuriajakirjaniku häält, kui teatrijuht ahistab oma

alluvaid või peanäitejuht lööb näitlejat. 2022. aasta aprillis tehti portreesaade dirigendist, kelle orkestri peamine rahastaja on Nord Stream 2. Ainus „eripära“, millele kultuurisaate juht orkestriga seoses tähelepanu pööras, puudutas seda, et orkester mängib peast. Suhete säilitamine võrdub sellises olukorras lõbusõiduga Läänemerele, teades, et merepõhjas vonkleb gaasi täis toru.

Nendel harvadel, ent tunnustust väärivatel kordadel, kui kultuuriajakirjanik „gaasitorule“ osutab, kogeb ta tõenäoliselt konfrontatsiooni, milleks pole teda ette valmistanud ei tema haridus ega senine töökogemus.

Et vastandlike rolliootustega toime tulla või neid eirata, on kultuuriajakirjanikud välja mõelnud väga omapäraseid lahendusi. Neist tähelepanuväärsem on siinse töö kontekstis „kriitiku“ või „ajakirjaniku“ nimetusest loobumine. Kes muu kui kultuuriajakirjanik teab kõige paremini, et *nomen est omen* – nimi on märk, mis kannab endas tähendusi. Üks viis end tähendustest distantseerida on märgist lahti öelda. Eeldus, et ajakirjaniku nimest loobumine aitab ajakirjanikul paremini oma ülesandeid täita, on aga ilmselt petlik. Kas usaldaksime arsti, kes eelistab oma kabinetiüksel kirurgi asemel mängulist tegijanime Skalpelli nr 6? Ajakirjaniku nimest loobumine võib olla viis vabaneda ajakirjanikuametiga kaasas käivast vastutusest ning süvendada veelgi lõhet ajakirjanike ja kultuuriajakirjanike vahel.

Üks aspekt, mille suhtes kultuuriajakirjanikud võiksid valvsamad olla, puudutab intervjuudes taunitud tabloidistumist ja „meelelahustumist“.<sup>58</sup> Kahjuks mängivad kultuuritoimetused seda mängu ise kas teadlikult või mitteteadlikult kaasa, integreerides nädalalõpulehtedes kultuuri meelelahutussisuga ja pannes üht tüüpi sisu üleüldise meedia konvergentina tööle ka teises kanalis. Piltlikult öeldes tähendab see, et näitleja astub sisse kultuuritoimetuse uksest, aga lendab välja seltskonnauudiste portaalist. Konvergentis on eelkõige juhitud ja juhtimist vajav, mitte orgaaniline ja isetekkeline protsess.<sup>59</sup> Siinkohal võiksid ka kultuuriajakirjanikud rohkem agentsust üles näidata, seistes hea selle eest, et nende kultuurilugu ei ilmuks järgmisel päeval meelelahutusportaalis ebasobiva pealkirja all.

Edasist arutamist väärrib kultuuriajakirjanduse ja kultuuriasutuste vaheline sõltuvussuhe, mis väljendub väikestes asjades, nagu kriitikute vabapääsmed.

<sup>56</sup> Vihalemm jt, 2016: 12.

<sup>57</sup> Harries ja Wahl-Jorgensen, 2007: 619.

<sup>58</sup> *Ibid.*: 630.

<sup>59</sup> Maarits, M. (2017). *Konvergensiprotsessid meediaorganisatsioonides: teoreetiline käsitlus ja analüüsimudel*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse õppekava. Lk 3.

Võib-olla tuleks kultuuriajakirjanike autonoomiale kasuks, kui nende piletid maksaks kinni meediaorganisatsioon. Vabapääsmete praktika tõstatab küsimuse, kas piletite pakkumisega tekib korraldajal õigustatud (?) ootus positiivsele kajastusele. Kui institutsioonid ei ole mõistnud kultuuriajakirjaniku erinevaid ülesandeid, mis peaksidki põhimõtteliselt erinema nende turundus- või kommunikatsiooniosakonna ülesannetest, võiks tasuta kriitikupiletite praktika üle vaadata.

Eesti kultuuriajakirjanikud räägivad vajadusest leida üles oma potentsiaalsed lugejad. Paradoksaalsel kombel selgus, et arvustused, mis kultuuriajakirjanikele tajutavalt kõige rohkem konflikte põhjustavad, on tavaliselt paarisaja, harva paari tuhande lugejaga, mis teeb neist kõige vähem loetavad artiklid isegi kultuurilugude arvestuses. See kinnitab kultuurikriitika muutumist suuresti valdkonna sisekommunikatsiooni vahendiks ning haakub USA kunstiteadlase James Elkinsi hinnanguga, kes on öelnud, et kunstikriitikat tehakse laiemalt kui kunagi varem ja ignoreeritakse peaaegu täielikult.<sup>60</sup>

Kultuuriajakirjanduse uuringu tulemustest selgus, et nii tegijate kui ka lugejate ootused kultuuriväljannetele on pigem kaldu sotsiaalse tähendusrikkuse kui esteetiliste väärtuste poole.<sup>61</sup> Ka kultuuriajakirjanikud mõõnsid intervjuudes, et üksikute teoste retseptiooni asemel oodatakse neilt üha enam probleemi- või konfliktikeskseid uudislugusid kultuurivallast.<sup>62</sup> Probleemide ja küsimuste ring kultuuriväljal on palju laiem

kui „tüütuks“ nimetatud rahateema.

Kultuurielus on küsimusi, sealhulgas delikaatseid probleeme, mis vääriskid avalikkuses tarka käsitlemist ja palju laiemat tähelepanu. Nad võiksid juhtida avalikku diskussiooni, mis puudutab kultuurivälja võimuhierarhiaid ja alluvussuhteid, inimvääriskust austavat töökeskkonda ning küsimust selle kohta, mis eristab tänapäeval kultuurisponsorlust ja „kultuuripesu“. Kultuur ei toimu ainult saalis. Kui kultuuriajakirjandus suudaks oma objekti ümbritsevaga paremini siduda, võidaks sellest nii avalik arutelukultuur, kultuuriajakirjandus ning võib eeldada, et ka lugejanumbrid.

Ootus uuriva kultuuriajakirjaniku järele oli peamine eeldus, millega oma magistritööd alustasin. Kirjandusega tutvudes ja kultuuriajakirjanikke intervjuerides mõistsin paraku, et uuriva ajakirjaniku rolli ei oota kultuuriajakirjanduselt ei ühiskond ega kultuuriajakirjanikud ise. Seega ei kvalifitseerunud nimetatud rolliootus ei normatiivseks ega kognitiivseks, vaid puhtalt isiklikuks, mistõttu pidin sellest enda töö kontekstis loobuma. Sellegipoolest näen selles nii ajakirjandusmaastiku kui ka kultuuriajakirjanduse vaatepunktist kasutamata potentsiaali. See, et kultuuriajakirjaniku ülesandeid võib vaadelda ka krooniku, preestri ja prohveti arhetüüpide kaudu, ei muuda olematuks kultuuriajakirjaniku kui valvekoera ülesandeid. See, mis toetaks kultuuriajakirjaniku kui valvekoera ülesannete täitmist, vajab edasist uurimist.

### Lisa 1. Intervjuu kava

1. Kuidas erineb kultuuriajakirjandus traditsioonilisest uudisajakirjandusest?
2. Milliseid oskusi vajab kultuuriajakirjanik oma tööks?
3. Millest lähtute käsitletavate teemade valikul?
4. Millised on kultuuriajakirjaniku ülesanded/rollid? Kas need võivad olla omavahel vastuolus? Kui jah, siis millal olete seda tajunud?
5. Milliseid sisemisi ja välimisi mõjutusi/survet kultuuriajakirjanikuna oma töös tajute?
6. Kas/ millal/ mil määral tajute kultuuriajakirjanikuna survet või ootusi kultuuriasutuste poolt? Aga kunstinimeste poolt?

7. Milliseid pretsedente on esinenud?

8. Kas/ mil määral peaks kultuuriajakirjandus tegelema poliitilise, majandusliku ja sotsiaalse võimu teostamise jälgimisega, kui see on seotud kultuuriväljaga? Millised on kultuuriajakirjaniku ülesanded/rollid? Kas need võivad olla omavahel vastuolus? Kui jah, siis millal olete seda tajunud?

10. Konfliktsete teemade käsitlemine kultuuriajakirjanduses. Kas on teemasid, mille käsitlemist olete vältinud? Kas tajute, et kultuuriajakirjandus laiemalt väldib mingisuguseid teemasid? Kui jah, siis miks?

11. Milliseks hindate oma autonoomiat kultuuriajakirjanikuna? Mis piirab seda kõige enam?

<sup>60</sup> Elkins, J. (2003). *What Happened to Art Criticism?* Chicago: Prickly Paradigm Press. Lk 1.

<sup>61</sup> Vihalemm jt, 2016: 12

<sup>62</sup> Nestor, 2022.

Lisa 2. Eesti kultuuriajakirjanikud väljaannete arvestuses, mai 2022<sup>1</sup>

	Toimetus	Arv	Kultuuriajakirjanikud
1.	Postimehe kultuuritoimetus	7	Hendrik Alla (kultuuritoimetuse juht), Alvar Loog (toimetaja), Janar Ala (toimetaja), Tuuli Põhjakas (toimetaja), Ralf Sauter (ajakirjanik), Mart Juur (huumorikülje toimetaja), Heili Sibrits (peatoimetaja asetäitja, Postimees Nädala juht)
2.	Eesti Ekspressi Areen	5	Kadri Karro (Areeni juhataja), Andrei Hvostov (toimetaja), Maria Ulfsak (toimetaja), Siim Nestor (ajakirjanik), Anne Vetik (Areeni ajakirjanik)
3.	Eesti Päevalehe ja LP kultuuritoimetus	3	Tiina Kruus (toimetaja), Kristi Helme (toimetaja), Peeter Kormašov (reporter-toimetaja)
4.	„OP“ (ERR)	4	Margus Tabor (saatejuht), Margit Kilumets (saatejuht), Anne Aavik (toimetaja), Anne-Mari Müller (toimetaja)
5.	ERR-i kultuuritoimetus	2	Erle Loonurm (kultuuritoimetuse juht), Joonas Hellerma (toimetaja-saatejuht)
6.	ERR-i uudistetoimetus	2	Gerli Nõmm (kultuuriuudiste toimetaja-saatejuht), Reet Weidebaum (kultuuriuudiste toimetaja-saatejuht)
7.	ERR-i kultuuriportaal	2	Kaspar Viilup (kultuuriportaali vastutav toimetaja), Merit Maarits (kultuuriportaali toimetaja)
8.	Klassikaraadio (ERR)	9	Tiia Teder (peatoimetaja), Ivo Heinloo (vastutav toimetaja), Johanna Mängel (vastutav toimetaja), Kersti Inno (vastutav toimetaja), Liina Vainumetsa (vastutav toimetaja), Lisete Velt (vastutav toimetaja), Marge-Ly Rookäär (tegevtoimetaja), Miina Pärn (vastutav toimetaja), Nele-Eva Steinfeld (vastutav toimetaja)
9.	Sirp	9	Kaarel Tarand (peatoimetaja), Merle Karro-Kalberg (arhitektuuritoimetaja), Valle-Sten Maiste (esseistikatoimetaja), Tristan Priimägi (filmitoimetaja), Pille-Riin Larm (kirjandus-toimetaja), Reet Varblane (kunstitoimetaja), Maria Mölder (muusikatoimetaja), Tambet Kaugema (teatritoimetaja), Lea Larin (tegevtoimetaja, teadus, reklaam, veeb)
10.	Teater.Muusika.Kino	3	Madis Kolk (peatoimetaja ja teatritoimetaja), Tiina Õun (muusikatoimetaja), Donald Tomberg (kinotoimetaja)
11.	Ajakiri Muusika	2	Ia Rimmel (peatoimetaja), Tiina Mattisen (toimetaja)
12.	Looming	5	Indrek Mesikepp (peatoimetaja), Toomas Haug (peatoimetaja asetäitja), Katrin Raid (proosa), Doris Kareva (luule), Carolina Pihelgas (kriitika ja ringvaade)
13.	Akadeemia	5	Toomas Kiho (peatoimetaja), Indrek Ude (tegevtoimetaja), Jaan Kangilaski ( <i>universalia</i> toimetaja), Mart Orav ( <i>humaniora</i> ja <i>socialia</i> toimetaja), Kalle Hein ( <i>naturalia</i> toimetaja)
14.	Vikerkaar	5	Märt Väljataga (peatoimetaja), Marika Mikli (toimetaja), Kajar Pruul (toimetaja), Marek Tamm (toimetaja), Aro Velmet (toimetaja)
15.	Keel ja Kirjandus	4	Johanna Ross (peatoimetaja), Vivian Siirman (kultuuriloo ja folkloristika toimetaja), Brita Melts (kirjandusteaduse toimetaja), Maria-Maren Linkgrein (keeleteaduse toimetaja)
16.	Müürileht	5	Aleksander Tsapov (peatoimetaja), Mariliis Möttus (elustiili- ja muusikatoimetaja), Sanna Kartau (kultuuritoimetaja), Henri Kõiv (tegev- ja sotsiaaliatoimetaja), Maia Tammjärv (kirjandus- ja teadustoimetaja)
17.	KesKus	2	Juku-Kalle Raid (peatoimetaja), Kairi Keso (toimetuse juhataja)
18.	Värske Rõhk	4	Hanna Linda Korp (peatoimetaja ja kriitikatoimetaja), Joosep Vesselov (proosa-toimetaja), Maarja Helena Meriste (tegevtoimetaja ja luuletoimetaja), Mirjam Parve (tõlketoimetaja)
19.	Maja	2	Kaja Pae (peatoimetaja), Urmo Mets (toimetaja)
20.	Kunst.ee	1	Andreas Trosseck (peatoimetaja)
21.	Edasi.org	1	Valner Valme (kultuuritoimetaja)
	Kokku	82	

<sup>1</sup> Eraldi kultuuritoimetuse puudumisel osutus kultuuriajakirjanike eristamine teistest ajakirjanikest oodatust keerulisemaks, pelgalt ametinimetest ei piisanud. Otsustasin iga ajakirjaniku kohta otsuse eraldi tema käsitletavate teemade põhjal. Tabelis on ka erialajakirjade koosseisulised toimetajad. Mitme toimetuse koosseisu kuuluvad ajakirjanikud on arvestatud põhitöökoha järgi.

# Eesti ajakirjandushuumori sünnist ja selle loojatest

Maarja Lõhmus intervjueris humoriste 5.-6. aprill 2025 New-Yorgis konverentsil „Huumor Eesti ajakirjanduses“

**Priit Koppel:** Tutvustan mõnede näidetega eestlastega seotud karikatuuride algust eesti ajakirjanduses.

## Huumor algab aastast 1823.

Esimene eestlane, kes karikatuuri-alal tuleb pildile, on **Dörbeck**, Viljandi inimene.<sup>1</sup> Dörbeck läks 1823. aastal Berliini, kus töötas graafikuna ja alustas karikatuuride avaldamist Saksa ajakirjades. Dörbecki peetakse ka Saksa karikatuuri aluse loojaks. Esimesed eesti karikatuurid ilmusid seega 1823. aastal Saksas. Sel ajal oli ka Eestis mitmeid saksakeelseid karikatuuriajakirju.

Esimene eesti karikatuur, mis avaldati ka Eestis, ilmus Talurahva Postimehes 1859. aastal. Puugravüürid, mis täiustatud/täiendatud Tartu vaadetega. Ega nad väga naljakad ei ole, aga nad on koos naljajutuga, kus tudeng ütleb, et mis seal ikka, läheme Jaapani sõtta ja siis kui sõtta vaja minna, siis ütleb, et kodus oleks nagu parem olla.

Eesti karikatuur Eestimaal avaldatult algab siis 1859.

1873-1875 hakkasid ilmuma esimesed eestikeelsed naljandid. Seega - karikatuur tuli enne kui hakkasid eestikeelsed naljandid. Enne seda olid saksakeelsed naljandid.

Esimene meelelahutusajakiri alustas 1881, Meelelahutaja. Kõigepealt ilmus raamatuna, seejärel muutus pereajakirjaks. Seal olid küll karikatuurid sees, ent need olid võetud saksa ajakirjadest.

Erinevates kalendrites hakkas esinema naljanurki.

1883. aastal tuli mõiste „karikatuur“. Varem nimetati seda pilt-satiiriks. Pilt-satiir sai nimeks karikatuur.

Esimesed repressioonid hakkasid karikatuuri-

de pärast kohe tulema 1883. aastal, kui ilmus Tartus Oleviku ajaleht, Oleviku Naljalis. Sellel oli kujutatud Valguse toimetaja Jakob Kõrve kohtuprotsessi, kuidas ta käis kohtus. Jakob Kõrvele need naljapildid ei meeldinud ja ta andis Oleviku kohtusse. Kohus uuris ja toimetas selle protsessiga kuus aastat. See asi läks edasi veel Riia kohtusse ja ta põhimõtteliselt sumbus ära. Kuid valitsus keelustas nalja-lisade välja andmise. See-ga ei saanudki nalja-lisadid väljastada. Siin jääb arusaamatuks, kas keelustati üldse või ainult Olevikus.

Oleviku karikatuurid joonistas sisse Ado Grenzsteini vend **Tõnis Grenzstein**,<sup>2</sup> kes oli Eesti üks kuulsamaid maalikunstnikke (pilt 1).

Järgmine repressioon tuleb aastal 1910 ajakirjas Sädemed, kus Otto Krusten<sup>3</sup> oli märtsikuu esilehele joonistanud karikatuuri kirikuõpetaja Pungast, kes oli pannud leerilapsi oma talus heinu tegema. Karikatuuri pärast pidi toimetaja Jüri Tõnisson kuu aega pokris istuma (Pilt 2).

Karikatuuri poolelt tõin sisse **Juhan Lilienbachi**,<sup>4</sup> kes oli bolševike poole pealt. Ma tõin ta pilti sisse, kuna ta töödega tekkisid mitmed peapesud ja samuti oli neid tal tsaarivalitsusega.

Esimene ajakiri, mis temalt tuli, Tiiu Tasane, ilmus Peterburis 1906. Kokku kolm numbrit, levis see eesti ringkonnas, mis oli tol ajal Peterburis väga suur. Kolmas number konfiskeeriti, Peterburi linna peale keelas selle ajakirja edaspidise väljaandmise. Seepeale võeti uus litsents ajakirja Tapper peale 1906. See ajakiri korjati kohe ära ja vastutav toimetaja pisteti vanglasse. Järgmistena tulid Kirves, Puss, Sügis, kuid needki ei pääsenud trükikojast välja. Tänu arhiividele on olemas need ajakirjad, olen leidnud nende esikaaned.

<sup>1</sup> Franz Burchard Dörbeck (21. veebruar 1799 Viljandi – 2. oktoober 1835 Viljandi) oli baltisaksa kunstnik ja Eesti esimene tuntud karikaturist

<sup>2</sup> Tõnis Grenzstein (4. november / 16. november 1863 Kõksi küla, Tarvaste kihelkond – 1916 Düsseldorf) oli eesti maalikunstnik.

<sup>3</sup> Otto Krusten (õieti Krustein, pseudonüüm Raudnõges; 18. juuni 1888 Muraste – 23. veebruar 1937 Tallinn) oli eesti karikaturist. Ta sündis Muraste mõisa aedniku pojana. Õppis 1905–1907 Ants Laikmaa ateljeekoolis ja 1907–1908 ja 1911–1913 vabakuulajana Peterburis Kunstide Edendamise Seltsi koolis.

<sup>4</sup> Juhan Lilienbach (24. oktoober 1870 Paatna küla Rakvere lähedal – 9. mai 1928 Leningrad) oli eesti luuletaja, humorist ja kirjastaja



Pilt 1. Oleviku Naljalisia 1883. Tõnis Grenzsteini karikatuur.

Järgmised pilkelehed olid tal Ajakohane Naljaleht, Edu, Pilkeleht, Reinuwader, Nooled (ilmsid 1906), Kolerakülvaja, Vali Tali (1908). Kõik need korjati ära ja keelati ära, aga koheselt alustas ta uue ajakirjaga.

Kokkuvõtteks - tsaariajal ilmus eestikeelseid huumorilehti üle 60 erineva nimetuse, mõnd oli vaid paar numbrit, mõnd lausa vaid üks number, enamik neist keelati ära.

Mõnd ajakirja, näiteks Kaak (1906),<sup>5</sup> lasti välja üldse Soomes ja toodi sealt Peterburgi ja Eestisse.

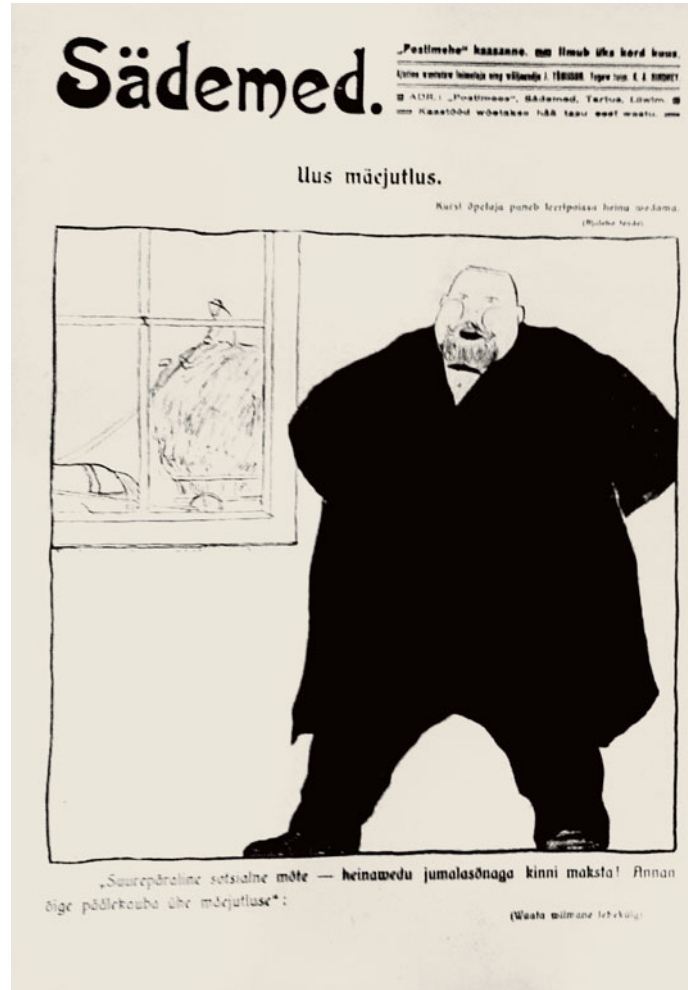
Eesti Vabariigi ajal 1918-1940 ilmus ühtekokku 55 erinevat huumoriajakirja.

Kuna arvati, et saabunud Eesti Vabariik on raudne, siis avaldati igasugu karikatuure, mis olid suunatud nii Hitlerile kui Stalinile - seal oli ikka kõike.

Gori, Valtman, Tischler, Eia (Evald Reier), kes joo-

<sup>5</sup> Kaak oli 1906. aastal Eduard Vilde eestvõtmisel Helsingis ilmunud satiirileht. Toimetus asus Helsingis Sirkuskatu 1. Esimene ajalehenumbr oli 16 lehekülge ja osaliselt värvitrukis. Sisu kirjutas peamiselt tegevtoimetaja Eduard Vilde, joonistasid Nikolai Triik (pseudonüüm Waikne), Konrad Mägi ja Karl Alfred Jentson (pseudonüüm Pessimist).

<sup>6</sup> Helmut Valtman (pseudonüümiga HAVE, nime erikuju Helmut Valdmann; 19. juuni 1909 Rakvere – 6. jaanuar 1943 Velikije Luki) oli eesti karikaturist ja raamatugraafik. Helmut Valtman sündis Rakveres pagari perekonnas, tema isa oli Johan Valtmann (1870), ema Pauline Kukkk (1870). Vennad oli Edmund Valtman (s 1914) ja Felix Valdvere (1900–1954).



Pilt 2. Postimehe kaasanne Sädemed. Otto Krusteni karikatuur.

nistasid Stalinist. Miks see nii oluline on praegu? See pärast, et kui Stalini-aeg tuli, siis nende karikatuuride eest sai kindlasti 25 + 5 Siberit.

Kolmekümnendate lõpus tekkis vaikiv ajastu - 1934-1940 ei ilmunud ühtegi karikatuuri. See oli suureks hädaks karikaturistidele, kelle anne ja loome soovis karikatuure väljastada, kuid ei olnud kohta, kus neid avaldada.

Siin viimane Have (Helmut) Valtmani<sup>6</sup> karikatuur, kus ülevalt Toompealt vaatab alla Päts ja alt hüüavad: „Vaata, vabadussõdalaste suur poolehoid, viimane aeg on uuesti sõjaseadus ja tsensuur maksma panna.“ See ilmus üks päev enne kui kuulutatigi välja sõjaseadus ja pandi tsensuur. See oli nagu ettekuulutus (Pilt 3).

V O I T L U S

13. märtsil 1934

## Erakondade hädakisa.

Have-Valtmani joonis.



Vaata, vabadussõjälastele on suur poolehoid – viimane aeg on uuesti sõjaseadus ja tsensuur maksmata panna.

Pilt 3. Võitlus 13. märts 1934.

**Andrus Tamm:** Minult lühituvustus praegusest Eesti Huumorimuuseumist, kuhu kogume elavat ajakirjandushuumorit.

Humorist Heiki Maiberg hakkas koguma Purkuse, väiksesse Eesti külla Rapla ja Järvakandi vahel, huumorit. Seda mitte spetsiaalselt, vaid seal toimusid huumoriõhtud. Tõid ühed humoristid materjali, tõid teised. Kui 2011 asutasime Huumori Liidu, siis asutuskoolesolekul oli eesmärgiks, et Eestis tuleb asutada Huumorimuuseum. Aga kuna see oligi juba olemas, siis hakkasime koostööle ja 1. aprill 2016 avasime ametlikult Eesti Huumorimuuseumi, nüüd 10 aastat oleme siin. Kümne aastaga on museaale kogunenud üle 5000.

Priit Koppel, kui tehnikainimene, on digiteerinud.

Nüüd on Euroopas 11 riigiga huumori uurimise koostöö, kus püüame ka silma peal hoida, et nn vihakõne tõttu suukorvistamisi ei tuleks.

Huumor on praegu Eestis jõudnud nõrgale tasemele. Peljatakse nalja teha. Solvutakse - solvumiskultuur on väga arenenud.

Eestis on viimastel aastatel kanda kinnitanud nn *stand-up* huumor, mis on rohkem ropu-laadne, mida meie üldse ei viljele.

Mis on eripära, ma jälgin ka venekeelset huumorit Eestis. Kui on Venemaal huumorit palju, siis see venekeelne, mis on Eestis, see eristub. Eestis on Huumori Liiga, kus võisteldakse huumori tegemises. Mullu sain mina esimese eestlasena selles venekeelses seltskonnas huumoritšempioni tiitli.

Meil on huumor jagatud erinevatesse ajajärkudesse. Kõige rohkem on sovetiajajärk, siis Eesti aeg, kolmandaks praegune aeg ja neljandaks tahame koguda väliseesti huumorit.

### *Mille poolest väliseesti ja soveti periood erinevad?*

Eesti tuntum humorist, Pulitzeri auhinna saanud eestlane on ju väliseestlane Edmund Valtman. Meil on ta töid, Viljandi inimesed on Valtmani töid kogunud ja on teinud Valtmani huumorivõistlusi.

Samuti kirjalikud lood. Pagulaseestlased tegid rohkesti anekdoote nõukogude võimu pihta.

# Meeletu 1970: New-Yorgi noorte eestlaste huumoriajakiri - või kas ikka huumori...

Maarja Lõhmuse intervjuu ajakirja Meeletu toimetaja Andres Kurriku ja Lakewoodi Eesti Arhiivi Ühendriikides kultuuriloolase Indrek Ojamaaga

**Andres Kurrik:** Peaks sellega peale hakkama, kuidas ja kust Meeletu tekkis ja mispärast. Meeletu on ainult üks väljend ühest suuremast liikumisest, mis tekkis 1960-ndatel aastate lõpul ja 1970-ndate aastate alguses Kanada ja USA, eriti idaranniku eesti noorte hulgas. Seda võib väga kaudselt võrrelda Noor-Eesti liikumisega 20. sajandi alguse Eestis, kui te olete sellega kursis, mida ma oletan, et te kindlasti olete. Ma ütleks, et see oli üks sotsiaalpoliitiline nähtus rohkem kui kirjanduslik või kunstiline nähtus, kus sõna 'meeletu' näiteks kasutati väga laialdaselt üldisema väljendina. See tekkis sellest, et siin, ütleme välismaal oli - Kanadas ja USA-s üles kasvanud uus eesti noorte generatsioon. Et ütelda haritlasi, see on natuke palju võib-olla liialdatud, aga paljud nendest olid ülikooli haridusega noored, kes olid üles kasvanud Läänes, Lääne mõiste järgi suhteliselt liberaalses keskkonnas ja kes oskasid mõelda.

Ja meie Eesti ühiskond siin – kui ma ütlen Eesti ühiskond, siis vanema generatsiooni ametlik ühiskond ehk inglise keeles *establishment* – oli noorte arvates üsna kinnistunud konservatiivsesse mõtlemisviisi.

Kõik keerles selle ümber, et meile räägiti vanemate poolt ette, et kõik kommunistlik on halb ja kommunistid on meie vaenlased. Ja kohe-kohe Ameerika, eriti parempoolne seltskond, republikaanid, lähivad Eestit vabastama. Ameerika ametlik välispoliitika oli kuni NSVL lagunemiseni mittetunnistamine. Meie, noored, olime kõik sellega nõus, me ei olnud selle vastu.



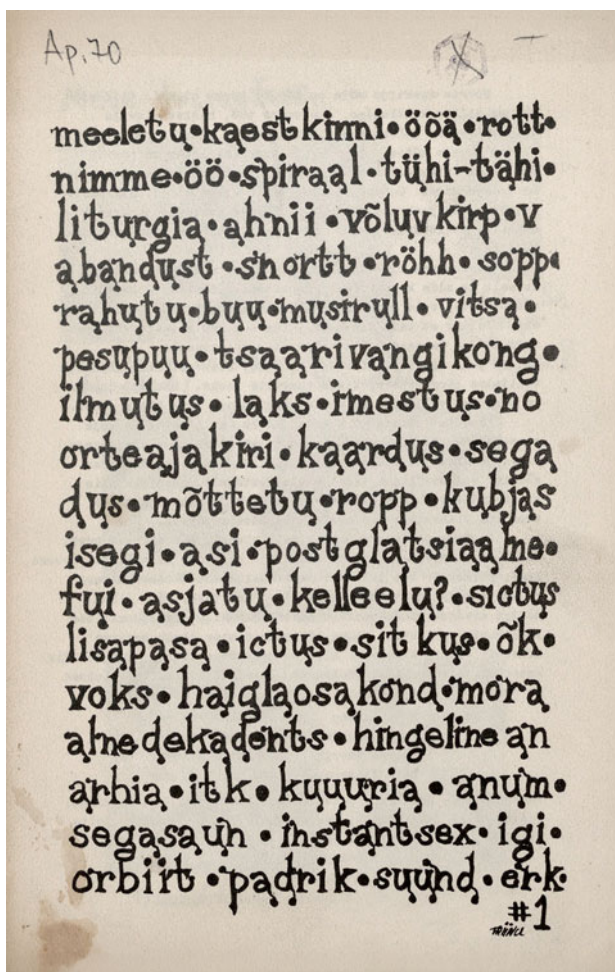
Andres Kurrik.  
Foto: Maarja Lõhmus

Aga meie saime ka aru, et parempoolsete, konservatiivsete poolt olime me üks mägukannikene, et meid kasutati ära. Sel mittetunnustamise poliitikal oli kaks eesmärki: esiteks, haarata meid konservatiivide poolele, toetama konservatiive sisepoliitiliselt, ja teiseks, kasutati meid ka Nõukogude Liidu õrritamiseks, kui seda vaja oli. Aga see, et kohe-kohe läheme Eestit vabastama, see oleks tähendanud III maailmasõda. Paljud me noored said sellest aru – see oli poliitiline külg.

Kultuuriline külg oli see, et meile öeldi ka, et Eestis domineerib täiesti Vene kultuurpoliitika, Eestis ei ole kultuuriliselt enam mitte midagi head. Pole vabadust. Et kõik Eesti kultuuritegelased põgenesid ära Läände, meie Eesti kultuur on SIIN. Et peame seda siin Läänes alles hoidma ja edasi arendama. Et Nõukogude Eestis ei ole üldse midagi rahvuskultuurilist enam olemas. Meie noorem seltskond hakkas selles kõiges kahtlema, et kuidas see saab nii olla.

II Maailmasõja lõpul põgenes umbes 80 000 eestlast Läände. Muidugi oli nende hulgas väga palju kultuuritegelasi, kooliõpetajaid, kirjanikke ja igasugust muud haritud rahvast. Aga ega kõik nad Eestist ära tulla ei saanud, sest Eestis oli ikkagi üle miljoni elaniku. Kui 80 000 põgenes, siis 900 000 inimest jäi Eestisse. Kuidas see nii saab olla, et nende hulgas ei ole üldse Eesti-mõtlemisviisiga kultuuriinimesi või ei ole neid juurde kasvanud. Me tundsimme huvi selle vastu, mis Eestis tegelikult juhtub, mitte mida meie vanem generatsioon meile ette rääkis. Mis tegelikult Eestis toimub? See huvi oli meile ühine.

1969 - 1970. aastal tekkis Metsäülikool Kanadas. New-Yorgis tekkisid Kultuuripäevad, mis olid tookord Kultuurfondi hõlma all. Me peame seda vaatama ühtsena: Metsäülikool, Kultuurfond, Kultuuripäevad – see ühendas kõiki meid noori ja meie mõtlemisviisi. *Meeletu* on ainult üks väikene väljend või selle tule-



Pilt 1. Meeletu 1 ja 2 kaas (1970)

mus.

Kui me *Meeletut* loeme või uurime, ei saa me seda vaadata ainult kui huumori ajakirja, vaid laiemas mõttes kui mingisugust veidi ironiseerivat ajakirja selle meie vanema parempoolse radikaalse ühiskonna vastu. Seda on näha, kui me vaatame *Meeletut* lähemalt. (AK võtab *Meeletu* nr 2 kaane sisekülje toimetajate ja autorite loetelu, uurib ja kommenteerib).

Näiteks Jyri Kork, kes ei olnud üldse enam noor, aga oli mõtlemisviisilt ja vaimselt väga noor. Samuti Ilmar Mikiver, tema kuulus ka vanemasse generatsiooni, ta töötas Ameerika Häälele. Aga ideoloogiliselt tundis ta ennast noorena ja oli osa meist.

#### *Mis mõju avaldas ajakirjale Metsäilikool?*

Peale I Metsäilikooli 1969. aastal, korraldas Jyri Kork enda pool Washingtoni külje all Greenbeltis igal talvel, jõulude ja uue aasta vahel MÜTT-i. Metsäilikool oli 'MÜ', Jyri Kork aga korraldas 'MÜTT'i, mis tähendas Metsäilikooli Talvine Treeninglaager. Sinna lõppu pandi vastav aastaarv, nagu MÜTT70,

MÜTT71, MÜTT72. Sinna ta majja tuli kokku hulk inimesi, terve seltskond Torontost, Idarannikult ja igalt poolt noorte hulgast, nii et maja oli täis noori. Maja keldris oli saun muidugi. Magati keldris põrandal. Tal oli tagaaias vanade puude vahel Urikivi, kus süüdeti tuli. Ja kevadel, Lihavõtte ajal tegi ta samat viisi MÜKS-i, see oli Metsäilikooli Kevadine Seminar ja jälle juures aastaarv. Nii et see on ka osa sellest tervest liikumisest, see kuulub väga kindlasti selle hulka.

Ja kui te räägite ülejäänute endiste noortega, siis küsige, mida nemad teavad MÜTT-ist ja mida MÜKS-ist.

#### *Palun tutvustage Meeletu sisu ja lugude autoreid.*

Ma ei ole neid lugusid viimasel ajal lugenud..

#### *Ehk mälu järgi..*

Mu mälu nii kaugele ei ulatu ...

*Väga hea käega tehtud joonistused, mitmekihilised ...*

Meil oli igasuguseid kunstnikke - Ülle Lepasaar oli me kunstnik ja Peeter Leyden.

Paul Reets oli kirjanik ja luuletaja.

Andres Taul oli hiljem piiskop Stockholmis.

Mardi Valgemäe oli kirjandusteadlane.

Tiit Telmet oli disainer.

Toomas Sõrra on arst.

Siin on teema KEEL PUHTAKS:<sup>1</sup>

*a. Demokraatlikus keeles:*

KOMPASS= magnetinõel, mis tavalisele pagulas-  
autojuhile näitab, mis suunas asub automootor  
(või mõni teine suurem rauatükk

KOMPOST= haritud põlluväetis, eriti linnas  
(maal nn lemmasitt)

KOMPOTT= peenema rahva magustoit (maal nn  
õunasupp)

*B. Sotsialistlikus leksikonis:*

KOMPASS= kompartei pass (lühend), mis seda  
omava inimese elu ja mõtlemise suunab Moskva  
sihis

KOMPOST= kommunistlik postisaadetis (näiteks  
ajaleht 'Kodumaa')

KOMPOTT= pott kommunistlike postisaadetiste  
likvideerimiseks

Ülaloodud keele vaatlus annab ainult mini-pildi  
neist raskusist, mis võivad esineda kahe noore ees-  
tikeelse kahekõnes kuuvalgel ööl Kotkajärve paadi-  
sillal või kuulates akordionimängijaid Rovaniemi  
kõrtsis keskõise päikese all.

Seepärast, eesti noored – keel puhtaks!

See on teine teema, mis ajab mul karva püsti. See on eesti keele pruuk siin Ameerikas, eriti *Vaba Eesti Sõnas*. Ma arvan, et Vaba Eesti Sõna pikapeale tapab eesti keele hoopis ära. See on minu arvamus.

**Ajakirja fotodel on eriline atmosfäär – suur süvenemine ja vabadus.**

Võib-olla on need Metsäülikoolis üles võetud, siin on Jyri Kork. See on absoluutselt Metsäülikooli atmo-  
sfäär. Kui vaatate pilte, siis on need nalja tegemine või ironiseerimine omaks võetud tõsiasjadele või ühis-  
kondlikult aktsepteeritu üle. Neid tuleb vaadata mitte kui ainult naljakaid pilte, vaid ka ühiskonna vastase nõökimisena (Pilt 2).

**Ka keeleliselt on see tore. Kui põlvkond on enam-  
vähem ühe malli järgi üles kasvatatud, siis kee-**

**leliselt – sa hakkad mängima nende sõnadega,  
millega oled üles kasvanud.**

Enam-vähem.

Siin on Rein Luningu luuletus:<sup>2</sup>

*KAS OLEKS AGA EI VÕI*

Kas peaks otsima elu mõtet

Kas peaks otsima elu

Kas peaks otsima

Kas peaks

Kas

Oleks armastus meil tähtis ilmas

Oleks armastus meil tähtis

Oleks armastus meil

Oleks armastus

Oleks

Aga kuhu siis pöörduda on

Aga kuhu siis pöörduda

Aga kuhu siis

Aga kuhu

Aga

Ei meie süüdistata ühtegi ted

Ei meie süüdistata ühtegi

Ei meie süüdistata

Ei meie

Ei

Või meie otsime elu teed

Või meie otsime elu

Või meie otsime

Või meie

Või

**Vaatame Meeletu II numbri keskel olevat mängu  
SPIOON (Pilt 4).**

Jah. See kõik sündis üheskoos käigu pealt.

**Kus te ajakirja tegite, kus te töödeks kokku saite?**

Me tegime väga palju tööd New Yorgi Eesti Maja  
esikus. Sest ametlikult meid ei oleks lubatud Eesti  
Majja tulla niisuguseid asju tegema. Kuni Nõukogude  
Liidu lagunemiseni meie olime Eesti Majas *persona  
non grata*. Näiteks pidasime Kultuuripäevi Manhat-  
tanil odavates hotellides, kus me rahaliselt suutsime  
ruume üürida. Sest meid peeti täitsa punaste käsilas-  
teks.

Mina olin see Kultuuripäevade korraldaja  
1970-ndate alguspoolel ja minule pakkus VEKSA  
oma materjale. Meie saimegi palju materjali VEKSA<sup>3</sup>  
poolt ja kasutasime seda teadlikult ning valikuliselt.

<sup>1</sup> Kork, J. (1970) Eesti keel puhtaks! Täna tund: Kahemõttelistest sõnadest. *Meeletu* 2, lk 6.

<sup>2</sup> Luning, R. (1970). Kas oleks aga ei või. *Meeletu* 1, lk 6.

<sup>3</sup> VEKSA – Väliseestlastega Kultuurisidemete Arendamise Komitee (VEKSA), mis tegutses EKP KK ja Eesti NSV RJK (KGB) suunamisel. VEKSA loodi 15. aprillil 1960. a Tallinnas ametliku eesmärgiga määrata, juhtida poliitiliselt kontrollitud suhtlemist kodu- ja väliseesti valitud kultuuritegelaste vahel.

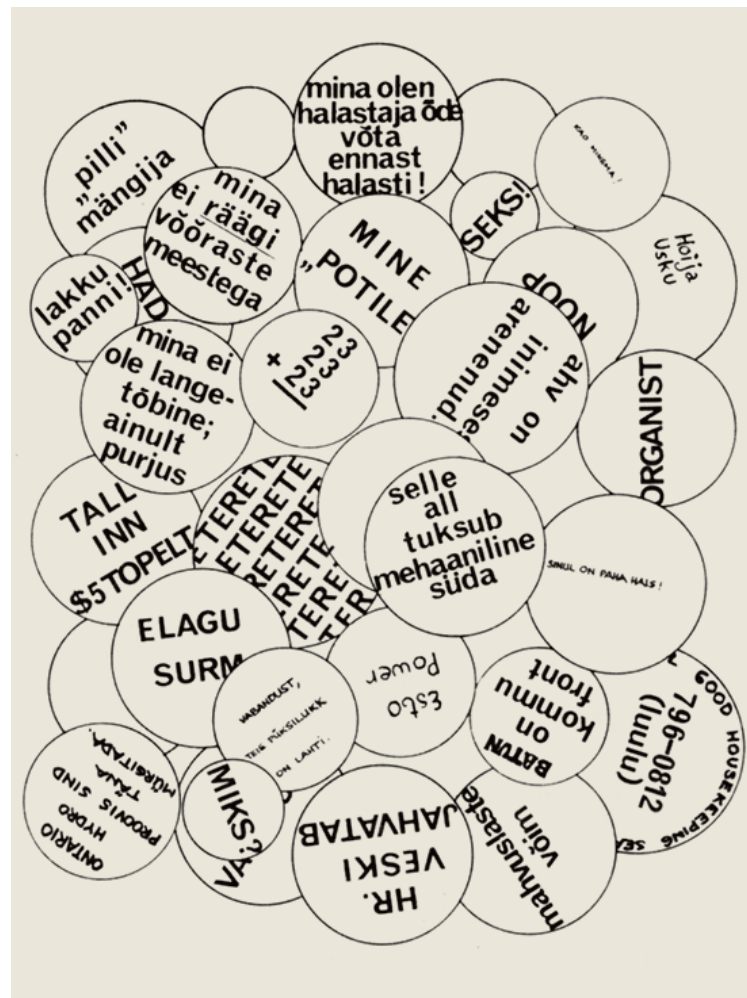


Pilt 2. ESTOSPORT?. Meeletu 2 (1970) Autor Peeter Leyden.

Meie ei neelanud seda õnge alla, vaid niblisime selle väikse kalakese õnge küljest ära.

Näiteks pakuti mulle üht eesti kultuuritegelast, kelle nimi oli Jaan Kross. Mina ei teadnud tookord Krossist midagi, ma ei tundnud teda. Küsisin oma allikate kaudu, kes on see Kross ja kas teda maksab, kas julgeb kutsuda. Mina sain vastuseks: jah, ta on õige mees, ta ei ole Gross<sup>4</sup> – G-tähega vaid Kross – K-tähega. Saatsin Rootsi kaudu kutse kultuuripäevadele, aga talle ei antud väljasõidu luba. Ta tuli New Yorki augustis. Me küsisime Eesti Majas, kas saame seal kohtumist korraldada. Absoluutne ei: meie kommuniste siia ei luba. Meie siis üürisime Armeenia kiriku saali Teisel Avenüül, et korraldada Krossile kirjandusõhtu. Mina istusin seal ühes lauas Ernst Jaaksoniga, tema tuli Krossi kuulama. See on see näide, et noorte ettevõtlus oli poolpõrandaalne, mida Eesti Majja ei lubatud.

<sup>4</sup> Villem Gross.



Pilt 3. Sõnamäng. Meeletu 2 (1970)

### Aga Harald Raudsepp?

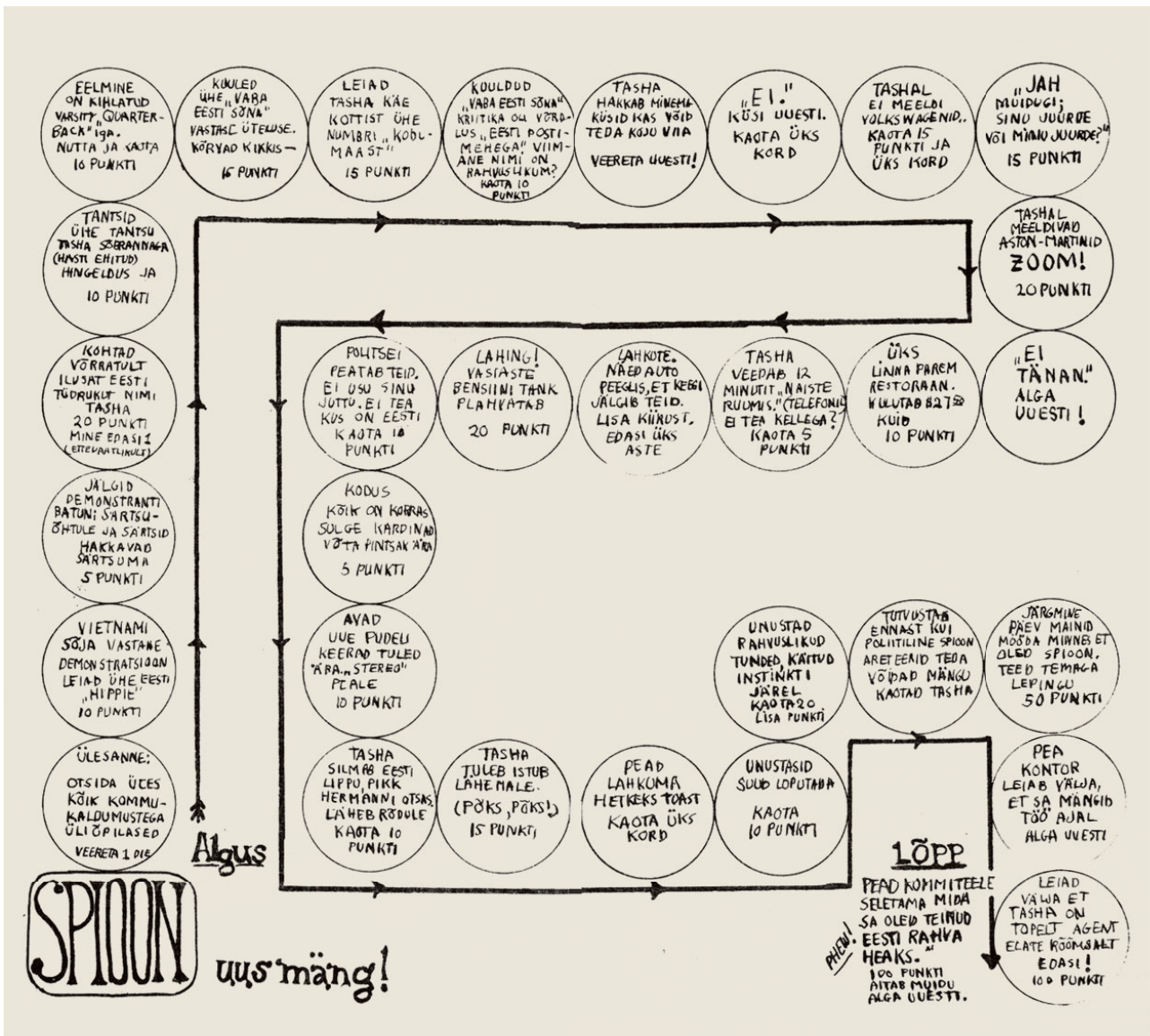
Ooo, Harald Raudsepp oli äärmuslik paremradikaal oma juhtkirjades häälekandjas Vaba Eesti Sõna. Tema juhtkirjad olid väga ägedad parempoolsed kommunistmivastased juhtkirjad. Kui omavahel Eesti Maja baaris juttu ajada, siis ta paistis olevat täitsa mõistlik inimene. Me arutasime seda, kuidas ta kirjutab ja ta ütles, et kirjutab seda, mida rahvas tahab lugeda – mille eest talle makstakse.

### Juhtkirja žanr ongi poliitiline.

Jah, ta oskas seda väga hästi teha, aga see oli ka, mida meie noored vahel naeruvääristasid. Siin Meeletus on ka mitmeid kohti, kui oskad ridade vahelt lugeda, siis nõogitakse Harald Raudseppa.

*Ma võrdleksin seda ajakirja – ega suurt vahet ei ole, sovettiajal noored naersid samade asjade üle.*

Jah.



Pilt 4. Spioonimäng. Meeletu 2 (1970)

Soveti ajal naeruvääristamine oli väga suur teema – meil takistas selle tegemist tsensuur. Aga kuidas selle ajakirja puhul tsensuuriga oli? Kas keegi ütles, mida võib ja mida ei või? (Minul umbes samal ajal oli ühe võimutruuduse naeruvääristamise tõttu vaja minna aru andma ELKNÜ KK esimees Donald Visnapuule...)

Ei. Siin tegi igauks, mida ta tahtis. Siis me omaval arutasime, mida numbrisse sisse panna, et ta oleks tore lugeda ja mis oleks huvitav, mis oleks teist moodi.

Kuidas selgitate seda ajastu-sõnade-pusa, kus on püütud anda pilt sõnadest, mille ümber ajastu keerles (Pilt 3)?

Need on osaliselt ka hipi ajastust, siin on hipide ütlemisi 'elagu surm' – see on täiesti hipilik ütlemine. Või sõnamäng miks-seks. Selle all tuksub mehhaaniline süda... – seda võib tõlgendada, et sel inimesel polegi tegelikult südant, ta on üks masin, üks mehhaaniline nähe. Mis tähendab ka, et ta ei mõtle.

Meie asutatud noorteliikumine BATUN<sup>5</sup>. See tähendas, et me olime veendunud antikommunistid

<sup>5</sup> BATUN (Baltic Appeal to the United Nations) oli aastatel 1965–1991 tegutsenud Balti pagulasorganisatsioonide ühisrühm, mille eesmärk oli teavitada maailma ja ÜRO-d Eesti, Läti ja Leedu ebaseaduslikust okupeerimisest. BATUN korraldas proteste, andis välja memorandumid ja hoidsid Balti küsimust rahvusvahelises päevakorras. BATUN loodi läänes elavate Balti pagulaste ühistöös. Peamine siht oli ÜRO-le suunatud apellatsioonidega rõhutada Balti riikide õigusjärgset iseseisvust ja okupatsiooni ebaseaduslikkust. BATUN korraldas meelevaldusi ÜRO peakorteris New Yorgis, koostas memorandumid ja levitas infot Balti riikides toimuva kohta. BATUNil oli keskne roll 1979. aasta Balti Apelli tutvustamisel maailmale, milles nõuti Molotov-Ribbentropi pakti (MRP) salaprotokollide avalikustamist ja tühistamist.

ja meie samal ajal tegime asju, mida meie konservatiivne *establishment* ei tahtnud või ei julgenud teha. Näiteks me käisime protesteerimas. Meie käisime väga tihti protesteerimas ÜRO juures üle tänava, seal on väike plats, kus saab plakateid kanda ja lippe lehvitada. Meie, eesti noored ja läti-leedu noored pagulased käisime seal Vabariigi aastapäevadel ja Balti päevadel, tähtsate Vene külaliste tulekul ja muudel aegadel üsna tihti. Nendel vahvatel aegadel käisime seal demonstreerimas.

### **Heino Ainso?**

Heino Ainso oli BATUN-i alustaja ja Rahvuskomitee ise ei oleks niisugust asja kunagi ette võtnud, Rahvuskomitee tegelikult ei toetanud seda. See oli täiesti Heino Ainso ja tema sõprade seltskonna ettevõtmine.

*Ainso lõi BATUN-i 1965, samas ÜRO oli asutatud juba 1947 ja oli selleks ajaks jalad alla saanud. See oligi suur oluline pöördemoment. Ainso oskas algusest peale rõhutada, et taastada tuleb Eesti riik ja kaitsta on vaja ENSV-s elavate eestlaste inimõigusi. Kui hästi te noor põlvkond korjas üles õhus olevad poliitilised märksõnad?*

Absoluutselt, jah.

Heino Ainso oli minu hea sõber. Tema elas Manhattanil Sickles Street 25, üks korrus minust allpool. Harald Raudsepp oli samas suures eestlaste majas, seal oli kokku kolm trepikoda. See maja kuulus 1930-ndatel tulnud abielupaarile Trei. Eestlased lihtsalt juhtusid sinna majja kokku tulema, sest see maja kuulus eestlannale.

Tegelikult olimegi harjunud võitlema, juba Sakamaa DP-laagrites, kus UNRRA<sup>6</sup> 1947 hakkas koraldama nn skriinimisi ja 1947. aasta märtsis taheti meid kõiki koju tagasi ajada venelaste kätte, siis sõltus

**Lisa.** Meeletu toimetajad ja autorid

### **1970 ajakirja 'Meeletu' tegid:**

Toimetajad: Rein Luning, Juhan Kurrik, Andres Kurrik, Toomas Sõrra, Rita Ilisson, Triinu Mikiver, Kaarin Kõiv, Shirley Kangur, Martin Roots.

Autorid: Ana Abel, Leida Juks, Liivi Jõe, Hele Leesment,

otsustavalt palju laagri eestlaste juhtide võitlustest, et me saime panna seisma selle väljasaatmise.

### **Kuidas noored siin kokku saite ja kuidas tundsite, et peate koos tegutsema, ajakirja tegema?**

Kuidas kokku saime? Sellepärast, et oleme ju eestlased. See on eestlus. Saa ameeriklaseks, aga jää eestlaseks. Ameerika on väga tore ja ainulaadne koht, kus sa saad olla mõlemat. Paljudes kohtades üle ilma pead oma rahvuse või omapära teatud määral maha salgama, et saada elanikuks. Ameerikas saad täisväärtuslikult olla see, kes sa tahad olla. Ja see väike eestlus on see, mis on meid koos hoidnud selles suures supipajas.

Meie saavutasime seda, mis Eesti riigi taastamise algul Eesti ei suutnud - IME<sup>7</sup>. See, et keedetakse hermesuppi, aga ühes väikses osas keedab Eesti kanapulgongit. Ameerikas on see võimalik.

**Indrek Ojamaa:** Aga Eesti ise läks IME-st kohe edasi. Eesti oli kohe valmis. Sest Eesti oli Vabariik olnud enne, sellest oli säilinud mälu, kogemus ja tunnetus. Ja vaatasid Soome poole, vaatasid teledrist, kuidas seal elatakse. Üle piiri tuli vabadus sisse mentaalselt juba ka palju varem. Teil käis pikk vastupanuvõitlus.



Indrek Ojamaa.  
Foto: Maarja Lõhmus

### **Aga kas teil ei käinud vastupanuvõitlust? Sisemiselt, peres oma vanematega?**

Meil oli tihti valikuline kõrvakuulmine, et teha seda, mis endale oluline oli. (Naeravad)

Peeter Maxa, Maarit Ploom, Martin Roots, Kati Saksniit, Anita Susi, Ell Tabur, Andres Taul, Jyri Kork, Ülle Lepasaar, Peeter Leyden, Eerika Lüdigi, Ilmar Mikiver, Anne Onu, Mardi Valgemäe.

<sup>6</sup> UNRRA – Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Abistamis- ja Taastamisadministratsioon.

<sup>7</sup> IME "Ettepanek: kogu Eesti NSV täielikule isemajandamisele" ehk IME ilmus 26. septembril 1987 Tartu ajalehes Edasi. Selle kirjutise autoriteks olid märgitud Siim Kallas, Tiit Made, Edgar Savisaar ja Mikk Titma ning nii sai see tuntuks kui nelja mehe ettepanek. Pakuti välja majandusprogrammi idee, kuidas Eesti NSV peaks saavutama majandusliku iseseisvuse Nõukogude Liidu koosseisus.

AJAKIRJANDUSE KEEL JA MÕTE



# Ajakirjandus, ajakirjanikud ja keel

Ülevaade EAAS-i arutelu esimesest osast 21. septembril 2025

Koosoleku esimese teemana arutati, mis mõjutab tänapäeval ajakirjaniku keelekasutust. Esinejad olid Eesti Rahvusringhäälingust Joosep Värk ja Eesti Ekspressist Anna Teele Orav. Küsimusi esitas Signe Ivask.

**Signe Ivask:** Loodan, et avame natuke tänapäevast ajakirjanduskeele maailma praktikute pilgu läbi. Mis esimesena pähe torkab, kui küsida, mis ajakirjanikku tänapäeval keelekasutuses mõjutab?

**Joosep Värk:** Põhimõtteliselt mõjutavad ajakirjaniku keelekasutust kõik infoallikad, olgu need siis kirjalikud või suulised. Küllap on paljud kogunud, kuidas mõnd uudist lehest lugedes või vaadates torkavad ajakirjaniku suus silma justkui kellelegi teisele kuuluvad keelelised konstruktsioonid. Poliitikute puhul on lihtsam jälitada, kes võib mingisuguse nende poolt välja öeldud mõtte algallikaks olla.

**Signe Ivask:** Palju on sul igapäevaselt ERR-i saatejuhi ja „Aktuaalse kaamera“ (AK) päevatoimetajana mahti mõelda keelekasutusele ja millegi sõnastamisele? Kui palju kasutad keeleteoimetaja abi või mõnd abivahendit?

**Joosep Värk:** ERR-is on keeleteoimetajaks Ester Põldma, kellega suhtlen „Aktuaalse kaamera“ päevatoimetajana ja vahel ka AK-ga mitte seotud asjade osas. Viimasel ajal on keeleabi vajalik ukrainakeelsete koha- või isikunimedega. AK päevatoimetajana loen reporterite lugusid ja pean vahel üle küsima, et miks on loos just selliseid väljendeid kasutatud. Peamiselt tekitavad probleemi kantseliitlikud konstruktsioonid, mis ei muuda sisu täpsemaks ega paremaks, pigem ehk sellise stiili armastajate silmis tähtsamaks ja uhkemaks.

Ega alati kantseliidi väljavõtmine ei õnnestu ka.

See sõltub toimetaja meeleseisundist, kui tundlik ta parajasti selle stiili suhtes on. Näiteks võtame väljendid „päeva lõpuks“ või viimasel ajal eriti populaarseks saanud „on laual“. Viis-kümme aastat tagasi püüti neid vältida, öeldi, et need on omased poliitikutele, kes on selle rahvusvahelisest suhtlusest üle võtnud.

Saates „Impulss“ on mul kolleeg Anna Pihl, kes õppis Suurbritannias. Tema lausetes tuleb tihti parandada ingliskeelseid konstruktsioone. Anna on ka ise sõnastamisel tundlik ja tahab olla kindel, et tema sõnavalik kedagi ei solvaks ega pahandaks. Ma olen vahel öelnud, et kellegi pahandamine pole otseselt meie probleem, sest ei me ütle ju midagi pahatahtlikult.

**Signe Ivask:** Kui kriitilised ja sõnade tähendust kaaluvad on su kolleegid sinu hinnangul?

**Joosep Värk:** Inimese enda keeletunnetusest, sellest, kui head nad olid põhi- või keskkoolis eesti keeles, sõltub erakordselt palju. Kes tõenäoliselt kirjutasid häid kirjandeid, on keele suhtes tundlikumad, märkavad erinevaid vigu ja kohti, kus saaks paremini. Mina ei olnud hea kirjandikirjutaja.

Mõjub see, kui palju inimesed loevad erinevat tüüpi raamatuid. Inglisekeelsete raamatute lugemine ei muuda hea keeletunnetusega inimesi keele suhtes tundetumaks, vaid on näha, kuidas nende keel on rikkam, nad ei võta kuskilt lihtsalt konstruktsioone üle.

Vähem lugevate inimeste puhul on märgata suuremat vastuvõtlikkust just ingliskeelsetele väljenditele. Tihti teavadki nad sõna inglise keeles, eestikeelne ei tule meelde ja siis nad justkui tõlgivad otse. Otsetõlkimise viga lööb välja ehk ka siis, kui just on loetud ingliskeelset teksti. Näiteks ühes „Välitunnis“ Jonatan Vseiovi kasutatud sõna „desperaatne“ tundus üsna jabur.

**Anna Teele Orav:** Ma töötasin uudistes enne digipööret, selle ajal ja pärast. Digipöörde alguses tekstide kvaliteet kannatas, sest veebis omamoodi võisteldi selle nimel, kes esimesena uudise üles saab. Aga ühel hetkel tehti otsus, et ka keel on oluline. Kuigi me mõnikord ikka veel teeme jaburaid vigu, siis erinevus umbes viie aasta taguse ajaga on nüüd olemasolev pidev Teamsi *chat* keeleteimetajatega. Sealt käivad läbi kõik Delfis ilmuvad lood. Kui avaldamisega on aega, tehakse keelekontroll enne ilmumist, aga kui tegemist on ajakriitilise looga, siis õigekirja kontrollitakse ja parandatakse hiljem. Kõik Eesti Ekspressi artiklid kontrollitakse enne ilmumist, sest aega on rohkem.

Vajadus muuta suhtumist keeleprobleemidesse tuli uuringuist ja tagasisidest lugejatelt, keda meie hulgalised kirjavead häirisid. Leidsime, et kui kunagi nimetati Delfit „peldikuseinaks“, siis pidevate kirjavigadega taastoodame ise seda müüti. Minu meelest on nüüd uudiste kvaliteet paranenud.

Ajakirjaniku keelekasutust mõjutavad ka omad eelarvamused teema või intervjueeritava suhtes. Me võime ju püüda neid varjata, aga kindlasti on igal ajakirjanikul hästi tugevad arvamused, näiteks Eesti poliitikast, välispoliitikast. Need eelarvamused võivad vahel teksti sisse lipsata või saab neid välja lugeda ridade vahelt. Toimetaja loeb küll teksti üle, aga tal võib ju olla sama maailmavaateline hinnang.

**Joosep Värk:** Minu meelest oleme jõudnud ajajärku, kus ajakirjanikud on suhteliselt otsekoheselt poliitilised. Seda on näha teemavalikust, arvamusalgude sõnavalikutest, ka uudislugudest. Ameerika Ühendriikides on see trend jõudnud juba väga kaugele. Eestis võimendab üleüldist trendi see, et üks väljaanne on end selgelt maailmavaateliselt defineerinud. Mind isiklikult pigem ajakirjanike vaba ideoloogilisus häirib.

**Anna Teele Orav:** Aga keelekasutust mõjutab ka kohtuga ähvardamine, mida umbes viimase viie aasta jooksul on aina enam olnud. Peamiselt teevad seda inimesed, kellel on võimalus kaebusega kohtusse minna – kuna see on kallis lõbu nii kaebajale kui ka kaebalusele, siis päris igaüks seda ei tee. Delfi meedial on kogu aeg mingid kaebused käsil. Kõik kaebused ei jõua kolmeastmelise kohtuni, aga meie juristil on väga palju tööd.

Isegi olen mõne keerulisema, konfliktsema loo

puhul juristiga koos enne avaldamist hinnanud, kas minu kui ajakirjaniku kogutud tõendite põhjal on võimalik näiteks kasutada kindlat kõneviisi, kas ma saan kirjeldada mingisuguseid detaile.

Olukord on üsna karm. Meil on olnud ka juhtum, kus kohtus vaieldi, kas koerakuut oli ühe- või kahekordne.<sup>1</sup> Ajakirjanikule tundus, et kuut oli kahekordseline, kuigi ei olnud.<sup>2</sup>

Kui inimene leiab, et tema õigusi riivati, tal on raha ja aega, siis lähebki ta kaebusega kohtusse. Kui ta leiab artiklist veel mõne valesti läinud detaili, siis tekib ka suurem võiduvõimalus. Me peame selliste asjadega arvestama. Me oleme mõne detaili või inimese täisnime mõnikord enne avaldamist ka eemaldanud, et me ei oleks haavatavad hagemiseks.

Ajakirjandusäri vaatenurgast peab ju arvestama, et lugu ei tooks rohkem kahjumit kui kasumit. Üks kohtus käik läheb firmale maksma tuhandeid eurosid. Meil on ka suurepärase advokaat, kelle tunnitasu on väga kõrge. Kuna protsess on kallis, on lihtsam loobuda detailidest, muuta tekst pehmemaks, üldsõnalisemaks.

Rikkalik keelekasutus, mida tahaks tekstidesse panna, kannatab, kui pead ajakirjanikuna iga oma-dussõnagi taga sada protsenti olema. Näiteks tundub sulle, et kellegi kleit on roosa, aga vastaspool oskab kohtus ära tõestada, et oli punane, ja meid võita. Iga loo puhul seda probleemi ei ole. Kuid tekib taju, mis on plahvatusohtlikumad teemad ja kes on inimesed, kelle puhul võib aimata, et sealt võib tulla kohtukutse.

**Marju Lauristin:** Mis juhul on võimalik kohtusse kaevata teemal, kas kleit on roosa või punane? Ma saan aru, et ajakirjanikku saab kohtusse kaevata laimuseaduse alusel, riigisaladuse avaldamise või mingite ähvarduste pärast, aga mis paragrahvi alla käib kleidivärv?

**Anna Teele Orav:** Kui ajakirjanik esitab seda kui faktiväidet. Ei kirjuta mitte, et „mulle tundub kleit roosana“, vaid, et „inimene X tuli roosas kleidis“. Kui siis see artikkel häirib inimest X, saab ta kinni haarata detailist, n-ö ebaõigest faktiväitest, mille üle tema arvates saab kohtus vaielda. Näiteks toob ta stiilieksperti, kes ütleb, et kleit oli kindlasti punane, ja võibki võita. Nagu eespool jutuks oli, on Ekspressil olnud koerakuudi korruste teemaline vaidlus.

<sup>1</sup> Kivi, K. (2022). Telesaade vaeste aitamisest tegi produtsent Kristi Nilovist jõuka inimese. *Eesti Ekspress*, 25. aprill. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/81871973/telesaade-vaeste-aitamisest-tegi-produtsent-kristi-nilovist-jouka-inimese>.

<sup>2</sup> Eesti Ekspress avaldas ebaõigeid faktiväiteid. *Eesti Ekspress*, 23. august 2022. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120055138/eesti-ekspress-avaldas-ebaõigeid-faktivaiteid>.

**Joosep Värk:** Sõltub, mida selle kahekordse koe-rakuudiga üritatakse väljendada. Võibolla tunneb inime, et teda naeruvääristatakse, näidatakse pillajana, kel on ka koeral nii kallis ja ilus kuut. Põhjendusi ikka leiab.

**Marju Lauristin:** Sellised kaebused on mingis mõttes juba perversseks muutumas. Teiselt poolt ei jõua sinna mõni asi, mida peaks kohtus arutama, näiteks andmekaitse. Mida saab siin ajakirjanikkond teha? Ajakirjanikud peaksid end rohkem kaitsma. Õigusruumi suhtes on ohtlik, kui asjad, millel ei ole kriminaalset või õiguslikku sisu, risustavad süsteemi ja arutelu. Need teemad, mis tegelikult on ohtlikud ja riivavad inimese õigusi, kaovad prügi sisse ära. Teilgi tundub prügi üle pea kasvanud olevat.

**Joosep Värk:** Üks näide üsna absurdsest kaebusest on mul Postimehe ajast. Minu kolleeg Mari Mets käis Pillapalu metsatulekahjust reportaaži<sup>3</sup> tegemas ja rääkis kahe kohalikuga, kes kiitsid oma tööandjat, kes oli lubanud nad töö ajast kustutama. Nad nimetasid nii enda kui ka tööandja nime ja tegevusala. Igati positiivne lugu. Aga tööandja helistas järgmisel päeval ja karjus Mari peale, et kust ta teab, kes need mehed olid, et nad just seal firmas töötavad.

Me ütlesime, et meil on nad ju pildil ja nende ütlesed olemas, me ei hakka ju midagi välja mõtlema ühes reportaažis. Seal oli probleem selles, et äriregistris oli üks tegevusala, ütleme näiteks hauakivide valmistamine, aga intervjuus öeldi näiteks, et müüvad lilli. Omanik lubas faktiväidete esitamise pärast kohtusse kaevata. Siis me küll leidsime, et hea meelega vaidleks selle läbi, aga kohtusse see vist ei jõudnud.

Ka mina olen kokku puutunud ähvardustega. Kui olen kindel, et ähvardajal mingit võiduvõimalust ei ole, siis on lihtne öelda, et võtke ühendust meie juristiga sel numbril või meiliaadressil, sest see õigus teil on. Kui on natuke kahtlasem tunne, siis peetakse läbirääkimisi ja see võib mõjutada edaspidist keelekasutust. Kuni kaebust arutatakse, võidakse teemast rääkides valida varasemast neutraalsem toon. Võib-olla peaks ki see nii olema.

2019. aastal jõudis üks minu osalusel tehtud lugu<sup>4</sup>

kohtusse. Mina ise kohtus kohal ei käinud, istungitel osales meie väga hea esindaja Paul Keres. Mõnes mõttes ei olnud see klassikaline ajakirjaniku hagemisjuhtum, sest mina ei toetanud teksti avaldamist sellisena, nagu see ilmus, ja ma ei tahtnud ka hagemise vastu võidelda. Kuid teistel osalistel oli suurem sõnaõigus ja lugu läks trükki. Inimene oli juba enne avaldamist ähvardanud, et kaebab meid kohtusse, ja pärast loo ilmumist ta tegigi seda. Rong jäi pidama ringkonnakohtus.<sup>5</sup> Postimehes saadi aru, et meil oli siiski loo kaitsmiseks liiga nõrk argumentide baas ning riigikohtust tuleks pretsedentne lahend, mis edaspidi oleks ajakirjanikele väga halb.

Kuid hoolimata sellest, et lugu oli minuga seotud, olen seda meelt, et ajakirjanikud ei saa olla isiklikult vastutavad samamoodi nagu prokurörid, kohtunikud või muud sarnased ametikohad. Mind üllatas esimese astme kohtu otsus, mille tegi Vallo Kariler, kes on endine prokurör.

Seetõttu võinuks ta aru saada, milline on ajakirjaniku kui isiku roll loo avaldamisel. Ajakirjanik töötab loo kallal, aga n-ö ruupor ei ole tema, vaid toimetuse käes. Toimetus on see, kes otsustab, mis lehte või veebi pannakse. Ajakirjaniku vastutus on n-ö sotsiaalse hukkamõistu tasemel, mitte varaline. Varalist kasu saab väljaandja ja neil on ka vastutus.

Mul on hea meel, et Riigikogus ühes teises, Eesti Ekspressi ajakirjanikke ja prokuratuuri puudutavas loos oma otsuses seda mõista andis. Nende hinnangul pidanuks prokuratuur oma trahviotsust paremini põhjendama.<sup>6</sup> Mulle meeldiks, kui Riigikohus ütleks otse, et ajakirjanikku kui isikut ei saa vastutusele võtta, välja arvatud mõned erandjuhtumid, mis seotud selge isikliku pahatahtlikkuse ja oma võimupositsiooni ära kasutamisega.

Vastutavad ajakirjandusväljaanded, mis on praeguse ni oma rollist nii ka aru saanud. Kuigi meilt mõistetati isikutena välja kaebaja kasuks rahaline hüvitis, tasus selle Postimees.<sup>7</sup> Muide, otsuse jõustumise ajal ei toetanud ei mina ega teine autor, Risto Berendsen, enam Postimehes, nii et mõnes mõttes oleks nad võinud jätta meid räästa alla.

**Anna Teele Orav:** Umbes aasta tagasi käis meie

<sup>3</sup> Mets, M. (2018). Selle nädala sangarite võitlus kümnendi põlenguga. *Postimees*, 15. juuni. <https://www.postimees.ee/4504530/selle-nadala-sangarite-voitlus-kumnendi-polenguga>.

<sup>4</sup> 8. juunil 2017 avaldas Postimees Risto Berendseni ja Joosep Värgi artikli „Bordelliärika kautsjoni korraldas Sarapuu väimees“. Artikkel ei ole enam veebibist leitav.

<sup>5</sup> Pärli, M. (2019). Pretsedent loodud: kohus pani artiklite eest vastutama ka ajakirjanikud. *ERR*, 7. november. <https://www.err.ee/1000781/pretsedent-loodud-kohus-pani-artiklite-est-vastutama-ka-ajakirjanikud>.

<sup>6</sup> Riigikohus: prokuratuur peab ajakirjanikele trahvi taotlemist usutavalt põhjendama. *Riigikohus* 31.jaanuar 2023. <https://www.riigikohus.ee/et/uudiste-arhiiv/riigikohus-prokuratuur-peab-ajakirjanikele-trahvi-taotlemist-usutavalt-pohjendama>.

<sup>7</sup> Postimehe vastutav väljaandja: ajakirjanikud ei pea ise maksma väljamõistetud hüvitist. *Postimees*, 8. november 2019. <https://www.postimees.ee/6820993/postimehe-vastutav-valjaandja-ajakirjanikud-ei-peat-ise-maksma-valjamoiistetud-huvitist>.

maja jurist selgitamas, kuidas kirjutada nii, et sind kohtusse ei kaevataks. Ta soovitas konfliktsemate ja ohtlikumate lugude puhul pikka aega alles hoida kõik märkmed ja helifailid, ka siis, kui lahkud mõnda teise väljaandesse või koguni hoopis ajakirjandusest. Teemat arutades selgus, et mõnelgi ajakirjanikul pole ühestki oma tehtud loost materjale alles. Siis tekkiski põhimõte, et kõik tuleb dokumenteerida, konfliktsemad telefonikõned salvestada, muidugi luba küsides. Kohtusse oleks väga riskantne minna ainult väitega, et keegi ütles midagi.

Jurist soovitas vältida ka ilukirjanduslikku kirjutamist. „Ilukirjanduslik“ ei tähenda siin väljamõeldut. Toimetajad Ekspressis on alati pigem eelistanud ilukirjanduslikku, laia sõnavaraga, detailirohket teksti. Küll mitte niimoodi, et kohtusse kaevatakse.

Mida see päevast päeva, aastast aastasse lugusid kirjutava ajakirjanikuga võib teha? Ma arvan, et muudab natuke tuumemaks, tuhmimaks, vaoshoitumaks. Lihtsam on võtta positsioon, et „ma teen parem igavalt, aga vähemalt on see seaduslik“. Võetakse vähem riske, kuigi oleks lahedam kirjutada värvikalt või teha mõni julge eksperiment. Näiteks selline, nagu oli Madis Jürgeni kuulus oma auto ärandamise eksperiment,<sup>8</sup> kuigi see pole keelekasutuse, vaid julguse näide. Mulle tundub, et julgust jääb aina vähemaks, sest pidevalt on sellised jubeda, aastaid kestva kohtuteekonna ohu pilved pea kohal. Kõige hullem ongi ehk see, et protsessid kestavad nii kaua ja sa ei tea, millega see lõpeb.

**Joosep Värk:** Ilukirjanduslikkusest rääkides: märkan, et viimaste aastakümnete trendina on kõik lood olemuslikud, n-ö *feature*’likud. Sellist puhast agentuuriuudist, kus on esikohal info, nii nagu Reuters oma reegliraamatus<sup>9</sup> ette näeb, kohtab Eesti ajakirjanduses suhteliselt vähe. Isegi BNS-i uudistest leiab konstruktsioone, mis väljuvad agentuuriuudise formaadist. Eks Priit Pullerits ju õpetas ka meile 2011. aasta kevadel aktiivselt sellist *feature*’likku algust.

**Anna Teele Orav:** Minu arust see on just väga hea, sest infoülekülluses silmapaistmiseks peab esitama infot haaravalt. Me võistleme ju paljudega – kui inimene läheb õhtul koju ja valib, kas ta vaatab näiteks Netflixit, Instagrami suunamudijaid või Delfit ja ETV-d.

**Joosep Värk:** Nii võib teha pikemaid lugusid ja formaate, nagu Eesti Ekspressis on. Aga igapäevaste uudiste puhul eelistaksin, et lugeja saaks kiiresti haarata, mis on objektiivne info ja mis kirjutaja hinnang. Võib-olla on see privilegeeritud positsioon.

**Anna Teele Orav:** Info ja hinnang peavad olema lahus, aga arvan, et ka objektiivset infot saab esitada haaravalt, kuigi see võib olla keerukam töö.

**Signe Ivask:** Kui kriitilisena suhtub auditoorium teie, ajakirjanike keelekasutusse?

**Anna Teele Orav:** Mul on pigem probleem ennast häälekalt väljendava auditooriumiosa keelekasutusega. Pean silmas neid, kes kommenteerivad Facebookis või Delfi kommentaariumis, saadavad meile vihjemeile. Ma ise pole saanud palju sellist tagasisidet, välja arvatud üks kord, kui kirjutasin keelest, eestlaste ropendamise kohta. Siis kiideti. Aga tundub olevat juba klassikaline arvamus, et ajakirjanduses on palju kirjavigu, kuigi seda vaatenurka faktidega alati ei toetata.

**Joosep Värk:** Mul on mulje, et see häälekas osa auditooriumist, kes kardab mingit ohtu eesti keelele ja kultuurile, ei ole reeglina ise aktiivne kultuuris osaleja. Nad ei loe raamatuid, ei vaata Eesti paremaid filme. Nende etteheited keele kohta ei ole tõsiseltvõetavad.

On üksikuid muid näiteid, kus inimesed tõepoolest on minu keelepase parandanud. Aga tihtipeale tehakse seda negatiivses vormis ehk selle asemel, et kirjutada, kuidas on õige, pahandatakse, et enne mingi väljendi kasutamist õppige käänama.

Aasta algul oli meil üks saade eesti keelest ja ÕS-ist enim valesti kasutatavate sõnade teemal.<sup>10</sup> Osalesid keeleasjatundjad ja paluti, et lõikaksime ühe osa salvestusest välja, sest üks külalistest polnud kindel, kas lause kontekstis on õige „peale“ või „pärast“. Saates samuti osalenud Valdur Mikita ütles, et ega keeleoskust ei iseloomustagi keelereeglite täpne tundmine.

**Signe Ivask:** Ühes loengus arutasime magistrantidega keeleoskuse teemat ning üks toonane tudeng arvas, et las olla vead sees, kui aga on aru saada, mida ma öelda tahan. Kuidas teie sellesse väitesse suhtute?

**Anna Teele Orav:** Kindel ei. Niimoodi võiks ju

<sup>8</sup> 1996: Autovaras Jürgeni aus ülestunnistus (2014). *Eesti Ekspress*, 13. august. Algselt ilmunud 1. novembril 1996. <https://dea.digar.ee/article/eestiekspress/2014/08/13/23.13>.

<sup>9</sup> *Reuters Handbook of Journalism* (NA). <https://mediakar.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/10/handbook-of-journalism-reuters.pdf>; *Standards and Values*. Reuters, NA. <https://reutersagency.com/about/standards-values/>.

<sup>10</sup> Värk, J. ja Pihl, A. (2025). ÕS-iga või ÕS-ita (4. hooaeg, 1. osa). *Impulss*. ERR.7. jaanuar. <https://jupiter.err.ee/1609556441/impulss>.

elus igas asjas kvaliteeti alla lasta. Ma ise kipun koha-  
ti olema pigem perfektsionist. Oma lood loen peale  
kõiki etappe, toimetamist, keeleteoimendamist veelikord  
üle, et ükski punkt ikka puudu ei jääks. Kui suhtuda  
nii, et ükskõik, küll aru saadakse, siis oleks keel nagu  
toit McDonaldsist.

**Joosep Värk:** Toimetuses on neid, kes pahanda-  
vad, kui tehakse mingi lihtsustus ja kasutusse lubatak-  
se vorme, mida neile vanasti õpetati teisiti. Kuigi ma  
ei arva, et nad eksivad, ise ma nende hulka ei kuulu,  
sest lihtsalt ei mäleta, kuidas mulle õpetati – eesti keel  
polnud keskkoolis mu tugev külg. Ma ei ole endale  
võtnud moraalselt positsiooni, kas õige on konservatiiv-  
tiivne või liberaalne lähenemine.

Aga öelda, et las olla vead? Mõnes olukorras võik-  
sin olla seda meelt. Näiteks kui keegi kasutab mõnd  
täiesti väljamõeldud väljendit, isegi mitte inglise kee-  
lest tõlgitud, aga see on arusaadav ja sõnum jõuab  
kohale. Siis seda võib pidada õnnestumiseks. Aga kui  
seda juhtub palju, võib sõnum ja mõte vigade roh-  
kuses kaduma minna. Näiteks kui mõnes ajakirjan-  
dustekstis on kaks väljendit kokku pandud, segamini  
aetud ja enam ei saa aru, mida kirjutaja mõtles.

**Anna Teele Orav:** Ekspressil on ülihea keeleteoi-  
metaja, kes ainult tundub kuri. Ükskord olin teinud  
just seda – kirjutanud kaks väljendit üheks ja ta kohe  
küsis, et „mida sa siin täpselt mõtled“. Läks aega ja  
vaidlemist, argumenteerimist, enne kui saime selge  
lause, mis oli nii keeleliselt õige kui ka minu soovitud  
efektiga. Sellepärast peabki igas toimetuses keeleteoi-  
metaja olema.

**Marju Lauristin:** Aktiivse ajakirjandus- ja mee-  
diajälgijana küsin eriti just ERR-i kohta – kas tajute,  
et teie esinemised eetris on liiga kirjutatud, kirjakeel-  
sed? Mul tekib alati kahtlus, et loete seal ettekirjutatud  
tekste maha, nagu me pidime tegema nõukogude ajal.  
Siis oli range kord, et tsensor pidi üle käima ja alles siis  
võis ette lugeda. Mäletan, kui õnnelikud me olime, kui  
tsensuur lõppes ja võisime n-ö vaba vestlust arendada.

Praegu vaatan saatejuhte ja mind häirib, et nad  
justkui loevad teksti maha, deklameerivad, see ei ole  
vaba suhtlus. Suuline *versus* kirjalik keel, seegi on kee-  
leküsimus. Ja teistpidi, Delfis ilmuvad suuliste interv-  
juude transkriptsioonid, mida ei ole toimetatud. Tekst-  
tis, mis suulisena võib olla sobiv, häirivad kirjalikuna  
lugedes lohakad väljendeid, teravused, metsa mine-  
vad laused.

Kuidas on suulise suhtluse ja kirjaliku suhtluse

vahekorra ning keelelise erinevuse tunnetamisega?

**Joosep Värk:** Mis puutub intervjuude transkribee-  
rimisse, siis ajakirjanikuna on see minu jaoks erakord-  
selt keeruline ja meeletu töö: hoida kinni inimese öel-  
dud mõttest, aga kirja panna see kirjakeelsena. Näi-  
teks mõni intervjuueeritav alustab ühe lause sees kolme  
erinevat lauset, jõudmata ühegagi lõpuni. Kuulates  
tundub see arusaadav, aga kirjutama hakates tekib  
probleem, sest ma ei saa tema eest ju lauseid lõpetada.  
See on olemuslikult absurd.

Aga eetris tekstide ettekandmise kohta arvan, et  
saated tuleb põhjalikult ette valmistada, vähem teks-  
tiliselt ja rohkem mõtteliselt ehk asjad tuleb endale  
sisuliselt selgeks teha, osata nendes orienteeruda. See  
on olulisem kui teksti olemasolu. Mu kolleegidele  
tundub olevat vaja seda kindlust, et tekst on olemas,  
juhuks kui midagi juhtub. Aga sellest tulenevalt või-  
dakse muutuda liiga mugavaks.

**Marju Lauristin:** Teine äärmus, mida esineb isegi  
AK-s, on siis, kui ajakirjanikul puudub suulise eesti  
keele kõnemeloodia. Laused tõusevad, langevad, kat-  
kevad juhuslikult. Ehk on kaks äärmust. Üks on see,  
kui selgus on liiga suur, tekst on nagu kirjalik. Teise  
puhul pole lausel pead ega saba, ega saa üldse aru, kas  
ajakirjanik teab, millest ta räägib. Mõnes valdkonnas  
on see väga ohtlik. Näiteks räägitakse uudistes muu-  
tustest tervishoius või mõnel muul inimestele iga-  
päevaselt olulisel teemal. Kui siis kuulad sellist pikka  
segast suulist puterdamist, ei saa aru, kas ajakirjanik  
on segaduses või ei oska ta end väljendada. Võib-olla  
ei nõuagi toimetuses seda, et ajakirjanik saaks aru, mil-  
lest ta räägib.

**Joosep Värk:** Probleem võib olla ka selles, et aja-  
kirjanik on küll endale teema selgeks teinud, on isegi  
liiga informeeritud, aga unustab, et vaatajale ei piisa  
mingitest ähmastest vihjetest, et aru saada. Räägime,  
et kommunikatsioonis on olulised mõlemad pooled  
ehk siis vaataja peab aru saama, mida ajakirjanik oma  
sõnadega täpselt mõtleb.

**Marju Lauristin:** Ajakirjanikele kipuvad külge  
hakkama ka teatavad poliitikute metafoorid. Praegu-  
ne tuntuim näide on „maksuküür“. Kui küsida mõne  
vaataja, kuulaja, lugeja käest, mis see on, siis vaevalt  
suur enamus teab, millest jutt. Poliitikud aga armas-  
tavad selliseid väljendeid, mis lubavad neil oma mõtet  
ähmastada, metafoorilise sildiga öelda, et midagi toi-  
mub. Ajakirjanike ülesanne oleks need sõlmed lahti

harutada ja selgitada, mida tähendab miski, millest üle libisetakse. Ei tohiks n-ö kinnismetafooridega ise kaasa minna.

**Anna Teele Orav:** Olen samuti tähele pannud, et ajakirjanikud hakkavad kasutama neile endale ammusest ajast enesestmõistetavaks saanud väljendeid. Seda tehakse raadios, teles, kirjalikes lugudes, majandus- ja poliitikauudistes. Need ei ole mõeldud inimesele, kes seda esimest korda elus loeb, kuuleb või näeb. Väga sageli nõuab nende uudiste tarbimine taustateadmist, aga see ei peaks nii olema. Kuidas saame uusi lugejaid, kui tekstis on hunnik termineid, mille tähendust nad ei tea?

**Joosep Värk:** Jah, näiteks eriti sügiseti tehakse kriitikat tegevuspõhise eelarve kohta. See hulk inimesi, kes saavad aru, mis asi on tegevuspõhine eelarve, on ikkagi väga väike. See on ka põhjus, miks tehtav kriitika hoogu ei kogu, miks eelarve tegemise põhimõtet ei muudeta. Valdav osa vaatajaid ei saa kriitikast aru, sest nad ei saa terminist „tegevuspõhine eelarve“ aru ja leiavad lihtsalt, et tore, kui midagi tehakse.

**Marju Lauristin:** Poliitikud kehtestavad ennast muidugi erakordselt osavalt selliste kinnismetafooridega, kinnisväljenditega ja juhivad ka ajakirjanikku. Nii loob esineja teemale konteksti, mille sees siis arutatakse. Tegelikult peaks ajakirjanik sealt välja murdma, kinnisväljendid lahti harutama.

Näiteks mida tähendab uue eelarve tegemine või et teeme neid ja neid reforme. Mida mõtleb mõni uus minister, kui ta ütleb, et muudame kogu süsteemi? Isegi väga haritud tavainimene ei kujuta ette, mida tähendab „süsteemi muutmine“. Pensioniindeksi muutmine ei ole süsteemi muutmine. Aga pidevalt räägitakse, et muudame süsteemi, kui midagi suurendatakse või vähendatakse. Ajakirjanik peaks tajuma

sõnatähenduse täpsust ega lubama ebamääraste väljenditega endaga manipuleerida.

**Joosep Värk:** Korraks sõnatäpsusest eemaldudes – mind häirib, kuivõrd julgelt ja kindlalt räägitakse ajakirjanduses erakondade reitingutega seoses tulevikust. Nii väljutakse poliitikakirjeldaja rollist ja muutatakse poliitikakujundajaks. Analüüsi alusel väites, et mingi areng on kindel, taastoodetakse reaalsust kuulajate ja vaatajate peades. Julgelt analüüsitakse ka reitingute muutuste põhjusi ja väidetakse, et see mõjutas seda toetust nii ja teisiti, kuigi mingit tõestust ega kontrollitavust ei ole ega tule.

**Marju Lauristin:** Siin jõuame keele ja diskursuse juurde. Eesti keeles on ju võimalik kasutada tingivat, kaudset, kindlat ja käskivat kõneviisi. Mõnikord faktiliselt üsna selgetele ja kindlatele asjadele pannakse keeleline kahtlus taha. Näiteks öeldakse „olevat nii“. Sel on kallutatud iseloom, see sõltub teatud allikatest ja teemadest.

Sama on võimalik luua kirjalikus tekstis lihtsalt stiililiste vahenditega ja nii, et kohus ka ei saa kinni hakata. Joosepi nimetatud agentuuristiil on teatava piirini oluline. Me peame oskama edastada neutraalset fakti just sellena. Ma ei pea õigeks küll sedagi, kui öeldakse, et ajakirjanik ei tohi oma suhtumist üldse väljendada, aga see peab olema žanriliselt põhjendatud.

Selgus, mida ja kellele ma räägin või kirjutan, on väga oluline. Lohutuseks ütlen, et värske lugejauuringu uutest tüpoloogiatest tuli välja, et – nagu Joosep kirjeldaski – pidevalt ja väga kurjalt kommentaariumites ning sotsiaalmeedias õiendajad on need, kes vähem loevad. Ilmselt väljendavad nad oma frustratsiooni mitte ainult selle tegelikkusega, vaid ka iseenamaga. Nii et seda ei maksa alati tähele panna.

# Aeglane ajakirjandus: kas ja kuidas on see meil ja praegu võimalik

Ülevaade EAAS-i arutelust 21. märtsil 2025

Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi veebikoosolekul arutati aeglase ajakirjanduse võimalikkust ja võimalusi Eestis. Praktikuist esinejaiks olid uuriva meediabori „Levila“ asutaja ja tegevjuht Daniel Vaarik ning nii paberil kui ka digitaalselt ilmuva ajakirja Edasi asutaja ja peatoimetaja Janeck Uiho. Filosoofilis-analüütilist vaadet pakkus Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi aeglase ajakirjanduse tuleviku uurija Virgo Siil. Arutelu juhtis Levila toimetuses Sulev Valner.

**Sulev Valner:** Oleme siin Eesti ühes juhtivas meediamajas, Levila toimetuses Tallinnas Telliskivi linnakus. See on muidugi väikse irooniaga öeldud, et see on üks meediamaju – praegu seda võib-olla Postimehe ja Delfiga ikka ei võrdle, aga vaadates tulevikku, mine tea ...

Siin ringis me ei pea väga palju üksteist veenma, et nii Eesti kui ka kogu maailma ajakirjandus on viimasel paaril aastakümnel pidevalt otsinud uut tasakaalu, oma kohta paberajakirjanduselt veebi üleminekul, sotsiaalmeediaga toimetulekul. Peamiselt just koos veebiajakirjandusega on tekkinud kiirus, info üleküllus, auditoriumi killustumine koos teatava pealiskaudsusega. Võiks tuua paralleeli kiirtoiduga, millest inimesed saavad küll kiiresti hädavajalikud kalolid, kuid midagi jääb puudu.

Ka ajakirjanduses on tekkinud selline tunne, et siinse nii-öelda kiirtoidu kõrvale või koguni alternatiiviks peaks pakkuma aeglasemat ajakirjandust. Mõtestame ja arutame täna siin, kui palju aeglases ajakirjanduses on põhimõtteliselt uut või on mõni osa sellest hästi ära unustatud vana. Mis mõttes see ajakirjandus aeglane on? Ilmselt ei ole aeglase ajakirjanduse mõte fredjüssilik molutamine. Aeglus ei pea tähendama seda, et mõni asi ei saaks kiiresti tehtud.

Alustame Levilast. Mis see on ja kuivõrd on see aeglane ajakirjandus? Edasi on seda enda motona rohkem rõhutanud.

**Daniel Vaarik:** Mina ei ole aeglase ajakirjanduse motot kordagi kasutanud. Kolleegid ütlesid, et see on ju nii kena termin, aga minu jaoks on „aeglane ajakirjandus“ pigem nišitermin. Kuigi me oleme väike väljaanne, ei ole me end kunagi defineerinud nišiväljaandena, vaid meie auditorium on võimalikult lai. Seega iga asi, mis kipub meid nišistama, on mulle alati olnud vastukarva.

Pealegi on mul tunne, et „aeglane“ tähendab natuke ka aeglase taibuga või mitte päris kõige teravamalt tüüpi. See on üks pool, kus mul on selle mõistega kõhkusi.

Teisest küljest oleme siiski vastu võtnud selle sildi, kui seda pakutakse. Juba meie esimesest loost saadik kõik räägivad, et Levila on aeglase ajakirjanduse portaal. Siis olen mõelnud, et „aeglane“ tähendab seda, kui palju aega me paneme loo sündimisse. Miski muu seal väga aeglane ei ole. Kui mingi lugu on pikk, siis ei pea see ka aeglust tähendama.

Levila algusaegadel sain aru, kui ekslik on väide, et inimesed ei tarbi pikki lugusid. Pigem vastupidi. Inimesed tarbivad isegi ülipikka sisu, ajakirjanduslikke dokumentaalsarju nii videos kui ka audios, võib-olla natuke vähem tekstina.

Pikkade asjade puhul on toimunud struktuuriline muutus, mida inimesed peavad meeldivaks ja mida nad tahavad kasutada, lugeda, vaadata või kuulata. Nimetaksin seda montaažirütmiks. Sul võib olla kümnetunnine lugu, aga selle sisemine montaaž peab olema hea. Näiteks kui loos umbes 40 sekundi jooksul ikkagi mitte midagi ei juhtu, kui ei teki liikumist, tegusid või pööranguid, on lihtsalt kirjeldus, siis see ei ole teksti moodne struktuur.

Seega kui aeglane ajakirjandus on lihtsalt põhjalik ajakirjandus, millel võivad olla ka pikemad vormid, ja küsimus on, kas see on tänapäeval võimalik, siis arvan, et on väga võimalik. Aga selle tegemiseks peab

aru saama, mis on tänase meediatarbija ootus rütmile ja sisemisele struktuurile. Väline struktuur ei ole minu meelest üldse oluline.

Levila suurimad fännid, nii kaks-kolm tuhat inimest teavad sageli vaid meie pikki lugusid, mida nad kuulavad Spotifyst. Aga meie kogutoodangust on sellised pikad lood võib-olla 40%. Teeme ka palju lühilugusid, mida avaldame teistes kanalites ja teistmoodi.

Meid ei huvita loo pikkus, vaid oluline on anda inimesele tunne, et see lugu esindab päriselt teda, olgu allika või tarbijana. Mulle tundub, et nii-öelda suur meedia proovib inimest õpetada. Meie proovime inimest esindada ja tõmbame õpetamist võimalikult maha. See on viinud ägedate kogemusteni, kus inimesed veel aastaid räägivad meie lugudest.

Oleme tootnud mitusada lugu ja mõni neist jääb inimestele surmani meelde. Aeglase ajakirjanduse üks definitsioon võiks olla seegi, et lugu on pikka aega relevantne. Näiteks kui Delfis on 300 uudist päevas, siis meie suudame teha ühe loo kuus. Aga kui meie lugu jääb 40 aastaks inimesele meelde, mis siis veel tähtsam on? Või isegi üheks aastaks. Minul isiklikult on meeles mõned mind teismelisena väga mõjutanud lood. Ma ei mõtle neile iga päev, aga iga kuu käib korra läbi mingi seos. Hariduseski jääb tippkogemus trennist või tunnist meelde kauaks.

Näiteks ühele põlvkonnale arstidest hääle andnud „Lahkumisintervjuu“<sup>1</sup> aktiivne aeg, kus sellest räägiti igal arstide konverentsil, oli vähemalt poolteist aastat. Praegu loeb seda umbes 300 inimest kuus, aga alguses oli lugejaid 75 000 kandis. Ehk aeglase ajakirjanduse üks parameeter on pikk mõju.

Inglise keeles on *slow*, aga on ka *long form*, *long impact*. Neid termineid, mis sisustaks aeglase ajakirjanduse mõistet, võiks olla palju. Meid võite sisse lugeda küll, kui see ei ole selline natuke tühm ja teosammul liikuv nentiv ajakirjandus.

Eks meilgi on raske olnud. Me oleme fond, mis toetab ajakirjandust ega räägi esimese asjana kasumist. Oleme jätnud lahti väikese ukse, juhaks kui mõtleme välja mõne uue mudeli uudiste edastamiseks. See võiks olla *start-up*, meie tasuline lisa. Aga praegu on toetuste leidmine stressirohke. Ma olen öelnud, et me ei peagi tegutsema pikaajaliselt. See on üks erinevus meie ja näiteks Postimehe või ERR-i vahel. Levila on juba kauem olemas olnud kui paljud Eesti meedia kanalid, aga me ei sea eesmärgiks pikaajalisust, vaid meie lugude võimsust ja et siinsed inimesed saaksid elus edasi liikumiseks parima stardiplatvormi siis, kui Levila mingil põhjusel enam raha ei saa, lõpetab eksis-

tentsi.

Äkki see institutsioonipõhisus ongi mingis mõttes natuke kivistunud. Täna maailmas ju räägime sellest, et inimesed võiksid liikuda ja teha korraga paljusid asju. Et kramplikult historitsismi külge klammerdudes ja iga hinna eest alles olemist taotledes võid hakata tegema selliseid vahel päris koledaid mõõndusi. Ma mõistan, et mõned asjad peavad iga hinna eest olemas olema. Näiteks Ekspress Grupp, mis on kriisi ajal teinud head tööd, on end kasumisse võidelnud. Aga teisest küljest me ei pea kõik sellised olema. Võime ettevõtlikkuse mõttes olla oportunistlikumad ja öelda, et teeme, kuni saame. Lõpp ei oleks mitte läbikukkumine, vaid olemasolu oli edulugu.

**Sulev Valner:** Kui palju jääda mõiste defineerimisel kinni sõnadesse „aeglane ajakirjandus“?

**Virgo Siil:** Oma doktoritöö uuringuis tuginen ma kahele Eesti toredale väljaandele nagu Edasi ja Levila, pluss see, mis toimub ja mida uuritakse mujal maailmas. Põhieesmärk on otsida kohaliku juhtumiuuringuga vastuseid sellistele suurtele küsimustele: miks, mida ja kuidas keegi selle ajakirjanduse juures teeb või tarbib. Lähenen võimalikult mitmetahuliselt – asutajad, rahastajad, autorid, auditoorium. Kuna tahtsin näha ka, mis väljund on tegevustel ja kui palju teod kattuvad sõnadega, siis olen teinud veidi diskursuseanalüüsi kummagi väljaande Facebooki postitustele, mis hõlmavad pealkirja, visuaali, juhtlõiku.

Minu vastus küsimusele, kas aeglase ajakirjandusel on tulevikku, oleks jah. Aeglase ajakirjandusega seotud vorme on erinevaid – *new journalism* ehk uusajakirjandus, konstruktiivne või narratiivne ajakirjandus, uuriv ajakirjandus. Kattuvusi on kindlasti kõigi nende erinevate vormidega.

Aga ajakirjandus lähtub ikkagi oma põhimõtetest, mida Daniel siin ka juba puudutas.

Minu jaoks on ajakirjanduse eesmärgi tuumaks oma tegevuse mõtestamine ja sotsiaalne vastutus. Sotsiaalse vastutuse teoorias loetletakse muu hulgas ajakirjanduse sellised eesmärgid, nagu avalikkuse informeerimine ja vajaliku teabe andmine, aga ka ellujäämine ja rahastus. Aga aeglase ajakirjanduse olemuse prioriteet on sotsiaalne hüve. Nagu Daniel ütles, et hambad ristis ei pea ellu jääma.

Minu intervjuudest asutajate, rahastajate ja auditooriumi liikmetega tõuseb alati esile see, kuidas autorid mõtestavad oma tegevust – kelle jaoks seda lugu tehakse ja kui mahukas töö sisse pannakse. Tuleb esile

<sup>1</sup> Tohver, P. (2023). Lahkumisintervjuu. *Levila*. Detsember. <https://www.levila.ee/tekstid/lahkumisintervjuu>.

ka aeglus kui aja maha võtmine. Seda juba teemavaliikul – kas see on väärt minu aega, auditooriumi aega, allikate aega.

Põhjuste mõtestamine hakkab juba enne, kui lugu tegema hakatakse, ja see kandub edasi kõigisse teistesse etappidesse. Mitte ei mõelda, et paneme sinna mingi kuulsuse, saame hästi ruttu intervjuu mingilt poliitikult või popstaarilt, suur hulk klõpse tuleb ning võib-olla selle kõrval siis leidub ka natuke sisu. Enda olemuse mõtestamine ja oma lugude mõtestamine on kindlasti selle nähtuse keskmes.

Vaadates tulevikku, võib väita, et aeglast ajakirjandust on vaja. Auditooriumi liikmena ma ise tunnen puudust sellisest ajakirjanduse vormist. Nii minu intervjuud auditooriumi liikmetega kui ka mujal maailmas tehtud uuringud näitavad, et publik on olemas.

Ka autorid tunnevad vajadust aja maha võtmise võimaluse ja teemaga põhjalikumalt tegelemise järgi. Minu jaoks oli üllatus, et auditoorium märkab seda pingutust, mida autorid sellistesse lugudesse panevad. Nad töid intervjuudes positiivsena esile, et ajakirjanikud on viitsitud pealinnast kaugemale minna, allikaid välja otsida, nendega tööd teha.

Auditooriumi profiilist rääkides on sellise ajakirjanduse tarbijad kindlasti väga meediapädevad, ajakirjandusteadlikud inimesed. Nad on kas ise olnud allikad, kaasautorid või siis spetsialistid, kes jälgivad tähelepanelikult oma valdkonna kajastust ajakirjanduses. Nad tajuvad ka ajakirjanduse toimemehhanisme ja teavad kriitikat tehes, kust massimeedia probleemid tulevad, millised meediamajanduslikud hoovad neid mõjutavad.

Auditooriumi profiili väga uuritud ei ole, mistõttu ma seda teha tahtsingi. Meie kultuur on küll teistsugune, aga võrdluseks on siiski üks Ladina-Ameerika aeglase ajakirjanduse auditooriumi uuring, kust tuli välja, et selle vormi hindaja on pigem kõrgema haridusega, tõmbekeskuste lähedal, kultuuri- ja ühiskondlike huvidega. Nad otsivad aeglasest ajakirjandusest sotsiaalseid teemasid.

Mujal maailmas – Ladina-Ameerikas, Euroopas – on aeglase ajakirjanduse projektid ja katsetused olemas. Näiteks on The Guardianis aeglase ajakirjanduse ehk *long read*'i, pikema ja aeglasema vormi osakond

olemas. New York Times on teinud projekte. Norras olid väga populaarsed avalik-õigusliku televisiooni, NRK aeglased projektid rongi ja praamiga. Nagu Daniel ütles, turg on olemas ja inimesed on valmis.

**Daniel Vaarik:** Meie ei tee oma tööd kindlasti mitte sellisele publikule. Nemad satuvad meie auditooriumisse pigem kogemata. Ma olen nõus, et see publik on olemas, aga neile teevad aeglasi vorme teised väljaanded.

Meie oleme õnnelikud, kui tabame ja kõnetame publikut, kes tavaliselt ei tarbi selliseid asju, kui oleme andnud neile hääle, esindatuse. Näiteks seesama „Lahkumisintervjuu“, „Alkoholi lapsed“,<sup>2</sup> „Estcoy-8“<sup>3</sup>, isegi „Trail Baltic“<sup>4</sup> – need kõik kaasavad inimesi, kes ei ole tegelikult sinu kirjeldatud sihtrühma liikmed. Nad ei ole teadlikumad.

Võtame näiteks JJ-Streeti uurivad lood.<sup>5</sup> Me saame massiliselt kirju, mille võib-olla kirjutas 12-aastane, mis on täis kirjavigu, aga nad lihtsalt tahavad kirjutada, et „vaata, meil oli selline lugu“. Siis tunneme, et teeme midagi teistmoodi, jõuame inimesteni. Me teeme neile inimestele selliseid lugusid, mis neid haaravad ja päriselt kõnetavad, räägivad nende elust. Sellega me erineme.

**Sulev Valner:** See ei ole niisugune gurmeeajakirjandus.

**Daniel Vaarik:** Ei, me paneks kohe kinni, kui nii oleks. Või prooviks muutuda.

Ma näen osa ühiskonna infoüleküllastumist. Kui ma vaatan inforikkaid inimesi Eestis, siis neil on *paywall*'i tagant asjade ostmiseks raha. Küllastades oma kultuuriinimestest sõpru, näen, et nad loevad Vikerkaart, New Yorkerit ja muud. Siis mõtlen, et milleks neile veel üks *long read*'i kanal. Et tegelikult oleks seda pikka või pigem kõnetavat vaatamist, kuulamist vaja viia nendeni, kelle jaoks on need teemad olulised ja kes tahavad neisse siseneda.

Mulle tundub, et praeguses meediasüsteemis neid kogemata isegi blokitakse. Üks blokk on maksumüür, mis majanduslikult on arusaadav. Suur osa meediast on ettevõtlus. Aga on selline märkamatu pimekoht

<sup>2</sup> Epner, E. (2020). Alkoholi lapsed. *Levila*. Veebruar. <https://www.levila.ee/raadio/alkoholi-lapsed>.

<sup>3</sup> Tikan, E. (2022). Estcoy-8. *Levila*. Jaanuar. <https://www.levila.ee/video/estcoy-8>.

<sup>4</sup> Körver, M., Mets, M., Eplik, K., Vaarik, D., Murd, J., Männik, M. (2023). Trail Baltic: väljasõit rohelisse. *Levila*. Mai. <https://www.levila.ee/video/trail-baltic-valjasoit-rohelisse>.

<sup>5</sup> Jefimov, L.-M., Pärnist, M. (2024). „Ära vanematele räägi“: JJ-Streeti tume pool. *Levila*. Oktoober. <https://www.levila.ee/raadio/ara-vanematele-raagi-jj-streeti-tume-pool>; Ruuda, L. (2024). Riik asub JJ-Streeti uurima. *Levila*. Detsember. <https://www.levila.ee/tekstid/jj-street-nadal-hiljem>; Pärnits, M., Jefimov, L.-M., Vaarik, D. (2025). Miks ma lahkusin JJ-Streetist. *Levila*. Veebruar. <https://www.levila.ee/video/miks-ma-lahkusin-jj-streetist>; Ruuda, L. (2025). JJ-Streeti skandaali kronoloogia. *Levila*. Märts. <https://www.levila.ee/tekstid/jj-streeti-skandaali-kronoloogia>; Ruuda, L. (2025). JJ-Streeti kauaoodatud raport: mida saime teada? *Levila*. Märts. <https://www.levila.ee/tekstid/jj-streeti-kauaoodatud-raport-mida-saime-teada>.

– ultraradikaalsed tasuta *long-form*'i pakkuvad väljaanded. Meie proovime pakkuda nende kõrvale mitteradikaalselt positsioonilt kõnetavat ja vahel ka pikka sisu.

Ma pigem tahaksin sinu kirjeldatust eemal olla. Aga ma tean, et ka selline aeglane ajakirjandus on olemas.

**Virgo Siil:** Minu uuringu põhjal ei saa iseloomustada kogu Eesti aeglase ajakirjanduse auditooriumi, sest fookusintervjuude valim oli väike.

**Daniel Vaarik:** Kindlasti osa *long read*'i auditooriumist ongi sinu kirjeldatud. Aga siis on inimesi, kes ei tea seda oodata, aga kelle jaoks selline vorm oleks teretulnud, kui see temaatiliselt kõnetaks nende oma keeles ja tuleks nende juurde.

**Virgo Siil:** Mainisid 12-aastaseid. Taanis uuriti üsna mitut tuhandet noort ja neist kolmandik oli ka valmis sellist põhjalikku ning pikemat vormi nagu *tarbima*.

Et aga kõik liiga lilleline ja ilus ei oleks, siis ka probleeme on erinevaid. Autorid näiteks saavad aeglast ajakirjandust tehes pühenduda põhjalikult mingi loo tegemisse, aga paari-kolme-viie loo järel järsku tunnevad, et nad on ennast tühjaks kirjutanud. Kuna aeglane ajakirjandus nõuab süvenemist ja refleksiooni, siis hakatakse ka endasse vaatama, et mis ma nüüd edasi teen.

Mulle meeldis ühe autori see mõte, et aeglane ajakirjandus toimib oaasina. Nii auditooriumi jaoks, kes saab sealt seda, mida nad mujalt ei saa, kui ka autori jaoks, kes saab sinna sisse põigata, oma eneseteostuse ära teha ja soovi korral edasi liikuda, olles kaasa võtnud oskused ning võib-olla teistsugused vaatenurgad, mida muu ajakirjandus neile ei võimaldanud. Enesemotivatsiooni ja ajahalduse probleem siiski jääb.

Mõne teema puhul on auditooriumi ajakulu lihtsalt paratamatus. Ei saa põhjalikult ja konteksti andes teha lühikest lugu. Kuni keegi pole leiutanud võimalust, et kiip kuklasse ja teksti saab hästi kiirelt alla laadida, siis on sellised möödanavigeerimise võimalused, mida Daniel juba puudutas – video, audio. Minu intervjuueeritud auditooriumiliikmed olid erinevate formaatide valikuga väga rahul. Kõigil on kogu aeg kiire, nii et selliseid Edasi lugusid jätsid nädalavahetuseks või lennureisiks lugemiseks. Aga audio oli see ühine nimetaja, mida sai tarbida muude tegevuste kõrval, tööle sõites ja mujal.

**Sulev Valner:** Levila ja Edasi vahe on ka, et viimane kasutab sellist „jõledat“ asja nagu maksumüür, küsib oma tellijailt raha. Siin on nüüd dilemma, kas aeglane ajakirjandus nähtusena põhimõtteliselt vajab metseenlust või on võimalik ka meie väikeses ühiskonnas panna see end ära tasuma?

**Daniel Vaarik:** Meil on oma *paywall*, klikke on mitukümmend tuhat. Lihtsalt seda maksavad 30 inimest ja teiste eest on see täiesti kinni.

Aga ma arvan, et me ei peaks selles mõttes liiga kinni olema. Ameerikas on ka igasuguseid fonde, mis ajakirjandust rahastavad. Tähtis on, et rahastus oleks läbipaistev ja selge. Meil on olnud ka natuke raskusi, sest me ju ei lähe iga suvalise töösturi juurde toetust küsima.

Sellepärast meil ongi kõik need *start-up*'i inimesed, kuna nende raha tundub olevat saadud arusaadavatel põhjustel ja neil ei ole Eestis liiga suuri konkreetseid ärihuvisid. Kui väikeses riigis on mingi hulk inimesi valmis meediasüsteemi toetama, tuleks seda ära kasutada.

Näiteks Postimees, millel on väga segased huvid ja huvide konfliktid ning samas on see äriettevõtte – see näitab, et ega äripool ei taga läbipaistvust või objektiivsust. Ma ei jääks ühte kinni, vaid mulle meeldib, kui on palju mudeleid.

Levila puhul loodan, et meil õnnestub see teha piisavalt ägedaks ja jätkata ning et veel inimesi peab seda toetamisväärseks. Või mõnda muud sarnast projekti. Edasi tegutseb ka üsna palju toetustega lisaks maksumüürile. Mõned Levila toetajad on ka Edasit toetanud.

**Sulev Valner:** Osa inimesi toetab oma tellimusega ilma seda igapäevaselt lugemata, lihtsalt selleks, et selline väljaanne oleks olemas.

**Daniel Vaarik:** Nüüd jõuame küsimuseni, et mis see ajakirjandus kui selline üldse on? Meie defineerime ennast meedialaborina. Endise kommunikatsiooninõustajana ma teadsin, et nimetades Levila meedialaboriks, ei saa keegi kritiseerida, kui midagi läheb halvasti. Laboris ikka plahvatab aeg-ajalt midagi.

Meil ongi plahvatanud kogu aeg. Oleme proovinud täiesti hullumeelseid asju. Arvangi, et tuleb laiendada seda sfääri, milles ajakirjandust vaadeldakse. Umbes 20 aastat tagasi meil ei olnud ju mingit Netflixit ja YouTube'i. Täna aga tehakse väga palju ajakirjandust niisugustel tehnoloogiliselt veidratel platvormidel, mida aga ei peaks enam veidraks pidama. Tuleb küsida hoo-

pis, kui laialt me ajakirjandust vaatame. Näiteks meie „Estcoy-8“ filmi vaadati kümneid tuhandeid kordi Lux Expressi bussis. Film nagu reisis mööda erinevaid platvorme.

Ühesõnaga: küsimus on, kas me ei vaata aeglast ajakirjandust liiga kitsalt. Näiteks on üks YouTube'i konto, kus tavakodanikust autor pühendub juriidika lihtsaks rääkimisele. Tal on kuni kolmetunnised lained. See on ju superäge *long-form*-ajakirjandus, aga see ei pruugigi kohe pähe tulla. Samas võib keegi teha ka kolmeminutilise sutsakaid, aga aasta aega ja sellest tuleb sari, mis on tegelikult ju samamoodi mõnes mõttes *long-form*.

Võib-olla jääme liiga kinni struktuuri ja küsimusse, mismoodi peaks asju kategoriseerima. Eks teadlased peakski seda tegema, aga võiksime olla võimalikult avatud ka uutele asjadele, sest uutel platvormidel käib meeletult tihe informuuri ehitamine.

Mulle teeb muret, et minuvanused inimesed ikkagi TikTokist aru ei saa, vaid peavad seda õudseks kohaks. Mu sõprade jutt on sarnane – infot on nii palju, ma ei taha sinna kinni jääda, see on mingi Hiina äpp ja nii edasi. Aga see arvamus pärineb algusaegade muljest, kui kõik oligi primitiivne. Täna on TikToki juba mitmekihilisi asju, palju kultuuri ja seda kõike samal ajal meeletu kiirusega. Sellest infost jäävad terved põlvkonnad välja, sest nad ei saa aru ega oska seal osaleda.

Ma kasutan terminit *flipping* – see tähistab hetke, mil meedia muutub vähem oluliseks kui sotsiaalmeedia. See *flipping*'i hetk on kuskil minevikus. Nüüd peaks olema hästi avatud selle suhtes, mis on ajakirjanduse võimalused ja roll platvormidel. Need ise on nagu jääpangad. Mingil hetkel ostab Musk mõne ära, sa pead sealt põgenema, lähed järgmisse kohta, kus tulevad mingid uued jamad. Aga samal ajal sünnib seal kogu aeg kultuur ja see on ülihuvitav, kuidas ja mis jääb. Ei saa päris kõrvale ka jääda, see ei ole enam lahendus.

**Sulev Valner:** Ilmselt olemegi praegu sellises muranguajas ka platvormineutraalsuse mõttes. Arutame paberilt veebi üleminekut. Aga põhimõtteliselt teeb sama toimetus sama asja, lihtsalt annab oma sõnumit edasi teist kanalit kasutades.

**Daniel Vaarik:** Asja nimi on *networking*. Kui sa oled ühes kohas ehitanud suure *network*'i, siis sul on seal *networking*'u efekt kõrge, aga kui sa lähed uuele platvormile, siis sa pead mitu aastat ehitama, et jälgi-

jatega samasse kohta jõuda. Teised on juba ees.

**Sulev Valner:** Kas see uus ja teistsugune, seni puudunu, mida Levila teha püüab – kas sellest võiks ühel hetkel omakorda saadagi *mainstream* või olete oma kohaga leppinud?

**Daniel Vaarik:** Eelmisel ja ka sel aastal oli meil vähemalt üks *mainstream* lugu.

Levila algusaegu, millalgi 2019. aasta kevadel, ilmus Eesti Ekspressis nii-öelda proto-Levila lähisuhetevägivalla teemaline lugu „Sest nad saavad“<sup>6</sup> ja Eero Epner hakkas juba ajakirjanduse peale mõtlema. Lepisime kokku, et hakkame midagi tegema, kuigi sel ei olnud veel nime ja ma ei olnud oma vanast ettevõttest lahkunud. Aga mõte oli.

Tegime pikki lugusid, näiteks „Alkoholi lapsed“. Siis ma kuulsin, kuidas Urmo Soonvald ütles, et Eero Epner on geenius, ja hakkas proovima mõjutada Erot ka Delfile kirjutama. Ühel hetkel läks Eero Delfisse, kus ta tegelikult ju teeb siamaani kõiki neid lugusid edasi. Me olemegi olnud hästi avatud koostöödele.

Arvan, et samad inimesed ei taha 16, 25, 30 korda samade autorite, näiteks Eero lugusid lugeda. See ei olegi vajalik. Ega ainult autoritel ei ole võimalik end tühjaks kirjutada. Ka lugejal on võimalik end tühjaks lugeda. Oluline on, et autor on andnud palju, mõjutanud ja muutnud.

Aga *mainstream*'istumises on Levila asjad aidanud mõista uutmoodi tegemise mõttekust.

**Virgo Siil:** Ma kuulsin autoritelt mitu korda frustratsiooni, sest töötati ühes suuremas päevalehes, taheti teha mingit projekti, aga seda ei võimaldatud, sest kogu aeg on kiire ja kiire. Aga kui nad tegid oma projekti ära Levilas või Edasis, siis pakuti, et tee meile ka. Uurijad sõnastavad seda aeglase ajakirjandusvormi ühe eesmärgina – tasakaalustada, anda eeskujuga ja taastada või hoida taset, usaldust, kvaliteeti.

**Daniel Vaarik:** Töid esile, et sellise aeglase universumi tüüpi väljaanded panevad esikohale sotsiaalse mõju või vastutuse. Kui mõtlen äriterminites, siis me ei ole *business first*, vaid *impact first*, mõju on tähtis.

Algul oli valus, kui Delfi aina lendas peale ja ütles, et paneks teie asja oma lehel välja, aga nad unustasid näiteks meie lingi juurde panna. Täna me oleme jõudnud sinna, et lubame võtta kõike, aga palume lihtsalt meile öelda ja muidugi tuleb link ka juurde panna. Selline jagamine annabki meile mõjuõla, millest meil

<sup>6</sup> Epner, E. (2019). Sest nad saavad. *Eesti Ekspress*. 8. mai. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/86089669/sest-nad-saavad>.

endal vahel puudu jääb, sest meie lehel ei käi suured hulgad inimesed iga päev vaatamas.

Me tahamegi olla eeskuju. Mäletan, et see võis olla Martin Villig, kes ühel esimestest toetajate koosolekute ütlis, et meil võiks olla Tesla efekt. See kõlab täna küll ülihalvasti, aga siis mitte.

Tesla efekt on tõestus, et *mainstream* turg on olemas ka elektriautodele. Meie võisime tõestada, et ärge unustage ära mõnd tüüpi ajakirjanduse vorme, sest neid saab teha ja neil on lugejad.

**Sulev Valner:** Praegu on Levilal siin paar tuba, aga kas kujutate ette, et neid tube oleks kümneid ja Levilas kui organisatsioonis töötaks umbes 200 ajakirjanikku ja teeks väga head aeglust ajakirjandust?

**Daniel Vaarik:** Alustasime suurema toimetusega ja see läks kalliks. 2023 sai raha keset aastat otsa ja jätkuva Ukraina sõja tõttu oli majanduses ebaselge aeg. Meie toetajatelt hakkasid tulema signaalid, et „ei jaksa praegu“, „ootame järgmist aastat“ ja nii. Me koondasime enamuse toimetusest.

Siis tulime uue mõtte peale, et tegutseme väiksema tuumiktiivimiga, aga võtame inimesi juurde projekti korras. Kindla töölepinguga inimeste puhul tekkis probleem, et kuna meil polnud selgeid *deadline*’e, siis jäid tööd venima.

Kui päevalehes tuleb kohe välja, kui sa ei tee tööd, siis meil mitte. Mõned inimesed lihtsalt hakkasidki asju edasi lükkama. Kui inimene on võetud projekti jaoks, siis saab selle rohkem siduda tükitööga. Tuumikus oleme praegu neljakesi, Eerik on isapuhkusel. Meie ümber on aga umbes 15 inimest toimetamas väiksemate ja suuremate kokkulepetega. See mudel on lihtsam ja kokkuhoidlikum.

Ma arvan, et meil ei oleks 200 inimest ka siis, kui meil palju raha oleks. Võib-olla oleks nii 20–30. Aga meil oleks päris suur projektide hulk. Suurema eelarve puhul meeldiks mulle, kui me teeks kõva käiku sotsiaalmeedia, YouTube’i videote ja dokfilmide valdkonnas. See ilmselt eeldaks suuremat tiimi, 10–15 inimest nende peal. Lisaks tõenäoliselt mitu uurivat ajakirjanikku, kellel igapäev oleks üks rida ajada.

Turul ei ole rahast puudus, aga on väga selgelt näha, et kui anda kellelegi liiga palju, siis need inimesed hakkavad sellega valesti toimetama. Kui panna kellelegi mitmeid miljoneid korraga pangakontole, siis näiteks hakatakse ostma valet tehnikat, palkama inimesi suvaliselt ja see võib käest ära minna. On mitmeid ohte, kuidas võib raha põlema panna. Meil on ju olnud näiteks Kalev Meedia.

Meil pidevalt peal olev pinget teeb meid efektiivsemaks. Meie põhitoetajad, Taavet Hinrikus ja Sten Tamkivi, on oma elus palju investeerinud ning toetanud. Nad teavad, et ülerahastamisega võib teha ka väga palju halba.

**Väino Koorberg:** Kas raha lõppemine 2023. aastal tegi teid loovamaks?

**Daniel Vaarik:** Kui meil oli nii-öelda selg vastu seinna, juhtus kaks asja. Esmalt, proovisime ollagi loominguilist. Ma lihtsalt võtsin kaamera ja läksin Kristiine keskusesse müügimehi trollima ning toppisin sellele TikToki. Ma mõtlesin, et mul on täiesti ükskõik, mida inimesed arvavad, ma võin tiktokke ka teha. Seda vaadati palju ja seejärel andis kaubanduskeskus teada, et vaatavad müügimeeste tegutsemise üle. Toetajatele sain näidata päris suuri vaatajanumbreid ja rõhutada noort vaatajaskonda.

Teiseks läks idanema üks varem pandud seeme. Ilmus välja üks paar aastat kadunud olnud kaasautor, Hillar [Saluäär] „Lahkumisintervjuuga“. Ta oli teinud seda poolteist aastat. Me olime seda lugu hästi intensiivselt oodanud, aga kuna seda ei tulnud, siis unustasime ära.

Sellepärast ei tohigi lõpetada toetamist ühe aasta järel, vaid pead andma natuke aega, kuna mõned asjad ei kannu nii kiiresti vilja. Siis avastasimegi 2024. aasta alguses, et meil on kõik toetajad tagasi.

Kui meile oleks keegi 2023. aasta kevadel lihtsalt raha juurde andnud, siis arvan, et me oleks teisel trajektoril. Me pidime selle kriisikese läbi tegema. Võimalik, et kriise tuleb veel. Maailm muutub, aga kriisid aitavad vahel edasi. Nagu ma alguses ütlesin, pole meil probleemi ka ühel hetkel lihtsalt lõpetada, kui ei saa enam tegutseda nii, nagu tahame.

Võib-olla kuluks sellised kriisid ära ka teistes meediakanalites. Märkan, et näiteks Delfist tahavad paljud inimesed põgeneda, sest tunnevad, et seal ei arene enam miski. Mudel on enam-vähem paigas, kannab, aga horisondil on palju ohte. Kõige käivad paljudest kanalitest just nooremad inimesed, kes tunnevad, et neil ei ole võimalik midagi muuta, olla loominguline, et nad peavad lihtsalt raiuma kivistunud asju. Aga meil ei ole võimalust neid tööle võtta.

**Sulev Valner:** Kui püüda aga vastandada aeglasi ajakirjandust nii-öelda vanale mudelile – kumba teie selle tegijate ja uurijana õigeks ajaks peate? Nimetasid näiteks Delfit.

**Daniel Vaarik:** Ma ei arva, et miski on õige või vale, vananenud või mitte. Ma olen kuulnud, mida räägivad Tšehhi, Ungari, Horvaatia, Slovakkia ajakirjanikud. Meil on Delfi ja teiste väljaannete näol ikka väga massiivne eelis võrreldes paljude Ida-Euroopa riikidega. Kas nad on oma aja ära elanud või mitte? On nende oma asi tõestada, kuidas nad edasi saavad. Aga vajalikud on nad kindlasti. Ajakirjandus ei saa olla vaid filantroopiapõhine. Eks meiegi tahaks lõpuks olla ju jätkusuutlikud, lihtsalt esmane eesmärk on midagi muud.

Üht ma tean, et praegusel tehisaruajastul agregatorid kaotavad. Seda on näha. Esimesed kaotama hakanud agregatorid olid need saidid, mis tegid teiste lehekülgede arvustusi, näiteks, et kus on mingid asjad odavamad. Nende väärtus on praegu juba null.

Uudisteagregatorid kaotavad järgmisena. Kui saad kuskilt mõne uudise, vahetad näiteks pealkirja ja saadad kohe edasi – ma ei näe, kuidas see oleks jätkusuutlik. See on natuke ka Delfi ärimudel, kus nad kaotama hakkavad.

Praegune hetk sarnaneb natuke TikToki tulekule. Keegi ei saanud arugi, kui see oli juba kõige populaarsem äpp. Nüüd on kõige populaarsem äpp Eestis ChatGPT, mida kasutavad nii vanaemad kui ka lapsed. ChatGPT-st saab agregeeritud info kätte nii, et ei pea ise minema mõnele saidile. Ja mida tähendab see Delfile? Mis see meile tähendab, seda ei tea, aga Delfile tähendab lähiajal, et mõned inimesed ei taha enam maksta *feed*'i eest.

**Väino Koorberg:** Oli hiljuti üks konverents, kus esines HBM Advisory<sup>7</sup> kaasasutaja ja endine Times of Londoni digivaldkonna juht Alan Hunter, kes on hästi kriitiline olemasoleva ajakirjanduse suhtes.<sup>8</sup> Ta loetles viis punkti, mida ajakirjandusele ette heita:

- Sisu, mida me täna toodame, ei lähe inimestele – eriti noortele – sugugi peale.
- Iga toimetus peaks kleepima seinale suure sildi: „Te ei ole teie lugejad“.
- Me teeme digitaalses maailmas endiselt trükiajakirjandust.
- Hämmastav, kui tõrges on ajakirjandus olnud andmete suhtes!
- Pole ime, et lugejad meid ei hinda: me oleme inimeste aja suhtes lugupidamatud.

Kuidas see seostub aeglase ajakirjandusega, kus on ka väga pikki lugusid?

**Daniel Vaarik:** Mina kirjutaks neist kolmele või neljale punktile alla. Kuid arvan, et hästi koosveedetud aeg ongi see, mis väljendab lugupidamist aja suhtes. *Doomscrolling* ei ole kindlasti ei ole lugupidamine aja suhtes.

Võtame konkreetse näite, sõjaolukorra kajastuse meedias. Mu teine eriala on kriisikommunikatsioon, kus riskianalüüsis vaadeldakse tõenäosust ja kahju. Hinnanguliselt see, et meil tuleb sõda, on kahju osas viis punkti viiest ja tõenäosuses hetkel kas kolm või neli viiest. Aga praegu meedia kasutab väga hästi ära Martin Heremit ja Kusti Salmi selleks, et jätta mulje, nagu oleks tõenäosus viis viiest. See mõjub halvasti inimeste vaimsele tervisele. Kõigis ühiskonnakihtides võib näha paanikat, sest ohusõnum on jõudnud ka nendeni, kes selle varem ära blokkisid. Ilmselt on see juhtunud, sest teemast kirjutavad ka need ajakirjanikud, keda lugejad varem on usaldanud mõnel muul teemal. Siis mõtlen, et kas see on siis lugupidamine aja osas? Vastupidi, see ei anna inimeste midagi väärtuslikku. Isegi kõige suuremates kriisiolukordades saab anda inimestele väärtuslikku, mitte ajada neid paanikasse.

Ma näen meie aeglase ajakirjanduse paketi juures, kuidas see annab inimestele hea tunde. Kuigi mõne autoriga, näiteks Eeroga, on meil alati sõda loo pikkuse pärast. Minu jaoks lõpeb lugu siis, kui ei ole enam huvitav, aga tema lisas alati mingi 15 lehekülge veel märkmeid ega tahtnud neist loobuda. Kärpimine käis alati, nagu viiks vanaisa hooldekodusse – ikka ei ja ei. Aga võtame tema tehtud „Alkoholi lapsed“ – see toetas kindlasti ühiskonna vaimset tervist. Loo avaldamise järel tuli kirju, kus inimesed rääkisid, kuidas nad said pereringis esimest korda sellest teemast rääkida. Inimesed said aru, et nad ei ole üksi. Neile, keda lugu kõnetas, oli see hästi veedetud aeg, võib-olla parim aeg üldse tol aastal.

Teine punkt, mida sa tsiteerisid – teie ei ole teie lugejad. Miks me väga ei taha päris ajakirjanikke Levi-lassesse tööle võtta, on see, et nad ei pea seda probleemiks. Nad arvavad, et ajakirjanik ongi mingisugune elukutse. Ma olen nõus, et mingi määral see ongi. Nad arvavad, et on paremad kirjutajad, loovestjad. Ajakirjanik võtab kellegi loo, paneb oma šablooni sisse, aga selle käigus läheb inimene ise kaduma. Mulle tundub, et selle vaatenurga tõttu ei mõista nad inimesi hästi.

**Virgo Siil:** Üks hästi kokku kõlav tsitaat minu intervjuudest – auditooriumi liige ütles, et Edasi ja

<sup>7</sup> <https://www.hbmadvisory.com/en-gb/>.

<sup>8</sup> Hunter, A. (2025). A New Journalism: Part One. LinkedIn. 21. jaanuar. <https://www.linkedin.com/pulse/new-journalism-part-one-alan-hunter-r3zme/>; A New Journalism: Part Two. LinkedIn. 22. jaanuar. <https://www.linkedin.com/pulse/new-journalism-part-two-alan-hunter-geywe/>.

Levila puhul ta teab, et need on väärt seda aega, mis ta sinna panustab. Ta paneb nende lood hiljem lugemiseks kõrvale. Teiste väljaannete suhtes lihtsalt ei ole seda usaldust. Loo pealkiri võib olla väga meelitatav, aga ta on palju juba pettunud ega usu enam leidvat seal kvaliteeti. Usaldus on hästi oluline. Lugeja peab teadma, et talle tunga ei tehta.

**Sulev Valner:** Edasi on ennast algusest peale suhteliselt selgelt nimetanud aeglaseks ajakirjanduseks, kus mõte on olulisem kui pelk informatsioon ja mis pakub lugemist tähelepanumajandusest väsinud inimestele, kes hindavad läbimõeldud tekste. Oled nimetanud Edasit ka „hüüdjaks hääleks kõrbes“. Räägi sellest missioonist, kui hüüdjaja häälena te ennast tunnete?

**Janeck Uiibo:** Ütlen esmalt ehk paar sõna, mis aitab tausta mõista, milline on minu tee ajakirjanduse juurde ning mida ja miks ma teen. Ma ei ole ju ajakirjandust õppinud ja ma ei tööta ka täna ajakirjanikuna. Ma olen väljaandja ja peatoimetaja ja seeläbi mõjutan väljaande sisu, aga ise ma ei kirjuta.

Õppides Tallinna Spordikolledžis (TSIK), mäletan end unistavat ajakirjanikuametist, sest oli näha, et tippsportlast minust ei saa. Mida siis edasi teha, õppida? Lõpuklassis käisin isegi Eesti Raadio juures noorte reporterite klubis, aga kokkuvõttes läksin õppima hoopis pedagoogilisse instituuti (tänapäev Tallinna Ülikool) eesti keelt ja kirjandust. Tegin Tõnis Erilaiu juures toonases Õhtulehes reporterina tööd ja hiljem olin 2,5 aastat Vallo Toometi juures RTV-s äriuudiste reporter. Seejärel sattusin peaaegu 20 aastaks reklaamimaailma. Olen töötanud projektjuhina ja olnud 16 aastat ühe meediaagentuuri juht ning asutaja.

Tagasivaatavalt on kõik need kogemused tänase ameti juures väljaandja ja peatoimetajana kasuks tulnud ja aidanud Edasil alguses jala maha saada, sest ma suutsin ise täita paljusid rolle – sh keeetoimetamine ja reklaamimüük –, mille peale polnud juba puhtalt finantsiliselt võimalik kedagi võtta. Rääkimata mu enda sisemisest põlemisest, et see ajakiri õnnestuks! Ma tegin ikka 24/7 seda tööd. Selle väljakutse puhul andis spordikooli taust vastupidavuse ja sitkuse. Teadmise, et isegi kui me arvame, et me ei jaks rohkem, siis sport õpetas, et jaksame küll! Esimesed kaks ja pool aastat tegingi Edasit täitsa üksinda, IT inimene ja disainer olid kaudselt abis.

Konkreetsemalt Edasi loomise juurde viis mind

aga käänuline tee, et mitte öelda Ameerika mäed. Kui ühel hetkel reklaamimaailma pea paarikümneaastane karjäär ootamatult lõppes, olin teelahkmel, et mida edasi teha. Sattusin aastaks Postimehe turundusdirektoriks ja hiljem sain kolm nädalat maitsta ka Postimehe tegevjuhi leiba. Aga mõlemad need ametid said otsa üsna kiirelt ja mitte mu omal soovil. Lühidalt kokku võttes: peale pikka turvalist karjääri enda loodud meediaagentuuris sain ma maakeeli kolm korda kinga ja need kolm aastat olid paras piin mu elus. Muuseas, Edasist leiab ka video,<sup>9</sup> kus ma räägin neist oma kolmest tagasilöögist, mis viisid mind sõna otseses mõttes elus edasi Edasi loomise juurde. Nii et lõpuks olid need kannatused hea asja nimel.

Postimehes sain ajakirjandusest uuesti maigu suhu. Mulle meeldib see valdkond ja olen oma loomult ju maailmaparandaja. Muu hulgas lõime minu eestvedamisel seal siseveebi ja saime selle eest ka Postimehe aasta teo tiitli. Peale Postimehe perioodi kandsin umbes üheksa kuud endaga kaasas mõtet, et tahan teha ajakirja.

Ajakirja tegemise juures oli mul aga kolm väga suurt hirmu. Esiteks, ma ei ole ju õppinud ajakirjandust – kes olen mina ütleva, mis on hea ajakirjandus. Teiseks, kartsin lolliks jääda. Et kui välja ei tule, mis siis saab. Kolmas ja võib-olla kõige suurem kõhklus oli mõte: kui sellise ajakirja tegemine on nii hea idee, siis miks seda keegi juba ära ei ole teinud? See viimane tegelikult näitab, kui palju me enda võimekuses inimestena kahtleme.

Kui ma 2016. aastal alustasin, oli popp teha liftikõnesid. Edasi liftikõne, mis minu arvates pädeb suuresti ka täna, oli umbes selline: „Edasi on innustav ja hariv ajakiri, kvaliteetne ajaviide. Miks sellist asja vaja on? Infot on maailmas isegi küll, just Edasi oligi veel puudus?! Kui rääkida ajakirjandusest inimestega tänavalt, siis millega nad on üldjuhul nõus? Nad on nõus sellega, et infot on palju, negatiivsust on palju, oluline on läbisegi ebaolulisega, tõsine kollasega ja see kõik on üle valatud reklaamiga. Kuidas see lugejat mõjutab? Paneb inimese skrollima, kuigi tegelikult tahavad inimesed ju lugeda. Miks? Sest me oleme uudishimulikud. Kuidas Edasi aitab inimesi selles olukorras? Kahe asjaga, mis on Edasi väärtuspakkumise osad. Esmalt rahulik ja puhas disain, mis teeb lugemise nauditavaks ja väärtustab lugejat mõtleva inimesena. Teiseks ei külva me lugejat üle liigse infotulvaga. Teenuse võti ei ole kogu info valimatus pakkumises, vaid olulise eristamises ebaolulisest. Kokkuvõttes: mis prob-

<sup>9</sup> Uiibo, J. (2017). Janeck Uiibo: 3 tagasilööki, mis viisid mind edasi. Arvamusfestival „Fuckup nights“. *Edasi*. 18. august. <https://edasi.org/13277/janeck-uiibo-3-tagasilooki-mis-viisid-mind-edasi-arvamusfestival-fuckup-night/>.

leemi Edasi lahendab ja/või mis vajadust rahuldab? Vähem müra, parem lugemiskogemus.“ See on lühidalt kokku võetuna Edasi mõte.

Me realiseerime seda mõtet autorite kaudu. Edasi on algusest peale planeeritud autorite portaalina. 2016. aasta sügisel, kui alustasime, oli hoopis teine aeg. Arutasin tookord ka ühe võimaliku partneriga ajakirja mõtet ja tema eelistas teha sellist, kuhu kõik saavad kirjutada ja oma lood üles laadida, et siis on rohkem lugusid. Aga ma ei tundnud end kvantiteedile suunatud väljaande ideega mugavalt. Mulle meeldib toimetatud sisu, mina usun selsse. Ma olin väga seda meelt, et sisu peab olema kureeritud, toimetatud, niisugune vana kooli asi ikkagi. Nii saigi Edasit tegema hakatud.

Autorite valikul olen lähtunud sellest, et nad on omal alal pädevad ja armastavad seda, mida teevad. Nad ei ole ajakirjanikud, vaid oma ala professionaalid, mõtlejad, kellel on ka hea väljendusoskus. Teeme küll koostööd ka mõne üksiku ajakirjanikuga, aga üldjuhul on autorid oma ala fanaatikud, kes valdavad ka sõna. Püüdnud Edasi juures selle poole, et meil avaldatavad tekstid oleksid ka keeleliselt tasemel, ilukirjandusliku väärtusega, et neid oleks hea lugeda. On hea meel, et seda poolt on ka märgatud ja sellele tagasisidet antud. See pole üldjuhul ju esmane kriteerium kiire meedia ajastul. Lisaks veel põhimõtte rääkida keeruline lihtsaks, lihtne põnevaks. Kõik meist ei leiuta Skype'e, aga see ei tähenda, et meie elud oleksid ebahuvitavad. Igapäevastest asjadest saab ka põnevalt kirjutada ja nii, et ei pea klikimaiguliseks minema.

Selle hüüdja hääle metafoori leidsin ühest Mihkel Muti esseest, mis ilmus 2016. aastal Loomingus.<sup>10</sup> Kirjanikud suudavad teinekord sinu mõtte kõige paremini sõnastada. Me kõik teame, mida „hüüdja häääl kõrbes“ tavamõistes tähendab, aga Mihkel Mutt võttis kenasti kokku teise vaatenurga, et isegi kõrbes on keegi, isegi sealt kostab üks häääl ning see häääl võib paisuda valjemaks ja nakatada teisigi. Usun küll, et oleme inimesi nakatanud ja suutnud levitada mõtet, et aeglasel ajakirjandusel, läbimõeldud ja -kirjutatud tekstil on väärtus ja lugemine võib olla mõnus.

Näen meie ümber palju inimesi, olemas on lugejad, kes hindavad läbimõeldud ja -kirjutatud teksti ja ka ilusat eesti keelt. Aga tööd on muidugi palju teha, midagi ei tule niisama ja tegema peab seda järjekindlalt ja üsna pikka aega, et veenda lugejaid tellijaks hakkama, sest tellimustulud on kestmise koha pealt väga oluline komponent. Sellist ajakirja ei saa teha, mõeldes, et see on tohutu rahaprojekt, see on ikka üsna

ebaratsionaalne tegu, kus ma ei loe töötunde. Aga see on minu kirg, minu kutsumus.

Kui ma oleksin pidanud kõiki töid sisse ostma, siis seda ajakirja ka ei oleks. Aeg-ajalt keegi ikka küsib, kuidas mul läheb, kuidas hakkama saate, siis on mul hästi lühike vastus – hästi. Ma ei pea sellega silmas majanduslikku poolt, sest see on kogu aeg pingutust nõudev. „Hästi“ tähendab seda, et ma jätkuvalt tunnen oma tööle tähendust. Minu jaoks on siin kaks olulist momenti. Esiteks: see töö pakub mulle eneseteostust. Teiseks: ma olen maailmaparandaja. Aga selle kohal kõrgub tunne, mis annab minu meelest üldse elule mõtte – see on kasulik olemise tunne. Ja mulle tundub, et sellist pühendumist suured meediamajad või konkurendid hästi kopeerida ei saa.

Sisu tonaalsuse mõttes on nii, et püüan edendada positiivsemat ja ettevõtlikku mõtteviisi ning suhtumist, mitte niisama ohkida. See ei välista kuidagi kriitilist vaadet, aga mu meelest on selle kõrval, mida öelda, sama oluline ka, kuidas öelda. Meie kohta ütleb palju ka see, mida Edasi ei ole. Edasi ei ole kuri. Aastaid tagasi oli see rõhutus kuidagi veel olulisem kui praegu. Me ei konkureeri kurjusega, kuigi kes ikka tahab, võib seda leida igast tekstist. Me ei ole ka uuriv ajakirjandus. Edasi tahab olla inspireeriv ja hariv.

Meie lipukiri ongi – „innustav ja hariv“. Seal oli algusest veel kaks sõna – „autentne“ ja „positiivne“ – ning mul oli tükk tegemist, et neist kahest päises loobuda, aga neli on liiga palju, öeldi mulle kõrvalt. Kokkuvõttes oli see hea soovitus ja ma olen väga rahul meie lipukirjaga. Meie eesmärk on natuke suurem kui lihtsalt ajakirja tegemine, mõnes mõttes on see usu andmine, enesekindluse kasvatamine ka, et me saame hakkama, kui enda elu eest ise vastutus võtta.

Me majandame end 85% osas juba ise ära: tuludest üle poole on tellimustulu, umbes kolmandik reklaam ja muud tulud (anname välja ka raamatusarja) ja u 15% osa tuleb toetajatelt.

Järgmise aasta sügisel (2026) saab Edasi kümneks, paberajakirjal täitub seitse aastat. See on ikka juba parajalt pikk aeg, et meid märgataks, ja ma usun, et teatud usalduse me oleme turul juba teeninud.

**Sulev Valner.** Kas see peatselt täituv kümme aastat on olnud platoo moodi? Te omamoodi ujute vastuvoolu ehk alustasite veebis ja siis hakkasite välja andma paberajakirja. Ülejäänud liiguvad teistpidi – näiteks Eesti Päevaleht enam paberil ei ilmugi, on ainult veebis.<sup>11</sup>

<sup>10</sup> Mutt, M. (2016). Kuidas vältida meeleheidet (lahter: eneseabi). *Looming*. Aprill. <https://www.looming.ee/kuidas-valtida-meeleheidet-lahter-eneseabi/>.

<sup>11</sup> Alates 5. jaanuarist 2026 lõpetas Delfi Meedia Eesti Päevalehe kirjastamise ka veebis.

**Janeck Uiho:** Edasiga nii kaugele jõudmine, nii pikk tegutsemine tuleb paljuski ehk ka sellest, et alustades ma ei teadnud, kui keeruline sellist ajakirja on teha. Nii on ju paljude asjadega elus: kui ei tea, siis ei oska karta, ja vahel on see pluss. Kui peaks uuesti valida, siis ehk mõtleks mitu korda.

Aga see teekond on pakkunud nii palju! Koostöö autoritega, kellega mul muidu poleks mingit võimalust olnud suhelda, ja kõik see leitudamine, mida ajakirjaga järgmiseks teha. Mu püüdlus on teha Eesti parimat kvaliteetajakirja, üks eeskujud on The New Yorker.

Pärast kaht ja poolt aastat veebis tegutsemist jõudsim paberajakirjani. Miks? Sest see toetab Edasi kontseptsiooni olla aeglane ajakirjandus. Ma üldse ei mõelnud tol hetkel selle peale, et paberajakirjandus on surnud. Et pole mõtet. Läksimegi täiesti vastuvoolu sellega. Mina mõtlesin nii, et asja peab lihtsalt väga hästi tegema ja siis on lugejad olemas.

Paberajakiri on täiesti teistmoodi toode, mille sa ikkagi võtad kätte. See on algusest lõpuni tervik, kus on erinevad lood sees, mitte juhuslikult kokku klopitud veebileht. Tagantjärele ütlen, et see oli ülimalt õige otsus, paberajakiri on Edasi brändi füüsiline väljendus. Ja seda on äge teha ka! Siin on mingi mõnus rätsepatoõ vaib juures, personaalsus, iseloom, karakter. Esikaanel on meil alati kunstiteos, mitte reklaam, see on samuti ebatavaline. Aga see on meie väljaande kultuuriline nii-öelda *statement*. Juba kaanest peab olema aru saada, et see pole tavaline väljaanne, vaid midagi teistmoodi.

Küllap on tulevik ikka veebikeskne, aga ma usun, et selle kõrval eksisteerib ka paberväljaanne. Veeb on üleküllastunud ja inimeste tähelepanu saada on tänapäeval ikka fakiirtrikk. Ka meil inimesed lõpetavad veebitellimusi, enamasti tuuaksegi põhjuseks, et pole aega lugeda. Sisu on huvitav, aga aega pole. Samas ütlevad paljud, et hakkavad paberil tellima. See annab inimesele kuidagi hoomatavama tunde veebiportaali kõrval, kus on infokilde kogu ruum täis, aga targemaks ei pruugi saada. Ma ei alahindaks inimeste soovi lugemisnaudingu järele ja paberväljaanne seda pakub.

Ideid, kuidas ajakirja arendada, on mitmeid, tahaks mõned rubriigid juurde luua, sh karikatuurid, mis on täna Eesti ajakirjanduses vaeslapse osas, kõik on kole tõsine. Küll need ideed ühel hetkel ka teostuvad, moel või teisel.

Eks meiegi ju maadleme sellise suure küsimusega, kuidas sellises suures tohuvabohus, fragmenteerunud maailmas silma paista. Kuidas oma bränd tuntumaks

teha. Ei saa piirduda vaid sotsiaalmeediaga, peab muid tegevusi ka olema. Meil ei ole otseselt kuhugi kiiret, ei ole ajaplaani, et kümnendaks aastaks peab nii palju lugejaid või nii palju raha teenitud või selline turuosa olema. See on teekond ja õige on mõte, et teekond ongi tasu. Igapäevane arendamine ja raskuste ületamine pakub palju rõõmu. Igast raskusest saad uue energiapuhangu ja vaatenurga, et nüüd ma teen selle asja niimoodi. Võib-olla on see jällegi mu sporditaust, et ma ei viska lusikat takistuste ilmnedes kohe nurka. Ja ma ei tee ju ajakirja üksinda. Meil on palgal kolm inimest, aga suurem ring kokku on umbes kümme inimest, kes on erinevate projektipõhiste ülesannetega Edasi juures abiks.

**Sulev Valner:** Reflekteerides siin Janecki ja Danieli juttu – see on nagu Eesti ajakirjandus 150 aastat tagasi, Jannseni ja Jakobsoni oma pere või vaid mõneinimeselise toimetusega tegutsemise vaib.

**Janeck Uiho:** Oma eelmises, reklaamimaailma elus palusin oma kolleegidel lugeda Steve Jobsi elulugu. Ma olen mingil hetkel olnud temast väga sisse võetud, ta lugu inspireerib mind ja olen tema lähene-mises leidnud palju äratundmist. Jobsi tootearenduse filosoofia üks mõte oli, et kui sa teed midagi iseendale või oma sõpradele, siis sa ei tee seda ülejala. Siis sa teed südamega ja ainult nii tehtav saab südamesse minna, edukas olla. Mina teen seda ajakirja samasuguse suhtumisega.

Mul pole plaani minna maailma vallutama, kuigi kui näitasin esimest valminud demoversiooni Kaidi Ruusalepale, kes umbes samal ajal oli teinud Funderbeami, siis esimene küsimus temalt oli, et „Janeck, aga miks sa seda ainult eesti keeles tahad teha?“. See tõmbas mul vaiba korraks jalge alt – ma lihtsalt tegin midagi, aga tema *startup*’erina vaatas kohe palju laiemalt, et sellel mõttel võiks tegelikult olla suurem potentsiaal. Vene keeles me tegime Edasit kaks aastat. Saime selleks toetust Põhjamaade Ministrite Nõukogult. Aga see oli üks pusimine ja nii palju missiooni-värki ei jaksanud teha.

**Peep Ehasalu:** Olen Soome Instituudist ja tooks siia kõrvale Soome viimase aja kogemuse. Seal on väga erinevaid rahastus- ja väljaandemudeleid, kuigi kultuurirahastust lõigatakse. On näiteks selline kultuuriuudiste toimetuse, kus keegi ei saa raha, aga keegi ka ei maksa – tegutsetakse talgutöö stiilis.

On Long Play,<sup>12</sup> mis nime järgi on juba aeglane aja-

<sup>12</sup> <https://www.longplay.fi/>.

kirjandus. Sügisel lahkusid erinevatest toimetustest mitmed ajakirjanikud, kes löid sellise väljaande nagu Uusi Juttu.<sup>13</sup> Nad selgitasid terve sügise toimunud kampaanias, et tahavad teha mitte arvamuspõhist ja kiiret ajakirjandust, vaid avada taustu, et inimesed saaksid aru, miks midagi toimub. Nende eesmärk oli selle kampaaniaga koguda 5000 tellijat, aga nad said 11 000. Toimetuses on ligi 20 inimest. Nad tegutsesid vaid tellimuste tuluga ja reklaami ei müü. Esimese aasta tellimus oli mingi 99 eurot või oli isegi odavam, praegu on 130 eurot.

**Daniel Vaarik:** Uusi Juttu on Taani aeglase ajakirjanduse väljaande Zetland<sup>14</sup> Soome kontor. Kui alguses rääkisime, et kas aeglasel ajakirjandusel on tulevikku, siis maailmas on juhtunud juba sedagi, et liigutakse ühest riigist teise.

**Marju Lauristin:** Mõtlen, mis on Levila ja Edasi erinevus. Pean tunnistama, et ma jälgin Edasit rohkem ja põhjalikumalt kui Levilat. Nagu Daniel ütleski, ei ole mina see lugeja, kellele Levilat tehakse. Aga siis-ki on ka seal ju huvitavaid asju.

Janeck nimetas, et mida veel võiks teha, mis on puudu. Ma usun, et ma pole ainus, kes mõnikord tunneb, nagu sobraks huvitavat asja otsides prügikonveieri ääres prügikottides.

Sellepärast mulle meeldib televisioon rohkem, sest seal on olemas nädalakava ja siis ma tean, mida ma sealt otsin, ega ei pea läbi vaatama kogu seal olevat prahti. Ma võin valida kohe selle, mis mulle oluline on. Kas ei oleks kuidagi võimalik luua suhtlusvorm, kus te oma püsilugejatele, -tellijatele annate teada, mis on olemas ja tulemas? Aeglus tähendab ju ka, et ei pea olema kogu aeg ärevil, igaks juhuks otsima, vaatamas käima, klõpsima. Vaid ma teaksin, mis ja millal on.

Virgot kuulates tundsin, et asjast räägitakse natuke valede sõnadega. Edasi või Levila puhul ma ei räägiks auditooriumi hulka kuuluvatest inimestest, vaid kuulajast ja lugejast. Aeglane ajakirjandus on esmajoones tõsise lugemise protsess. Ma tõesti loen, mitte ei vaata, ei „skrolli“, ei „heida pilku“. On selline eelhoiak, et ma võtan aja maha. See ei ole maha võetud, vaid üles võetud aeg. Ma laadin ennast üles selleks, et mõttega lugeda, vaadata, mis seetõttu ongi aeglasem. Aga aeglus ei ole eesmärk omaette, vaid et sünniks mingisugune mõte, arusaamine. Ma tahaksin neid sõnu rohkem täpsustada, muuta inimlikumaks.

Ja kui me räägime autorist: tegelikult me peaks

rääkima ikkagi kirjutamisest. Me räägime loo tegijast, lugu levitatakse, lugu tarbitakse. Aga aeglase ajakirjanduse puhul ei ole minu meelest tegemist loo tegemise või tarbimisega, vaid kirjutamise, loomise ja lugemise, video puhul mõttega vaatamisega. Protsess iseendast on teistsugune. Autori rollis ei ole sugugi ükskõik, kas sa viskad mingi tüki voogu või tead, et kirjutad nii, et see jääb, et seda on võimalik hiljem vaadata ja sul ei ole häbi. Need on täiesti erinevad hoiakud.

Lotman on öelnud, et esimene asi kommunikatsioonis on eelnev hoiak: missuguse hoiakuga me astume sellesse protsessi. Minu meelest aeglases ajakirjanduses on see süvenemise, tõsiduse, tõeliselt aru saada tahtmise hoiak. See teebki selle aeglaseks. Praegu see aeglus on mingi väline atribuut.

Mulle meeldis Janecki ja Danieli jutus see, et tegemise vastutus on suurem. Me peame rohkem rääkima sellest, mida inimesed infovoost saavad. See ei ole mitte ainult see, mida nad tahavad saada, vaid ka palju sellist, mida ei taha. Näiteks ärevus ja sellest tulenevad hädad.

Janeck rääkis positiivsustest. Kui inimene süveneb, saab tõsiseid asju arutada tarkade inimestega, siis tal endal tekib parem, tasakaalukam enesetunne.

Ma arvan, et need on olulised teemad. Me ei tohiks takerduda vaid juttu erilisest ajakirjandusformaadist, vaid me räägime põhimõtteliselt teistsugusest suhtlemislaadist üldse nendes asjades, kus kõneleme ühistest huvipakkuvatest ja olulistest probleemidest.

**Daniel Vaarik:** Meil oli vana kontori all kohvik Kiosk NO 2. Sügisel pärast aastat tegutsemist ütlesin kolleegidele, et meie järgmine mõõdik on see, et Kiosk NO 2 ei aja enam Levilat ja Edasit segi.

Edasi on väga tore. Ma olen algusest peale öelnud, et see on megalahke, mida Janeck teeb. Aga meil ei ole vaja kahte Edasit. Üks erinevus on meie suurem originaalne ajakirjanduslik tootmine. Janeck võib täpsustada, sest tal on ka reportaaže. Aga kindlasti teeme meie lugusid nullist ja arvamusaluseid peaaegu ei ole.

Teiseks, me sihime Tallinnast välja. Kaks aastat oli meie YouTube'i videote peamine vaataja noor mees väljaspool Tallinna ehk siis keegi, kes kunagi ka ei maksaks ilmselt liiga palju sisu tarbimise eest. Siis oli see seotud militaarteemadega, nii et nüüd on muude teemadega toimunud väike nihe.

Kolmandaks, 2023. aastal otsustasime selgelt meie sihtrühma. Me valisime noored. Tükk aega ma võitle-

<sup>13</sup> <https://www.uusijuttu.fi/>.

<sup>14</sup> <https://www.zetland.dk/>.

sin selle vastu, sest mul oli tunne, et ma olen ise juba 50+, mida ma jaman siin. Eero, kes nüüd enam ammu meil ei tööta, ütles, et ei saa ikka noortele ainult teha. Aga ma nägin, kuidas me meeldime noortele – meie disain, meie lood. Siis otsustasimegi nende poole suunduda, sest neil puudus see Eesti kanal. „Aktuaalne kaamera“ on olemas vanematele, „Eesti Ekspress“ on keskmistele ja meie oleme noortele. Sellest hetkest hakkas meil hästi minema. Nüüd me olemegi suunatud noortele vanuses 18–35 ja tunneme, kuidas meie lood lähevad neile korda.

Võib-olla, Marju, sa tegelikult ei näe neid asju, mis me teeme. Võib-olla sulle tilgubki lõpuks see üks lugu, mis siis on Edasile sarnasem ja võiks ilmuda ükskõik kummas kanalis.

**Marju Lauristin:** Ma võrdlesin teie juttu, et saada aru, kas teil ongi teadlikult erinev profiil. Mul on hea meel, et see on olemas. On muidugi vaieldav jaotus – noortele ja vanadele. Statistiliselt kindlasti on see olemas, aga on ka noorte hulgas neid, kes loevad Sirpi, Edasit, ja vanemate hulgas neid, kes janunevad Levila asjade järele. Vanusepiir on väga tinglik.

**Daniel Vaarik:** Me olemegi öelnud, et on esmane sihtrühm, kellele sa teed, kes on kodusihtrühm või kõige tähtsam. Siis on teisene sihtrühm. Kui sa teed midagi huvitavalt ja küllaltki lihtsalt noortele, siis see on tarbitav ka teistele.

**Janeck Uibo:** Arvan, et teeme Danieliga täna üsna erinevaid asju ja kahte ühesugust ei ole kindlasti vaja. Selline koos pusimine annab aga inspiratsiooni. Eks ma ikka ju jälgin, mida Daniel teeb. Tal on rohkem videosisu, meil kirjasõna.

Mina näen Edasit sellise natuke isegi haridusprojektina ja hariduses ei toimu muutused üleöö. Inimeste tagasi lugema kutsumine ja näitamine, et läbimõeldud 5000 tähemärgist pikemat tekst saab olla huvitav, põnev ja selle mõistmisega saab targemaks – see on hea tunne. Praegu ma väga enam ei muretse, aga algusaegadel tekkis ikka mingi kahtlus, et miks tegelikult peaks keegi tahtma lugeda pikemat teksti ja miks peaks Edasit vaja olema.

Üks inimene ütles selle peale väga hästi, et inimesed tahavad olla tarkade inimeste keskel. Aga ei tohi tekitada alaväärsustunnet. Sellepärast ongi minu meelest autorite puhul ülioluline ootus, et me suudaks rääkida keerulise lihtsaks (mitte lihtsameelseks, vaid

arusaadavaks) ja lihtsa omakorda põnevaks. Teha nii, kui jälle Mihkel Mutti tsiteerida, et „targal oleks huvitav, aga iga loll saaks ka aru“.<sup>15</sup> Oma erialast saavad inimesed ikka aru, aga oluline on just distsipliinideüleselt teha teema huvitavaks. Kultuuriinimestele majandustekst ja vastupidi, kui hästi karikeerida.

Mis puudutab noori, siis kõik räägivad, et noored on tulevik, aga nemad ju ei loe. Eks mulgi oli alguses tunne, et kuidas me noored lugema saame. On täna. Mõni aasta tagasi oli korraks mõte, et teeks noorterubriigi. Küsisin nende endi käest ka ja tuli selgelt välja, et keegi ei taha mingit noorterubriiki. Noored on enam-vähem täiskasvanud juba, mitte alamõõdulised. Neile pakuvad huvi täpselt needsamad teemad. Nende elukogemus ei ole võib-olla väga suur, aga sellist vahetegemist nad ei tahtnud. Me oleme kõik üks täiskasvanute seltskond.

Suurem Edasi lugejate hulk oli kunagi 25–35, nüüd on 35+. 18-aastaseid on küll kõige vähem, aga me teeme selles suunas tööd, teeme koostööd ka mitmete 20-ndates noorte autoritega. Lisaks oleme kuulnud, et Edasit soovitatakse lugeda ka koolides, ja meil on juba üksjagu raamatukogusid, kes tellivad Edasit. Ma ise pean heaks märgiks, et me suudame kõnetada erinevaid inimesi erinevates vanuserühmades.

Kui me alustasime, siis mitmed turundusimehed ütlesid mulle, et ei saa teha ajakirja kõikidele, vaid peab suunama kindlale kitsamale sihtrühmale. Eks see on õige ka, aga ma olen oma loomult selline silaehitaja ja mulle meeldib teha asja laiemale erinevate huvidega lugejaskonnale. Püüan kokku panna sellise kombinatsiooni autoritest ja teemadest, mis pakub huvi, nii et ilma Edasita lihtsalt ei saa.

Mõtlen nii, et endaga heas läbisaamises olev inimene võiks tahta olla kursis ühiskonnas toimuvate protsessidega, heas kontaktis ka kulutuurielus toimuvaga (kultuur on minu jaoks nagu veini jaoks on hape, ilma selleta on vein vesine, lühike, iseloomutu), ettevõtlikkus tuleb samuti kasuks. Püüame olla julgustavad, et vastutus enda heaolu ja elus juhtuva eest lasub ikka igapähele endal eelkõige. Seda kõike me soovimegi pakkuda. Meil on ka elustiili rubriik, aga me ei keskendu seal kõmu-uudistele. Oluline aspekt silla loomisel lugejatega on ka see, kui sa ei lähe oma autoritega lugejat kohe paika panema või neid solvama nende vaadete vms alusel.

Hoiame meeles, et mõlemad on olulised: nii see, mida öelda, aga ka see, kuidas öelda. Mulle tundub see viimane isegi olulisem. Kokku võttes sihtrühma pea-

<sup>15</sup> Rooste, J. 2009. Mihkel Mutti: „Makstagu või miljard! Kõik ei ole müüdav“. *Sirp*, 23. september <https://www.sirp.ee/mihkel-mutt-makstagu-voi-miljard-koik-ei-ole-mueuedav/>.

le mõeldes: kõik inimesed ju tahavad tegelikult oma elus paremini hakkama saada. Ja ajakirjandus võiks siin olla hea teejuht. Meie puhul on teejuhtideks meie autorid.

**Marju Lauristin:** Daniel, minu meelest oli põnev, kui sa ütlesid, et sul on Tallinnast väljaspool elavad noorepoolsed mehed auditooriumis. Sa seletasid seda militaarteemaga. See on ju kõige defitsiitsem rühm, kes on eemal igasugusest raskemat vaimutööd nõudvast suhtlusest. Mis neid peale militaarteema veel hoiab või kuidas neid kätte saab?

**Daniel Vaarik:** Ma lugesin suue huviga sinu juhtimisel tehtud „Mina. Meedia. Maailm“ uuringut, kus see rühm oli mingi lootusetu kuues või seitsmes. Kui alustasime, siis ka mõtlesime, et nendeni me ei jõua.

Ega ma ei saa esineda tohutu krediidiga, et me kogu aeg jõuame nendeni. Mõne meie asja puhul näeme, kuidas nad vihastavad ka, aga nad on siiski olemas. Mulle tundub, et me tegime sellise liigutuse, et me andsime neile päriselt hääle läbi Eestis väga populaarse YouTube'i platvormi. Lihtsalt tegime väga õige teemavaliku. Võtsime järjest militaarinimesi, kellel on nagunii olemas respekt selles grupis, sest nagu USA-ski tulevad meilgi hästi paljud sõjaväelased maa- piirkondadest. Isegi veteranide probleemid on väga sarnased, kuigi meie skaala on 100 korda väiksem.

Teisest küljest valisime õige loo jutustamise printsiibi. Me võisime taustal eksperte kasutada, aga loos ükski ekspert või Kaitseministeeriumi esindaja ei kommenteerinud. Miks see on hea? Ühel hetkel need inimesed ütlesid, et see on meie film. Tavaliselt ei öelda, et „minu lugu ilmus“, vaid et „väljaanne tegi minust loo“. Arvan, et sel oli võimas mõju, mida need viis meest siiani edasi kiirgavad. Nemad on need loost läbi tulnud kangelased. Meid aitas kogukonna kõnetamine läbi teist tüüpi ukse.

Oleme ingliskeelse väljendiga öeldes natuke *trashy*, mis on täielik vastand sellele, mida mingi osa aeglasest ajakirjandusest on. Oleme avastanud, et näiteks video puhul on pluss, kui toode ei ole liiga lihvitud. Kui ettevõtted hakkavad väga poleeritud asju panema YouTube'i või TikToki, on liiga ilusad meigid, valgustused, kaamerad, siis see tekitab kahtlust.

Meie film oli muidugi valguse ja kõige muu mõttes professionaalne, aga palju meie asju ei ole professionaalse välimusega. Mitmed meie hea vaadatavusega lood on tehtud 40 minutiga. Mulle tundub, et sellega saab vaatajaid Tallinnast väljaspoolt. Sul on idee,

mis inimesi kõnetab, ja sa ei ole seda ära poleerinud vastupidiselt aeglase ehitamise mõttele. Siis inimesed tunnevad, et keegi on päris, ei tulnud mitte õpetama, midagi müüma, vaid lihtsalt rääkis oma asja ära.

Ma ei tea, kas meil õnnestub neid püsivalt kõnetada, aga me tegeleme nendega edasi. Meil on tulemas üks täispikk dokfilm, mis neid ehk haarab. Filmil „Estocoy-8“ on üle 200 000 vaataja ja Eestis on seda dokfilmide maailmas palju. Näiteks tuli kunagi üks sõdur minu juurde ja küsis, „kas teie tegite „Kaheksa““. Sel oli minu jaoks väike peidetud analüüs, et kui ta ütleb filmi kohta lihtsalt „Kaheksa“, siis kuskil seltskondades on see nii lühenenud ja see tähendab midagi.

Need inimesed on öelnud, et seda filmi vaadates saavad nad esimest korda mingitest asjadest oma perega rääkida. Need katkised veteranid, kellele riik teeb siinamaani liiga, kel on mingid traumad, saavad istuda oma naise ning lastega maha, vaadata filmi ja rääkida, et minuga juhtus sarnane asi. Nad on tänulikud ja sealt tuleb see respekt. Siit tuleb see, kas inimese aeg on hästi kulutatud, kas ta sai vaimsele tervisele tuge. Positiivsus ei anna tuge, see ei ole oluline. Modaalus ei ole oluline. Oluline on, et asjast saab rääkida ja nende hääl saab võimaluse.

**Marju Lauristin:** Ka see on positiivsus, et sinuga saab rääkida, et sa oled usaldusväärne. Ei mina ega ilmselt ka Janeck ei mõtle positiivse all niisugust pluttitamist.

Ma rõhutaks väga sinu öeldut, mis on kogu meie jutu üks taust, et me kõik oleme väsinud ja tüdinud ilustavast tonaalsusest, poleeritud plastmassist, mitteautentsest, mis on kolinud reklaamist igale poole ajakirjandusse kuni ERR-ini välja. See on väga tõsine tegur ja argument, miks on vaja niisugust mittekammitud tõesti tõsist lugu. Lisan Janecki jutule, et see tähendab ka vormiliselt tõsiselt tehtut, sealjuures keeleliselt läbi mõeldut. See prügila, kus me oleme, ei ole selline haisev, vastupidi – see on lõhnastatud, poleeritud plastmassprügila. See on eriti jube.

**Daniel Vaarik:** Olen nõus, et inimeste igasugune mõjutamine, kuidas nad peaksid ennast tundma, on praegu minu meelest probleemne. Kuid inimesi aitab sageli, kui nad saavad väljendada, kuidas nad ennast tegelikult tunnevad.

**Väino Koorberg:** Küsimus hoopis Sulevile. Me istusime sinuga koos meedialiidu olemuslugude<sup>16</sup>

<sup>16</sup> Meedialiidu žürii valis noore ajakirjaniku ja olemuslugude nominendid ning elutöö preemia saaja. *EML pressiteade*. 5.veebruar 2026 <https://meedialiit.ee/meedialiidu-zurii-valis-noore-ajakirjaniku-ja-olemuslugude-nominendid-ning-elutoo-preemia-saaja/>.

žüriis. Need esitatud lood ükski ei läinud sinna prügilakategooriasse, vaid olid aeglased, süvenenud, kahe jalaga maas, mina-sina-vormis. Need olid kõik tõesti pikemad kui 5000 tähemärki. Need ei õpetanud, vaid kõnetasid. Kas need on aeglane ajakirjandus või peaks siis peavoolu ajakirjandust vastandama nii-öelda aeglase ajakirjandusega ehk Levila ja Edasiga?

**Sulev Valner:** Su enda küsimuses on vastus olemas, et ei pea. Pigem on see proportsiooni küsimus, et mida on ja kui palju. Me alustasime sellest, et terminis olevast sõnast „aeglane“ hoolimata on aeglases ajakirjanduses tihti väga palju särtsu ja kiirust, mõttekiirust.

**Väino Koorberg:** See on natuke ka funktsiooni küsimus. Mind pisut häiris, et mõnikord võrdleme võrreldamatuid asju. Näiteks kohe, kui Janeckil Edasis tekib kohustus või vajadus edastada poliitilisi päevauudiseid, on ta väga suure probleemi ees. Aeglast ajakirjandust on pikas vaates või pika perioodiga ilmuvas väljaandes palju lihtsam teha.

**Sulev Valner:** Aga samas näeb mõnikord Edasis, kui kiiresti seal tuleb väga sisukas kommentaar, ütleme, näiteks praegu Trumpi ja Putini teemal. Ma ei peaks seda sugugi aeglaseks, vaid see on tihti palju kiirem kui mõnel nii-öelda suurel väljaandel. Selles mõttes neid ei pea kindlasti vastandama.

**Janeck Uibo:** Ega „aeglane“ ei tähenda, et sa oled pikaldane ja aktuaalses diskussioonis üldse ei osale. Meil (meie autoril) peab lihtsalt sel teemal olema midagi öelda ja veel parem, kui suudame lisada midagi uut. Kuigi me püüame sinnapoole, et meie artiklitel

on nii-öelda pikem säilivustähtaeg ja need annavad kasulikke mõtteid ka aja möödudes, siis peab inimeste jaoks teksti sisse panema ka midagi ajakajalist.

Väike meediamaja ei saa konkureerida massiga, vaid ikka kvaliteediga. Mõnes mõttes peame oma ressurside juures olema veel parem kui suur meediamaja. Ehk isegi mitu korda parem või eristavam, sest kui sa oled täpselt sama hea, siis pole sind ju vaja. Eristumise küsimus on ülioluline: kuidas, mida, kui palju avaldada. Aga reaalsest elust päriselt irduda ei saa. Lihtsalt me ei suuda alati nii kiiresti reageerida, kui võib-olla tahaks.

Tuleb endale meelde tuletada, mis meie toode on ja miks seda tegema hakkasin, ei tohi võidujooksuga liialt kaasa minna. Vahel võib-olla õnnestub mõni asi ka kiire reageerimisega, aga see ei ole eesmärk omaette. Palju olulisem on, et see tekst annaks ühe täiendava vaatenurga kajastatavale teemale juurde. Siin on meie võimalus päevapoliitilisel teemal kaasa rääkida.

**Virgo Siil:** Minu uuringutest tuli ka välja, et aeglase ajakirjanduse keskne osa on just hääle andmine.

Ka usalduse teema ja mitteeajakirjanike kasutamine leidis kinnitust. Ajakirjaniku usaldusväärsus on kohati nii devalveerunud, et inimene ongi nõus andma intervjuud vaid sellele, kes ei ole ajakirjanik. Olgu need siis Edasi kaasautor, kes on oma valdkonna spetsialist ja sellepärast usaldusväärne, või Levila kaasautor, kes ei ole ajakirjanik. Tuleb välja, et need suured klantspilt-meediaväljaanded kaotavad pahatihti oma usaldusväärst.

**Sulev Valner:** See on ohule viitav, kui ajakirjanikuks olemine muutub juba peaaegu sõimusõnaks.



**REGULATSIOONID JA TURVALISUS**



# Euroopa meediapoliitika ja Eesti seaduste muudatused

Andres Jõesaar,

Tallinna Ülikool Balti, filmi, meedia ja kunstide instituudi meediapoliitika dotsent

## Demokraatia, meedia ja pingeväli

Varieties of Democracy (V-Dem) 2025. aasta raport osutab, et demokraatia keskmine tase maailma elaniku kohta on langenud 1980. aastate keskpaiga tasemele ning sõnavabaduse ja meediavabaduse kitsenemine on autokratiseerumise üks keskseid tunnuseid.<sup>1</sup> Selles kontekstis ei ole meediaregulatsioon, sh avaliku arutelu võimalused meedias ega usaldusväärse (ajakirjandusliku) info kättesaadavus kodanikele enam üksnes kitsalt meediapoliitika teemad, vaid need puudutavad kogu demokraatliku ühiskonna toimimist.

Carpentier ja Wimmer pakuvad teoses *Democracy and Media in Europe*<sup>2</sup> diskursiiv-materiaalse lähenemise, mis ühendab diskursuste (normid, ideaalid, tähendused) ja materiaalsete praktikate (institutsioonid, rahastus, tehnoloogia, õigusraamid) analüüsi.

Demokraatiat ei käsitleta seal staatilise institutsionaalse korrana, vaid performatiivse protsessina, kus diskursiivsed „hea ajakirjanduse“ ja „vaba meedia“ vaidlused põimuvad konkreetsete otsustega eelarvete, seaduste, mõõdikuturgude ja platvormireeglite tasandil.<sup>3</sup> Meedia ja demokraatia kokkupuutepunkt, nii nagu ka mõlemad väljad sisemiselt, on pingestatud ja seda mõjutavad erinevatest huvidest tekkivad ohud.

Eesti meediapoliitika paikneb kolme survevektori ristumiskohas: 1) demokraatia üleilmne langus,<sup>4</sup> 2) platvormistumine ja tehisintellekti vahendatud infoökoloogia ning 3) väikeste turgude majanduslik haprus.<sup>5</sup> Nende pingete taustal tuleb vaadelda nii Euroopa meediavabaduse määrust (European Media Freedom Act, EMFA),<sup>6</sup> vaigistushagide vastast direktiivi (Strategic Lawsuits Against Public Participation, Anti-SLAPP)<sup>7</sup>, poliitreklaami läbipaistvuse määrust<sup>8</sup> kui ka Eesti Rahvusringhäälingu seaduse (ERHS) ja meediateenuste seaduse (MeeTS) reforme ning erameedia–ERR-i vastandust.<sup>9</sup>

Artikli eesmärk on näidata, miks need seadusemuudatused on demokraatia seisukohalt vajalikud, milliseid pingevälju need adresseerivad ning millised võivad olla oodatavad mõjud Eesti avalikkusele ja meediaturule. Analüüs toetub diskursiiv-materiaalsele raamistikule ning viimaste aastate Euroopa ja Eesti avalik-õigusliku meedia ning meediavabaduse uurin-gutele.

## Diskursiiv-materiaalne pingeväli

Diskursiiv-materiaalse „sõlme“ (*discursive-material knot*) kontseptsioon rõhutab, et demokraatia ja meedia ei moodustu pelgalt ideedest ega üksnes

<sup>1</sup> V-Dem Institute (2025). *Democracy report 2025: 25 Years of Autocratization – Democracy Trumped?* University of Gothenburg.

<sup>2</sup> Carpentier, N. ja Wimmer, J. (2025). *Democracy and Media in Europe: A Discursive-Material Approach*. Routledge.

<sup>3</sup> Carpentier, N. (2017). *The Discursive-Material Knot: Cyprus in Conflict and Community Media Participation*. Peter Lang.; Carpentier ja Wimmer, 2025.

<sup>4</sup> V-Dem Institute, 2025.

<sup>5</sup> Johnson, C., Bruun, H., Głowacki, M., Iordache, C., Münter Lassen, J., Martin, D., Nucci, A., Raats, T., Scaglioni, M. Świątkowski, F., (2025). *Public Service Media in The Age of Platforms: Challenges and Recommendations for the Future*. White Rose Libraries on Behalf of PSM AP; Jõesaar, A. (2015). The Undercurrents of Estonian Broadcasting Regulation, 1992–2014. *Baltic Screen Media Review*, 3(1), 83–98.

<sup>6</sup> European Union. (2024a). Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council Establishing a Common Framework For Media Services in the Internal Market (European Media Freedom Act). *Official Journal of the European Union*.

<sup>7</sup> European Union. (2024c). Directive (EU) 2024/1069 of the European Parliament and of the Council on Protecting Persons Who Engage in Public Participation from Manifestly Unfounded Claims or Abusive Court Proceedings (Anti-SLAPP). *Official Journal of the European Union*.

<sup>8</sup> European Union. (2024b). Regulation (EU) 2024/900 of the European Parliament and of the Council on the Transparency and Targeting of Political Advertising. *Official Journal of the European Union*.

<sup>9</sup> Jõesaar, 2015; Kõuts-Klemm, R., Harro-Loit, H., Ibrus, I., Ivask, S., Juurik, M., Jõesaar, A. ja Tafel-Viia, K. (2019). *Meediapoliitika olukorra ja arengusuundade uuring*. Tartu Ülikool; Tallinna Ülikool.

(materiaalsetest) struktuuridest, vaid nende pingestatud põimumisest.<sup>10</sup>

- **Diskursiivne mõõde** hõlmab arusaamu meediavabadusest, avalikust teenusest, turuvabadusest, riigi rollist jne.
- **Struktuurid (materiaalsed) elemendid** on muu hulgas rahastusmehhanismid, valitsemismudelid, taristu, algoritmilised platvormid, omandistruktuurid ja kohtumenetluse reeglid.

Pinged tekivad siis, kui diskursiivsed lubadused – näiteks „kõigile kättesaadav sõltumatu info“ – ei ole reaalselt tagatud, sest meedia (sh avalik-õigusliku) rahastus on ebastabiilne, erameedia omandussuhted läbipaistmatud või meedia järelevalve nõrk.<sup>11</sup> Euroopa meediapoliitika uued algatused – EMFA, Anti-SLAPP ja poliitreklaami määrus – on tõlgendatavad kui katsed selliseid struktuurseid lahknevusi vähendada.

Diskursiiv-materiaalne raamistik on siinse analüüsi jaoks sobiv lähenemine kahel põhjusel. Esiteks aitab see käsitleda Euroopa tasandi õigusakte mitte pelgalt „tehnilise vastavusse viimise“ vahendina, vaid osana laiemast demokraatia ja meediavabaduse pingeväljast.<sup>12</sup> Teiseks võimaldab see näha avalik-õiguslikku meediat mitte ainult organisatsioonina, vaid demokraatliku taristu osana, mille toimimiseks on vaja nii normatiivset legitimeerimist kui ka stabiilseid materiaalseid eeldusi.<sup>13</sup>

## Välised survetegurid: globaalne autokratiseerumine ja meediavabaduse vähenemine

V-Demi raport näitab, et viimase veerandsaja aasta jooksul on autokratiseeruvates riikides sõnavabadus ja ajakirjanduse sõltumatus olnud oluliselt piiratud. 2024. aastaks halvenes sõnavabadusindeks kümnetes riikides ning 72% maailma elanikest elab juba autokraatlikus ühiskonnas.<sup>14</sup>

Meediavabadus, allikakaitse ja avaliku arutelu avatus on seega muutunud demokraatia võtmenäitajateks. Survet vabale meediale näeme ka Euroopa Liidu (EL) liikmesriikides, eelkõige Ungaris, mis on EL-i

riikidest sõnavabaduse globaalses pingereas viimasel, 61. positsioonil.<sup>15</sup>

Ungaris ja varasemalt ka Poolas toimunud autokraatsed poliitilised protsessid viisid ajakirjandusvabaduse piiramiseni ning demokraatia nõrgenemiseni. Et tõkestada analoogsete, demokraatiale negatiivsete mõjudega protsesside levikut teistesse EL-i liikmesriikidesse, rakendab Euroopa Komisjon koos Euroopa Parlamendiga regulatiivseid ühtse siseturu kaitse põhimõtetest lähtuvaid initsiatiive.

Paradoksaalsel kombel tõlgendatakse mõnes liikmesriigis, sh Eesti erameedias, neid just sõnavabaduse ja vaba ajakirjanduse kaitseks rakendatavaid regulatsioone vastupidiselt, väites, et need piiravad sõnavabadust ja takistavad vaba ajakirjanduse toimimist.

Lisaks siseturu poliitilistele protsessidele mõjutavad EL-is demokraatiat ja ajakirjanduse toimimist palju ka globaalsed platvormid. Globaalsete sotsiaalmeediaplattformide, otsingumootorite ja nüüd eriti olulise rolliga tehisarurakenduste negatiivset mõju ajakirjandusele ning ühiskondadele laiemalt üritatakse EL-i tasandil samuti erinevate määruste ja direktiividega ohjata.

See kontekst muudab Euroopa meediapoliitika reformid – eelkõige Euroopa meediavabaduse määruse<sup>16</sup> ja Anti-SLAPP-i<sup>17</sup> – mitte vajalikuks „peenhäälestuseks“, vaid demokraatia elementaarhügieeni nõudeks. Samas on selge, et Euroopa tasandi raamistik saab olla pigem protseduuriline: see loob ruumi sõltumatustele ja läbipaistvusele, kuid ei asenda riiklikku poliitikakujundust ega meediaorganisatsioonide sisemist kultuuri.<sup>18</sup>

On tõsi, et Eesti senise liberaalse meediapoliitika ja meediamaastiku eneseregulatsiooni vaatenurgast ei pruugi mitmed EL-i tasandil rakendatud regulatsioonid tunduda vajalikud, sest Eesti praktikas on need juba niigi olemas (näiteks Eesti ajakirjanduse eetika koodeksile tuginev toimetuste töö või meediaettevõtete omandi läbipaistvus), aga Euroopa regulatsioonide rakendamine ei vähenda Eesti meediavabadust ning loob seaduslikud garantiid juhaks, kui eneseregulatsioon hakkab negatiivse poliitilise surve toel nõrgenema.

<sup>10</sup> Carpentier, 2017; Carpentier ja Wimmer, 2025.

<sup>11</sup> Carpentier ja Wimmer, 2025; Johnson jt, 2025.

<sup>12</sup> Hallin, D. C. ja Mancini, P. (2004). *Comparing Media Systems: Three Models of Media and Politics*. Cambridge University Press.

<sup>13</sup> Schweizer, C. ja Puppis, M. (2018). Public Service Media in The Networked Society. In G. F. Lowe, H. Van den Bulck ja K. Donders (Eds.), *Public Service Media in the Networked Society* (109–124). Nordicom.

<sup>14</sup> V-Dem Institute, 2025.

<sup>15</sup> RSF (2025). RSF World Press Freedom Index 2025. *Reporters Without Frontiers*. <https://rsf.org/en/index?year>.

<sup>16</sup> European Union, 2024a.

<sup>17</sup> European Union, 2024c.

<sup>18</sup> Arriaza Ibarra, K., Nowak, E. ja Kuhn, R. (2015). *Public service media in Europe: A comparative approach*. Routledge; Johnson jt, 2025.

## Eesti meediapoliitika areng ja muutused 1992–2024 *minimalistlik liberaalsus*

Pärast taasiseseisvumist olid meediapoliitika kujundamisel kaks peamist eesmärki:

- luua vaba ja turupõhine duaalne meediaturg, kus avalik-õiguslik ja erameedia on tasakaalus;
- kaitsta väikest keele-, kultuuri- ja reklaamiturgu välise konkurentsi eest.<sup>19</sup>

EL-iga liitumise järel on Eesti meediapoliitikat iseloomustanud põhimõte võtta EL-i tasandilt üle kohustuslik miinimum, vältides üleregulatsiooni ja toetudes ulatuslikult eneseregulatsioonile.<sup>20</sup>

Digitaalsete tehnoloogiate ja EL-i siseturu loogika rakendumisel (audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi ülevõtt, üleminek digiteleviioonile, DAB+-i tulek) muutus turg oluliselt avatumaks. Programmile esitatavad nõuded ja reklaamipiirangud lihtsustusid, mis tugevdas erameedia positsiooni ja vähendas otsest riiklikku sekkumist sisutasandil.<sup>21</sup>

Samas on viimase kümnendi jooksul teravnenud pinged, mis tulenevad:

- meediakontsentratsiooni kasvust, sh Balti riike hõlmavad kontsernid;<sup>22</sup>
- platvormide kontrollist reklaamirendi ja mõõdikuturgude üle;<sup>23</sup>
- geopoliitilisest infokonfliktist Venemaaga, mis on sundinud riiki aktiivsemalt venekeelse meedia pakkumisse sekkuma.<sup>24</sup>

### *Miks „miinimum“ ei ole enam piisav?*

Diskursiiv-materiaalsest vaatepunktist on Eesti seni kaitsnud pigem meediavabaduse diskursiivset dimensiooni (vaba turg, vähene riiklik sekkumine), kuid pööranud muu hulgas vähem tähelepanu avalik-õiguslikule meediale kui avalikku hüve pakkuvale institutsioonile.

EMFA ja teised EL-i aktid muudavad selle lähene-

mise ebapiisavaks: need nõuavad, et meediavabadust toetavad protseduurilised ja institutsionaalsed garantiid oleksid seaduses selgelt sõnastatud.<sup>25</sup> Eesti meediapoliitika ei saa enam piirduda „miinimumiga“, sest Euroopa raamistik defineerib selle miinimumi enda ümber. Meediavabaduse kaitse tähendab üha enam ka läbipaistvat regulatiivset raamistikku, mis kirjeldab, kuidas vältida poliitilist sekkumist ning tagada mõistlik tasakaal avalik-õigusliku teenuse ja erameedia vahel.<sup>26</sup>

### *Avalik-õiguslik meedia kui demokraatia oluline toetaja*

Avalik-õiguslikku meediat käsitletakse üha enam demokraatliku taristuna – võrreldavana vee-, energia- või transporditaristuga, mille katkestused mõjutavad otseselt ühiskonna toimivust.<sup>27</sup>

Eesti kontekstis täidab Eesti Rahvusringhääling (ERR) mitut kriitilist funktsiooni:

- **universaalne ligipääs:** tasuta ja kõigile kättesaadav info, sh eesti, vene ja inglise keeles kajastused nii lineaar- kui ka veebiplatvormidel;<sup>28</sup>
- **sotsiaalne sidusus:** ühise infovälja loomine keeleliselt ja sotsiaalselt killustunud ühiskonnas;<sup>29</sup>
- **infojulgeolek:** vastupanuvõime Venemaa süsteemsetele infooperatsioonidele, sh venekeelsete kanalite ja portaalide kaudu.<sup>30</sup>

Järjest olulisemaks on muutunud ERR-i roll olla kriisilukorras nii informatsiooni vahendaja kui ka psühholoogilise vastupidavuse toetaja. Selle rolli täitmiseks määrati hädaolukorra seadusega ERR-ile ja AS Levirale elutähtsa teenuse osutaja ülesanded.<sup>31</sup> Et suurendada toimepidevust kriisilukordades, on tehtud märkimisväärsed pingutusi – investeeritud suuri summasid kriisikindlust tugevdavatesse tehnoloogia- lahendustesse ja välja töötatud kriisilukordades toimimise protseduurid. Riigikaitsealistest eesmärkidest

<sup>19</sup> Jõesaar, 2015; 2024.

<sup>20</sup> *Ibid.*

<sup>21</sup> Jõesaar, 2024; Kõuts-Klemm jt, 2019.

<sup>22</sup> Jastramskis, D., Rožukalne, A. ja Jõesaar, A. (2017). Media Concentration in the Baltic States (2000–2014). *Informacijos mokslai*, 77, 26–48.

<sup>23</sup> Ohlsson, J., Lindell, J. ja Arkhede, S. (2017). A Matter of Cultural Distinction: News Consumption in the Online Media Landscape. *European Journal of Communication*, 32(2), 116–130.

<sup>24</sup> Jõesaar, 2015; 2024.

<sup>25</sup> European Union, 2024a, 2024b, 2024c.

<sup>26</sup> Hallin ja Mancini, 2004; Jakubowicz, 2009.

<sup>27</sup> Schweizer, C. ja Puppis, M. (2018). Public Service Media in the Networked Society. In G. F. Lowe, H. Van den Bulck ja K. Donders (Eds.), *Public Service Media in the Networked Society* (109–124). Nordicom.; Wauters, E. ja Raats, T. (2018). Public Service Media and Public Value. In V. Donders ja K. Moe (Eds.), *Exporting the public value test* (25–44). Nordicom.

<sup>28</sup> Jõesaar, A. ja Kõuts-Klemm, R. (2019). Is The Role of Public Service Media in Estonia Changing? *Baltic Screen Media Review*, 7, 96–116.

<sup>29</sup> Kõuts-Klemm, R. ja Vihalemm, P. (2017). Media Use and Civic Participation in Estonia: Trends and Patterns. In B. Dobek-Ostrowska ja M. Głowacki (Eds.), *Public Service Broadcasting and Media Systems in Central and Eastern Europe* (175–194). Peter Lang; Jõesaar ja Kõuts-Klemm, 2019.

<sup>30</sup> Jõesaar, 2015; 2024.

<sup>31</sup> Riigikogu. (2024). *Hädaolukorra seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus*. RT I, 08.10.2024, 1.

lähtudes ei ole neid summasid ja kasutatavaid tehnoloogilisi arengud meedias detailsemalt käsitletud.

ERR avaliku hüve pakkujana aitab luua ja elus hoida erinevate ühiskonnagruppide vahelist kultuurilist niidistikku, mille kaudu toimib avalik diskussioon ning vaba mõttevahetus. ERR aitab inimestel ühiskonda ja selles toimuvat mõista ja mõtestada, reflekteerida ja ühiskonna arengus kaasa rääkida.

Erinevate (sh geopoliitiliste, tehnoloogiliste, majanduslike) protsesside mõjul meedia üldine usaldusväärsus langeb.<sup>32</sup> Jakobsson ja Stiernstedt<sup>33</sup> näitavad meedia usaldusväärsuse languse negatiivset mõju demokraatiale. Sellest tulenevalt on avalik-õiguslikul meedial eriti oluline ülesanne olla tasakaalustatud ja usaldusväärne toimija. ERR-i toimimisvälja võib kirjeldada pununud mustriks kangana, mille sõlmpunktid esindavad erinevaid huvigruppe ja teemasid. Läbi erinevate platvormide saadete (ja nende vahendusel toimuvate interaktsioonide) kõnetab/peegeldab ERR ühiskonna kõigi liikmete huvisid. ERR-i saadete kultuuriline mitmekesisus ja teemakäsitletluste rikkus tagab ühiskonna eluterve toimimise, mis aitab vastu seista globaalsete meediaplatvormide pealesurutud raamidele ja ühiskonna polariseerumist toetavate algoritmide negatiivsele mõjule.

Platvormistunud mediakeskkonnas<sup>34</sup> seisavad Euroopa avalik-õiguslikud meediaorganisatsioonid silmitsi nelja läbiva väljakutsega: auditooriumini jõudmine, brändi teadlikkus ja väärtus, organisatsiooniline transformatsioon ja rahaline kestlikkus.<sup>35</sup> Uurimisprojekti „Public Service Media in the Age of Platforms“ (PSM-AP) lõppraport rõhutab, et avalik-õigusliku meedia roll demokraatias sõltub üha enam võimest olla nähtav ja leitav (ka nooremale auditooriumile) kõigil platvormidel – nii traditsioonilistes lineaarsetes tele- ja raadiokanalites kui ka uutel digiplatvormidel. On suur proovikivi jõuda auditooriumini ka olukorras, kus mediavooge kontrollivad globaalsed ettevõtted ja nende rakendatud algoritmid.<sup>36</sup>

Avalik-õigusliku meedia olemuslik eesmärk tagada oma sisule kõigile ja kõikjal üleüldine tasuta juurde-

pääs ei ole enam ainult raadio- ja teleprogrammide leviala küsimus, vaid tagada tuleb ka universaalne digitaalne ligipääs – sealhulgas noorematele ja madalama sissetulekuga rühmadele, kes tarbivad eelkõige sotsiaalmeediat, aga ka muud meediasisu valdavalt nutitelefonides.<sup>37</sup>

Samas kasvab erameedia initsieeritud poliitiline surve avalik-õiguslikule meediale. Sageli peegeldab see vähest arusaamist platvormiajastu olemusest ja riskidest, mitte niivõrd argumenteeritud kriitikat avalik-õiguslike organisatsioonide strateegiatega suhtes.<sup>38</sup>

Eesti on selles mõttes tüüpiline väike meediaturg: ERR-i digitaalset rolli vaidlustavad erameedia ettevõtted, kelle äri survestavad samal ajal globaalsed platvormid (Google, Meta, Netflix jt).<sup>39</sup> See loob pingevalja, kus avaliku teenuse digitaalset kohalolu nähakse ühelt poolt demokraatliku taristu osana ja teisalt negatiivse tegurina, mis pakub konkurentsi erameedia ärimudelitele.

Meediapoliitilises kontekstis tuleb argumenteeritult vastata küsimustele, kas digitaalse infovälja täielik privateerimine suurendab või vähendab elanikkonna juurdepääsu meediasisule ja kas nii aidatakse avaliku debati platvormi toimimisele kaasa või võimalusi hoopis vähendatakse.

Erameedia väitel hakkaksid täna ERR-i uudisteportaalis tasuta uudiseid jälgivad inimesed tasuta sisu kadumisel nende tasulise sisu tellijateks ning selle tulemusel saaksid erameedia ettevõtted lisarahastust, et luua senisest paremat meediasisu ja -teenuseid. On tõenäoline, et osa ERR-i veebiuudiste jälgijatest, kes praegu erameediakanalite tellijad ei ole, hakkaksid tõepoolest tasulisi teenuseid tellima.

Samas on suur oht, et vähem kindlustatud elanikkonnagrupid ei hakkaks erameediale sisu eest maksta ning nende informeeritus ühiskonnas toimuvast langeks. Selle tulemusel hakkaksid tekkima ja laienema niinimetatud infokõrbed – kohad, kus informatsioon ühiskonnas toimuvast ei jõua enam inimesteni, mis omakorda võib viia inimeste võõrandumiseni riigist.

<sup>32</sup> Newman, N., Fletcher, R., Robertson, C. T., Ross Arguedas, A. ja Nielsen, R. K. (2024). *Reuters Institute Digital News Report 2024*. Reuters Institute for the Study of Journalism.

<sup>33</sup> Jakobsson, P. ja Stiernstedt, F. (2025). Conceptualisations and Analyses of Distrust and Mistrust in News Media: Reviewing Research From a Decade of Distrust. *Nordicom Review*, 46(S1), 1–27. <https://doi.org/10.2478/nor-2025-0006>.

<sup>34</sup> Poell, T., Nieborg, D. B. ja van Dijck, J. (2019). Platformisation. In J. Burgess, A. Marwick ja T. Poell (Eds.), *The SAGE Handbook of Social Media* (146–159). SAGE.

<sup>35</sup> Johnson jt, 2025.

<sup>36</sup> *Ibid.*

<sup>37</sup> Newman, N., Fletcher, R., Kalogeropoulos, A. ja Nielsen, R. K. (2019). *Reuters Institute Digital News Report 2019*. Reuters Institute for the Study of Journalism, University of Oxford.

<sup>38</sup> Arriaza Ibarra jt, 2015; Karadimitriou, A. (2024). Public Service Media in the Platform Era: The Cases of the BBC, France Télévisions, and ERT. *Journal of Media and Communication*, 5(2), 1–22.

<sup>39</sup> Doyle, G. (2013). *Understanding Media Economics* (2nd ed.). Sage; Jõesaar, 2024.

Kui ERR-i veebiuudiste mahtu oluliselt vähendada, on oodata:

- 1) **sotsiaal-majandusliku infolõhe süvenemist** – vähekindlustatud inimesed ei hakka massiliselt tasulist erameediat tellima, vaid võivad vähendada üldist uudisetarbimist või liikuda vähem usaldusväärsete tasuta allikate (sh sotsiaalmeedia ja alternatiivmeedia) juurde;
- 2) **ühe sõltumatu uudisallika nõrgenemist** – Eesti infosfääris oleks üks suure usaldatavusega (ja poliitiliselt sõltumatu mandaadiga) allikas vähem; see vähendaks võimalust kontrollida erameedia ja poliitilise kommunikatsiooni narratiive;
- 3) **vastupanuvõime vähenemist infosõjas** – ERR-i mitmekeelne *online*-sisu on oluline „esimene kontaktpunkt“, mis raamib kriisiolukordi faktipõhiselt ja kontekstualiseeritult; selle nõrgestamine suurendaks ruumi vaenulikele narratiividele.

**Euroopa meediavabaduse määruse** artikkel 5 näeb elanikkonna informeerimisel olulist rolli just avalik-õiguslikul meedial. Selle rolli täitmiseks peavad liikmesriigid nüüd tagama, et avalik-õigusliku meedia rahastus oleks piisav, jätkusuutlik ja prognoositav. See nõue viiakse sisse ERHS-i ning praegu kehtiv iga-aastane ERR-i eelarve, mis määratakse Vabariigi Valitsuse ettepanekul, hakkab tulevikus kujunema nelja-aastase raamlepingu alusel. Jääb näha, kas riigieelarve kokkuvõtte tingimustes suudab pakutav lahendus tagada piisava vastavuse määruse nõuetele. (ERR-i eelarve on naaberriikide avalik-õiguslike meediaorganisatsioonide rahastusest oluliselt väiksem – Eestis 43, Lätis 69 ja Leedus 79 miljonit eurot, Soome YLE poliitilise otsusega külmutatud eelarve on jätkuvalt 540 miljoni tasemel).

Kuigi seotus EL-i tasandiga on olemas, ei ole kõik Eestis toimunud ja veel pooleli olevad seadusemuudatused tingitud ainult EL-i regulatsioonidest.

### ***Eesti Rahvusringhäälingu seaduse muutmise: tehnoloogiline neutraalsus, uute meediateenuste test ja muudatused juhtimistasanditel***

Eesti meedia üks pingevallikas (sõlm) on erameedia eesmärk piirata ERR-i veebiplatvormil pakutavat uudisemeediat: päevauudiseid ja arvamusaluseid. Kuna riigisisel tasemel puudus poliitiline soov ERR-i tegevusi veebis piirata ning ERHS-e ja selle täitmise eeldusi rahul, siis pöördus Eesti Meediaette-

võtete Liit 2020. aastal kaebusega Euroopa Komisjoni poole.<sup>40</sup>

Euroopa Komisjon ei ole viie aasta jooksul veel jõudnud otsusele, kas nad võtavad kaebuse menetlusse või mitte. Sellest hoolimata otsustas kultuuriministerium 2022. aastal algatada rahvusringhäälingu seaduse muutmise protsessi. Protsessi käivitamisel tõdeti, et ERHS on küll suure osas siiani rakendatav ning selles sisalduvate ERR-i eesmärkide ja ülesannete loetelu on valdavalt sobiv, kuid seadus vajab kaasajastamist tänapäevase uue meedia ja sisu jagamise kontekstis ning täiendamist täpsemalt sõnastatud kultuuri- ja haridusvaldkonna edendaja ülesandega.

Huvirühmadega toimunud konsultatsioonide käigus kaardistati peamised ootused seadusandjale. Kokkuvõtlikult võib kogutud ettepanekud jaotada kahte vastandlike eesmärkidega gruppi.

Esimesse kuulusid ettepanekud ERR-i eesmärke ja ülesandeid tunduvalt laiendada, sh anda ERR-ile uusi hariduse edendamise ülesandeid, lisada teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooniga seotud ülesandeid ja muuta ERR mitte ainult kultuuripärandit salvestavaks, vaid ka seda teaduslikult analüüsivaks ja sünteesivaks digiajastu teadusasutuseks.

Teise gruppi kuulusid ERR-i eesmärke ning mõjuvälja kahandavad ettepanekud, mis soovisid väga täpselt ja kitsalt määratleda raadio- ja teleprogrammides lubatud žanrid (piirata meelelahutuslikku sisu) ning keelata ERR-il originaalse sisu loomine ja edastamine veebiplatvormil. Lubatud oleks ainult juba eetris olnud raadio- ja telesaadete sisu taasedastamine. Samuti sooviti, et üksikasjalikult hinnataks ERR-i kogu senist tegevust, mis oleks lähtunud Euroopa Komisjoni ringhäälinguteatise<sup>41</sup> kirjeldatud avaliku väärtuse testi põhimõtetest.

Lisaks esitati ettepanekuid, mille realiseerimiseks ei ole vaja seadust täiendada, vaid mida on võimalik realiseerida kehtiva seaduse raames igapäevaste juhtimisotsuste ja toimetusprikkate kaudu (nt aktiivsem suhtlus auditooriumiga, elanikkonna kaasamine sisuloomesse ja juhtimisotsuste kujundamisse, uute tehnoloogiate katsetamine, innovaatiliste formaatide ja meediateenuste loomine, koostöö edendamine mälu- ja teadusasutustega, partnerlus Euroopa teadusprojektides, tootmis- ja juhtimisprotsesside tõhustamine, kulude kokkuvõtte, ligipäätavuse parandamine jpm).

Eesti Rahvusringhäälingu seaduse eelnõuga<sup>42</sup>

<sup>40</sup> EML (2020). *Soovime meediaturul ausat konkurentsi!*. Eesti Meediaettevõtete Liit. <https://meedialiit.ee/erameedia-roll/>.

<sup>41</sup> European Commission. (2009). *Communication on the Application of State Aid Rules to Public Service Broadcasting (2009/C 257/01)*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52009XC1027\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52009XC1027(01)&from=EN).

<sup>42</sup> ERHS-i eelnõu. (2025, 20. oktoober). *Eesti Rahvusringhäälingu seaduse muutmise seaduse eelnõu*. Tallinn: Kultuuriministerium.

ajakohastatakse avaliku teenuse kirjeldus ja tagatakse niinimetatud tehnoloogianeutraalsus, laiendades senine raadio- ja teleprogrammide põhine lähenemine üleplatvormiliseks. Muudatuse eesmärk on tagada info avalik-õiguslik leitavus kõigilt platvormidelt, mida auditoorium laialdaselt kasutab.<sup>43</sup>

ERHS-i muudatuse neli olulisemat punkti on:

- 1) **tehnoloogiline neutraalsus** – avaliku teenuse rolli ei seota enam konkreetse meediasisu jaotusplatvormiga;<sup>44</sup>
- 2) **uute meediateenuste avaliku väärtuse test (ex-ante hindamine)** – luba pakkuda uusi meediateenuseid seotakse sõltumatu regulaatori avaliku väärtuse ja turumõju hinnanguga, järgides Euroopa Komisjoni PSB riigiabi teatise loogikat;<sup>45</sup>
- 3) **rahastuse mitmeaastane raamleping** – rahastusmehhanismi stabiliseerimine vähendab poliitiliste tsüklite lühiajalist mõju ERR-i strateegilistele otsustele ja võimaldab teha pikemaajalisi plaane;<sup>46</sup>
- 4) **muudatused juhtimises** – täiendatakse ringhäälingu nõukogu moodustamise aluseid selliselt, et oleks tagatud Riigikogu fraktsioonide esindajate ja sõltumatute ekspertide arvuline tasakaal. Toimetuste juhtide töölepingud muudetakse tähtajaliseks, mis võimaldab avada juhtimisstruktuurid senisest lihtsamalt uutele ideedele.<sup>47</sup>

Kokkuvõttes jõudis seaduseelnõu koostaja tõdemusele, et ERHS-is juba olemasolevad eesmärgid ja ülesanded on sõnastatud piisava üldistusastmega ning neid on mõistlik täiendada ainult niinimetatud tehnoloogianeutraalsuse selguse tagamisel (selgelt sõnastada kohustus pakkuda avalikku teenust kolmel platvormil: raadio, televisioon ja veeb) ning hariduse valdkonnas tegutsemise ülesandega. Sellise seisukoha kujundamisel lähtuti avalik-õigusliku meedia rollist demokraatlikus ühiskonnas.

Diskursiiv-materiaalses plaanis võib muudatusi kirjeldada kui kaugenemist „ERR-i kui telemaja“ kujutlusest – ERR-ist saab selgemini **demokraatlik meediataristu**, mille legitiimsus tugineb nii normatiivsele missioonile kui ka läbipaistvale institutsionaalsele rollile.

Lisaks sellele, et Euroopa meediavabaduse määrus aitab tagada avalik-õigusliku meedia juhtimise ja toimetuse sõltumatust ning reguleerida rahastamist, loob see siseturul ühise raamistiku kogu meediasektori sõltumatuse ja pluralismi kaitseks. See laiendab varasema audiovisuaalmeedia teenuste direktiivi loogikat kogu meediaväljale – sh trükimeediale ja digiplatvormidele.<sup>48</sup>

Diskursiiv-materiaalses plaanis on määruse keskmes kolm pinget:

- 1) **poliitiline surve vs. toimetuslik sõltumatus** – EMFA tugevdab meediateenuse osutajate juhtorganite ja avalik-õigusliku meedia valitsemise sõltumatuse standardeid;<sup>49</sup>
- 2) **туру- ja riigimõju vs. avalik huvi** – määrus nõuab läbipaistvust meediaomandi, tegelike kasusaajate ning riikliku reklaami jagamises;<sup>50</sup>
- 3) **platvormide vahendusvõim vs. meediapluralism** – määrus seob meediateenuse osutajad digiteenuste määruse mehhanismidega, lisades kriteeriumid meediarikkuse kaalumiseks.<sup>51</sup>

EMFA ei kirjuta ette ajakirjanduslikku sisu, vaid kujundab raamistiku, mis peab vähendama nii poliitilise kui ka majandusliku sekkumise riski toimetuste töösse. Oluline on, et määrus käsitleb eraldi avalik-õigusliku meedia valitsemist ja rahastust, rõhutades nende eristatust valitsuse igapäevasest poliitikast.<sup>52</sup>

Määrus on otserakenduv. Et Eesti õigusaktid sellega vastavusse viia, muudetakse meediateenuste seadust (eelkõige täpsustatakse meediateenuste osutajate rolle ja kohustusi); konkurentsiseadust (ettevõtete koondumine); kriminaalmenetluse seadustikku ja tsiviilkohtumenetluse seadustikku (kahe viimase puhul laiendatakse allikakaitset seni kehtinud ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötlevalt isikult ka sellisele isikule, kes on ajakirjanduslikul eesmärgil informatsiooni töötleva isikuga ametialaselt või püsivas lähedases suhtes).

Euroopa meediavabaduse määrus jõustub 8. augustil 2025. Eestis vajalikud seadusemuudatused on Riigikogu menetluses ja eesmärk on need vastu võtta 2026. aasta esimeses pooles.

<sup>43</sup> ERHS-i seletuskiri. (2025, 20. oktoober). *Eesti Rahvusringhäälingu seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri*. Tallinn: Kultuuriministeerium.

<sup>44</sup> ERHS-i eelnõu, 2025.

<sup>45</sup> European Commission, 2009; ERHS-i seletuskiri, 2025.

<sup>46</sup> ERHS-i seletuskiri, 2025.

<sup>47</sup> ERHS-i eelnõu, 2025.

<sup>48</sup> European Union, 2024a.

<sup>49</sup> *Ibid.*

<sup>50</sup> *Ibid.*; European Commission, 2009.

<sup>51</sup> European Union, 2024a.

<sup>52</sup> *Ibid.*; European Commission, 2009.

### ***Poliitreklaami läbipaistvuse ja suunamise määrus***

Ajendatuna nii välis- kui ka riigisiseste jõudude viimaste aastate katsetest vabadesse valimistesse sekku- da ja nii demokraatlikke protsesse nõrgendada võeti 2024. aastal vastu määrus (EL) 2024/900 poliitreklaami läbipaistvuse ja suunamise kohta.<sup>53</sup>

Et tagada demokraatia toimimine, kehtestatakse poliitreklaami tellijatele ja edastajatele

- poliitreklaami selge ära märkimise kohustus;
- kohustus tagada tellija ja rahastuse päritolu läbi- paistvus, sh deklareerida kolmandate riikide osa- lus;
- rangemad reeglid suunatud ja optimeeritud poliitreklaamile, vähendades varjatud mikrosuu- namise kaudu toimuvat manipulatsiooni.

Demokraatliku riigi vaatepunktist on selline regu- latsioon oluline, sest piiriülesed kampaaniad ja ka riigisisised poliitvõimuhuvidega rahastajad võivad üritada varjatult sekkuda valimistesse ning muusse poliitilisse kommunikatsiooni.

Määrus rakendus 9. aprillist 2024.

### ***Vaigistamiskaebuste vastane ehk Anti-SLAPP-i direktiiv***

Anti-SLAPP-i direktiiv (EL) 2024/1069 käsitleb avalikus elus osalevate isikute – sh ajakirjanike, tead- laste ning kodanikuühiskonna aktivistide – kaitset ilmselgelt põhjendamatute ja kuritarvilike hagide eest.<sup>54</sup>

Direktiiv on vajalik vastus pingele sõnavabaduse ja õigussüsteemi kuritarvitamise vahel: strateegilised vaigistushagid kasutavad kohtumenetluse kulukust relvana, tekitades uurivale ajakirjandusele „jahutu- sefekt“.<sup>55</sup> Direktiiv kehtestab SLAPP-i ohvritele vara- jase lõpetamise mehhanismid, kulude hüvitamise reeglid ja kahju hüvitamise võimaluse, mis on väikese turu tingimustes eriti oluline vabakutselistele ajakirja- nike ja väikeste toimetuste kaitseks.<sup>56</sup>

SLAPP-direktiivi ülevõtmine Eesti õigusesse eel- dab muudatusi tsiviil- ja kriminaalmenetluse seadus- tikes, luues:

- varajase sõelumise mehhanismid ilmselgelt põh- jendamatute hagide puhul;

- selged kulude hüvitamise reeglid, mis hoiavad ära hagi esitajate „karistamatu“ taktikalisesuse;
- võimaluse SLAPP-i ohvritele kahju hüvitada.<sup>57</sup>

See tugevdab uuriva ajakirjanduse tegutsemise eeldusi, muutes majanduslikult võimsatele pooltele kohtusüsteemi kasutamise meediatöö halvendamise eesmärgil keerukamaks.<sup>58</sup> Väikese turu tingimustes, kus üksnes mõni toimetust teeb süstemaatilist uurivat ajakirjandust, on selline kaitse eriti oluline.

Eesti Ajakirjanike Liit on Eesti vaigistamiskaebuste vastase direktiivi kontaktpunkt.

Direktiiv ülevõtmise tähtaeg on 2026. aasta suvi. Sellekohased seadusmuudatused on töös ja eesmärk on need direktiivi jõustumise ajaks vastu võtta.

### ***Meediateenuste seaduse muudatused***

Meediateenuste seaduse muutmise eelnõu<sup>59</sup> näeb ette audiovisuaalmeedia teenuste turu liberaliseerivad muudatused ja lisab EMFA rakendamiseks vajalikud normid.

Peamised muudatused on:

- 1) **kohaldamisala täpsustamine** – eristatakse selgemalt audiovisuaalmeedia teenust, raadioteenust ja EMFA artiklis 2 nimetatud teisi meediateenuseid;
- 2) **TTJA roll sõltumatu regulaatorina** – Tarbija- kaitse ja Tehnilise Järelevalve Ametile (TTJA) antakse lisavolitused meediaturu järelevalveks, sh võimalus peatada EL-i välistest riikidest pärinevate kanalite taasedastus riigi julgeoleku huvides;
- 3) **omandi ja rahastuse läbipaistvus** – rakendatakse EMFA artikli 6 nõudeid, kasutades äriregistri and- meid ja lisaaruandlust meediateenuse osutajate kasusaajate, riikliku reklaami kogusummade ning kolmandate riikide reklaami kohta;
- 4) **riikliku reklaami läbipaistvus** – avaliku sektori asutustele seatakse kohustus avaldada riikliku rek- laami kulude ja meediapartnerite kohta masinloe- taval kujul andmed, vähendades nii varjatud mõju- tusi ja turumoonutusi;
- 5) **allikakaitse laiendamine** – ajakirjandusliku allika kaitse laieneb isikutele, kellel on püsiva lähedase suhte tõttu ajakirjanikega juurdepääs potentsiaal- setele allikatele.

<sup>53</sup> European Union, 2024b.

<sup>54</sup> European Union, 2024c.

<sup>55</sup> Nowak, E. (2014). *Autonomy and Regulatory Frameworks of Public Service Media in the Triangle of Politics, the Public and Economy: A Comparative Approach*. Reuters Institute for the Study of Journalism Working Papers.

<sup>56</sup> European Union, 2024c.

<sup>57</sup> *Ibid.*

<sup>58</sup> Nowak, 2014.

<sup>59</sup> MeeTS-i eelnõu. (2025, 3. september). *Meediateenuste seaduse muutmise eelnõu*. Tallinn: Kultuuriministeerium.

Lisaks kaasajastatakse raadio- ja televisioonilubade süsteemi, lühendatakse menetlustähtaegu ja loobutakse kõrvaltingimustest, kehtestades seadusega seni raadiolubade kõrvaltingimustega määratud miinimummaht Eesti autorite või esitajate teoste mängimiseks.

## EMFA: Meediakontsentratsioon ja polariseerumise risk

Balti riikide meediakontsentratsiooni analüüs näitab, et Eesti turg on juba niigi kontsentreeritud ning regionaalne konsolideerumine reklaami- ja leviturul on suurendanud üksikute kontsernide mõju.<sup>60</sup>

Rahvusvahelised uuringud osutavad, et turu kõrge kontsentratsioon ning tugeva avalik-õigusliku vastukaalu puudumine võivad pikemas perspektiivis süvendada poliitilist ja kultuurilist polariseerumist:

- toimetusslikke valikuid mõjutab üha enam oma nikustruktuur ja kontserni strateegia;
- väiksemad ja kriitilisemad hääled marginaliseeruvad;
- auditoorium fragmenteerub „sarnase mõtteviisi“ alusel.<sup>61</sup>

Võrreldes mõne teise Euroopa riigiga on Eestis seni poliitiline polariseerumine olnud tagasihoidlikum, kuid meediakontsentratsiooni kasv ja avatus sotsiaalmeedia mõjule suurendavad riski, et ühe-kahe suure kontserni maailmavaatelised valikud võivad avalikku agendat liigselt määral kujundada.<sup>62</sup> Avalik-õigusliku meedia tugev digitaalne kohalolu on siin oluline pluralismi ja tasakaalu tagaja.<sup>63</sup>

## Arutelu ja järeldused

Viies kokku Euroopa õigusraamistiku ja Eesti reformid, joonistub välja kolm põhilist argumenti.

Esiteks aitab diskursiiv-materiaalne lähenemine näha, et sõnavabaduse ja meediavabaduse kaitseks ei piisa deklaratsioonidest; vaja on institutsionaalseid ja õiguslikke lahendusi, mis muudavad need ideaalid praktiliselt kehtestatavaks.<sup>64</sup> EMFA, poliitreklaami

määrus ja Anti-SLAPP loovad raamid, mis vähendavad meediale avalduva poliitilise ja majandusliku surve riski ning kaitsevad avalikku arutelu.<sup>65</sup>

Eesti ERHS-i ja MeeTS-i reformid tõlgivad need standardid väiketuru konteksti, tugevdades ERR-i kui demokraatliku taristu materiaalset alust (rahastus, valitsemine, digimandaat) ning muutes meediaturu reeglid läbipaistvamaks.<sup>66</sup>

Teiseks on väikese keeleruumi vastupidavus platvormiajastul tihedalt seotud avalik-õigusliku meedia digitaalse kohalolu ja tugevusega. PSM-AP ja usaldusuringud kinnitavad, et avalik-õiguslik meedia säilitab paljudes riikides kõrgema usaldusväarsuse kui kommertskanalid, kuid raskusi on nooremate ja madalama haridustasemega rühmade jõudmisel.<sup>67</sup>

Eestis on ERR-i tugev digitaalne kohalolu vajalik, et: a) kaasata ühtsesse infovälja venekeelne ja eesti keelt vähem valdav elanikkond; b) tagada info ligipääs vähekindlustatud rühmadele; c) pakkuda infosõja tingimustes usaldusväärset referentsraami.<sup>68</sup>

Kolmandaks: V-Demi raport osutab, et meediavabaduse piiramine ja avaliku arutelu killustumine on olnud paljudes riikides autokratiseerumise keskne mehhanism.<sup>69</sup> Eesti ei ole selles mõttes erandlik: meediakontsentratsioon kasvab, platvormid kujundavad üha enam info leviku mustreid ning geopoliitilised pinged suurendavad välise mõjutustegevuse riski. Tugev avalik-õiguslik meedia – stabiilse rahastuse, sõltumatu valitsemise ja selge digimandaadiga – on parim poliitikastrateegia, et polariseerumist ennetada, mitte üksnes tagajärgi leevendada.<sup>70</sup>

ERR-i digitaalse mõju piiramine võiks lühiajaliselt erameedia ja avaliku meedia vahelist turupinget leevendada, kuid samas suurendaks see pikas plaanis demokraatia haavatavust. Demokraatlikult vastutustundlik tee on pigem see, kus **ei kahandata avaliku teenuse taristut**, vaid kujundatakse õiglasemad ja läbipaistvamad mängureeglid, mis võimaldavad nii avalik-õiguslikul kui erameedial täita oma rolli platvormiajastu pingeväljas.

<sup>60</sup> Jastramskis jt, 2017.

<sup>61</sup> Aalberg, T., van Aelst, P. ja Curran, J. (2010). Media Systems and the Political Information Environment: A Cross-National Comparison. *International Journal of Press/Politics*, 15(3), 255–271.; Schweizer ja Puppis, 2018.

<sup>62</sup> V-Dem Institute, 2025.

<sup>63</sup> Jõesaar ja Kõuts-Klemm, 2019; Johnson jt, 2025.

<sup>64</sup> Carpentier, 2017; Carpentier ja Wimmer, 2025.

<sup>65</sup> European Union, 2024a, 2024b, 2024c.

<sup>66</sup> ERHS-i eelnõu, 2025; MeeTS-i eelnõu, 2025.

<sup>67</sup> Newman jt, 2019; Johnson jt, 2025.

<sup>68</sup> Jõesaar ja Kõuts-Klemm, 2019; Jõesaar, 2024.

<sup>69</sup> V-Dem Institute, 2025.

<sup>70</sup> Johnson jt, 2025.

# Vaigistushagide vastane kaitse Euroopas ja Eestis: miinimum, maksimum või midagi vahepealset?

Helle Tiikmaa,

Eesti Ajakirjanike Liidu esimees

Hiljemalt 2026. aasta 7. maiks peaks Euroopa Liidu (EL) vaigistushagide vastases direktiivis<sup>1</sup> sisalduv olema jõudnud liikmesriikide, sealhulgas Eesti seadusesse. Erinevalt vahetult kohalduvast määrusest on direktiiv pigem juhis, mis jätab liikmesriigile vabad käed otsustamiseks, kas võtta üle nii vähe kui võimalik, nii palju kui vajalik või koguni rohkem kui maksimum. Päriselt üle võtmisest hoiduda siiski ei saa. Vaigistushagide võimalike sihtmärkide – ajakirjanike, aktivistide ja üldiselt arvamust omavate – huvides oleks pigem rohkem kui vähem.

## Kuidas direktiivini jõuti

Avalikus elus osalemise vastane strateegilise hagi (*strategic lawsuits against public participation*) ehk „SLAPP-i“ termin<sup>2</sup> võeti USA-s kasutusele juba 1980-ndail, aga Euroopas jõudis see fookusesse suhteliselt hiljuti ja selleks oli vaja mõrva.

2017. aastal tapeti Maltal uuriv ajakirjanik Daphne Caruna Galizia. Mõrv tekitas mitte ainult šokki ja pahameelt, vaid tõmbas tähelepanu ka sellele, et Caruna Galizia vastu oli esitatud ligi 50 laimusuudistusega hagi.<sup>3</sup> Kuna pidevalt tuli käia kohtus end õigustamas, takistasid kaebused tal realselt ajakirjanikuna tegutsemist. Pall läks veerema.

Esialgu oli vaigistushagide mõju ühiskonna informeeritusele ning ajakirjandusele meediauurijate ja missioonitundlike aktivistide teema. 2020. aastal loodi Euroopa anti-SLAPP-koalitsioon (CASE),<sup>4</sup> mis hakkas koguma infot vaigistuskäebuste kohta ja panema kokku strateegiat nende vastu võitlemiseks. Kuigi esialgu oli huvi väike, on sel praeguseks paarsada liiget ja rahvuslikke esindusi. Ka Eesti Ajakirjanike Liit kaalub Eestis sellise esinduse kokkukutsumist.

CASE pani suhteliselt kiiresti kokku näidisseaduse ning andis selle Euroopa Komisjonile üle. Euroopa Komisjon polnud esialgu just innukas, pidades teemat oma pädevuseväliseks,<sup>5</sup> kuna Euroopa Liidu aluslepingute kohaselt ei saa kehtestada meetmeid riigisiseste tsiviilmenetluste jaoks. Kehtestada võib õigusakte, mis käsitlevad piiriüleseid juhtumeid või on vajalikud ühisturu toimimise tagamiseks.

Kuid CASE-i raportid näitasid, et vaigistushagide teema tähtsus tõuseb.<sup>6</sup> Teemaga tegelemiseks pandi siiski kokku ekspertrühm ja 2022. aastal esitas komisjon oma soovitusel selleks, et luua põhjendamatute ning kuritarvilike vaigistushagide vastased õiguslikud raamid.<sup>7</sup>

Vältimaks võimalust, et liikmesriigid vaidlustavad EL-i pakutu kui nende siseasjadesse sekkumise, eelis-

<sup>1</sup> Euroopa Parlamendi ja Nõukogu Direktiiv (EL) 2024/1069 (2024). *Euroopa Liidu teataja*, 11. aprill. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=OJ:L\\_202401069](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=OJ:L_202401069).

<sup>2</sup> Eestikeelse tähelühendina on pakutud välja variant „LÄTAK“ – vt Kalaranna arendusprojekti kohtuasi toi uue väljendi LÄTAK. Vaata, mida see tähendab! *Postimees Elu24*, 3. detsember 2015. <https://elu24.postimees.ee/3423507/kalaranna-arendusprojekti-kohtuasi-toi-uu-vaalendi-latak-vaata-mida-see-ta-hendab;suuparasem-eestikeelne-termin-on-vaigistushagi> – nt Turk, K. (2023) Karmen Turk: vaigistushagidevastane võitlus kogub tuure ja see maskiball saab varsti lõpu. *Eesti Päevaleht*, 2. oktoober. <https://epl.delfi.ee/artikkel/120236217/karmen-turk-vaigistushagidevastane-voitlus-kogub-tuure-ja-see-maskiball-saab-varsti-lopup>.

<sup>3</sup> Borg-Barthet, J. (2022). „Daphne’s Law“: The European Commission Introduces an Anti-SLAPP Initiative. *EU Law Analysis*, 29. aprill. <https://eulawanalysis.blogspot.com/2022/04/daphnes-law-european-commission.html>.

<sup>4</sup> <https://www.the-case.eu/>.

<sup>5</sup> Borg-Barthet, J. ja Farrington, F. (2024). The EU’s Anti-SLAPP Directive: A Partial Victory for Rule of Law Advocacy in Europe. *German Law Journal*, 25(special issue 6: *Strategic Litigation in EU Law*), lk 840–855. DOI: <https://doi.org/10.1017/glj.2024.51>.

<sup>6</sup> Euroopas tegutsev CASE avaldab igal aastal raporti vaigistushagidest Euroopas. Esmapiilgul on statistika jahmatav – kui 2010. aastal registreeriti Euroopa Liidus teadaolevalt neli vaigistushagi, siis 2022. aastal oli neid juba 161 – Raudsepp, L. (2024). Lee Raudsepp: mis oleks, kui kirjutaks end otse kohtupinki? *ERR*, 14. mai. <https://novaator.err.ee/1609341663/lee-raudsepp-mis-oleks-kui-kirjutaks-end-otse-kohtupinki>.

<sup>7</sup> Komisjoni soovitus (EL) 2022/758, 27. aprill 2022, milles käsitletakse avalikus elus osalevate ajakirjanike ja inimõiguste kaitsjate kaitsmist ilmselgelt põhjendamatute või kuritarvilike hagide eest (üldsuse osalemise vastased strateegilised hagi). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0758>.

tati kitsast rada. Tasub märkida, et ajakirjanduse alal on see paarikümne aasta jooksul alles teine ajakirjanikke puudutav soovitus – eelmine 2021. aastal puudutas turvalisust.<sup>8</sup>

Järgnesid uurimised, arutelud, erinevate ootuste nurkade ümaramaks kompromissiks viilimine, vajaduste ja võimaluste võrdlemine ning muu, mis taoliste suurt hulka kultuure ühendava reeglilikuga tegemisega kaasneb. Kuigi lõpptulemus on rohkem miinimumi poole kaldu, on oluline, et Daphne seadus<sup>9</sup> ehk vaigistushagide vastane direktiiv üldse võeti Euroopa Parlamendis ja EL-i Nõukogus 2024. aasta aprillis vastu.

## Milles kokku lepiti

Direktiiv kehtestab omamoodi kaitsekilbi ajakirjanike, ka aktivistide, teadlaste, blogijate ja põhimõtteliselt kõigi avalikult arvajate kaitseks, kui nende vastu algatatakse kuritahtlikult piiriülese mõjuga tsiviilkohuasi.

Hagi võib olla esitatud näiteks laimamise, isikuandmete avaldamise, ärisaladuse, autoriõiguste või mõne muu põhjendusega. Kuritahtlik on hagi siis, kui teadlik eesmärk ei ole mitte õigust saada, vaid arvajat hirmutada, karistada ja vaigistada. Teisisõnu on eesmärk lämmatada avalikku arutelu ning muuta ühiskondliku debati küsimus kohtus peetavaks eravalduseks. Avalikkusele teabe keelamisega mõjutatakse üldsuse otsustusvõimet.<sup>10</sup> Nii mõnelgi juhul ei piirdu hageja(d) vaid ühe avaldusega, vaid neid esitatakse kümneid eesmärgiga kostja ülekoormata ja välja kurnata.

Piirülene on hagi, millega seotud enam kui üks riik. Siiski ei piirdu see vaid n-ö klassikalise arusaamaga, kus kostja ja hageja paiknevad eri riikides, vaid hõlmab ka menetluse algatamist mitmes liikmesriigis või avaldatu mõju kaugemal. CASE nõudis mõiste laiendamist, sest nende kogutud info kohaselt on vaid 10% vaigistuskasest klassikaliselt piiriüleseid. Näiteks direktiivi esimesena oma seadustesse paigutanud Maltal pole ainsatki piiriülest vaigistushagi juhtumit

tuvastatud.<sup>11</sup>

Olulise osa loodud kaitsekilbist moodustavad võimalus lükata põhjendamatu hagi tagasi varakult, kostja suurem võimalus saada toetust nn kolmandalt poolelt (nt nõu või ka finantstoetust valitsusvälistelt või inimõiguste organisatsioonidelt, ametiühingutelt), süsteemi kuritarvitanud hagejale karistuse ja ohvritele kahjutasu määramine.

## Direktiivi lünkade täiteks

Euroopa Nõukogu, mida erinevalt Euroopa Liidust ei piira aluslepinguis määratud pädevus, tuli 2024. aasta aprillis välja oma soovitustega, mis on direktiivist kohati laiemad. Muidugi on soovitused ainult aines mõtiskluseks, mitte kohustus. Teisalt on Euroopa Nõukogu seotud nii inimõiguste konventsiooni kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtuga, mille otsuseid võetakse eeskujuna. Samuti kuulub Euroopa Nõukokku riike, mis Euroopa Liitu ei kuulu,<sup>12</sup> aga kus vaigistushagid on samuti probleem.

Problemaatilisemad tühikud, mida Euroopa Nõukogu oma soovitustega täis püüab toppida, on vaigistushagi tüübid ja ulatus. Soovituste tüübid toovad piiriüleste kõrval kaitsekilbi alla ka riigisiseste, lisaks koordineeritud ja anonüümsete hagide ohvrid. Kaitse kodumaiste vaigistushagide suhtes on oluline, sest need võivad tabada ka näiteks kohaliku väljaande ajakirjanikku või vabakutselist, kel polegi suure meediama toetust võtta.<sup>13</sup>

Nagu mainitud, on vaid piiriülese ulatusega vaigistushagid ka haruldasemad. Samas ei ole piisavalt haruldane, et ajakirjanike tsenseerimiseks kasutatakse hoopis kriminaal- või haldushagi, peites vaigistussoovi laimu-, vaenukõnesüüdistuse või isikuandmete kaitse nõude taha. Näiteid võib leida Türgist, Kosovost, aga ka EL-i kuuluvaist Ungarist, Rumeeniast ja Itaaliast.<sup>14</sup>

Laiem vaade antakse ka vaigistushagide tunnustele, rõhutades eriti teadlikku võimu kuritarvitamist, füüsilise isiku sihtmärgiks võtmist ja soovimatust

<sup>8</sup> Komisjoni soovitus (EL) 2021/1534, 16. september 2021, ajakirjanike ja teiste meediatöötajate kaitse, turvalisuse ja võimestamise tagamise kohta Euroopa Liidus. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021H1534>.

<sup>9</sup> Daphne's Law is Now Official. *Daphne Caruna Galizia Foundation*, 16. aprill 2024. <https://www.daphne.foundation/en/2024/04/16/daphnes-law-official>.

<sup>10</sup> Borg-Barthlet ja Farrington, 2024.

<sup>11</sup> Turk, 2023; EFJ Welcomes the Adoption of the Anti-SLAPP Directive, Expects Member States to Measure up to the Task. EFJ, 27. veebruar 2024. <https://europeanjournalists.org/blog/2024/02/27/efj-welcomes-the-adoption-of-the-anti-slapp-directive-expects-member-states-to-measure-up-to-the-task/>; The Anti-SLAPP Directive Creates a Promising Minimum Standard for Member States CASE, 27. veebruar 2024. <https://www.the-case.eu/latest/the-anti-slapp-directive-creates-a-promising-minimum-standard-for-member-states/>.

<sup>12</sup> Venemaa liikmelisust on rohkem kui korra peatatud, viimati aastal 2022 - Euroopa Nõukogu peatas Venemaa liikmesuse. *ERR*, 25. veebruar 2022. <https://www.err.ee/1608512699/euroopa-noukogu-peatas-venemaa-liikmesuse>.

<sup>13</sup> Nowicka Z. (2025). SLAPP vs. Mutual Trust: Protecting the Public Debate Through Public Policy Considerations. *German Law Journal*, 26(4), 568–585. <https://doi.org/10.1017/glj.2024.46>.

<sup>14</sup> Kusari, F. (2025). *EN eksperti Flutura Kusari ettekanne EALi-CoE koostöös korraldatud ajakirjanike-kohtunike ümarlaual Tallinnas*, 31. oktoober; Borg-Barthlet ja Farrington, 2024.

	EN-i soovitused	EL-i direktiiv
<b>Ulatus</b>	Haldus-, tsiviil- ja kriminaalhagid	Piiriülese mõjuga tsiviilhagid
<b>SLAPP-i tüübid</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Riigisisesed</li> <li>Piiriülesed</li> <li>Mitmed või koordineeritud</li> <li>Anonüümset avalikku osalemist sihikule võtvad</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Piiriülesed tsiviilasjad</li> </ul>
<b>SLAPP-i tunnused</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Hageja püüab kostja survestamiseks kasutada võimu ebavõrdsust, näiteks rahalist eelist, poliitilist või ühiskondlikku mõju</li> <li>Hageja esitatud argumendid on osaliselt või täielikult alusetud.</li> <li>Hageja nõuded on ebaproportsionaalsed, ülemäärased või ebamõistlikud</li> <li>nõuded kujutavad endast seaduste või menetluste kuritarvitamist</li> <li>Hageja kasutab menetluslike ja kohtuvaidluste taktikaid, et kostja kulusid suurendada, näiteks menetluse viivitamine, avalikkuse osalemiseks ebasoodsa või kostjale tülika kohtupaiga valimine, koormava tööhulga tekitamine ja vähese või olematu eduväljavaatega apellatsioonkaebuste esitamine</li> <li>Hagi on tahtlikult suunatud üksikisikutele, mitte kaebuse põhjuse eest vastutavatele organisatsioonidele.</li> <li>Hagiga kaasneb suhtekorralduslik rünnak, mille eesmärk on avalikus arutelus osalevaid isikuid kiusata, diskrediteerida, hirmutada või käsitletavalt oluliselt küsimuselt tähelepanu kõrvale juhtida</li> <li>Hageja või tema esindajad tegelevad õigusliku hirmutamise, ahistamise või ähvardamisega või on seda varem teinud</li> <li>Hageja või temaga seotud isikud on samade faktide alusel või sarnastel teemadel esitanud mitu koordineeritud hagi</li> <li>Hageja keeldub süstemaatiliselt kohtuvälisest lahendusest</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Nõude või selle osa ebaproportsionaalne, ülemäärane või ebamõistlik iseloom, sealhulgas ülemäärane vaidlusväärus</li> <li>Mitu sarnastel põhjustel hageja või temaga seotud isikute algatatud menetlust.</li> <li>Hageja või hageja esindajate hirmutamine, ahistamine või ähvardamine enne menetlust või menetluse ajal; hageja samasugune käitumine sarnastes või samaaegsetes kohtuasjades.</li> <li>Menetluslike taktikate pahatahtlik kasutamine, näiteks menetluse venitamine, petturlik või teotava foorumi valimine või kohtuasjade pahauskne katkestamine menetluse hilisemas etapis</li> </ul>

Tabel 1. Euroopa Nõukogu soovituste ja Euroopa Liidu direktiivi olulisemad erinevused.

Allikas: Flutura Kusari ettekanne EAL-i ja EN-i ümarlauas 31. oktoobril 2025.

kohtuväliselt lahendust leida. Võimu kuritarvitamine ei tähenda vaid rahakust ja/või poliitilist võimu, mida enamasti selle all mõeldakse, vaid ka ühiskondlikku mõju.

Lisatud on avalikud ning ka meediaväljaandeid kaasavad hirmutamistaktikad ja hagemisega üksnes ähvardamine, kuigi viimast võib olla keeruline seadusega reguleerida. Ähvarduseks ei saa ilmselt lugeda iga ajakirjanikule või muule avalikkuses esinejale saadetud sõnumit või kirja, kus öeldakse, et „kaeban su kohtusse“. Küll aga on seda juristi koostatud nõudekiri, mis on teinekord kümneid lehekülgi pikk, täis

juriidilist žargooni ja nõuab kahjutasuks suuremaid rahasummasid.

Näiteks sai Taani uuriv ajakirjandusväljaanne Danwatch pärast Vene varilaevastiku teemalise loo avaldamist Moskvast asuvalt advokaadibüroolt ähvardusi, et neid kaevatakse ebatäpsuste ja vigade eest Londonis kohtusse. See tähendanuks ka kohalikku süsteemi tundva juriidilise esinduse palkamist muude kulude kõrval. Tegelikku hagi ei esitatud, kuid väljaanne kulutas pool aastat aega, tööjõudu ja raha, et tehtud tööd kontrollida. Vigu ei avastatud.<sup>15</sup>

Euroopa Nõukogu soovitused lähevad direktiivi

<sup>15</sup> Kusari, 2025; Russian Law Firm Targets Danwatch with Threatening Letters. *CoE Safety for Journalists Platform*, 14. veebruar 2025. <https://fom.coe.int/en/alerte/detail/107642136>.

vist mitmes punktis tehniliselt kaugemale. Näiteks ei piirdu varajane tagasilükkamine üksnes ilmselgelt põhjendamatute hagidega, vaid on võimalik ka siis, kui nõudel võib formaalselt olla mingi alus, ent õiguskaitselise asemel on hagi tegelik eesmärk avalikus elus osalejat vaigistada (vt tunnuseid tabelist 1).

Samuti avardatakse võimalusi nõuda menetluskulude tagatist, hüvitada kostja õigusabikulud täiel määral ning rakendada kuritarvituste eest hoiatavaid meetmeid ja sanktsioone. Soovitused näevad ette ka menetluse peatamise võimaluse, vaigistushagide ohvrite selgesõnalise tunnustamise, tekitatud kahju hüvitamise - sealhulgas mittevõimalise kahju ja kulud - ning laiema kaitselise kolmandates riikides algatatud kohtuasjade eest.

Vastutus ja võimalus panna loodud kaitselise võimalikult tõhusalt tööle on iga Euroopa Liidu liikmesriigi, ka Eesti enda õlgadel. Igal riigil on kohustus hoida tasakaalu inimeste kohtusse pöördumise õiguse ja haigetavate kaitsmise vahel.

## Eesti ajakirjanikud ja vaigistushagid

Eesti ajakirjanduse eneseregulatsioon on heal tasemel, mistõttu mõnda aega tagasi oli ajakirjanike kohtusse kaebamine pigem haruldane kui tavapärane.

Ajapikku on see aga muutunud ja ajakirjanikud on hakanud oma töös aina rohkem arvesse võtma võimalust, et neid haigetakse. Enne avaldamist kaalutakse, kas mõnd nime tasubki avaldada, kui nagnunii järgneb hagi. Ärimeeste kõrval nimetatakse ühe nõudekirjade-hagiähvarduste tegijate rühmana ka vange.<sup>16</sup> Infot, kui palju on meil ajakirjanike vastu esitatud vaigistatavaid hagnid, rääkimata nõuetest, pole kokku kogutud, kuid mõni eredam näide on siiski uudiskünnise ületanud.

Eesti esimeseks vaigistuseesmärgiga kohtuasjaks on nimetatud aktivisti hagemist – 2015. aastal kae-

bas Kalaranna arendaja Pro Kapital kohtusse Telliskivi seltsi liikme Teele Pehki. Erasikuna haigetud Pehk, keda küll Telliskivi selts toetas, oli Baltimaade ühe suurima kinnisvara arendajaga vastakuti kindlasti nõrgemas positsioonis. Hagi esitati vaatamata sellele, et Baltic News valeks nimetatud väited ära parandas. Vaidlus lõppes siiski kohtuvälise kokkuleppega.<sup>17</sup>

Ajakirjanike jaoks on oluline hoopis samasse aastasasse jääv riigikohtu lahend, mis puudutas ajakirjaniku kui isiku vastutust ilmunu eest. Kõlvarti *versus* AS Postmehe otsuses öeldakse, et „ajakirjanik võib samade faktiväidete avaldamise tõttu vastutada hageja ees kostjaga solidaarselt VÕS § 137 lg 1 järgi“.<sup>18</sup> 2019. aastal mõisteti ajakirjanikelt Joosep Vargilt ja Risto Berendsenilt ka isikutena rahaline hüvitis välja. Kuigi sel korral polnud tegemist vaigistushagiga, oli see siiski pretsedent.<sup>19</sup>

Vaigistushagina on registreeritud ja uuritud 2018. aasta detsembris alanud Arto Kalevi Autio, investimisfirma Brave Capital OÜ ja Eesti ettevõtja Veljo Kuuse kaebust ERR-i ja „Pealtnägija“ ajakirjanike Mihkel Kärmas ja Anna Pihli vastu. Tegemist on piiriülese juhtumiga. Kuna suur meediaorganisatsioon ERR asus oma ajakirjanikke toetama, püüdsid hagejad takistada töödandjal nende advokaadikulusid kandmast, et panna Kärmas ja Pihl finantsiliselt nõrgemasse positsiooni. Hageja kasutas ka venitamistaktikat, näiteks nõudis 2019. aasta novembris hagi aluseks olnud saatelõigu videot.

Lõpplahenduseni, ajakirjanike ja ERR-i võiduni jõuti alles 2024. aasta kevadel, kui Riigikohus asja menetlusse ei võtnud ja seega jõustus Tallinna Ringkonnakohtu lahend, mis jättis hagi rahuldamata.<sup>20</sup> Kulunud raha ei ERR ega ajakirjanikud tagasi saada eriti ei looda, sest osa süüdistajaid on praeguseks ise vanglas ning osa nelja tuule poole kadunud.

Kärmas sõnul on nõudmisi ja hagnid aasta-

<sup>16</sup> EAL-i kohtunike ja ajakirjanike ümarlaud 31. oktoobril 2025. EALI arhiiv; vt selles aastaraamatus ka EAASi 26.09.2025. a arutelu I osa ülevalaadet „Ajakirjandus, ajakirjanikud ja keel“.

<sup>17</sup> Karjus, J. (2015). Kalaranna arendaja kaebas kohaliku seltsi liikme laimamise pärast kohtusse. *Postimees*, 6. november. <https://www.postimees.ee/3388943/kalaranna-arendaja-kaebas-kohaliku-seltsi-liikme-laimamise-parast-kohtusse>; Tammearg, T. (2016). Kalarannas sõlmiti rahu. *Eesti Päevaleht*, 15. märts. <https://epl.delfi.ee/artikkel/73945651/kalarannas-solmiti-rah>.

<sup>18</sup> Riigikohus, RKTko 3-2-1-24-15 (aprill 2015). <https://www.riigikohus.ee/et/lahendid?asjaNr=3-2-1-24-15>.

<sup>19</sup> Pärli, M. (2019). Pretsedent loodud: kohus pani artiklite eest vastutama ka ajakirjanikud. *ERR*, 7. november. <https://www.err.ee/1000781/pretsedent-loodud-kohus-pani-artiklite-ees-vastutama-ka-ajakirjanikud>; EAAS-i 26.09.2025. a arutelu I osa ülevalaadet „Ajakirjandus, ajakirjanikud ja keel“.

<sup>20</sup> Results of Investigation Remain Offline Amid Ongoing Lawsuit Against Estonian Public Broadcaster and Journalists Mihkel Kärmas and Anna Pihl. *Safety of Journalists Platform*. Loodud 10.12.2020, vaadatud 28.12.2025. <https://fom.coe.int/en/alerte/detail/77647261:globalSearch=true;IndexonCensorship>. Vaadatud 28.12.2025. <https://www.indexoncensorship.org/slapped-down-report-efforts-to-silence-journalists/>; Ruuda, L. (2019). Soome ärimees läks „Pealtnägija“ ajakirjanike vastu kohtusse. *Postimees*, 13. jaanuar. [https://majandus.postimees.ee/6497972/soome-ari-mees-laks-pealtnagija-ajakirjanike-vastu-kohtusse?fbclid=IwAR1QsrVPMs\\_1HYtBR645715JN0d3Td0W6vfrp-HunxXarzZvGLZv5tFLlRk](https://majandus.postimees.ee/6497972/soome-ari-mees-laks-pealtnagija-ajakirjanike-vastu-kohtusse?fbclid=IwAR1QsrVPMs_1HYtBR645715JN0d3Td0W6vfrp-HunxXarzZvGLZv5tFLlRk); Köss, A. (2022). „Pealtnägija“ saatelõigu seotud kohtuasi seadis ajakirjanike töö kahtluse alla. Kärmas: see lugu ei olnud meie fantaasia. *Postimees*, 29. märts. <https://elu24.postimees.ee/7487544/pealtnagija-saatelõigu-seotud-kohtuasi-seadis-ajakirjanike-too-kahtluse-alla-karmas-see-lugu-ei-olnud-meie-fantaasia>; Tigasson, K.-R. (2024). Kärmas, Pihl ja „Pealtnägija“ said üliolulise kohtuvõidu. Kärmas: „Ajakirjanikul peab olema paks nahk ja lühike mälu“. *Eesti Ekspress*, 22. mai. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120294591/karmas-pihl-ja-pealtnagija-said-uliolulise-kohtuvoidu-karmas-ajakirjanikul-peab-ole-ma-paks-nahk-ja-luhike-malu>; Truuverk, H. (2024). *Vaigistushagid Eesti uurivas ajakirjanduses: probleemi olemuse, tagajärgede ja lahenduste kaardistamine „Pealtnägija“ ja Arto Autio kohtuasa näitel*. Bakalaureusetöö. Tallinna Ülikool, Balti filmi, meedia ja kunstide instituut.

kümnete jooksul olnud mitu. Mõni on ka kaotatud. Kärmas mäletab juhtumit, kus nõuti 3 miljonit krooni (ligi 200 000 eurot), millest välja mõisteti lõpuks 10 000 (üle 600 euro). Enamasti on aga võidetud, sest tegelikult vigu endale ei lubata ja kui mõni tehakse, siis saab see esimesel võimalusel parandatud.<sup>21</sup>

Ebaproportsionaalse nõudega eraisikust ajakirjaniku vastu võib liigitada riigisiseseks vaigistuskaebuseks 2018. aastal alanud Veet Mano *versus* Katrin Lusti asja. Hageja oli juba varem pressinõukogus saanud „Kuuurija“ avasaadet tauniva otsuse ning nõudis siis kohtuga mainekahju eest 50 000 eurot. Ka Harju maakohu väljamõistetud 10 000 oli suur summa. Läbi käidi kõik Eesti kohtuastmed ja Euroopa Inimõiguste Kohtuni välja.<sup>22</sup>

Lustil on teisigi kohtukogemusi. Neist piiriülesena on ilmselt vaigistushagi 2019. aastal Iraani ärimehe Iraj Zandi kaebus Lusti, „Kuuurija“ produktsioonifirma ja avaldaja TV3 (AS All Meedia) vastu. Taas võib tuvastada eraisikust kostja ning hageja ebavõrdse finantspositsiooni. Miljonieurone kahjunõue laimamise eest oli Eesti oludes ebaproportsionaalne. Hagejale mõisteti lõpuks välja sada korda vähem, aga siiski märkimisväärne 10 000 eurot. Kogu protsess venis 2022. aastani.<sup>23</sup>

Rahvusvahelist tähelepanu teenis Eesti Ekspressi ajakirjanike Sulev Vedleri ja Tarmo Vahteri trahvimine 2022. aastal. Swedbanki endist juhatus puudutava rahapesu süüdistuse teemal avaldatud artikli eest määras Harju Maakohus nii ajakirjanikele kui ka väljaandele 1000 eurose trahvi, millest ajakirjanikud said teada meili teel. Prokuratuur nõudis koguni suuremat

summat, sest polnud loo avaldamiseks luba andnud.<sup>24</sup> Ka siin olid vastamisi nõrgem pool, ajakirjanikud, ja tugevam pool, prokuratuur. Aga tegemist oli kriminaalajaga ja vaigistuskaebuste raportina see kirja ei läinud. Siiski maksis see Eestile ilmselt paar kohta pressivabaduse indeksis.

Vedleri-Vahteri ja prokuratuuri trahvi protsess lõppes aastal 2023 riigikohtu märgilise lahendiga, kus leitakse: „Artiklis ilmunud teave polnud eksitav ja prokuratuur ei suutnud usutavalt ära näidata, kuidas võis artikli avaldamine raskendada väidetava kuriteo avastamist.“<sup>25</sup> Enam selgemalt Riigikohus ilmselt ei ütle, et ajakirjanikke päris ülepeakaela trahvida ei saa ega tohi.

2024. aasta aprillis kaevati Sulev Vedler taas kohtusse, seekord oli kaebaja peategelane loos, mis käsitles valijate mõjutamist kohalikel valimistel. Äramärkimist tasub see hagi seetõttu, et hagi tagamise määrusega piiras Harju maakohus veel ilmumata artikli sisu<sup>26</sup> ja lugu ei ilmunudki. Üsna sarnase määruse oli juba 2020. aasta märtsis saanud Eesti Päevalehe ajakirjanik Ann-Marii Nergi Tallinna Sadama kohtuasja kajastamise piiramiseks. Leht vaidlustas määruse ning piirang tühistati Riigikohtu otsusega sama aasta detsembris.<sup>27</sup>

Üsna vähe tähelepanu on pälvinud Marko Taylori (endine Rudi) hagi Delfi ajakirjanike Oliver Kundi ja Riin Aljase<sup>28</sup> ning Ekspress Meedia vastu, põhjuseks 2022. aasta mais Delfi ja rahvusvahelise uuriva ajakirjanduse konsortsiumi OCCRP (Organized Crime and Corruption reporting Project) veebilehel ilmunud lood Dubai kinnisvara omanikest. USA-s kelmuses

<sup>21</sup> Mihkel Kärmas EAL-i kohtunike ja ajakirjanike ümarlaval 31. oktoobril 2025. *EAL-i arhiiv*.

<sup>22</sup> Köss, A.-L. (2022). Suur ülevalade ) Veet Mano nõiaaprotsessi viimane vaatus. Advokaat: selle hagi eesmärk on vaigistada ajakirjandust ja avalikke debatte. *Postimees Elu24*, 7. aprill. <https://elu24.postimees.ee/7494443/suur-ulevalade-veet-mano-noiaprotsessi-viimane-vaatus-advokaat-selle-hagi-eesmark-on-vai-gistada-ajakirjandust-ja-avalikke-debatte>; Kruse, K. (2023). Lõpuni välja ) Veet Mano vaidlus kaevati Euroopa Inimõiguste Kohtusse. *Postimees*, 6. märts. <https://kuuuriija.postimees.ee/7726096/lopuni-valja-veet-mano-vaidlus-kaevati-euroopa-inimõiguste-kohtusse>.

<sup>23</sup> Väli, K. (2021). Fotod kohtust: Ärimees nõuab miljonit! Katrin Lust: alati on pea kohal kirves, et loo tõttu peab minema kohtusse. *Õhtuleht*, 7. mai. <https://www.ohuleht.ee/1033385/fotod-kohtust-arimees-nouab-miljonit-katrin-lust-alati-on-pea-kohal-kirves-et-loo-tottu-peab-minema-kohtusse>; Köss, A. (2022). Katrin Lusti vastu miljoninõude esitanud ärimees Iraj Zand jäi kohtus peaaegu tühjade pihkudega. *Postimees*, 12. aprill. <https://elu24.postimees.ee/7496422/katrin-lusti-vastu-miljoninõude-esitanud-arimees-iraj-zand-jai-kohtus-peaaegu-tuhjade-pihkudega>; Kohus mõistis Katrin Lustilt ärimehe kasuks välja 10 000 eurot. *ERR*, 11. august 2021. <https://www.err.ee/1608304512/kohus-moistis-katrin-lustilt-arimehe-ka-suks-valja-10-000-eurot>.

<sup>24</sup> Estonia: Criminal Fines for Journalists Over Public Interest Reporting Send Dangerous Signal. *Media Freedom Rapid Response*. Vaadatud 28.12.2025. <https://www.mfrr.eu/estonia-criminal-fines-for-journalists-over-public-interest-reporting-send-dangerous-signal/>; Vedler, S. ja Vahter, T. (2021). Kogu Swedbank Eesti endine juhatus sai kahtlustuse Vene oligarhidega seotud rahapesus. *Eesti Ekspress*, 25. märts. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/96248003/kogu-swedbank-estni-endine-juhatus-sai-kahtlustuse-vene-oligarhiga-seotud-rahapesus>; Kohus trahvis kaht Eesti Ekspressi ajakirjanikku rahapesuartikli eest. *ERR*, 4. mai. <https://www.err.ee/1608586660/kohus-trahvis-kaht-estni-ekspressi-ajakirjanikku-rahapesuartikli-estni>; Prokuratuur kaebas Eesti Ekspressi ajakirjanike trahvimise edasi. *Eesti Ekspress*, 28. juuni. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120027554/prokuratuur-kaebas-estni-ekspressi-ajakirjanike-trahvimise-edasi>.

<sup>25</sup> Riigikohus: prokuratuur peab ajakirjanikele trahvi taotlemist usutavalt põhjendama. *Riigikohus*, 31. jaanuar 2023. <https://www.riigikohus.ee/et/uudiste-arhiiv/riigikohus-prokuratuur-peab-ajakirjanikele-trahvi-taotlemist-usutavalt-pohjendama>.

<sup>26</sup> Vedler, S. (2024). Kohus tsenseeris Eesti Ekspressi veel valmimata lugu. *Eesti Ekspress*, 17. aprill. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120285538/kohus-tsen-seeris-estni-ekspressi-veel-valmimata-lugu>.

<sup>27</sup> Nergi, A.-M. (2020). Autorikül | Ann-Marii Nergi: vanglakaristus kohtuistungil kajastamise eest? Lubage vastu vaielda! *Eesti Päevaleht*, 4. juuli. <https://epl.delfi.ee/artikkel/90335087/autorikül-ann-marii-nergi-vanglakaristus-kohtuistungil-kajastamise-est-lubage-vastu-vaielda>; Riigikohus tühistas Tallinna Sadama kohtuasja kajastamise piirangu. *Riigikohus*, 4. detsember 2020. <https://www.riigikohus.ee/et/uudiste-arhiiv/riigikohus-tuhistas-tallinna-sa-dama-kohtuasja-kajastamise-piirangu>.

<sup>28</sup> Riin Aljas Delfis enam ei tööta.

süüdi mõistetud Taylor nõuab tema mineviku paljastanud ajakirjanikelt Eestis 15 000 eurot ja on nad lisaks kaevanud kohtusse Dubais.<sup>29</sup> Tegemist on piiriülese juhtumiga, kus kostja peab välismaise kohtuga tegelema. Samuti on taas täidetud finantsiliselt tugevama hageja ja nõrgema kostja tunnus.

Ajakirjanduses üles astumine võib vaigistushagi kaasa tuua teistelegi peale ajakirjanike. Näiteks kaebas Iraj Zandi 2022. aastal kohtusse Lusti esindanud advokaadid Karmen Turgi ja Maarja Pildi, kes olid julgenud kohtuvaidlust ajakirjanduses kommenteerida.<sup>30</sup>

Arutelu vaigistuskaebuste olemuse üle tõi 2023. aastal kaasa toonase peaministri Kallase abikaasa Arvo Halliku nõudekiri arvamuskirjale autorile Valdar Parvele, kus nõuti vabandamist ja hingeliste üleelamiste hüvitamiseks 1500 eurot. Vabandus avaldati, häiriv lause eemaldati, raha maksti ja kohtusse ei mindud,<sup>31</sup> nii et kitsamas vaates see vaigistushagiks ei liigitu, küll aga laiemas, mis kaasab ka ähvardused.

## Vaigistushagide reguleerimine Eestis

2021. aastal andis Eesti arvamuses vaigistushagide olukorra kohta Euroopa Komisjonile teada, et siin ei ole tõendeid kohtuasjust, mille eesmärk on kostja vaigistamine või kurnamine, kuid direktiivi ettevalmistamisele avaldati ettevaatlikku toetust.

Direktiivi vastuvõtmine aga valikut enam ei jätnud ja justiitsministeerium hakkas sobitama vaigistuskaebust Eesti seadusväljale. Poliitiline ülesanne oli piiruda kohustusliku ehk direktiivi ja Euroopa Komisjoni soovitusetega, kuna Euroopa Nõukogu soovitusetega, mis puudutavad ajakirjandust enam, võiks tegeleda Kultuuriministeerium.<sup>32</sup>

Tehniline sobitamine ja sõnaseadmine kestis kuni 2026. aasta jaanuari esimese tööpäevani, mil valminud ettepanek maandus kooskõlastajaks väljavalitud organisatsioonide ja asutuste laudadele. Nende seas olid Eesti Ajakirjanike Liit, Eesti Meediaettevõtete Liit, Eesti Rahvusringhääling, aga ka ülikoolid, kohtud ja teised. Riigikohus oli ekspertesindaja kaudu kaasa-

tud juba muudatuste ettevalmistamisse. Aega vastata oli 24 päeva, et valitsus ja riigikogu jõuaksid omakorda teha vajalikud sammud saamaks valmis mai alguseks.

Muutmisele lähevad tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja võlaõigusseadustiku osad. Esimesse, kuhu tuleb enamusi muudatusi, lisatakse paragrahvide tuunimise kõrvale uus peatükk 43<sup>1</sup> „Avalikus elus osalemise takistamiseks algatatud kuritarvitustlik kohtumenetlus“.

Muu hulgas defineeritakse peatükis avalikku õigustatud huvi äratavad küsimused, kasutades praktiliselt sõna-sõnalt direktiivi teksti: a) põhiõigused, rahvatervis, ohutus, keskkond või kliima; b) avalikus või erasektoris avaliku elu tegelasena tegutseva füüsilise või juriidilise isiku tegevus; c) seadusandliku, täidesaatva või kohtuorgani arutatavad küsimused või muud ametlikud menetlused; d) korruptsiooni-, pettuse- või muu kuriteo süüdistused või selliste küsimustega seotud haldusõiguserikkumised; e) tegevused, mille eesmärk on eelkõige valeinfo vastu võitlemise teel kaitsta inimväärikust, vabadust, demokraatiat, võrdsust, õigusriiki ja inimõigusi, kaasa arvatud vähemusi ning demokraatlikke protsesse, põhjendamatu sekkumise eest.<sup>33</sup>

Avaliku huvi alla kuuluv temaatika saab küll laialtulatult, kuid siiski seadusega piiratud ega jäta ust lahti. Euroopa Nõukogu soovitusetes soovitatakse terminit „avalik huvi“ tõlgendada Euroopa Inimõiguste Kohtu kombel: avalik huvi viitab kõigile avalikkust mõjutavatele ja huvi pakkuvatele poleemikat tekitavatele küsimustele. See jätab avaliku huvi alt välja eraelu.<sup>34</sup>

Direktiivist on võetud tunnused vaigistushagi äratundmiseks ja ilmselge põhjendamatususe tuvastamiseks (vt tabel 1). Kuna põhiseadus ei näe kostjale ette erinevat kaitsevõimalust olenevalt sellest, kas kohtuasi on kohalik või piiriülene, hõlmab seadusemuudatus ka kodumaiseid vaigistushagisid. Seletuskirjas loetletakse ühtlasi Euroopa Nõukogu detailsemad

<sup>29</sup> Kund, O. ja Aljas, R. (2022). Skandaalsed eestlased Dubai kinnisvaralekkes: pettuse eest vangis istunud finantsnõustaja, püramiidskeemi müügimees ja kunagine pornotäht. *Eesti Päevaleht*, 3. mai. <https://epl.delfi.ee/artikkel/96547377/skandaalsed-eestlased-dubai-kinnisvaralekkes-pettuse-eest-vangis-istunud-finantsnoustaja-puramiidskeemi-muugimees-ja-kunagine-pornotaht>.

<sup>30</sup> Ootamatu rünnak › Ärimees Iraj Zand kaebas mainekad advokaadid kohtusse. *Postimees Elu24*, 18. juuni 2022. <https://elu24.postimees.ee/7793925/ootamatu-runnak-arimees-iraj-zand-kaebas-mainekad-advokaadid-kohtusse>; Vedler, S. (2022). Iraj Zand alustas kohtusõda tippadvokaatide vastu. *Eesti Ekspress*, 7. juuli. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120031196/iraj-zand-alustas-kohtusoda-tippadvokaatide-vastu>.

<sup>31</sup> Parve, V. (2023). Valdar Parve: idavedude skandaalis on suuremaid tõenäosusi kui see, et peaminister on loll. *Eesti Päevaleht*, 17. september. <https://epl.delfi.ee/artikkel/120232526/valdar-parve-idavedude-skandaalis-on-suuremaid-toenaosusi-kui-see-et-peaminister-on-loll>; Peaministri abikaasa esitas „hingeliste üleelamiste“ eest teda kritiseerinud Valdar Parvele kahjunõude. *Delfi*, 27. september 2023. <https://www.delfi.ee/artikkel/120235091/peaministri-abikaasa-esitas-hingeliste-uleelamiste-eest-teda-kritiseerinud-valdar-parvele-kahjunoude>.

<sup>32</sup> Mõtte avaldas Justiitsministeeriumi nõunik Stella Johanson EAL-i ümarlual 31. oktoobril 2025. Kultuuriministeerium siiski vaigistushagide direktiivi ega soovitusetega ei tegele.

<sup>33</sup> Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja võlaõigusseaduse muutmise seadus. Eelnõu. 23.12.2025. EAL-i arhiiv.

<sup>34</sup> Kusari, F. (2026). Õiguslik arvamus. Eesti tsiviilkohtumenetluse seadustiku muutmise seaduseelnõu kohta (EL-i standardite ülevõtmine ja rakendamine SLAPP-hagide osas). EAL-i arhiiv.

tunnused, kuid kuna tegemist on protseduurilise seadusega, on seletuskirja roll piiratud ega ole menetlusotsuste tegemisel iseseisev alus.<sup>35</sup>

Ajakirjanike liidu ettepanekud on muu hulgas hõlmata Euroopa Nõukogu soovitude kohaselt kriminaal- ja haldushagid ning võtta seaduse teksti detailsemad tunnused.

## Kokkuvõtteks

Kuigi Eestis ei ole vaigistushagid massilised, ei saa praeguseks enam peaaegu keegi ajakirjanikest öelda, et teema teda üldse ei puuduta ega hakka ka kunagi puudutama. Nõudekiri või ka niisama ähvardus võib

potsatada mitte ainult uuriva ajakirjaniku postkasti, vaid ka spordi-, kultuuri- või meelelahutusvaldkonna kajastaja omasse.

Reguleerimise kõrval on informeerimine oluline viis, kuidas tagada paremat turvalisust, toetust ja abi. Kuid info saamine sõltub ajakirjanike ja väljaannete valmisolekust seda infot jagada. Vaja on loobuda mõtetevisist, et tegemist on vaid meediamaja siseteemaga.

Vaigistushagide infot Euroopasse toimetav kontaktipunkt on Eesti Ajakirjanike Liit, kes oma kodulehel seda infot ka kogub. Sealt leiab ühtlasi vajadusel vaigistushagi äratundmist abistava küsimustiku.<sup>36</sup>

**Lisa.** EL-i direktiivini viinud ajajoon

- **16. oktoober 2017** – Mõrvatakse Malta uuriv ajakirjanik Daphne Caruana Galizia.
- **10. aprill 2018** – Euroopa Parlamendi liige David Casa kutsub Euroopa Komisjoni üles koostama vaigistuskaebuste vastast seadustikku.
- **13. juuni 2018** – **12. november 2019** – Kodanikuühiskond ja akadeemilised ringkonnad korraldavad Brüsselis ja Aberdeenis vähemalt kolm üritust SLAPP-ide arutamiseks, sealhulgas Euroopa näidis-seaduse ettevalmistamiseks.
- **24. veebruar 2020** – Euroopa SLAPP-ide vastane koalitsioon (CASE) – tol ajal väike rühm inimesi – koguneb Amsterdamis, et kujundada välja oma strateegia SLAPP-ide vastu võitlemiseks Euroopas. CASE-ist saab Euroopa juhtiv SLAPP-ide vastane kodanikuühiskonna koalitsioon.
- **27. oktoober 2020** – Euroopa Nõukogu inimõiguste volinik Dunja Mijatović kutsub üles SLAPP-ide vastu meetmeid võtma.
- **detsember 2020** – CASE esitab Euroopa Komisjonile EL-i SLAPP-i vastase näidisseaduse.
- **detsember 2020** – Euroopa Komisjon moodustab SLAPP-ide vastase eksperdirühma, kuhu kuulub 35 eksperti.
- **26. märts 2021** – CASE ärgitab Euroopa Nõukogu võtma vastu eraldiseisvat soovitus SLAPP-ide kohta.
- **11. november 2021** – Euroopa Parlament võtab vastu omaalgatusliku raporti (Own Initiative Report, INI) teemal „Demokraatia, meediavabaduse ja mit-

mekesisuse tugevdamine EL-is: tsiviil- ja kriminaalõiguse alusel võetud meetmete alusetu kasutamine ajakirjanike, vabaaühenduste ja kodanikuühiskonna vaigistamiseks“.

- **jaanuar 2022** – Euroopa Nõukogu moodustab avaliku osalemise vastaste strateegiliste kohtuasjade eksperdikomitee (MSI-SLP).

- **15. märts 2022** – Euroopa Inimõiguste Kohus avaldab otsuse kohtuasjas OOO Memo vs. Venemaa, milles mainitakse esimest korda SLAPP-hagisid, viidates Dunja Mijatovići blogipostituses tehtud üleskutsele.

- **27. aprill 2022** – Euroopa Komisjon esitab soovitusse (EL) 2022/758 avalikus elus osalevate ajakirjanike ja inimõiguste kaitsmise kohta ilmselgelt alusetute või kuritahtlike kohtumenetluste eest („Strateegilised kohtuasjad avalikkuse osalemise vastu“).

- **5. aprill 2024** – Euroopa Nõukogu ministrite komitee võtab vastu soovitusse CM/Rec(2024)2 avalikus elus osalemise vastaste strateegiliste kohtuasjade (SLAPP) kasutamise vastase võitluse kohta.

- **11. aprill 2024** – Euroopa Parlament võtab vastu Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi (EL) 2024/1069 avalikus elus osalevate isikute kaitsmise kohta ilmselgelt alusetute nõuete või kuritahtlike kohtumenetluste eest („Strateegilised kohtuasjad avalikkuse osalemise vastu“).

- **6. mai 2026** – Direktiivi ülevõtmise tähtaeg EL-i liikmesriikidele.

<sup>35</sup> Tsiviilkohtumenetluse seadustiku ja võlaõigusseaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (vaigistuskaebuse eest kaitsmise direktiivi ülevõtmine) 23.12.2025. EAL-i arhiiv.

<sup>36</sup> www.eal.ee.

# Eesti uurivate ajakirjanike tajutud turvalisus ja turvariskid

Ireene Kilusk

Uuriv ajakirjandus, mis tegeleb kriitiliselt ning analüütiliselt võimupositsioonil olevate isikute võimalike moraalsetest ja õiguslikest piiridest üleastumistega, nõuab n-ö tavaliste uudistega võrreldes enam aega ja ressursse.<sup>1</sup> Üldiselt mõeldakse võimupositsiooni all poliitika- või majandussfääri. Üleastumised võivad olla süsteemsed ja uurivad ajakirjanikud toovad avalikkuse ette isiku või isikud, keda saab ja peab vastutusele võtma.<sup>2</sup>

Euroopa Nõukogu 2017. aasta uurimus<sup>3</sup> kirjeldab, kuidas Euroopas ajakirjanikke erisuguste võtetega hirmutatakse, näiteks füüsiliste rünnakute, ähvardamise, ahistamise, jälitamise, vaigistushagide ja küberkiusamise kaudu. Nende võtete eesmärk on vaigistada kriitilised hääled, lüües sellega sõnavabadust. Ligi tuhandest vastajast 40 protsenti kinnitas, et psühholoogiline vägivald ja küberkiusamine mõju-

tavad nende isiklikku elu. Grafi jt hinnangul julgustab anonüümsus agressiivsust, sõimu ja solvamist. Lisaks vähendab viha kommenteerija enesekriitilisust.<sup>4</sup>

Sotsiaalmeedia teel ahistamises eristab Holton kergemat ahistamist ehk nalju ja ajakirjaniku kompetensi küsimärgistamist ning akuutsemaid, kroonilisi ja eskaleeruvaid ähvardusi.<sup>5</sup> Meesajakirjanikke ähvardatakse rohkem füüsilise<sup>6</sup> ja naisajakirjanikke seksuaalse vägivallaga.<sup>7</sup> Paljud uuringud näitavad, et naised kogevad tööga seoses rohkem ebameeldivaid olukordi, rünnakuid, soopõhist kriitikat ja solvanguid, näiteks sõnadega „mörd“, „lits“ ja „idiot“.<sup>8</sup> Sugu võib olla ka intervjuust keeldumise põhjus.<sup>9</sup> Reporters without Borders hinnangul väldivad naisajakirjanikud rohkem ka juriidilisi vastusamme, et vältida trauma süvenemist.<sup>10</sup> Ühtlasi muretsevad paljud ajakirjanikud oma pere ja sõprade heaolu pärast.<sup>11</sup>

Üks tänapäevaste ajakirjanike suuri probleeme on

Artikli aluseks on 2024. a Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juh Signe Ivask), <https://dspace.ut.ee/items/dbebbd1d-f31e-4711-9b2b-b3a8931c6aee>. Artikli koostas toimetus.

<sup>1</sup> Stetka, V ja Örnebring, H. (2013). Investigative Journalism in Central and Eastern Europe: Autonomy, Business Models, and Democratic Roles. *The International Journal of Press/Politics* 18(4), 413–435 (lk 3), <https://doi.org/10.1177/1940161213495921>; van Eijk, Dick (toim). (2005). *Investigative Journalism in Europe*. Amsterdam: Vereniging van Onderzoeksjournalisten <https://www.vvoj.org/2009/01/11/investigative-journalism-in-europe-2005/>.

<sup>2</sup> Stetka ja Örnebring, 2013 (lk 3).

<sup>3</sup> Clark, M ja Grech, A. (2017). *Journalists Under Pressure: Unwarranted Interference, Fear and Self-Censorship in Europe*. Strasbourg: Council of Europe. <https://rm.coe.int/journalists-under-pressure-fa-en-/168097e9e1>.

<sup>4</sup> Graf, J., Erba, J. ja Harn, R.-W. (2017). The Role of Civility and Anonymity on Perceptions of Online Comments. *Mass Communication and Society*, 20(4), 1–24 (lk 7). <https://doi.org/10.1080/15205436.2016.1274763>.

<sup>5</sup> Holton, A. E., Bélair-Gagnon, V., Bossio, D. ja Molyneux, L. (2021). „Not Their Fault, but Their Problem“: Organizational Responses to the Online Harassment of Journalists. *Journalism Practice*, 17(1), 1–16. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1946417>.

<sup>6</sup> Clark ja Grech, 2017 (lk 13).

<sup>7</sup> Clark ja Grech, 2017; Barton, A. ja Storm, H. (2018). Violence and Harassment Against Women in the News Media: A Global Picture. *International Women's Foundation* (lk 10). Kasutatud 02.02.2023, <https://www.iwmf.org/resources/violence-and-harassment-against-women-in-the-news-media-a-global-picture/>; Stahel, L. ja Schoen, C. (2019). Female Journalists under Attack? Explaining Gender Differences in Reactions to Audiences' Attacks. *New Media & Society*, 22(10), 1849–1867. <https://doi.org/10.1177/146144481988533>.

<sup>8</sup> Stahel ja Schoen, 2019; Nilsson, M. L. ja Örnebring, H. (2016). Journalism under Threat: Intimidation and Harassment of Swedish Journalists. *Journalism Practice*, 10(7): 880–890. <https://doi.org/10.1080/17512786.2016.1164614>; Chen, G. M., Pain, P., Chen, V. Y., Mekelburg, M., Springer, N. ja Troger, F. (2020). You Really Have to Have a Thick Skin: a Cross-Cultural Perspective on How Online Harassment Influences Female Journalists. *Journalism*, 21(7), 877–895, <https://doi.org/10.1177/1464884918768500>.

<sup>9</sup> Barton, A. ja Storm, H. (2018). Violence and Harassment against Women in the News Media: a Global Picture. *International Women's Foundation* (lk 15). Kasutatud 02.02.2023, <https://www.iwmf.org/wp-content/uploads/2018/06/Violence-and-Harassment-against-Women-in-the-News-Media.pdf>.

<sup>10</sup> Reporters Without Borders (2015). *Safety Guide for Journalists*. Kasutatud 02.02.2024, <https://rsf.org/sites/default/files/2015-rsf-safety-guide-for-journalists.pdf>.

<sup>11</sup> Clark ja Grech, 2017 (lk 9); Chen jt, 2020; Holton jt, 2021.

hagimine, sealhulgas sellega tegelemisele kuluv aeg ja kohtukulud. Enamasti tasub kulud tööandja, kuid see ei pruugi kehtida vabakutseliste ja väiksemate eraväljaannete ajakirjanikele.<sup>12</sup>

Vähese juriidilise väärtusega kohtukaebusi, mille algatavad mõjukad üksikisikud või rahakad ettevõtted, liigitatakse vaigistushagideks (*strategic lawsuit against public participation*, SLAPP). Taoliste hagi-de eesmärk ei ole võit, vaid soov sihtmärki rahaliselt kahjustada ja emotsionaalselt kurnata.<sup>13</sup> Veel üks vaigistusmoodus on keelata ajakirjanikul enne protsessi lõppu oma lugu avaldada. Aja möödudes võib aga tehtud töö kaotada päevakajalisuse.

Hirmuga kohtukaebuste, ähvarduse, ahistuste ja rünnakute ees kaasneb enesetsensuur.<sup>14</sup> Liberaalsetes demokraatlikes riikides võib tsenseerimist põhjustada ka erameedias reklaami kasutatavate ettevõtete surve<sup>15</sup> ja toimetuse sisemised püüded vältida auditooriumi ärritamist või hagnosisid. Osa uuringu ajakirjanikke kirjeldas sisesurvet lugu kärpida ja lahjendada või koguni kõrvale panna. Vastanud ütlesid, et jätvadki osa infot enda teada, et esitada teemat ülemusele sobivas võtmes.

Tihti ajakirjanikud ei räägi probleemidest ega tee akuutse ahistamise kohta toimetusele avaldusi, sest näevad seda oma töö osana. Intervjueeritute sõnul ei oota nad otsust abi, kui ülemusele või teistele ajakirjanikele saadud ähvardustest räägivad. Mõnes toimetuses võetakse ahistamist-ähvardamist küll tõsiselt ja pakutakse abi, koolitust ning nõustamist, aga teisel võivad ülemus või kolleegid tembeldada (nais)ajakirjaniku liiga tundlikuks, emotsionaalselt ebakindlaks.<sup>16</sup>

Mõningad välja pakutud lahendused olid

- ahistamise või ahistaja(te) ignoreerimine;
- vähem kaitsev suhtumine;
- positiivsete kommentaaride või huumoriga vastamine;
- ahistamisest sotsiaalmeediaplatformile teatamine (st ahistamise märgistamine või teate esitamine Twitteris, Facebookis, Instagramis jne);

- vestlemine teiste ajakirjanikega, kes on ahistamist kogenud;
- füüsiline tegevus, nagu jooga, jooksmine või meditatsioon.

Negatiivsetest toimetulekustrateegiatest nimetati stressisöömist ja alkoholi tarvitamist. Ühtlasi soovitakse ajakirjanikel kindlustada oma töövahendid, teha materjalidest koopiaid, paigaldada koju turvakaamerad ning võtta enesekaitsetunde. Ahistamise ignoreerimisele vastupidine on soovitus rääkida ähvardustest avalikult, et ahistaja tagasi tõmbuks.<sup>17</sup>

Oluline on üldine ajakirjanike solidaarsus ja organisatsioon, mille kaudu Euroopa ajakirjanikel on võimalik üksteisega ühendust võtta,<sup>18</sup> näiteks on uurivate ajakirjanike kaitseks loodud Uurivate Ajakirjanike Rahvusvaheline Konsortsium (International Consortium of Investigative Journalists).<sup>19</sup> Ent Clarki ja Grechi uuringust selgub, et ligi tuhandest ajakirjanikust kolmandik arvab, et ohu ilmnemisel pole neil võimalik kedagi ähvardustest teavitada.<sup>20</sup>

Siiski ütlesid paljud ajakirjanikud, et välisest ja ka toimetusesisest pingest hoolimata on eliidi hoolikas uurimine ning võimalolijate surveamine vastutust võtma oluline osa demokraatia toimimisest.<sup>21</sup>

Et kaitsta ajakirjanikke ja aktiviste alusetute ja kuritahtlike kohtuasjade ehk vaigistushagide eest, võeti 2024. aastal Euroopa Liidus vastu SLAPP-i-vastane direktiiv ehk anti-SLAPP, mille ülevõtmiseks on riikidel aega 2026. aastani. Sellega tagatakse EL-i kaitse üksikisikutele ja organisatsioonidele, kes tegelevad avalikkusele huvi pakkuvate küsimustega, nagu põhiõigused, korruptsioonisüüdistused, demokraatia kaitsmine või võitlus desinformatsiooni vastu.<sup>22</sup>

## Eesti ajakirjanike turvalisus

2023. aastal langes Eesti üleilmses pressivabaduse indeksis neljandalt kohalt kaheksandaks, aga ajakirjanike turvalisuse (*security*) vaates koguni kuuendalt kahekümnendaks.<sup>23</sup> Ka Eestis on ajakirjaniku kohtus-

<sup>12</sup> Siapera, E. (2015) *Building Safety Net for Journalists*. Observatorio balcone e caucaso. (lk 64) <https://www.balcanicaucaso.org/wp-content/uploads/sites/8/2024/06/Building-a-safety-net.pdf>; Nilsson ja Örnebring, 2016 (lk 880).

<sup>13</sup> Council of Europe. (2022). *Defending Press Freedom in Times of Tension and Conflict*. Kasutatud 01.01.2024, <https://rm.coe.int/platform-protection-of-journalists-annual-report-2022/1680a64fe1>.

<sup>14</sup> Clark ja Grech, 2017 (lk 9); Nilsson ja Örnebring, 2016 (lk 887); Post, S. ja Kepplinger, H. M. (2019). Coping with Audience Hostility. How Journalists' Experiences of Audience Hostility Influence their Editorial Decisions. *Journalism Studies*, 20(1), 1–21, lk 2. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2019.1599725>.

<sup>15</sup> Clark ja Grech, 2017 (lk 23).

<sup>16</sup> Holton jt, 2021.

<sup>17</sup> Siapera, 2015.

<sup>18</sup> *Ibid.*

<sup>19</sup> <https://www.icij.org/>.

<sup>20</sup> Clark ja Grech, 2017.

<sup>21</sup> *Ibid.* (lk 9).

<sup>22</sup> New EU Rules to Defend Critical Voices From Judicial Intimidation. *European Parliament News*, 27. veebruar 2024. Kasutatud 21.04.2024, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20240223IPR18074/new-eu-rules-to-defend-critical-voices-from-judicial-intimidation>.

<sup>23</sup> Reporters Without Borders (2023). Vaadatud 27.10.2025, <https://rsf.org/en/index?year=2023>.

se kaebamine eesmärgiga teda vaigistada üks suurenevaid ohtusid.

Näiteks 2022. aastal nõudis prokuratuur Eesti Ekspressi ajakirjanikelt Sulev Vedlerilt ja Tarmo Vahterilt ning Ekspress Meedia kirjastuselt igapäev trahviks 1000 eurot.<sup>24</sup> Põhjus oli lugu, mis puudutas Swedbanki endise juhatuse kahtlustamist rahapesus.<sup>25</sup> Prokuratuuril ei õnnestunud tõestada, et artikli avaldamine oleks kuidagi uurimist takistanud, kuid väideti, et ajakirjanikud oleksid pidanud asjaosalistelt enne artikli avaldamist luba küsima.<sup>26</sup> Protsess lõppes 2023. aasta jaanuaris, kui Riigikohus otsustas ajakirjanike kasuks, et prokuratuur ei olnud suutnud trahvi määramist piisavalt usutavalt põhjendada.<sup>27</sup>

Kuigi rahvusvahelises võrdluses on Eestis füüsilised rünnakud ajakirjanike vastu haruldased, tuleb ette ka neid. Näiteks 2023. aasta juunis lükkas kohtualune Eneke Roots istungit kajastama tulnud Postimehe Elu24 ajakirjaniku Ketlin Kruse vastu sein. Roots löhkus ka ajakirjaniku telefoni.<sup>28</sup> ERR-i uuriva saate „Pealtnägija“ ajakirjanik Mihkel Kärmas on kirjeldanud, kuidas ta sattus võttele minnes vastamisi relvaga vehkiva joobes allikaga.<sup>29</sup>

Ähvardusi esineb siiski märksa rohkem, seda nii otse kui ka interneti teel, samuti vihakirjade ja -kõnede vormis. Näiteks võib tuua kogemuse Eesti Ekspressi ajakirjanikult Matthias Kalevilt, kes sai aseri kogukonnast kirjutades ähvardusi mehelt, kelle taust sisaldas nii väljapressimisi kui ka pussitamisi.<sup>30</sup> Raskeimatest juhtudes teavitatakse politseid.

Ajakirjandusorganisatsioonid on olnud alati küberrünnakute sihtmärgid, kuid pärast Venemaa täieulatusliku sõja alustamist Ukrainas on küberturvalisus olnud tähtsam kui kunagi varem. 2022.

aasta augustis rääkis Ekspress Grupi juht Mari-Liis Rüütsalu, et intensiivistunud küberrünnakute hulgas on ülekaalus just Venemaalt lähtuvad ründed.<sup>31</sup>

„Eesti meediamajad on praeguses geopoliitilises olukorras ja Venemaa sõda taunides Kremli-meelseste küberründajate sihtmärgiks. Rünnetest on saanud välispoliitiline mõjutusvahend, mida kasutatakse, kui ründajate silmis langetatakse ebapopulaarne otsus,“ ütles 2022. aastal Riigi Infosüsteemi Ameti intsidentide käsitlemise osakonna CERT-EE juhataja Tõnu Tammer.<sup>32</sup> Meediamajad on võtnud kasutusele mitmesuguseid meetmeid, et tagada ajakirjanike füüsiline ja küberturvalisus, kuid puudub süstemaatiline psühholoogiline abi, millela võivad ähvardused soodustada enesetsensuuri.<sup>33</sup>

Eesti naisajakirjanikele keskendunud uuringu põhjal nimetas Ivask<sup>34</sup> kolm põhjust, miks Eesti ajakirjanike probleeme on raske kaardistada.

1. Esiteks on ajakirjanike töö stressirohke ja allikate agressiivne suhtumine ajakirjanikesse tavaline. Kuna see on normaliseeritud, ei tunnista ajakirjanikud, et tegemist on probleemiga.
2. Teiseks on sõnadel „ahistamine“ ja „enesetsensuur“ eesti keeles negatiivne konnotatsioon, seega küsiti ajakirjanikelt mitte ahistamise, vaid negatiivsete ja stressirohkete olukordade kohta.
3. Kolmandaks ei saa Eesti ajakirjanikud aru, et neid ahistatakse või et nad tsenseerivad ennast ise, sest eitavad probleemi olemasolu. Naisajakirjanikud kipuvad probleeme pisendama ja endki ahistamise põhjustajana nägema,<sup>35</sup> meesajakirjanikelt oodatakse aga „paksu naha“ kasvatamist ja agressiivsete kommentaaride vältimist.<sup>36</sup>

<sup>24</sup> Vedler, S. (2022). Kohus trahvis Eesti Ekspressi, sest kirjutasime Swedbanki rahapesu uurimisest tõde. *Eesti Ekspress*, 4. mai. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/96566399/kohus-trahvis-eesti-ekspressi-sest-kirjutasime-swedbanki-rahapesu-uurimisest-tode>.

<sup>25</sup> Vedler, S. ja Vahter, T. (2022). Kogu Swedbank Eesti endine juhatuse sai kahtlustuse Vene oligarhiaga seotud rahapesus. *Eesti Ekspress*, 25. märts, <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/96248003/kogu-swedbank-eesti-endine-juhatuse-sai-kahtlustuse-vene-oligarhiaga-seotud-rahapesus>.

<sup>26</sup> Vedler, S. ja Vahter, T. (2022). Prokuratuur kaebas Eesti Ekspressi ajakirjanike trahvimise edasi. *Eesti Ekspress*, 26. juuni, <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120027554/prokuratuur-kaebas-eesti-ekspressi-ajakirjanike-trahvimise-edasi>.

<sup>27</sup> Vedler, S. ja Vahter, T. (2023). Riigikohus keeldus Ekspressi ajakirjanike trahvimisest. *Eesti Ekspress*, 31. jaanuar, <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/120136226/riigikohus-keeldus-ekspressi-ajakirjanike-trahvimisest>.

<sup>28</sup> Kullerkupp, N. (2023). VIDEO | Libajurist läks maakohtus Elu24 ajakirjanikule kätega kallale. *Postimees*, 22. juuni. Kasutatud 13.12.2023, <https://www.postimees.ee/7800590/video-libajurist-laks-maakohtus-elu24-ajakirjanikule-katega-kallale>.

<sup>29</sup> JÄRELVAADATAV | Eesti Ekspressi Krimifestival: Eesti suurimad kuriteod ja müsteeriumid. *Eesti Ekspress*, 3. oktoober 2021.. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/94658823/jarelvaadav-eesti-ekspressi-krimifestival-eesti-suurimad-kuriteod-ja-musteeriumid>.

<sup>30</sup> *Ibid.* (07.45).

<sup>31</sup> Eesti meediat tabas reede hommikul tugev küberrünnak. *ERR*, 26. august 2022. <https://www.err.ee/1608696460/eesti-meediat-tabas-reede-hommikul-tugev-kuberrunnak>.

<sup>32</sup> Küberrünnakud meediamajade vastu tänavu kasvasid. *BNS*, 21. september 2022. <https://www.postimees.ee/7609878/kuberrunnakud-meediamajade-vastu-tanavu-kasvasid>.

<sup>33</sup> Reporters Without Borders (2023). *Estonia*. Kasutatud 01.01.2024, <https://rsf.org/en/country/estonia>.

<sup>34</sup> Ivask, S. (2020). A Way to Silence Journalists? Estonian Female Journalists' Experiences with Harassment and Self-Censorship. *Journalist Safety and Self-Censorship*, 114–129. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9780367810139-8/way-silence-journalists-signs-ivask>.

<sup>35</sup> Palgi, G. (2020). *Eesti naisajakirjanike kogemused agressiivsete ja ahistavate kommentaaritorite ja allikatega*. Magistr töö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/301bfb94-602e-4345-9395-ab8e81d24fcd/content>.

<sup>36</sup> Riives, A. (2019). *Eesti meesajakirjanike kogemused negatiivsete ja agressiivsete kommentaaritorite ning allikatega*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. <https://dspace.ut.ee/items/f8a00263-97f1-4b11-bda6-aa4954153df0>.

## Uurimisküsimused, valim ja meetod

Töö eesmärk oli teada saada, kuidas tajuvad Eesti uurivad ajakirjanikud turvariske, kaardistada, milliste ja mis kanalitest pärinevate ohtudega nad enim kokku puutuvad ja kuidas on see ajas muutunud. Sõnastasin kolm uurimisküsimust:

1. Milliseid ohtusid tunnetavad ja kogevad Eesti uurivad ajakirjanikud?
2. Kuidas uurivad ajakirjanikud neid ohtusid mõtestavad ja neile reageerivad või on minevikus reageerinud, et tagada enda turvalisus?
3. Kuidas on tööandja ajakirjaniku ohtudele reageerinud või reageerimata jätnud?

Andmeid kogusin kahel viisil – esmalt ankeetküsitluse ja seejärel intervjuuga. Kuna töö valmis rahvusvahelise projekti raamistikus, kasutasin selleks valminud kavu. Ankeetküsitlusega sain teada, milliseid vahendeid ja mis sagedusega Eesti ajakirjanikud enda turvalisuse tagamiseks enim kasutavad ning kuidas nad tajuvad toimetusepoolseid turvatingimusi. Intervjuukava sain kohaldada oma uurimistöo eesmärkide järgi. Samuti aitasid ankeetküsitluse vastused otsustada, millistele teemadele intervjuus rohkem keskenduda, sest vastajate turvakäitumine ja ohutaju erines.

Keskendusin neljale peateemale:

- tunnetatavad riskid ja mured, millega uurivad ajakirjanikud kokku puutuvad;
- ohutus- ja turvalahendused, mida uurivad ajakirjanikud kasutavad;
- nende lahenduste õppimise kohad ja viisid;
- toimetuse pakutav tugi.

Intervjueeritavad valisin lehe, osakonna ja töönimetuse „uuriv ajakirjanik“ järgi. Valimisse kuulus kolm naist ja seitse meest. Enamikul neist on kraad ülikoolist või polütehnikumist, mõnel keskharidus. Valimi keskmine vanus oli 38,7 aastat. Viiel intervjueeritul oli töökogemust üle 15 aasta, kahel 11–15 ja kolmel 6–10. Kõigil oli tähtajatu tööleping üleriigilises väljaandes. Pooled valimist olid juhtival kohal, pooled reporterid-ajakirjanikud. Valimis oli nii kirjutavaid kui ka audiovisuaalseid uurimusi tegevaid ajakirjanikke. Kuna eesmärk oli leida uurimiseesmärgi vaatest

ideaalselt sobivad küsitletavad, oli valim sihipärane ehk mittetöenäosuslik.<sup>37</sup>

Intervjuud tegin koos juhendajaga. Poolstruktureerituna oli intervjuukava paindlik.<sup>38</sup> Sain vajadusel lisada täpsustavaid küsimusi, muuta nende järjekorda või mõnest loobuda. Intervjuud olid standardiseerimata ehk intervjueeritavatel oli võimalik kõikidele küsimustele vastata oma sõnadega.<sup>39</sup> Kuna tegemist võis olla isikliku teemaga, siis lubasin ajakirjanikele konfidentsiaalsust. Et luua võimalikult turvaline ja mugav õhkkond, andsin neile võimaluse valida, kas korraldame intervjuu veebi teel või silmast silma. Kõik peale ühe ajakirjaniku soovisid kohtuda Zoomis. Intervjuu keskmine pikkus oli 50 minutit, neist lühim pool ja pikim poolteist tundi.

Andmeanalüüsi meetodiks valisin kvalitatiivse sisuanalüüsi, sest see võimaldas mul läheneda intervjuudele paindlikult, keskendudes sisule ja kontekstistele tähendustele.<sup>40</sup> Kvalitatiivse sisuanalüüsiga sain analüüsida teksti tervikuna, näha intervjueeritava mõtete terviklikku mustrit ja/või struktuuri.

Lähenesin deduktiivselt ka varem tehtud uuringutele, näiteks Eesti ajakirjanike ahistamise ja ähvardamise statistikale ning ahistamise kanalitele teistes töödes,<sup>41</sup> ja võrdlesin oma tulemusi nendega. Induktiivselt lähenesin uuele teabele, mida ajakirjanikud esile tõid, nagu sissetung toimetusse ning soov ajakirjanikku juriidilise ähvardamisega vaigistada.

## Tulemused

Intervjuusid tehes selgus, et Eesti uurivate ajakirjanike ohutunnetus ja turvakäitumine on väga erinevad.

### Ahistamine ja üleskutsed ajakirjanikevastaseks vägivallaks internetis

Kõige levinum nähe on ajakirjaniku isikut solvavad postitused või sõim sotsiaalmeedias. Intervjueeritavate sõnul vabandatakse solvangud ja pikaajalinegi süstemaatiline ahistamine välja sõnavabadusega.

Internetti võidakse üles riputada ka ajakirjanike privaatset infot või teha isegi üleskutsesid nende suhtes vägivalda kasutada. Ahistavad ja solvavad kommentaarid on erineva sisuga ja sõltuvad kohati ajakirjaniku soost. Näiteks kasutatakse naisajakirjanike kohta seksistlikke väljendeid, nagu „libu“ või „lits“, ja haka-

<sup>37</sup> Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 04.04.2023, <https://samm.ut.ee/valimid>.

<sup>38</sup> Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M. ja Strömpl, J. (2014). Intervjuu. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 04.04.2023, <https://samm.ut.ee/intervjuu>.

<sup>39</sup> *Ibid.*

<sup>40</sup> Kalmus, V., Masso, A., Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 04.04.2024, <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalys>.

<sup>41</sup> Ivask, 2020; Palgi, G. (2018). *Eesti naisajakirjanike kogemused agressiivsete ja ahistavate kommentaaride ja allikatega*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. <https://dspace.ut.ee/items/a5a7ba10-1339-48b1-a907-d3fe1de07d19>; Palgi, 2020; Riives, 2019.

takse kiiresti esitama isiklikke solvanguid, sealhulgas kritiseerima ajakirjaniku välimust, naiselikkust või laste saamise võimekust. Meesajakirjanike vastu aga tehakse pigem füüsilisi ning tapmisähvardusi, neid trollitakse ja toimetusel soovitatakse nad vallandada.

M\_41: „/—/ keegi võib kirjutada, et sind tuleks, ma ei tea, üles puua või maha lasta, või kutsutakse üles teisi sinu suhtes vägivalda kasutama, aga see ei pruugi otseselt realiseeruda või keegi ei pruugi selleks otseselt midagi ette võtta.“

Intervjueeritavad tajuvad ühiskondlikku polariseeritust, poliitilise maastiku ärevust ja sotsiaalmeedia mõju. Maailmas üldiselt muutunud suhtumine ajakirjanikesse kajastub ka Eestis.

Viimaste aastate polariseerumist soodustavatest sündmustest tõid nad välja koroonapandeemia, Eestis EKRE võimuletuleku ning Venemaa sõja Ukrainas. Ka on ahistamise piirid aastatega edasi nihkunud ja varasemad anonüümsed rünnakud vahetunud oma nime ning näo alt tehtud solvangute-ähvarduste vastu.

N\_52: „See on ikkagi päris rõve, piirid on ära kadunud. Varem inimesed häbenesid ja oli väga suur asi see, et keegi saatis sulle [solvava] meili. Arvasime, et meil on ilgelt seda tarvis [anonüümsel kommentaariumil], sest muidu kukub kõik kokku ja inimesed ei saa arvamust avaldada, aga nüüd nad teevad oma näo ja nimega seda rõvedat asja, mida varem tehti anonüümselt. Ja see, et kui meil on saade eetris ja keegi kirjutab mulle samal hetkel „mine Putinile litsiks“, siis see on tema meelest normaalne.“

N\_53: „Kindlasti oli hull muutus EKRE valitsusaajal. Siis läksid rünnakud täiesti hulluks ja intensiivseks. Hakkas see narratiiv, et sa oled mingi noor loll naine ja mehed [meesajakirjanikud] said seda, et nad on lihtsalt rumalad. See oli see esimene laine, teine laine oli koroonas, kus ka inimestel katus täiesti sõitma hakkas ja polariseerumine toimus uuesti. [Venemaa täieulatuslik] sõda [Ukraina vastu] tekitas ka minu meelest polariseerumise, kuid mitte nii tugeva.“

Enam kui kümneaastase töökogemusega ajakirjanike hinnangul on ähvardused muutunud räägemaks ja tihedamaks, sest sotsiaalmeedia laseb kõike kirjutada ilma filtrita ja kommenteerida ka nende endi postitusi. Ajakirjanikud tõid välja ka mõne erakonna või poliitiku, kellest kirjutades hakkavad needsamad poliitikud või nende valijad ajakirjanikke avalikult solvama.

N\_52: „Ma arvan, et mingi, kui mina kümme aastat tagasi alustasin, siis ma oleksin öelnud, et on väga turvaline, nüüd ma enam seda ei ütleks. Mulle tundub, et kogu maailma eeskujul liigub Eesti ka järjest rohkem sennapoole, et kui varem käisid uhkusega ringi teadmiseiga, et sa oled ajakirjanik või uuriv ajakirjanik, siis nüüd igas seltskonnas seda kohe pigem välja ei ütle ja reede õhtul peol käies ka pigem ei ütle nii hea meelega enam.“

M\_41: „Ohud on enamasti seotud sotsiaalmeedias kiusamise või sellise solvava tagasisidega, et see on kõige esmane, kõige märgatavam. Kui sa kirjutad teatud poliitilisest seltskonnast, siis neil on oma portaal, kuhu nad panevad sinu näo üles ja ütlevad, et „näed, see inimene selle nime ja selle näoga kirjutab pahasti“. Minust on töödeldud erinevaid videoid ja pilte. Üks pilt oli selline, kus mul oli poomisnäär ümber kaela töödeldud.“

Personaalsete rünnakute vähendamiseks pakuti välja kommentaariumite tugevamat modereerimist või polariseerivate teemade puhul lausa sulgemist, privaatse teabe kaitse koolitusi ja ähvarduste korral jõulisemat sekkumist politseilt. Seni on mitme ajakirjaniku kogemused politseiga näidanud, et kuni ei juhtu midagi füüsilist või ähvardused pole väga rääged, nad aidata ei saa.

M\_54: „/—/ ta ütles, et maksab, äkki ma ei tea, 5000 eurot sellele, kes mu ära tapab. Ta postitas seda tõenäoliselt paari kohta ja siis me töö kaudu läksime sellega politseisse. See oli üks nendest juhtumitest, kus öeldi, et no ongi, talumiskohustus kõrgem. Et noh, midagi ju ei juhtunud.“

N\_53: „Tapmisähvarduste peale tegin ma politseisse avalduse, kes isegi ei öelnud mulle, kes see [ähvardaja] oli. Lõpuks ikka kaitsti seda ähvardajat, kes lubas ähvarduse ära koristada.“

M\_40 rääkis, kuidas tema ja kolleegi andmed jõudsid rahvusvahelisse neonatside foorumisse. Postitus on seal siiani üleval ja politsei ei saanud neid kuidagi aidata, sest olukord ei eskaleerunud füüsiliseks.

M\_40: „Sinna pandi kirja, ma ei tea, minu ema nimi, kodused aadressid, perekonnaliikmed. /—/ Selle puhul me andsime Eestis politseile teada, aga politseil polnud sellega väga midagi teha, kuna see ei ole Eesti foorum, ja siis nad võtsid selle lihtsalt teadmiseks.“

Mitu ajakirjanikku mainis, et on muutunud ettevaatlikumaks, kuna ähvardatud on ka nende peret ja lähedasi. Muu hulgas on nad teadlikumad, mida nad sotsiaalmeediasse postitavad ja kuidas oma konto privaatsust haldavad. Nad paluvad inimestel endast või oma perest pilte mitte postitada, neid mitte märkida. Üks ajakirjanik rääkis, et ei postita mitte kunagi reaalselt pilte vältimaks, et inimesed teavad tema asukohata.

*N\_53: „Tegelikult sinu lähedased ei ole ka ju kaitsitud, et mind täitsa huvitab, millal on see hetk, kui ajakirjaniku laps kaasa võetakse, sest ma arvan, et see tuleb varem või hiljem Eestis ka ära.“*

### **Füüsiline turvalisus ja võimalikud ohud**

Ajakirjanike hinnangul on Eestis muu maailmaga võrreldes üldiselt turvaline. Küll aga teati mitmest juhtumist, kus võõrad inimesed on tunginud toimetustesse, seda vaatamata kiibistatud ustele ja muudele turvaelementidele.

Mõnes toimetuses on valvur, kuid enamasti turvamehi ei ole ja ajakirjanik peab sissetungijaga ise hakkama saama. Kõige ohtlikumaks pidasid ajakirjanikud vaimselt ebastabiilseid ja joobes inimesi, sest paha-seid, kuid kaineid inimesi saab nende sõnul vesteldes maha rahustada.

*M\_54: „Meile tuli tööle nende mingi lööma- ja relvamees, kes otsis mind ja pressis ennast reklaamiosakonna kaudu sisse. Peale seda oli meil tööl mõnda aega turvamees, ma sain endale keskriminaalpolitseist kontaktisiku ja mul keelati mõneks ajaks Tallinnasse tulla, sest ma sain päris palju ähvardusi ka.“*

M\_54 kolleegid taunisid küll puudunud turvameetmeid, aga hindasid toimetuse tegutsemist sissetungi järel õigeks. Paar nädalat oli toimetuses turvamees ning ajakirjanikud pidid kasutama majja sisenedes ja väljudes kõrval- ja tagauksi. Toimetuse ustele ja liftidele lisati kiibilukud, aga pikaajalisi turvatöötajaid ei palgatud. Ajakirjanik tajus toimunud kui õppetundi olla ise ettevaatlikum.

*M\_54: „See artikkel, mille peale \*\*\*\* ventilaatoritesse lendas, ma ei kirjutaks tänapäeval oma nime alt sellist artiklit. Lollus oli minupoolne ja eks see lollus oli ka tõenäoliselt ettevalmistamatuses, et lihtsalt lendasin uljalt peale ja ei andnud endale väga täpselt aru, mis ma teen, ja tagajärjed tulid hiljem.“*

Kuigi enamik võis kirjeldada reaalselt kokkupuu-

det füüsilise vägivallega või ähvardamist, pisendasid intervjuueeritavad kollektiivselt enda kogemusi. Üks meesajakirjanik kirjeldas, et rüses küll aastaid tagasi toimetuse ukse taga ahistajaga, kuid see polnud tõsine juhtum.

Siiski arvasid ajakirjanikud, et füüsilise vägivallega ähvardamine on emotsionaalselt ülekohtune, sest ajakirjanikud teevad vaid oma tööd.

*M\_51: „Üks hull avaldas raamatu /—/ ja siis mulle on seal pühendatud põhjalik löik, milles ta räägib, et ta on mind jälitanud ja ta teab, kus ma elan. Aga ta ütles, et ta jätab mu ellu, ehkki ta mind jälitas, eks ole.“*

M\_52 rääkis, et ka teda ähvardas emotsionaalselt ebastabiilne allikas, kellel oli ajalugu vägivalga ja tapmisega:

*„/—/ selgus, et tegemist on ikkagi täieliku petisega. Tema lubas mind maha tappa, mu lähedased maha tappa ja meie haua peal tantsida. Ja noh, see on tsitaat, eks ju. Ja ta konkreetset lasigi ühe oma tüdrukusõbra korteri ukse ja auto põlema panna.“*

Toimetuste turvakäitumised on erinevad. Mõnel toimetusel on reeglistik, kelle poole ähvarduste saamisel pöörduda, kuid enamasti jääb see ajakirjaniku enda otsustada. Ajakirjanikud rääkisid, et proovivad ähvardusi mitte isiklikult võtta, vaid näha neid töö ühe osana. Probleemi pisendamiseni viib ka saadud ähvarduste omavaheline arutamine ja üksteiselt nõu küsimine, sest võrdluses tunduvad teiste lood alati hüllemad.

*M\_50: „Minul ei läinud see kunagi füüsiliseks ning ma pole temaga [ajakirjanike süstemaatiline ahistaja] päriselus kokku puutunud. Kõige karmimad laused olid umbes sellised, kus mu kodutänavat on nimetatud ja et „kui tänaval näen, siis saad kannaga näkku“ või midagi. Teiste episoodid olid lihtsalt nii palju kangemad. Alates sellest, et kellegi lapsele umbes kuskil spordikeskuses või poes läheneti ja mingid sellised kommentaarid, et inimene istub õhtul kodus, vaatab televiisorit, läheb võtab külmkapist õlle ja siis talle tuleb sõnum selle peale, et „ära joo õlut““*

Ajakirjanik käis siiski kohtus ütlusi andmas ning sai ahistajale lähenemiskeelu, kuid sellest rääkides ütles ta, et tegi seda pigem nende teiste inimeste heaoluks, keda samuti ahistati. Ise ta ennast ohustatuna ei tundnud.

### Küberturvalisus

Ajakirjanike küberturvatavad ja -käitumisviisid on väga erinevad. Ajakirjanikud, kes olid turvameetmetega rohkem kursis või tegid tihedat rahvusvahelist koostööd, muretsesid küberrünnakute pärast enam ja töid välja rohkem viise, kuidas ennast kaitsevad.

M\_40 sõnul algab turvalisus küberhügieenist. Kõik paroolid peavad olema võimalikult keerulised, vajalik on ka kahefaktoriline autentimine ja teadlik sotsiaalmeedia kasutamine. Ta on enda sõnul hoolikam, kui toimetuse nõuded ette näevad. Näiteks kasutab ta tihti kolleegidega koos töötades ametliku suhtluskanali asemel turvalisemat suhtluskanalit.

M\_40: „Ma ei taha kõlada kuidagi üleolevalt, aga ma arvan, et minu mure tegelikult on see, et ma tahan, et kogu toimetuse sellest [küberturvalisusest] aru saaks. Ma ei pea silmas ainult uurivat toimetust. See kõlab trafaretselt, aga toimetuse on ainult nii tugev kui nõrgim lüli ketis, üks ole. Kui kuskil on inimesed, kes lasevad võõrad sisse, ei küsi küsimusi, kasutavad ettevõtte võrkudes parooli nagu „tere123“ ja nii edasi, siis panevad nad enda kolleegid riski alla.“

Enamasti suhtuvad ajakirjanikud aga küberturvalisusse kergekäeliselt. Ajakirjanikud rääkisid, et palju sõltub ka teadmatusest ja harjumustest, ning tunnistasid, et on küberhügieeniga vahel laisad, sest see võtab rohkem aega ja muudab elu keerulisemaks. Usaldatakse IT-osakonda, tuntakse võltsturvalisust („minuga pole kunagi midagi juhtunud“) või puudub turvarutiin. Allikatega suheldakse nii oma tavanumbri, toimetuse telefonilt kui osa intervjueritute sõnul ka Signali, Telegrami, Protoni, Whatsapi ja teiste rakenduste kaudu.

Mõni ajakirjanik ei võta telefoni olulisele kohtumisele kaasa, et vältida pealtkuulamist, ja edastab väga tundlikku infot vaid paberil või mälupulgal, mis hiljem hävitatakse. Siiski ei loo ajakirjanikud endale illusioone, et mõni andekas häkker või spetsialist nende infole kunagi ligi ei saa.

N\_49: „Füüsilise info edastamine, kui on selline salajane info, siis ikka kas mälupulgaga või paberikandjal. Pärast saab need ära kustutada või hävitada. Ma kirjutan informatsiooni üles märkmikusse ja ei viska eramu prügikasti, vaid siis pärast reeglina põletan maal lõkkes ära, aga see on taaskord tegelikult enda allikate kaitseks ka.“

M\_41: „[Toimetuse nimi turvalisuse eesmärgil

eemaldatud] on kogu aeg küberrünnakute all. Tõenäoliselt Venemaa poolt, aga noh, ma ise neid detaile ei tea. Ma tean seda, et iga natukese aja tagant tuleb meile teade selle kohta, et veebilehte riinnatakse.“

Üldiste, meediamajade vastaste küberrünnakute kõrval on ajakirjanikel kogemusi ka personaalsetega. Mitu ajakirjanikku kirjeldas, kuidas neile on pärast artiklite avaldamist tulnud teateid katsetest nende kontode parooli uuendada.

M\_41: „Minu kohta loodi dokument, kuhu koguti erinevaid andmeid minu kohta. Võib-olla kõige üllatavam oligi, neil oli minu seadmete nimekiri: Lenovo tahvelarvuti, Samsungi telefon, Ericssoni töötelefon. Ja mis ma veel märkasin, oli, et samal ajal hakati minu Facebooki ja Google'i kontode parooli uuendama ja prooviti kasutajakontosid reset'ida.“

### Ajakirjanike vastased vaigistuskaebused

Intervjueritud ajakirjanikud on kogunud nii vaigistamise eesmärgil kohtusse kaebamist kui ka katseid ajakirjanikku juriidiliste meetmetega hirmutada. Näide viimasest on kohtu või trahviga ähvardav nõudekiri, mis saadetakse kas toimetusele või ajakirjanikule otse.

Eraldi märgiti, et järjest rohkem kaevatakse kohtusse mitte toimetusi, vaid ajakirjanikke isikutena. Toimetusepoolse toetusega oldi üldiselt rahul. Seni on toimetused hagidega seotud kulud tasunud, kuigi kellegi töölepingus sellist lubadust ei ole. Ajas on hagide arv kasvanud ning ajakirjanikke haigetakse kergekäeliselt.

M\_52: „Üheksakümmendatel võis ette tulla olukordi, kus võis lugeda reaalseks mingisugust füüsilist ohtu või ähvardati füüsilise vägivallaga. Tänapäeval on pika puuga kõige valdavam osa nendest erinevatest probleemidest ja survestamisest seotud erinevate juriidiliste menetlustega ja advokaatidega. Kui vanasti saadeti sulle kaela jämeda kaela ja kuldketiga tüüp, kes ütles, et ta viib su Männiku karjääri, siis täna tuleb hästi tasustatud väga viisakalt riides advokaat, kes lihtsalt uputab su sama sügavale sinna karjääri, aga hoopis teistsuguses võtmes.“

Kasvav hagemisoht võib viia enesetsensuurini, mis tähendab, et tundlikud ja ohtlikud, kuid väga olulised teemad jäävad kajastamata. Mitu intervjueritavat rääkis, et aina enam artikleid, mis varem oleks avalda-

tud täies ulatuses, jääb kohtusse kaebamise kartuses avaldamata. Kui kümnekond aastat tagasi avaldati artikleid üksnes klausliga, et toimetusel on juhtunu kohta andmeid, siis nüüd tunnevad ajakirjanikud vajadust hankida iga sõna jaoks kirjalik tõend, et saaks end vajadusel kaitsta.

Potentsiaalse hagemisohuga artikleid kontrollitakse detailselt, kuid ajakirjanike hinnangul mõjub selline praktika halvasti loovusele. Tekst võib mõjuda bürookraatliku ja kuivana, sest ajakirjanikud ei julge keelega mängida, kui iga värvikam sõna võib viia pressinõukogusse või kohtusse.

M\_41: „Rahvusvaheliste projektide puhul on selleks väga detailne faktikontroll, kus sul mitte iga lause, vaid iga silp vaadatakse väga kõrgete standarditega üle. Lõpuks kui sul on tekst valmis, on seal 300 joonealust märkust, et näidata, kust iga lause, iga silp tuleb. Kahju küll tunnistada, sest tegelikult peaks kõik lood sellise standardiga valmima, aga valmivad ikkagi sellise standardiga tavaliselt lood, mille puhul on suurem tõenäosus, et neid haigetakse.“

Mõni ajakirjanik aga on oma probleemidega ka üksi jäänud. M\_51 kirjeldas, kuidas tema ülemused võtsid veebist maha artikli, mida ta oli nädalaid kirjutanud, sest kartsid ühe kuulsa, varemgi ajakirjanikke vaigistamise eesmärgil hagenud ärimehe advokaate. Juhtumis tsenseeris juht oma ajakirjanikku. Ajakirjanikud eeldavad oma toimetusest toetust ja usaldust ning sisemine tsensuur mõjub töökultuurile negatiivselt.

M\_51: „Lugu ilmus ja /—/ [nimi eemaldatud] advokaatidelt tuli mitmekümneleheküljeline nõue ebaõigete väidete ümberlükkamiseks, aga mina jäin endale kindlaks, et kõik, mis selles loos on, on sulatõsi. See lõppes sellega, et /—/ [toimetuse nimi eemaldatud] juhtkond eemaldas selle artikli minuga konsulteerimata veebist. Paberil ta vist ilmus, aga see oli selline olukord, kus ma tundsin, et minust on räigelt üle sõidetud.“

### Töövõtted enesekaitseks

Mõnes toimetuses on kokkulepe, et väga tundlike artiklite juures ainult osakonnajuhist ei piisa ning need avaldatakse alles pärast kooskõlastust peatoimetajaga. Üks viis on avaldada artikkel mitme ajakirjaniku või hoopis toimetuse nimega, et vältida vastutuse koondumist ühele ajakirjanikule.

Kuna uurivad ajakirjanikud käivad tihti lugusid tegemas kohapeal, on olnud vajadus enne üksikasjalikult läbi mõelda, milline on turvaline käitumine ja

kuidas riske maandada.

M\_40: „Enne sõda näiteks käisin välismaalases kolleegiga [tsitaadist on anonüümsuse tagamiseks eemaldatud viited kohtadele ja inimestele, mis aitaks inimest tuvastada] palgasõdurite kodude ustele koputamasa, et rääkida nende pereliikmetega sellest, kuidas mis iganes nende lähedastest on saanud palgasõdurid ja sõjakurjategijad. See oli kindlasti üks koht, kus teadlikult mõtlesime nagu turvataktika läbi.“

Üha rohkem telefonikõnesid ja vestlusi salvestatakse, et kaitsta oma seljatagust. Andmekaitsereeglite tõttu ei saa kõiki varasemaid rakendusi enam salvestamiseks kasutada, nii et mõned eelistavad siiani diktofoni. Sõltumata vahendist nõustuvad kõik ajakirjanikud, et tänapäeval peab igast vestlusest olema tõestus.

M\_50: „Nüüd ma pean iga kord enne läbi mõtlema, kuidas saaksin kõne samal hetkel salvestada, kui ma kellelegi nüü-öelda kriitilise tähtsuse ja potentsiaaliga allikale helistan, kellega on kahtlus, et ta hakkab pärast meiega väga tugevalt vaidlema. Ma ei saa seda teha suvaliselt umbes Rimi kassajärjekorras nii, nagu varem võis teha, sest kõik kõned olid salvestatud. See on hästi tüütu.“

### Toimetuse toetus

Turvareeglites võtavad Eesti toimetused eeskujult maailmast. Sissepääsuks ja osakondade vahel liikumiseks on vaja kas kaarti või kiipi. Siiski tunnistasid ajakirjanikud, et kuna toimetused on suured, ei tunne igäüks kõiki, ja kui liftis kohata võõrast, ei teata, kas see võib olla sissetungija. Ühes toimetuses on päänikanupud, aga intervjuust selgus, et igäüks toimetuses ei tea, kus need asuvad.

N\_49: „Meil on nüüd turvamehe või turvafirma väljakutsumise nupud uste juures, aga kuna toimetuse on nii suur, siis võib-olla ei piisa sellest, et need ainult seal on, aga mul pole õrna aimugi, kas neid on kuskil veel. Aga nad on olemas ja vahel on neid kogemata kasutatud ja turvameeskond kohale kutsutud. Hästi kiiresti on kohale tulnud ka, mis on tegelikult igati positiivne.“

Ohtudele lähenetakse pigem üksikisiku- ja juhtumipõhiselt. Kui ajakirjanik saab artikli pärast ahistavaid või solvavaid kommentaare, saab ta nendest rääkida oma otsese ülemuse või peatoimetajaga ning räägimate ähvardustega pöördutakse ka politseisse.

M\_41: „Vahetule ülemusele või toimetuse juhile kurdad kõigepealt ja siis me koos jälle mõtleme

*lahendusi. Ja kui ma pidin politseisse avalduse tegema, siis otsustasime seda koos enda ülemusega teha, mitte ei tegelema ma sellega üksi.“*

Korraldatakse toimetusesisesed füüsilise ja küberturvalisuse koolitusi. Mõni toimeetus hoolitseb siiski ka psühholoogilise abi kättesaadavuse eest. Ajakirjanikud hindasid oma töö ka ilma ähvarduste ja ohtudeta stressirohkeks ning psühholoogilise toe hädavajalikuks.

N\_49: *„Meil oli mingisugune programm, et kes tahtis, sai minna ja mured ära rääkida. Minul ei ole seda vaja läinud, võib-olla on mul lihtsalt hästi tugev psüühika. Olen oma asjadega kuidagi hakkama saanud, kaasa arvatud nende eba-meeldivate netikommentaaride, e-mailide või telefonikõnedega. Et jah, lähivad hinge küll, aga praegu lähivad, hiljem on meelest läinud. Muidu seda tööd teha ei saaks lihtsalt.“*

Küberturvalisuse koolitust ei pidanud mõni intervjuueritu eriti huvitavaks ega oluliseks, sest niigi kiire töötempo juures ei taheta endale lisakohustusi võtta. Koolitused peaksid maksimaalse osaluse eesmärgil tulema tööajast, aga ajakirjanike rohkuse ja hektiliste graafikute tõttu on väga keeruline toimetuses ühist aega leida.

Lisaks ajakirjanikele vastutab küberturvalisuse eest toimetuse IT-osakond. Kuna toimetused on kõrgendatud riskiga asutused ja küberrünnaku puhul ei tohi süsteem töötamast lakata, siis käib IT-osakond ajakirjanikele peale, et nad oleksid valvsad. Mõni toimeetus uuendab ka turvareegleid, tuletab töötajatele meelde, et nad peaksid parooli vahetama, kahtlaseid linke mitte avama jne.

### **Ajakirjanike ootused muutustele toimetustes**

Ajakirjanike hinnangul on toimetused turvameetmetega juhtumitest paar sammu maas. Turvameetmed tehakse karmimaks alles siis, kui midagi halba on juba juhtunud, ja puudu on ennetustööst.

M\_40: *„Me reageerime siis, kui mingi pauk käib, ja saame aru, mis oleks võinud või pidanud olema. Mitte et võtame natukene kangemad meetmed selleks, et neid asju üldse ei juhtuks. Kaks aastat tagasi kirjutas [nimi eemaldatud] ühest rängast juhtumist [konfidentsiaalsuse tagamisel detailid eemaldatud] ja peale artikli avaldamist tulid selle tapja sõbrad ja kamraadid toimetuse õigust nõudma. Toona ettevõtte käitus õigesti.“*

*Kutsuti kohe kohale GAS, kes siin kaks nädalat valvet pidas. Väga akuutses olukorras nad käitusid õigesti, aga tõde on see, et need kutid poleks tohtinud mitte kuidagi toimetusse sisse saada.“*

Kui mujal maailmas võib toimetuses olla turva-juht, kes vastutab toimetuse füüsilise turvalisuse ning ajakirjanike ja reporteritega väljaspool toimetust toimuva eest, seda näiteks konfliktikoldeesse sõitmisel, siis Eesti toimetustes pole isegi turvatöötajaid.

N\_53: *„Kindlasti oleks vaja kaitsekoolitust, et kui päriselt on oht kellegagi füüsiliseks konfliktiks. See ei tule kasuks ainult siis, kui keegi sind päriselt ründab, vaid ka välismaal. Pluss ajakirjandus ju kajastab igasuguseid meeleväljendusi, seega on sellised oskused vajalikud. Järgmisena kindlasti igasugune e-mailihügieen, kuidas mingisuguseid faile hoiustada, saata, edastada ja krüpteerida.“*

Igas toimetuses peaks enesekaitsekoolituste kõrval olema paigas ka turvaplaan, näiteks kuidas käituda häkkimise korral, millal hoiduda avalikus kohas arvutit võrku ühendamast, kuidas vältida hakisid ja mida teha kaebuse korral, millal pöörduda politseisse, kuidas sotsiaalmeedias võimalikult väike jälg maha jätta või vastupidi, vajadusel see üles leida jne.

N\_52 *„Ähvarduse puhul teen kohe teatest kuvatõmmise, sest tihti on see avades juba ära kustutatud. Siis saadan need enda otsesele ülemusele edasi meilile. Kuidagi on saanud harjumuseks ka see, et kui ähvardus on tõsine või konkreetne, mitte lihtsalt mingit „ah sa oled loll“, siis pöördun juba politseisse.“*

### **Järeldused ja kokkuvõte**

Uurivad ajakirjanikud ütlesid, et ohuolukorrad on nende töös tavalised, kuid ohud ja ähvardused on ajas muutunud. Intervjuueritud töid välja neli peamist tajutavat ohtu: küberrünnakud, füüsiline oht, juriidiline karistamine vaigistamise eesmärgil ning ahistamisest ja ähvardustest tekkiv oht vaimsele tervisele.

Kõige tihedamalt puutusid ajakirjanikud kokku ahistavate või ähvardavate kommentaaride ja sõnumitega sotsiaalmeedias. Rohkem tundsid oma turvalisuse pärast muret noored ja naissoost ajakirjanikud. Nii sotsiaalmeedias kui ka võrguvälise ahistamise lahendusena eelistasid kogenumad ja vanemad kasvatada „paks nahk“.<sup>42</sup> See on individuaalne lähenemine ning väljendab, et probleemi ignoreeritakse teadlikult, mis viib kollektiivse probleemi pisendamiseni ja vältimiseni.

<sup>42</sup> Ivask, 2020.

Räigemate ähvardustega pöörduakse ülemuse või politsei poole. Otsest regulatsiooni, millal peab ähvardustest ja ahistamisest ülemust või politseid teavitama, üheski toimetuses polnud. Ajakirjanik peab iseseisvalt või kolleegide ja/või ülemuse nõul olukorra tõsidust hindama ning astuma järgmise sammu, mis võib olla kas teade politseile või ahistamise ignoreerimine. Tööandja on ajakirjanike sõnul abi palumise korral nad ära kuulnud, võtnud ähvardusi tõsiselt ja aidanud politseisse avalduse teha. Mõnes toimetuses on programmid, mis aitavad vaimse tervise probleemidega.

Tihti aga otsustatakse olukorda eirata, et mitte kolleegidest nõrgem paista. Samuti pisendatakse enda olukorda teiste kogemustega võrreldes. Ka Eesti politsei ei saa ähvarduste puhul tegutseda, kui puudub otsene füüsiline oht ajakirjanikule. Mitme ajakirjaniku kogemusel ütles politsei, et nad võtavad ähvardused küll teadmiseks, kuid kui olukord ei eskaleeru, siis nad aidata ei saa. Samuti on politsei edastanud sõnumi, et ajakirjanike talumiskohustus ongi tavainimesest kõrgem.

Füüsilise ohu puhul saab politsei ajakirjanikku aidata, kuid intervjuueeritud tõid füüsilise ohu näitena enamasti sissetungi toimetusse. Ajakirjanike hinnangul rakendatakse toimetustes turvameetmeid pigem õppetunni tagajärjel, mitte ennetavalt. Kuigi Eesti toimetused on kiibistatud või kaardistatud, siis on võõrastel ikkagi võimalik majja sisse pääseda, sest iga ajakirjanik ei kontrolli, kes temaga liftis on või keda ta uksest sisse laseb. Üheski toimetuses pole turvameest, kes saaks ohu korral kiiresti vahele astuda. Ajakirjanikud toonitasid, et kunagi ei tea, millal „pauk ära käib“ ja on liiga hilja reageerida. Pigem sooviti, et nii toimetused kui ka politsei teeksid ennetustööd, et tagada ajakirjanike, nende kolleegide ja lähedaste ohutus.

Staažikamad ajakirjanikud pidasid peamiseks ohuks aga ajakirjanike vaigistamist kohtusse kaebamisega. Kui varem sai avaldada artikli vajadusel klausliga „toimetusele teada“, siis tänapäeval tehakse seda ka väga uudisväärtuslike ja oluliste teemade puhul harva, et kohtuteest hoiduda.

Üldiselt rääkisid ajakirjanikud, et on toimetuse toetusega juriidilise kaitse küsimustes rahul. Siiski tunnevad nad muret üksikute ajakirjanike kohtusse kaebamise trendi pärast, mistõttu ollakse artiklite kirjutamisel varasemast ettevaatlikumad. Isiku vastu suunatud kaebused panevad vastutuse rohkem ajakirjaniku õlule ja nii võidakse hakata tundlikke teemasid alateadlikult või teadlikult vältima, mis omakorda on oht demokraatia toimimisele, sest enesetsensuur pärssib samuti vaba ajakirjandust.

Küberturvalisust pidasid olulisemaks need Eesti uurivad ajakirjanikud, kes teevad koostööd ka välisajakirjanikega või kirjutavad rahvusvahelistel teemadel. Siiski on toimetused vaid nii tugev kui selle nõrgim lüli ning ajakirjanikud, kes on küberohtudega paremini kursis, väljendasid soovi, et kõik ajakirjanikud teaksid küberohtudest ja -turvalisusest rohkem ega seaks teadmatusest oma kolleegide ohtu.

Toimetustes on olemas IT-tugi ja kuna meediamajad on kõrgendatud riskiga asutused, kehtivad ajakirjanikele IT-meeskonna seatud reeglid, et kindlustada enda ja teiste turvalisus. Toimetused on pakkunud ka küber- ja füüsilise turvalisuse koolitusi, kuid pigem on need jäänud baasteadmiste tasemele ehk süvakoolitusi ajakirjanikud saanud pole. Koolitused peaksid maksimaalse osaluse eesmärgil toimuma tööajal, aga ajakirjanike rohkuse ja hektiliste graafikute pärast on väga keeruline toimetuses ühist aega leida.

Pea kõige olulisemaks järelduseks, et toimetused ei toeta ajakirjanikke väljatöötatud tugisüsteemi või ennetava nõuga selle kohta, kuidas ahistaja, füüsilise ja küberrünnaku või muu agressiooni korral käituda. Pigem tegeldakse üksikjuhtumitega: puudu jääb kollektiivsest lähenemisest ja juhtumeid võetakse tõsiselt vaid siis, kui midagi halba on juba aset leidnud. Ennetamisele ei keskenduta peaaegu üldse, samuti ei anta ajakirjanikele juhiseid ega korraldata koolitusi, kust võiks saada teada, milliseid viise peale ignoreerimise („paks nahk“) saaks probleemidega toime tulemiseks veel kasutada. Ajakirjanikud õpivad tööd tehes ning enda ja kolleegide vigadest ja ohtlikest olukordadest.

# Kas paks nahk on piisav? Meesajakirjanike kogemused vaenulikkusega digikeskkonnas

Armas Riives

„Pane end põlema!“, „Loll lumehelbeke“, „Leia endale parem väljendusviis oma mõttetule plärale“. Selliste tüüpsõnastustega õnnistatakse ajakirjanikke tihti. Viimaste aastate üleilmsed kriisid on süvendanud usalduse vähenemist traditsioonilise meedia ja ajakirjanike vastu.

Edelmani 2025. aasta usaldusbaromeetri<sup>1</sup> andmetel usaldab traditsioonilist meediat vaid 58% ja ajakirjanikke 52% küsitlenuist. Samas tunneb 63% vastanutest, et neil on järjest raskem eristada, kas info pärineb usaldusväärsest allikast või neilt, kes levitavad sihilikult eksitavat infot. Esile on kerkinud populistlikud, ajakirjanduse vastased<sup>2</sup> ja valeuudiste narratiivid, mille viljelejad panevad kahtluse alla ajakirjanduse objektiivsuse ja usaldusväärseuse.<sup>3</sup> 40% usaldusbaromeetris küsitlenuist leiab, et ühiskondliku muutuse saavutamiseks on aktsepteeritav kasutada vaenulikku aktivismi (*hostile activism*), mis hõlmab ka inimeste ründamist digikeskkonnas. See võib selgitada juba varasemate uuringute täheldusi, mille järgi on vaenu-

likkus ajakirjanduse vastu ühiskondlike pingete mõjul suurenenud ja ajakirjanikest on saanud rünnakute sagedased sihtmärgid.<sup>4</sup>

Sotsiaalmeediaplattformid, lihtne ligipääs ajakirjanike e-posti aadressidele ja uudisteportaalide kommentaariumid on avardanud auditooriumi võimalusi osaleda avalikes aruteludes (ja suhelda otse ajakirjanikega).<sup>5</sup> Kuigi auditooriumi kaasamine avaldab ajakirjandusele soodsat mõju, peituvad selles ka riskid, eeskätt ajakirjanike jaoks.

Meediauurijad teavad, et raske on leida ajakirjanikku, kes ei oleks kokku puutunud eri tüüpi auditooriumipoolse vaenulikkusega. Soovimatu vaenuliku käitumisviisi all pean silmas laia suhtlusvormide spektrit (avalikus digikeskkonnas või privaatses kirjajavahetuses), kus suhtlus on ajakirjaniku jaoks solvav või ründav ning kus sekkutakse otseselt või kaudselt inimese tajutud turvalisusse.<sup>6</sup> See näib olevat anoonüümsust võimaldavate veebikeskkondade tavapä-rane osa.

Üha enam uurimusi viitab sellele, et paljud aja-

Artikli aluseks on 2025. a TÜ Ühiskonnateaduste instituudis kaitstud magistritöö erivariant (juh. Signe Ivask, Kaarel Lott), <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/1bd8f995-3ae1-4631-9fcf-c229bf5b2218/content> ja teadusartikkel Riives, A., Murumaa-Mengel, M. ja Ivask, S. (2021). Estonian male journalists' experiences with abusive online communication. *Sociálni Studia / Social Studies*, 18(2), 31–47, <https://doi.org/10.5817/SOC2021-2-31>.

<sup>1</sup> Edelman (2025). 2025 Edelman Trust Barometer Global Report. Kasutatud 27.05.2025, [https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2025-01/2025%20Edelman%20Trust%20Barometer%20Global%20Report\\_01.23.25.pdf](https://www.edelman.com/sites/g/files/aatuss191/files/2025-01/2025%20Edelman%20Trust%20Barometer%20Global%20Report_01.23.25.pdf).

<sup>2</sup> Shin, W., Kim, C. ja Joo, J. (2021). Hating Journalism: Anti-Press Discourse and Negative Emotions toward Journalism in Korea. *Journalism*, 22(5), 1239–1255. <https://doi.org/10.1177/1464884920985729>.

<sup>3</sup> Harbers, F. (2024). Dangerous Narratives: How Fake News and Narrative Journalism Shed Light on Journalism's Epistemological Foundations and Self-understanding in the Twenty-first Century. S. Moenandar ja B. van Heusden (toim), *Narrative Values, the Value of Narratives*, lk 155–180. Berlin: De Gruyter. [https://www.researchgate.net/publication/382919608\\_Dangerous\\_Narratives\\_How\\_Fake\\_News\\_and\\_Narrative\\_Journalism\\_Shed\\_Light\\_on\\_Journalism%27s\\_Epistemological\\_Foundations\\_and\\_Self-understanding\\_in\\_the\\_Twenty-first\\_Century](https://www.researchgate.net/publication/382919608_Dangerous_Narratives_How_Fake_News_and_Narrative_Journalism_Shed_Light_on_Journalism%27s_Epistemological_Foundations_and_Self-understanding_in_the_Twenty-first_Century).

<sup>4</sup> Obermaier, M., Hofbauer, M. ja Reinemann, C. (2018). Journalists as Targets of Hate Speech: How German Journalists Perceive the Consequences for Themselves And How They Cope With It. *Studies in Communication and Media*, 7(4), 499–524. <https://www.nomos-elibrary.de/de/document/view/pdf/uuid/335b2013-ee82-3354-9f6c-df64f0a9f40c?page=1>.

<sup>5</sup> Hedman, U. ja Djerf-Pierre, M. (2013). The Social Journalist: Embracing the Social Media Life or Creating a New Digital Divide? *Digital Journalism*, 1(3), 368–385. <https://doi.org/10.1080/21670811.2013.776804>.

<sup>6</sup> Miller, K. C. (2023). Hostility toward the Press: A Synthesis of Terms, Research, and Future Directions in Examining Harassment of Journalists. *Digital Journalism*, 11(7), 1230–1249. <https://doi.org/10.1080/21670811.2021.1991824>; Law Commission (2018). *Abusive and Offensive Online Communications: A Scoping Report*. London: Law Commission. <https://www.gov.uk/government/publications/abusive-and-offensive-online-communications-a-scoping-report>.

kirjanikud peavad rünnakuid oma töö igapäevaseks osaks.<sup>7</sup> Paksu naha kasvatamine on justkui ajakirjaniku ametijuhendisse sisse kirjutatud. Samas teame, et sellised kommentaarid tekitavad ajakirjanikele igapäevatoos vähemalt stressi.

Uuringud näitavad, et naissoost ajakirjanikud kogeavad oma töös (seksuaalset) ahistamist ja auditooriumipoolset vaenulikkust sagedamini kui nende meeskolleegid. Meesajakirjanike kogemustest vaenulikkusega on vähe teada, sest teemat ei ole veel põhjalikult uuritud. Tõenäoliselt tõlgendavad nais- ja meesajakirjanikud rünnakute sisu erinevalt. Seetõttu ei pruugi nende kogemustest olla võimalik rääkida sarnases raamistikus.

Soouuringute raamistikus ja traditsioonilise hegemoonilise maskuliinsuse kontekstis (tähendab ühiskonnas eelistatud ja ideaalseks peetavat mehelikkust) on juba probleemide olemasolu tunnistamine levinud sooliste ootustega vastuolus.<sup>8</sup> Traditsiooniline mudel eeldab, et mehed ei tunne huvi oma (vaimse) tervise vastu, kuna seda peetakse pigem naiselikuks mureks.<sup>9</sup> Traditsioonilise hegemoonilise maskuliinsuse kitsad stereotüübid ei pruugi lasta meestel selliseid juhtumeid tõsiselt võtta.

Hegemooniline maskuliinsus tuleneb omadustest, mis omistatakse võimupositsioonil olevatele meestele, ning taastoodab nende üleolekut, allutades sellele nii naisi kui ka neid mehi, kes ei vasta domineeriva mehelikkuse normidele.<sup>10</sup> Valitseb iseseisva, tugeva ja emotsioonitu maskuliinse liidri arhetüüp,<sup>11</sup> mis määrab, kas ja kuidas mehed väärkohtlemisest ja ahistamisest üldse räägivad või neid kogemusi tunnistavad. Igasugune viide ohvristaatusele ei sobitu lääne normatiivse, tugeva ja kontrolli omava mehe kuvandiga.<sup>12</sup> Seetõttu peaks stereotüüpne mehelik mees raskuste-ga iseseisvalt toime tulema ega tohiks abi küsida.

Hegemoonilise maskuliinsusega seotud soostereotüübid võivad takistada meesajakirjanikel ahistamist ja vaenulikkust sellisena määratleda – ja sellest rääkida. See omakorda võib viia olukorrani, kus probleem jääb varjatuks ja samad stereotüübid kinnistuvad.

Oma töös ja teadusartiklis uurisin Eesti meesaja-

kirjanike kogemusi, sest oluline on mõista probleemi ulatust mõlema soo puhul, et tagada ennetusmeetmete võrdsus ja tõhusus.

## Sihipärane valim

Valimisse kuulus 15 meesajakirjanikku, kes töötasid suurtes meediaorganisatsioonides, mis loovad nii trüki-, veebi- kui ka audiovisuaalset sisu. Valimi koostamisel ei seadnud ma kokkupuudet vaenulikkusega eeltingimuseks. Soovisin pidada laiemat arutelu, mitte keskenduda ainult ajakirjanike isiklikele kogemustele. Ainus uuringus osalemise kriteerium oli meessugu.

Osalejate vanus oli 24–61 aastat ja ajakirjanikuna töötamise kogemus 2–30 aastat. Intervjuude analüüsimisel kasutasin koode (nt M\_42), kus arv tähistas vanust. Osalejate haridustaust oli erinev: mõnel oli kõrgharidus ajakirjanduses ja/või kommunikatsioonis, mõnel hoopis teises valdkonnas ning mõnel puudus kõrgharidus. Paljudel ei olnud toimetuses kindlat kajastatavat valdkonda, kuid osal oli (poliitika, majandus, uuriv ajakirjandus vms).

Kogusin andmed 2018. ja 2019. aastal kvalitatiivse poolstruktureeritud süvaintervjuu meetodil. Kvalitatiivsed uurimismeetodid sobivad hästi sotsiaalkonstruktivistlikku lähenemisse, mis on omane ka soouuringutele.<sup>13</sup> Olin intervjuude tegemise ajal ise tegutsev (mees)ajakirjanik, mis toetas minu ja intervjuueeritavate empaatilise kontakti saavutamist ning aitas ületada uurija ja uuritava vahelist distantsi.

Ligikaudu tunniajalistes intervjuudes käsitlesin paljusid teemasid: allikate ja auditooriumi vaenulikke käitumisviise, selle tajutud põhjusi, toimetulekustrateegiaid ning võimalikku mõju ajakirjandusele. Vältisin intervjuueerides selliste terminite kasutamist, nagu „ahistamine“, „vägivald“ ja „agressioon“, et mitte mõjutada seda, kuidas intervjuueeritav enda kogemust tõlgendab. Sõnakasutusel on eri soolistes kontekstides erinevad tähendusvarjundid.

## Uurimisküsimused

1. Milliseid kogemusi on Eesti meesajakirjanikel soovimatute vaenulike käitumisviisidega digikeskkonda-

<sup>7</sup> Miller, 2023.

<sup>8</sup> Connell, R. W. (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press; Connell, R. W. (2005). *Masculinities* (2. tr). Berkeley, CA: University of California Press.

<sup>9</sup> Robertson, S. (2007). *Understanding Men and Health: Masculinities, Identity and Well-Being*. Maidenhead: McGraw-Hill Education.

<sup>10</sup> Tsuda, T. (2020). What Makes Hegemonic Masculinity So Hegemonic? Japanese American Men and Masculine Aspirations. *Identities*, 29(5), 671–690. <https://doi.org/10.1080/1070289X.2020.1851005>.

<sup>11</sup> Robinson, S. (2000). *Marked Men: White Masculinity in Crisis*. New York: Columbia University Press; Bridges, T. ja Pascoe, C. J. (2014). Hybrid masculinities: New Directions in the Sociology of Men and Masculinities. *Sociology Compass*, 8(3), 246–258. <https://doi.org/10.1111/soc4.12134>.

<sup>12</sup> Burcar, V. (2014). Masculinity and Victimization: Young Men's Talk about Being Victims of Violent Crime. I. Lander, S. Ravn ja N. Jon (toim), *Masculinities in the Criminological Field*, lk 113–130. London: Routledge. [https://www.researchgate.net/publication/287186632\\_Masculinity\\_and\\_victimization\\_Young\\_men%27s\\_talk\\_about\\_being\\_victims\\_of\\_violent\\_crime](https://www.researchgate.net/publication/287186632_Masculinity_and_victimization_Young_men%27s_talk_about_being_victims_of_violent_crime).

<sup>13</sup> Berger, P. L. ja Luckmann, T. (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City: Anchor Books.

des ning kuidas nad neid kogemusi kirjeldavad ja defineerivad?

2. Kuidas tõlgendatakse neid kogemusi soolises kontekstis?
3. Millised on meesajakirjanike toimetulekustrategiad? Kuidas tegeletakse vaenulike kogemustega töökontekstis?

## Analüüs

Transkribeeritud ja anonümiseeritud intervjuusid analüüsisin kvalitatiivse tekstianalüüsi meetodiga. Eesmärk oli välja selgitada, mida mingi teema puhul tavaliselt räägitakse, ja neid sarnasusi mõista.<sup>14</sup>

Pärast korduvat põhjalikku läbilugemist ja kodeerimist vaatlesin juhtumeid süvitsi, püüdes mõista intervjuueeritava sõnade ja kirjelduste varjatud tähendusi ja hoiakuid. Lõpuks kasutasin selektiivset kodeerimist, kontrollisin märksõnu ja tegin vajalikud parandused.

### *Kuidas meesajakirjanikud vaenulikke kogemusi tajuvad?*

Intervjuueeritud meesajakirjanike sõnul tuleb vaenulikkus üldiselt lugejatelt või konkreetse artikli allikatelt. Enamik Eesti uudisteportaale võimaldab anonüümset kommenteerimist, mis loob platvormi ka trollimisele.

Kommentaariumeis öeldusse suhtuvad ajakirjanikud enda hinnangul enamasti ükskõiksel, sest seal ei peeta konstruktiivset dialoogi ning nende lugemine raiskab aega ja katkestab töövoogu. Ometi ütles mitu ajakirjanikku, et loeb uudishimust aeg-ajalt kommentaare: see on justkui kiusatus, millele nad järele annavad. Kommentaaride sirvimist põhjendati ka sellega, et ajakirjaniku valulävi peab olema piisavalt kõrge, et oma loo tagasiside läbi lugeda.

Intervjuudest selgus, et ajakirjanikud on harjunud, et neid on võimalik avalikult häbistada ka isiklikel sotsiaalmeediakontodel ja erapostitustes. Seal avaldatakse tihti pikki tiraade nende isiku, poliitiliste seoste või eetika kohta (viimast nimetavad ründajad olematuks). Lisaks kirjeldati juhtumeid, kus lugeja võtab ajakirjanikuga otse ühendust (enamasti telefoni, Facebooki või e-kirja teel) ja valab oma viha tema peale välja. Sellistes olukordades on tüüpsõnastused „Pane end põlema!“, „Loll lumehelbeke“ ja „Leidku endale parem väljendusviis oma mõttetule plärale“.

Uuringust ilmnes, et meesajakirjanikud ei olnud kogenud seksuaalse alatooniga vaenulikkust ega seksuaalvägivallaga ähvardamist. Naissoost ajakirjanike jaoks on see varasemate uuringute järgi sage. Näiteks objektistatakse naisajakirjanikke tihti, kritiseerides nende reporteritöö asemel hoopis välimust, samal ajal kui meesajakirjanikele öeldakse pigem „käi põrgu“ või muud sellist.<sup>15</sup> Minu valimist ilmnes, et meesajakirjanikke solvatakse pigem kriitikaga nende teadmiste, pädevuse ja vanuse suhtes. Levinum rünnakutüüp oli hariduse ja intelligentsuse kritiseerimine:

*M\_43: „Tavaliselt visatakse midagi nina peale, et „vabandust, mis haridus teil on“? Ah soo, seda ma avasingi, et te olete rumal.“*

Eriti ebameeldivaks pidasid intervjuueeritud ajakirjanikud anonüümseid vaenulikke kommentaare. Sageli tuleb anonüümne tagasiside ajakirjanike ühisele üldisele meiliaadressile, kuhu saadetud kirju loeb suur osa toimetusest, ning see lisab rünnakule avaliku häbistamise võimaluse.

*M\_61: „See ajab mind närvi, isegi see teadmine, et keegi saab anonüümset kirjutada, et keegi saab nii mõnitada. See ei ole hea ja tekitab üleliigset, ebavajalikku stressi.“*

Poolavalikus ruumis ja kontekstis on ründaja selise käitumise eesmärk tagada, et ka teised näeksid tema vaenulikku kommentaari ajakirjaniku kohta. Pilkamise ja naeruvääristamise (nö karistuslik) kasutamine toimib sellises olukorras vahendina, millega saavutada teise inimese üle võim, ja see sobib hegemoonilise maskuliinsuse raamistikku.<sup>16</sup> Intervjuud näitasid, et seesugune poolavalik häbistamine võib olla koormav, eriti kui nn tagasiside on ka objektiivselt teatud määral õige:

*M\_27: „Ja siis sa pead hakkama selgitama /---/, mida ma tegelikult enda tekstiga mõtlesin. Võib-olla, miks see tagasiside on kõige tugevam, valusam, ongi see, et seal on terake tõtt. Võibolla tõesti ma panin asja kirja niimoodi, et lugeja järelikult ei saanud asjast aru.“*

Ajakirjanike sõnul ei ole toimetuse juhid ega kolleegid enamasti teiste ajakirjanike tööga kursis. See tõttu võib ajakirjanik sõltuvalt vaenulikkust kommentaarist tunda, et peab oma kolleegidele selgitama,

<sup>14</sup> Braun, V. ja Clarke, V. (2006). Using Thematic Analysis in Psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>.

<sup>15</sup> Chen, G. M., Pain, P., Chen, V. Y., Mekelburg, M., Springer, N. ja Troger, F. (2018). „You really have to have a thick skin“: A Cross-Cultural Perspective on How Online Harassment Influences Female Journalists. *Journalism*, 21(7), 877–895. <https://doi.org/10.1177/1464884918768500>.

<sup>16</sup> Abedinifard, M. (2016). Structural Functions of the Targeted Joke: Iranian Modernity and the Qazvini Man as Predatory Homosexual. *Humor*, 29(3), 337–357. <https://doi.org/10.1515/HUMOR-2016-0008>.

mis juhtus, või põhjendama, et kommenteerijal ei ole õigus. See haakub nii hegemoonilise maskuliinsuse normiga teiste silmis mitte alla jääda kui ka hirmuga näida nõrgana.

Lumehelbekeseks sildistamine on aga näide sellest, kuidas seatakse kahtluse alla ajakirjaniku mehelikkus. Stereotüüpilisel lumehelbekesel on omadused (tundlikkus, empaatia ja vasakpoolsed vaated), mida traditsiooniliselt ei seostata hegemoonilise maskuliinsusega ega meessoos rollidega. Intervjuudest selgus, et tavaliselt tulid sellised kommentaarid vanematelt inimestelt ning need peegeldavad põlvkondadevahelisi väärtuskonflikte ja erinevusi: nooremaid ajakirjanikke nimetavad kritiseerijad teismelisteks, rumalateks ja emotsionaalseteks, kes pole veel päriselu kogenud ega ole seega veel päris mehed.

Varasemad uuringud<sup>17</sup> on näidanud, et auditooriumi vaenulikud kommentaarid keskenduvad tihti ajakirjaniku vanusele. Minu uuring toetab seda tähelepanekut: nooremad ajakirjanikud tundsid end sellisest vaenulikkusest tagasisidest rohkem mõjutatuna, pöörasid sellele suuremat tähelepanu ja reageerisid aktiivsemalt kui nende vanemad kolleegid. Hegemoonilise maskuliinsuse kontekstis võib seda tõlgendada kui aeglast nihet avatuma suhtlemisnormi suunas, kus vaikimine ei ole enam tugevuse ja enesevalitsemise ainuomane märk.

Mõningad vaenujuhtumid olid tõsisemad. Mitu intervjuueeritud ajakirjanikku ütles, et teda on otseselt ähvardatud füüsilise vägivalga, sealhulgas tapmisega. Ähvardajad, sh kommenteerijad, tundusid intervjuueeritavatele sageli kuidagi juhtumiga seotud olevat ning kasutasid rünnakuid ajakirjaniku hirmutamiseks või vaigistamiseks.

*M\_26: „Ta küsis isegi, kas ma pean su, raisa, üles otsima. /---/ Juba see väike ähvardus oli hirmutav. /---/ Ma olin kogemata jätnud oma telefoninumbri e-kirja jalusesse ja ta helistas mulle. Blokeerisin ta numbri ja olukord sai lahendatud.“*

## Tajutud soolised erinevused

Intervjuudest tuli esile, et hulk ajakirjanikke on ise näinud juhtumeid (või neist kuulnud), kus naiskolleegi ei võeta tõsiselt pelgalt tema soo tõttu. Lisaks rõhutasid nad, et ajakirjanduses valitseb nn valge mehe standard ja privileeg.

Meestest on intervjuueeritute hinnangul sagedami-

ni rünnakute sihtmärgiks need, kes sellele normatiivsele ootusele ei vasta.

Mitu intervjuueeritud märkis, et suur osa vaenulikest käitumisviisidest digikeskkonnas pärineb keskealistelt meestelt, kes tajuvad enda positsiooni ohustatuna ja püüavad säilitada senist sotsiaalset *status quo*'d ehk hegemoonilist maskuliinsust. See tähelepanek haakub varasemate uuringute tulemustega, mis on näidanud, et vaenulikkuse põhjus on tihti soov säilitada kontrolli ja mõjuvõimu.<sup>18</sup>

Kuigi naisajakirjanike vastaseid seksistlikke rünnakuid on uurimustes varem korduvalt esile tõstetud, ei olnud siinses valimis intervjuueeritud meesajakirjanikud kuulnud oma naiskolleegide sellistest juhtumitest rääkimas.

Hegemoonilise maskuliinsuse väärtused olid eelkõige näha selles, kuidas intervjuueeritavad neid juhtumeid ja arutelusid sõnastasid: nad ei kasutanud oma kogemusi kirjeldades selliseid sõnu, nagu „ahistamine“, „agressiivne“, „kiusamine“, vaid nimetasid rünnakuid sageli tagasisideks ja ütlesid, et ei nemad ega nende kolleegid ei kurda seesuguste vaenulike kogemuste üle. Sellega normaliseerivad intervjuueeritud ajakirjanikud ründavaid kommentaare, pidades neid töö tavaliseks osaks. See aitab taastoota tugeva, ise hakkama saava ja ratsionaalse mehe ideaali<sup>19</sup> ning selist toimetulekukultuuri.

Ka olid intervjuueeritud meesajakirjanikud sageli neist hegemoonilise maskuliinsuse raamistatud ootustest teadlikud. Nad kirjeldasid stressi, mida põhjustab vajadus käituda nii, nagu rünnakud neid ei mõjutaks, ning survet tulla toime iseseisvalt, ilma kolleegidelt või toimetusest abi otsimata.

Kuna traditsiooniliselt ja soostereotüüpide järgi on naistel lubatud väljendada emotsioone rohkem kui meestel,<sup>20</sup> on naiste vastu suunatud vaenulikkus nähtavam ja enam kõneaineks. Meestelt oodatakse, et nad ei oleks kriitika suhtes tundlikud.

Siinne uurimus näitab, et ka meessoost ajakirjanikud kogevad palju vaenulikkust, kuid nad püüavad selle mõju iseenda ja oma töö jaoks vähendada ning normaliseerida. Samal ajal kehastavad Eesti meesajakirjanikud hübriidseid ja kaassüüdlasliku mehelikkuse vormide kombinatsioone, mille puhul taastoodab emotsionaalne distantseeritus, rünnakute normaliseerimine ja „paksu naha kasvatamine“ hegemoonilist maskuliinsust.

<sup>17</sup> Lewis, S. C., Zamith, R. ja Coddington, M. (2020). Online Harassment and Its Implications for the Journalist–Audience Relationship. *Digital Journalism*, 8(8), 1047–1067. <https://doi.org/10.1080/21670811.2020.1811743>

<sup>18</sup> Post, S. ja Kepplinger, H. M. (2019). Coping with Audience Hostility: How Journalists' Experiences of Audience Hostility Influence Their Editorial Decisions. *Journalism Studies*, 20(16), 2422–2442. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2019.1599725>.

<sup>19</sup> Bridges ja Pascoe, 2014.

<sup>20</sup> *Ibid.*

## Toimetulekustrateegiad ja mõju ajakirjaniku tööle

Nagu mainitud, kerkis intervjuudes korduvalt esile vajadus hoiduda liigsest tundlikkusest. Intervjuueeritud ajakirjanikud leidsid, et viisid, kuidas negatiivsete olukordadega tegeleda, sõltuvad ajakirjaniku taluvuspiirist, mitte niivõrd soost. Samuti mainisid nad kaalukate teguritena stressitaluvust ja oskust konflikte lahendada ning valmisolekut ründajaga silmitsi seista. See mõjutab, kuidas ajakirjanik ebameeldivale olukorrale reageerib.

Ajakirjanikel on head infootsinguoskused, mistõttu pole üllatav, et nad kasutavad neid ka selleks, et mitteamoniüümsete rünnakutega toime tulla. Üks levinud toimetulekumeetod on otsida ründaja kohta lisainfot (enamasti esmalt guugeldades), et hinnata tema sotsiaalset staatust ja olulisust. Näiteks püüab ajakirjanik selgitada välja, kus ründaja elab, milline ta välja näeb ning millised on tema tavapärased väljaütlemised ja kommentaarid, et mõista, kas rünnakut tasub tõsiselt võtta. Mida n-ö tavalisem ja vähem silmapaistev inimene, seda väiksem on ajakirjanike kinnitusel ründaja mõju, ning mida kõrgem on ründaja ühiskondlik staatus (nt poliitik, valdkonnaekspert), seda suuremat mõju ajakirjanik tema sõnadele omistab.

Valdavalt väljendasid intervjuueeritud ajakirjanikud arusaama, et põhjendamatu negatiivne tagasiside võib nende päeva ära rikkuda. Kui selliseid päevi on kogunenud liiga palju, on osa neist kaalunud ajakirjandusest lahkumist:

M\_45: „Kas ma peaksin olema kellegi poksikott ja lihtsalt hambad ristis kannatama ... ? Kui mul on veel pea otsas ja kaks kätt küljes, siis sobin ka teistesse ametitesse peale ajakirjanduse.“

M\_61: „Mul on päris sageli musti mõtteid, näiteks hirm, et ma ei suuda toimetuses nii hästi hakkama saada, nagu minult oodatakse, või kartus teha vigu. Vahepeal tekib tunne, et peaks kuhugi mujale tööle minema /---/, kus töö oleks palju lihtsam – ei pea selliste asjade pärast muretsema, lihtsalt viid [näiteks – toim] kasti ühest kohast teise.“

Samuti ilmnes intervjuudest vältimisel põhinevaid toimetulekustrateegiaid, mille puhul ajakirjanik püüab stressitekitajat teadlikult eirata ja olukorraga mitte tegeleda. Enamasti püüab ta sellise kogemuse lihtsalt unustada või seda pisendada, nagu on kirjeldatud ka varasemates uuringutes.<sup>21</sup> Kui negatiivsed kogemused muutuvad sagedaseks, võib ajakirjaniku ebakindlus kasvada. Intervjuueeritavad kirjeldasid, et neil on tekkinud küsimusi, nagu „Kas ma üldse peaksin sellest kirjutama?“, „Mis siis, kui ma olen midagi valesti teinud?“ ning „Millise allika poole peaksin pöörduma ja keda peaksin vältima?“. Nad ise pidasid seda pikaajalise ja korduva vaenulikkuse tagajärjeks.

M\_27: „Ma ei tahaks seda küll enesetsensuuriks nimetada kindlasti, aga teeb võib-olla faktide kontrollimisel ja tsitaatide mahakirjutamisel ja tõlgendamisel tähelepanelikumaks. Teema valikul ja mõtled läbi. Käib ikka selline enesekriitiline refleksioon läbi, et kas ma olen õigesti teinud asju.“

Toimetulekustrateegiaid rakendavad intervjuueeritud ajakirjanikud iga päev, sest vaenulikkusega toimetulekut peavad nad osaks tööst, eriti kui rünnak tuleb teadaolevalt allikalt. See ei tähenda siiski, et sellised kokkupuuted jätaaksid ajakirjaniku emotsionaalselt puutumata. Intervjuudes kirjeldatud peamised emotsioonid olid raev ja viha, mis sobituvad hegemoonilise maskuliinsuse raamistikus aktsepteeritud reaktsioonimustritega.

Abi küsimist pidasid intervjuueeritud mehed pigem tabuks. Nad on harjunud mõtlema, et vaenulik tagasiside kuulub ajakirjanikutöö juurde. Suhtumine „kui kõik teised saavad hakkama, siis pean ka mina hakkama saama“ loob nõiarangi ja taastoodab eespool kirjeldatud maskuliinseid väärtusi.

Kui oma ebameeldivaid kogemusi kolleegidega jagatakse, on see märk töökeskkonna toetavast suhtumisest ja töötajate ühtekuuluvustundest. Samas selgus intervjuudest, et need vestlused ei keskendu tavaliselt mitte sellele, kuidas selliste olukordadega toime tulla, vaid pigem räägitakse anekdootlikke lugusid stiilis „sa ei usu, mis minuga juhtus“. Juhtumi tõsiduse pisendamine või olukorra üle nalja viskamine on viis haiget tegeva kogemusega toime tulla. Selline suhtumine ja moodus nendest juhtumitest rääkida võivad aidata tugevdada toimetuses üldist kultuuri, kus aus emotsioonide kirjeldamine ja abivajaduse väljendamine jäävad tagaplaanile.

Mõnes mõttes paradoksaalselt näitasid intervjuud, et meessoost ajakirjanikud on valmis otsima professionaalset abi ja kasutama suhtlemisel põhinevaid toimetulekustrateegiaid, ent nende hinnangul ei ole praegu Eesti toimetustes selliseid tugimeetmeid olemas. Nad on valmis oma kokkupuudetest vaenu-

<sup>21</sup> Miranda, J., Silveirinha, M. J., Sampaio-Dias, S., Garcez, B., Dias, B. ja Noronha, M. (2023). „It comes with the job“: How Journalists Navigate Experiences and Perceptions of Gendered Online Harassment. *International Journal of Communication*, 17, 5128–5148. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/20984>.

likkusega rääkima näiteks psühholoogiga, pidades seda aktsepteeritavaks abi küsimise ja saamise viisiks. Siiski polnud ükski uuringus osaleja seda võimalust kasutanud. Teoreetiliselt saab selle põhjal järeldada, et hegemoonilises maskuliinsuses toimub mõningaid muutusi (liigutakse avatuma suhtlemise poole), kuid need rakendu suhtumises ja käitumises, kui toimetuste organisatsioonikultuur selleks tuge ei paku.

### Kokkuvõtlikult. Mis edasi?

Tüüpiliselt võib rünnakud meesajakirjanike pihta jagada kolme kategooriasse:

- 1) konkreetsete oskuste ja pädevuse kahtluse alla seadmine (tüüpkommentaari: „Kirjaoskamatult“);
- 2) üldiste teadmiste ja haridustaseme ründamine („Harimatu!“);
- 3) vanuse või põlvkonnaga seotud stereotüüpide kasutamine („Lumehelbeke!“).

Kui naisajakirjanikele kirjutatakse tüüpilisemalt soopõhiseid kommentaare, siis meesajakirjanike puhul seda ei selgunud. Naisajakirjanikud<sup>22</sup> tunnistavad rünnakute tõsidust, nende tekitatud valu ja nendega tegelemise vajadust sagedamini. Meesajakirjanike seas on levinumad emotsioonikesksed toimetulekustrateegiad, st nad eiravad rünnakut, püüdes seda ratsionaliseerida või pisendada. Samuti esines vältivaid toimetulekustrateegiaid, mida kasutav meesajakirjanik võib pehmenada artiklis kajastatavat teemat, et ära hoida edasisi rünnakuid, kuid kaaluti ka ajakirjandustöölt lahkumist.

Paljudes kirjeldatud kogemustes vaenulikkusega tuli esile, et hegemooniline maskuliinsus toimib aktsepteeritud ja kehtiva raamistikuna. Meessoost ajakirjanikke mõjutavad eriti need rünnakuvormid, mille puhul kasutatakse solvanguid ja naeruvää-

ristamist poolavalikus ruumis (teadlikult teiste ees) või suunatakse kommentaar nende maskuliinsuse pihta (näiteks nimetades neid kergesti solvuvaks, emotsionaalseks, vasakpoolseks või „mitte veel päris meheks“). Ajakirjanikud otsisid ründaja kohta lisainfot, et mõista, kas ta on tõsiseltvõetav, ning tuvastada tema hierarhilist paiknemist ühiskonnas, et saavutada olukorra üle kontroll. Nii järgisid meesajakirjanikud tugeva, ratsionaalse ja vaikiva mehe n-ö ideaalset – vältivat – toimetulekumehhanismi.

Tundub, et hübriidsed<sup>23</sup> ja kaassüüdlaslikud maskuliinsuse vormid on domineeriv norm, kuid seda võiks näha võimalusena. Kaassüüdlasliku maskuliinsuse omaksvõtt viitab sellele, et vähemalt teoreetiliselt on olemas ruum eneserefleksiooniks ja muutusteks. Intervjueeritud meesajakirjanikud ütlesid, et tajuvad hegemoonilise maskuliinsuse tunnuste omaks võtmist ning sellega kaasnevat stressi, mis tuleneb survest vastata sellele ideaalile. Nad väljendasid väsimust ja tunnetatud vajadust psühholoogilise toe järele, mida meediaorganisatsioonid nende hinnangul neile ei paku.

Tõstan esile vajaduse arendada toimetustes süsteemsemat ja järjepidevamat tuge ning ennetavaid meetmeid, mis arvestavad ka sooliste erinevustega. Tulevased uuringud võiksid kaasata rohkem toimetuste juhte ja käsitleda praktikaid, kuidas ajakirjanikud ja toimetused saaksid süsteemselt arendada konkreetseid lahendusi ning tugistruktuure, mis toetavad ajakirjanike heaolu.

Siit jõuangi töö praktilise peaküsimuseni: millised konkreetsete tegevused siis võiksid ennetusmeetmete ja järjepideva toe alla kuuluda? Kas või kuidas tuleks neid rakendada soo järgi rakendada? Mul ei ole neid vastuseid, kuid loodan, et mul õnnestus selle tööga inspireerida kedagi valdkonda edasi uurima ja tegema meie meediaruumi paremaks töökeskkonnaks.

<sup>22</sup> Miller, 2023.

<sup>23</sup> Bridges ja Pascoe, 2014.

# Kuidas Uued Uudised õõnestab Eesti ajakirjanike ja ajakirjanduse usaldusväärset

Eliise Kivi

Demokraatlik ühiskond vajab ajakirjanikke, kes julgevad küsida, kontrollida ja selgitada. Nende ülesanne on vahendada eri vaatenurki ning jääda ise samal ajal sõltumatuks ja usaldusväärseks. Ometi võib poliitilises ruumis tekkida olukordi, kus ajakirjanik ei jää enam vaateajaks, sest ta muutub hoopis loo osaliseks. Nii võib juhtuda, kui meediat ja ajakirjanikke hakatakse sihilikult ja strateegiliselt ründama.

Viimastel aastatel on aga märgata tendentsi, kus ajakirjanikke rünnatakse üha enam sõnaliselt ja nende usaldusväärset püütakse õõnestada nii poliitikutega kui ka kallutatud meediaväljaannete kaudu.<sup>1</sup> Selline surve meediale võib olla osa teadlikust strateegiast, mille eesmärk on kaitsta poliitilist kuvandit ja suunata tähelepanu kõrvale kriitiliselt ajakirjanduselt.

Mina uurisin oma bakalaureusetöös, kuidas Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna (EKRE) häälkandja Uued Uudised kujutab ning ründab Eesti ajakirjanikke ja ajakirjandust. Portaali tegutseb parteilise kommunikatsioonikanalina ning selle sõnumid lähtuvad rahvuskonservatiivsetest väärtustest.<sup>2</sup>

Siim Saaviku sõnul toimib Uued Uudised pigem propagandavahendi kui iseseisva meediakanalina. Eesmärk ei ole ühiskonda informeerida ja platvormi kasutatakse selleks, et toetada konkreetset poliitilist ideoloogiat.

Portaali sisu analüüsid hakkasid silma mitmesu-

gused sihipärased strateegiad ja muustrid, mida kasutati selleks, et õõnestada Eesti ajakirjanike ja ajakirjanduse usaldusväärset.

Mõistagi tuleb ajakirjandust kriitiliselt jälgida, et see oleks aus ja vastutustundlik, kuid Uute Uudiste tegutsemine ei paista silma sooviga meediat parandada. Pigem on portaali tekstide keskne eesmärk vähendada usaldust ajakirjanduse vastu. Analüüsitud lugude keelekasutus järgib populistliku kommunikatsiooni mustreid.<sup>3</sup> Nendes kujutatakse ajakirjanikke osana liberaalsest eliidist, kes valetavad ja tegutsevad rahva huvide vastu.

Avaldatud tekstides naeruvääristatakse ajakirjanikke, nimetades neid näiteks „leheneegeriteks“, „tibi-reporteriteks“ või „liberaalseteks valetajateks“. Sellise sõnakasutuse eesmärk on lugejat ajakirjanike vastu häälestada ja jätta mulje, et neid ei saa usaldada.<sup>4</sup>

Kui ajakirjanikust saab ebausaldusväärne tegelane, siis on oht, et kahtlaseks muutub kogu meediaväli ja ühiskond ei pruugi suuta argumenteeritud kriitikat enam sihilikult manipulatsioonist eristada.<sup>5</sup>

Minu uurimus kinnitab, et keelel on demokraatias suur ja oluline jõud. Sõnade kaudu saab kujundada nii arvamusi kui ka väärtusi ja hoiakuid. Ründav ja populistlik keelekasutus, mida kasutab ka minu töö keskmes olev portaali Uued Uudised, õõnestab usku ajakirjandusse ja kahjustab seeläbi avaliku arutelu toimimist.<sup>6</sup>

Artikli aluseks on 2025. aastal TÜ Ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juhendaja Signe Ivask), <https://dspace.ut.ee/items/cc242f5c-9c9c-4c1e-907b-88b97cc80eb5>.

<sup>1</sup> Muddiman, A. ja Stroud, N. J. (2017). News Values, Cognitive Biases, and Partisan Incivility in Comment Sections. *Journal of Communication*, 67(0), 586–609. <https://doi.org/10.1111/jcom.12312>.

<sup>2</sup> Saavik, S. (2020). *Poliitilise sündmuse erinevad käsitlused väljaannetes Uued Uudised, Objektiiv ja Postimees*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. <https://dspace.ut.ee/items/004aace4-408d-49e9-b6f5-bf2e1876d1b4>.

<sup>3</sup> Egelhofer, J. L., Aaldering, L. ja Lecheler, S. (2021). Delegitimizing the Media? Analyzing Politicians' Media Criticism on Social Media. *Journal of Language and Politics*, 20(5), 653–675. <https://doi.org/10.1075/jlp.20081.ege>.

<sup>4</sup> Van Dalen, A. (2019). Rethinking Journalist–Politician Relations in the Age of Populism: How Outsider Politicians Delegitimize Mainstream Journalists. *Journalism*, 22(11), 2711–2728. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1464884919887822>.

<sup>5</sup> *Ibid.*

<sup>6</sup> Saavik, 2020.

## Valim ja meetod

Minu töö valim koosnes 75-st sihipäraselt valitud Uute Uudiste tekstist, mis olid avaldatud aastatel 2018–2025 (vt. lisa 1). Kasutasin erinevaid otsisõnu nii portaalis kui ka Google'i otsingumootorit kasutades, et leida ajakirjanikke ja/või ajakirjandust vaenulikus või ründavas võtmes käsitlevaid lugusid.

Et valimit piirata ja süstematiseeritult analüüsida, kasutasin Van Daleni käsitlust<sup>7</sup> viiest poliitikute kasutatavast delegitimeerimise strateegiast, mille eesmärk on õõnestada peavoolumeedia ajakirjanike usaldusväärset.

Delegitimeerimine tähendab siin protsessi, mille käigus püütakse vähendada ajakirjanduse legitiimsust ehk õigust ja autoriteeti toimida usaldusväärse ühiskondliku institutsioonina. Strateegiate eesmärk on jätta mulje, et ajakirjandus pole erapooletu ega tegutse avalikkuse huvides. Need võtted on järgmised.

1. *Isikuomaduste ründamine*: populistlikud poliitikud kritiseerivad ajakirjanike iseloomuomadusi, näiteks kutsuvad neid laisaks, kallutatuks või ebakompetentseks.
2. *Seostamine negatiivsete institutsioonidega*: ajakirjanikke kujutatakse korruptiivse eliidi osana, poliitilise režiimi käepikendusena või võõrandunud akadeemilise ringkonna liikmetena.
3. *Eetiliste standardite kahtluse alla seadmine*: väidetakse, et ajakirjanikud ei järgi ajakirjanduse eetilisi norme, nagu faktikontroll, tasakaalustatus või objektiivsus.
4. *Avalikkuse huvide eiramises süüdistamine*: ajakirjanikke kritiseeritakse väitega, et nad ei teeni avalikkuse huve, vaid edendavad oma isiklikke või institutsionaalseid agendasid.
5. *Töö tulemuste ja demokraatlike mõjude kahtluse alla seadmine*: väidetakse, et meedia teeb oma tööd halvasti ja kahjustab demokraatiat, näiteks poliitilist debatti moonutades või valeinfot andes.

Töös kasutasin kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit ehk uurisin tekste ning otsisin neist korduvaid mustreid ja sõnumeid. Tuginesin varasematele uurimuste-

le, mis aitasid mul määratleda kindlad teemad ja kategooriad, mille järgi tekste analüüsida.<sup>8</sup> Vaatlesin tekstide sõnakasutust, tooni ja ajakirjanike kujutamist.

## Tulemused

Van Daleni delegitimeerimise strateegiatele<sup>9</sup> sarnanevat muustrit võib täheldada ka poliitilises retoorikas laiemalt. Poliitikud kujundavad oma argumenteerimisvõtetega avalikku arvamust ning mõjutavad inimeste arusaamu süüst ja vastutusest. Süümänge kasutades püüavad nad kriitikat tõrjuda ja vastutust hajutada. See sarnaneb ründava retoorikaga, mida tihti rakendatakse ka meedia ja ajakirjanike vastu. Selline lähenemine, ründav toon ja usaldusväärse õõnestamine on teadlik strateegia nende maine kahjustamiseks.<sup>10</sup>

Keskendusin oma uurimistöös sellele, kuidas portaal Uued Uudised ajakirjanikke ja ajakirjandust kujutab ning milliste võtetega kujundatakse pilti, mis õõnestab meedia kui institutsiooni usaldusväärset. Van Daleni viie delegitimeerimise strateegia<sup>11</sup> järgi süstematiseerisin, milliseid retoorilisi võtteid Uute Uudiste portaal ajakirjanike ja ajakirjanduse ründamiseks kasutab ja milliseid tähendusi nendega loob.

### *Kuidas ründab portaal Uued Uudised ajakirjanike isikuomadusi, et õõnestada nende usaldusväärset?*

Tulemused näitasid, et vähemalt viimase seitsme aasta jooksul on portaali levinuim ajakirjanike ja ajakirjanduse õõnestamise võte olnud isikuomaduste ründamine. Seda strateegiat on lihtne kasutada, sest see ei nõua fakte ega argumente. Piisab solvavast märksõnast, et lugejal tekiks mulje, et ajakirjanik pole usaldusväärne inimene.<sup>12</sup>

Isikliku rünnaku hea näide on portaalis avaldatud tekst „Kas Õhtulehe lapsajakirjanik pole veel suureks kasvanud või on valvetoimetajal pohmell?“<sup>13</sup> Tekstis puuduvad tõendusmaterjali kohta faktid, antud on ainult hinnang, et ajakirjanik ei ole oma töös pädev ega usaldusväärne. Eelkõige rünnatakse ajakirjanikku tema isikuomaduste ehk intelligentsuse ja professionaalse võimekuse kaudu.<sup>14</sup>

<sup>7</sup> Van Dalen, 2019.

<sup>8</sup> Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalys/>.

<sup>9</sup> Van Dalen, 2019.

<sup>10</sup> Tamm, E. (2020). *Milliseid argumenteerimisvõtteid kasutavad poliitikud süüümmängudes? 2019. aastal moodustatud valitsuse näitel*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/58a67d85-ccb0-4697-bb84-5b4ea9b67136/content>.

<sup>11</sup> Van Dalen, 2019.

<sup>12</sup> Egelhofer jt, 2021.

<sup>13</sup> Kas Õhtulehe lapsajakirjanik pole veel suureks kasvanud või on valvetoimetajal pohmell? *Uued uudised*, 10. juuli 2019. <https://uueduudised.ee/kas-ohhtulehe-lapsajakirjanik-pole-veel-suureks-kasvanud-voi-on-valvetoimetajal-pohmell/>.

<sup>14</sup> Van Dalen, 2019.

*„/.../ Asi pole kaugeltki mitte selles uuringu tulemuses, vaid totaalses banaalsuses kellegi ilmselgelt alaarenenud lapsajakirjaniku poolt, kelle vaimne tase on jäänud kinni kuhugi varateismelisse aega. Võiks ju eeldada, et vähemalt valvetoimetaja on kogenud ja haritud inimene ja sai lihtsalt päikesepiste, aga pikemalt kestnud pilves ilmad seda ei teooriat ei toeta. Võib-olla on ta lihtsalt pohmellis. Sest isegi kollase Õhtulehe jaoks on seda palju.“*

Värvikas näide on ka postitus „Avalik kiri Vilja Kiislerile: kas kõik hea olete saanud koolist, sõprus- ja ühiskonnast ning kõik halb on tulnud pere rüpest?“<sup>15</sup> mis on näiliselt viisakas ja arutlev pöördumine ajakirjaniku poole. Aga esmapilgul komplimendina tunduva teksti esimestest lausetest tajub lugeja varjatud pilkamist ja üleolevat suhtumist.

Tekst ei keskendu Vilja Kiisleri seisukohtade sisulisele vaidlustamisele, vaid pöhibõhk on iroonilisel toonil tema isiku ja ajakirjanikuna tehtava töö usaldusvääruse õõnestamisel. Kiisleri arvamusi esitatakse pahatahtlike või kallutatuna. Autor kordab mitmel korral, et Kiisler ei suuda teemasid objektiivselt käsitleda, ning süüdistab teda demagoogias ja silmakirjalikkuses.

*„Teatavas mõttes hakkab ma Teid imetlema. Ainult väga tark inimene suudab võtta reaalsed asjaolud, teha neist absoluutselt äraspidised järeldused /.../.“*

Eriti torkab silma järgmine väide:

*„Kui aga seda asja veab inimene, kes lahendusena olukorrale pakub hävitada traditsiooniline perekond, mis EI OLE ega saagi olla kuidagi üksikpersoonide hälvete põhjuseks, siis on siin midagi väga valesti.“*

Portaalis räägitakse ajakirjanikest sageli emotsionaalselt laetud ja halvustavas toonis. Sisulisi argumente lisamata väidetakse, et nad on kallutatud ja ebapädevad. Isikupõhine ründamine töötab hästi, sest see kõnetab emotsioone ja teeb keerulised teemad lihtsaks. Ajakirjaniku isikule keskendumine nihutab tähelepanu tema töö sisult isiklikele hinnangutele.<sup>16</sup>

### **Milliste väljendusviiside kaudu seostatakse ajakirjanikke negatiivsete institutsioonidega?**

Teine strateegia seisneb ajakirjanike seostamises gruppide või institutsioonidega, mida portaal peab oma maailmapildis ohuks. Ajakirjanikke kujutatakse rahva huvide vastu töötava liberaalse eliidi esindajatenä. Näiteks on portaalil toodud välja ajakirjanike sidemed ERR-i või teiste suurte väljaannetega, mida nimetatakse peavoolumeediaks, andes mõista, et need on kallutatud ja korruptiivsed. Eesmärk on luua mulje, et sõltumatu ajakirjanik on tegelikult osa suuremast, varjatud võrgustikust.<sup>17</sup>

Sellist strateegiat illustreerib näiteks postitus „Johannese lähetamine“ – tele-ekraanile on oodata valeprohvetit“. Tekstis ei rünnata ajakirjanikku Johannes Trallat mitte tema töö sisu või konkreetsete faktide põhjal, vaid teda kujutatakse veel enne saate eetrisse jõudmist ideoloogiliselt kallutatud ja ebausaldusväärse ajakirjanikuna. Teda seostatakse liberalismi, Brüsseli ja „paremäärmuslaste“ vastasusega, mis kõik on portaali narratiivis negatiivse tähendusega märksõnad.<sup>18</sup>

*„Kui selline ajakirjanik saata Euroopas toimuvat kajastama, siis tuleb ülevaade selline, nagu seda näeb Tralla – ja see ei ole kohe kindlasti objektiivne pilt. Ilmselt saab reporteri kaudu teada, kui hea on Brüssel ja liberalism ning kui pahad on kõik rahvuslased ja „paremäärmuslased“, kui hea on avatus ja kui pahad on suletud piirid.“*

Ajakirjaniku seostamine mõne negatiivse konnotatsiooniga rühmitusega on portaalile väga omane. Selle kaudu kinnistatakse arusaama, et ajakirjanikud ei tegutse sõltumatult ja nad teenivad ideoloogilisi või poliitilisi huve.<sup>19</sup>

### **Millised on Uute Uudiste sisus enim esinevad võtted, millega seatakse kahtluse alla ajakirjanduse eetilised normid ja standardid?**

Analüüsides selgus, et portaal Uued Uudised kasutab paljusid võtteid, et ajakirjanduse eetilisi norme ja professionaalseid standardeid kahtluse alla seada. Põhiline süüdistus on ajakirjaniku kallutatatus, kuid silma jäid ka väited faktide moonutamise ja varjamise kohta. Näiteks: „Vilja Kiisleri intervjuu Helle-Moonika Helmega näitas taas, et vanale koerale uusi kombeid

<sup>15</sup> Avalik kiri Vilja Kiislerile: kas kõik hea olete saanud koolist, sõprus- ja ühiskonnast ning kõik halb on tulnud pere rüpest? *Uued Uudised*, 20. august 2020. <https://uueduudised.ee/avalik-kiri-vilja-kiislerile-kas-koik-hea-olete-saanud-koolist-soprus-ja-uhiskonnast-ning-koik-halb-on-tulnud-pere-rupest/>.

<sup>16</sup> Egelhofer jt, 2021.

<sup>17</sup> *Ibid.*

<sup>18</sup> „Johannese lähetamine“ – tele-ekraanile on oodata valeprohvetit. *Uued uudised*, 7. september 2020. <https://uueduudised.ee/johannese-lahetamine-tele-ekraanile-on-oodata-valeprohvetit/>.

<sup>19</sup> Van Dalen, 2019.

ei õpeta ehk sopalaotamisele orienteerunud ajakirjanik ei hakka kunagi kvaliteetajakirjandust tegema.<sup>20</sup>

Selles samas postituses väidetakse ühtlasi, et Kiisler ei otsi tõde, vaid rünnakupunkte, mis klapiksid tema maailmavaadetega: „/.../ *sopaajakirjanikud väänavad mistahes lauseid ja sõnu täpselt sellisteks, nagu neile meeldib ja kuidas nad neid rünnakuteks saavad kasutada.*“<sup>21</sup>

Eetikavastased rünnakud on eriti mõjusad, sest need ei pane pelgalt küsima, kas ajakirjanik võis eksida, vaid kujundavad mulje, et ta ei soovigi tõtt rääkida. Nii nihkub fookus vigadelt motiividele ning ajakirjanikust tehakse tahtlik eksitaja, mitte inimene, kes võib eksida.<sup>22</sup>

### **Millisel viisil süüdistab portaal ajakirjanikke avalikkuse huvide eiramises?**

Tulemused näitasid, et Uute Uudiste postitustes kujutatakse ajakirjanikke sageli rahva vajadustest ja väärtustest võõrandunud tegelastena. Neile omistatakse roll inimestena, kes ei räägi tõtt ega seisa ausalt avalikkuse huvide eest. Väidetakse, et ajakirjanikud moonutavad teadlikult fakte ja väldivad teemasid, mis võiksid toetada rahvuskonservatiivset maailmavaadet.

See on üsna tüüpiline strateegia, millega portaalis ajakirjanike ja ajakirjanduse usaldusväärust kahtluse alla seatakse. Näiteks kirjutatakse: „*See, mida Eestis ajakirjanduseks nimetatakse, ei ole seda nimetust väärt. See on võimupoliitika suhtekorraldus. Isegi need asjad, mis tõesti furoori tekitavad, on tegelikult ebaprofessionaalse taustaga. Väidetavalt teadis ajakirjandus Kaja Kallase idärist juba ammu enne artikleid, kuid esialgu ei tõstetud vihjete peale toru, vaid lugu läks välja, kui kellelegi oli see hetkel soodus.*“<sup>23</sup>

Väidete kinnituseks ei esitata ühtegi faktilist tõendit, kuid ajakirjanike eetika ja sõltumatuse maine seatakse kahtluse alla. See on kooskõlas Van Daleni kirjeldatud neljanda delegitimeerimise strateegiaga, mille eesmärk on jätta mulje, et ajakirjanikud tegutsevad kellegi teise huvides.<sup>24</sup> Nii muudetakse ajakirjaniku professionaalne roll poliitiliselt kahtlaseks ja aja-

kirjandust kujutatakse süsteemina, mis ei vääri rahva usaldust.

Artiklis „Lauri Vahtre ja Priit Pullerits: miks meedia vaikib, kui tehti katse sõnavabadust piirata?“<sup>25</sup> süüdistab portaal ajakirjanikke kaudsete rünnakute või solvangute kaudu avalikkuse huvide eiramises. Tekstis tsiteeritakse poliitik Lauri Vahtre ja ajakirjanik Priit Pulleritsu sotsiaalmeediapostitusi tõendina sellest, et ajakirjandus ei täida oma rolli avalikkuse teavitajana. Nende väljaütlemised asetatakse raamistikku, mis näitab ajakirjanikke kui mugavustsooni jäänud ja rahvast võõrandunud tegelasi, kes vaikivad ajal, kui ühiskond ootaks neilt reageerimist.

Lauri Vahtre: „*Mida teeb Eesti ajakirjandus? Koob pühadeks sokke? Kolme tunni eest toimus ülimalt oluline hääletus, aga uudisteportaalid sellest ei kõssagi. Nimelt kas menetleda nn vaenukõne seaduste eelnõu edasi või saata ta sinna, kus on ta koht, st prüügikasti. Või teiste sõnadega kas astuda suur samm totalitaarühiskonna, meelsusvanglate ja tsensuuri suunas, või jätta seekord astumata.*“

Priit Pullerits: „*/.../ kuidas on võimalik, et Eesti ajakirjanduse need esindajad, kes nägid metsikut sõnavabadust piiravat tonti, kui võimule tuli nüüdn valitsus (tonti, mis on jäänud nende kisasõstjate luuliks), istuvad nüüd haudvaikselt ega tee piiksugi, ei iitsatagi, kui sõnavabadust on asutud lausa mustvalgel, otse ja karmilt ning karistuse ähvardusel piirama.*“

Selgus, et positiivselt suhtutakse nendes ajakirjanikesse, kelle käsitletused ei sea erakonda kahtluse alla, ning sellisesse ajakirjandusse, mille teemavalikud ja rõhuasetused sobituvad portaali maailmavaatega. Nende puhul ei süüdistata ajakirjanikke kallutatuses. Ka see on strateegiline võte.

Portaal süüdistab ajakirjanikke selles, et nad olulistel hetkedel vaikivad ega seisa enam avalikkuse huvide eest. Vaikimist tõlgendatakse tõendina, et ajakirjanikud tegutsevad poliitilistest kaalutlustest lähtuvalt. Nii kasutatakse Van Daleni järgi strateegiat,<sup>26</sup> mis seab meedia sõltumatuse ja usaldusvääruse kahtluse alla.

### **Kuidas kujutatakse meediat kui institutsiooni, mis kahjustab demokraatlikku arutelu või laiemalt**

<sup>20</sup> Vilja Kiisler jätkab meediahüäänina: jätkuvalt pahatahtlik ja ebaprofessionaalne. *Uued Uudised*, 8. jaanuar 2020. <https://uueduudised.ee/vilja-kiisler-jatkab-meediahüäänina-jatkuvalt-pahatahtlik-ja-ebaprofessionaalne/>.

<sup>21</sup> *Ibid.*

<sup>22</sup> Egelhofer jt, 2021.

<sup>23</sup> Ajakirjanikud kui võimupoliitika suhtekorraldajad. *Uued Uudised*, 17. aprill 2025. <https://uueduudised.ee/ajakirjanikud-kui-voimupoliitika-suhtekorraldajad/>.

<sup>24</sup> Van Dalen, 2019.

<sup>25</sup> Lauri Vahtre ja Priit Pullerits: miks meedia vaikib, kui tehti katse sõnavabadust piirata? *Uued uudised*, 17. detsember 2020. <https://uueduudised.ee/lauri-vahtre-ja-priit-pullerits-miks-meedia-vaikib-kui-tehti-katse-sonavabadust-piirata/>.

<sup>26</sup> Van Dalen, 2019.

### *ühiskonda?*

Viies delegitimeerimise strateegia kujutab ajakirjandust demokraatia ohuna. Uued Uudised väidab, et meedia ei teeni rahvast, vaid ajab oma poliitilist joont, mis tekitab ühiskonnas lõhesid. Selle strateegia kasutamise jäetakse mulje, et ajakirjandust ei saa usaldada ja selle tegevus tuleb kahtluse alla seada.<sup>27</sup>

Viimase näitena toon välja EKRE Riigikogu saadiku Anti Poolametsa autoriteksti „Anti Poolamets: nüüd saime teada, kui vähe liberaalide koostatud ajakirjandusvabaduse ja demokraatia indeksid maksavad“, mis seab kahtluse alla siinse ajakirjanduse rahvusvahelise legitiimsuse.<sup>28</sup> Juba pealkiri kannab selget hinnangut, et ajakirjandusvabaduse ja demokraatia indeksid on ebausaldusväärsed ning koostatud kallutatuna liberaalsetest jõududest. Pealkiri ise toimib rünnakuna, mis kujundab lugeja hoiakut veel enne, kui ta sisuni jõuab.

Poolametsa tekst seab järjekindlalt kahtluse alla ajakirjanduse suutlikkuse ja soovi demokraatias oma rolli täita. Selle asemel kujutatakse ajakirjandust institutsioonina, mis on mõjutatud ja tegutseb valitsuse ja ideoloogiliste huvide teenistuses. Lõpuks süüdistatakse meediat otseselt inimeste mõtlemise ja teadlikkuse suunamises.

*„Täna on naljapäev... Eesti tõsis ajakirjandusvabaduses maailmas teisele kohale. Vähemalt hea teada, kui vähe liberaalide koostatud ajakirjandusvabaduse ja demokraatia indeksid maksavad.“*

*„Eesti ajakirjandus on paari oligarhi kontrolli all, kes on alati kasutanud oma kanaleid poliitilise meelsuse jõuliseks kujundamiseks ning seega ka valimistulemuste mõjutamiseks. Alati tuleb valimis olla selleks, et mõni kuu või nädal enne valimispäeva tullakse välja kogu rahvale hüsteeria saatel näkku paisatava suure pettuse või valega, et sobiv võim pukki panna.“*

*„Manipuleeritava meedia lemmikvõte on olulise mahavaikimine ning ebaolulise võimendamine, tühisuste esiletõstmine ning pahatihti lihtlabane välisrahadega tehtav ajupes.“*

Selline retoorika loob mulje, et ajakirjandus ei kaitse enam demokraatiat ja hoopis ohustab seda. Kui meediat kujutatakse manipuleeriva ja poliitiliselt kallutatud jõuna, hakkab lugeja kahtlema kogu ajakirjanduse sõltumatuses. Nagu Van Dalen märgib,<sup>29</sup> on just see delegitimeerimise strateegia kõige mõjusam. See ei ründa üksikut ajakirjanikku, vaid löögi alla satub kogu ajakirjanduse usaldusväärsus.

### **Kokkuvõtlik diskussioon**

Uurimistulemustest selgus, et Van Daleni viie delegitimeerimise strateegia<sup>30</sup> selge eristamine ei ole alati võimalik. Paljud tekstid kasutasid korraga mitut strateegiat, mille piirid kattusid ja põimusid. Näiteks võis üks ja sama postitus alata rünnakuga ajakirjaniku isiku vastu, kuid laieneda kiiresti kahtlemiseks ajakirjanduse usaldusvääruses tervikuna. Edaspidi võiks täpsemalt uurida, kuidas need võtted koos toimivad, millistes kontekstides need tugevnevad ning kuidas nende mõju ajas kujuneb.

Rünnakud, mida portaal kasutab, ei ole spontaansed ega juhuslikud. Portaali postitustest ilmnevad kindlad mustrid, mis näitavad, kuidas strateegiaid kasutatakse teadlikult, et ajakirjanike ja ajakirjanduse usaldusväärsus õhnestada. Need mustrid on kooskõlas sellega, mida nimetatakse meediat delegitimeerivaks poliitiliseks retoorikaks.<sup>31</sup>

Et tegemist ei ole üksikute juhuslike näidetega, kinnitab ka töö juhendaja Signe Ivaski ulatuslik, ligi 35 000 Uute Uudiste artikli analüüs. Ivaski uuring näitas, et viis enim mainitud ajakirjanikku olid Vilja Kiisler, Krister Paris, Ahto Lobjakas, Johannes Tralla ja Priit Hõbemägi. Programmeerimiskeele Python abil võrdles ta tekstides esinevaid nimesid ajakirjanike andmebaasiga, eemaldades käsitsi poliitikud ja muud avaliku elu tegelased. Tema tulemused toetasid järeldust, et portaal kasutab teadlikult võtteid ja mustreid, millega ajakirjanikke ründaval toonil korduvalt esile tõstmiseks. (graafik 1.)

Üks kõnekas näide sellisest ründavast meediakriitikast on sildistamine terminiga „valeuudised“ (*fake news*). Seda kasutatakse sageli poliitilise relva, mitte sisulise hinnanguna.<sup>32</sup> Sellise sildistamise eesmärk on panna inimesi kahtlema ajakirjanduse sõltumatuses ja tõepärasuses. Ründav keelekasutus, mis nimetab

<sup>27</sup> *Ibid.*

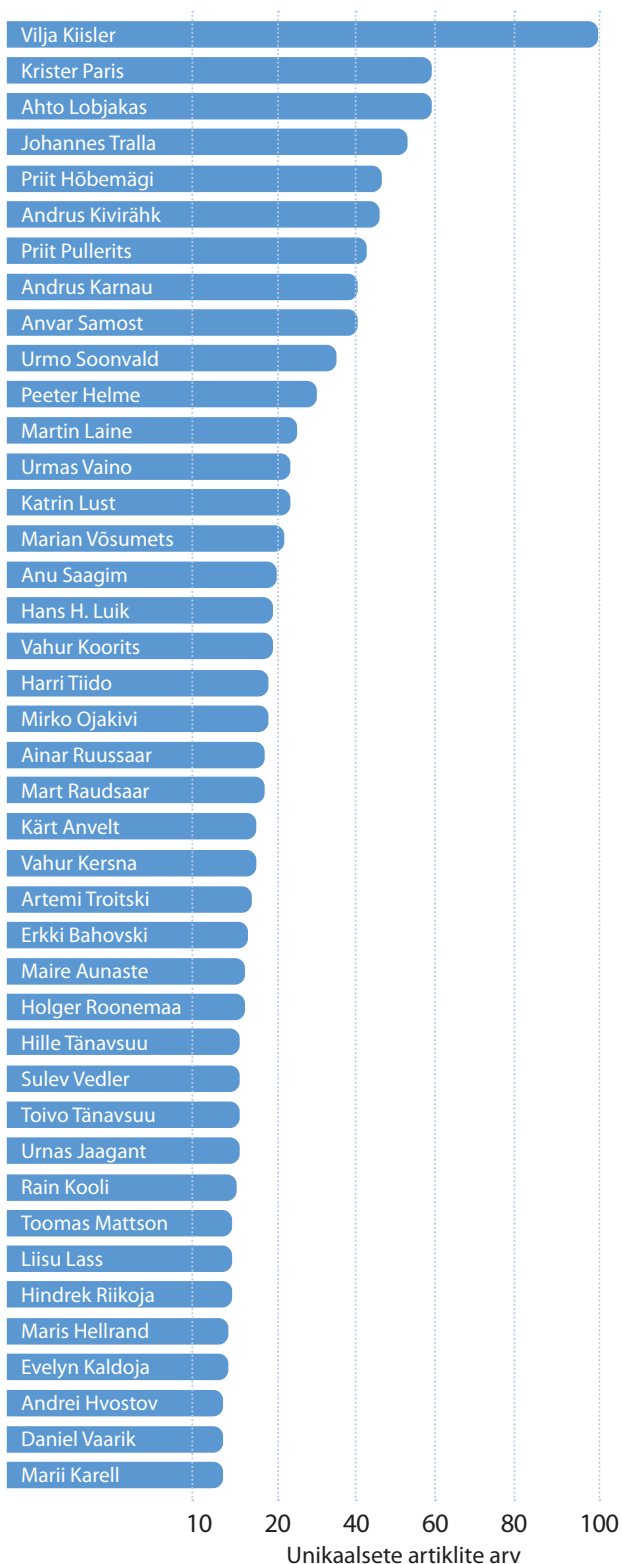
<sup>28</sup> Poolamets, A. (2025) Anti Poolamets: nüüd saime teada, kui vähe liberaalide koostatud ajakirjandusvabaduse ja demokraatia indeksid maksavad. *Uued Uudised*, 2. mai. <https://uueduudised.ee/anti-poolamets-nuud-saime-teada-kui-vahe-liberaalide-koostatud-ajakirjandusvabaduse-ja-demokraatia-indeksid-maksavad/>.

<sup>29</sup> Van Dalen, 2019.

<sup>30</sup> *Ibid.*

<sup>31</sup> *Ibid.*

<sup>32</sup> Egelhofer jt, 2021.



Graafik 1. Ajakirjanikud, keda on mainitud seitsmes või rohkemas Uute Uudiste lugudes.

ajakirjanikke libauudiste levitajateks või rahvaavaenlasteks, ei põhine faktidel, vaid tekitab emotsiooni, et ajakirjanikud on pahatahtlikud või kallutatud.<sup>33</sup> Kui Uute Uudiste postitustes süüdistatakse ajakirjanikke tõenditeta kallutatuse või valetamise levitamises, võib seda näha samasuguse strateegiana: poliitilise retoorikana, mis püüab muuta lugeja usaldust ajakirjanduse vastu.<sup>34</sup> Nii võib öelda, et portaali mõnes tekstis ilmneb valeuudiseks sildistamise loogika, kus kriitika ei ole sisuline, vaid emotsionaalne ja suunatud ajakirjanike usaldusväärsele õõnestamisele.

Populistlik keel töötab ka tunde- ja emotsioonita sandil. Egelhofer jt<sup>35</sup> kirjeldasid, et sellist suhtlusviisi kasutades ei püütagi inimesi veenda faktide ega loogikaga. Selle asemel luuakse tunne, et autor esindab rahva häält ja ütleb välja selle, mida teised ei söanda öelda. Uute Uudiste postitustes on see muster hästi tuntav. Uute Uudiste keel on omamoodi segu irooniast ja rahvuslikkusest. See kõlab esmapilgul otsekoheselt ja naljatlevalt, kuid tegelikult peitub selles sihikindel soov panna lugeja tundma, et ajakirjanik pole usaldusväärne.

Sõnad, mida kasutatakse, on lihtsad, kuid neil on tagamõte. Kui ajakirjanikku nimetatakse „lapsajakirjanikuks“ või „tibireporteriks“, ei öelda otseselt, et ta valetab, kuid antakse mõista, et teda ei maksa tõsiselt võtta. Selline keelekasutus ei vaja tõestamist ega viiteid, sest see mängib enesestmõistetavusega, justkui lugeja juba teaks, kuidas suhtuda.

Painama jääb küsimus, mida tähendab ajakirjanikule asjaolu, et sellistest rünnakutest on saanud tavaline osa tänapäevases meediamastikust. Verbaalne rünnak ja süstemaatiline halvustamine võivad tekitada ajakirjanikes hirmu, ettevaatlikkust ja enesetsensuuri, mis omakorda piirab nende valmisolekut käsitleda vastuolulisi teemasid.

Samas on ju selge, et Uute Uudiste sarnaseid portaale ei saa keelustada. Vaba sõna tähendab paratamatult ka arvamusi, mis on teravad, ebaõiglasel või pahatahtlikud. Kuid kui selline suhtlusviis muutub normiks, muutub ka avaliku arutelu tasakaal. Siis ei ole enam tegemist teistsuguse arvamuse või kriitilise tooniga. Sellest saab järjekindel kõneviis, mis tasapisi kahjustab usaldust ajakirjanduse ja lugude autorite vastu.

Ajakirjanike kaitse ei seisne seega teadlikkuses ja vastutuses. Oluline on, et meediaorganisatsioonid ja ühiskond tervikuna mõistaksid, millist mõju võib

<sup>33</sup> Holton, A. E., Bélair-Gagnon, V., Bossio, D. ja Molyneux, L. (2021). „Not Their Fault, but Their Problem“: Organizational Responses to the Online Harassment of Journalists. *Journalism Practice*, 17(4), 859–874. <https://doi.org/10.1080/17512786.2021.1946417>.

<sup>34</sup> Egelhofer jt, 2021.

<sup>35</sup> *Ibid.*

avaldada järjekindel halvustav kõneviis. Kui ajakirjanik tunneb, et tema töö on pidevalt sihikul, võib ta hakata vältima teemasid, mis toovad kaasa isiklikke

rünnakuid. Nii muutub ründav retoorika vahendiks, mis küll ei vaigista sõnavabadust otseselt, kuid kaudselt piirab seda.

### Lisa 1. Analüüsitud artiklid

1. Arne Mäe faktikontroll: ajakirjanik Karnau labane vale. <https://uueduudised.ee/aarne-mae-faktikontroll-ajakirjanik-karnau-labane-vale/>.
2. Ajakirjanik Andrus Karnau saabus tohetk?. <https://uueduudised.ee/ajakirjanik-andrus-karnau-saabus-tohetk/>.
3. Ajakirjanik Kertu Jukkum sai kinga, sest näitas Potjomkini küla tagahoo-vi. <https://uueduudised.ee/ajakirjanik-kertu-jukkum-sai-kinga-sest-naitas-potjomkini-kula-tagahoovi/>.
4. „Ajakirjanik“ Sander Punamäe juhtum – kuidas koer külale, nii küla koerale. <https://uueduudised.ee/ajakirjanik-sander-punamae-juhtum-kuidas-koer-kulale-nii-kula-koerale/>.
5. Ajakirjanike vestlusring: valitsuses on lödipüksid ja Läänemets on uus Kingissepp. <https://uueduudised.ee/ajakirjanike-vestlusring-valitsuses-on-lodipuksid-ja-laanemets-on-uus-kingissepp/>.
6. Andres Raid: „demokraatia kaitsjad“ on tihtipeale lihtlased petised. <https://uueduudised.ee/andres-raid-demokraatia-kaitsjad-on-tihtipeale-lihtlased-petised/>.
7. Anti Poolamets: nüüd saime teada, kui vähe liberaalide koostatud ajakirjandusvabaduse ja demokraatia indeksid maksavad. <https://uueduudised.ee/anti-poolamets-nuud-saime-teada-kui-vahe-liberaalide-koostatud-ajakirjandusvabaduse-ja-demokraatia-indeksid-maksavad/>.
8. Astrid Kannel – „õige“ meedia kontsentraat. <https://uueduudised.ee/astrid-kannel-oige-meedia-kontsentraat/>.
9. Astrid Kannel räägib „Aktuaalses Kaameras“ Kanada sündmustest üht, trukimeedia teist juttu. <https://uueduudised.ee/astrid-kannel-raagib-aktuaalses-kaameras-kanada-sundmustest-uh-trukimeedia-teist-juttu/>.
10. Avalik kiri Vilja Kiislerile: kas kõik hea olete saanud koolist, sõprus- ja ühiskonnast ning kõik halb on tulnud pere rüpest?. <https://uueduudised.ee/avalik-kiri-vilja-kiislerile-kas-koik-hea-olete-saanud-koolist-soprus-ja-uhiskonnast-ning-koik-halb-on-tulnud-pere-rupest/>.
11. Bonniereri preemia riskib suure plekiga oma mainel. <https://uueduudised.ee/bonniereri-preemia-riskib-suure-plekiga-oma-mainel/>.
12. Bonniereri preemia väljastajad võtsid võidulugude valikuga enda õlule suure mainekahju riski. <https://uueduudised.ee/bonniereri-preemia-valjastajad-votsid-voidulugude-valikuga-enda-olule-suure-mainekahju-riski/>.
13. Delfi/EPL/EE ebaaus ajakirjanik püüab valimiste nädalal Leo Kunnast süüdi lavastada. Loe Kunnase avalikku kirja ja selgitusi! <https://uueduudised.ee/delfi-epli-ebaaus-ajakirjanik-puuab-valimiste-nadalal-leo-kunnast-suudi-lavastada-loe-kunnase-avalikku-kirja-ja-selgitusi/>.
14. Delfi lapsajakirjanike tsensuur Facebookis blokeerib kriitika kohe. <https://uueduudised.ee/delfi-lapsajakirjanike-tsensuur-facebookis-blokeerib-kriitika-kohe/>.
15. Demokraatia viimnepäev tulekul: end vabaks pidav meedia soovib hakata erakondi kinni panema. <https://uueduudised.ee/demokraatia-viimnepaev-tulekul-end-vabaks-pidav-meedia-soovib-hakata-erakondi-kinni-panema/>.
16. Eesti meedia on nüüd ametlikult sõltumatuse kaotanud. <https://uueduudised.ee/eesti-meedia-on-nuud-ametlikult-soltumatuse-kaotanud/>.
17. EKRE: Delfi vahendab valimistulemuste mõjutamiseks libauidiseid! Erakond pole mitte kunagi suhelnud võimalike välismaiste rahastajatega! <https://uueduudised.ee/ekre-delfi-vahendab-valimistulemuste-mojutamiseks-libauidiseid-erakond-pole-mitte-kunagi-suhelnud-voimalike-valismaiste-rahastajatega/>.
18. EKRE ei vaja massimeediat, too aga ei saa EKRE-ta hakkama. EKRE ei vaja massimeediat, too aga ei saa EKRE-ta hakkama - Uued Uudised
19. EKRE Tallinna volikogu fraktsioon ERR-ile: ETV toimetaja Johannes Tralla levitab eetris oma poliitilist agendat. <https://uueduudised.ee/ekre-tallinna-volikogu-fraktsioon-err-ile-etv-toimetaja-johannes-tralla-levitab-eetris-oma-poliitilist-agendat/>.
20. Elavhõbe Elvast Arktikasse: kas kõik mõtleavad ajakirjanikud on

- suvepuhkusel? <https://uueduudised.ee/elavhobe-elvast-arktikasse-kas-koik-motlevad-ajakirjanikud-on-suvepuhkusel/>.
21. ERR teeb lamedat nalja – ajakirjanduspreemia pälvis läbi ja löhki europolitruk Johannes Tralla. <https://uueduudised.ee/err-teeb-lamedat-nalja-ajakirjanduspreemia-palvis-labi-ja-lohki-europolitruk-johannes-tralla/>.
22. ETV: vale, poolvale, lausvale, valskus, pooltõde, propaganda, multikulti, globalism, marksism, homoseksualism.... <https://uueduudised.ee/etv-vale-poolvale-lausvale-valskus-pooltode-propaganda-multikulti-globalism-marksism-homoseksualism/>.
23. Euroopa Liidu kliimapakett on tõesti kehv – kui juba Sildam ja Samost.... <https://uueduudised.ee/euroopa-liidu-kliimapakett-on-toesti-kehv-kui-juba-sildam-ja-samost/>.
24. Feministid, miks te ei märka koopamees Ahto Lobjakase naistevihkajalikkust?. <https://uueduudised.ee/feministid-miks-te-ei-marka-koopamees-ahto-lobjakase-naistevihkajalikkust/>.
25. Räägime asjast, 29.12.2024. <https://open.spotify.com/episode/1U0Wuq3ASBIReyUV0fHUuw?si=62e6999c240349b0>.
26. Hõbemägi: opositsiooni käsi on nii põhjas, et mitte midagi peale naeruväärse umbusaldamise enam pahe ei tule. <https://uueduudised.ee/hobemagi-opositsiooni-kasi-on-nii-pohjas-et-mitte-midagi-peale-naeruväärse-umbusaldamise-enam-pahe-ei-tule/>.
27. Ideoloogiliselt dresseeritud demokraatia. <https://uueduudised.ee/ideoloogiliselt-dresseeritud-demokraatia/>.
28. Igauks läheb lolliks omamoodi: Krister Paris kardab Trumpi tuumalööki. <https://uueduudised.ee/igauks-laheb-lolliks-omamoodi-krister-paris-kardab-trumpi-tuumalooki/>.
29. Isegi Vilja Kiisler oli sunnitud tunnistama, et lõppev aasta on EKRE esiletõusu aasta. <https://uueduudised.ee/vilja-kiisler-naib-motlevat-ekre-peale-sagedamini-kui-ekre-liikmed-ise/>.
30. „Johannese lähetamine“ – tele – ekraanile on oodata valeprohvetit. <https://uueduudised.ee/johannese-lahetamine-tele-ekraanile-on-oodata-valeprohvetit/>.
31. Kallutatud sündmusi kajastanud ajakirjanik muutus ise protsessi osapooleks. <https://uueduudised.ee/kallutatult-sundmusi-kajastanud-ajakirjanik-muutus-ise-protsessi-osapooleks/>.
32. Kanal 2 tibireporter Marian Võsumets tõestas poliitikutele taas, et selle telekanaliga pole mõtet tegemist teha. <https://uueduudised.ee/kanal-2-tibireporter-marian-vosumets-toestas-poliitikutele-et-selle-telekanaliga-pole-motet-tegemist-teha/>.
33. Katrin Pauts eksib: „hävingut külvav seentõbi“ on hoopis tema Keskerakond. <https://uueduudised.ee/katrin-pauts-eksib-havingut-kulvav-seentobi-on-hoopis-tema-keskerakond/>.
34. Kas Õhtulehe lapsajakirjanik pole veel suureks kasvanud või on valve-toimetajal pohmell?. <https://uueduudised.ee/kas-oh tulehe-lapsajakirjanik-pole-veel-suureks-kasvanud-voi-on-valvetoimetajal-pohmell/>.
35. KIRI MEEDIAVALVURILE peavoolumeedia peakorterist: Delfi on kõige kremlimeelse kanal Eestis. <https://uueduudised.ee/kiri-meedia-valvurile-peavoolumeedia-peakorterist-delfi-on-koige-kremlimeelse-kanal-eestis/>.
36. Krister Paris näitas, kuidas mõtlevad vasakäärmuslased – teised on paha, mina hea. <https://uueduudised.ee/vasakaarmuslane-krister-paris-on-opositsiooni-peale-kuri-et-see-poliititehnoloogia-teil-kurku-kinni-jaaks/>.
37. Kulla Delfi ajakirjanikud, olge nüüd inimesed!. Kulla Delfi ajakirjanikud, olge nüüd inimesed! - Uued Uudised Eestis - Uued Uudised
38. Kui Raadio Elmarist hakkab „reporterlikku“ soppa voolama.... <https://uueduudised.ee/kui-raadio-elmarist-hakkab-reporterlikku-soppa-voolama/>.
39. Lapsajakirjanike „faktikontroll“ komistas oma vaimse piiratud

otsa. <https://uueduudised.ee/lapsajakirjanike-faktikontroll-komistas-oma-vaimse-piiratuse-otsa/>.

40. Libauidistega vahele jäänud „ajakirjanik“ Marian Vösumets hakkas vasakpoolseks kunstikriitikuks. <https://uueduudised.ee/libauidistega-vahele-jaanud-ajakirjanik-marian-vosumets-hakkas-vasakpoolseks-kunstikriitikuks/>.

41. Lobjaklusest ehk lihtsameelsest eneseimetlusest, egotsentrilisusest ja rumalusest. <https://uueduudised.ee/lobjaklusest-ehk-lihtsameelsest-ene-seimetlusest-egotsentrilisusest-ja-rumalusest/>.

42. Marju Himmale: mõistlikke soovitusi ei tohi teha rumalustele ja valedele tuginedes. <https://uueduudised.ee/marju-himmale-moistlikke-soovitusi-ei-tohi-teha-rumalustele-ja-valedele-tuginedes/>.

43. Martin Helme: peavoolumeedia maksab praegu oma ilgete sopalugudega EKRE-le kätte selle eest, et Trump võitis presidendivalimised. <https://uueduudised.ee/martin-helme-peavoolumeedia-maksab-praegu-oma-ilgete-sopalugudega-ekre-le-katte-selle-eest-et-trump-voitis-presidendivalimised/>.

44. „Meediakriitika“: Vilja Kiisleri intervjuu Kaja Kallasega on näide väga halvast ajakirjandusest. <https://uueduudised.ee/meediakriitika-vilja-kiisleri-intervjuu-kaja-kallasega-on-naide-vaega-halvast-ajakirjandusest/>.

45. MEEDIAVALVUR: ETV ärgu õhutagu põlvkondadevahelist vaenu. <https://uueduudised.ee/meediavalvur-etv-argu-ohutagu-polvkondadevahelist-vaenu/>.

46. MEEDIAKROONIKLA: Postimees, va lauaalune klatšimoor!. <https://uueduudised.ee/meediakroonika-postimees-va-lauaalune-klatsimoor/>.

47. MEEDIAVALVUR: Pärtel-Peeter Perel on hammas verel. <https://uueduudised.ee/meediavalvur-partel-peeter-perel-on-hammas-verel/>.

48. MEEDIAVALVUR: süvariiklik peavool ründab - delfistist globalist üritab jõhkralt tühistada Postimehe ajakirjanikku. <https://uueduudised.ee/suvariiklik-peavool-rundab-delfistist-globalist-uritab-johkralt-tuhistada-postimehe-ajakirjanikku/>.

49. MTÜ Meie Nursipalu nõuab Delfit ja Martin Lainelt vabandamist valede levitamise pärast. <https://uueduudised.ee/mtu-meie-nursipalu-nouab-delfit-ja-martin-lainelt-vabandamist-valede-levitamise-parast/>.

50. Multikultuursus ja „mitmekesisus“ reaalselt ei tööta, kuid läbi propaganda on kõik imeilus. <https://uueduudised.ee/multikultuursus-ja-mitmekesisus-reaalselt-ei-toota-kuid-labi-propaganda-on-koik-imeilus/>.

51. Mõjutustegevuse võrgustik? Vene ajakirjanik lõbutudrukuga presidendist vastuvõtul. <https://uueduudised.ee/mojutustegevuse-vorgustik-vene-ajakirjanik-lobutudrukuga-presidendi-vastuvotul/>.

52. Müürileht, Marii Karell: Ekre vihkab mind... aga järsku oled ise selleks põhjust andnud?. <https://uueduudised.ee/muurileht-marii-karell-ekre-vihkab-mind-aga-jarsku-oled-ise-selleks-pohjust-andnud/>.

53. Oh ehmatust! Ideoloogiline ajakirjanik avastas, et ka naised ja lapsed võivad sõjapõgenikud olla. <https://uueduudised.ee/oh-ehmatust-ideooloogiline-ajakirjanik-avastas-et-ka-naised-ja-lapsed-voivad-sojapogenikud-olla/>.

54. Parafraaserides: Martin Laine seisukohad on nihilistlikud, globalistlikud, ühiskonda ummikusse juhtivad ja suisa rahvusvaenulikud. <https://uueduudised.ee/lapsajakirjanike-faktikontroll-komistas-oma-vaimse-piiratuse-otsa/>.

55. Pealtnägijad, vaadake inimestele silma!. (2023). <https://uueduudised.ee/pealtnagijad-vaadake-inimestele-silma/>.

56. Postimees peaks tänaste Brexiti-lugude taustal varem kirjutatud häbenema. <https://uueduudised.ee/postimees-peak-tanaste-brexiti-lugude-taustal-varem-kirjutatud-habenema/>.

57. Peavoolumeedia diskrimineerib tasuliste artiklitega eestlasi, riigikeelt ja rahvusriiki. <https://uueduudised.ee/peavoolumeedia-diskrimineerib-tasuliste-artiklitega-eestlasi-riigikeelt-ja-rahvusriiki/>.

58. Peavoolumeedia on nii etteaimatav. <https://uueduudised.ee/peavoolumeedia-on-nii-etteaimatav/>.

59. Priit Pullerits: ajakirjanduse pilt on kohutav, noored kallutatakse vasakule juba ülikoolis. <https://uueduudised.ee/priit-pullerits-ajakirjanduse-pilt-on-kohutav-noored-kallutatakse-vasakule-juba-ulikoolis/>.

60. Päeva sõel (med.): Keit Pentus-Rosimannus tunnustas Mart Helmet; EPL nagu sitt Ratta küljes; Venemaa hakkab importima Uganda bemme; Ene Ergma näoga pödraliha kallistas tanki. <https://uueduudised.ee/paeva-soel-med-keit-pentus-rosimannus-tunnustas-mart-helmet-epl-nagu-sitt-ratta-kuljes-venemaa-hakkab-importima-uganda-bemme-ene-ergma-naoga-podraliha-kallistas-tanki/>.

61. Saage tuttavaks Postimehe ideoloogilise supervaletajaga: „ajakirjanik“ Martin Laine. <https://uueduudised.ee/saage-tuttavaks-postimehe-ideooloogilise-supervaletajaga-ajakirjanik-martin-laine/>.

62. „Tänases saates „Olukorrast riigis“ on teie ees Ajakirjanike Erakonna juhtpoliitikut!“. <https://uueduudised.ee/tanases-saates-olukorrast-riigis-on-teie-ees-ajakirjanike-erakonna-juhtpoliitikut/>.

63. Vaene Lauristini ajakirjandus, aina suuremasse mülkasse vaob.... <https://uueduudised.ee/vaene-lauristini-ajakirjandus-aina-suuremasse-mulkasse-vaob/>.

64. Valgetähe teenetemärgi saab tige ajakirjanik, kes nõuab repressioone. <https://uueduudised.ee/valgetahe-teenetemargi-saab-tige-ajakirjanik-kes-nouab-repressioone/>.

65. Vasakäärmuslane Krister Paris on opositsiooni peale kuri: et see poliit tehnoloogia teile kurku kinni jääks. <https://uueduudised.ee/vasakaarmuslane-krister-paris-on-opositsiooni-peale-kuri-et-see-poliit tehnoloogia-teil-kurku-kinni-jaaks/>.

66. Vasakäärmuslasest ajakirjanik peab oma solvanguid Itaalia peaministri kohta sõnavabaduseks. <https://uueduudised.ee/vasakaarmuslasest-ajakirjanik-peab-oma-solvanguid-itaalia-peaministri-kohta-sonavabaduseks/>.

67. Vihakõneseaduse eelnõu on nii mäda, et isegi ajakirjanikud on kriitilised. <https://uueduudised.ee/vihakõneseaduse-eelnou-on-nii-mada-et-ise-gi-ajakirjanikud-on-kriitilised/>.

68. Vihaõhutaja Vilja Kiisleri suur mure: keegi ei taha talle enam intervjuusid anda. <https://uueduudised.ee/vihaohutaja-vilja-kiisleri-suur-mure-keegi-ei-taha-talle-enam-intervjuusid-anda/>.

69. Vilja Kiisleri järjekordne viharünnak: ta söimas peapiiskoppi kiriku „ekrestumises“. <https://uueduudised.ee/vilja-kiisleri-jarjekordne-viharunnak-ta-soimas-peapiiskoppi-kiriku-ekrestumises/>.

70. Vilja Kiisler jätkab meediahüüanina: jätkuvalt pahatahtlik ja ebaprofessionaalne. <https://uueduudised.ee/vilja-kiisler-jatkab-meediahuanina-jatkuvalt-pahatahtlik-ja-ebaprofessionaalne/>.

71. Vilja Kiisler näib mõtlevat EKRE peale sagedamini kui EKRE liikmed ise. <https://uueduudised.ee/vilja-kiisler-naib-motlevat-ekre-peale-sagedamini-kui-ekre-liikmed-ise/>.

72. Kas Valitsuse peavoolumeedia on SA. <https://uueduudised.ee/kas-valitsuse-peavoolumeedia-on-sa/>.

73. Pole mõtet rääkida pressivabadusest Eestis, kui siinses ajakirjanduses pole reaalselt arvamuste ja vaadete paljusust. <https://uueduudised.ee/pole-motet-raakida-pressivabadusest-ees-tis-kui-siinses-ajakirjanduses-pole-reaalselt-arvamuste-ja-vaadete-paljusust/>.

74. Kert Kingo: meie allakäinud ajakirjandusest on saanud kartellipoliitikut kaepikendus ja suuvooder. <https://uueduudised.ee/kert-kingo-meie-allakainud-ajakirjandusest-on-saanud-kartellipoliitikut-kaepikendus-ja-suuvooder/>.

75. Kert Kingo: oleks naiivne loota, et võimutruud ajakirjanikud julgeksid uurida Nordicat, kaporatuuri ja kliimarahade jaotamist. <https://uueduudised.ee/kert-kingo-oleks-naiivne-loota-et-voimutruud-ajakirjanikud-julgeksid-uurida-nordicat-kaporatuuri-ja-kliimarahade-jaotamist/>.

AJAKIRJANDUSE JA ÕPPE ARENDUS

# Tehisintellekt ajakirjanduses: võimalused, puudused ja dilemmad kolme audiovisuaalse juhtumi näitel

Katarina Mürk

Israeli uudistesaaate „ACT News“ uudisteankrud Miri Michaeli ja Moshe Klughaft räägivad saates mitmes keeles, mida vahetada hetkega pole neile probleem – kuid Michaeli ja Klughaft pole ka tavalised inimesed. Nad on avatarid, mida juhib tehisintellekt (TI). Kuigi reaalsed Michaeli ja Klughaft väidavad, et uudistesaa- te eesmärk on edastada tujutõstvaid ülemaailmseid uudiseid, mille inim-Michaeli enne avalikkuse ette jõudmist üle kontrollib,<sup>1</sup> jääb siiski õhku küsimus, kas saame seda näiteks Israeli-Gaza konflikti teemal usal- dada?

Ka Eesti jaoks pole TI midagi hägusat kaugest tulevikust. Näiteks loodi 2023. aastal Eesti Rahvus- ringhäälingu (ERR) uurivate telesaadete „Pealtnägija“<sup>2</sup> ja „Insight“ („ИНСАЙТ“)<sup>3</sup> loole animatsioonid TI-ga. Äripäev kirjutas majandusaasta aruannetest uudiseid kasutades algelisi algoritme juba mõni aasta tagasi.<sup>4</sup>

TI materjaliga kaasnesid ja võivad ka edaspidi kaasneda harjumatud puudused, näiteks küsimus, kas video saab olla kohatult ilus. Tehismõistuse kasu- tamist saatvate probleemide arutelu pole mõeldud üksnes meretagusele maailmale või järgnevatele põl- vedele.

Töö eesmärk on kaardistada kolme audiovisuaalse juhtumi alusel ajakirjandustöös TI kasutamise või-

malused, puudused ja dilemmad. Kuna tulevikus on TI-ga ühes eksisteerimine ja koostöö tõenäoliselt väl- timatu, on selle töö siht ühtlasi avada teemat, kas TI pakutavad võimalused üldse kaaluvad üles mõtlema masina puudused.

Infotehnoloogia arengu tõttu on tänapäeva maail- mas pea kõik igapäevaelu valdkonnad andmestunud – ühiskondlikud protsessid on teisedatud arvulisteks ning andmed on vähemalt osaliselt süstematiseeritud ja hetkega analüüsivalmis.<sup>5</sup> Selleks, et andmestunud maailmas siiski orienteeruda ja ajale jalgu mitte jää- da, on osale masinatele loodud inimlaadsed võimed – TI. Kõik uus võib aga alguses tunduda hirmutav ja ohtlik, eriti juhul, kui selle toimemehhanismid pole lõpuni mõistetavad või isegi teada. Thäsler-Kordo- nour ja Barling töid oma töös välja, et enamikule vali- misse kuulunud meediatöötajatest ei pakkunud huvi, millist rolli algoritmid automatiseeritud ajakirjanduse tootmisprotsessis mängivad – nad tajusid end pigem tarbijatena, kelle jaoks programm RADAR (Reporters And Data And Robots) on arusaamatu.<sup>6</sup>

Tegelikult pole TI mõiste kuigi uus, kuid see on arenenud viimastel kümnenditel erakordselt kiiresti – alates programmist, mis suutis kabet mängida<sup>7</sup> kuni erinevate juturobotite, nagu ChatGPT mudelite jõud- miseni laia kasutusse.<sup>8</sup> Ometi võib märgata, et TI teki-

Artikkel põhineb 2024. a TÜ ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetööl (juh Marju Himma), <https://dspace.ut.ee/items/5b2cc40d-5e8b-4a22-b8d8-e8e97479c153>. Artikli koostas Maarja Lõhmus.

<sup>1</sup> Spiro, A. (2023). The Future of News? Israeli Anchors Launch AI-Powered Tiktok Broadcast. *The Times of Israel*, 31. juuli. Kasutatud 02.11.2023, <https://www.timesofisrael.com/the-future-of-news-israeli-anchors-launch-ai-powered-tiktok-broadcast/>.

<sup>2</sup> Kärmas, M., Eilat, T., Pihl, K., Osula, P. ja Kilumets, M. (autorid) (2023). Pealtnägija. Hooaeg 25, osa 875. R. Maripuu, R. ja V. Pobjaržin (rež), P. Priisaar (peaproduct). *Eesti Rahvusringhääling*, 18. oktoober. <https://jupiter.err.ee/1609123244>.

<sup>3</sup> Tooman, A., Kablukova, I., Timofejev, B. (autorid) (2023). Insight. Hooaeg: 7, osa 234. I. Maasik (rež), P. Priisaar (prod). *Eesti Rahvusringhääling*, 28. september. <https://arhiiv.err.ee/video/vaata/insight-218>.

<sup>4</sup> Kikas, B. (2021). *Ajakirjanike oskused vaeinfo tuvastamisel: olevik ja tulevikuvaated*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. <https://dspace.ut.ee/items/6afa9893-94a7-433c-a94d-d2dc2863c559>.

<sup>5</sup> Masso, A., Tiidenberg, K. ja Siibak, A. (2020). *Kuidas mõista andmestunud maailma? Metodoloogiline teejuht*. Tallinn: TLÜ kirjastus.

<sup>6</sup> Thäsler-Kordonour, S. ja Barling, K. (2023). Automated Journalism in UK Local Newsrooms: Attitudes, Integration, Impact. *Journalism Practice*, 19(1), 58–75. <https://doi.org/10.1080/17512786.2023.2184413>.

<sup>7</sup> Link, D. (2012). Programming ENTER: Christopher Strachey's Draughts Program. Computer Resurrection, *Computer Conservation Society*, 60.

<sup>8</sup> OpenAI koduleheküljel. Kasutatud 10.10.2023, <https://openai.com/blog/chatgpt>.

tab vastakaid tundeid nii teadlastes, TI-ga töötajates (nt ajakirjanikud) kui ka selle abiga valminud toodete (artiklite, uudiste, saadete jms) tarbijates.

## TI kasutamise kaasnevad võimalused, puudused ja dilemmad ajakirjandusvaldkonnas (Tabel 1)

### Ajakirjandustöös TI kasutamise võimalused

Thäsler-Kordonouri ja Barlingi<sup>9</sup> sõnul on automatiseeritud ajakirjanduse mõju meediamajadele juba praegu palju suurem, kui mitmed neist on valmis tunnistama. Samas ei pea seda mõju alati kartma, vaid võtma seda kui võimalust kasutada midagi uut – TI-d.

Lähtudes ideest, et masinad on erapooletumad, süstemaatilisemad ja täpsemad (*machine heuristics*), võib TI-st olla kasu poleemikat tekitavate teemade käsitlemisel.<sup>10</sup> TI abil koostatud lugudega püütakse tõestada, et väljaanne suudab kajastada objektiivselt ka kõige vastuolulisemaid teemasid. See võib oma-

korda parandada tarbijate usaldust ja võimet sisule kriitiliselt läheneda.<sup>11</sup> Objektiivsusega seotud tugevusi märkasid ka mõned Thurmani jt uurimuses osalenud BBC, The Suni ja Thomson Reutersi ajakirjanikud, kes said selle raames kasutada tööd automatiseerivat tarkvara. Nad märkisid, et selline töö automatiseerimine võiks olla hea variant kohaldada sisu vastavalt seadmele ja lugeja maitsele, aga ühtlasi kirjutada lühikesi andmepõhiseid reportaaže. Nii väheneks tööle kuluv aeg ja tähelepanu saaksid teemad, mis hetkel jäävad pigem populaarsuse läve alla ega too majanduslikku kasu, nt alamliigade spordi uudised.<sup>12</sup>

Thäsler-Kordonouri ja Barlingi uurimuses<sup>13</sup> osalenud leidsid, et mõnel juhul võimaldab tööd automatiseeriva programmi kasutamine neil pakkuda teemadele teistsuguseid vaatenurki, mis omakorda suurendab konkurentsivõimet väljaannete ees, kes selliseid vahendeid ei kasuta. Ühtlasi võib selline lahendus võimaldada ajakirjanikul andmemassist lugusid ära tunda,<sup>14</sup> kuna TI suudab palju mahukamat andmehulka

Tabel 1. TI kasutamise kaasnevad võimalused, puudused ja dilemmad ajakirjandusvaldkonnas. Koostaja Katarina Mürk.

Võimalused	Puudused	Dilemmad
Rangelt süstematiseeritud töö: inimliku erapoolikuse, ebatäpsuse vähenemine	Ühemõõtmeline info (inimliku vaatenurga puudumine)	Kellele kuulub töö – kas tegemist on plagiiaadi või „inspiratsiooniallikaga“?
Lühikeste reportaažide kirjutamise ja audiovisuaali loomise automatiseerimine	Reaalajas teavet vahendav infovoog ei jäta aega faktikontrolliks	TI treenimiseks peab seda kasutama, kuid nii võib kaotada autoriõigused
Suurte andmehulkade analüüs – tõlgendamine, potentsiaalse loo leidmine	Läbipaistmatu andmete kogumine	Kiire, kuid kuiv – kas TI abi tasub ära?
Lisatähelepanu alla populaarsuse läve jäävatele teemadele – kajastus ei tekita ajalist ja majanduslikku kahju	Korrekse informatsiooni asemel usutava avaldamine	Majanduslikult raskes olukorras odav meediamajale, samas ei saa pakkuda tarbijale inimlike väärtusi
Aja kokkuvõid taustainfo kogumise, ettevalmistamise, faktikontrolli, allikate ja informatorite otsimise pealt	Süvavõltsingud – maine kahjustamine, poliitiline äärmuslus	Töenäoliselt ei asenda TI töötajaid, samas on töötajate koolitamine kulukas
Automaatne produktsioonivahendite haldamine vähendab avaldamissurvet	Vähene usaldus – TI ja inimese loodud sisu on keeruline üksteisest eristada, TI käitumist ei mõisteta	Masin võib olla objektiivsem, samas pole sellel ka empaatiavõimet
Võimalus leida teemadele (kiiresti) teistsuguseid vaatenurki toetab konkurentsivõimet	Automaatselt toodetud sisu pole põnevusttekitav ega sensatsiooniline, mistõttu ei saa lood populaarseks	Masin võib olla objektiivsem, samas liigne tehisarutamine võib kahjustada ajakirjanike erialasi oskusi

<sup>9</sup> Thäsler-Kordonour ja Barling, 2023.

<sup>10</sup> Cloudy, J., Banks, J. ja Bowman, N.D. (2021). The Str(AI)ght Scoop: Artificial Intelligence Cues Reduce Perceptions of Hostile Media Bias. *Digital Journalism*, 11(9), 1577–1596. <https://doi.org/10.1080/21670811.2021.1969974>.

<sup>11</sup> Ibid.

<sup>12</sup> Thurman, N., Dörr, K. ja Kunert, J. (2017). When Reporters Get Hands-on with Robo-Writing. *Digital Journalism*, 5(10), 1240–1259. <https://doi.org/10.1080/21670811.2017.1289819>.

<sup>13</sup> Thäsler-Kordonour ja Barling, 2023.

<sup>14</sup> Thurman jt, 2017.

analüüsida.<sup>15</sup> Mahuka andmehulga analüüs hõlmab endas ka taustainfo automaatset kogumist ja ettevalmistamist, faktikontrolli ning allikate soovitamist<sup>16</sup> – kõik need ajakulud tööd võiks potentsiaalselt teha ära TI. Alumäe<sup>17</sup> toob välja, et ka GPT-4 võib üsna edukalt täita kokkuvõtte tegemise käsklust. Näiteks suutis see leida vastused käsklusele „too välja, mille üle „Valimisstuudios“ vaieldakse ning mis on kõnelejate põhiargumendid“. Alumäe hinnangul on TI juba praegu tekstiloomes üsna edukas: olemas on sidusus, üllatavalt hea eesti keele oskus ja võimalus juhendada inimkeeles.<sup>18</sup>

### Ajakirjandustöös TI kasutamise puudused

TI töösse kaasamisega kerkivad esile mõned inimlikud ja teised seninägematud puudused. Thurmani jt uurimuses<sup>19</sup> osalenud töid esile, et kuna selline tarkvara toetub isoleeritud andmevoogudele, tekib vajadus uudiseid ette ennustada, mistõttu võib vajaka jääda omadustest, nagu kontekst, keerukus ja loovus. Kuna TI toetub järelduste tegemisele, muutub sisu ühemõõtmeliseks.

Thäsler-Kordonour ja Barling<sup>20</sup> leidsid, et TI abil loodud sisu ei pruugi olla põnevusttekiv või sensatsiooniline ega seetõttu populaarne. Clerwall märgib, et algoritmipõhiste uudiste aluseks on see, mida inimesed tahavad, mitte see, mida inimestel võiks olla vaja teada. See tähendab, et lehte võivad hakata sattuma ainult samalaadsed uudised, mis populaarseina kinnitavad algoritmi edukust.<sup>21</sup> Sellest lähtuvalt on huvi olenemata sisu kvaliteedist justkui garanteeritud.

Suured keelemudelid (nt GPT-4) vajavad samuti arendamist. Kohati on keelemodelite faktiteadmised nõrgad. Mõnikord loovad need vigaseid viiteid, eeldavad teatud viisil küsimist ning nende teadmised

lõppevad teatud kuupäevaga. Samuti ei suuda TI pakkuda emotsiooni, planeerida ega lähtuda põhjuse-tagajärje-ideest, mistõttu on ka järeldused puudulikud.<sup>22</sup> Näiteks kui uurida GPT-3,5-lt Jüriöö ülestõusu toimumisaega, vastab keelemudel: „1343. aastal 23. aprillil Eestis“, kuid küsimusele muude selleaegsete sündmuste kohta vastab, et tal selline informatsioon puudub.<sup>23</sup> Piisab vaid ühest halvast loost, et usaldusväärsus kaotada.<sup>24</sup>

Opdahl toob näiteks Reutersi TI-l põhineva News Traceri, mis suudab infot reaajas nii pakkuda kui ka kontrollida. Siiski ei pruugi analoogsed infovood alati jätta ajakirjanikele piisavalt aega, et sisu kriitiliselt hinnata, mistõttu tekib desinformatsiooni levimise oht. Kriitilist hinnangut on keeruline anda ka seetõttu, et TI andmete kogumise taust pole läbipaistev. Usaldusväärseks hinnatakse seda (uudist), mille tulemused, arutluskäik ning tõestus on publikule kättesaadavad, mispärast on oluline, et TI väljundid oleksid tarbijatele arusaadavad.<sup>25</sup>

Vajaduse kohta inimese ja TI vahel usaldus luua ütleb Tiit Riisalo, et lugeja peab suutma eristada TI loodud inimese omast.<sup>26</sup> Süvavõltsingud ehk TI abil manipuleeritud sisuga videod inimestest olukordades, mida pole päriselt juhtunud, on hüperrealistlikud.<sup>27</sup> 2019. aasta uuringu andmetel moodustasid suurema osa süvavõltsingutest pornograafilised videod naistest ja nende loomise eesmärk oli kättemaks ning naiste maine kahjustamine. Süvavõltsinguid luuakse ka poliitilise äärmusluse levitamiseks. Selleks toodetakse kasutajaelistustele vastavaid võltsvideoid, millel on poliitiline sisu.<sup>28</sup>

Alumäe on viidanud ideele TI arendamine lõpetada ning taasalustada siis, kui mõistame sellega kaasnevaid ohte (puuduseid). Samas toob ta ka välja, et ohu-

<sup>15</sup> Chan-Olmsted, S. M. (2019). A Review of Artificial Intelligence Adoptions in the Media Industry, *International Journal on Media Management*, 21(3–4), 193–215. <https://doi.org/10.1080/14241277.2019.1695619>.

<sup>16</sup> Opdahl, A.L., Tessem, B., Dang-Nguyen, D.-T., Motta, E., Setty, V., Thronsen, E., Tverberg, A. ja Trattner, C. (2023). Trustworthy journalism through AI. *Data & Knowledge Engineering*, 146, 1–13. <https://doi.org/10.1016/j.datak.2023.102182>

<sup>17</sup> Alumäe, T. (2023). Kas üldine tehisintellekt on lähedal ja mida see meie jaoks tähendab. *Esitlus, Inimkonna ja tehnoloogia partnerlus – poliitilised ja eetilised dilemmad*. Tallinn: Eesti Teadusagentuur. Oktoober. <https://etag.ee/wp-content/uploads/2023/10/Tanel-Alumae-Kas-uldine-tehisintellekt-on-lahedal-ja-mida-see-meie-jaoks-tahendab.pdf>.

<sup>18</sup> Alumäe, 2023.

<sup>19</sup> Thurman jt, 2017.

<sup>20</sup> Thäsler-Kordonour ja Barling, 2023.

<sup>21</sup> Clerwall, C. (2014). Enter the robot journalist. *Journalism Practice*, 8(5), 519–531. <https://doi.org/10.1080/17512786.2014.883116>.

<sup>22</sup> Alumäe, 2023.

<sup>23</sup> *Ibid.*

<sup>24</sup> Poudel, D. (2023). Tehisaru mõju inforuumile. *Esitlus, Tehisaru – kas tubli või ettearvamatult kratt*. Tallinn: Eesti Teadusagentuur. November. <https://etag.ee/wp-content/uploads/2023/11/Tehisaru-moju-inforuumile.pdf>.

<sup>25</sup> Opdahl jt 2023.

<sup>26</sup> Riisalo, 2023.

<sup>27</sup> Westerlund, M. (2019). The Emergence of Deepfake Technology: A Review. *Technology Innovation Management Review*, 9(11), 39–52. <https://doi.org/10.22215/timreview/1282>.

<sup>28</sup> Dasilva, J. P., Ayerdi, K. M. ja Galdospin, T. M. (2021). *Deepfakes on Twitter: Which Actors Control Their Spread?*. *Media and Communication* 9(1), 301–306. <https://doi.org/10.17645/mac.v9i1.3433>.

tuse mõiste on olenevalt kasutajate, riikide, arendajate jt vaatenurgast erinev.<sup>29</sup>

### Ajakirjandustöös TI kasutamisega kaasnevad dilemmad

Mõnikord võivad TI töösse kaasamise kasu ja kahju näida omamoodi võrdväärsete valikutena. Paljud sellised olukorrad on praegu veel lahenduseta, kuna TI laialdane kasutuselevõtt ajakirjanduses on üsna algusjärgus ning sellised juhtumid võivad vajada kindlat seaduslikku juhust, millest jääb vajaka.

Ajakirjandusvaldkond koosneb suuresti autoritest, nii on intellektuaalomandit puudutav teema eriti terav. Ometi võib TI ning autoriõiguste juriidiline ja eetilise pool kohati segadust tekitada. Vaatamata vastu võetud Euroopa tehisintellekti määruusele tõlgendatakse teemat erinevalt, seda eelkõige seetõttu, et seadus keskendub põhiliselt arendajatele.<sup>30</sup> Näiteks lubab OpenAI loodud pildigeneraator DALL-E 3<sup>31</sup> genereeritud pilte kasutada ja isegi müüa, kuid autorisuse küsimus niivõrd lihtsalt vastust ei saa. Eelkõige tulenevad raskused plagiaadi ning originaaltöö teemal juba TI sisugeneraatori loomise loogikast. Bushwick jt selgitavad, et TI-d treenitakse sõnadest pilte looma olemasolevate piltide alusel ehk masinale söödetakse hiiglaslikes kogustes pilte, millele lisatakse sisu kirjeldavad sõnad (nt „koer“, „mees“, „rannas“), mille tulemusena suudab see hiljem pildist eraldada uuele pildile sobivaid tükke. TI ei suuda luua midagi, mida ta pole varem näinud. See tõstatab küsimuse plagiaadist.<sup>32</sup> TI loomeprotsess erineb märgatavalt inimese omast ja olemasolevatel piltidel põhinedes pole see võrdväärne kunstnikult pildi tellimisega.<sup>33</sup>

Kuna piisavalt aktiivselt kasutatav TI paratamatult õpib, võib Lazoneni ja Kranichi sõnul TI kasutamise liigne piiramine takistada innovatsiooni.<sup>34</sup> TI loometööd ning autorlust puudutavad seadused erinevad

riigiti üsna palju. Lazonen ja Kranich kirjeldavad Ameerika Ühendriikide juhtumit, kus inimene kirjutab koomiksile „Zarya of the Dawn“ teksti, kuid pildid lõi TI. Koomiksi teksti, pilte ja nende kombinatsiooni analüüsid jõuti järeldusele, et kuna piltide ja teksti kombineerimisel autor TI abi ei kasutanud, kuulub tervikteose autoriõigus füüsilisele isikule.<sup>35</sup> Samas pilte eraldi võivad teised luba küsimata kasutada, sest autoriõigusliku kaitse saamiseks peab inimene panustama loomingsusse rohkem kui TI-le käskluste andmisega.<sup>36</sup> Kroodo täpsustab, et keeruliseks ei muuda olukorda ainult käskude „kokkulugemine“, vaid ka autorsuse määramise mitmeti tõlgendatavad juhised, nagu „isikupäraste valikute tegemise maht“.<sup>37</sup>

Nii Cloudy kui ka Thurmani rühma uurimuses<sup>38</sup> osalenud näevad masina loodud teksti väärtusena potentsiaalselt inimliku erapoolikuse puudumist, mis võib tugevdada tarbijate võimet sisule kriitiliselt läheneda. Samas tõi osa Gutiérrez-Caneda jt uurimuses osalenutest välja, et selliste vahendite liigne kasutamine võib ajakirjanike kriitilist analüüsivõimet ja uurimisostust hoopis kahjustada. Üks osalenu leidis, et TI kasutamise puuduseks võib olla ka olematu empaatiavõime. TI ei oska tundlikele teemadele ettevaatlikusega läheneda, mistõttu võib juhtuda, et iseenesest tõene sisu häirib tarbijaid.<sup>39</sup>

TI võib aidata uudiste loomisel ja edastamisel aega kokku hoida,<sup>40</sup> kuid ajakirjanduse loominguolisele osale see ei laiene. Thäsler-Kordonouri ja Barlingi uurimuses osalenud olid enamjaolt ühel meelel, et programm võiks aidata andmepõhiseid lugusid kirjutada, kuid hindasid selliste lugude väärtust erinevalt. Osa ajakirjanikke leidis, et andmeajakirjandus on tähtsam kui eales varem, samas teised uskusid, et ajakirjanduse väärtus seisneb lugude rääkimises. Näiteks töid intervjuueeritavad, et sellistel lugudel puudub narratiiv ja kontekst, kuna nende loomise aluseks on andmete

<sup>29</sup> Alumäe, 2023.

<sup>30</sup> EU Artificial Intelligence Act (13.03.2024). *The AI Act Explorer*. Kasutatud 16.05.2024, <https://artificialintelligenceact.eu/ai-act-explorer/>.

<sup>31</sup> DALL-E 3 looja OpenAI on enim tuntud ChatGPT poolest, kuid OpenAI mudeleid kasutab ka Microsoft Copilot.

<sup>32</sup> Bushwick, S., Twombly, M ja Hobbs, A. (2023). See How AI Generates Images from Text. *Scientific American*, 1. oktoober. Kasutatud 20.11.2023, <https://www.scientificamerican.com/article/see-how-ai-generates-images-from-text/>.

<sup>33</sup> Kranich, O ja Lazonen, J. (2023). Juristid: kui tehisintellekt joonistab minu käsu peale koomiksi, siis kes on autor? *Eesti Päevaleht*, 20. aprill. Kasutatud 18.11.2023, <https://epl.delfi.ee/artikkel/120190574/juristid-kui-tehisintellekt-joonistab-minu-kasu-pealekoomiksi-siis-kes-on-autor>.

<sup>34</sup> *Ibid*.

<sup>35</sup> Hookway, J. (2023). AI-Generated Comic Book ‘Zarya of the Dawn’ Keeps Copyright but Key Images Excluded. *The Wall Street Journal*, 24. veebruar. Kasutatud 16.05.2024, <https://www.wsj.com/tech/ai/ai-generated-comic-book-zarya-of-the-dawn-keeps-copyright-but-key-images-excluded-c8094509>.

<sup>36</sup> Kranich ja Lazonen, 2023.

<sup>37</sup> Kroodo, K. (2023). Tehisintellekti kasutaja pole veel autor. *Patendiameti ajaveeb*. Kasutatud 12.02.2023, <https://ajaveeb.epa.ee/et/tehisintellekti-kasutaja-pole-veel-autor#author-1>.

<sup>38</sup> Cloudy jt, 2021; Thurman jt, 2017.

<sup>39</sup> Gutiérrez-Caneda, B., Vázquez Herrero, J ja López García, X. (2023). AI application in Journalism: ChatGPT and the Uses and Risks of an Emergent Technology. *Profesional de la Información*, 32(5). [https://www.researchgate.net/publication/374129606\\_AI\\_application\\_in\\_journalism\\_ChatGPT\\_and\\_the\\_uses\\_and\\_risks\\_of\\_an\\_emergent\\_technology](https://www.researchgate.net/publication/374129606_AI_application_in_journalism_ChatGPT_and_the_uses_and_risks_of_an_emergent_technology).

<sup>40</sup> Opdahl jt, 2023.

järjestamine. Seega peavad ajakirjanikud inimlikuma mõju saavutamiseks tekste korrastama.<sup>41</sup>

Sylvia M. Chan-Olmsted<sup>42</sup> toob esile, et üks TI eesmärkidest on vähendada ebatõhusaid, tüütuid ja korduvaid ülesandeid. Nii väheneks vajadus inimtööjõu järele, mis võib raskes majanduslikus olukorras toimetusele abiks olla.<sup>43</sup> Samas ei pruugi selline lahendus olla kasulik kõigile. Thurmani jt<sup>44</sup> sõnul võib ajakirjandusvaldkonnas TI-ga töötades jääda puudu hoopis inimlikest omadusest, näiteks vaid ajakirjanikele omasest uudishimust ning skeptilisusest. Niisiis ei kannataks ainult koondatud töötajad, vaid ka tarbija.

Aga küsimus pole enam selles, kas kognitiivseid tehnoloogiaid üldse kasutusele võtta, vaid selles, millal ja kuidas luua alus juba olemasolevate TI-operatsioonide täiustamiseks<sup>45</sup> ning milliseid eetilisi väärtusi töös järgida.<sup>46</sup>

## Juhtumiuurimus

Töö keskne meetod on juhtumiuurimus. Analüüsin kolme TI abil loodud ajakirjanduslikku tööd, et kaardistada ja täpsustada TI kasutamise võimalusi, puuduseid ning dilemmasid ajakirjandustöös.

Oluline on eristada juhtumit ja nähtust. Juhtum on alati üks keset teisi, näiteks inimene keset gruppe või süsteem keset teisi süsteeme.<sup>47</sup> Siin töös on juhtumiks kolme eraldiseisva toimetuse TI abil loodud sisu keset ajakirjandusvaldkonda. Lisaks on juhtumiuurimus piiritletud aja ja tegevusega<sup>48</sup> ning kasutada võib mitme juhtumi disaini. Stake'i sõnul nõuab see mingite sarnasuste esinemist juhtumites. Selles töös ühendab juhtumeid nii ajakirjandus valdkonnana kui ka TI panustajana. Paratamatult erinevad juhtumid mingil määral üksteisest, mistõttu tähendab sarnaste järeldesteni jõudmine ühtlasi laiemaid üldistuste tegemise võimalusi.<sup>49</sup>

Analüüsin tööde audiovisuaalset poolt, milleks loon raamistiku, võttes arvesse varem esitatud TI

kasutamise seotud võimalusi, puudusi ja dilemmasid.

1. *Audiovisuaalne sisu on täpne* – heli ja pilt on kvaliteetsed (selged, sujuvad, moonutusteta).
2. *Audiovisuaalne sisu on objektiivne* – heli ja pilt kirjeldavad olukorda, ei lisa loole mitmeti tõlgendatavaid tähendusi.
3. *Audiovisuaalne sisu on usaldusväärne* – vaatatajale on arusaadav, kelle sisu ta tarbib;
4. *Audiovisuaalne sisu on mitmekesine ja põnevust tekitav* – heli ja pilt toetavad loo jutustamist, ülesehitus pole robustne.
5. *Audiovisuaalne sisu on inimlik* – heli ja pilt on konteksti arvesse võttes kohased.

Töö uurimisküsimused on järgmised.

1. Milliseid võimalusi võib TI-ga töötamine ajakirjandusvaldkonnale pakkuda?
2. Millised võivad olla TI puudused ajakirjandusvaldkonnas?
3. Milliseid dilemmasid võib tekitada TI-ga töötamine ajakirjandusvaldkonnas?
4. Kas TI võimalused kaaluvad üles selle puudused?

Valim koosneb kolme eri toimetuse TI abil loodud töödest: OTV väljamõeldud TI-avatare Lisa ja tema videod, TI-ga loodud lugu illustreerivad pildid „Pealtnägijas“ ja „Insightis“ ning Iisraeli päritolu TikToki kanali ACT News uudised. Kõik valimisse kuuluvad TI abiga valminud tööd on loodud nn nõrga tasemega TI-ga (*narrow AI*), kuna eelkõige on levinud arvamus, et järgmiste tasemete intellekti pole veel olemas.<sup>50</sup>

## Tulemused

### TI OTV-s kasutamise analüüs

OTV ajakirjanikel on tavapäratu kolleeg – TI abil loodud uudisteankur Lisa. Kuigi ta on avatare, on tal

<sup>41</sup> Thäsler-Kordonour ja Barling, 2023.

<sup>42</sup> Chan-Olmsted, 2019.

<sup>43</sup> Opdahl jt, 2023.

<sup>44</sup> Thurman jt, 2017.

<sup>45</sup> Chan-Olmsted, 2019.

<sup>46</sup> Opdahl jt, 2023.

<sup>47</sup> Lepik, K. ja Strömpl, J. (2014). Põhistatud teooria. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/pohistatud-teooria/>.

<sup>48</sup> Priya, A. (2021). Case Study Methodology of Qualitative Research: Key Attributes and Navigating the Conundrums in Its Application. *Sociological Bulletin*, 70(1), 94–110. <https://doi.org/10.1177/0038022920970318>.

<sup>49</sup> Stake, R.E. (2006). *Multiple Case Study Analysis*. New York: The Guilford Press; Thomson, T. J. ja Thomas, R.J. (2023). Ageism, Sexism, Classism and More: 7 Examples of Bias in AI-Generated Images. *The Conversation*, 10. juuli. Kasutatud 29.01.2024, <https://theconversation.com/ageism-sexism-classism-and-more-7-examples-of-bias-in-ai-generated-images-208748>.

<sup>50</sup> Rodgers jaotab TI intelligentsuse taseme järgi kolmeks: nõrgaks (*narrow, weak AI*), üldiseks/tugevaks (*general, strong AI, AGI*) ja superintelligentsuseks (*super AI*). Üldist TI-d võib võrrelda inimesega – TI suudab teha kõike, mida inimene, ning mõningaid asju isegi kiiremini ja paremini. (põhineb Alumäe, 2023 ettekandel); Rodgers, S. (2021). Themed Issue Introduction: Promises and Perils of Artificial Intelligence and Advertising. *Journal of Advertising*, 50(1), 1–10. <https://doi.org/10.1080/00913367.2020.1868233>.

erisuguseid funktsioone, nagu edastada ööpäev ringi eri kanalites uudiseid ja olla ajakirjanike partner. Ta peab näima võimalikult elutruu, kuid samas erineb ta inimkolleegidest viimse detailini lihvitud ja igavesti noore välimuse poolest. Analüüsiojektina on Lisa tähelepanuväärne, kuna sarnaselt ACT Newsi avataridele on ta periooditi aktiivne, väliselt atraktiivne ning räägib mitmes keeles, kuid võrreldes ACT Newsi ankrutega näib tehisklikum – nagu animeeritud filmitegelane. Inglise keeles rääkides on tal väga selge kohalik aktsent.



Pilt 1. Lisa

Lisa sisu on veebis kättesaadav neljal platvormil: YouTube'i kanalites OTV News English (@OTV-NewsEnglish) ja OTV (@Otvodisha), OTV veebilehel (odishatv.in), Twitteris (@otvnews) ning Instagramis (@lisa.ai.ig). Kui Lisat 2023. aasta juulis vaatajakonnale tutvustati, ei erinenud tema edastatud lühiauudised („Headlines With ‘Lisa’“) ja ilmataade eriti palju neist uudistest, mida kanal ka üldjuhul jagas. Kuigi Lisa lubas tutvustusvideos tulevikus vaatajateni tuua nii Odisha osariigi kui ka ülejäänud maailma viimased uudised, jagab „Headlines With ‘Lisa’“ videoid pigem harva. Kõige enam edastab Lisa pehmet sisu, nagu lood „World Soil Day: Why It’s Important To Stop Soil Pollution, What Should Be Done?“ ja „Indian Navy Day: A Glance At Operation Trident That Shook Pakistan In 1971“.<sup>51</sup>

Tähelepanuväärne on, et erinevalt ajakirjanikest edastab Lisa üsna palju sisuturundusena näivat infot. YouTube'is ja Instagramis on eelkõige lühikesed meeelahutuslikud videod, mis sobivad sotsiaalmeediaplatformide formaadiga, mistõttu püsib tähelepanu kanalil ka väljaspool televisiooni.

Segamini ei tohiks ajada Lisa oskuseid ning TI-ga

kaasnevaid võimalusi, mida kanal rakendab Lisa kasutamiseks ning toimetuse töö lihtsustamiseks. OTV kinnitab, et TI loodu, leitud informatsiooni ja genereeritud tekstivideo kontrollib üle inimene, kes paneb ise kokku ka lõpp-toote. Ometi ei selgitata protsessi täpsemalt.<sup>52</sup> Näiteks ei ole teada, kas TI kaardistab vaid populaarsemaid teemasid või paneb kokku ka teksti, mille lõpliku versiooni loob inimene.

#### ■ Kiirus

TI kasutamise eelis on kiirus, mis OTV esindajate kinnitusel annab ajakirjanikele rohkem aega oma tööle keskenduda ja nii kvaliteetsemat sisu luua. Lisa ei pea toimetusest lahkuma ega vaja ka stuudiomeeskonda – ta on ööpäev ringi sobivas vormis, et uudiseid edastada. Kanali esindajate sõnul kasutavad nad TI-d andmetanalüüsis ning andmepõhiste uudiste genereerimiseks, milles masin on paratamatult kiirem.

#### ■ Läbipaistmatu andmete kogumine

Inimese panusest kanal üldjuhul ei räägi, vaid rõhutab selle TI aspekti, mistõttu võib näida, et TI-st sõltub kogu töö. Pole teada, kes uudist toimetab ja kui suure osa inimene ise panustas.

Olukorda hägustab kasutatava programmi varjamine, mistõttu pole võimalik selle funktsioone täpselt analüüsida. Erinevalt ülejäänud sisust puuduvad Lisa videotes intervjuud ning tihti ka otsesed viited allikale.

#### ■ Vähenenud populaarsus

Lisa videote sisu pole sensatsiooniline, pigem kumab läbi genereeritud ja/või vähesel määral toimetatud tekst ning pinnapealsete teemade tuimus, mistõttu toon esile, et Lisa videod pole populaarsed.

OTV Youtube'i kanali vaatajate arv on kõikuv ning kanalil on videoid, millel on väiksem vaatajate arv kui Lisa omadel, kuid 2023. aasta sügiskuudel pole Lisa videod kordagi kanali populaarseimate videote hulka jõudnud. Mõnel juhul on videote all üksikud kommentaarid, kuid üldjuhul videoid pigem ei kommenteerita.

#### ■ Autorsus

TI ning inimese loodu vahel võib kerkida veel üks konflikt: kellele Lisa tööd kuuluvad? Lihtne vastus

<sup>51</sup> OTV News English. (2023, 9. juuli). *AI Anchor Lisa A Perfect Synthesis Of Tech And Journalistic Excellence: OTV's Litisha Mangat Panda* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/pzteTu1SJqQ>; OTV News English. (2023, 5. detsember). *World Soil Day: Why It's Important To Stop Soil Pollution, What Should Be Done?* [Video]. YouTube. [https://youtu.be/hH\\_7Wwn0cpc](https://youtu.be/hH_7Wwn0cpc); OTV News English. (2023, 4. detsember). *Indian Navy Day: A Glance At Operation Trident That Shook Pakistan In 1971* [Video]. YouTube. <https://www.YouTube.com/watch?v=ZxZdjvft-g&t=97s>.

<sup>52</sup> OTV News English. (2023, 9. juuli). *OTV Launches Odisha's 1st AI News Anchor: Know Details About Lisa* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/FupZCmCxyS8>.

on, et kanalile, kus ta tegutseb. OTV äriarenduse juht Litisha Mangat Panda on maininud, et Lisa loomisesse on panustanud ka üks Mumbai idufirma, kuid selle nime ega panust pole kanal avalikustanud.<sup>53</sup> Üheleegi videole pole märgitud autorit, mistõttu näib, et kuigi sisu pole täielikult genereeritud, ei ole see ka ühegi ajakirjaniku intellektuaalomand. Seega on inimesi, kes on ka enda teadmata Lisa loomisesse panustanud, peaaegu võimatu kindlaks teha või ka tasustada. Arutelu selle üle, kes Lisa eest peaksid vastutama ning kasu saama, on keeruline ja vastused riigiti erinevad, kuid praegu kuulub Lisa OTV-le.

#### ■ Objektiivsus

Masina inimesest suuremat objektiivsust on selles juhtumis läbipaistmatu loomeprotsessi tõttu raske hinnata. Kanal on rõhutanud, et eesmärk on saavutada vaatajate usaldus,<sup>54</sup> mistõttu on mainimisväärne, et avatar edastab just sisuturundusena näivat informatsiooni – kas eesmärk võib olla peita sidet ajakirjaniku ja reklaamsisu vahel?

#### ■ Automatiseeritud produktsiooni inimkaugus

Lisa suudab mõista keelt ning kohandada miimikat, häält ja mõnel määral ka diktsiooni. Inglisekeelsetes videotest on talle lisatud ka kohalik aktsent, mis muudab esituse üsna autentseks. Lisa esitus pole inimese omaga veel päris võrdväärne, kuigi tema hääl on veidi loomulikum kui maailma esimese inglise keelt rääkiva TI teleankru Zhang Zhou<sup>55</sup> oma, kelle häälemodellina kasutati samanimelist ajakirjanikku.

Lisa kehahoiak erineb inimese omast: keha on jäik, pea noogutab konstantselt, käed teevad vaheldumisi ühtses rütmis paari kindlat liigutust<sup>56</sup> ning suu pole alati teksti esitamisega sünkroonis. Samas pole Lisa mõeldudki mitte inimest asendada, vaid tema partneriks.

#### ■ Ajakirjanike asendamine

Selle juhtumi puhul TI tõenäoliselt ajakirjanikke ei ohusta, kuna OTV esindajate sõnul on see vaid abivahend, mis vajab inimese kontrolli.<sup>57</sup> Kanal ei varja, et tegemist on TI abiga loodud avatariga – kõikide tema

videote alla on märgitud teemaviited #ailisa, #AIAnchorLisa, #AI või midagi muud sarnast. Lisaks ei kasuta kanal kõiki tutvustatud võimalusi täielikult ära. Üks unarusse jäänud võimalustest on masintõlge: OTV ingliskeelsele kanalil puuduvad pikemad uudistesaadet või uudistesaadete kokkuvõtted. Näib, et kanal ei sõltu TI-st kuigi suures osas, mis omakorda seab Lisa loomise ja TI kasutamise eesmärgi küsimärgi alla.

#### ■ Avatari loomine

Kanal on Lisa loomisesse panustanud, mistõttu on ka Lisa välimust mõjutanud kellegi tõekspidamised ja maitse-eelistused. Lisat tutvustaval üritusel tundi huvi, kas ta võib olla inspireeritud OTV äriarenduse juhi välimusest, kuid vastust ei antud. Avatar võib põhineda rassistlikel ja seksistlikel arvamustel:<sup>58</sup> talle saab lisada või temalt eemaldada ükskõik milliseid füüsilisi tunnuseid. Näib, et OTV jääb mingil määral truuks kohalikule kultuurile. Kanali veebileht ütleb, et Lisa näeb välja ühtaegu nii trendikas kui ka kultuurne.<sup>59</sup>

#### Saadetes „Insight“ ja „Pealtnägija“ esitatud päris juhtumit illustreerivate TI-ga loodud piltide analüüs

Valimi teine objekt on 2023. aasta 28. septembril ERR-i saates „Insight“ („Инцийт“) ning 18. oktoobril saates „Pealtnägija“ eetris olnud lugu Eesti kodaniku Kirilli ja Jamaica päritolu transsoolise Sabrina vahelisest konfliktist, mis lõppes viimase surmaga. Tapmi-



Pilt 2. Kirill ja Sabrina

<sup>53</sup> *Ibid.*

<sup>54</sup> *Ibid.*

<sup>55</sup> CNBC Television. (2018). *World's first AI news anchor debuts in China*. <https://www.youtube.com/watch?v=MHP11uH9IU>.

<sup>56</sup> OTV News English. (2024). *National Tourism Day: Know How Tourism Sector Bloomed In India Under Initiatives Of Modi Govt*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=bNdRmsbpTpw>.

<sup>57</sup> OTV News English. (2023) *Meet Lisa – India's First Odia AI News Anchor Launched By OTV*. YouTube. <https://www.youtube.com/shorts/xyZP88jB95c>.

<sup>58</sup> Diaz, M. (2023). AI-generated news anchors are making headlines in India. *ZDNET*, 25. juuli. Kasutatud 23.01.2024, <https://www.zdnet.com/article/ai-generated-anchors-are-making-headlines-in-india/>.

<sup>59</sup> Dash, M. (2023). OTV's AI news anchor Lisa making waves on social media globally. OTV News English. (2024, 1. märts). *OTV's AI News Anchor Lisa Making Global Waves* [Video]. YouTube. Kasutatud 02.02.2024, <https://www.youtube.com/watch?v=ggcAtcBxvI>.

ses süüdistatud Kirill väitis, et tappis Sabrina ehmatusest ja enesekaitseks, kuna too polevat talle öelnud, et on transsooline. Osalised ei rääkinud sama keelt, mistõttu oli tõlgiks Kirilli tuttav Aleksei. Aleksei ütles, et tõlkis Kirillile, et Sabrina on transsooline ja soovib temaga seksuaalvahekorda astuda. Kirill väitis, et ei mäleta, kas Aleksei tõlkis midagi Sabrina seksuaalsust puudutavat, kuid sel hetkel nõustus ta vahekorraga. „Insightis“ esitati lugu vene ja „Pealtnägijas“ eesti keeles.

Analüüsin TI abil loodud visuaale. Loos on mõlemast osalisest fotod, kuid narratiivi edasi andmiseks kasutatakse ka TI abil loodud ja reaalsusest erinevaid fotosid. Vaid sellele loole keskendunud „Insighti“ visuaallooming oli põhjalikum ja kasutati ka animatsiooni. „Pealtnägijas“ oli juhtum üks osa saatest. Samas stiilis visuaal andis mõista, et see oli loodud sama programmiga ning tõenäoliselt ka sama inimese poolt. TI genereeritud pildidel ja animatsioonis kujutatakse osalisi atraktiivsemalt, nii et kontekstita võiksid nad olla äratundmatud. Osa vaateid Tallinnale oli värvi muutvate filtritega töödeldud ning mõnd pilti muudetud, et need sarnaneksid stiililt TI genereeritud piltidega. Sarnaselt OTV juhtumile pole ka „Insighti“ ega „Pealtnägija“ avaldanud, milline oli visuaali loomisel inimese panus.

#### ■ Kiirus

Selleks, et valmistada audiovisuaalsisu TI abil, kulub üldjuhul vähem aega kui selle loomisele käsitsi. Masin suudab esmase idee genereerida ja realiseerida sekundite jooksul ning hoomamatult suure andmebaasi tõttu pakkuda kasutaja visioonile ka üsna erinevaid tõlgendusi. Programmid nagu Stable Diffusion<sup>60</sup> on juba võimelised olemasolevaid pilte kasutajale meelepärase stiili järgi muutma ning neist ka videoid tegema. Näiteks saab fotot muuta *noir*-stiilis koomiksiks või videoks – välimuselt analoogseks „Insightis“ ja „Pealtnägijas“ näidatule. Kuigi nii genereeritud kui ka muudetud pildidel on värvigamma ja stiil ühtsed, erineb inimeste välimus. Näha on, et TI lähtub uue stsenaariumi loomisest ning kujutatud inimese välimus võib mõnel määral muutuda.

Selle juhtumi tööprotsess pole teada. On ebaselge, kui palju aega tööle kulus, kas käsule esines ettearvamatuid tõlgendusi, kas ja millised asjaolud raskenda-

sid/lihtsustasid TI-ga töötamist ning kuidas ülejäänud toimetused TI-ga töötamise suhtus.

#### ■ Inimese roll

Euroopa Liidus ei saa inimese panust TI kasutamise tekest eemaldada – tehe algab programmi loojate vastutusega. TI programmi ülesanne on küll töötada läbipaistvalt, jätta inimesele kontrollivõimalus ning tuua välja, kui miski on täielikult genereeritud,<sup>61</sup> kuid lõpliku teadliku otsuse,<sup>62</sup> kuidas loodud jagada, peab tegema inimene.

Selles juhtumis on inimesed loo sisu loonud, kokku pannud ja esitanud ning sellest sõltub ka visuaaliloomine. Saadatel on kolm monteerijat, kellest üks on märgitud TI-kunstnikuks. Seega võib arvata, et visuaali lõi TI-ga üks inimene ning teised koostasid terviku. Muu hulgas käsitlevad saated juhtunut väga delikaatset, mistõttu on inimese (TI-kunstniku) roll eriti oluline, kuna masinal puudub empaatia ja taktitunne. Masina käsu tõlgendus on robustselt objektiivne, mistõttu võib nt tapmise kujutamine sellele üle jõu käia – see ei erista, kas pilt läheb „Pealtnägijas“ või mõnda õudusfilmi.

#### ■ Objektiivsus

Selles juhtumis on visuaali kasutus tähelepanuväärne nii inimese kui ka masina panuse vaatenurgast. Masina tõlgendus sõltub käsust, mille inimene annab, kuid vaste on siiski üldjuhul üsna üldine. Visuaali ja teksti kooskõla annab siiski aimu, et pildid sümboliseerivad Sabrinat ja Kirilli. Selle juhtumi puhul on objektiivsuse hindamine keerukas, kuna nii inimese kui ka masina tööprotsessi kohta on teada vähe. TI-kunstniku eesmärki visuaali loomisel ei saa kindlaks teha – ei ole teada, kas ta taotles objektiivsust või oli eesmärk kellegi teise kirjeldatud sisu enda tunnetuse järgi visualiseerida.

#### ■ Läbipaistvus ja usaldus

Diana Poudel<sup>63</sup> on toonud välja, et TI ei saa ebaõnnestunud loo eest vastutada, mistõttu on ajakirjaniku töö garanteerida usaldusväärsus. Kuigi selles juhtumis on inimene (autorid) vastutajana olemas, puuduvad mõlemas saates selged TI kasutamisele viitavad märked. Tervikuna Sabrina ja Kirilli loost koosnenud „Insighti“ lõputiitritesse on märgitud

<sup>60</sup> Uurides „Insighti“ TI-kunstniku Gunnar Laaki töid Facebookis võib märgata, et ta kasutab nii Midjourneyt kui ka Stable Diffusionit. Nt Gunnar Laak Photography (2023, 2. detsember), Gunnar Laak Photography (2024, 11. jaanuar). [https://www.facebook.com/gunnarlaakphotography/?locale=et\\_EE](https://www.facebook.com/gunnarlaakphotography/?locale=et_EE).

<sup>61</sup> Yakimova, Y., Ojamo, J. (2023). Artificial Intelligence Act: deal on comprehensive rules for trustworthy AI. *Euroopa Parlament*. Kasutatud 14.02.2024, <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20231206IPR15699/artificial-intelligenceact-deal-on-comprehensive-rules-for-trustworthy-ai>.

<sup>62</sup> Teadliku otsuse tegemise võimale peab TI ise tagama, tuues välja näiteks, et inimene suhtleb masinaga.

<sup>63</sup> Poudel, 2023.

fraas *ai-художник Гуннар Лаак* (TI-kunstnik Gunnar Laak). „Pealtnägijas“ puudub aga igasugune viide TI-kunsti kasutamisele. Nii võib jääda mulje TI panuse peitmisest.

#### ■ Autorsus

Kuna toimetuse töösuhted ja kunstniku tööprotsess on avalikkusele teadmata, ei ole autorsuse kohta võimalik ammendavaid järeldusi teha. Siiski ei saa autor olla TI ükski. Tõenäoliselt kuuluvad pildid, mille puhul on kasutatud TI-d abivahendina stiili ühtlustamiseks (muudetud fotod), kellelegi toimetusest või toimetusele.

Ka siinkohal võib arutleda masinõppes kasutatud andmete päritolu üle, kuid aina enam näib see pigem filosoofilise küsimusena.

#### TI abil automatiseeritud uudised TikTok kanalil ACT News

Kolmas juhtum valimis on Iisraeli päritolu ACT Newsi TikTok põhine projekt, mis loodi 2023. aasta juulis. Kanali (@actnewslive) loojate Moshe Klughasti ja Miri Michaeli sõnul on see maailma esimene täielikult TI abil automatiseeritud uudisteväljaanne. Videod on kättesaadavad YouTube'i kanalil (samuti @actnewslive) ning Instagrami kasutaja @westisnext alt.

Uudisteankrutest Michaelist, Klughastist ja Amit Segalist on loodud samanimelised avatarid, kes esitavad sisu eelkõige inglise keeles, kuid kohati ka hispaania, saksa, itaalia ja heebrea keeles. Kanalil on veel hägusa päritoluga uudisteankruid, nt Jenny Bell, Aram Nazari ja Mark Fisher.

Neil on küll mitmeid nimekaime, kuid ükski neist pole reaalne uudisteankur ega sarnane avataridele ka välimuselt. 2023. aasta juulis teatasid kanali loojad, et hakkavad edastama meelelahutuslikku innustavat sisu,<sup>64</sup> kuid see periood piirdus augustiga. Septembris



Pilt 3. Avatarid Miri ja Jenny

videoid ei postitatud ning alates 2023. aasta oktoobrist edastas kanal seoses aktiivse Iisraeli-Gaza sõjaga vaid poliitilist sisu. ACT News eemaldati TikTok platvormilt 2024. aasta märtsi teises pooles.

Analüüsin sõnumit ja audiovisuaalsisu. Sõnum on oluline, kuna väidetavalt loob uudise TI ning saatejuhid ainult kontrollivad selle enne jagamist üle. Pööran tähelepanu ka sellele, kui inimlikult saab inimest imiteerida.

#### ■ Objektiivsus ja loodud sisu

Enne aktiivset sõjaperioodi polnud kanalil silmapaistvaid kallutatuse märke. Kuigi videod olid üleilmse haardega, olid nad olemuselt kaootilised, emotsionaalsed ja sisaldasid lihtsaid klišeisid. Kajas tati spordiudiseid, tehnikamaailma ja kuulsuseid puudutavaid teemasid. 2023. aasta oktoobrist alanud sõjakajastustes on näha selget poolehoidu Iisraelile, mistõttu on keeruline hinnata, kuivõrd ja millise eesmärgiga toimetas või muutis uudist inimene ja milline on masina panus.

Väidetavalt on kanal loonud just neile sobiva programmi, mistõttu võib olla kallutatud ka alussüsteem. Olenemata panuse mahust pole üldjuhul konflikti poolte eesmärk näidata ennast halvas valguses. Seetõttu muutub häguseks, millised inimlikud väärtused, mida masin pakkuda ei saa, siin rolli mängivad ja mis määral. Masinal puudub empaatiavõime, mis võib samuti sisu omal moel kallutada, kuid mida see tähendab inimliku poole jaoks, kes ei taotle arutelu sõja teemal? Empaatiavõime puudumine ei muuda masinat objektiivsemaks, kui selle töö on loodud isiklikest tõekspidamistest lähtuval alusele. Kas sama poole toetaja, kes ei kasuta masina abi, toodaks samasugust sisu, kuna sõjaolukord soosib seda?

Videote sisu raiugusastet võib olla keeruline hinnata. Subjektiivsuse teguri tõttu lähtun TikTok kogukonna juhustest (*community guidelines*),<sup>65</sup> mis ei luba luua ja jagada videoid, kus kujutatud piinamist, vägivalda ja äärmuslikku kaklust, surmajuhtumeid, õnnetusi, löigatud, söestunud, põletatud või tõsiselt vigastatud kehaosaid. Platvormil on keelatud nii vägivalda ohutav kui ka eksitav info.

Juhiseid võib tõlgendada erinevalt ja piir lubatu ning lubamatu vahel hägustub. Näiteks tekib küsimus, kas kanali tunnuslause „The west is next“ ohutab vägivaldale või kutsub hoopis kaasa mõtlema. ACT Newsi videotes esineb vägivaldseid elemente. Analüüsimise ajal 2024. aasta märtsis oli üle kümne video nähtav

<sup>64</sup> Spiro, 2023.

<sup>65</sup> Community Guidelines. *TikTok*. Kasutatud 10.02.2024, <https://www.tiktok.com/community-guidelines/en-GB>.

vaid tundliku sisu hoiatusega nõustudes. Õhku jääb küsimus, miks videoid surnutest nii kaua ei eemaldatud ning kust läheb piir lubatud ja keelatud sisu vahel, kui nähtu ei jätnud ruumi mitmesugusele tõlgendusele.

Leebemad on mõningad videod videosarjas „I survived the Hamas Invasion“,<sup>66</sup> kus intervjuueeritav kirjeldab kogetut või lähedase kaotust. Mõnel juhul kasutatakse fotosid ja videoid ka relvadest, rüüstatud hoonetest, viimasest kõnest või sõnumist pereliikmele. Olenemata kontekstist ja isiklikest tõekspidamistest on sisu õõvastav, tekitab hirmu ja kaastunnet. Poliitiline olukord ei selgita ega õigusta selliseid kuritegusid. Lisaks ei kajasta kanal oma panust või vastuhakku, mistõttu ei saa sisu enam objektiivseks nimetada.

ACT News kinnitas, et videosari filmiti studios ehk seda osa ei genereeritud. Samuti ei pruugi olla tehispäritolu surnukehasid, piinamist ja tapmist kujutav visuaal, sest siis oleks kohustuslik sellekohane teemaviide. Välistada seda siiski ei saa. TI-ga ei ole võimatu vägivaldset sisu luua, kuigi see on vägivalla tuvastamise tarkvara tõttu keeruline ja piiratud.<sup>67</sup> Kasutajate lisatud või mõnelt teiselt platvormilt pärit sisust uue terviku loomine ei tarvitse aga raskusi valmistada.

Juhtumi puhul on võimalik segu nii masina algsest kallutatusest kui ka kanali eesmärgist valida ja luua vaid oma poolt toetavat sisu. Kuna inimene kontrollib enne postitamist sisu üle, on selline sisu ilmselt taotluslik.

#### ■ Ajaline ja rahaline kokkuvõid

Kanali eesmärk on edastada uudiseid mitmest kohast korraga, tegeleda samal ajal nii andmete süvaanalüüsi kui ka filmimisega.<sup>68</sup> TI on aidanud kanalil säästa nii raha kui ka aega. Kui varem panustas ühe uudise loomisesse 15 inimest, siis TI abiga vaid 11, ja kulusid hoiti kokku 98%. Ometi väideti 2023. aasta juulis, kui uudised olid jäetud eelkõige TI hoolde, kanali väärtuseks olevat 7,5 miljonit dollarit.<sup>69</sup>

Rahaline kokkuvõid ei piirdunud vaid ACT Newsi toimetusega. ACT AI projekti veebilehel (actai.io)<sup>70</sup> pakkus Michaeli ka teistele organisatsioonidele võimalust kasutada nende reportereid ja funktsiooni, mis

loob artikli põhjal tosinaid videoid ükskõik mis keeles ja võimaldab seega jõuda uute sihtrühmadeni, hoides samas kokku 80% tootmiskuludest.

#### ■ TI ja inimene

ACT News ei märgi oma TikToki videote kirjeldustes ega muul moel selgelt, et tegemist on TI loodud sisuga. Vaid korra, TI-Mirit tutvustava video juures on kasutatud märget #ai. Kuna varasemates videotes on inimankrud avataridega üsna sarnases vormis, võib eelvaatest jääda mulje, et ankrumahetust ei toimunudki. Meelelahutusliku sisu puhul olid TI-le viitavad jooned täisvaates selgemad, kuid sõjateemade puhul need hägustusid. Kuigi Miri avatar on üsna realistlik ja tal on inimlike omadusi, nagu kerge liikumine ka liikumatuna ja näo ebasümmeetrilisus, teevad käed siiski sarnaseid liigutusi nagu OTV Lisa. Võrreldes Lisaga on käeliigutused aga vähem robustsed ja sünkroonsed. Ent ka tekst ei ole huulte liikumisega samaaegne, hääles on robotlik kõrin ja monotoonsus, pilk on kangestunud ja ilme muutumatu. Ülejäänud avatarid on TI-Mirist robustsemad.

#### ■ Konkurentsivõime ja populaarsus

TI-avatare esmakordse etteaste ajal 2023. aasta juulis oli kanalil umbes 20 000 tellijat ja videotel kuni 40 miljonit vaatajat.<sup>71</sup> Kui sisu hakkas keskenduma eelkõige sõjasündmustele, langes vaatajate arv kohati vaid mõne tuhandeni. Seega, kuigi kanali sisu muutus aktuaalsemaks, pole see eriliselt populaarseks saanud. TikToki andmeil on platvormil ja nooremate generatsioonide seas üldiselt märgis #freepalestine populaarsem kui #standwithisrael. ACT News kasutas analoogse mõjuga märgist #israel. Võimalik, et vaatajate arv langes, kuna kanal ei parandanud sisu fookust, vaid muutis selle hoopis platvormile sobimatuks. Häiriva sisuga videod tavaliselt kas ei jõuagi laiale ajajoonele või eemaldatakse, mis võib kanali vähesesse populaarsusesse samuti panustada.

#### ■ Inimlikud väärtused

Loomeprotsess on läbipaistmatu. Tarbija ei pruugi teada, et ACT Newsi uudise on tõenäoliselt kokku pannud TI. Ometi võib avatari suhtlus vaatajaga

<sup>66</sup> ACT News Live. (2023, 18. oktoober). *I Survived the Hamas Invasion* [Video]. TikTok. [https://www.tiktok.com/@actnewslive/video/7291377098873228552?is\\_from\\_webapp=1&sender\\_device=pc](https://www.tiktok.com/@actnewslive/video/7291377098873228552?is_from_webapp=1&sender_device=pc). Aastaraamatu ilmumise ajal ei ole video enam saadaval.

<sup>67</sup> Williams, R. (2023). Text-to-Image AI Models Can Be Tricked into Generating Disturbing Images. *MIT Technology Review*, 17. november. Kasutatud 10.02.2024, <https://www.technologyreview.com/2023/11/17/1083593/text-to-image-ai-models-can-be-tricked-into-generating-disturbing-images/>.

<sup>68</sup> ACT News. (2023, 14. august). *ACT News Presentation* [Video]. YouTube. <https://youtu.be/b2dw2AQif2w>. Aastaraamatu ilmumise ajal ei ole video enam saadaval.

<sup>69</sup> *Ibid.*

<sup>70</sup> Aastaraamatu ilmumise ajal on actai.io müügis.

<sup>71</sup> Spiro, 2023.

mõjuda mõnel määral võõrana, kuna puudub inimlik vaatenurk, sisu on koostatud pigem üksluiselt ega mõju kaasahaaravalt. Kuigi TI võiks leida lugudeks uusi ideid,<sup>72</sup> ei kajastata varasemas, meelelahutuslikus osas midagi ebatavalist. Leitud sisu ei arendatud edasi ega toimetatud platvormi eripära järgi. Näib, et panustati vaid raha ja aja kokkuhoiule TI abil.

Ka sõjateemalise sisu puhul ei pakutud erinevaid vaatenurki. Samas avaldus selgelt TI empaatiavõime – olenemata tõekspidamisest pole levinud praktika näidata avalikus uudistesaaetes hukkamist, aga taktitudetui TI võib sellise video uudisesse lisada. Kuna aga loojad väitsid, et sisu kontrolliti, on võimalik, et kanali eesmärk oligi šokeerida ja avaldada Iisraelile toetust ka videote eemaldamise hinnaga. Jääb mulje, et kuigi TI-l on sisu loomisel suurem roll, ei ole vaatajad uuenduslikul moel loodud omaks võtnud.

#### ■ Sünavõltsingud ja autoriõigused

Miri Michaeli, Moshe Klughafti ja Amit Segali avatarid on loodud teadlikult ja nende endi algatusel, see- ga ei saa neid nimetada sünavõltsinguteks. Kanalil on ka selliseid TI-ankruid, kes pole loodud päris inimese teisikuna. Jenny Belli, Aram Nazari ja Mark Fisheri avataride loomiseks on tõenäoliselt kasutatud laiemat välimuse ja hääleomaduste panka. Näiteks oli juba paar kuud enne Jenny Belli loodud Kuveitis temaga üsna sarnane TI-ankur Fedha. ACT News ei ole kasutanud võimalust anda ühelegi avatarile ülesanne edastada kindlat sõnumit ja vabastada sellest protsessist seeläbi inimvastutaja.

Lisaks ankrute päritolu teemale paistab silma ka sisu autorsuse küsimus ehk on hägune, kust videod tulevad ja kellele autoriõigused kuuluvad. Näiteks näib Jaan Roose *slackline*'i video pärinevat Guardian Sportist<sup>73</sup> ja ühel juhul on viidatud autorile, kelle materjal on versiooni koostanud hoopis Daily Mail.<sup>74</sup> Näib, et tekkinud on TI sisule omane populaarseima video jagamise probleem, kus kasutuses ei ole algallikas ja puudub ka õige viide. TikTok tugineb plagiaatide vältimisel üldiselt kasutajate endi valvsusele.

## Järeldused

1. Milliseid võimalusi võib TI-ga töötamine ajakirjandusvaldkonnale pakkuda?

Kõikides juhtumites kasutatakse TI abi, et muuta tööprotsess lühemaks ning võimalik, et ka odavamaks. Arvulist kinnitust selle kohta, kui palju TI

kasutamine keskmiselt aega ja raha säästab, ei olnud võimalik kindlaks teha. Vaid ühes juhtumitest avaldas väljaanne, et usaldades peaaegu kogu protsessi TI hoolde, hoiavad nad kokku 98% toimetuse kuludest. Kui inimese sekkumine on suurem, on tõenäoliselt kokkuhoid väiksem.

TI abistatud sisuloome ei piirdu aga vaid visuaaliga: võimalik on luua ka teksti. Kuigi tekst ei saa olla täiesti originaalne, võib TI aidata olemasoleva info põhjal uudise luua. Aktuaalne on ka mitmekeelne sisu, sest TI võib kasutaja käskude põhjal tõlkida teksti isegi sellistesse keeltesse, mida ajakirjanik ise ei räägi.

2. Millised võivad olla TI puudused ajakirjandusvaldkonnas?

TI koostatud sisu sõltub käsust, mille kasutaja sellele annab, ja infost, millega seda on treenitud. TI õpib kättesaadavates ja korrektselt märgistatud andmetes seoseid looma ja võib seetõttu luua kindlat standardit esindavat sisu, mille kallutatus ei pruugi keerukas tekstis kohe silma hakata. Töötamise TI-ga võib keerukaks muuta ka selle andmete kogumise ja kasutamise loogika, mida on hägususe tõttu keeruline mõista. TI võib jätta mainimata pakutava sisu allika, mis omakorda võib viia nii ebakorrektsse kui ka eksitava sisu edastamiseni. Ajakirjanik ei pruugi teada, et kasutab ebatäpset infot.

Samuti võib TI teha piltide loomisel ettearvamatuid vigu, mistõttu pole võimalik ette ennustada, kui palju aega kulub selleks, et pilt meelepäraseks lihvida.

TI-ga loodud sisu on üsna lihtsakoeline, mistõttu on see ka vähem populaarne. Siiski polnud uuritud materjali vaatest võimalik kinnitada, kas ja kuidas mõjutab selle tarbimist just TI usalduse ja mõistmise küsimus, kuna populaarsust mõjutavaid tegureid on teisi. Teoorias aga võiks nt TI tõlkefunktsioon konkurentsivõimet tõsta, kuna nii on võimalik jõuda laiemas tarbijaskonnani.

3. Milliseid dilemmasid võib tekitada TI-ga töötamine ajakirjandusvaldkonnas?

Rahalise ja ajalise kokkuhoiuga võib kaasneda uudiste kvaliteedi langus – lihtne ülesehitus, sisu ühemõõtmelisus, kuiv esitus, kohati ka sisuturundus (kallutatud sisu). Ühest küljest pole võimalik kinnitada, et inimene, kelle palkamine on tõenäoliselt toimetusele kulukam, midagi sellist ei looks, kuid samas ei saa seda sisu hinnata ka väärtuslikuks või konkurentsivõimeliseks.

<sup>72</sup> Opdahl jt, 2023.

<sup>73</sup> Guardian Sport. (2023, 2. august). *Jaan Roose crosses slackline 185m off the ground in Qatar* [Video]. Youtube. [https://youtu.be/OS-e\]hxg-gg](https://youtu.be/OS-e]hxg-gg).

<sup>74</sup> Daily Mail World. (2023, 14. august). *Hawaii Wildfires: Terrifying Footage of Maui Family Hiding in Ocean for 5 Hours to Survive* [Video]. Youtube. [https://youtu.be/Hmtep\\_U0NFY](https://youtu.be/Hmtep_U0NFY).

Kuigi Euroopa Liit on vastu võtnud TI seaduse, võib ka autorsus siiski arutelu tekitada. Näiteks võib segadust tekitada olukord, kus programm annab loa tööd vabalt kasutada, kuid seadusandlus samas piirab seda – kui suur täpselt peab olema inimese panus, et autorsus töö eest kuuluks talle?

#### 4. Kas TI võimalused kaaluvad üles puudused?

See, kas võimalused kaaluvad puudused üles, sõltub tõenäoliselt nii ootustest, teadlikkusest ka kui eesmärgist, mida soovitakse saavutada. TI abil on võimalik automatiseerida nii teksti kui ka visuaalmaterjali loomet, mõnel juhul hoida kokku aega ja raha, leida ideid ning töötada süstematiseeritumalt. Samas täidavad need võimalused oma funktsiooni vaid siis, kui neid näha lisade ja abivahenditena, mitte iseseisvate töötajatena.

TI abil loodud sisu võib olla lihtsakoelisem, kuid kuna ka inimese loodud sisu kvaliteet võib varieeruda, ei pruugi tulemus siiski alati selgelt eristuda.

Juhtumid näitavad, et vabanenud aeg ei pruugi toimetusele tähendada võimalust rohkem tööle keskenduda ja kvaliteetset sisu luua. Samas polnud võimalik kinnitada, mille peale vabanenud aeg kulub. TI tööd puudutav hinnang võib olla mõnel määral subjektiivne, kuna ajakirjanike standardid ja tõlgendus on erinev. Näiteks ei pruugi TI kasutaja märgata, et sisu on moonutatud, võib seda oluliseks pidada ning seetõttu TI pakutavaid võimalusi töös hoopis eelistada.

### Diskussioon

Töö kinnitas, et TI abiga saab kiiremini töötada, kuna protsessi on võimalik nii visuaali- kui ka sisuloomes osaliselt automatiseerida ehk eemalt hallata, nagu on välja toonud ka Thurman jt.<sup>75</sup> Siiski pole võimalik kinnitada, et see kindlasti avaldamissurvet vähendaks, nagu on maininud ka Thäsler-Kordonour ja Barling.<sup>76</sup> Pigem on tähelepanuväärne, et kanalid, millel kulub sisuloomele vähem aega, edastavad ka lihtsakoelist ja „kuiva“ sisu – primitiivsus avaldus nii teemade valikus kui ka audiovisuaalses materjalis.

Ühtlasi muutub tähelepanuväärseks Thäsler-Kordonouri ja Barlingi<sup>77</sup> välja toodud seos TI lihtsakoelise loomingu ja sisu ebapopulaarsuse vahel. Oma pärane on just ACT News, mille TikTok kanali populaarsus kukkus märgatavalt, kui TI loodud sisu hakkas edastama TI-ankur. Kuigi sisu oli mõnevõrra lihtsam, jäi ülesehitus siiski varasemaga üsna sarnaseks.

Leian, et TI läbipaistmatuse probleem<sup>78</sup> ei piirdu vaid masina enda protsessidega, vaid taandub inimestele, kes seda kasutavad. Vaieldamatult ei saa masin tunda, kuigi võib kõnes viidata emotsioonile. See paistis silma sisuturunduslikus või meelelahutuslikus sisus. Siiski ei saa juhtumite puhul kinnitada, et empaatia puudumine on vaid masina süü. Näiteks võib masin küll mõrva filmilikuks stsenaariumiks muuta, kuid käsu selleks on siiski andnud inimene. Eelkõige on keeruline anda hinnangut masina empaatiavõimele sõjateema puhul, kuna ACT Newsi ajakirjanikel oli motiiv edastada enda vaatenurgaga sobivat sisu.

### Soovitused

Tulemuste põhjal võib vaid oletada, kas töö TI-ga muudavad keerukaks töötajate vähesed teadmised, programmide eripärad/arengujärk või kõige selle kombinatsioon.

Ajakirjanikele annan TI kasutamiseks järgmised soovitused.

- TI abi ei vabasta ajakirjanikku erialaste põhimõtete järgimisest – suhtu informatsiooni kriitiliselt. TI abi tähendab, et tausta ja sisu korrektsuses peab siiski veenduma ajakirjanik ise.
- Infolünkade täitmise eest vastutab ajakirjanik – TI ei pruugi alati esitada mitte tervikut, vaid pelgalt piisavalt usutatavat sisu.
- TI andmed võivad olla kallutatud või ebatäpsed – allika kontrollimine on ajakirjaniku kohustus. Uuri iseseisvalt, millised nähtused veel teemaga seonduvad.
- TI võib teha ootamatuid vigu, mis võivad siiski mõjuda korrektse ja ajakohase infona. Pea silmas, et üldkasutuses oleva TI nagu ChatGPT teadmised ei täiene reaalsust.
- TI kasutamisel pole lõpptulemus kunagi täpselt teada. Seega on oluline arvestada, et toimetamisele ja kontrollile võib kuluda ennustamatu hulk aega.
- Pööra tähelepanu stereotüüpsele sisule. TI-l võivad olla mõne teema kohta väga ühehäälised andmed, mistõttu võib loodu stereotüüpe süvendada.

Toimetusele annan TI kasutamiseks järgmised soovitused.

- TI sobib eelkõige ajakirjaniku partneriks, mitte aga iseseisvaks töötajaks, kuna see pole võimeline vastuta-

<sup>75</sup> Thurman jt, 2017.

<sup>76</sup> Thäsler-Kordonour ja Barling, 2023.

<sup>77</sup> *Ibid.*

<sup>78</sup> Opdahl jt, 2023.

ma ega ajakirjanduse head tava järgima.

- Olenemata ülesandest on oluline järelevalve – korrektsest sisust sõltub nii toimetuse kui ka ajakirjaniku maine ja usaldusväärsus.
- Autorsust puudutavad seadused muutuvad ajas ja võivad riigiti erineda. Võimalik on lähtuda panuse mahu põhimõttest: inimene on autor siis, kui tema panus töösse on suurem kui TI oma. Pea meeles, et ka see hinnang võib olla mitmeti tõlgendatav.
- Täiesti uue sisu loomisel (nt genereeritud pilt) ja kasutamisel on oluline märkida, millist programmi kasutati, isegi kui programm lubab loodud sisu vabalt kasutada. Samamoodi märgitakse ju ülejäänud sisule autor ja/või päritolu ning kontekst.
- Teadlike otsuste tegemiseks on programmi valimisel oluline tutvuda selle eripäradega.
- Arvesta tarbijaga – TI panus peab olema kõigile selgesti mõistetav.

### **Kokkuvõtteks**

TI kasutamise puhul võib probleemiks saada selle kiire ja ebahütlane areng, mille peatamine nt kontrolli eesmärgil on pigem ebarealistlik, mistõttu ei pruu-

gi siin töös kaardistatud võimalused, puudused ja dilemmad olla tulevikus aktuaalsed. Edaspidi võib olla tähelepanuväärne uurida, millised TI abi kasutamise tavad on toimetused omaks võtnud, millised hüljanud ja miks. Samuti võiks uurida, kuidas kajastuvad need otsused ajakirjandustöös. Lähtuvalt ideest, et TI arendusprotsess tähendab sageli eelkõige vigade parandust, oleks vajalik kaardistada pikema perioodi jooksul, milliseid probleeme TI abi ajakirjandustöös on tekitanud ning kas ja millised lahendused on neile leitud.

Töö tulemused näitasid, et olenemata tehnikast – ühe töö osa või pea kogu töö automatiseerimine – ei tähenda TI kasutamine piiramatult uusi võimalusi. TI-l võib olla omadusi, mis aitaksid ajakirjanikul kiiremini ja odavamalt sisu luua, kuid samas pole TI täpsus ega seega ka kasu garanteeritud.

Vead, mis sarnanevad kohati inimesega, ei anna siiski alust väita, et masin suudaks mõelda – mõtleb ikkagi inimene, kes annab masinale käsu, mille masin täidab sõnade robustse tõlgenduse piires. Tõlgendus võib aga lähtuvalt TI-le teadaolevast infost olla ettearvamatu ja kallutatud.

# Auditooriumi veebianalüütika kasutamine Eesti maakonnalehtede toimetustes

Cassandra Piirioja

Viimase kahe aastakümne jooksul on auditooriumi-uuringutes peamine aktiivne fookus olnud digitaliseerimine ja kasutajaskond.<sup>1</sup> Veebiajakirjandus pole pelgalt suurte väljaannete pärusmaa. Ka kohalikud väljaanded toodavad lisaks paberlehele aina rohkem lugusid veebiplatvormile ja jälgivad seetõttu veebianalüütika alusel sealse lugejaskonna käitumist, eelistusi ja kaasatust. Veebianalüütika hõlmab endas konkreetseid mõõdikuid – näiteks artikli klikkide arvu ja loo lugemiseks kulutatud aega.

Eesti Meediaettevõtete Liidu tegevjuhi Väino Koorbergi sõnul alustasid suured meediamajad (Eestis Eesti Rahvusringhääling, Delfi, Postimees ja Õhtuleht) digipöördega juba 15 aastat tagasi, samas kui kohalikud lehed venitasid otsustamisega ning on praeguseks üle-eestilistest ajalehtedest maha jäänud.<sup>2</sup> Samuti peavad maakonnalehed konkurentidega rinda pistma kohalikul tasandil. Turul tuleb lugejate nimel konkureerida kohalike omavalitsuste infolehtedega, mis on valla elanikele tasuta, ja samal ajal läheb üha rohkem reklaamiraha sotsiaalmeediasse.<sup>3</sup>

Veebianalüütika võimaldab auditooriumi tundma õppida, kuid ühtlasi mõjutab selle kasutuselevõtt nii toimetuse kui ka iga üksikku ajakirjaniku töökorraldust. Postimehe kontserni mittekuuluvatel väljaannetel puuduvad sageli veebianalüütika vahendite

tarbeks võimalused. See seab need toimetused võrreldes kontserni kuuluvatega kohalike lehtedega eba võrdsesse positsiooni. Samas tuleb veebianalüütika infosse suhtuda ettevaatlikkusega, sest klikipõhised andmed ei pruugi peegeldada kohaliku kogukonna tegelikku huvi: näiteks juhul, kui uudisel on võimalus jõuda kohalikust kogukonnast väljapoole, nagu seda võimaldab Postimees Grupi ühine veebiplatvorm. Seetõttu võib kannatada saada kohaliku ajakirjanduse funktsioonide täitmine.

Põgusalt on veebianalüütika kasutamist toimetustes puudutanud Tartu Ülikooli ühiskonnateadlased. Ivask uuris oma doktoritöös<sup>4</sup> muu hulgas ajakirjanduse tehnoloogilisi uuendusi. Tema tööst tuli välja näiteks see, et klõpsustatistika annab ajakirjanikele küll tehtud töö kohta tagasisidet, ent ei sisalda piisavalt informatsiooni, millest võiks õppida, et ennast professionaalselt arendada.<sup>5</sup> Ivaski ja Pruulmann-Vengerfeldti uurimusest<sup>6</sup> selgus, et veebianalüütika kasutamine oleneb ka ajakirjaniku vanusest ja staažist. Autorid kirjeldasid, et nooremad ja väiksema töökoogemusega ajakirjanikud kasutavad sageli rohkem veebianalüütika abi ning juhivad sellest, samas kui vanemad ja kogenumad ajakirjanikud on mõõdikute suhtes ettevaatlikumad ning keskenduvad rohkem kvaliteedile ja sõltumatusel.<sup>7</sup>

Tehtud uuringutest tuleb üheselt välja, et kohali-

Artikli aluseks on 2025. a Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juh Ragne Kõuts-Klemm), <https://dspace.ut.ee/items/275c63ef-7366-4013-90ee-4dfc65ec000e>.

<sup>1</sup> Löhmann, K. ja Hanusch, F. (2024). Emotional Dimensions of the Adoption of Audience Analytics: Results from a Survey of Austrian Journalists. *Journalism Practice*, 1–20. <https://doi.org/10.1080/17512786.2024.2340520>

<sup>2</sup> Peetsalu, J. (2024). Maakonnalehed ei ole veel oma paberväljaannete kadumiseks valmis. *ERR*, 26. juuni. <https://www.err.ee/1609381496/maakonnalehed-ei-ole-veel-oma-paberväljaannete-kadumiseks-valmis>.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> Ivask, S. (2018). *The Role of Routines, Demands and Resources in Work Stress among Estonian Journalists*. Doktoritöö. Tartu Ülikool, meedia ja kommunikatsiooni õppekava. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/62768>.

<sup>5</sup> *Ibid.*

<sup>6</sup> Ivask, S. ja Pruulmann-Vengerfeldt, P. (2024). Mirroring Journalistic Work in Newsroom Metrics: a Longitudinal Study of Estonian Journalists' Making Sense of Data. *Convergence: The International Journal of Research into New Media Technologies*, 1–16. <https://doi.org/10.1177/13548565241286979>.

<sup>7</sup> *Ibid.*

ke väljaannete toimetuste jaoks on veebimöödikute kasutamise võimalused küll väga erinevad, ent ellujäämiseks vajalikud. Seejuures puudub ülevaade, millised tehnoloogilised vahendid ja võimalused erinevatel toimetustel on. Ei ole teada, kuidas Eesti kohalike lehtede toimetused veebianalüütikast tulenevat info kasutavad, millised on nende strateegiad ning kas kontserni kuuluvate ja mittekuuluvate lehtede vahel on erinevusi. Seega oli töö eesmärk teada saada, kuidas Eesti maakonnalehtede toimetustes veebianalüütikat kasutatakse ning kuidas see mõjutab ajakirjanikku ja tema töö sisu. Teema on oluline, sest maakonnalehtede toimetused ja sealsed ajakirjanikud kujundavad otseselt nii kohaliku ajakirjanduse kvaliteeti kui ka üleüldist ajakirjanduse taset.

Oma töö eesmärgi saavutamiseks püstitasin kolm uurimisküsimust.

1. Kuidas kasutavad ajakirjanikud veebianalüütikat Eesti maakonnalehtede toimetustes: milliseid moodsid nad jälgivad ja kuidas?

2. Milliseid valikuid teevad maakonnalehtede toimetuste ajakirjanikud oma töös ja tööprotsessis veebimöödikutest saadava tagasiside põhjal?

3. Kuidas tajuvad maakonnalehtede toimetuste ajakirjanikud veebianalüütika mõju meeolule ja töömotivatsioonile?

## Valim ja meetod

Minu valimisse kuulusid ajakirjanikud, kes töötavad Postimees Grupi kontserni maakonnalehtedes Tartu Postimees, Virumaa Teataja ja Pärnu Postimees ning iseseisvate meediaettevõtetenähtena toimivates kohalikes väljaannetes Hiiu Leht, Võrumaa Teataja ja Harju Elu. Intervjueeritavate valimisse võtsin ajakirjanikke nii Postimees Grupi kontsernist kui ka kontserni mittekuuluvatest väljaannetest. Püüdsin valimisse kaasata kohalikke väljaandeid Eesti eri piirkondadest, et saada võimalikult mitmekülgne ülevaade.

Minu eesmärk oli saada kõigi kuue väljaande toimetusest kaks võimalikult erineva ajakirjanikutöö staažiga intervjueeritavat. See aitab mõista, millised on eri vanuses ja kogemusega ajakirjanike hoiakud, ning tuua võimaluse korral välja põlvkondadevahelisi erinevusi veebianalüütika kasutamisel. Kõige väiksema staažiga intervjueeritav, kes minu uuringus osales, on ajakirjanikuna töötanud ligi kaks aastat, kõige staažikam aga üle 50 aasta. Kuigi mul õnnestus leida valimisse ajakirjanik igast toimetusest, siis loodetud valimi suurust (12) ma paraku kokku ei saanud.

Uuringus olid nõus osalema üheksa ajakirjanikku, kes moodustasidki lõpliku valimi.

Intervjueeritavad andsid loa kogutud andmeid töös kasutada nõusolekuvormiga. Kõigile intervjueeritavatele on tagatud konfidentsiaalsus: ma ei maini nende nimesid tulemuste esitamisel, et neid poleks võimalik seostada kindlate toimetustega. Intervjueeritavad on tähistatud numbriga, milles ei eristu toimetuse, intervjueeritava vanus ega sugu, seejuures toon erinevused välja ainult üldistaval tasandil, et väiteid ei saaks omistada konkreetsele ajakirjanikule.

Otsustasin kvalitatiivse lähenemise kasuks.<sup>8</sup> Tegin maakonnalehtede ajakirjanikega poolstruktureeritud individuaalintervjuud. Seejuures pidin silmas pidama, et minu valitud toimetused ei pruugi olla veebianalüütika võimaluste ja vahendite poolest võrdsed. See vahe võis suurem olla just kontsernisestest ja -välisest toimetuste vahel, mistõttu oli kuulamis põhine küsimine ja võrdlemine vaba intervjuukava minu töö puhul võtmetähtsusega, et saaksin kõigi valimisse kuuluvate toimetuste kohta hea ülevaate.

## Peamised tulemused

### *Kuidas kasutavad ajakirjanikud veebianalüütikat Eesti maakonnalehtede toimetustes: milliseid moodsid nad jälgivad ja kuidas?*

Intervjueeritud ajakirjanike seas puudub veebianalüütika olemusest ühine arusaam. Mõni intervjueeritav rääkis vaid konkreetsetest moodsidest, peamiselt klikkide arvust ja loo lehel viibimise ajast, teised aga mõistsid veebianalüütika all kõiki statistilisi näitajaid, mis on kättesaadavad. Osa intervjueeritavaid rääkis veebianalüütikast kui millestki, mis kuulub vaid analüütikute või juhtide pärusmaale. Mõni pidas veebianalüütika all ühtlasi silmas sotsiaalmeediast tulenevat tagasisidet.

Postimehe kontserni kuuluvad kohalikud lehed kasutavad lisaks kontserniülestele moodsidest, nagu Chartbeat ja Core, sisu- ja uudishalduse süsteeme. Kontserni mittekuuluvate väljaannete seas leidub neid, kes kasutavad auditooriumi jälgimiseks vabavaraalset Google Analyticsit. Need kohalikud väljaanded, kus eraldi veebimöödikuid kasutusel ei ole, sõltuvad rohkem (maakonnalehe) sotsiaalmeediast, mistõttu hoiavad ajakirjanikud sealsel tagasisidel erilisel silma peal. Intervjueeritavad tõid välja, et veebiarenduste puudumise peamine põhjus on raha ja inimeste puudus, aga et see on ka pealehakkamise ja suhtumise küsimus. Sellegipoolest näevad ka need toimetused

<sup>8</sup> Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M. ja Strömpl, J. (2014). Intervjuu. *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibook*. Kasutatud 22.04.2025, <https://samm.ut.ee/intervjuu/>.

vajadust varem või hiljem arendus ette võtta, eelkõige konkurentsivõime säilitamiseks.

**Intervjueeritav 8:** „*Pigem jääb see omaniku suhtumise taha. Praegune juhtkond ei tunne selle asja vastu enam huvi, aga konkureerimiseks on see paratamatult vajalik abimees.*“

**Intervjueeritav 2:** „*Muidugi, ega see on tulevik ja hädavajalik, aga praegu oleme rahul. Eks raha on alati puudu. Me oleme väga iseseisev ka, meil ei ole kellegi käest küsida, et kuskilt niimoodi toetust saada. Aga pigem on asjad ikkagi ka pealehakkamise taga.*“

Lisaks pole veebianalüütika kõigis kohalike lehtede toimetustes töötajatele ühtmoodi kättesaadav. Postimees Grupi kontserni kuuluvates toimetustes on olemas võimekus näidata toimetuse ekraanide kaudu veebianalüütikat reaajas kõigile ajakirjanikele. Üks intervjueeritav tõi aga esile, et alati ekraan ei tööta. Intervjueeritavate sõnul on üksikutel ajakirjanikel ligipääs veebianalüütikale ka oma isikliku arvuti kaudu, kuid igal juhul peatatakse sel teemal igal suuremal koosolekul. Kontserni mittekuuluvates toimetustes saab lugejaskonna kohta käivat statistikat kas peatoimetajalt, veebitoimetajalt või otse andmeanalüütikute käest ja mõnel juhul vaid ise huvi üles näidates.

**Intervjueeritav 7:** „*See on pigem juba peatoimetaja või juhtkonna rida, nemad jälgivad kogu seda loos sees olemise aega ja klikke, et nii-öelda mõõta ja sealt mingeid järeldusi teha ja vaadata, kui mingisuguseid teemasid ei ole vaja nii palju kajastada. Selle põhjal saab ajakirjanikele märkusi teha, kui miski pole võib-olla kõige põnevam asi, mida kajastada.*“

Nii kontserni kuuluvates kui ka mittekuuluvates kohalikes toimetustes tehakse vähemalt korra nädalas, kuus ja/või aastas koosolekul kokkuvõtte sellest, mida mõõdikud auditooriumi käitumise kohta näidanud on. Siis saavad auditooriumi kohta infot ka need ajakirjanikud, kes muidu sellest ei huvitu või seda ei jälgi. Paar intervjueeritavat tõi eraldi välja, et kaastöid tegevd ajakirjanikud tunnevad oma artiklite käekäigu vastu vähem huvi kui elukutselised ajakirjanikud.

Veebianalüütikat kasutataksegi peamiselt selleks, et kasutajaskonna käitumist jälgida, aga ka juhtimisotsuste tegemiseks, ajakirjanike suunamiseks premeerimise kaudu ning Postimehe kontserni sees ka võrdluseks teiste maakonnväljaannetega. Kasutajaskonna käitumist jälgides analüüsitakse, millised tee-

mad lugejaid köidavad, ning selle põhjal suunatakse ajakirjanikke kindlaid teemasid kas edasi arendama või vältima. Intervjueeritavate sõnul premeeritakse ajakirjanikke nende artiklite põhjal, mis on kõige rohkem klikke saanud, mida on ajalisel kõige kauem loetud või mida kolleegid demokraatlikult preemivääriliseks hindavad.

**Intervjueeritav 5:** „*Meil on selline preemiasüsteem, et kuukokkuvõttes enim lugemise aega saanud lugusid premeeritakse. Meil on ka igal esmaspäeval nädalakoosolek, kus võetakse kokku, millised lood eelmisel nädalal loetumad olid. Lisaks tehakse meil aasta alguses ka möödunud aasta kokkuvõtteid.*“

Ajakirjanikud jälgivad erinevaid mõõdikuid: lugude avamist ehk klikkide arvu, loo lehel viibimise aega, unikaalsete kasutajate arvu (erinevate külastajate koguarv olenemata korduvatest veebikülastustest) ja artiklite müüki. Lisaks vaadatakse, kas lugeja jõuab artiklini sotsiaalmeedia või veebilehe kaudu ning millise elektroonilise seadme vahendusel ta seda teeb. Samuti hoitakse silma peal artiklite reaktsioonidel, meeldimistel, kommentaaridel ja jagamistel sotsiaalmeedias ning kuulatakse lugejate sisulist tagasisidet.

Intervjuudest tuli välja, et kõige enam jälgitakse just klikkide arvu ning loos viibimise aega. Need mõõdikud näitavad intervjueeritavate sõnul kõige enam lugeja seotust ja annavad otsest tagasisidet loo autorile – näiteks pikk loos veedetud aeg tõestab, et lugejate jaoks on see huvipakkuv teema. Mitmest intervjuust tuli välja, et staažikamad ajakirjanikud hoolivad mõõdikutest vähem kui nooremad.

**Intervjueeritav 3:** „*Vanemad kolleegid nii süüvitsi kindlasti ei kasuta seda. Kui meil statistika jookseb seinapeal, siis nad selle vastu väga huvi ei tunne. Pigem nad vaatavad kirjutusprogrammist Core, et kas lugu on üldse loetud, sest sealt on hea lugemiste arvu vaadata. Nooremate puhul on küll seda näha, et nad aegajalt vaatavad, kui hästi ühel või teisel lool on läinud, või lihtsalt võrdlevad teistega.*“

**Milliseid valikuid teevad maakonnalehtede toimetuste ajakirjanikud oma töös ja tööprotsessis veebimõõdikutest saadava tagasiside põhjal?**

Veebianalüütikast tuleneva info põhjal tehakse toimetuses mitmesuguseid valikuid. Toimetustes, kus veebianalüütika vahendit kasutatakse, muudetakse populaarsuse järgi esilehe lugude asukohta ehk loetumad artiklid liigutatakse ettepoole.

Mõni intervjueeritav mainis, et mõnda ebapopulaarsemat lugu hoitakse siiski eespool ka siis, kui artikkel sisaldab infot, mis on toimetuse hinnangul lugejatele oluline. Toimetustes, kus veebianalüütika vahendeid eraldi kasutuses pole, hoitakse esilehe eesotsas üldiselt värskemad lood.

Kui lugu saab soovitud vähem tähelepanu, võib toimetus artiklit muuta, et seda lugejale atraktiivsemaks teha. Selleks katsetatakse sageli uue pealkirja või fotoga, vahepeal muudetakse ka loo üldist ülesehitust või fookust. Võimalusel valitakse pildipangast foto, kus on peal loomad, lapsed, naised või õnnetuse puhul pilt otse sündmuspaigast. Seejuures pidavat paberlehes ja veebis mõjuma erinevat tüüpi fotod. Loo ülesehituse vaatest töid intervjueeritavad esile, et tsitaat peab olema esimestes lõikudes ning juhtlõik ei tohi kõike kohe ära öelda, et lugejaid kauem artiklis hoida.

**Intervjueeritav 7:** „Isiklikult ma olen küll muutunud vahel, mitte väga palju, aga aina rohkem. Ütleme nii, et ma lihtsalt proovin, mängin pealkirjaga ja vaatan, kuidas ta üldse visuaalselt seal esilehel jääb. Ma arvan, et kui klikke ei tule, siis pigem esilehe pildiga mängimine võib tuua isegi rohkem edu. Päevatoimetajana ikka jälgin, mis on loetavam, seda hoian eespool, ja mis ei ole nii väga, selle tõstan tahapoole.“

**Intervjueeritav 6:** „Kui me näeme, et ikkagi mingi suur lugu, näiteks persoonilugu, kus on palju vaeva nähtud, ja see lugu ei lähe ehk numbrid on kehvad, siis kõige lihtsam on pealkirja muuta, proovida mingit teist varianti. Kui on pilte, siis saab piltidega mängida, vahepeal mingi teine pilt sinna loole panna. Ja võib-olla see, et kindlasti kohe juhtlõigus põhiasja algul ära ei ütle, siis on põhjust ka lõpuni lugeda ja loo sees oldud aeg on ka suurem.“

Peaaegu kõik intervjueeritavad planeerivad nädala, kuu ja aasta pingeridades populaarsete ja enim ostetud artiklite järgi oma sisu, et võimalusel luua kas midagi sarnast või teha ligilähedasel teemal mõni jätkulugu. Enamik intervjueeritavaid on võtnud hoiaku, et peale kohustuslike artiklite (õnnetused jms) tuleb kirjutada sellest, mida lugejad lugeda tahavad.

**Intervjueeritav 9:** „Sa näed ikkagi ju seda, mis lugusid loetakse, ja saad hakata mingisuguseid mustreid välja vaatama. Kui me näeme, milliste lugude pealt veebitellimusi tehakse, siis see näitab, mis inimesi huvitab. See annabki meile teadmise, et saame

planeerida oma sisu, et kuhu võiks veel süüvitsi rohkem sisse minna. Praegu me lihtsalt vaatamegi seda, mis lood lähevad inimestele korda, ja proovime siis rohkem nendel teemadel lugusid teha.“

**Intervjueeritav 3:** „Mina pigem võtan sealt selle teadmise, et kuidas üks või teine loo ülesehitus on toimunud, ja siis selle järgi ma justkui üritan seoseid luua. Kui laual on kaks sellist teemat, mis otseselt kajastamist ei nõua, siis ilmselgelt ma mõtlen selle peale, et mis see Chartbeat on varem näidanud teemade kohta. Seda võib ühest küljest tõlgendada küll sellise nii-öelda klikipeibutamisenä, aga teisalt, sisuliselt see näitab seda, mis inimesele huvi pakub. Meie eesmärk on ju teenida ja see on üks alus kindlasti.“

**Kuidas tajuvad maakonnalehete toimetuste ajakirjanikud veebianalüütika mõju meeleolule ja töömotivatsioonile?**

Mõõdikute kasutamise negatiivse joonena tõi enamik intervjueeritavaid välja lisaks liigsele kliki tagaajamisele mõju töömotivatsioonile. Mitu ajakirjanikku kirjeldasid, et nad võtavad hinge, kui nende lugu ei saa lugejatelt nii palju tähelepanu, kui nad algselt lootnud olid. Samuti tunnevad intervjueeritavad, et neid mõjutab kolleegide artiklite loetavus – kui loetavus on väike, tuntakse kurbust, eriti siis, kui kolleeg on looga eriliselt vaeva näinud. Samamoodi rääkisid Postimehe kontsernis töötavad ajakirjanikud, et tunnevad meeleolulangust, kui mõõdikud näitavad võrreldes teiste meediamajja kuuluvate kohalike lehtedega kehvemaid tulemusi.

**Intervjueeritav 1:** „Mul on kolleeg, reporter, 50+ vanuses, kes väitis, et teda klikid ei huvita, aga näoilme ja toon ütlesid muud. Siis ma sain aru, et ta on nõrdinud, et tema need kudumislood ja teised pehmed lood ei jõua sinna toppi. Ta pole vist kunagi seal topis figureerinud.“

Paar intervjueeritavat töid eraldi välja, et pingeseisund tekib eriti vastutava päevatoimetaja rolli täites. Ajakirjanikud tunnetavad, et päevatoimetajana on nende kohustus teha lugusid, mis hoiavad lugejaid platvormil, et teised kolleegid saaksid samal ajal muretult oma pikemaid lugusid vormistada.

Seejuures töid paar ajakirjanikku häiriva asjaoluna välja, et veebianalüütika kuvab automaatselt võrdlust eelmise nädala sama ajaga, mis sageli pole uue nädalaga võrreldav.

**Intervjueeritav 3:** „Pingeid võib-olla tekib endal vahepeal, eriti kui olen päevatoimetaja, kui teen mitu uudist ja näen, et tegelikult see joon ei tõuse. Siis on küll endal selline tunne, et ma vean teisi alt, sest teised saaksid justkui pikemaid lugusid teha ja mina peaksin hoidma seda, et inimene loeks ja tunneks huvi meie vastu, aga siis ikkagi ei suuda seda vahepeal teha ja ellu viia.“

Mitmed intervjueeritavad ütlesid, et toimetuses elatakse kolleegidele kaasa ja rõõmustatakse, kui nende lugudel läheb hästi. See toob muidu pingelise eriala juures meeldivat vaheldust ning mõjutab positiivselt ka töömotivatsiooni.

Lisaks rõõmustatakse, kui klikid kinnitavad ajakirjanduslikku vaistu. Need intervjueeritavad, kelle peamine tegevusvaldkond ongi tagasihoidlikuma klikkide arvuga, ei süüvi liialt mõõdikutesse ega lase end väiksemast klikiarvust heidutada.

**Intervjueeritav 9:** „Hea on näha seda, kui sa ise oled oma ajakirjaniku nii-öelda vaistuga ja töökogemuse pealt teema ära tabanud ja saad kinnituse sellele veebist, et lugu läks lendu. Ikka mõjutab selles mõttes, et on hea tunne, kui keegi klikib, sest siis saab ajakirjanik oma otsuseid rohkem usaldada. /.../ [K]ui numbrid on kõik plussis, siis on väga hea tujuga.“

**Intervjueeritav 4:** „Mõnikord juhtub niimoodi, et ei ole kõige rohkem lugejaid või kõige rohkem tellimusi, siis on natukene kurb. Mind väga ei mõjuta seepärast, et ma tean Lauristini ja Peegli uuringutest, et kultuurivaldkond, mis on minu tegevussfäär põhiliselt, on lugejate mõistes tagasihoidlikum.“

Liigset omavahelist konkurentsi ajakirjanikud üldiselt toimetuses ei taju, kuid mõni intervjueeritav oskas välja tuua olukordi, mil kolleegid haarasid kiirelt võimaliku populaarse teema endale, et hiljem klikkide arvuga edetabelisse jõuda. Sellegipoolest peab enamik ajakirjanikke klikkidest olulisemaks lugejaskonna teavitamist ning kolleegide tagasisidet. Seejuures hindavad nad enam ka lähedaste ja lugejate pöördumist ning tagasisidet kas meili või telefoni teel.

**Intervjueeritav 5:** „Jah, veidi olen konkurentsi tajunud, kõik tahavad ju sinna toppi pääseda. Aga no ma mõtlen, ega ainult selle järgi lugusid ei tehta. Ma ei tea, võib ju stressi tekitada, aga ma ei ole tähele pannud, et keegi nii hullult nendes numbrites kinni oleks.“

## Kokkuvõtlik diskussioon

Intervjuude käigus tajusin, et hoiakud veebianalüütika suhtes erinesid täielikult sõltumata kontserni kuulumisest või mittekuulumisest. Enamikust intervjuudest jäi kõlama, et veebianalüütika kasutamist nähakse pigem positiivsena. Intervjuude alguses mainisid ajakirjanikud korduvalt, et nende kokkupuude veebianalüütikaga on minimaalne või lausa olematu ja see nende meeleolu kuidagi ei mõjuta, kuid jutu käigus tuli välja hoopis vastupidine muster. Rolli võis selle juures mängida ka asjaolu, et arusaam veebianalüütikast polnud kuigi ühtne.

Uurimuse tulemustest selgub, et toimetuste veebianalüütika vahendid ja võimalused erinevad märkimisväärselt. Suurim erinevus on Postimehe kontserni kuuluvate ja iseseisvate ettevõtetenähtavate toimetuste vahel. Kontsern on investeerinud sellesse, et tasulised ja mitmekülgsed analüütikavahendid oleksid integreeritud kõigi nende toimetuste igapäevatoösse. Minu uuring kinnitas ka Hessi ja Walleri<sup>9</sup> väidet, et väiksematel kohaliku ajakirjanduse ettevõtetel pole sageli võimalik sellist investeringut teha, mistõttu tuginetakse igapäevatoös vabavaraalastele lahendustele või sotsiaalmeediale. Sõltumata toimetusest on aga ajakirjanikud pigem seda meelt, et pikas perspektiivis on veebianalüütika vajalik, et vastata paremini auditooriumi ootustele ja olla seeläbi mediaturul konkurentsivõimeline.

Ajakirjanike hoiakud mõõdikute suhtes saab jagada kolme grupp.

1. Mõõdikuid tagasisidena tähtsustavad ja iga päev jälgivad ajakirjanikud, kelle jaoks on mõõdikud igapäevatoö tavapärane abivahend. See grupp pole mõõdikute suhtes liialt kriitiline ning ammutab hea loetavusega artiklitest inspiratsiooni järellugudeks.

2. Mõõdikuid teadvustavad, kuid ignoreerivad ajakirjanikud ei juhindu mõõdikutest kuigi palju või ainult siis, kui olukord nõuab, näiteks päevatoimetaja rolli täites. Grupp on teadlik, mis lugejatele meeldib, kuid ei pea seda oma töös esmatähtsaks. Nad juhinduvad pigem sisetundest ja juhtkonna tagasisidest, kes teeb veebianalüütikast kokkuvõtteid ning näitab vajadusel ka suuna kätte. Nad ei pea õigeks mõõdikutele liialt tugineda.

3. Mõõdikutega mitte kokkupuutunud ajakirjanikud on leppinud nende vahenditega, mis neil toimetuses saadaval on. Sageli tugineb see grupp suuresti sotsiaalmeediale. Nad ei tunne tiptase-

<sup>9</sup> Hess, K. ja Waller, L. (2017). *Local Journalism in a Digital World: Theory and Practice in the Digital Age*. London: Bloomsbury.

mel veebianalüütikast puudust, kuid mõistavad, et tulevikus on see konkureerimiseks hädavajalik. See grupp tunneb teistest enam huvi paberlehe lugejate eelistuste ja huvide ning auditooriumiuuringute vastu.

Ajakirjanikud on võtnud hoiaku, et kirjutada tuleb lugejate meelisteemadest, et sotsiaalmeediaga sammu pidada ja konkurentsisis püsida. Kusjuures staažikamad ajakirjanikud tuginevad rohkem sisetundele ega järgi nii aktiivselt mõõdikuid, aga nooremad kasutavad veebihüvesid aktiivsemalt.

Statistikast nähtu mõjutab kas edaspidist teemade valikut või suunab tegema muudatusi pealkirjas või fotodes. Seejuures tunnetavad ajakirjanikud, et päevatoimetajana on nende vastutus teha lugusid, mis hoiavad lugejaid platvormil, et teised kolleegid saaksid pühenduda pikematele lugudele. Vaieldamatult jälgitakse kõige enam klikiarvu ja loos viibimise aega ning nende näitajate ja toimetusesisese hääletuse põhjal

võidakse otsustada ka rahalised preemiad. Preemiate jagamise võimekus on peamiselt Postimehe kontserni kuuluvates väljaannetes.

Intervjueeritute sõnul ei ühti aga iga hea lugu ilmtingimata eduka looga mõõdikute vaates. Heaks looks peavad nad artiklit, mis tõstatab mingi olulise teema või tekitab muutuse, on ajakirjaniku sisetunde järgi hea, konkureerivate väljaannetega võrreldes esimene kajastus või lihtsalt leid väärt teemal. Intervjueeritute hinnangul on mõõdikute järgi edukas lugu sageli mõni konfliktne või krimiuudis, mis võib olla ka vaid paar lauset pikk, kuid mille klikiarv on sellegipoolest teistest palju suurem. Samamoodi on edukas lugu see, mis jõuab üleriigilisse meediasse.

Samas väärtustas mitu intervjueeritut olukorda, kui lugu on nii nende hinnangul hea kui ka statistika põhjal edukas. Seejuures ei tunnetanud intervjueeritud veebianalüütika kasutamisega seonduvat ohtu üleüldisele ajakirjandusele ning valdkonna muutuseid peeti paratamatuseks.

# Ajakirjandushariduse tähtsus valdkonna spetsialistide vaates

Annabel Kask

On palju spekulatsioone ja müüte selle kohta, kui vajalik ja kasulik on eriharidus ajakirjanduses kui praktilises valdkonnas töötajale. Poleemika selle üle, kas ajakirjanikule on vaja ka teoreetilist ülikooliharidust või piisab praktiliste kursuste ja toimetusetööga saadud oskustest ning teadmistest, kestab seni ja ühele arvamusel ei ole jõutud. Oma bakalaureusetöös analüüsin ajakirjandushariduse tähtsust valdkonna spetsialistide vaatenurgast. Sel moel ei ole küsimust varem vaadeldud.

Mind huvitas spetsialistide arvamus sellest, millist rolli täidab ajakirjanikutöös ajakirjandusharidus, kas eelistatud on praktiline või teoreetiline haridus, millised on ajakirjanduse tulevased muutused ja probleemid ning kas Tallinna ja Tartu Ülikooli pakutavad ajakirjandusõppekavad toetavad nendega toimetulekut. Minu uurimistulemused loovad parema ülevaate ajakirjandushariduse olulisusest ja õppekavade sisust.

## Ajakirjandushariduse lähtekohad ja valdkonnas toimunud muutused

Ajakirjandushariduse üldine siht on harida tudengeid viisil, et nad oleksid pärast ülikooli lõpetamist võimelised tööks uudisteorganisatsioonides.<sup>1</sup> Paljud ühiskonnaliikmed on seisukohal, et ajakirjanikuameti juures ei oma ajakirjandusharidus suuremat täht-

sust. Eelkõige tekitab skepsist ajakirjandushariduse suhtes kahtlus teoreetiliste kursuste olulisusest, kuna arvatakse, et sel alal mängib suuremat rolli praktiline kogemus ning ajakirjanikuna tegutsemiseks vajalikke pädevusi ja teadmisi saab omandada ka tööd tehes.<sup>2</sup> Tihti lähevad hoiakud ajakirjandushariduse tähtsuse, teoreetiliste ja praktiliste kursuste tasakaalu suhtes lahku akadeemilise hariduse pakkujate ja praktikute vahel.<sup>3</sup> Tööandjad hindavad kõrgemalt praktilise vilumusega töötajaid ja nende jaoks ei mängi akadeemilised teadmised ega vastav haridus kuigi suurt rolli. Pigem praktilise suunitlusega inimesed baseeruvad otsuste langetamisel enam loogikal ega pane palju rõhku teooriale ning reeglitele. Selline mõtteviis jätab ruumi spontaansusele ning valikud tehakse enda tunnete ning saadud vilumuse põhjal.<sup>4</sup>

Ka Eestis on akadeemilise ajakirjandusõppe tuum, selle praktika ja teooria tasakaal on olnud aruteluteema. Arutatakse, milline peaks ajakirjandusõpe olema, et see täidaks vajalikke funktsioone. Tudengid soovivad õppekavade suuremat praktilist suunitlust. Kui seda ei ole piisavalt, jätab nii mõnigi õpingud pooleli.<sup>5</sup> Samuti soovivad tudengid, et nii teoreetilised kui ka praktilised kursused oleksid sisult mitmekülgsemad, et neil tekiks visioon tööülesannetest ja -kohtadest. Mitmekülgsem ajakirjandusõpe lubaks omandada sügavamaid teadmisi ning võimaldaks tudengitel tule-

Artikli aluseks on 2023. aastal TLÜ Balti filmi, meedia, kunstide ja kommunikatsiooni instituudis kaitsitud bakalaureusetöö (juhendaja Andres Kõnno) <https://www.etera.ee/zoom/200587/view?page=1&p=separate&search=Ajakirjandushariduse%20t%C3%A4htsus&tool=search&view=0,0,2550,3301>. Artikli koostas aastaraamatu toimetus.

<sup>1</sup> Franklin, B. (2014). *The Future of Journalism*. Issue 5: Future of Journalism: In an Age of Digital Media and Economic Uncertainty, 481–499. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2014.930254>.

<sup>2</sup> Hachten, W. A. (2005). *The Troubles of Journalism: A Critical Look at What's Right and Wrong With the Press*. Lawrence Erlbaum Associates.

<sup>3</sup> Roosioja, M. (2007). *TÜ ajakirjanduse õppekavade analüüs Euroopa ajakirjandushariduse standarditest lähtuvalt*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. <https://dspace.ut.ee/items/73e07392-4d37-4623-be8f-0472171f2094>.

<sup>4</sup> Kronstad, M. (2014). Using the Gut Feeling – Making Sense of Practical Knowledge in Journalism Education. *Journal of Media Practice*, 15(3), 176–189. <https://doi.org/10.1080/14682753.2014.1000041>.

<sup>5</sup> Tamme, H. (2016). *Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni erialade õppimise motiivid Tallinna ja Tartu Ülikooli bakalaureuseastme tudengite seas*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/dd98fca2-205a-43e7-a685-f9923ac89652/content>.

vikus praktikal ja hiljem toimetuses töötades kergemini hakkama saada.<sup>6</sup>

Tamme uuringus<sup>7</sup> arvas üks Tallinna Ülikoolis ajakirjanduse eriala omandav intervjueritav, et ajakirjanikul pole vaja täiemahulist bakalaureuseõpet, vaid piisaks algteadmistest – kuidas teha intervjuud ja kirjutada uudist – ning juriidilisest poolest. Teisalt arvas üks Tartu Ülikooli tudeng, et kuigi ka tööpostil on võimalik vajalikke teadmisi omandada, siis tegelikkuses peavad teised toimetuse liikmed uuele tulijale tema kogenematuse tõttu pidevalt õpetust jagama, sellele kulub lisaaega ning tõenäoliselt pole esimesed lood avaldamiskõlblikud.

Kasenõmme<sup>8</sup> intervjueritud Piret Mäeniit ütles, et ilma erihariduseta on värskel ajakirjanikul toimetuses keeruline teha piisavalt pädevaid otsuseid ning tema puuduvate oskuste tõttu on toimetajatöö kriitilise tähtsusega. Üldiselt jääb tööle asuval ajakirjanikul toimetuses õppimise aeg üürikeseks ja vajalikud koolitusvormid on pigem minimaalsed. Samas on ajakirjanikutöö nõudlik, mistõttu on vajalik põhjalik väljaõpe igapäevatöö nõudmistele ja muutuste kohta.

Roosioja uuringust<sup>9</sup> tuli välja, et ülikoolihariduse siht pole mitte ainult ajakirjanike praktiliste tööoskuste õpetamine, vaid ka kriitilise ja analüütilise mõtlemise arendamine. Kuigi on äärmiselt oluline, et ajakirjanikud tunneksid kutseoskusi, on lisaks sellele vaja teada õiguslikke ja eetilisi nüansse, mida oma töös kasutada.

Greenbergi uuringust<sup>10</sup> selgus, et teoreetilised kursused aitavad tudengitel valitud eriala laiemasse konteksti seada, mõtestada, miks ajakirjandus on oluline, ja panna töö maailma mõistmise raamistikku. Teooria aitab enda ja teiste tööd kriitiliselt hinnata, oma õpinguid sügavamalt mõtestada ja annab tudengitele ka intellektuaalsed tööriistad, mis panevad kriitiliselt mõtlema ning seda edasi peegeldama. Samas nentisid uuringus osalejad, et liiga palju teooriat pole hea, see võib tudengite indu ja entusiasmi seisata või suisa peatada. Ühe uuringus osalenu sõnul on ülikoolide endi

otsustada, kas nad tahavad koolitada praktilisi ajakirjanikke või teoreetikuid. Uuringuosaliste arvates on praktiline kogemus ajakirjandusõppes lausa vajalik, sest enda kogemustest tekib usaldus ja selgus, miks asju tehakse nii, nagu tehakse.<sup>11</sup>

Võrreldes kutsekooli lõpetanutega on akadeemilise hariduse omandanutel hilisemas ees tööturul eelis, sest tööandjad eelistavad inimesi, kellel on olemas teoreetilised teadmised ning kes on saanud mitmekülgsema õppe. Küll aga võib praktilise ajakirjandusõppe vähene osakaal põhjustada olukorra, kus lõpetanu ei ole töökohal toimetulekuks piisavalt pädev.<sup>12</sup>

## Ajakirjandus ja muutused

Ajakirjanduse roll ulatub pelgast uudiste kajastamisest ja teabe jagamisest kaugemale. Tänu ajakirjandusele toimib kogu ühiskond ja on tagatud sotsiaalsed ning kultuurilised arengud.<sup>13</sup> Riigiti ei erine ajakirjandus sisu, funktsioonide ning meediasüsteemide poolest kuigi palju. Üldplaanis on toimetuststruktuurid ja kasutatav tehnoloogia samad. Suuremaid erinevusi leiab ajakirjanike töö sisus ja formaadis, mis võivad olla tingitud riikide kultuurilistest, ajaloolistest ning poliitilistest teguritest.<sup>14</sup>

### Muutused

1. Omavahel konkureerivad ja tihti kasumit oluliseks pidavad uudiseärid kallutavad ajakirjandus- ja meedia- maastikku.

Selles olukorras ei panda rõhku uudise kvaliteedile, vaid eelkõige sellele, mis toob väljaannetele võimalikult palju lugemisi/vaatamisi.<sup>15</sup> Ka Eestis mängib uudiste tootmisel üha suuremat rolli toimetusepoolne surve märksõnadega „kiirus“ ja „odavus“. Need tegurid on muutunud ajakirjanduse funktsioone.<sup>16</sup> Tartu Ülikooli tudengite arvates on klikke jahtivate meediaväljaannete ajakirjanduslik tase langenud. Inimeste tähelepanu pälvivad, kuid olulise sisuta lood „paisutatakse üle“.<sup>17</sup> Hallin jt on uuringus leidnud, et ajakirjandushariduses peaks pöörama rohkem tähe-

<sup>6</sup> Uuetoa, H. (2022). *Praktikakogemus noorajakirjanike karjäärisuundumuste mõjutajana TÜ ja TLÜ ajakirjandustudengite näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/3375832a-4ccd-4190-9b3f-c5056c7b0c73/content>.

<sup>7</sup> Tamme, 2016.

<sup>8</sup> Kasenõmm, K. (2014). *Ajakirjanduse muutuvad funktsioonid uudistest üleüldlastunud ühiskonnas*. Magistratöö. Tartu Ülikool, ühiskonnateaduste instituut. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/c6bae012-6428-42a8-b95f-ac9c91878dbd/content>.

<sup>9</sup> Roosioja, 2007.

<sup>10</sup> Greenberg, S. (2007). Theory and Practice in Journalism Education. *Journal of Media Practice*, 8, 289–303. [https://doi.org/10.1386/jmpr.8.3.289\\_1](https://doi.org/10.1386/jmpr.8.3.289_1).

<sup>11</sup> *Ibid.*

<sup>12</sup> Uuetoa, 2022.

<sup>13</sup> Franklin, 2014.

<sup>14</sup> Nygren, G. ja Stigbrand, K. (2014). The Formation of a Professional Identity. *Journalism Studies*, 15(6), 841–858. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2013.834163>.

<sup>15</sup> Connell, C. (2006). *Journalism's Crisis of Confidence: a Challenge for the Next Generation*. <https://www.carnegie.org/publications/journalisms-crisis-confidence-challenge-next-generation/>

<sup>16</sup> Kasenõmm, 2014.

<sup>17</sup> Tamme, 2016.

lepanu meediasüsteemi kui terviku muutustele, sest lisaks lugude jutustamisele vajab nüüdisaja ajakirjanik teadmisi ka ühiskonna ja turu survest.<sup>18</sup> Kasenõmme intervjuueeritud Lauri Hussar sõnas, et ajakirjandus peaks eelkõige siiski kutsuma inimesi kaasa mõtlema ja rääkima. Ei tohiks unustada, mis rolli ajakirjandus ühiskonnas täidab.<sup>19</sup>

2. Tekkinud on mitmekesine lugejaskond, kus inimesed on muutunud individualistlikumaks.

Puudub „hariliku“ lugeja tüüp, mistõttu peab ajakirjandus pakkuma inimestele piisavalt laialdast sisu, et igaüks leiaks endale midagi meelepärast.<sup>20</sup> Kui lugeja ei leia seda, mida tahab, siis ta läheb seda otsima mujalt. Ka see on ajaga muutunud: vanasti leppis inimene sellega, mida pakuti.<sup>21</sup> Praegu tarbivad inimesed ajakirjanduslikku sisu vastavalt oma maitsele, muutes sellega ajalehtede müügi keerulisemaks, nende sisu üldisemaks suunitlusega jõuda laiemale lugejaskonnani. Kindla valdkonna uudiseid on tõenäolisem leida internetist kui ajalehest, sest veebiväljaanded pakuvad lõpmatult sisu. Eriti just noorem, internetiga üles kasvanud generatsioon on harjunud kasutama otsingumootoreid leidmaks võimalikult palju laialdast infot.<sup>22</sup>

3. Publiku meediakontroll on ajaga aina süvenenud.

Kontroll info liikuvuse ja nähtavuse üle ei kuulu enam uudiseorganisatsioonidele. Tänu sotsiaalmeediale on tänapäeval igaühel lihtne end väljendada. Informatsiooni ja arvamusi vahetatakse igal ajahetkel. Sellega kaasneb publiku suurem kaasatus. Inimesed tahavad rohkem ise panustada, olla kuulnud ja nähtud ning omada kontrolli oma meediakogemuse üle. Publiku kontrolliga kaasneb uudisetööstusele omajagu probleeme, sest hargnenud publikuni jõuda ja nende huvi püüda on keerulisem.<sup>23</sup> Hussari sõnul on sotsiaalmeedia küll vaba platvorm, kus igaühel on voli oma arvamust jagada, kuid ta ei leia, et see kujuneks liialt kaalukaks, sest lakkab kandmast olulisi funk-

sioone.<sup>24</sup> Ajakirjanike kasuks mängib see, et blogijad ei paku tegelikkuses ajakirjanduslikku sisu ega tegutse vastavalt ajakirjandusstandarditele, kuhu alla kuulub näiteks faktikontroll.<sup>25</sup> Ka puudub mitteprofessionaalsetel uudisetootjatel järjepidevus ja korrapärane toimimisviis, seega ei ulatu teabe jagamine professionaalsele tasemele.<sup>26</sup>

Info ülekülluses on aina kergem leida teavet tasuta, mistõttu lugeja ei taha enam uudise eest raha välja käia. Uudiseäris on ajalehtede arvelt raske kasumit teenida, kui veebiväljaandeid tasuta eest ei tellita. Seetõttu on ajalehtedel uudiseäris aina keerulisem ellu jääda, kaotatakse ostjaid, sest info on juba internetis vabalt kättesaadav.<sup>27</sup>

## Ajakirjanike roll praegu ja tulevikus

Läbi aegade on ajakirjanike peamine tööülesanne olnud seista ühiskondlike huvide ja inimeste eest, jagades ühiskonnas toimuvat laiemale üldsusele ja tehes seda kõigile lihtsas ning arusaadavas keeles. Veel on ajakirjaniku ülesanded info kogumine, töötlemine ja sellega vastutustundlik ümberkäimine, olgu teabe sisu informatiivne või meelelahutuslik.<sup>28</sup>

Eesti ajakirjanike arvates on nende tähtsaimaks tööülesandeks eelkõige sõltumatu valvekoera roll: olla iseseisev ajakirjanik, kes edastab olulist ja ausat teavet laiemale üldsusele ning toimib eelkõige inimeste hüvanguks.<sup>29</sup> On oluline, et ajakirjanik suudaks oma rolli ühiskonnas mõtestada. Tänu ajakirjanikele toimub teabevahetus ja päevakorda tõstetakse teemad, mis vajavad arutamist ja ära kuulamist. Sellega teenitakse inimesi.<sup>30</sup>

### Rollimuutused

1. Ajaga suureneva infoülekülluse tõttu on lugejal keeruleine eristada olulist ebaolulisest ja leida usaldusväärsetel allikatel põhinevat teavet.

Siinkohal tuleb mängu ajakirjanik, pakkudes lugejale faktitruud teavet, eraldades sellest tähtsusetu

<sup>18</sup> Hallin, D. C., Mellado, C. ja Mancini, P. (2021). The Concept of Hybridity in Journalism Studies. *The International Journal of Press/Politics*, 194016122110397. <https://doi.org/10.1177/19401612211039704>.

<sup>19</sup> Kasenõmm, 2014.

<sup>20</sup> Van Nieuwerburgh, S. (ilmumisaeg teadmata). *Journalists in a Digital Age*. Magistritöö. Universiteit Leiden. [https://www.academia.edu/32875291/Journalists\\_in\\_a\\_digital\\_age\\_Trust\\_will\\_rule\\_in\\_the\\_future\\_of\\_journalism\\_Thesis\\_Master\\_Journalism\\_and\\_New\\_Media](https://www.academia.edu/32875291/Journalists_in_a_digital_age_Trust_will_rule_in_the_future_of_journalism_Thesis_Master_Journalism_and_New_Media).

<sup>21</sup> Kasenõmm, 2014.

<sup>22</sup> van Nieuwerburgh, ilmumisaeg teadmata.

<sup>23</sup> *Ibid.*

<sup>24</sup> Kasenõmm, 2014.

<sup>25</sup> van Nieuwerburgh, ilmumisaeg teadmata.

<sup>26</sup> Kasenõmm, 2014.

<sup>27</sup> van Nieuwerburgh, ilmumisaeg teadmata.

<sup>28</sup> SA Kutsekoda (2019). *Tulevikuvaade tööjõu ja -oskuste vajadusele: kultuur ja loometegevus*. [https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2019/10/Uuringuaruanne\\_-\\_kultuur-ja-loometegevus\\_-2410\\_viimane\\_veebi.pdf](https://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2019/10/Uuringuaruanne_-_kultuur-ja-loometegevus_-2410_viimane_veebi.pdf).

<sup>29</sup> Kasenõmm, 2014.

<sup>30</sup> Klemm-Kõuts, K. (2022). Ajakirjaniku käsitööoskused ja kutsumus. *Sirp*, 14. oktoober. <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/lopulugu/ajakirjaniku-kasitööoskused-ja-kutsumus/>.

ja üleliigse info.<sup>31</sup> Seda meelt on ka Eesti ajakirjanikud, kes nimetasid praegusel infoajastul ajakirjaniku tööülesannete seas teabe sorteerimist, raamistamist ning selle inimestele lahtimõtestamist.<sup>32</sup>

2. Ajakirjanikel peab olema valmisolek pakkuda lugujatele nende soovidest lähtuvalt eriteavet.

Jätkuvalt on olulised traditsioonilised ajakirjanike töösused, nagu kirjutamine, lugude jutustamine ning intervjuerimine, aga seda tuleks teha paremini ja uudset, et tehtud töö ülejäänud teabe seast silma paistaks.<sup>33</sup>

3. Ajakirjanike töös muutub aina olulisemaks info esitamine multimeediaplatformidel, mille abil saab viia lugude jutustamise järgmisele tasemele ja jõuda laiemale publikuni.

Ajakirjanik peab olema valmis omandama teadmisi erinevatest tehnoloogilistest vahenditest ja neid ka oma igapäevatoos rakendada.<sup>34</sup> 2019. aastal SA Kutsekoja OSKA programmi raames tehtud analüüsis rõhutatakse ajakirjanike vajalike tööjõu ja -oskuste seas ajakirjanike ja toimetajate multimeediafunktsioone, et lugudele võimalikku lisaväärtust anda.<sup>35</sup>

Vajadust selle järele näitab ka Bukaresti ülikoolis Vasilendiuci ja Sutu tehtud üheksa aasta pikkune longituuduuring.<sup>36</sup> See näitas, et tööandjatel on suurenenud soov ajakirjanike järele, kes on võimelised jutustama lugusid veebis ja jagama kirjutatud uudiseid nii sotsiaalmeedias kui ka mobiiliplatformidel. Lisaks selgus, et tööandjad eeldavad ajakirjandushariduse omandanud inimestelt laialdasi teadmisi tehnoloogiast, mida valdkonnas ära kasutada.

4. Tõuseb vajadus andmeajakirjanike järele, kelle põhilised tööülesanded on andmete ja info otsimine andmebaasidest, leitud teabe töötlemine ja analüüsimine ning uudisväärtuslikkuse korral sellest uudise formuleerimine ja selle jagamine ühiskonnaga.<sup>37</sup>

## Eesti ajakirjandusharidus

Ajakirjanduse laialdase professionaliseerumise tõttu on ajakirjandusõpe ajaga liikunud akadeemilisele tasandile. Aastakümneid tagasi oli paljudes riikides ajakirjanikel võimalik ametiteadmisi ja -oskusi omandada vaid tööpostil. Nüüdseks on vajalik ettevalmistus saadaval ka akadeemilise ülikooliõppe vormis.<sup>38</sup>

Eesti ühiskonnas oli ajakirjandusel ning ajakirjanikel nii rahvusliku ärkamise ajal, oma riigi loomisel 1918. aastal kui ka taasiseseisvumisel 1991. aastal täita oluline roll. Esimesed ajalehed aitasid harida maarahvast, panid aluse Eesti avalikkusele ning andsid eestlastele kui rahvale ühtse tunnetuse. 1980. aastail sai rahvuslik taasärkamine alguse raadio- ja teleasaadetest, kus räägiti teemadest, mis avasid ühiskonnas inimeste silmad.<sup>39</sup>

Ajakirjandusharidust sai Eestis omandada alates 1954. aastast Tartu Ülikoolis filoloogia eriharuna. Õppe rajaja Juhan Peegli eestvedamisel hakati rõhku panema eesti keele, kultuuri, ajaloo ning traditsioonilistele ajakirjanduse kursustele.<sup>40</sup> Esialgu said tudengid spetsialiseeruda ajakirjandusele alles kolmandal õppeaastal. Üldiselt kirjutati esimeseks kursusetööks ajakirjanduse ajaloost, sest selle tundmine ja uurimine oli toonase ajakirjandushariduse alustala.<sup>41</sup> Alates 1989. aastast, kui suurenes vajadus juba õppimise kõrvalt tegutsevate reporterite ja ajakirjanike järele, muutus õpe praktilisemaks. Hiljem muudeti õppe fookust teoreetiliseks, keskendudes rohkem näiteks analüütilistele oskustele ning meedia- ja ühiskonnateadmiste omandamisele.

Alates 2002. aastast õpetatakse Tartu Ülikoolis ajakirjandust koos kommunikatsiooniga.<sup>42</sup> Tudengil on võimalik õppida neid kas koos või spetsialiseeruda ühele. Õppekava on loetud maailma 150 parima eriala hulka.<sup>43</sup> Tudeng õpetatakse infot otsima ja mõistma, talle antakse baasteadmised ajakirjandusžanritest ja liikidest. Tugevat rõhku pannakse reporteritööle, kriitilise mõtlemise edendamisele ja loovkirjutamisele.

<sup>31</sup> van Nieuwerburgh, ilmumisaeg teadmata.

<sup>32</sup> Kasenõmm, 2014.

<sup>33</sup> van Nieuwerburgh, ilmumisaeg teadmata.

<sup>34</sup> *Ibid.*

<sup>35</sup> SA Kutsekoda, 2019.

<sup>36</sup> Vasilendiuc, N. ja Sutu, R. M. (2020). Journalism Graduates' Versus Media Employers' Views on Profession and Skills. Findings From a Nine-Year Longitudinal Study. *Journalism Practice*, 15(5), 704–721. <https://doi.org/10.1080/17512786.2020.1753562>.

<sup>37</sup> SA Kutsekoda, 2019.

<sup>38</sup> Hanusch, F. ja Mellado, C. (2014). Journalism Students' Professional Views in Eight Countries: The Role of Motivations, Education, and Gender. *International Journal of Communication*, 8(1), 1156–1173. <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/2416>

<sup>39</sup> Kurvits, R. (2019). Täitumata unistused. Eesti ajakirjanduse ajaloo kirjutamise ajaloo konspekt. *Keel ja Kirjandus. Eesti Teaduste Akadeemia ja Eesti Kirjanike Liidu ajakiri*, 5. mai. <https://dea.digar.ee/article/AKkeelajakirjandus/2019/05/0/10>.

<sup>40</sup> Lauk, E. (2009). The Estonian Journalism Education Landscape. Terzis, G. (toim). *European Journalism Education* (395–407). Intellect Bristol, UK / Chicago, USA. [https://www.researchgate.net/publication/292049736\\_The\\_Estonian\\_journalism\\_education\\_landscape](https://www.researchgate.net/publication/292049736_The_Estonian_journalism_education_landscape).

<sup>41</sup> Kurvits, 2019.

<sup>42</sup> Lauk, 2009.

<sup>43</sup> <https://ut.ee/et/oppekavad/ajakirjandus-ja-kommunikatsioon>.

Kandidaatidelt nõutakse eesti keele või eesti keel teise keelena riigeksami tulemust (10%), motivatsioonikirja (30%) ja erialakatse (60%) läbimist. Katse on vestlus vastuvõtukomisjoniga.<sup>44</sup>

Alates 2012. aastast on võimalik ajakirjandust õppida ka Tallinna Ülikoolis. Otsusele aitas kaasa asjaolu, et enamik meediamaju paikneb pealinnas ja seega võib ka pealinnas õppivate tudengite praktikavõimalusi paremaks pidada.

„Elu sunnib! Ajakirjandust on mõtet õpetada seal, kus seda tehakse,“ ütles toonane Eesti Ajalehtede Liidu tegevjuht Mart Raudsaar.<sup>45</sup> Loodi õpe, mis pani rõhku eelkõige praktilisele kursustele. Kolm aastat kestvast päevaõppega bakalaureuseharidusest saab tudeng vajalikud erialased süvateadmised ning võimaluse valdkonnas vajaminevaid oskuseid ning pädevusi arendada. See tagab valmisoleku edasiseks tööks toimetuses.

Lisaks sellele saab tudeng baasteadmised ja -oskused ajakirjanduslike tehnoloogiliste vahendite ja audiovisuaalse meedia kohta. Eelkõige oodatakse õppureid, kel on suur huvi ühiskonnas toimuva vastu ning soov midagi laiemat üldsuse jaoks paremaks muuta. Vastuvõtueksam koosneb kandideerimisel esitatud motivatsioonikirjast (25%), essee- (25%) ja vestlusvoorst (50%). Esseevooru pääsevad kõik kandidaadid. Vestlusvooru pääseb motivatsioonikirja ja essee tulemuste põhjal.<sup>46</sup>

Nii Tallinnas kui ka Tartus saavad tudengid vajalikud baasteadmised, et tulevikus toimetuses ajakirjanikuna või reporterina töötada, lisaks info otsimise, uudise loomise, meedia- ja infoõiguse, audiovisuaalse meedia, eesti keele, ühiskonna ning intervjuerimise teadmised ja oskused. Mõlemas ülikoolis on õppeasutuste jooksul kohustuslik sooritada toimetuse praktika. Tallinna Ülikoolis kuulub lõpetamise tingimuste hulka iseseisev uurimistöö, Tartus on võimalus sooritada ka eksam.

## Ajakirjandustudengid

Ajakirjandust minnakse üldiselt õppima eesmärgiga omandada valdkonnast praktilisi teadmisi ja osku-

si, et võimalikult kiiresti ülikooli kõrvalt ka tööpõllule suunduda.<sup>47</sup> Samuti meelitab tudengeid võimalus kajastada enda jaoks kõitvaid teemasid, töö loov olek ja sõltumatus ning võimalus tutvuda põnevate inimestega, kellega muidu ehk kokku ei puutuks.<sup>48</sup>

Põhjamaades mängisid isiklikud motiivid, nagu ajakirjanikutööst tulenev staatus, palk ja võimalus saada ühiskonnas tuntuks, erialavalikul väiksemat rolli. Küll aga on ajakirjandustudengid ambitsioonikad, soovides pürgida kõige prestiižsematele ajakirjanduslikele ametikohtadele. Enim soovitakse kajastada ühiskonna-, poliitika-, kultuuri- ja rahvusvahelisi teemasid. Kõige rohkem ihaldatakse töökohta mainekamates väljaannetes ning riigi avalik-õiguslikus televisioonis.

Tudengite meelest on ajakirjaniku olulisim isikoomadus uudishimu, seejärel põhjalikkus ja efektiivsus.<sup>49</sup>

Tartu üliõpilased peavad Põhjamaade omadest tähtsamaks ajakirjaniku välimust, sarmikust ja valmidust luua uusi kontakte ja tutvusi. Oluline on olla reporterina neutraalne ja kallutamatu ning harida rahvast ja ühiskonda. Tähtsaks peetakse professionaalset autonoomiat ja erinevate seisukohtade kajastamist.<sup>50</sup> Mida põhjalikumalt ja pikemalt tudeng ajakirjandust õpib, seda tõenäolisemalt peab ta ka tulevikus oluliseks niinimetatud valvekoera rolli.<sup>51</sup>

Ühiskond eeldab ajakirjandushariduse omandanud tudengitelt valmisolekut ja vajalikke teadmisi, et kajastada informatiivset teavet laiemale auditooriumile, seda lisaks tavapärastele situatsioonidele ka keerulistes sotsiaalsetes, kultuurilistes ja poliitilistes olukordades, näiteks siis, kui toimuvad ootamatud pöörded riigis või rahvusvahelised arengud.<sup>52</sup>

## Haridustase ajakirjanike seas

2019. aasta statistika kohaselt on ajakirjanike haridustase ületanud Eesti keskmise. 1%-l on doktori-kraad, kuid koguni 64%-l ajakirjanikest on bakalaureuse- või magistriskraad. 6%-l ajakirjanikest on rakenduskõrgharidus, 22%-l on keskkharidus, 2%-l põhi- või madalam haridus.<sup>53</sup>

<sup>44</sup> *Ibid.*

<sup>45</sup> Alla, H. (2012). Tallinna Ülikool avab ajakirjanduse eriala. *Postimees*, 12. märts. <https://www.postimees.ee/770682/tallinna-ulikool-avab-ajakirjanduse-eriala>.

<sup>46</sup> <https://www.tlu.ee/bfm/ajakirjandus#vastuvott>.

<sup>47</sup> Tamme, 2016.

<sup>48</sup> Lendok, M. (2012). *Professionaalne ajakirjandus ajakirjanduse eriala üliõpilaste perspektiivis*. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaal- ja haridusteaduskond. <https://dspace.ut.ee/server/api/core/bitstreams/d0c2b28d-ff51-4c28-82b2-8dadedd354c08/content>.

<sup>49</sup> Hovden, J. E., Bjornsen, G., Ottosen, R., Willig, I. ja Zilliacus-Tikkanen, H. (2009). The Nordic Journalists of Tomorrow. *Nordicom Review*, 30(1), 149–165. <https://doi.org/10.1515/nor-2017-0144>.

<sup>50</sup> Nygren, G. ja Stigbrand, K. (2014). The Formation of a Professional Identity. *Journalism Studies*, 15(6), 841–858. <https://doi.org/10.1080/1461670X.2013.834163>.

<sup>51</sup> Hanusch ja Mellado, 2014.

<sup>52</sup> Connell, 2006.

<sup>53</sup> SA Kutsekoda, 2019.

Võrdluseks, USA ajakirjanike seas ei ole kõrgharidust kõigest 3,6%-l täiskohaga töötavatest ajakirjanikest. 45,1%-l ajakirjanikest on ajakirjandusvaldkonna bakalaureusekraad. Alates 2013. aastast on see protsent kasvanud suisa 37,4% võrra. Kuuel ajakirjanikul kümnest on omandatud ajakirjanduse kõrgharidus. Enamik neist ajakirjanikest töötab televisioonis, seejärel tulevad nädalalehed ja päevalehed.<sup>54</sup>

Tartu Ülikooli 2022. aasta vastuvõtustatistika kohaselt oli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekavale kandidaate 107 ning õppekohti kokku 40.<sup>55</sup>

## Uurimisküsimused, meetod ja valim

Minu töö keskendub ajakirjandushariduse tähtsusele valdkonna spetsialistide vaates. Analüüsi tegemiseks püstitasin kaks uurimisküsimust.

1. Kui oluline on ajakirjandusharidus ajakirjanikule?

2. Kas Eesti ajakirjandusharidus toetab tulevikuväljakutsetega toimetulekut?

Meetodiks valisin poolstruktureeritud intervjuu. Koostasin üldised küsimused ja valisin teemad, mida soovisin käsitleda. Intervjuueerisin viit valdkonnaspetsialisti. Prioriteet ei olnud mitte intervjuueeritavate arvukus, vaid nende kogemused ja seos uuritava valdkonnaga. Valisin küsitletavaid, toetudes kindlale eesmärgist lähtuvale kriteeriumile: intervjuueeritav on kas peatoimetaja, kel on aastatepikkune staaž ja sellest tulenev pädevus ajakirjandushariduse tähtsuse mõtestamiseks, või on intervjuueeritav seotud kas Tallinna Ülikooli või Tartu Ülikooli ajakirjandusõppega ja seetõttu otseselt kontaktis valdkonna haridusega.

Meediamajade mitmekesisust taotledes valisin peatoimetajate valimisse Õhtulehe, Eesti Rahvusringhäälingu ning Eesti Ekspressi esindaja. Eestis paku-

tavaid ajakirjanduse õppekavu silmas pidades võtsin valimisse ühe intervjuueeritava kummastki ülikoolist, Tartust ja Tallinnast (tabel 1).

Kolm intervjuud tegin Zoomi platvormi kasutades, üks intervjuueeritav vastas kirjalikult ning viienda rääkis telefoni teel. Intervjuud toimusid vahemikus 30.03–11.04.2023.

## Analüüs

### 1. Kui oluline on ajakirjandusharidus ajakirjanikule?

Mitmed ajakirjanduse valdkonna tööandjad ja eksperdid on arvamusel, et ajakirjandusõppes on liialt vähe praktikat ja liialt keskendumist teooriale.<sup>56</sup> Intervjuueeritute arvamused läksid ajakirjandushariduse olulisust mõtestades lahku.

■ Erialast haridust ei pidanud oluliseks Martin Šmutov ja Anvar Samost.

Šmutov: „Mul on [toimetuses] erakordselt talendikaid inimesi, näiteks teemade otsimisel vms, kes tulevad riigiteadustest, ajaloost või kuskilt mujalt. Küsimus ei ole niivõrd selles, kas on õpetatud ajakirjandusteooriat, küsimus on selles, kas sind on õpetatud maailma huvitavalt vaatama.“

„Mis osakonnast inimene tuleb, ei oma nii väga tähtsust, loeb see kutsumus, kas sulle meeldib kirjutada, meeldib see mõte, et ühiskonda tuleb vaadata kriitiliselt, et ma ei saa öelda, et seda suudab õpetada vaid ajakirjandusosakond.“

Rõhutades, et ülikoolist saadud teadmised ja oskused ei ole ilmtingimata valed, hindab Šmutov noore ajakirjaniku juures pigem omadusi, mida koolis õpetada on keeruline. Esikohal on kriitika mõistmine ja sellest õppimine: „Peamine on vigadest õppimine, aru saada, et ka ajakirjanikud, kes on mul 15–20 aastat

Tabel 1. Valim

Intervjuueeritava nimi	Positsioon	Staaž
Martin Šmutov	Õhtulehe peatoimetaja	20 aastat erialatööd
Anvar Samost	Eesti Rahvusringhäälingu veebiuudiste peatoimetaja ja uudiste-toimetuse juhi asetäitja	30 aastat erialatööd
Merili Nikkolo	Eesti Ekspressi peatoimetaja	17 aastat erialatööd
Külli-Riin Tigasson	Tallinna Ülikooli ajakirjanduse külalislektor ning õppekava kuraator, Eesti Ekspressi ajakirjanik	20 aastat erialatööd
Halliki Harro-Loit	Tartu Ülikooli ajakirjanduse professor, meediauuringute spetsialist	36 aastat erialatööd

<sup>54</sup> Weaver, D.H., Wilhoit, C. ja Willnat, L. (2022). *The American Journalist Under Attack: Key Findings*. [https://www.theamericanjournalist.org/\\_files/ugd/46a507\\_4fe1c4d6ec6d4c229895282965258a7a.pdf](https://www.theamericanjournalist.org/_files/ugd/46a507_4fe1c4d6ec6d4c229895282965258a7a.pdf).

<sup>55</sup> <https://ut.ee/et/sisu/sisseastumise-statistika>.

<sup>56</sup> SA Kutsekoda, 2019.

töötanud, ei kirjuta alati perfektselt, kõik kirjutajad vajavad toimetajat. Selle mõistmine, et mis ma teen, ei pruugi alati perfektne olla, on erakordselt oluline, sest ajakirjanikutöös, seda tööd mingis mõttes muudetakse iga päev, see ei ole iga päev perfektne.“

Hea ajakirjanik peab Šmutovi silmis ka ühiskonnas toimuva vastu huvi tundma, oskama suhelda allikatega, luua kontakte ja ehitada üles usaldussidemeid, mida edaspidi töös kasutada: „Selle kõige kallal on vaja tööd teha, aga kuidas neid asju õpetada, et kuidas luua usalduslik suhe allikaga, see on tõenäoliselt sellises akadeemilises ülikoolis, kus praktika osamäär õpingutes on tõenäoliselt väike, erakordselt keeruline.“

Samost: „Ajakirjandus minu meelest on väga eluline ja praktiline eriala. Mina päris hästi ei kujuta ette, kuidas on võimalik ajakirjanduses teadust teha või mida on seal teoreetiliselt õppida. Ajakirjaniku kutseoskusi õpetada üle kuue kuu tundub ilmselge ülepingutusena. Ma võin inimese, kes eesti keeles saab hakkama, hästi õpetada ajakirjanikutööd tegema paari kuuga ja olen täpselt seda ka teinud.“

Ülikoolist saadavate oskuste hindamisel on Samost kriitilisem: „Ma olen näinud praktilal tudengeid, kes ei oma vähimatki ettekujutust, kuidas käib intervjuerimine, mismoodi uudise vormistamine kõige põhilisemal tasandil. Kas ma saan selle ülikooli süüks panna? Ilmselt selliseid asju võiks nagu ülikoolis õppida.“

Samost peab haridust tähtsaks laiemas plaanis: „Ajakirjanikul on haridus tingimata väga oluline, aga kas ta peaks olema just ajakirjandusharidus? Tingimata väga hea ajakirjaniku saab inimesest, kes on õppinud näiteks kasvõi ettevõtte rahandust, ajalugu, pedagoogikat, reaalteadust vms, millega inimene tulebki ja kasutab enda erialaseid teadmisi ajakirjanikutöös.“

■ Merili Nikkolo ja Halliki Harro-Loit ei võtnud olulisuse ja ebaolulisuse suhtes selgelt üht seisukohta.

Nikkolo: „Nii ja naa. Ajakirjanduses on palju inimesi, kel pole erialast tööd ja saavad hästi hakkama. Tõsi, ma olen nad tavaliselt tööle võtnud nii, et neil on ajakirjanduses töötamise kogemus. Samas ei tee erialane haridus kindlasti halba ja annab valdkonna kohta hea tunnetuse.“

Nikkolo märkis, et tänu praktika-teooria-tasakaalule on tudengil võimalik kiiremini aru saada, kuidas ajakirjanikutöö välja näeb, seostada õpitut tegeliku eluga ning vajaduse ja soovi korral juurde õppida ja lugeda. Tema sõnul ei ole ootused värsketele ajakirjanikele liiga suured: „Annan aru, et koolist ei saagi

väljuda noored, kes perfektselt oskavad kirjutada ja tunnevad ajakirjanikutöö kõiki külgi. Eks peamine õpe toimub siiski töökohal.“

Siiski tõi Nikkolo välja, et ajakirjandusõppest tulnud noortel võiks olla parem teadmine meediamajandusest: „Halb, kui noortele tuleb üllatusena, et meediamaja on kasumit teeniv ettevõtte ning nii palju, kui teenime, nii palju saab ka kulutada (sealhulgas ka palkadeks). Ja paljuski sõltub meediamaja teenistus sellest, kas sisu kõnetab lugejaid ja on mõjukas, oluline ning meisterlikult kirjutatud. Seega peame olema tulemusele orienteeritud ja alati tundma huvi, et kuidas lugu üles ehitada nii, et võimalikult palju inimesi seda loeks.“

Harro-Loit: „See sõltub väga palju, kui hästi ta oma igapäevast kogemust ise suudab reflekteerida. Aga ma arvan, et teatud kursuski või mingisugused momendid on head.“

Ta lisas, et teooria ja praktika käivad omavahel käsikäes ja õppekava on üks tervik, oskuste ja teadmiste lahtrid peavad olema omavahel seotud ja nii tudengitel tulevikuks edasi arendatavad.

Harro-Loit tõi välja, et ka praktilisi oskusi peab õpetama teaduslike ja teoreetiliste lähtekohtade kaudu, sest ajakirjandushariduse eesmärk on treenida kognitiivseid oskusi, mis saavad hiljem praktilal olles ka väljundi: „Me ei õpeta kohalikku käsitööringi, see on väga oluline. Seda võivad meediamajad ise korraldada, aga ülikooli ajakirjandushariduse eesmärk on treenida kognitiivseid üldoskuseid, mis saavad omakorda mingi väljundi, ja ma leian, et see on moraalselt õige.“

Ajakirjandushariduse õppekava positiivseks aspektiks pidas Harro-Loit tagasi- ja edasisidet. Tudengitööde parandamisega antava tagasiside kaudu saab noor teada, mida ta teeb hästi ja mis võiks olla parem. Oluline on iseseisva uurimistöõ kirjutamine, sest sel moel harjutavad tulevased ajakirjanikud koostama pikki, keerukaid tekste lihtsas, inimlikus, kõigile mõistetavas keeles.

„Lõputöö on väga praktiline, mida sellest õppida, kuidas tudeng teooriast loob endale tööriistakasti ükskõik millise probleemi lahendamiseks. Uurimisküsimuse moodustamine on täpselt samasugune treening nagu uudisväärtuse puhul – miks see on oluline, kuidas ma seda hooan, millised on need allikad, kust ma selle empiirilise info saan. Ajakirjanik põhimõtteliselt töötab nagu sotsiaalteadlane, ainult tal on lisakohustus, ta peab kõik selle teabe looma selgeks ja arusaadavaks narratiiviks.“

Harro-Loit kiitis Eesti ajakirjanike kompetentsi rahvusvahelisel tasandil toimetulekus, mille nad on saavutanud tänu akadeemilisele ajakirjandusharidusele ehk siis teadusele: „*See, et meie ajakirjanikud on suhtelised põhimõtteliselt rahvusvahelises konkurentsis publitseerima, näitab seda, et seesama teaduse sisend treeningusse pikapeale annab oma kvaliteedi.*“

Veel arvas Harro-Loit, et ajaga ajakirjandushariduse olulisus vaid kasvab, sest keerukamaks muutuvad ülesanded, mille täitmist ühiskond ajakirjanikelt ootab. Ajakirjanikud peavad toimetuse ajalise pinge all tootma aina suuremas mahus sisu. Ta ütles, et ajakirjanikud, kellel puudub ajakirjandusharidus ning vastavaid kursuseid, tunnevad puudust intervjuueerimis-, moraalsest, eetikaalasest treeningust ning narratiivi loomise oskustest.

■ Külli-Riin Tigasson pidas erialast haridust oluliseks.

Tigasson: „*Ajakirjandusharidus aitab ühelt poolt mõtestada oma rolli ühiskonnas ning demokraatias ja annab teiselt poolt loojutustamise oskuse erinevates žanrites ja kanalites.*“

Tigasson pidas õppes tähtsaks praktika ja teooria tasakaalu: „*Teoreetilised kursused aitavad arendada kriitilist mõtlemist, anda ajakirjanikutöös vajalikke teadmisi poliitikast ja ühiskonnast ja ka selleks, et üliõpilased õpiksid mõtestama ajakirjanduse rolli ühiskonnas. Et nad saaksid aru, mis on ajakirjandus ning milline on ajakirjanike vastutus, millist rolli mängib ajakirjandus demokraatlikus ühiskonnas. Loomulikult on ka praktika väga oluline, et ajakirjanikud, kes tulevad ülikoolist, on omandanud olulisemad reporteri tööoskused, audiovisuaalse meedia alusteadmised, arendanud ajakirjanduseetika tajumist.*“

Kuid ka tema tunnistas, et ka ajakirjandushariduseta tuleb toime: „*Tunnen paljusid suurepäraseid tegevajakirjanikke, kellel on haridus hoopis mõnelt muult erialalt, kes on õppinud näiteks majandust või õigusteadust või keskkonnaga seonduvat. See, kui toimetuses on töö erineva taustaga inimesi, rikastab ajakirjandust.*“

## 2. Kas Eesti ajakirjandusharidus toetab tulevikuväljakutsetega toimetulekut?

Hanchteni uuringust<sup>57</sup> selgus, et peamiselt suhtutakse ajakirjandushariduse tähtsusesse kahtlusega, kuna teoreetilised kursused ei valmista tudengit tööks toimetuses piisavalt ette. Ka Uuetoa uuring<sup>58</sup> tõi välja, et tudengite meelest ei ole teoreetilised ning prakti-

lised kursused piisavalt mitmekülgsed ja õpetlikud. Üliõpilased tunnetavad, et ei saa tulevikus praktikal või töökohas hakkama, sest neil jääb puudu ajakirjanduse tööülesannete ja töökohtade reaalsest visioonist.

Intervjuueeritavad tõid välja mitmeid probleeme, millega ajakirjanik peab toime tulema.

Samost pidas olulisimaks ajakirjanduse rolli ja väärtustamist ühiskonnas, mis ei ole õppekava abil lahendatav probleem: „*Põhiline väljakutse ajakirjanikele ning ajakirjanduses on see, et milline on ajakirjanduse roll ühiskonnas ja kuidas ühiskond seda väärtustab. Rakenduse koht on muutunud, ajakirjanduse tähtsus meediapildis tervikuna on vähenenud ja see protsess on jätkuvalt ka edasi käimas.*“

Toetudes Ameerika näitele, kus ajakirjanike arv ja keskmised palgad on vähenenud, ei olnud ta tulevikuväljavaadete suhtes positiivne: „*See ongi see põhiline mure Eestis ka, mina praegusel ajal ei soovitaks kellelegi ajakirjanikuks hakata.*“

Sarnast muret jagas ka Harro-Loit: „*Ajakirjanduse üks riskidest on see, et ta läheb tööturu mõttes odavamaks, ei ole väga häid ärimudeleid, ei tasu ära, mis toob ka selle, et kogenud inimesed lähevad ära.*“

Šmutov tõstis esile kriitilist mõtlemist ja kirjutamismeisterlikkust, mis mõlema ülikooli õppekavas ka leiduvad: „*Ma ei usu, et oskused kuidagi väga erineksid sellest, mida praegu vaja on. On vaja kriitilist mõtlemist, huvi selle vastu, mis ühiskonnas toimub, ja kirjutamismeisterlikkust.*“

Samas leidis Šmutov, et akadeemilise õppe lõpetaja ei ole ega saagi olla esimeseks töökohaks valmis, sest ülikool ei ole tehnikum, mis annaks kindlaid oskuseid, vaid põhineb pigem teoreetilistel lähtekohtadel.

Nii Nikkolo, Harro-Loit kui ka Tigasson rõhutasid tehnoloogia arengust tulenevaid vajadusi.

Nikkolo: „*Ajakirjanduse põhituum jääb samaks. Ilmselt lisandub küll tööriistu, just tehnoloogia poolest, mille kasutamine aitab ajakirjanikul paremini teha tööd, näiteks andmeajakirjanikul programmeerimisoskus, ajakirjanikel oskus kasutada tehisintellekti tööriistana jne.*“

„*Tehnoloogia areng, uued rakendused ja võimalused võivad kujundada rohkem ajakirjanduse nägu, kui arvame, ja see sunnib meid kohanema ka uute formaatidega.*“

<sup>57</sup> Hachten, 2005.

<sup>58</sup> Uuetoa, 2022.

Tigasson: „Järjest olulisemaks muutub audiovisuaalne pool ajakirjanduses. Ja üha olulisemaks läheb ka andmeajakirjandus.“

Harro-Loit: „Üks on audiovisuaalse produktsiooni oskuste lahter, teiseks järjest tähtsamaks muutub võõrkeel, sest rohkem on rahvusvahelist suhtlust ja dokumentatsiooni. On vaja andmetöötlusoskuseid, puhalt kvantitatiivseid. Ja mida ise ütlesin, et rohkem on vaja ka diskursuseanalüüsi oskuseid, ehk oskusi kuulata ka neid teemasid, millest ei räägita või mida piüütakse varjata.“

## Kokkuvõtlik diskussioon

Kokkuvõttes läksid arvamused ajakirjandushariduse olulisusest lahku eelkõige praktikute ja teoreetikute vahel. Sama tulemust peegeldas oma töös ka Roosioja.<sup>59</sup> Kaks intervjuueeritavat viiest ütlesid ausalt, et nad ei pea ajakirjaniku juures ajakirjandushariduse olemasolu absoluutselt tähtsaks, sest tegu on praktilise valdkonnaga ning kõiki vajaminevaid oskusi ja teadmisi saab omandada töökojas. Nad kahtlesid ka teoreetiliste kursuste olulisuses. Kolm intervjuueeritavat pidasid oluliseks, et ajakirjanikul oleks mingisugune haridus, aga suurt rolli ei mängi see, kas tegu on just ajakirjandusharidusega. Muust valdkonnast tulnud inimene võib ajakirjanikutöös oma spetsiifilisi teadmisi hästi rakendada.

Ajakirjandushariduse plussina töid intervjuueeritavad välja tudengitel kaasa saadud hea tunnetuse, toimetuse töö ja struktuuri mõistmise ning baasteadmised. Lisaks sellele aitab erialane haridus mõtestada oma igapäevast rolli ajakirjanikuna ühiskonnas.

Tänu oskuste harjutamisele ja praktilisele ajakirjandusõppes on lõpetanud ka parem arusaam oma tugevustest ning ta on oma nõrkuste kallal juba tööd teinud. Nii praktilised kui teoreetilised kursused annavad ajakirjanikele vajalikud teadmised tulevikuks, arendades nende kriitilist mõtlemist, andes teadmisi poliitikast ja ühiskonnast. Need aitavad mõtestada, mis on ajakirjandus ja milline ajakirjanike vastutus.

Praktika puhul on omandatud peamised reporteritööoskused, audiovisuaalse meedia alusteadmised. Kuna teooria osakaal on õppekavade puhul suurem, ei saagi ülikoolist väljuda tudengid, kes on kohe toimetuse tööks pädevad. Siiski mainis mõni intervjuueeritu ajakirjandushariduse murekohana asjaolu, et tegelikkuses pole tööd alustaval noorel tihti vähimatki

aimu, kuidas toimib toimetuse struktuur, ja ta ei saa hakkama.

Kas Eestis toetab ajakirjandusharidus ajakirjanduse tuleviku väljakutsetega toimetulekut? Üks intervjuueeritav kahtles, et tulevikus ajakirjanikel mingeid uusi oskusi vaja võiks minna, sest ajakirjanduse tuum ja põhioskused jäävad alati samaks. Teine intervjuueeritav tõi välja, et peamine väljakutse on, kuidas ühiskond ajakirjanike rolli väärtustab ja neisse suhtub. Ta nentis, et ajakirjanike rolli olulisus ühiskonnas on langemas, mida võib järeltada palgastatistikast ning valdkonnast lahkuvate inimeste arvust.

Kolm intervjuueeritavat viiest tõi välja, et ajakirjanikel seisavad ees peamiselt just tehnoloogia, andmeajakirjanduse ja multimeediaga seotud muutused. Hinnates ettevalmistust, mida nende muutustega toimetulekuks tehakse, võib öelda, et üldiselt on vajalikud kursused olemas mõlemas ajakirjandusharidust pakkavas koolis.

Tallinna Ülikoolis on õppekavas audiovisuaalse loojutustuse ja audiovisuaalse meedia tootmise aluste aine ning valikainena andmeanalüüs. Tartu Ülikoolis on õppekavas sissejuhatus audiovisuaalsesse meediasse, audiovisuaalne kommunikatsioon ja valikainena audiovisuaalse produktsiooni töötuba, erialane inglise keel ja rahvusvaheline õpikogemus. Samuti antakse kvantitatiivsete meetodite sissejuhatusainet ning valikainena andmepädevust. Andmeanalüüsi ainet Tartu Ülikooli õppekavas ei leidunud, mis on kindlasti suur puudus, sest andmeajakirjaniku oskuseid toonitasid nii intervjuueeritavad kui ka 2019. aastal tehtud OSKA uuring.<sup>60</sup>

Kui uurida võrdluseks välismaa ajakirjandushariduse õppeprogramme ning nende eesmäärke, on näha, et seal pannakse nimetatud muutustele suurt rõhku. Toon näited kahest ajakirjandusharidust pakkuvast ülikoolist.

■ USC Annenberg. Õppekava eesmärk on arendada tudengis multimeediaoskuseid, ajakirjanduslike põhiväärtusi ja eetikat, tänu millele tulevikus jutustada mõjukaid lugusid, kasutades selleks erisuguseid tehnoloogilisi vahendeid (*Undergraduate Journalism – USC Annenberg School for Communication and Journalism*<sup>61</sup>).

■ Northwesterni Ülikool, mis kuulub maailma kümne parima ülikooli sekka. Õppekava iseloomustab põhiliselt tehnoloogia ja ajakirjanduse sidumine: kuidas erinevate tehnoloogiliste vahendite abil aja-

<sup>59</sup> Roosioja, 2007.

<sup>60</sup> SA Kutsekoda, 2019.

<sup>61</sup> <https://annenberg.usc.edu/academics/undergraduate-journalism>.

kirjanduslikku teavet tarbida ja võimalikult mõjukalt inimesteni levitada (*Bachelor of Science in Journalism – Medill – Northwestern University*<sup>62</sup>).

Samas saab mõlema Eesti õppekava tudeng võtta ka vabaaineid, mis annavad teadmisi mõnest muust valdkonnast, mida saab tulevikus ajakirjanikuna spet-

sialiseerudes ära kasutada.

Esile toodi ka võõrkeele olulisust, sest rahvusvaheline dokumentatsioon ja suhtlus muutuvad aina tähtsamaks. Rahvusvahelist suhtlust toetab mõlema õppekava puhul välispraktika, mida ülikoolid ärgitavad tudengeid tegema.

---

<sup>62</sup> <https://www.medill.northwestern.edu/journalism/undergraduate-journalism/>.

# Eesti veebiajakirjanduse lugu tutvustava tugimaterjali koostamine

Anete Sammler

Oma magistritöö loovprojekti raames koostas Eesti veebiajakirjanduse arengulugu tutvustava tugimaterjali. Tugimaterjal on suunatud gümnaasiumiastme eesti keele õpetajatele, et neil oleks usaldusväärne materjal, millele tuginedes õpilastele riiklikus õppekavas ette nähtud meediapädevusi õpetada. Õpetajad saavad materjaliga tutvudes end Eesti veebiajakirjanduse looga kurssi viia ning soovi korral selles leiduvaid tekste või videoid oma tundides kasutada. Veebipõhine tugimaterjal on kõigile tasuta kättesaadav.<sup>1</sup>

Teema valikul oli mitu põhjust. Kõige mõjuvam põhjus oli see, et kuigi Eesti ajakirjanduse ajalugu ja arengut on kaardistatud ja uuritud, pole just veebiajakirjandusse puutuvat osa kokkuvõtlikult õpetajale käepärasel vormis kirja pandud. Eriti on tahaplaanile jäänud just viimase aastakümne meediamaastiku ja meedia ärimudeli suured muutused.

Teine põhjus oli õpetajate vajadus. Kuigi meediapädevuse kohta on palju materjali, on õpetajatel endi sõnul selles keeruline orienteeruda, lisaks peab iga õpetaja meediapädevusi õpetades ise oma struktuuri ja rõhuasetused välja mõtlema. Probleem on nii olemasolevate õppematerjalide vananemine kui ka see, et vananenud õpikutes kasutatud kõneisikud õpilasi enam ei kõneta.

Õpetajad väljendasid vajadust ajakirjandus- või meediaõppejõudude abi järele, et meediapädevuse kui väga laia teema kohta olulisim välja sõeluda. Näiteks oskavad õpetajad küll uudisväärtuse kriteeriu-

meid õpilastele tutvustada, aga vajaksid abi ja elulisi näiteid sellest, kuidas ajakirjanik neist kriteeriumitest oma töös lähtub.<sup>2</sup>

Materjalides orienteerumise raskustele ja isiklike ajakirjanduskogemuste puudumisele vaatamata peavad õpetajad oskama meediapädevusi õpilastele õpetada. 2023. aasta märtsis jõustusid Eestis uuendatud riiklikud õppekavad, kus meediapädevuse arendamise põhimõtted mängivad olulist rolli kõigis õppeainetes.<sup>3</sup> Eesti keele kursuste alla lisati kursus „Meedia ja mõjutamine“, mille peavad läbima nii eesti kui ka vene õppekeelega klassis õppivad gümnaasistid.<sup>4</sup>

„Meedia ja mõjutamise“ kursust õpetades peavad õpetajad oskama õpilasi suunata meediatekstist argumente ja mõjutamisvõtteid leidma ning reklaame analüüsima. Õpetaja peab tundma eri meediakanaleid, analüüsima nende erijooni, iseloomustama erinevaid meediažanre, aga lisaks hindama kriitiliselt ka meediamanipulatsioone, tundma ära propaganda, liba-uudised ja müüdi loome. Vajalik on oskus oma meediakäitumist kriitiliselt analüüsida.<sup>5</sup> Seega peab selleks, et õpilastele laiapõhist meediaõpetust anda, olema meediat ja selle toimimisest laialdased ja ajakohased teadmised ka gümnaasiumi eesti keele õpetajal endal.

## Tugimaterjali tausta ülevaade

Tugimaterjali idee ja vajadus kasvas välja kahest varasemast artiklist.

1. Ivask jt panid artikliga „Aasta, mil ajakirjandus-

Artikli aluseks on 2025. a juunis Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudis kaitsitud magistriprojekt (juh Brit Laak, Signe Ivask), <https://dspace.ut.ee/items/5a903e79-1ef3-449a-b56d-d6724e542d2a>.

<sup>1</sup> <https://sisu.ut.ee/loodajakirjandusest/>

<sup>2</sup> Ivask, S., Laak, B., Rats, L. ja Suija, A. (2024). Eesti meediapädevus – järgmine Tiigrihüpe või eilsed uudised? *Õhtuleht*, 17. oktoober. Kasutatud 27.04.2025. <https://www.oh tuleht.ee/1116629/eesti-meediapadevus-jargmine-tiigrihupe-voi-eilsed-uudised>.

<sup>3</sup> *Ibid.*

<sup>4</sup> Gümnaasiumi riiklik õppekava. Määrus nr 18 (2023). *Riigi Teataja* 1, 23. veebruar. Kasutatud 25.04.2025, [https://www.riigiteataja.ee/aktiisila/1080/3202/3006/18m\\_gym\\_lisa1.pdf#](https://www.riigiteataja.ee/aktiisila/1080/3202/3006/18m_gym_lisa1.pdf#).

<sup>5</sup> Gümnaasiumi riiklik õppekava ... , 2023.

likud piirid nihkusid tundmatusse<sup>6</sup> kirja taasiseseisvunud Eesti ajakirjanduse sünniloo. Artikliga seotud laiem eesmärk oli kokku panna audiovisuaalne intervjuude kogumik, mida saaks ajakirjanduse ajalugu õpetades kasutada.<sup>7</sup> Pannud kirja praeguse Eesti ajakirjanduse alguse sündmused, soovisid autorid järgmise sammuna ka Eesti veebiajakirjanduse sünniloo just ajakirjanike vaatepunktist kirja panna.

2. 2024. aastal ilmus projekti „Teadmistega valeinfo vastu“ raames Õhtulehes artikkel „Eesti meediapädevus – järgmine Tiigrihüpe või eilsed uudised?“<sup>8</sup> Artikli jaoks õpetajatega tehtud intervjuudest selgines õpetajate vajadus kompaktsete ja usaldusväärsete abimaterjalide järele, mille toel meediapädevuse teemasid gümnaasiumiõpilastele õpetada. Õpetajaid intervjuerides tõdesid autorid, et selliste materjalide loomisel vaatavad õpetajad just Tartu Ülikooli ajakirjandusõppejõudude poole.

Tugimaterjali mõte oli seega varasemad tegevused ja ideed ühe katuse alla kokku tuua: panna kirja Eesti veebiajakirjanduse arengulugu ning ühtlasi selgitada tänapäevaseid meediapädevuse teemasid. Selleks, et materjal oleks võimalikult informatiivne, usaldusväärne ja täpne, otsustasin tugineda nende Eesti ajakirjanike kogemustele, kes on veebiajakirjandusega aastaid kokku puutunud, selle arengut kõrvalt näinud ja seda ise kujundanud.

Materjali loonud töörühma kuulusid lisaks minule Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi õppejõud Brit Laak, Signe Ivask ja Alar Suija. Tugimaterjali tiimiga liitusin oktoobris 2024 ning täitsin toimetaja rolli. Tugimaterjali koostades pidasin päevikut ja reflekteerisin pidevalt oma tegevuste üle, et järgmistel tudengitel oleks sarnast audiovisuaalset tugimaterjali koostades võimalik minu kogemustest õppida.

## Tugimaterjali koostamise faasis

**Projekti eeltöö faasis** tehti audiovisuaalse tugimaterjali sisu loomiseks põhjalik taustatöö. Seejärel kaardistati tugimaterjali sihtrühm ja nende täpsed vajadused, lähtudes riiklikus õppekavas esindatud meediapädevusega seotud teemadest. Eesti veebiaja-

kirjanduse loo kirjapanekuks tutvuti sel teemal koostatud varasemate tööde ja allikatega. Tugimaterjalile loodi selge struktuur, mis vastab materjali eesmärkidele ja sihtrühma vajadustele.

**Teises ehk intervjuerimise faasis** koostati valim ja saadeti välja intervjuukutsed. Leiti sobilik võttepaik, koostati intervjuugraafik ning kooskõlastati see intervjueritavate ja tugimaterjali tiimiga. Intervjuerimine eeldas põhjalikku intervjuukava ning intervjuerimisoskusi.

**Kolmandas faasis** intervjuud transkribeeriti ning puhastati, kogu andmestik jagati teemaplokkidesse ning kirjutati ja toimetati tugimaterjali tekstid. Selleks vaadati läbi kogu videomaterjal ning otsustati, missugused lõigud rikastaksid tugimaterjali audiovisuaalselt kõige paremini. Videod lõigati ja monteeriti, neile lisati selgitavad tekstid ja vaheküsimused. Video- ja tekstimaterjal ühtlustati, et vältida materjali liigset kordumist. Viimase lihvina tekstimaterjal keeletoimetati.

**Tugimaterjali avaldamise ja levitamise faasis** leiti sobiv veebiplatvorm, kus materjal oleks kõigile lihtsasti ja tasuta kättesaadav. Mõtlemata pidi ka sellele, et saaks tulevikus materjali täiendada, sest praegu valminud info vananeb. Seega valiti platvorm, millele oleks võimalik ligi pääseda ka hiljem. Valituks sai Tartu Ülikooliga seotud veebiplatvorm. Kogu tekst ja videomaterjal laaditi seejärel veebilehele üles, milleks oli vaja veebilehe haldamise oskuseid. Levitamiseks tuli leida õiged kanalid, et sihtrühmani jõuda.

## Tugimaterjali struktuuri loomine

Tugimaterjalile struktuuri loomiseks soovisin täpselt teada saada, kuidas eesti keele õpetajad oma tundides meediapädevusi õpetavad. Lisaks Ivaski jt artiklis<sup>9</sup> väljatoodule selgus, et õpetajad ei saa meediapädevusi õpetades kõigile soovitud veebilugudele ligi, sest veebilood on tihti tasulised. Samuti ei saa tasulistele veebilugudele ligi õpilased. Selgusid ka õpetajate isiklikud vaatepunktid – näiteks ei soovi õpetajad veebilugusid tundides kasutada nendes leiduvate kirjavigade, korduvate allikate ja eksitavate peakirjade tõttu.<sup>10</sup>

Tugimaterjali struktuuri paikapanekuks kaardis-

<sup>6</sup> Ivask, S., Saar, S., Kangur, M., Hussar, K., Laak, B., Suija, A., Šandali, M. ja Heinlaid, H. (2019). Aasta, mil ajakirjanduslikud piirid nihkusid tundmatusse. *Delfi*, 31. detsember.

<sup>7</sup> Ivask, S., Kangur, M., Hussar, K. A. ja Saar, S. (2020). Ajakirjanikud muutustest Eesti ajakirjanduses aastal 1989. Ude, I., Vihalemm, P. ja Lõhmus, M. (toim), *Eesti Akadeemilise Ajakirjanduse Seltsi aastaraamat 1* (lk 42–46). Tartu: AS Pakett. [https://sisu.ut.ee/wp-content/uploads/sites/365/eaas\\_2019\\_link.pdf](https://sisu.ut.ee/wp-content/uploads/sites/365/eaas_2019_link.pdf).

<sup>8</sup> Ivask jt, 2024.

<sup>9</sup> Ivask jt, 2024.

<sup>10</sup> Sammler, E. (2024). *Autori intervjuu*. Paide, 29. oktoober.

tati ühtlasi, milline osa Eesti veebiajakirjanduse arenguloost on veel katmata. Selgus, et pärast aastat 2018 pole kokku pandud materjali Eesti veebiajakirjandusloost selle arengut kujundava ajakirjaniku või meediamaja juhi vaatepunktist.

Tehtud taustatöö põhjal koostas tugimaterjalile struktuuri plokkidena. Selleks, et õpetajal oleks tugimaterjalist maksimaalselt kasu, sidusin teemaplokid riiklikus õppekavas toodud õpitulemustega, mida gümnasistid peavad saavutama.

## Tugimaterjali sisu

Tugimaterjali sisu toetub intervjuudele, mille tegin 2024. aasta novembris kuue Eesti ajakirjaniku ja mee-

diamaja juhiga. Intervjuud salvestati nii helis kui ka pildis.

Intervjueeritavate valimi koostamisel arvestasin, et kõik materjali kavandatud teemaplokid saaksid kaetud. Selleks, et luua ülevaadet Eesti veebiajakirjandusloost, otsustasin intervjueerida ajakirjanikke igast Eesti meediamajast. Veebiajakirjanduse sünniloo ülevaate jaoks võtsin valimisse nii selliseid ajakirjanikke, kes on pikalt veebiajakirjanduses töötanud, kui ka juhtival positsioonil töötavaid peatoimetajaid ja meediamajade juhte, kes olid veebiajakirjandust puudutavate otsuste juures ning hoomavad suuremat pilti. Seega soovisin eeskätt intervjueerida toona meediamajades kõige vastutusrikkamaid ülesandeid täitnud ajakirja-

Tabel 1. Tugimaterjali lõplik ülesehitus plokkidena

Õppekava sisend	Plokk	Sisu
Õpilane <ul style="list-style-type: none"> <li>tunneb meediakanaleid,</li> <li>analüüsib nende erijooni,</li> <li>iseloomustab erinevaid meediažanre.</li> </ul>	I. Eesti veebiajakirjanduse ajajoon	Eesti veebiajakirjanduse sünni- ja arenguloo tutvustamine visuaalse ajajoone abil, millele on märgitud Eesti veebiajakirjanduse arengus olulised ja märgilised sündmused.  Tulemus: interaktiivne ajajoon, kuhu on lisatud selgitavad videod.
Õpilane <ul style="list-style-type: none"> <li>selgitab teksti autori eesmärgi ning motive;</li> <li>eristab fakti arvamusest ja usaldusväärset infot küsitavast;</li> <li>kontrollib infoühiku sisu tõesust, sealhulgas tõlgitud info tähendusvälja muutumist;</li> <li>eristab privaatset ja avalikku informatsiooni.</li> </ul>	II. Veebiuudise teekond ideest avaldamiseni	Veebiloo loometeekonna tutvustamine ning ajakirjaniku tööetika avamine.  Tulemus: tekst ja videod, illustreerivad kuvatõmmised.
Õpilane tunneb tänapäevast teabekeskonda ja selle arengut kujundavaid protsesse.	III. „Tasuta“ veebisisu ja selle mõju meediaärile	Meedia ärimudeli ja selle muutumise tutvustamine. Auditoriumi eripära selgitamine.  Tulemus: tekst ja videod, illustreerivad kuvatõmmised.
Õpilane <ul style="list-style-type: none"> <li>analüüsib kriitiliselt reklaami ning arutleb reklaami ja mainekujunduse teemadel;</li> <li>hindab kriitiliselt meediamanipulatsioone, tunneb ära propaganda ja libauudised;</li> <li>analüüsib kriitiliselt oma meediakäitumist.</li> </ul>	IV. Veebiajakirjanduse müüdid ... või siiski tõde?	Veebiajakirjandusega seotud kriitilised ja korduma kippuvad küsimused ning nende selgitamine ajakirjaniku vaatepunktist.  Tulemus: videod.
	Projektist „Veebiajakirjandus Eestis“	Tugimaterjali ja intervjueeritud ajakirjanike lühitutvustus.
	Meie varasemad projektid	Viited varasematele artiklitele.

nikke, eelistatavalt peatoimetajaid ja veebiportaalide eest vastutavaid toimetajaid või nende n-ö käimalükkajaid.

Kuna esimesed veebiväljaanded alustasid Eesti ajalehtede juures juba 1990-ndatel, oli valimisse tarvis kaasata ajakirjanikke, kes sel ajal erialast tööd tegid. Kindlasti soovisin intervjuuerida ka Eesti Meediaettevõtete Liidu esindajat, kes oskaks lahti selgitada meediamajanduse toimimist.

Meediamajanduse oluline osa on ka avalik sektor, seega lisasin valimisse ühtlasi Eesti Rahvusringhäälingu veebiuudiste juhi. Lõplikku valimisse kuulusid Priit Hõbemägi, Vilja Kiisler, Urmet Kook, Väino Koorberg, Igor Rõtov ja Martin Šmutov.<sup>11</sup>

Tegin valimisse kuuluvate veebiajakirjanduse asjatundjatega novembris 2024 kuus retrospektiivset poolstruktureeritud intervjuud. Intervjuud kestsid 60–90 minutit.

Tugimaterjalis on intervjueeritavate kogemused, lood ja selgitused koondatud eri plokkidesse (vt ka lisa).

1. „Eesti veebiajakirjanduse ajajoon“<sup>12</sup> sisaldab visuaalset kronoloogiat veebiajakirjanduse sünni- ja arenguloo märgilistest aastatest ja pöördepunktidest, mis intervjuudest selgusid. Ajajoont täiendavad videoklipid selgitustega, miks need sündmused on intervjueeritud ajakirjanike arvates märgilised.
2. „Veebiuudise teekond ideest avaldamiseni“<sup>13</sup> aitab mõista, kuidas veebilugu sünnib ja missugustest kaalutlustest lähtub ajakirjanik oma tööd tehes. Selgitatakse klassikalise uudise ülesehitust, veebiuudise eripärasid ning seda, kuidas ajakirjanikud otsustavad, mis on uudisväärtuslik, ja uudiseid loovad.
3. „„Tasuta“ veebisisu ja selle mõju meediaärile“<sup>14</sup> selgitab, kuidas on meedia ärimudel aegade jooksul muutunud ning millist nelja arengufaasi on Eesti veebiajakirjanduses eristatud alates staa-

tilisest sisu kopeerimisest kuni tänase iseseisva, mitmekesise ja kvaliteetse veebiajakirjanduseni. Samuti on vaatluse all, kuidas ja miks on muutunud ärimudel ning milline on avalik-õigusliku meedia, ERR-i eripära – tasuta sisu.

4. „Veebiajakirjanduse müüdid ... või siiski tõde?“<sup>15</sup> sisaldab ekspertide vastuseid laiemalt levinud kriitilistele küsimustele, mida on veebiajakirjanduse kohta ühiskonnas tõstatatud.

## Projekti refleksioon ja õppimiskohad

Loovprojekti lõpetasin kokkuvõtliku refleksiooniosaga, kus vaatasin tagasi tugimaterjali loomisprotsessile, ja koostas ülevaatlilikud soovitusel järgmistele tudengitele, kes sooviksid audiovisuaalses projektis toimetaja rolli astuda.

Lisasin tööle detailse ajakava, et soovi korral saaks tudeng näha, kui kaua audiovisuaalse tugimaterjali valmimine minu näitel aega võttis.

Minu jaoks olid tugimaterjali koostamise kõige keerulisemad osad intervjuukava koostamine ja ajakirjanike intervjuerimine. Kuigi olin ajakirjandustudengina varem intervjuerimisega kokku puutunud, sai tugimaterjali tehes selgeks, et mul puuduvad teadmised küsimuste funktsioonidest ja mahust.

Tugimaterjali koostamisel tutvusin materjalidega ja kogusin nõuandeid, mida intervjuerimisel rakendada. Need arendasid minu oskusi palju. Kõige rohkem arenesid loovprojekti käigus just küsitluskava koostamise ja intervjuerimise oskused.

Tugimaterjali koostades sain väga palju trennida ka tekstitoimetamise oskust. Kuna tekstide maht oli suur, vajasin tekstiloomes kogenuma kaastöötaja abi, kes aitas eristada olulist ebaolulisest ja tugimaterjali tekstidesse fookust tuua. Tugimaterjali puhul oli tähtis, et tekstid oleksid informatiivsed ja sihtrühmale lihtsasti arusaadavad.

Lõpuks koostas järgmistele uurijatele soovitusel, milliseid magistriõppekava aineid soovitatakse audiovisuaalse projekti täitmiseks läbida.

<sup>11</sup> Priit Hõbemägi – Postimehe peatoimetaja alates aastast 2022. Olnud kahel korral Eesti Ekspressi peatoimetaja, lisaks Ekspressi meediadirektor, Õhtulehe, portaali Mega ja Eesti Päevalehe peatoimetaja ja ajakirjandusõppejõud; Vilja Kiisler – Delfi uudisteosakonna juhataja, ajakirjanik ja saatejuht, aasta ajakirjanik 2023. Töötanud Delfi s ka aastatel 2000–2012, lisaks Äripäevas, Postimehes ja Sõnumilehes; Urmet Kook – Eesti Rahvusringhäälingu veebiuudiste ja -portaalide juht alates aastast 2017. Varem Eesti Rahvusringhäälingu uudistejuht, Eesti Päevalehe peatoimetaja asetäitja ja Euroopa Liidu Ringhäälingute Liidu uudistekomitee juht; Väino Koorberg – Eesti Meediaettevõtete Liidu tegevjuht alates aastast 2024, Õhtulehe peatoimetaja aastatel 2000–2016; Igor Rõtov – Äripäev AS-i peadirektor alates aastast 2007, Äripäeva peatoimetaja ja tegevjuht aastatel 1992–2007; Martin Šmutov – Õhtulehe peatoimetaja alates aastast 2016. Varasemalt töötanud ajalehes Postimees, olnud Elu24 portaali käimalükkamise juures ning veebiväljaande Õhtuleht.ee juhataja.

<sup>12</sup> <https://sisu.ut.ee/loodajakirjandusest/veebiajakirjanduse-ajajoon/>

<sup>13</sup> <https://sisu.ut.ee/loodajakirjandusest/veebiuudise-teekond/>

<sup>14</sup> <https://sisu.ut.ee/loodajakirjandusest/tasuta-veebisisu-ja-selle-moju-meediaarile/>

<sup>15</sup> <https://sisu.ut.ee/loodajakirjandusest/veebiajakirjanduse-muudid/>

Lisa. Tugimaterjali plokid.

Ajajoon	
<b>1995–2000:</b> <b>„staatiline“ etapp</b>	Sisu pakutakse veebis tasuta, kuigi trükituna sama sisu maksab. Veeb on pigem eksperimentaalne lisand trükiväljaandele, mitte iseseisev tuluallikas. Veebiplatvorme ei nähta reklaamikanalitena. Reklaamiraha liigub peamiselt trükiväljaande kaudu.
<b>1995</b>	Eesti suuremad ajalehed alustavad oma veebiväljaannetega: paberlehtede toimetuste juurde tekivad veebitoimetused ja paberlehtede sisu riputatakse tasuta lugemiseks veebi.
<b>1999</b>	Ekspress Grupp avab Mega portaali.
<b>23.11.1999</b>	Avatakse Delfi internetiportaali.
<b>01.02.2000</b>	Käivitub kommenteerimisiportaali Comment@delfi.
<b>2000–2008:</b> <b>trükist veebi liikumine</b>	Veebiplatvormid on kulukad ja tulu väike. Äripäev proovib 2000. aastal tasulist ligipääsu, kuid see ebaõnnestub. Varased katsed veebisisu rahaliseks teha ebaõnnestuvad. Veebireklaami tulu on võrreldes trükiväljaandega väikseks jäänud. Veebi nähakse trükiväljaande toetajana. Välisomanike mõju toob uusi praktikaid, kuid üldine ettevaatlikkus säilib.
<b>03.07.2000</b>	Sõnumilehe ja Õhtulehe ühinemise tulemusena sünnib SL Õhtuleht.
<b>09.01.2006</b>	Eesti Televisioon käivitab uudisteagentuuri ETV24.
<b>26.04.2007</b>	Pronksiöö ja esimesed otseblogid SL Õhtulehe veebis - inimeste vajadus värskel info järele kasvab.
<b>17.07.2007</b>	Postimees Online avab meelelahutusiportaali Elu24.ee.
<b>2008–2012:</b> <b>kiire ja odava sisu faas</b>	Puuduvad ideed, kuidas toota ja müüa just veebikeskkonnale omast sisu. Sisu antakse tasuta ja loodetakse reklaamirahale. Reaalsuses tehakse nn <i>copy-paste</i> -uudiseid, uudiste arv on suur ja tootmiskulu väike. Facebook, Google ja YouTube alustavad reklaamiraha „äraimemist“. Lugejad harjuvad tasuta sisuga, paberlehtede tellimused vähenevad. Traditsiooniline reklaamimudel mureneb.
<b>29.09.2008</b>	Delfi TV avaldab esimese saate, mida juhib Vilja Kiisler.
<b>2010</b>	Paberlehtede tiraažid vähenevad, sest veebiväljaandeid saab lugeda tasuta. Google'i ja Facebooki sekkumisega reklaamiturule hakkab meediamajanduse mudel muutuma.
<b>Alates 2012. aastast: suund iseseisvuse ja kvaliteedi poole</b>	Veebist saab iseseisev platvorm, mitte paberlehe kõrvalsaadus. Digisisu muutub tasuliseks, investeeritakse kvaliteeti ja formaatidesse. Suur osa turust jääb siiski vanade ärimudelite lõksu. Reklaamiturgu domineerivad sotsiaalmeediaplatvormid. Meediaettevõtted liiguvad reklaamilt tellimustele. Reklaamitulu asendub lugejapõhise rahastusega.
<b>2016</b>	Alguse saab tasuline veebiajakirjandus.
<b>2018</b>	Tasulise sisu tarbimine kasvab.
<b>2020</b>	Koroonapandeemia ajal paberlehtede tiraažid langevad.
<b>30.11.2022</b>	OpenAI avaldab ChatGPT demoversiooni.
<b>01.06.2020</b>	Tasuliste digitellimuste arv ületab esmakordselt 100 000 tellimuse piiri.

- 01.08.2022** Esmaspäevased paberlehed hakkavad kaduma. Lehemüügipunktides lõpeb Öhtulehe, Postimehe ja Lõuna-Eesti Postimehe esmaspäevase paberlehe müük.
- 22.12.2022** Ilmub viimane paberlehe kujul Äripäev. Leht jätkab ilmumist veebis.
- 16.01.2023** Eestis ei ilmu enam ühtegi eestikeelset esmaspäevast paberlehte, sest ka Eesti Päevaleht lõpetab esmaspäevase ajalehe trükkimise.
- 27.03.2024** Ilmub viimane paberlehe kujul Eesti Päevaleht. Leht jätkab ilmumist veebis.
- 01.12.2024** Eesti Meediaettevõtete Liidu mittetäielikel andmetel on Eestis üle 160 000 tasulise digitellimuse.

### Veebiuudise teekond ideest avaldamiseni

■ Uudise idee – leidmine, saamine, genereerimine ja selle uudisväärtuse hindamine

**Väino Koorberg:** *Kui mina olin noor reporter, praktikant ajalehes Edasi, Postimees, siis tehti mulle väga kiiresti selgeks, et kui omal ideid ei ole, millest kirjutada, siis tuleb kirjutada käsu peale lugusid, tavaliselt vanurite abistamise teemal. Need on sellised pispotilõhnalised lood, ei pruugi olla kõige toredamad noorele inimesele kirjutada. Ehk et sa pead kõigepealt nägema kusagil probleemi, sündmust, leidma midagi huvitavat ja uudset uudiste kriteeriumite vaatenurgast.*

■ Info kogumine ja analüüs – allikad, intervjuud, faktid

**Igor Rõtov:** *Siis on meil see idee olemas, voh. Nüüd hakkab siis töö peale – ajakirjaniku töö on peamiselt suhelda allikatega. Ehk tekib idee, hüpotees, et midagi ägedat on juhtunud, vastab uudiste kriteeriumitele jne. Ma hakkam nüüd seda kontrollima, ma lähen mingisugustesse andmetesse ja mis kõige tähtsam, ma suhtlen inimestega.*

**Priit Hõbemägi:** *Ajakirjaniku töö on kiire, ajakirjaniku töö on närviline. See, et ta kohe hakkab kiiresti kellelegi helistama ja küsima arvamust asja kohta, see on tema töö. Ega kedagi vägisi toimetustes kinni ei hoiata, keegi ei ole laua külge seotud.*

**Väino Koorberg:** *Siis tuleb minna ja hakata uurima, tuleb käia kohapeal, tuleb rääkida inimestega, kui õudne see ka ei oleks, tuleb helistada inimestele, kui jube see ka ei tunduks. Tuleb koguda lugusid, detaile, andmeid, numbreid ja mida iganes. Kui see hunnik on sul käes, siis tuleb sellest püüda leida mingi telg, mida öelda tahan, ja see informatsioon panna kuidagi arusaadavalt ritta.*

**Urmet Kook:** *Mis on nagu viimasel ajal probleemiks, on, et Eesti riigiasutused ei eelista otsesuhtlust, nad ütlevad, et saatke meie küsimused kirjalikult. Tekib kaks probleemi. Esiteks näiteks saadad kümme küsimust ja vastatakse sisuliselt kolmele neist. Teine probleem allikatega suhtlemisel on, et paljud asutuste avalike suhete esindajad ei tea sellest valdkonnast, mille kohta küsitakse.*

■ Kirjutamine ja kujundamine, toimetamine ja ülevaatus

**Martin Šmutov:** *Pealkiri töötab veebi vaates siseseviskena. Võta ette mobiil ja mida sa näed – kärbsesmustalaadset pilti, millest midagi eriti ei ole aru saada, ja siis pealkirja. On 70–100 tähemärki, et panna inimene seda lugu lugema, tekitama temas mingit huvi. Üldjuhul peab seal olema selline asi nagu purakaga verb. Kõige parem on, kui silme ees hakkab film käima, nagu öeldakse, et kui seda loed, suudad juba midagi ette kujutada, midagi nagu juhtub, mis sind kütkestab.*

**Vilja Küsler:** *Selle peale mõeldakse, kuidas inimest ka tõsisema sisu juures kauem hoida. Väga hästi kirjutatud lugu keerulisel teemal toob siiski kohale oma lugeja. Võib-olla analüüsival ja analüütilisel uurival ajakirjandusel ei saa kunagi olla nii suur lugejaskond kui BSH uuel soengul või Malluka millel iganes. Aga sellel on väärtus ajas. See muudab midagi selles, kuidas me maailma mõistame ja kuidas me asjadest aru saame.*

■ Avaldamine ja levitamine

**Priit Hõbemägi:** *Kogu see ajakirjanduslik tegevus, mis praegu toimub, toimub kohe, nüüd ja praegu. Keegi ei kirjuta valmis mingit mahukat lugu selleks, et homme kell 7 hommikul see tervele maailmale aval-*

*dada. See on täiesti mõttetu. Kõik toimub nüüd, kohe, praegu. Kõik, mis valmis saab, pannakse üles.*

**Igor Rõtov:** *Ega parem ei tähenda, et sa pead olema kõige kiirem. Kiirus üksi ei loe. Et juhtub mingi oluline majandussündmus ja me pauhti paneme selle sisse, jättes lahti seletamata, miks see majandussündmus juhtus ja eriti, kuidas see lugejat puudutab või ei puuduta.*

**Priit Hõbemägi:** *Portaal ei ole riiul, vaid on pidevalt arenev, pidevalt muutuv. Nendel esimestel lehekülgedel toimub n-ö olelusvõitlus nende artiklite vahel, mis on olemas.*

### „Tasuta“ veebisisu ja selle mõju meediaärile

■ Tasuta sisu, tasuline sisu

**Vilja Kiisler:** *Päris alguses tehti ka ju üks suur viga, mille tagajärgi helbitakse siitamaani. Veebi sisu anti alguses tasuta ja selle trendi pööramine on olnud ajakirjandusväljaannetele ääretult valuline, sest kui midagi on antud tasuta ja siis hakatakse selle eest tasu küsima, peab seda palju põhjendama.*

**Igor Rõtov:** *Miks me karistame lugejat sellega, et meil on lugu õhtul valmis, aga tema saab seda lugeda alles hommikul? Online first on rahvusvaheline printsiip. Kui meil lugu saab valmis, pole meil õigustki seda kinni hoida, paneme veebi üles, mis siis, et hiljem ilmub see ka paberil. Raske hetk oli, kui veeb oli tasuta. Sa paned nagu väärtuse tasuta üles, see tekitas kõhedust. Me ikka tegime seda. Aga kui tekkis paywall, tekkisid tellijad, siis seda küsimust ei olnud.*

**Vija Kiisler:** *Ma märkan rõõmuga, et hakkab ära kaduma selline väljend nagu „maksumüür“. See kõlab, nagu ajakirjanikud kuritahtlikult ei tahaks lugejatele sisu anda. Tegelikult on sisu lihtsalt avatud tellijatele – ja see on täiesti normaalne.*

**Väino Koorberg:** *Me kõik tahaksime rahulikke mittevärvilisi mitteliialdavad väga informatiivseid pealkirju. Lisaks tahaksime me kõik hommikust õhtuni tarbida ainult kultuuriajakirjandust. See on see, mida me deklareerime. Ent kui läheme oma tegelike soovide juurde, siis selgub, et me tahaks ikkagi õhtuti vaadata „jalagatagumikkukomöödiat“ ... Meie ideaalse maailma ja meie reaalse maailma vahel on teatavad vahed.*

■ Tagasiside analüüs

**Vilja Kiisler:** *Me tegelikult ei mõõda ainult klikke, tellimuste arvu, vaid vaadatakse päris täpselt, kui kaua lugeja ühe loo juures on, kas ta loeb lõpuni ja kust ta pooleli jätab.*

**Priit Hõbemägi:** *Tänapäeval ei ole see enam ammu kõhutundepõhine, vaid seda mõõdetakse mitmesuguste näidikutega pidevalt ja väga palju. Ehk teisel pool ekraani, mida lugeja ei näe, esiküljetoimetaja näeb sama pilti, aga iga loo juures on väike lipik ekraanil, mida arvutiprogramm väljastab, kui palju parajasti inimesi loeb seda, kas seda lugu loetakse ajas rohkem või vähem ehk kas lugu pakub tõusvat või langevat huvi.*

■ ERR-i roll pole konkureerida, vaid tasakaalustada

**Urmet Kook:** *Püüda nagu sõnastada enda jaoks sisimas ära, mida me teeme ja mida me ei tee. Üha enam muutub oluliseks, mida me ei tee, ei kirjuta, näeme, et sellega ei ole mõtet tegeleda. Me ikkagi püüame seada oma agenda nii, et see on eesti inimese jaoks oluline, kas siis igapäevaelus olulised asjad. Mitte sa ei rahulda inimese uudishimu.*

■ Veebimeedia vs. pabermeedia ja konkurents

**Priit Hõbemägi:** *Aastal 2024 on paberlehed, ehki väga olulised, suurte meediamajade kõrvaltooted. Kogu sisu läheb jooksvalt ja kohe portaali kasutusse. Portaal on ärimudeli keskne osa. /../Paberlehe eripära on see, et tegelikult inimesed tellivad väljaande, näiteks Postimehe aastaks ette, nad ei tea, mis on homme lehes, mis ülehõmme, aga sellest hoolimata usaldavad nad seda brändi nii palju, et seovad ennast sellega terveks aastaks ette. Kõik see, mis puudutab internetti, siis seal käib tohutu omavaheline konkurents. Kõik konkureerivad – Delfi konkureerib Postimehega, Postimees Äripäevaga, Äripäev ERR-iga.*

**Urmet Kook:** *Eestis on piirid enam-vähem paika loksunud. Veebiajakirjanduses konkurendid ei ole mitte niivõrd Eesti meediaväljaanded omavahel, vaid see, mis toimub suurte veebiplatvormidega. /../ Probleem ei ole selles, et ERR-i portaal on nende kõrval olemas. /../*

*Selle asemel et era- ja avalik-õiguslik meedia omavahel piike ristavad, võiks tegelikult seljad kokku panna ja koos suurte platvormide vastu võidelda.*

#### ■ Kvaliteetse ajakirjanduse jäävus

**Igor Rõtov:** *Me ei ole kunagi vaadanud, et veebi-ajakirjandus oleks kuidagi teistsugune ajakirjandus kui paberajakirjandus. Ajakirjandus on ajakirjandus, ükskõik millist kanalit me kasutame, on see paber, veeb, raadio, tele, video, midagi muud, seda ei vali meie, vaid meie auditoorium. Meie ülesanne on teha neile head ajakirjandust, ükskõik, kus nad on, ja muidugi ära tabada, kus nad on.*

**Martin Šmutov:** *Hea ajakirjanduse ja eetika põhimõtted ei muutu vastavalt sellele, milline on vorm, need kehtivad endiselt. See, et juurde tuleb AI, ei tähenda, et loos võib faktivigu olla. Või kas rääki-*

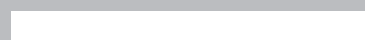
*da kahe allikaga. Või kas laste hooldusõigusvaidlust kajastatakse või ei. AI juurdetulek ei muuda seda sisu.*

**Igor Rõtov:** *Kui me teeme head ajakirjandust, anname inimestele võimaluse teha õigeid poliitilisi, majanduslikke valikuid. Isegi ütlesin, et kui inimese tarbib teadlikult kvaliteetset ajakirjandust, ta tõstab teadlikult oma konkurentsivõimet – sotsiaalset, majanduslikku ja kui tahate, siis ka poliitilist. Kui meil on ühiskonnas neid konkurentsivõimelisi inimesi palju, siis oleme ühiskonnana tugevamad, suudame end kaitsta ja majandada, edasi minna. Arvan, et ajakirjanduse roll muutub tähtsamaks.*

### Veebiajakirjanduse 7 müüti

1. „Uudiseid sai tasuta lugeda, aga siis läksid meedia-majad ahneks.“
2. „Ajakirjandus on alati negatiivne.“
3. „On ju teada, et veebiajakirjanduse pealkirjad valesid.“
4. „Veebis on ainult sisutühjad lood.“
5. „Suunamudijad on teinekord isegi asjalikumad ajakirjanikud kui ajakirjanikud ise.“
6. „Ühed ja samad inimesed kommenteerivad ajakirjanduses pidevalt erinevaid teemasid, sest ajakirjanikud on laisad ja äraostetud.“
7. „Veebiajakirjanike jaoks pole keeleoskus oluline.“

VARIA



# „Miks ohver midagi ei ütle?": kuidas kujuneb kannatanu Õhtulehe krimilugudes

Kristjan Väli

Eesti ajakirjanduses ilmub iga päev arvukalt artikleid, mis käsitlevad kuri- ja väärtegusid, ent seejuures jääb tihtilugu õhku küsimus: miks räägitakse niivõrd palju kurjategijast, kuid juhtunu teine peamine osaline – kannatanu – ei saa üldse sõna?

Näiteks on Eesti meedias sagedased lood sellest, kuidas mõni tapja on kohtu alla antud. Kuid harva kohtab artiklit, kus mõni tapetu lähedane räägib, mida tema on läbi elanud. Sageli võib meediast lugeda teadet, et politsei on kinni pidanud suure koguse kokaiini, kuid aastate jooksul on ilmunud vaid üksikud lood sellest, kuidas kokaiini tarvitamine on mõjutanud sõltlase elu ja tervist. On temagi ju selles loos kannatanu. Kas lapse mõrtsuka noalöögile kaotanud ema ei soovi tõesti midagi öelda? Või pole ajakirjanik talle ühel või teisel põhjusel seda võimalust andnud?

Bakalaureusetöö eesmärk oligi välja selgitada, kuidas kujuneb kannatanu Õhtulehe uudislugudes, mis peaauglikult puudutavad Eestis aset leidnud kuri- ja väärtegusid. Lisaks uurisin, miks osal juhtudel ei ole artiklis kannatanut esindatud. Uurimistöös vaatasin otsa ka küsimusele, millised minu kui ajakirjaniku valikud mõjutavad kannatanu kujutamist.

Kuid uurimistöö raames avanes veel palju muudki: vaatepilt, milline on olukord praktilise ajakirjanduse ja päevauudiste maastikul. Samuti leidsin mõtteainest, kuidas saaks paremini – kas lehetoimetuse, ajakirjanik ja võib-olla ka ühiskond laiemalt peaks midagi tegema selleks, et kannatanute kajastamine oleks laialdasem ja mõjusam?

Uurimistöö teemat valides teadsin, et soovin vaadelda midagi, mis on võimalik ainuüksi seepärast, et

ma ise töotan ajakirjanikuna Õhtulehe uudistetoimetuses, kus kirjutan iga päev peaauglikult õnnetus- ja kuriteouudiseid, mida argikeeles nimetatakse üldistatavalt krimilugudeks või -artikliteks.

Vastused eelpool loetletud küsimustele ilmnevad vaid pikaajalise reporteritöö tulemusel. Seetõttu valisin uurimiseks autoetnograafilise meetodi. Ellis<sup>1</sup> kirjeldab autoetnograafiat kui uurimis- ja kirjutamismeetodit, mis kasutab isiklikku kogemust, et kirjeldada ja tõlgendada tekste, kogemusi, uskumusi ja tavasid. Ta toob välja, et autoetnograafia annab võimaluse uurida valdkonda, mida muude uurimismeetoditega võib olla keeruline analüüsida.

Autoetnograafiline meetod oli minu jaoks ainumõeldav ka seepärast, et ajakirjanikuna hindan ma teemakäsitluse arusaadavust ja läbipaistvust. Uurimistöö eesmärgi sõnastasin samuti sooviga, et uurimistöö tulemus oleks ühtaegu valdkonnaspetsiifiline, ent samas uurimismeetodi pärast niivõrd kirjeldav, et selle sisu võiks pakkuda huvi ka mistahes muu eriala esindajale.

Chang<sup>2</sup> on kirjutanud, et autoetnograafia on hea selle poolest, et autor saab iseenda andmetega tegeleda ja seega teemale kergesti läheneda. Lisaks on autoetnograafiline teos enamasti huvitav ka lugejale.

## Kes üldse on kannatanu?

Bakalaureusetöö teoreetilises osas võtsin luubi alla, kes on kannatanu. Kannatanut defineeritakse juriidilises ja ajakirjanduslikus kontekstis erinevalt, mistõttu on vaja mõisteid lahti seletada.

Kriminaalmenetluse seadustiku<sup>3</sup> järgi on kannatanu füüsiline või juriidiline isik, kellele on kuriteoga

Artikli aluseks on Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudis 2024. aastal kaitsitud bakalaureusetöö „Kannatanu kujunemine Õhtulehe uudistetoimetuse näitel: autoetnograafiline uurimus“ (juh Andres Kõnno), <https://www.etera.ee/s/CwjoaCRUmJ>.

<sup>1</sup> Ellis, C., Adams, T. E. ja Bochner, A. P. (2011). Autoethnography: An Overview. *Historical Social Research / Historische Sozialforschung*, 36(4 (138)), 273–290. <https://doi.org/10.17169/fqs-12.1.1589>.

<sup>2</sup> Chang, H. (2016). *Autoethnography as method*. Routledge. lk 44–46. [https://www.researchgate.net/publication/40010651\\_Autoethnography\\_as\\_Method](https://www.researchgate.net/publication/40010651_Autoethnography_as_Method).

<sup>3</sup> Kriminaalmenetluse seadustik. *Riigi Teataja*. Vaadatud 11.04.2024. <https://www.riigiteataja.ee/akt/12849731>.

või süüvõimetu isiku poolt õigusvastase teoga vahetult tekitatud füüsilist, varalist või moraalselt kahju. Kohtu<sup>4</sup> järgi on kannatanu isik, keda või kelle õigusi on kuriteoga kahjustatud, kuid mitte ainult: kuriteoga isiku surma põhjustamise korral on kannatanud ka tema lähedased. Prokuratuur<sup>5</sup> on muu hulgas esitanud tähtsamad punktid, mida kannatanul teada tasub: õigus saada ja anda infot, õigus saada tuge, õigus kahjuvüvitisele, õigus õiglasele kohtlemisele.

Ei Eesti ajakirjanduseetika koodeks<sup>6</sup> ega keeleseadus ei reguleeri, millisel viisil või kontekstis peab ajakirjanik sõna „kannatanu“ või „ohver“ kasutama. Ajakirjandus kasutab „kannatanu“ terminit laialdasemalt, muu hulgas ka inimese kohta, kes on saanud füüsiliselt viga, kuid see vigastus ei pea olema seotud mõne kuriteo või õigusrikkumisega. Rohkem eelistavad toimetused kasutada aga kannatanu kohta sõna „ohver“, mis on oluliselt suupärasem ja vähem kantseleitlik.

Iga ohver on kannatanu, ent iga kannatanu ei pruugi olla ohver. Näiteks olukorras, kus üksikisale on tänaval peksta antud, on ka tema lapsed kannatanud, mis sellest, et neile pole keegi füüsiliselt liiga teinud.

## Kuriteouudised ajakirjanduses

Lisaks uurisin teoreetilises osas sedagi, millest räägib klassikaline kuriteouudis. Tiit Hennoste<sup>7</sup> järgi on õnnetus- ja kuriteouudis uudise alaliik ja võib olla nii pehme kui ka kõva uudis olenevalt sellest, milliseid eesmärke uudis täidab ning mis sündmusi eelistab.

Pehme uudise kategooriasse langevad lood, mis inimesi küll huvitavad, ent ei pea olema tähtsad ja inimeste elusid mõjutavad, samas kui kõvaks liigitatakse tekste, mis annavad edasi maailmas juhtuvat ja aitaavad maailma mõista.

Kuriteouudised paigutatakse paberlehtede ja meediamajade veebikeskkondade (portaalide) krimirubriiki. Küll aga pole täpselt lahti mõtestatud, milline uudis ühte või teise rubriiki paigutatakse. Valiku selle kohta teeb parajasti vastutav toimetaja, kes lähtub oma hinnangust, kas artikkel võiks krimirubriiki kuu-

luda või mitte.

Greer on täheldanud, et krimi müüb ja on alati müünud.<sup>8</sup> Näiteks oli Postimehe 2023. aasta kõige loetumate Eesti uudiste hulgas üle poole selliseid, mille võiks paigutada krimirubriiki.<sup>9</sup> Sarnast trendi võib näha teistegi väljaannete kokkuvõtetes.

Kuid kuriteouudise populaarsust võib vaadata ka negatiivse nurga alt. Hennoste<sup>10</sup> hinnangul tekitab kohtulugude ja vägivalatsemist puudutavate artiklite laialdane avaldamine olukorra, kus tekivad monomaatilist negatiivseid emotsioone pakkuvad lehenumbrid. Eesti ajakirjanduseetika koodeks<sup>11</sup> paneb paika, et avaldades materjale õigusrikkumistest, kohtuasjadest ja õnnetustest peab ajakirjanik kaaluma, kas asjaosaliste identifitseerimine on tingimata vajalik ja milliseid kannatusi võib see asjaosalistele põhjustada. Ohvreid ja alaealisi kurjategijaid üldjuhul avalikkuse jaoks ei identifitseerita.

Ajakirjaniku tööd võivad mõjutada paljud faktorid. McQuail on kirjutanud,<sup>12</sup> et meedia uurimist kujundab mitu tegurit, sealhulgas fakt, et enamik meediamaju tegutseb keskkonnas, kus neid mõjutab ulatuslik avalikkuse tähelepanu, ühiskonna ootused, ent ka raha ja muud ärilised huvid, mis tulevad ettevõtte omanikelt või muudelt pooltelt. Greer<sup>13</sup> on selgitanud, et kuritegevuse ja meedia uurimine on mõnevõrra triikiga protsess – kvantitatiivne uuring annab vaid osalise ja võrdlemisi pinnapealse kujutluse, samas kui vaja jääb sügavamast arusaamisest. Meedia tootmist saab kõige paremini uurida kvalitatiivsete meetoditega, kuna seda kujundavad sotsiaalsed protsessid, nagu poliitika ja eetika.

## Uurimistöö võti – ajakirjaniku argipäev

Valimi moodustavad Õhtulehe veebis ja paberlehes avaldatud uudislood, mille kirjutasin üksi või kaasautorina ja mis minu hinnangul sobivad krimirubriiki. Jätsin kõrvale kõik lühiauudised, toimetatud pressiteated ja muu sarnase. Kokku on valimis 28 artiklit, mis ilmusid 2023. aasta juunist kuni 2024. aasta märtsini (vt lisa 1).

<sup>4</sup> Info kannatanule. *Kohus* (kohtute koduleht, mida haldab Justiitsministeerium). Vaadatud 10.04.2024. <https://www.kohus.ee/kohtusse-poordujale/kriminaalmenetlus/info-kannatanule>.

<sup>5</sup> Kuriteos kannatanu. *Prokuratuur* (prokuratuuri koduleht, mida haldab Justiitsministeerium). Vaadatud 10.04.2024. <https://www.prokuratuur.ee/kriminaalmenetlusest/menetluses-osalevatele/kannatanu>.

<sup>6</sup> Eesti Ajakirjanduseetika koodeks (1998). *Eesti Meediaettevõtete Liit* 29. jaanuar. Vaadatud 10.04.2024. <https://meedialiit.ee/eetikakoodeks/>.

<sup>7</sup> Hennoste, T. (2001). *Uudise käsiraamat*. Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 24, 235-239

<sup>8</sup> Greer, C. (2013). *Crime and Media: Understanding the Connections*. Chris Hale, Keith Hayward, Azrini Wahidin ja Emma Wincup (toim), *Criminology*. Oxford University Press, lk 143-164. <https://doi.org/10.1093/he/9780199691296.003.0007>.

<sup>9</sup> TOP20 ) Need olid sellel aastal kõige loetumad Postimehe Eesti uudised. *Postimees*, 31. Detsember 2023. <https://www.postimees.ee/7929188/top20-need-olid-sellel-aastal-koige-loetumad-postimehe-estti-uudised>.

<sup>10</sup> Hennoste, 2001.

<sup>11</sup> Eesti Ajakirjanduseetika koodeks, 1998.

<sup>12</sup> McQuail, D. ja Windahl, S. (2015). *Communication models for the study of mass communications*. Routledge, lk 160. <https://doi.org/10.4324/9781315846378>.

<sup>13</sup> Greer, 2013.

Selleks, et välja selgitada, kuidas kujuneb krimilugude kannatanu, pidasin ma päevikut, millesse täheldasin pikema perioodi vältel üles vaatlusandmed, mis koosnesid peaaesjalikult kahest kategooriast: enda subjektiivsed mõtted, mis looga seoses tekkisid, ning faktid. Täheldasin infot üles orgaaniliselt selle põhjal, kuidas jõudsin ja millal see meeles oli.

Delamonti<sup>14</sup> järgi on etnograafilised vaatlusandmed märkmed, mis on tavaliselt kirjutatud jooksvalt, vahetult pärast seda, kui inimtegevus ja suhtlus on toimunud. Need on põhilised andmed, mis etnograafia käigus valmivad, ning hiljem uurija täiendab, laiendab ja analüüsib neid.

### Juppideks lahti lammutamine

Vabavormilised päevikusissekanded andsid mulle terve hulga andmeid, millest oli esialgu keeruline mustreid leida. Vaatlusandmete edasiseks uurimiseks kasutasin avatud kodeerimist.

Böhmi<sup>15</sup> sõnul „lammutatakse“ avatud kodeerimise käigus andmed analüütiliselt ning andmetest arendatakse välja järjestikuste kontseptsioonide jada, millest saavad mudeli ehitusplokid. Avatud kodeeri-

misel paljastusid teemapüstitused ja märksõnad, mis mängivad rolli kannatanu kujunemisel (tabel 1).

Vaatasin avatud kodeerimise käigus läbi kõik valimi artiklid ja nende juurde kuuluvad märkmed ja analüüsisin, mis põhjusel seal kannatanut esindatud polnud või vastupidi – millist teekonda pidi kannatanu artiklisse jõudis. Koostasid sarnasuse alusel kategooriad. Saadud tulemused jaotasin omakorda kahte kategooriasse: miks ja kuidas kannatanu on ja ei ole artiklis (tabel 2).

### Kuidas see kõik välja nägi?

Näiteks tõin uurimistöös esile artikli varemgi tapmise pärast vangis olnud krimikirjanikust, kes oli uuesti politsei huviorbiidis. Loo tegemiseks läksin kõnealuse kirjaniku kodukohta ja leidsin mitu allikat, kes minuga juhtunust rääkisid. Üks neist ütles, kus elab selle loo kontekstis kannatanu ehk tapetu lähedane. Ma läksin juhtnööride järgi tema koduukse taha, kuid tol hetkel polnud kedagi kodus. Niisiis tuligi sellest lõpuks kokkuvõte: ma küll üritasin kannatanut leida, aga teda polnud kodus. Sarnaselt kogusin terve tabeli põhjuseid, et vastata küsimusele, miks kannata-

Tabel 1. Teemapüstitused ja märksõnad koos artikli numbriga

Käisin kohtus istungil (1)	Käisin Mustamäel sündmupaikal, aga ei leidnud (2)	Käisin Kristiines sündmupaikal, aga ei leidnud (3)	Leidsin kannatanu Facebooki postituse kaudu (4)
Käisin kohapeal Rotermanni keskuses, aga ei leidnud (5)	Mõtlesin kannatanu otsimisele, aga leidsin, et pole mõtet (6)	Kannatanu tuli avaliku kohtuotsuse kaudu (7)	Ei mõelnud isegi kannatanu otsimise peale (8)
Käisin kohtus istungil (9)	Otsisin Google'ist, Facebookist, Instagramist, aga ei leidnud (10)	Ei saanud kätte, sest kannatanu polnud kodus (11)	Kannatanu tuli allika kaudu (12)
Mõtlesin kannatanu peale, aga leidsin, et pole mõtet (13)	Käisin kannatanu ukse taga, aga teda polnud kodus (14)	Ma ei mõelnud selle peale, et kannatanu peaks olema (15)	Ei mõelnudki selle peale, kes võiks kannatanu olla (16)
Mõtlesin kannatanu peale, aga leidsin, et pole mõtet (17)	Mõtlesin kannatanu peale, aga leidsin, et pole mõtet (18)	Mõtlesin kannatanu peale, aga otsustasin, et ei otsi (19)	Käisin sündmuskohal, aga ei leidnud (20)
Kannatanu leidis sündmuskohal kolleeg (kirjutame loo koos) (21)	Käisin kohtus istungil, aga ei võtnud lisakommentaari (22)	Leidsin kannatanu Facebooki postituse kaudu (23)	Otsus, et kannatanuga ei räägi mina, vaid seda teeb kolleeg (24)
Mõtlesin kannatanu peale, aga leidsin, et pole mõtet (25)	Ei mõelnudki selle peale, kes võiks kannatanu olla (26)	Mõtlesin kannatanu peale, aga otsustasin, et ei otsi (27)	Mõtlesin kannatanu peale, aga leidsin, et pole mõtet (28)

<sup>14</sup> Delamont, S. (2019). *Ethnographic Fieldnotes: The Foundations of Ethnography*. London: SAGE Publications.

<sup>15</sup> Bohm, A. (2004). *Theoretical Coding: Text Analysis in Grounded Theory A Companion to Qualitative Research*. London: SAGE Publications, lk 270–275.

Tabel 2. Kannatanu artiklis esinemise ja sealt välja jäämise põhjused

Kannatanu on artiklis	Kohus ja kohtutoimik	Facebook	Allikas	Kolleeg käis sündmuskohal	
Kannatanu ei ole artiklis	Polnud kodus	Ei mõelnud selle peale, et kannatanut võiks otsida ja temaga rääkida	Toimetuslik valik	Kolleeg võttis ühendust	Otsisin, aga ei leidnud

nu artiklis on või ei ole.

Seejärel jätkasin juhtumipõhise kvalitatiivse sisu-analüüsiga, et jõuda üksikasjaliku põhjuseni, kuidas minu valikud ajakirjanikuna kannatanu kujunemisel rolli mängivad. Pruulmann-Vengerfeldt<sup>16</sup> on öelnud, et autoetnograafia puhul on oluline dialoog teoreetilise materjaliga. Seetõttu võtan ma edasiseks analüüsiks sobiva Gibbsi<sup>17</sup> eneserefleksiooni ringi, et mul oleks kindel raamistik, milles analüüsi jätkata (Graafik 1).

Eneserefleksiooniringi põhjal püstitasin kaks küsimust, millega edasi liikuda.

1. Kuidas kannatanu otsimine välja nägi? (Gibbsi refleksiooniringis vastavalt: kirjeldamine, tunded, hindamine.)
2. Milline on minu hinnang? (Sügavam analüüs, õppimine, tegevuskava.)



Graafik 1. Gibbsi eneserefleksiooniring.

Allikas: Gibbs, 1986 alusel koostanud autor.

## Kuidas jõudis kannatanu artiklisse? Miks ei jõudnud?

Vaadeldud 28 artiklist oli kannatanu esindatud kaheksal korral ehk ligikaudu igas viiendas artiklis. Pooltel kordadel jõudis kannatanu artiklisse kohtusüsteemi kaudu. See tähendab, et käisin istungil ja suhtlesin kannatanuga kohtumajas või täheldasin artiklisse üles kannatanu kohtus antud ütlust.

Kaks korda leidsin kannatanu Facebooki otsingu abil. Ühel korral vahendas kannatanu kontakti allikas, ühel korral aga tõi info sündmuskohal käinud kolleeg.

Samas ei olnud kannatanu esindatud 20 artiklist ehk 71,4% kordadel. Kaheksal korral kaalusin kannatanu otsimist, aga langetasin toimetusliku valiku, et ei tee seda. Viiel korral üritasin kannatanut leida sündmuskohal käies või mõnel muul viisil, ent paraku see ei õnnestunud. Neljal korral ma isegi ei mõelnud kannatanu otsimisele.

Kahel korral ei olnud kannatanut kodus, mistõttu ei saanud tema käest kommentaari küsida. Ühel korral oli mul kolleegiga kokkulepe, et mina teen esialgse loo ilma kannatanuta ja tema teeb järgmise koos kannatanuga.

## Mis rolli mängis minu töö ajakirjanikuna?

Ilmnes, et kannatanu kujundamisel mängivad minu valikud kriitilist rolli. Toimetuse antud töökäsk on lakooniline, koosnedes vaid ülesandest midagi kindlast juhtumist kirjutada. Niisiis on mu enda valik, kuidas ma artiklile lähenen ning millisel viisil selle üles ehitan. Kannatanu esindatust parandas minu kui ajakirjaniku oskus ühel või teisel viisil kannatanuga kontakt luua, näiteks otsida inimesi Facebooki kaudu, ja teadmised kohtusüsteemist.

Ajasurve, olgu siis toimetusepoolne või mu enda peas olev, mängib loo valmimises minimaalset rolli. Tegemist võib olla ka tunnetusliku, mitte niivõrd fak-

<sup>16</sup> Pruulmann-Vengerfeldt, P. (2020). Autoetnograafia andmestunud ühiskonnas. A. Masso, K. Tiidenberg ja A. Siibak (toim), *Kuidas mõista andmestunud maailma? Metodoloogiline teejuht*. Tallinn: TLÜ Kirjastus, lk 739–745.

<sup>17</sup> Gibbs, G. (1988). *Learning by Doing: A Guide to Teaching and Learning Methods*. Birmingham: SCED, lk 30–60.

tilise asjaoluga. Erandiks olukord, kus näiteks paberlehe lugudega on kitsas käes, mispuhul on artikkel vaja tõesti kiirelt valmis saada.

Mitmel juhul tundsin, et ei soovi teema delikaatsuse tõttu kannatanu poole pöörduda. Näiteks koputasin kahel juhul küll kannatanu uksele, aga lootsin, et teda pole kodus. Küll aga ei pannud minu isiklik veendumus mind kannatanu kommentaari küsimisest kordagi loobuma. Huvitaval kombel ei täheldanud ma välise surve mõju ehk seda, et suur avalik huvi kannatanu vastu või mõni survegrupp sunniks mind agaramalt kontakti otsima.

Uurimistööst selgub, et kurtsin mitmel korral motivatsioonipuuduse üle ning soovisin artikli „kiirelt kaelast ära saada“. Seetõttu jäi ka kannatanu otsimine tagaplaanile või ei teinud ma seda üldse. Kuivõrd palju mõjutab see artikli kvaliteeti, on kogutud andmete põhjal raske hinnata.

## Mida sellest kõigest arvata?

Kannatanu esindatus keskmiselt vaid igas viiendas artiklis on selge probleem, sest tegemist on enamjaolt sündmusele lähedal seisva allikaga, kelle seisukohtade avaldamine annaks artiklile lisaväärtust. Ilmnes, et üldiselt on kannatanud nõus ajakirjanikuga rääkima ja soovivad, et nende hääl kõlaks. See on mõnevõrra üllatuslik, sest ei ole saladus, et paljud ajakirjanikud pelgavad kannatanu poole pöörduda, kuna ei soovi neile niigi traumeerivat sündmust uuesti meelde tuletda.

## Lisa 1

Kõik artiklid on avaldatud Õhtulehe veebiportaalis ja on leitavad ka veebiaadressil ohtuleht.ee .

1. *Eaka proua surnuks (nõel)ravinud tervendaja: Ära kellelegi üttele, et mina tegin* (20.06.2023)
2. *Mustamäel väljõusaali juures hukkus 15-aastane poiss* (20.08.2023)
3. *Kristiine keskuse ees surnud mehe tuttav: lihtsalt võttis kätte ja suri ära* (25.08.2023)
4. *Köögiljebandiit ründas kahel õhtul. Väike heledapäine mammi põgenes trammitee poole kõrvits kaenlas* (14.09.2023)
5. *Põhja ringkonnaprokuratuur puistas Rotermanni kvartalis väidetavalt Venemaa sanktsioone rikkunud ettevõtte kontorit* (13.09.2023)
6. *Eestlaste käest välja petetud kümnete tuhandete tagasimaksimine jääb kelmi südametunnistusele* (19.09.2023)
7. *Sotsiaalmeediastaari Laura Valgu koju sisse murdnud mees läheb pikaks ajaks vangi* (20.09.2023)
8. *Polnudki biokütus! Tanklakett sai kahtlustuse valeand-*

Uurimistöö käigus kinnitus veelgi vana tõde, et sündmuskohal käies tuleb alati artiklisse lisainfot. See ei pruugi küll alati puudutada kannatanut, ent võib aidata kaasa kannatanu leidmisele ja parandab artikli üldist kvaliteeti.

Minu hinge jäid veidi kriipima lood, mille puhul langetasin toimetusliku valiku kannatanut mitte otsida ja artikliga niiviisi edasi minna (40% sellistest juhtumitest, kus artiklis puudus kannatanu seisukoht). Enamjaolt oli tegemist lugudega, kus kannatanu oli kaudne. Näiteks kirjutasin salasuitsude teemalise artikli puhul vaatluspäevikusse: „*Salasuitsude probleemist kirjutamine oli minu jaoks rusuv. Nimelt ei läinud see nii, nagu esialgu arvasin. Kui vaatasin kannatanu poole, siis ma küll põgusalt mõtlesin kannatanu olemuse peale, aga otsustasin, et ei hakka teda otsima. See oleks ka venitanud pikemaks loo valmimisega protsessi. Kuid tollel hetkel oli mul juba loo valmimisega väga kiire. Ma tahtsin selle lihtsalt kaelast ära saada ning selle teema pikemaks venitamine ei tundunud mõistlik.*“

Vaja oleks eraldi uurimistööd, mis keskenduks just küsimusele, millisel määral mõjutab allikate esindatust artiklis toimetusepoolne ajaline surve: lugu võib ju olemas olla, aga samas võiks see olla palju parem. Ja nagu ma ka eelpool mainisin – kas see surve on reaalne või ajakirjaniku peas, kes tahab kogu aeg aina parem spetsialist olla?

9. *Kärbseeni sõi ta paanikahoogude vähendamiseks. Kas lillemeüüja tapja oli narkolaksu all?* (26.10.2023)
10. *Saladuslik surm: kukeseeni otsinud perekond leidis metast madalast hauast nooruki säilmed.* (29.09.2023)
11. *Urmas on hunt lambanahas. Kirvemõrtsukast krimikirjaniku kõrge kukkumine* (02.10.2023)
12. *Jõhker rünnak Harku metsas: kas sajandi alguses tegutsenud sarivägistaja Rätimees on tõesti tagasi?* (06.10.2023)
13. *SEALT LEITI LAIP! Õuduste maja keset pealinna: korduvalt süttinud lobudikku murravad sisse kodutud* (05.11.2024)
14. *Vasalemma täitus vilkuritega: Pidi ikka verine värk olema, et nii palju politseinike kohale tuli.* (06.11.2023)
15. *Untsu läinud uimastivedu. Moldovlane üritas Eesti kaudu Venemaale hiigelkogust narkot vedada* (09.11.2023)
16. *Kuhu nad kadusid? Hyundaiga sõitis minema ja rohkem*

*pole nähtud* (13.11.2023)

*17. Surmaavariide must sügis: läbiv põhjus on ikkagi inimfaktor* (16.11.2023)

*18. Kahju, et ma ei saa hakata teid loputama, raisk. Maa-omaniku ja politsei vahel läks elektriliini uuendamise tõttu kakkuseks* (17.11.2023)

*19. Salasuitsupandeemia. Üle piiri veetakse miljoneid salasigarette!* (17.11.2023)

*20. Tallinnas külmus surnuks 18-aastane noormees* (05.01.2024)

*21. Poevarguste laine maal: Ma arvan, et edasi läheb ainult hullemaks. Ühte poodi tuldi relvaga* (10.01.2024)

*22. Arukiila pussitaja tõttu poja kaotanud ema: Minu*

*elutöö on minult ära võetud* (22.01.2024)

*23. Egiptuse kuurordis surnud eestlase sõber: Kaotus on meeletu* (23.01.2024)

*24. Kohtuvaidlus jätkub: kas murdjakoerte omanikule mõistetud rekordkaristus jääb püsima?* (24.01.2024)

*25. Tule alla, midagi suitseb! Robottolmuimeja võinuks maja maha põletada* (25.01.2024)

*26. Venelastele mõeldud kokaiin Eesti vetes. Prokurör: kartellid on tootmistahte tõstnud* (31.01.2024)

*27. VÕIGAS LEID: Läänemaal lohistas koer vastsündinud laiba koduhoovile. Politsei otsib ema* (06.02.2024)

*28. Mustamäe sadist tappis neli looma: 20-aastane mees on politseile tuttav* (04.03.2024)

# Vabatahtlik ajakirjandus ja selle põlvkond

Julia Podgorneva

Informatsiooni ja uudiste levik interneti vahendusel muutub aina olulisemaks. Võrreldes 20. sajandiga, kus konkurentsitu valitseja oli peamiselt traditsiooniline meedia, on 21. sajandil internet sellele nii ohuks kui ka partneriks. Sotsiaalplatvormid (Facebook, Instagram, YouTube, TikTok jms) on mõjukad konkurendid. Internetis liikuv uudisvoog muutub aina loetavamaks. Ajakirjanike kõrval tegutsevad veebiajakirjanduses vabatahtlikult paljud tavakodanikud.<sup>1</sup>

Sellises väljaandes ei sõltu inimene ülemustest, vaid võib vabalt oma mõtteid ja teadmisi jagada, arendada oma suunda teemade käsitlemisel, leida auditooriumi, kes temaga ühtmoodi mõtleb või temaga vaidleb. Kui sisu levib, areneb autori platvorm ja sellest võib tõusta materiaalselt kasu.

Analüüsisin oma töös üht osa Eesti vabatahtlike ajakirjanike kultuurist ja selle arendamise tingimusi. Eesti ühiskonnas on teema üsna värske ja vähe arutatud.

Uurimistöö eesmärk oli mõista digitaalse põlvkonna (ingl *digital natives*) toimimispõhimõtteid, seda, mis platvormi Eesti vabatahtlikud ajakirjanikud kasutavad, ning mida nad ise oma tegevustest arvavad. Ilma digitaalse põlvkonnata vabatahtlikku ajakirjandust kuigivõrd ei eksisteeriks.

Lisaks teoreetiliste allikate ja YouTube'i platvormi uurimisele tegin neli intervjuud – kaks *online*-meedia ja kaks YouTube'is tegutsevate projektide kohta.

Mind huvitas, kuivõrd intervjuueeritavate mõtteviis kattus, mida nad oma tegevusest ise arvavad, kui toimiv vabatahtlik veebiajakirjandus Eestis on ja millised on selle tulevikuväljavaated.

## Mis on vabatahtlikkus, kes on vabatahtlik

Terminit „vabatahtlik“ on võimalik tõlgendada mitmeti. Vabatahtlikkusena mõtestatakse üksikisiku või teatud rühma (näiteks õpilased, üliõpilased) tasuta tegevust, mille põhiline eesmärk on olla kasulik keskkonnale ja aidata inimesi, kellega vabatahtlik otseselt seotud pole. Selline tegevus on iga isiku või grupi vaba valik.<sup>2</sup>

Cambridge'i sõnastik ütleb, et vabatahtlik on isik, kes aitab teisi inimesi tasuta ja oma vabast tahtest ehk nii, et keegi ei sunni teda midagi tegema.<sup>3</sup> Üsna sarnaselt defineerib vabatahtlikkust Butcher: „See on töö, mida inimene teeb vabast tahtest, panustades aega ja teenides teisi nende hüvanguks või kasumit mitte taotleval eesmärgil ning mille eest ei tasuta rahas ega muul moel.“<sup>4</sup>

Ka Haridus- ja Noorteameti leheküljel Teeviit<sup>5</sup> kirjeldab vabatahtlikku tegevust sarnaselt. Seal sõnastatu järgi on vabatahtlik tegevus

- omal tahtel valitud tegevus, mis pole kohustuslik ega peale sunnitud;
- tegevus, mis ei nõua varasemat kogemust ega

Artikli aluseks on 2021. a TLÜ Balti filmi, meedia, kunstide ja kommunikatsiooni instituudis kaitstud bakalaureusetöö (juh Andres Kõnno), <https://www.etera.ee/zoom/163499/view?page=1&p=separate&search=Vabatahtlik%20ajakirjandus&tool=search>. Artikli koostas aastaraamatu toimetus.

<sup>1</sup> Ka „kodanikuajakirjandus“ - de Albarado, P. (i.a). *Citizen journalism*. Britannica. Vaadatud 6.11.2025, <https://www.britannica.com/topic/citizen-journalism>.

<sup>2</sup> The National Council for Voluntary Organisations. *Volunteering*. Vaadatud 07.04.2021, <https://www.ncvo.org.uk/get-involved/volunteering/>.

<sup>3</sup> Cambridge Dictionary (i.a). *Volunteer*. Kasutatud 13. aprill, 2021, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/volunteer>.

<sup>4</sup> Butcher, J. (2010). „It represents the work that a person does out of free will, that reaches out to invest time and service for the benefit of others or to a cause that is not profit-seeking, and for which there is no monetary or in-kind payment“ Zainea, L. N., Toma, S.-G. ja Tohănean, D. (2019). *Volunteering, A Skills Incubator for Future Organizations. Ovidius, University Annals, Economic Sciences Series*, 19(2). <https://stec.univ-ovidius.ro/html/anale/RO/wp-content/uploads/2020/02/Section%20II/19.pdf> kaudu.

<sup>5</sup> Teeviit. (2020). *Kes on vabatahtlik ja mis on vabatahtlik töö*. Kasutatud 08.04.2021, <https://www.teeviit.ee/kes-voi-mis-on-vabatahtlik/>.

isegi keskharidust;

- tegevus, mis annab teadmisi, oskusi ja kogemusi, aga mitte raha või muud materiaalselt kasu;
- viis panustada laiemalt ühiskonna heaolusse;
- võimalik igapähele;
- võimalus saada uusi kogemusi, teadmisi ja oskusi, mis on tööturul aina enam hinnas ja vajalikud.<sup>6</sup>

Aga vabatahtlikkuse mõistet saab käsitleda natuke teise nurga alt. International Labor Organization defineerib mõistet kui sellist üliolulist taastuvat ressursi sotsiaalsete ja keskkonnaprobleemide lahendamiseks, mis aitab lahendada probleeme mitte ainult ühes piirkonnas või linnas, vaid kogu maailmas.<sup>7</sup>

Vabatahtlikkuse tüübid on

- *ühelikordne vabatahtlik tegevus* – üks konkreetne tegevus, projekt või üritus, mida vabatahtlik aitab läbi viia või milles osaleb;
- *regulaarne vabatahtlik tegevus* – pikema aja jooksul ning järjepidevalt toimuvad projektid, üritused või tegevused;
- *omaalgatuslik vabatahtlik tegevus* – inimese enda algatus (nt talgute organiseerimine), mis toob kogukonnale kasu;
- *organiseeritud vabatahtlik tegevus* – mõne organisatsiooni või ühingu tegevustes ja algatustes osalemine.<sup>8</sup>

Eesti parim näide aktuaalsest ja jätkusuutlikust vabatahtlike projektist on siit alguse saanud ja nüüd üleilmselt levinud „Teeme ära“.<sup>9</sup> Projekt algatati aastal 2008. Selle visioon on „Ühe päevaga Eestimaa puhataks“ ning väärtused on positiivsus, koostöö, lõbusus, ausus ja avatus.

Projekti moto on SMART – *specific* (teatud), *measurable* (mõõdetav), *achievable* (saavutatav), *realistic* (realistlik), *timed* (ajastatud). 2008. aastal osales ainult Eestis ligi 50 000 vabatahtlikku, koristades 10 000 tonni prügi. Järgmisel, 2009. aastal liitus veel 2 riiki, 2010. aastal arv kolmekordistus. 2011. aastal lõi kaasa juba

18 riiki ja aastaks 2012 tõusis arv mitmekordselt, 96 riigini.

Praeguseks on sellest arenenud uus kodanikualgatus „World Cleanup Day“ („Maailmakoristuspäev“)<sup>10</sup>, mis toimub septembris. 2024. aastal leidis päev koha ÜRO kalendris ning tõi kokku 114 miljonit inimest 211 riigist.

Teine näide on kohalik – Eesti suurim kodutute loomade varjupaik Pesaleidja,<sup>11</sup> mis tegutseb annetuste ja loovutustasude toel ning mida juhivad vabatahtlikud. Igapäevaselt on Pesaleidja hoole all ja hoiukodus 400–500 looma. Aastas leitakse kodu umbes 600 loomale. Varjupaiga eesmärk on abistada väärkoheldud ja kodutuid loomi.

## Digitaalse põlvkonna meedia definitsioon ja ajalugu

Lu Wu kirjeldab digitaalse põlvkonna meediat kui meediaettevõtteid, mille sisu ilmub ainult veebis ja mis on viimasel ajal hakanud kvaliteetajakirjanduse pakkumisel konkureerima traditsioonilise meediaga.<sup>12</sup> Need väljaanded legitimeerivad end traditsioonilise meedia tegevusstandardeid ja -praktikaid matkides.<sup>13</sup>

Pew Research Centeri<sup>14</sup> info põhjal sai digitaalne meedia alguse USA-st, kus noored veebikeskkondi väga aktiivselt kasutavad. Keskuse andmeil kasutab 93% ameeriklastest veebikeskkonda vähemalt ühe uudise üles leidmiseks ja lugemiseks.

Digitaalset suhtlust ja sotsiaalmeediat kasutavad trükiväljaannete kõrval kõik suuremad uudiseorganisatsioonid, nagu ESPN, Fox News ja The Washington Post. Digimeedia keskkonnas on edukaimad ja tuntumad Bleacher Report, Politico, Business Insider, TMZ, Deadspin, Slate, HuffPost, Vox, Breitbart, BuzzFeed, Gizmodo ja Upworthy.

Ajakirjas *The Atlantic*<sup>15</sup> on sõnastatud järgmised digitaalse meedia eelised:

- *Sisu sage värskendamine*. Enamik digitaalseid meediaorganisatsioone toetub toimetuses töötavate reporterite asemel vabakutseliste võrgustikule.

<sup>6</sup> *Ibid.*

<sup>7</sup> International Labour Organization. *Manual on the Measurement of Volunteer Work*. Kasutatud 07.04.2021, <https://www.ilo.org/publications/manual-measurement-volunteer-work-0>.

<sup>8</sup> *Ibid.*

<sup>9</sup> „Teeme ära“ koduleht. Kasutatud 05.05.2021, <https://www.teemeara.ee/et>.

<sup>10</sup> World Cleanup Day koduleht. Kasutatud 24.10.2025, <https://www.worldcleanupday.org/>.

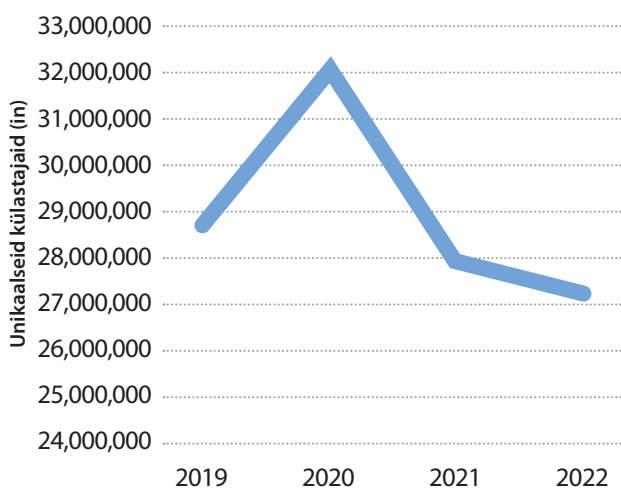
<sup>11</sup> Pesaleidja (2012). *Meist*. Kasutatud 26.04.2021, <https://www.pesaleidja.ee/>.

<sup>12</sup> Wu, L. (2016). Did You Get the Buzz? Are Digital Native Media Becoming Mainstream?. *#ISOJ*, 6(1), <https://isojournal.wordpress.com/2016/04/14/did-you-get-the-buzz-are-digital-native-media-becoming-mainstream/>.

<sup>13</sup> Lowrey, W. (2012). Journalism Innovation and the Ecology of News Production Institutional Tendencies. *Journalism & Communication Monographs*, 14(4), 214–287 Wu, 2016 kaudu.

<sup>14</sup> Pew Research Center (2019). *Digital News Fact Sheet*. Kasutatud 09.04.2021, <https://www.journalism.org/fact-sheet/digital-news/>.

<sup>15</sup> *The Atlantic*, 2018.



Graafik 1. Populaarseimate uudistekanalite unikaalsete külalstajate keskmine arv kuus 2019–2022. Allikas: Pew Research Center

Nii on võimalik koguda sisu nii kogenud kui ka uutelt tegijailt ning leida teemasid ja käsitlusvorme, mida lugejad meeeldi ootavad.

- **Väiksemad kulud.** Digimeediaorganisatsioonid ei kuluta raha väljaande trükkimise või uudistesaadete tootmise peale. Väikesed on ka üldkulud, palgamaksud ja hüvitised, sest kasutatakse vabakutselisi.
- **Tõhusam fookus.** Vabatahtlikel ajakirjanikel on digimeediakanalis võimalik kirjutada sellistest valdkondadest ja fookusega, mida traditsiooniline meedia endale kuvandi säilitamise eesmärgil lubada ei saa. Näiteks kajastab TMZ nišiturule teavet kuulsustest, mida US Weekly ei paku.

Kuid digitaalsel meedial on ka omad puudused:

- **Uudiste halvem kvaliteet.** Avaldamiskiirus on suur, nii et faktide kontrollimiseks jääb vähem aega. See tekitab usaldamatust.
- **Manipuleerimine.** Mõningate uudiste jaoks kasutatakse mittetraditsioonilisi allikaid. See tähendab aga suuremat võimalust võltsuudiste levikuks. Andres Hanseni<sup>16</sup> hinnangul on kuulujuttudel suur mõju, sest need tugevdavad inimeste omavahelisi sidemeid. Selline infotüüp näitab inimesele, keda saab usaldada ja keda mitte. Samal

põhjusel on inimesed huvitatud konfliktide kajastustest.

## Digitaalne põlvkond

Patricia Wallace'i<sup>17</sup> järgi eksisteerib mitu internetikeskkonna tüüpi. Üks nendest on World Wide Web (ülemaailmne võrk), kus internetti kasutatakse kui leheriulit, raamatukogu või telefoniraamatut. Digitaalne põlvkond arendab seda suunda.

Termini *digital natives* võttis kasutusele Marc Prensky,<sup>18</sup> kirjeldades põlvkonda, kes sündis peale digitaalset revolutsiooni<sup>19</sup> ja on harjunud hankima informatsiooni digikanalitest. Autori sõnul kuuluvad digitaalsesse põlvkonda kõik inimesed alates nendest, kes olid 2000. aastal abiturientid. Enne digitaalset revolutsiooni sündinuid nimetab Prensky „digitaalseks immigrandideks“.

2012. aastal kinnitas Prensky, et digitaalse keskkonna arengu aeglustumine on müüt ja tehnoloogia areng hoopis kiireneb pidevalt: „Me ei läbi järjekordset üleminekut stabiilsesse faasi. Inimesed jäävad alati maha ja peavad selle stressiga toime tulema.“<sup>20</sup>

## Uurimisküsimused, -objekt ja -meetod

Minu bakalaureusetöö eesmärk on kaardistada üht osa Eesti vabatahtlikust ajakirjandusest ja uurida selle toimimispõhimõtteid. Põhiline siht on uurida digitaalse põlvkonna kultuuri. Püstitasin selleks kaks uurimisküsimust.

- Kuidas täiendab digitaalne põlvkond juba olemasolevaid platvorme?
- Mida on vaja Eesti veel üsna noore vabatahtliku ajakirjanduse arendamiseks?

*Uurimisobjekt* on eesti vabatahtlikud ajakirjanikud, kes tegutsevad *online*-meediaettevõtetes. Valimisse kaasasin veebiväljaanded Äkki<sup>21</sup> ja Plug<sup>22</sup> ning YouTube'i kanalid JuliusRou<sup>23</sup> ja Level Up Show.<sup>24</sup> Intervjueeritavate valimisel ei pidanud ma oluliseks ajakirjanike käsitletavaid teemasid, keelt ega vanust, vaid nende tahet oma meediakanalit arendada ja nägemust, mille poole liikuda.

Vabatahtlikud ajakirjanikud erinevad suuresti nii vabatahtliku ajakirjanduse definitsiooni, oma huvide

<sup>16</sup> Hansen, A. (2019). *Ekraaniaju. Kuidas digisõltuvus meie tervist ja heaolu mõjutab*. Tallinn: Varrak.

<sup>17</sup> Wallace, P. (1999). *Internetipsihholoogia*. Tallinn: Valgus. Lk 17.

<sup>18</sup> Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon* (MCB University Press), 9(5). <https://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf>.

<sup>19</sup> Digitaalne revolutsioon – üleminek analoogsüsteemilt digitaalsele.

<sup>20</sup> Joy, O. (2012). What Does It Mean To Be a Digital Native? *CNN*, 8. detsember. <https://edition.cnn.com/2012/12/04/business/digital-native-prensky/>.

<sup>21</sup> <https://www.akkki.ee/>. Lõpetas tegevuse 2023. aastal.

<sup>22</sup> <https://plug.ee/>.

<sup>23</sup> <https://www.youtube.com/@JuliusRou>.

<sup>24</sup> Lõpetas tegevuse 2022. aastal.

kui ka maailmavaate poolest. Kuid kõigil on üks sarnasus – kommunikatiivsus. Intervjueeritavad seletasid väga innustunult oma tegevuse kõiki aspekte ja suhtlesid avameelselt. See näitab, et digitaalse põlvkonna meedia on Eestis päevakajaline nähtus.

Andmekogumismeetodiks valisin poolstruktureeritud intervjuud, kvalitatiivse sisuanalüüsi ja induktiivse lähenemise. Eelistasin kvalitatiivset meetodit, sest olen huvitatud vastuste detailidest, tõlgendamisest ja tähendustest, mida intervjuus osalejad mainisid, ning soovisin saada andmeid uuritava projekti kohta, mida ei ole võimalik saada eksperimentaalsel teel.<sup>25</sup>

Üldine fookus oli autorite projektide sünd, projekti tiimiliikmete arv ja eelistatud teemad. Küsimused olid avatud (vt lisa). Covid-19 pandeemia tõttu kasutasin intervjuude tegemiseks *online*-lahendust. Sobiva kanali – Facebooki, Telegrami, Instagrami – valisid intervjueeritavad ise. Enamik Plugi kohta saadud teavet pärineb kodulehel olevast filmist,<sup>26</sup> lisaküsimusi esitasin meili teel. Muret tegi, kas küsija ja vastaja suhtlus oli selle meetodi puhul sama tõhus kui näost näkku intervjuudes.

## Tulemused

### *Vabatahtlike ajakirjandusprojektide sünd*

Veebiväljaanne Äkki alustas 2018. aastal. Esialgu oli väljaandel kaks peatoimetajat: Pavel Belosludtsev ja Igor Smolkin, kellest esimene tegutseb samal kohal endiselt. Intervjueeritav Julia Divonina tegeleb artiklite koostamisega ja otsib paralleelselt projekti arendamiseks sponsoreid.

Julia: „*Käisime Häktoni start-up-laagris, kus jagatakse omavahel mõtteid, luuakse midagi uut. Võidu auhinnaks oli 3000 eurot. Meie tiim kaotas, kuid just Häktoni raamides taipasime, mis on meie kontseptsioonis puudu. Sellest algas meie taassünd.*“

Teine väljaanne, Plug, alustas 2009. aastal. See sündis väga spontaanselt, ühe peo käigus. Vadimile – ühele autoritest – pakuti nii-öelda vaakum sisustamiseks.

Vadim: „*Teeme Plugi. Koht on tühi, on vaja nišši sisustada. Vene rahvus on vaene. Ilma isa ja emata. Teda peab lapsendama.*“

YouTube'i kanali JuliusRou omanik Julius Rou tegeleb ise sisu loomise ja filmimisega. Ta laadis oma esimese video YouTube'i aastal 2017.

Julius: „*Asjalikult hakkasin sellega tegelema*

*märtsist. Aasta oli siis 2020.*“

Teine vaadeldud YouTube'i projekt on Level Up Show, mida teevad vabatahtlikud ajakirjanikud. Intervjueeritav on operaator Chris Pärtel. Projekt sündis kolm aastat tagasi. Selle looja Dmitri Fadin kavatses näidata Eesti noortele, mis võimalused Eestis on.

Chris: „*Peale kooli ja isegi ülikooli lõpetamist enamik noori ei tea, millega nad tahavad tegeleda ja mis on nende eesmärk. Dmitri üritas näidata, mis perspektiivid ja võimalused on meie noortel kodumaal.*“

### *Projektide tegijad ja sihtrühm*

Veebiväljaandes Äkki on ametlikult neli tiimiliiget. Rollid ei ole väga konkreetselt jagatud, kõik saavad arendada oma vilumusi. Platvormil on kindel peatoimetaja ja sotsiaalmeediaplattformide arendamise eest vastutav isik. Sihtgrupp on venekeelsed noored, kes ei kavatse Eestimaalt ära kolida ja on huvitatud kultuurist ja ümberringi toimuvast.

Julia: „*Me võime kutsuda inimese väljastpoolt, kes on ühes või teises teemas palju targem. Näiteks meid aitas üks kogenud fotograaf Katarina Zigura.*“

Plugis on mitukümmend liiget, alustades peatoimetajatest ja lõpetades illustraatoritega, keda on kõige rohkem. Peatoimetajad on Dan ja Olesja Rotar. Sihtrühm on Eesti vene keelt kõnelevad elanikud vanuses 15–40, kes on eeskätt huvitatud muusikakultuurist, muusikutest ja luuletajatest.

JuliusRou tegutseb põhimõtteliselt üksik. Sihtgrupp on väga mitmekülgne.

Julius: „*Autoriprojekt. Ei, ikka kui ma sõidan sõpradega ja näen midagi erilist, siis palun, et keegi sõpradest filmiks. Ise olen siis kaadri sees. /-/- Nimetaks seda miksiks. Aga mis on väga üllatav minu jaoks, mind ei vaata inimesed alla 25. Ehk siis määratleks 25+ kuni 70 aastat. Nii vene kui ka eesti keele kandjad.*“

Level Up Show projektis on viis kindla rolliga liiget. Dmitri Fadin on peatoimetaja ja intervjueerija. Nika tegeleb samuti intervjueerimisega. Sofia on sotsiaalmeedia juht, Chris töötab operaatorina ja Dmitri Keler on andmeanalüütik. Sihtgrupp on noored alla 30 eluaasta.

### *Projektide sisu*

Digitaalprojekti Äkki fookuses on Eesti kultuur.

<sup>25</sup> Laherand, M.-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Infotruk.

<sup>26</sup> <https://plug.ee/about/>.

Väljaanne püüab levitada kultuuriteavet. Näiteks kirjutatakse eelseisvatest näitustest ja muudest kultuuri-sündmustest. Tehakse intervjuusid noorte bändidega. Vesteldakse noortega nende elust ja läbielamistest.

Julia: „*Üritame olla kasulikud. Näiteks eelmisel suvel kirjutasime rubriigi „Ülikool ilma kaotuse-ta“, kus erinevad noored rääkisid oma eriala raskustest, muljetest.“*

Plug keskendub bändidele ja nende arengule. Toimetab kirjutab muusikaretsensioone, postitab muusikat, teeb omapäraseid illustratsioone, mida kunagi trükkis ka välja nii-öelda kortsus ajalehe peale.

Vadim: „*Me võtsime midagi eelnevast sajandist, kahekümnendatest aastatest, ja võib-olla see ongi põhjus, miks meid trükitakse.*

Julius Rou peamine teema on reisimine üle Eesti, et oma videotega näidata, kuivõrd mitmekülgsed on Eesti linnad. Tal on plaan areneda edasi dokumentaal-filmide poole.

Julius: „*Minus valdav subjektiivne arvamus ütleb ette, millest on vaja content'i teha. Näiteks hiljuti käisin Paides, nägin ühte ilusat kirikut. Otsus oli tehtud. See kirik läheb raudkindlalt video sisse.“*

Level Up Show' projekti fookuses on Eesti noorte tulevik. Autorid kirjeldavad oma platvormil, kuhu, kuidas ja millele toetudes saab noor Eesti kodanik oma potentsiaali ära kasutada.

### **Digitaalse põlvkonna meediaplatvormid**

Lisaks oma kodulehele kasutavad veebiväljaanded muid kanaleid. Äkki kasutab Instagrami, Facebooki, Telegrami ja VK-d. Plugi trükiajakirja levitati 2020. aastani tasuta Tallinna, Tartu ja Narva kinodes, teatrites ja klubides. Aastal 2020 oli otsustati avaldada viimane paberile trükitud artikkel, kuna lugejate arv oli langenud, ja alates 2021. aastast tegutseb Plug ainult veebis.

JuliusRou ja Level Up Show kasutavad YouTube'i platvormi, mille eelis on videote kiirtöötlemine. YouTube'i jälgib ka mõni professionaalne ajakirjanik, kes võib mõnest isikust või projektist huvituda. Tulemus võib olla tasuta reklaam Delfi või Postimehe portaalis.

YouTube'i vabatahtlikud kasutavad oma sisu edastamiseks ka Facebooki ja Instagrami.

### **Termini „vabatahtlik ajakirjandus“ tõlgendamine ja sellega tegelemise põhjused**

Julia: „*Esiteks, keegi ei ütle, kuidas peab tulemus*

*välja nägema ega kontrolli sinu tegemisi. Sõnavabadus, mille eest ei maksta, aga tulemus on seda väärt.“*

Julia hakkas projektis osalema koroonakriisi ajal, 2020. aasta märtsis, kui tal oli palju vaba aega ja tahe teha midagi loomingulist. Äkki platvormi peab ta justkui enda parimaks sõbraks. Artiklite kaudu on tal võimalus väljendada seda, mis teda tavaelus stressi viib.

Plugi meeskonna jaoks on vabatahtlik ajakirjandus rohkem kui harrastus.

Vadim: „*Plug on parim sõber. Ammendamatu energiavoog.“*

Julius Rou mainis, et töötab idee nimel.

Julius: „*Ütleks nii, et ajakirjanikustaatuseni on vaja veel kasvada. Aga see, millega hetkel tegelen, minule sobib ja toob rahuldustunnet.“*

Chrisi jaoks on üsna tähtis uue teabe hankimine ja selle õige valdamine. Samal ajal arendab ta videotöötlusoskusi, kogub vilumust ja harjutab enesekeh-testamist.

Chris: „*Ei tea kõiki ajakirjanduslikke aspekte, aga ... Vabatahtliku ajakirjanduse plussiks on piiramatus. Tegutsed oma soovide järgi, midagi (raha) vastu saamata.“*

### **Projekti mõju auditooriumile**

Julia on seda meelt, et nende väike meediakanal mõjutab lugejaid, ja väidab subjektiivselt, et Eestis kirjutatakse palju poliitikast, aga vähem kultuurist. Portaali Äkki meeskond saab tagasisidet ja tänusõnu.

Plug on analüüsitud projektidest kõige pikaajalisem ja mõjukam. Ajakirja jälgijad suhtlevad autoritega ka tänaval. Siiski on autorid seda meelt, et rahva toetus on viimasel ajal langenud ja hindavad, et nii-öelda kuldne aeg kestis umbes 2015. aastani.

Julius Rou arvab, et tema mõju on väike. Samas laekub tema sõnul talle iga päev erisuguse sisuga e-kirju. Kuna Julius ei ole Eestist pärit, siis küsivad paljud, mis tingimused Eestis on ja kuidas siia kolida. Siiski tuleb rõhutada, et Julius ei propageeri oma kanalis Eestisse kolimist.

Chris arvab, et nende saate mõju ei ole eriti suur. Küll aga hindab ta positiivse tagasiside määraks 80%. Meeskond otsib nippe, kuidas vaatajate huvi äratada ja tõsta oma projekt uuele tasemele.

### **Erinevus professionaalsest ajakirjandusest**

Julia: „*Professionaalses ajakirjanduses on kõik täpne. Kindlalt transleeritud mõtted.“*

Vadim: „Vabatahtlikus ajakirjanduses on rohkem võimalusi eneseväljenduseks.“

Julius: „Professionaalses ajakirjanduses töötad ülemuse jaoks. On piirangud.“

Chris: „Piirangud. Legitimatsioon. Ei tohi lubada endale täielikku vabadust, kuid ka sõnavabadusega peab olema ettevaatlik.“

### Uudiskriteeriumid

Äkki platvormi uudiskriteeriumid on väga lihtsad ehk rangeid kriteeriume polegi. Väljaanne ei kirjuta kunagi poliitikast ega ole kirjutanud näiteks investeerimisest. Artiklid on nooruslikud, sujuvad ega ole pealetükkivad.

Julia: „Investeerimise teema ei ole meie jaoks aktuaalne, kuid tänapäeva noored on sellest huvitatud. Kui ma kunagi puutun selle teemaga kokku, siis kindlasti kirjutan artikli.“

Plugi üks olulisimaid kriteeriume on erinevus teistest, nii-öelda isikliku käekirja loomine. Samuti on tähtis illustratsioonide ainulaadsus ja erksus.

Julius Rou ütles, et ei hakka kunagi oma uudisvoogu ülekiitma, kasumi saamiseks valetama või propagandaga tegelema. Ta väljendab oma uudistes subjektiivset arusaama ja tõekspidamisi.

Level Up Show üritab serveerida uudiseid huvitavas ja kerges formaadis.

Chris: „Kui käsitleda professionaalseid uudiseid, siis ma toetun faktidele, uuringutele. Uuringuid ei ole meie videotest, aga fakte toome me ikkagi välja.“

### Ajakirjanikuharidus

Ükski intervjuueeritustest ei pea ajakirjanduslikku eriharidust vajalikuks.

Julia: „Kui isikul on oskus kommunikeerida, siis tal on juba soodumused ajakirjanikuks saada või proovida ennast sellesse rolli.“

Plug on seisukohal, et praktika kaudu on võimalik palju saavutada ehk ajakirjanduslik haridus ei ole vajalik.

Julius: „Paraku mitte kõik haritud ajakirjanikud ei oska oma tööd kohusetundlikult teha.“

### Vabatahtliku ajakirjanduse päevakajalisus

Julia: „Vabatahtlik ajakirjandus on minu meelest aktuaalne, eriti viimasel ajal ja eriti YouTube'i

platvormil. Sellel on tulevikku.“

Plugi meeskonna ajaloos on olnud tõuse ja mõõnu. Praegu on nad enda hinnangul etapis, kus areng on peatunud ja tulevik ebaselge. Ent Plugi esindaja leidis, et üldiselt on vabatahtlikul ajakirjandusel tulevikku.

Julius: „Pigem jah kui ei. Tulevik on juba nähtav, YouTube'is on palju nii vabatahtlikke kui ka professionaalseid ajakirjanikke.“

Chris: „On päevakajaline. Vabatahtlikul ajakirjandusel on suur tulevik.“

### Sponsorid

Äkki platvorm oli intervjuu tegemise ajal sponsoriotsingul. Intervjuueeritava arvamusel ei piisa vaid ideest; sellest, kui meeskond tegeleb ainult vabatahtliku ajakirjandusega.

Julia: „Meie tiimis töötavad kõik. Kui ei oleks tööd, siis Äkkiga tegelemine oleks ebareaalne.“

Plug on kogunud raha Facebooki jälgijate abil, aga see kogemus oli negatiivne. Summa saadi küll kokku, aga peamise panuse tegid autorid ja nende sõbrad. Ajakiri on saanud toetust ka Eesti Kultuurkapitalist.

Julius Rou ei otsi endale sponsoreid, vaid laseb neil end üles leida. Üks sponsoritest on KoronaPay rakendus.

Julius: „Mulle on pakutud reklaami, aga ma ei hakka reklaamima seda, milles kindel ei ole.“ (Küsimusele sponsorpakkumiste arvu kohta:) „Rohkem kui 20. Minu poolt oli 5 positiivset vastust.“

Level Up Show'l on sponsoritele kõige pikaajalisem vaade.

Chris: „Sponsori toetus on hea. Ilma sponsorita on võimalik tippu jõuda, aga temaga muutub protsess kiiremaks.“

### Sarnased projektid

Väljaande Äkki intervjuueeritav võrdleks platvormi ajakirjaga Gloss. Siiski tõstis ta esile seesuguste projektide väikest levikut.

Julia: „Kui on nad Eestis, siis vähelevinud. Just kirjutava meedia omad.“

Julius nimetas autoriprojekte, nagu Daniil Kurakin ja Sasha Tamm, või projektide „Me oleme Eestist“ (Мы из Эстонии) ja kirjutavast meediast Tribuna.ee autorid. Level Up Show' esindaja pidas nendega võrreldavaks Äkki portaali ja kanalit Sreda Cast YouTube'is.

## Kokkuvõtlik diskussioon

Analüüsitud Eesti digitaalpõlvkonna projektide areng on enamasti ette planeeritud, sest kolm neljast intervjuueeritust vastasid, et neil on kindel arenguplaan.

Kõik neli intervjuueeritust arvasid, et professionaalses ajakirjanduses on rohkem piiranguid, sest on protsessi juhtiv isik, aga samas ka täpsus, uuringud ja faktid. Vaatamata Eesti kõrgele pressivabaduse indeksile uskusid nad, et leidub siiski tabuteemasid ning vabatahtlikus ajakirjanduses on suurem võimalus eneseväljendamiseks.

Sarnastel seisukohtadel oldi ka tulevikuväljavaadete ja ajakirjandushariduse asjus. Intervjuueeritust digitaalsete põlvkonna esindajad arvasid, et vabatahtlikus ajakirjanduses tegutsemiseks ei ole ajakirjandusharidust tarvis.

Nad leidsid, et seesugusel ajakirjandusel on tulevikku, kuid edendamiseks on vajalik sponsorite või muud tüüpi välisloetus. Sponsorite teema tekitas emotsioone ja näitas, et toetust ei ole lihtne leida. Erand on riigitoetuseni jõudnud Plug.

Intervjuude tegemise ajal, 2021. aastal, oli Plug, mis oli vaadeldud kanalitest vanim, tegutsenud juba 11 aastat. Plugi sihtrühmas on Eesti 15–40-aastased venekeelsed elanikud, kes on huvitatud muusikakultuurist. Fookuses on Eesti muusika ja muusikud. Hinnatakse omapärasust ja erksaid illustratsioone. Projektis tegutseb mitukümmend liiget, kes lisaks kanalile tegelevad veel festivalide korraldamisega

(nt VDRUG).

Toona kolmeaastase projekti Äkki sihtrühm olid venekeelsed Eesti kultuurist huvitatud ja riiki jääda plaanivad noored. Nooruslikul moel jagatakse infot kultuurisündmustest ja -teemadest. Rangeid piiranguid oma sisule nad ei seadnud, kuigi lisasid, et välditav teema on poliitika. Neil oli neli ametlikku liiget ja mitu vabakutselist abilist.

Toona samuti kolm aastat tegutsenud Level Up Show' sihtrühm olid alla 30-aastased noored ja fookuses nende tulevik ning arenemisvõimalused. Hinnas oli kerge formaat, mis ei ole liigselt pealetükkiv. Projektil oli viis liiget.

2021. aasta seisuga ühe aasta tegutsenud JuliusRou on autoriprojekt, mis heidab valgust Eesti tähelepanuväärsetele kohtadele ja objektidele ning on mõeldud nii eesti- kui ka venekeelsele auditooriumile. Sisu on subjektiivne. Autor sõnab, et ei plaani tegeleda poliitika, propaganda või Eestisse kolimise innustamisega. Vaatajate vanus ulatub 25. kuni 70. eluaastani.

Neljast kaks intervjuueeritust hindavad oma tegevust mõjukaks. Äkki lugejad ja JuliusRou YouTube'i kanali vaatajad saadavad regulaarselt tagasisidet ja tahavad autoritega suhelda. Plugi mõju on viimaste aastate jooksul langenud. Level Up Show oli intervjuu tegemise ajal tegevuse peatanud, et leida sponsoreid ning uut lähenemist auditooriumile.

Vabatahtlikele ajakirjanikele meeldib nende tegevus. See toob rahuldustunnet, kuid igasuguse materiaalse toetuseta peetakse seda siiski võimatuks.

### Lisa 1. Intervjuuküsimused

1. Kuidas sündis teie projekt?
2. Mitu inimest on teie projektis?
3. Kes on teie lugejad/vaatajad?
4. Millest eelistate te kirjutada / saateid teha?
5. Mis platvormi/platvorme kasutate? Miks? Millised on mainitud platvormi(de) eelised?
6. Mis on teie jaoks vabatahtlik ajakirjandus?
7. Mis põhjusel alustasite just vabatahtliku ajakirjandusega tegelemist?
8. Missugused kriteeriumid teil uudistele on?
9. Kas te tunnete, et teie tegevus muudab/mõjutab ühiskonda?
10. Mis erinevus(ed) on ajakirjanduse ja vabatahtliku ajakirjanduse vahel?
11. Kas peate tähtsaks, et vabatahtlikul ajakirjanikul oleks ajakirjanikuharidus?
12. Kas vabatahtlik ajakirjandus on tänapäeval aktuaalne ja kas on tal tulevikku?
13. Kas toetajaid/sponsoreid on raske leida või piisab projekti arendamiseks vaid ideest?
14. Kui palju vabatahtlikke väljaandeid te teate? (Võimalusel nimetada).

# Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eriala lõpetajad ja lõputööd 2025

Peeter Vihalemm

2025. aastal lõpetas ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eriala bakalaureuseõppe 42 inimest, mis on peaaegu sama tase kui eelmisel aastal (45). Ajakirjanduse või ajakirjanduse ja kommunikatsiooni eriala 69 aasta vaates (1957–2025) oli 2025. aasta lõpuks vähemalt kolmeaastase (bakalaureuse)hariduse saanute koguarv 1834.

Magistriõppe lõpetanuid oli 2025. aastal 15, veidi vähem kui aasta varem (19). Magistrikaadi on 33 aasta jooksul (1993–2025) saanud 583 inimest (ajakirjanduse, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni ning kommunikatsioonijuhtimise aladel kokku).

2025. aastal kaitsi ajakirjanduse ja meedia alal üks doktoritöö. **Mihhail Kremez** kaitses 20. novembril 2025 väitekirja „Constructing and Sending Russia-Related News Frames by Different Media and Their Perception Among Various Audiences“ (vt <https://hdl.handle.net/10062/117244>), juhendaja oli Ragne Kõuts-Klemm. Ka 2024. aastal kaitsi instituudis üks doktoritöö. Kokku on 29 aasta jooksul (1997–2025) kaitsnud 50 doktoritööd, mis on instituudis või osakonnas valminud.

Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava 15 uuest magistrist lõpetas magistritööga 8 (53%), neist kolm seondusid ajakirjanduse ja meediaga (vt järgnevat nimekirja). Aasta varem oli magistritööde osakaal väiksem (33%). Selles aastaraamatus on toodud ülevaade kahest magistritööst.

42-st bakalaureuseastme lõpetanust kaitses 31 (69%) bakalaureusetöö, teised tegid lõpueksami. Samal tasemel oli see ka aasta varem. Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad tööd moodustasid kaitsnud töödest kolmandiku (32%), mida on vähem kui aasta varem (50%). Aastaraamatus on esitatud ülevaade kahest bakalaureusetööst.

## Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad magistritööd 2025

■ **Armas Riives**, „Eesti meesajakirjanike kogemused vaenulikkusega digikeskkonnas“. Juhendajad Signe Ivask ja Kaarel Lott.

<https://hdl.handle.net/10062/111590>

■ **Anete Sammler**, „Eesti veebiajakirjanduse arengulugu tutvustava tugimaterjali koostamine“. Juhendajad Brit Laak ja Signe Ivask.

<https://hdl.handle.net/10062/111592>

■ **Triinu Tähe**, „Sotsiaalmeedia kasutamise võimalused ja väljakutsed eesti meediaväljaannetes“. Juhendaja Marju Himma.

<https://hdl.handle.net/10062/111594>

## Ajakirjanduse ja meediaga seonduvad bakalaureusetööd

■ **Laura Jõgar**, „Pereraadio programmi ja kuulajate kaardistamine“. Juhendaja Marii Kangur.

<https://hdl.handle.net/10062/111363>

■ **Grete Kaio**, „Filmiarvustuste suhestumine ühiskonnaga väljaannetes Sirp ja Teater.Muusika.Kino 2024. aasta Eesti filmide näitel“. Juhendaja Ragne Kõuts-Klemm.

<https://hdl.handle.net/10062/111365>

■ **Liisa Kaseorg**, „Välisuudiste geograafiline laiahaardelisus Eesti Rahvusringhäälingus, Delfis ja Postimehes“. Juhendaja Külliki Seppel.

<https://hdl.handle.net/10062/111366>

■ **Eliise Kivi**, „Ajakirjanike ja ajakirjanduse ründamine Uued Uudised portaali postitustes“. Juhendaja Signe Ivask. <https://hdl.handle.net/10062/111378>

- **Maria Kruusement**, „Kuidas aitab filmikunst mõista Eesti meeste valikuid II maailmasõjas. Elmo Nüganeni „1944“ ja Jüri Müüri „Inimesed sõdurisinelis“ filmide näitel“. Juhendajad Marju Lauristin ja Aune Unt.  
<https://hdl.handle.net/10062/111379>
- **Karmen Laur**, „Tartu Ülikooli kursus „Ajakirjanik ja vastupidavus“. Ajakirjandustudengite kogemused, refleksioon ja soovitusel“. Juhendaja Signe Ivask.  
<https://hdl.handle.net/10062/111381>
- **Kathleen Loss**, „Mitteverbaalne kommunikatsioon kui poliitikute tööriist „Esimese stuudio“ debattide näitel“. Juhendaja Brit Laak.  
<https://hdl.handle.net/10062/111386>
- **Cassandra Piirioja**, „Auditooriumi veebianalüütika kasutamine Eesti maakonnalehtede toimetustes“. Juhendaja Ragne Kõuts-Klemm.  
<https://hdl.handle.net/10062/111390>
- **Marko Susi**, „Eesti spordiajakirjanike allikavõrgustiku kujunemine“. Juhendaja Brit Laak  
<https://hdl.handle.net/10062/111403>
- **Margus Vahter**, „Internetimeemide kasutamine propaganda tööriistana: Venemaa poolt Eestit naeruvääristavad meemid Telegrami gruppides“. Juhendaja Diana Poudel.  
<https://hdl.handle.net/10062/111408>

# Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudi ajakirjanduse ja nüüdismeedia õppekavadel kaitstud tööd 2025

Andres Kõnno

Tallinna Ülikooli Balti filmi, meedia ja kunstide instituudis teevad üliõpilased uurimistöö nii bakalaureusekui ka magistriastme lõpetuseks. Alates 2022. aastast kureerib ajakirjanduse bakalaureuseõpet Külli-Riin Tigasson. Nüüdismeedia magistriõppe kuraator on Andres Kõnno.

## Ajakirjanduse eriala bakalaureusetööd

■ **Anastassia Aanja**, „Tööandjate ja vilistlaste hinnang Tallinna Ülikooli ajakirjanduse õppekavas omandatud teadmistele ja oskustele Eesti venekeelses meedias“. Juhendaja Priit Hõbemägi.

<https://www.etera.ee/zoom/207449/view?page=1&p=-separate&search=Anastassija%20Aanja&tool=search>

■ **Daria Dmitrijeva**, „Erameediamajade Postimees Grupp ja Delfi Meedia kasutatavad strateegiad sotsiaalmeedia erinevate platvormide näitel“. Juhendaja Priit Hõbemägi.

<https://www.etera.ee/zoom/207451/view?page=1&p=-separate&search=Daria%20Dmitrijeva&tool=search>

■ **Iida-Mai Einmaa**, „Veebiportaali ERR.ee lubavused Eesti Rahvusringhäälingu arendajate tõlgenduses“. Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/207456/view?page=1&p=-separate&search=Iida-Mai%20Einmaa&tool=search>

■ **Maria Ignatenko**, „Eesti telemaastiku uuriva ajakirjanduse saadete mõju, töökorraldus ja kitsaskohad rahvusringhäälingus ning erameedias saadete „Pealtnägija“, „Laser“ ja „Täistund“ näitel“. Juhendaja Arko Olesk.

<https://www.etera.ee/zoom/207452/view?page=1&p=-separate&search=Maria%20Ignatenko&tool=search&view=0,584,2484,2925>

■ **Lilly Meigo** (ja Stella Vaus), „Artiklite pealkirjastamine ja auditooriumi tähelepanu köitmise praktikad eesti ajakirjanike näitel“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson. <https://www.etera.ee/zoom/207458/view?page=1&p=-separate&search=Stella%20Vaus&tool=search>

■ **Chrislin Metsanurm**, „Ajakirjandusvabaduse ja eraelu puutumatus tasakaal eesti ajakirjanduses“. Juhendaja Andres Jõesaar.

<https://etera.ee/zoom/207457/view?page=1&p=-separate&search=Chrislin%20Metsanurm&tool=search>

■ **Lomely Mäe**, „Taskuhäälingute roll noorte vaimse tervise kujundamises „(Mure)Vabaks“ taskuhäälingu näitel“. Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/207454/view?page=1&p=-separate&search=Lomely%20M%C3%A4e&tool=search>

■ **Anna-Marie Nurja**, „Konfliktide ennetamise praktikad ajakirjanduses“. Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/207450/view?page=1&p=-separate&search=Anna-Marie%20Nurja&tool=search>

■ **Liisi Perli**, „Noorte lineaartelevisiooni vaatajate tüpologia“. Juhendaja Indrek Treufeldt.

<https://www.etera.ee/zoom/207460/view?page=1&p=-separate&search=Liisi%20Perli&tool=search&view=0,914,2484,2595>

■ **Elizabeth Teng**, „Visuaalkultuuri mõistestik teatrikriitikas: Eesti Noorsooteatri lavastuste arvustuste näitel“. Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/207446/view?page=1&p=-separate&search=Teng&tool=search&view=607,913,1482,645>

■ **Jan-Joonas Tuuna**, „Avalik ja isiklik sfäär avalikus ruumis eesti taskuhäälingute näitel“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson.

<https://www.etera.ee/zoom/207455/view?page=1&p=separate&search=Jan-Joonas%20Tuuna&tool=search>

■ **Stella Vaus** (ja Lilly Meigo), „Artiklite pealkirjastamine ja auditooriumi tähelepanu köitmise praktikad eesti ajakirjanike näitel“. Juhendaja Külli-Riin Tigasson.

<https://www.etera.ee/zoom/207458/view?page=1&p=separate&search=Stella%20Vaus&tool=search>

■ **Valner Väino**, „Zelenski tegelaskuju konstrueerimine eesti alternatiivmeediakanalites“. Juhendaja Andres Kõnno.

<https://www.etera.ee/zoom/207444/view?page=1&p=separate&search=Valner%20V%C3%A4ino&tool=search&view=429,1134,1482,645>

## Nüüdismeedia magistritööd

Nüüdismeedia meediauuringute magistriõppekava koosneb kolmest suuremast plokist. Need on meetodid, meediakultuur ja meediamajandus. Lisaks läbivad tudengid kohustusliku praktika selles valdkonnas, milles nad näevad oma potentsiaalset töökohta tulevikus. Peale meediauuringute mooduli, mille lõpetajate tööd sinne nimekirja peegeldab, on õppekavas ka n-ö telemoodul. Telemooduli tudengid tekstilis-akadeemilises formaadis lõputööid ei tee. Nende edasijõudmist hinnatakse, lähtudes oskustest toota ennekõike kvaliteetset audio-visuaalset väljundit oma valitud erialal (stsenaristid, operaatorid, saatejuhid, toimetajad, produtsendid jne).

Meediauuringute moodulis oleme seadnud eesmärgiks õpetada meediasektoriga seotud andmeanalüütikat nii kvalitatiivsel kui ka kvantitatiivsel tasandil, pidades silmas kõiki andmestunud ühiskonna väljakutseid, millega meie lõpetajad tulevikus potentsiaalselt kokku puutuvad. Peame silmas: 1) tehisarutehnoloogia rakendamise ja tõlgendamisega seotud oskusi; 2) oskusi toimetada digimeediakontekstis, kus kirjutatud teksti roll on üha väiksem ning audiovisuaalsete komponentide roll järjest kasvab, ja 3) oskusi rakendada neid teadmisi olukorras, kus infosegaduse määr järjest suureneb.

Näeme, et meie lähiaastate suurim proovikivi on meediauuringute mooduli ja telemooduli integreerimine viisil, mis vastaks meie lõpetajate tulevikuvajadustele kõigis kolmes aspektis. Meediasüsteemi toimimise loogika eeldab selles osalejatelt ekspertsust nii ekraani ees kui ka selle taga. Selles mõttes tuleb

käsitada tele- ja meediauuringute mooduleid teineteist täiendavate, mitte eraldiseisvate silodena.

■ **Anneliis Annus**, „Spordifännide subkultuuri uuring Optibeti Eesti-Läti korvpalliliigas osalevate Eesti klubide näitel“. Juhendaja Andres Kõnno.

<https://etera.ee/zoom/207438/view?page=1&p=separate&search=Annus,%20Anneliis&tool=search>

Magistritöö eesmärk on uurida spordifännide subkultuuri, täpsemalt korvpalli fännikultuuri Eesti korvpalliklubide näitel, kes osalevad Optibeti Eesti-Läti korvpalliliigas.

Uuringus võrreldakse Eesti klubide kasutatavaid praktikaid teistes riikides tehtud uuringutega spordifännidest. Uurimistöö tugineb kahe meetodi – kvalitatiivsete poolstruktureeritud intervjuude ning autoetnograafia – kombineeritud kasutamisele. Andmete kogumiseks tehti poolstruktureeritud intervjuud seitsme klubi esindajaga.

Selgus, et klubide jaoks ei ole fännid lihtsalt pealtvaatajad ning nende toetus on klubide jaoks hindamatu. Tugev fännikultuur sünnib pikaajalise ja sihipärase töö tulemusena. Klubide senised tegevused on kaardistatud ning sõnastatud soovitusel, mida klubid saaksid edaspidi kasutada.

■ **Helena Hyldahl**, „Eesti tunnustatud tööandjate lood brändivideotes“. Juhendaja Andres Kõnno.

<https://etera.ee/zoom/211677/view?page=1&p=separate&search=Hyldahl&tool=search>

Magistritöö eesmärk oli uurida, kuidas Eesti tunnustatud tööandjad kasutavad turunduslikku loojutustust brändivideotes, ning tuua esile peamised brändiarhetüübid, mida nende kujundamisel kasutatakse.

Samuti uuriti, kuidas vastab tööandja bränd ettevõtte brändile ning kas see on järjepidev. Uuringus kasutati kvalitatiivset sisuanalüüsi, mille käigus analüüsiti 9 ettevõtte 26 avalikult kättesaadavat brändivideot, mida iseloomustab kunstipärasem käekiri. Töö teoreetilises osas käsitleti tööandja brändi olemust, turundusliku loojutustuse elemente ning brändiarhetüüpide (barhetüüpide) kontseptsiooni. Uuringust selgus, et brändivideotes kasutatakse üsna oskuslikult narratiivset lugude jutustamist, mis aitab luua siht-rühmaga tugeva emotsionaalse side. Barhetüüpidest domineerivad igapäevasemate koodidega tähendus-süsteemid nagu „naabripoiss“ ja „hoolitseja“. Samuti on oluline roll „avastaja“ barhetüübil. Kokkuvõttes pakub magistr töö praktiklise mudeli brändivideotes esinevate barhetüüpide hindamiseks ning tõdeb, et oluline on jagada ettevõtete turunduskommunikat-

siooni ja personaliosakondade kompetentse ning ühtlustada brändi sõnumeid erinevate sihtrühmade vaates.

■ **Geit Karurahu, „Loomakaitseühingute sotsiaalmeediapraktikad: sõnumite loomine ja kaasamisstrateegiad“.** Juhendaja Jaana Davidjants.

<https://etera.ee/zoom/207439/view?page=1&p=separate&search=Karurahu,%20Geit&tool=search&view=0,0,2481,2295>

Magistritöö eesmärk oli uurida loomakaitse valdkonna mittetulundusühingute sotsiaalmeediapraktikaid ning seda, kuidas ühingud kasutavad Facebooki, et inimesi kaasata.

Uuring püüdis leida vastused järgnevatele uurimisküsimustele: 1) milliseid sõnumeid levitavad loomakaitsega tegelevad mittetulundusühingud sotsiaalmeedias, 2) milliseid strateegiaid rakendavad loomakaitsega tegelevad mittetulundusühingud sotsiaalmeedias inimeste kaasamiseks ja 3) kuidas sotsiaalmeedia jälgijad mittetulundusühingute sõnumitele reageerivad.

Valimisse kuulus kolm loomakaitse valdkonna mittetulundusühingut: Eestimaa Loomakaitse Liit, Loomus ja Nähtamatud Loomad. Andmeid koguti kolme intervjuuga, mis tehti organisatsioonide esindajatega, ning ühingute Facebooki lehekülgi vaadeldes.

Tulemused näitasid, et kuigi kolme organisatsiooni laiemad eesmärgid on sarnased, on nende lähenedes sõnumitele ja kaasamisstrateegiatele erinevad. Eestimaa Loomakaitse Liit jagab emotsionaalseid sõnumeid, mis toetuvad üksikjuhtumitele, ning kaasab inimesi läbi appikutsete. Ühing ei toetu sotsiaalmeedia haldamisel strateegiale ega kasuta postituste stiilis brändistrateegiat. Loomuse sõnumid keskenduvad süsteemsete probleemide tutvustamisele. Postitused on kombineeritud nii laiematest narratiividest kui ka selgetest sõnumitest, mis kutsuvad klõpsates reageerima.

Organisatsioon Nähtamatud Loomad keskendub võimestavatele postitustele ja kasutab brändistrateegiat. Facebookil on ühingute jaoks infolevituskanalina oluline roll, kuid see esitab ka mitmeid väljakutseid: piiratud nähtavus, algoritmide muutlikkus, negatiivsed kommentaarid.

■ **Kairi Kesa, „Regionaalsed filmiklastrid ja nende mõju regionaalarengule“.** Juhendajad Andres Kõnno ja Teet Teinema.

<https://www.etera.ee/zoom/211671/view?page=1&p>

[=separate&search=Kairi%20Kesa&tool=search](https://www.etera.ee/zoom/211671/view?page=1&p=separate&search=Kairi%20Kesa&tool=search)

Magistritöös uuritakse kvalitatiivse meetodi abil regionaalseid filmiklastreid ja nende mõju regionaalarengule. Töö kätkeb poolstruktureeritud intervjuusid neljateistkümne osalejaga erinevatest Euroopa riikidest. Uuring annab ülevaate praktikatest erinevates riikides ja kultuurides.

Tulemused rõhutavad filmiklastrite võimet edendada piirkondade majanduslikku mitmekesisust, uute töökohtade loomist ning kohaliku identiteedi ja kuvandi tugevdamist. Samuti tuvastatakse ja analüüsitakse uuringus peamisi trende, nagu vajadus talente arendada ja hoida, rakendada mitmekesiseid rahastusmudeleid, kohaneda kriisidega, integreerida rohelist tootmist, tehnoloogilise innovatsiooni (sh tehisintellekti) mõju ning infrastruktuuri strateegilist arendamist.

■ **Kristina Kuresoo, „Generatiivsete otsingumootorite optimeerimine: SEO ekspertide perspektiiv uutele praktikatele ja väljakutsetele digiturunduses“.** Juhendaja Alar Pink.

<https://www.etera.ee/zoom/207606/view?page=1&p=separate&search=Kuresoo,%20Kristina&tool=search>

Magistritöö eesmärk oli analüüsida, kuidas generatiivse tehisintellekti areng mõjutab otsingumootori optimeerimise (SEO) strateegiaid ning milliseid uusi võimalusi ja väljakutseid see SEO spetsialistidele loob.

Kvalitatiivne uuring, mis põhineb ekspertintervjuudel, toob esile tajutud muutused, nagu üleminek kontekstipõhisele otsingule, dialoogiline suhtlus ja personaliseeritus. Väljakutsetena tõstetakse esile otsingukavatsuse mitmekihistumist, ettevõtte kajastuse piiratud kontrollitavust ning info kättesaadavust otse platvormilt ilma veebilehte külastamata.

Töö tuvastab kolm lähenemissuunda: seniste praktikate jätkamine, kohandamine vastavalt otsingukavatsusele ning uue paradigma omaksvõtt. Praktikates rõhutatakse brändi laiapõhjalist nähtavust veebiavarustes, kvantitatiivsete andmete kasutust ja probleemilahendusele suunatud sisuloomet. Tehisintellekti tööriistu kasutatakse toetavalt, kuid oluliseks peetakse inimliku kontrolli säilimist.

Murekohtadena nähakse faktivigu, eetilisi dilemmasid ja kasvavat sõltuvust tehnoloogiast. SEO tulevik eeldab paindlikkust, pidevat õppimist ja loovat strateegilist mõtlemist.

■ **Kati Mägi-Ustrnul, „Täiskasvanute aktiivsus- ja tähelepanuhäire meediakuvand eesti veebimee-**

**dias aastatel 2014–2024.** Juhendaja Arko Olesk. <https://www.etera.ee/zoom/207435/view?page=1&p=separate&search=M%C3%A4gi-Ustrnul&tool=search&view=0,617,2481,2891>

Magistritöö eesmärk oli uurida, kuidas Eesti veebimeedia kujutab täiskasvanute aktiivsus- ja tähelepanuhäiret (ATH) ning milliseid tähendusloome diskursusi ja raamistusi nende käsitluste kaudu luuakse.

Teemale läheneti kolme uurimisküsimuse kaudu, keskendudes diskursuste esinemisele ja avaldumiskiividele, osalejate raamimisele ning stigmatiseeriva ja sellele vastanduva käsitluse ilmnemisele. Uuritavad meediatekstitid pärinesid Eesti kirjutava meedia veebiväljaannetest ajavahemikus 2014–2024.

Tulemused näitasid, et täiskasvanute ATH kajastustes domineeris psühhosotsiaalne diskursus, mis keskendus sellele, millist mõju avaldab ATH igapäevaelule ja sotsiaalsetele suhetele. Meditsiiniline diskursus tõi esile neurobioloogilised põhjendused ja ravivõimalused, samas kui neuroerilisuse diskursus kujutas ATH-d loomuliku kognitiivse mitmekesisusena.

Erinevad osalejad raamistasid ATH-d oma vaatenurgast: tervisetöötajad rõhutasid meditsiinilist käsitlust, samas kui ATH-ga inimesed ise tõid esile nii psühhosotsiaalseid raskusi kui ka individuaalseid tugevusi. Selgus, et meediakuvand on mitmetahuline, põimides üheaegselt nii stigmatiseerivaid kui ka destigmatiseerivaid lähenemisi.

■ **Elis Niinelaid, „Kuninganna iga: „Tahan, viskan riided seljast ja teki pealt“ – menopausi ja perimenopausi representatsioonid eesti sotsiaal- ja veebimeedias.** Juhendaja Katrin Tiidenberg.

<https://www.etera.ee/zoom/207437/view?page=1&p=separate&search=Niinelaid,%20Elis&tool=search&view=0,965,2481,2543>

Magistritöö eesmärk on analüüsida, kuidas kujutatakse menopausi ja perimenopausi meedias, sealhulgas sotsiaalmeedias ja veebiväljaannetes, ning milliseid tähendusi ja arusaamu loob see naiste vananemise ja tervise kohta.

Uurimus keskendub sellele, milliseid käsitlusi esitatakse menopausist, kuidas need suhestuvad ühiskondlike ootustega vananemise ja soorollide suhtes ning kuidas need võivad mõjutada naiste enesetaju ja tervisega seotud otsuseid.

Töö põhineb kvalitatiivsel sisuanalüüsil ja digitaalsetel etnograafial, mille käigus analüüsitakse meediaartikleid, sotsiaalmeedia postitusi ja arutelusid erinevates veebikeskkondades. Feministlik ja sot-

siaalkonstruktivistlik raamistik aitavad mõista, kuidas meedia kujundab arusaamu naiste kehalistest muutustest ning milliseid sotsiaalseid norme ja väärtusi see kajastustes peegeldab. Uurimus keskendub ka sellele, kuidas meedia loob ruumi menopausi kogemuste jagamiseks ja teadlikkuse tõstmiseks ning milliseid elemente võib leida kajastustest, mis viitavad ilu- ja noorusekesksetele ideaalidele.

Lisaks analüüsitakse, kas kajastustes ilmneb vajadus mitmekesisemate ja toetavamate käsitluste järele, mis võiksid aidata vähendada menopausiga seotud stigmat ja suurendada naiste teadlikkust.

Töö tulemused aitavad paremini mõista menopausi ja perimenopausi käsitlemise viise meedias ning võivad pakkuda olulist sisendit edasisteks aruteludeks tervisekommunikatsiooni ja naiste vananemise sotsiaalsete aspektide teemal.

■ **Violeta Osula, „Mootorsõidukimaksu meedia-kajastuste ja kõneisikute raamistamine Eesti Päevalehe ja Eesti Rahvusringhäälingu veebiväljaannete näitel“.** Juhendaja Andres Jõesaar, kaasjuhendaja Valeri Nuust.

<https://www.etera.ee/zoom/207459/view?page=1&p=separate&search=Osula,%20Violeta&tool=search>

Töö eesmärk oli analüüsida mootorisõidukimaksu kajastuste raamistamist ja kõneisikute rolli Eesti Päevalehe (EPL) ja Eesti Rahvusringhäälingu (ERR) veebiväljaannetes.

Uuringus kasutati kombineeritud uurimismeetodit, mis hõlmas kvantitatiivset ja kvalitatiivset sisuanalüüsi ning standardiseerimata intervjuusid toimetajatega. Analüüs keskendus artiklite sisulisele fookusele, kõneisikute valikule, sõnastusviisidele ja meedia-raamistuse muustritele.

Tähelepanu pöörati ka sellele, kuidas ajas muutus poliitiline retoorika ning milliseid narratiive meediaväljaanded esile tõstsid. ERR kajastas enamasti automaksu teemat institutsionaalse tasakaalu põhimõtteid järgides, kaasates süsteemselt erinevaid poliitilisi ja ühiskondlikke osapooli kõnelejatena. EPL-i kajastused keskendusid enim opositsioonilistele seisukohtadele ja emotsionaalsematele väljendusviisidele, mis pakkusid vähem sisulist mitmekesisust.

Andmestik tõi esile ka sildistamise juhtumeid, sõnumite muutumise dünaamikat ning ajakirjandusliku lähenemise eripärasid teema käsitlemisel. Uurimus rõhutab meedia pluralismi, kõneisikute esindatuse ning editoraalse sõltumatuse tähtsust poliitilise diskursuse kujundamisel demokraatlikus ühiskonnas ning osutab vajadusele säilitada professionaalne ja

vastutustundlik ajakirjanduslik lähenemine ühiskondlikult tundlike teemade käsitlemisel.

■ **Pavel Prokopenko, „Eesti meediamajade narratiivide võrdlus vene kultuuri, ühiskonna ja Venemaa teemal alates täiemahulise sõja algusest Ukrainas“.** Juhendaja Andres Jõesaar

Töö eesmärk oli uurida, kuidas Eesti venekeelsed meediamajad on kajastanud Venemaad, vene kultuuri ja ühiskonda pärast Venemaa täiemahulise sõja algust Ukrainas. Selleks analüüsiti kolme suurima meedia-kontserni – Eesti Rahvusringhäälingu (ERR), Delfi Meedia ja Postimees Grupi – venekeelsete toimetuste uudiseid ning intervjuueriti mediavaldkonna eksperite ja toimetuste juhte.

Uurimistöö tulemustest selgus, et sõja alguses võtsid kõik uuritud meediamajad selgelt Ukraina-meelse ning Venemaa agressiooni hukkamõistva seisukoha. Aja jooksul muutus Venemaaga seotud kajastuste tonaalsus tasapisi neutraalsemaks ja vähem emotsionaalseks. Samas olid väga selgelt nähtavad toimetuste üldised meelsused – kõige selgema eestimeelsema hoiakuga oli rus.postimees, rus.err oli neutraalne ning proovis hinnangulisi väiteid vältida, rus.delfis figureeris mõningaid „vene“ märksõnaga teemasid kaitsev meelsus. Erameedias oli meelelahutusrubriikide tõttu kohati Venemaa-teemalist infomüra.

Erinevus Delfi ja Postimehe kõmulehtede vahel ilmnes selles, et Postimehe „Limon“ oli pärast sõja algust võtnud tunduvalt selgema Ukraina toetamise ja Venemaa kritiseerimise positsiooni. Ka üldiselt oli rus.postimehe toimetus nii Venemaa, Vene siseelu kui ka vene ühiskonna ja kultuuri suhtes palju resoluutsem, väljendudes Venemaast rääkides väga reljeefselt. Rus.err oli oma väljenduses neutraalne, üritades artiklites emotsionaalsust vältida. Emotsionaalsus ja hinnangud ilmnesid ERR-i arvamusrubriigis.

■ **Rivo Saarna, „Spordialade sisueelistuste mõju uudiste loetavusele digitaalsetes kanalites ning auditooriumi kaasatus sotsiaalmeedias Eesti Rahvusringhäälingu näitel“.** Juhendaja Indrek Ibrus.

<https://www.etera.ee/zoom/207453/view?page=1&p=separate&search=Saarna,%20Rivo&tool=search&view=393,812,1482,645>

Magistritöö uurib Eesti Rahvusringhäälingu (ERR-i) näitel, kuidas auditooriumi sisueelistused mõjutavad spordiuudiste loetavust ning millist tüüpi uudissisu auditoorium erinevates digitaalsetes kanalites eelistab.

Uurimistöö eesmärk on pakkuda ülevaadet ja

sisendit selle kohta, kuidas avalik-õiguslikku meediastrateegiat digitaalses meediaruumis kujundatakse, keskendudes sealhulgas ka sotsiaalmeedikanalite kaasamisele (spordi)uudiste edastamisel eesmärgiga jõuda laiemale auditooriumini. Andmestik tugineb ERR-i spordiuudiste digikeskkondade kasutajastatistika kaheaastase perioodi vältel, sh veebiplatvormide kasutusstatistika Google Analyticsi serveriandmete põhjal ning sotsiaalmeedia (Facebooki) analüütikale.

Lugejaelistuste täpsemaks analüüsimiseks on uuringus kasutatud sisuartiklite kodeerimist, et suurendada sisukategooriate määratluste täpsust ning liigitada sisueelistusi uudiskriteeriumite ning spordialavaldkondade alusel.

Uuringus leiab kinnitust asjaolu, et spordiuudiste loetavus sõltub eelkõige auditooriumi üldisest huvist teemavaldkonna vastu (spordiala populaarsusest ja kandepinnast), kuid kitsamalt on juhitud personaalsetest spordiala-eelistustest ja huvidest, samuti rahvuslikust identiteedist. Sotsiaalmeedias ja veebiportaalis ei ole auditooriumi eelistused homogeensed, kuid sotsiaalmeedia võimendab uudiste levikut, tuues sisu juurde rohkem lugejaid.

■ **Kristiina Tammik, „Exploring Media Innovation through the CID Model in Estonia“.** Juhendaja Ulrike Rohn.

<https://www.etera.ee/zoom/207436/view?page=1&p=separate&search=Tammik,%20Kristiina&tool=search&view=0,0,2484,2353>

Magistritöö „Eesti meediainnovatsiooni uurimine CID-mudeli abil“ eesmärk on välja selgitada, kuidas Eesti meediaettevõtte enda innovatsiooniprotsesse kavandavad ja juhivad.

Töö keskendub Creative Innovation Developmenti mudeli (CID) rakendatavusele Eesti meediaettevõtete kontekstis. Empiiriline materjal koguti kvalitatiivselt poolstruktureeritud intervjuude kaudu, mis tehti kolme Eesti meediafirma esindajatega. Töö käsitleb kõiki CID-mudeli etappe selleks, et mõista, milliseid võtteid ettevõtte innovatsiooni edendamiseks kasutavad ning kas ja millised on olnud väljakutsed.

Analüüs kinnitab, et kõik kolm uuritud ettevõtet rakendavad edukalt CID-mudelit vastavalt enda strateegilistele prioriteetidele. Aeglase ajakirjanduse platvorm tugineb eksperimentaalsele loojutustamisele ja ühiskondlikule mõjule.

Voogedastusplatvorm arendab toodet iteratiivselt ning kasutajate tagasisidet arvesse võttes. PR-platvorm kasvatab äri automatiseerimistoimingutesse panustades ning teenuseid turunõuetele vastavusse

viies. Vaatamata erinevatele rõhuasetustele on ilmne, et kõik uuringus osalenud ettevõtted on innovatsiooni edendamiseks CID-mudeli faasid läbi käinud, mis kinnitab mudeli rakendatavust Eesti meediasektoris. Uurimuse piirangutena võib välja tuua kvalitatiivseid uurimismeetodeid, võimalikku uurijapoolset kallutatust ja ettevõtete spetsiifilisust. Edasised uurimused võiksid testida CID-mudelit teistel meediavaldkonna ettevõtetel ning hinnata selle kohandamisvõimalusi laiemas innovatsioonijuhtimise raamistikus.

■ **Deianeira Prudence Hope Teder, „Multimodaalsed heaolu ja hariduse diskursused eesti sisuloojate sotsiaalmeediasisus“:** Juhendaja Katrin Tiidenberg. <https://www.etera.ee/zoom/207441/view?page=1&p=separate&search=Teder,%20Prudence&tool=search&view=0,0,2484,3014>

Töö eesmärk oli uurida projekti „Heaolu, usaldus ja ühismeediaülikool: kõrgharidus sotsiaalmeedias“ (HUKS) raames Eesti akadeemiliste / kooliga seotud ja vaimset tervist kajastavate sisuloojate sisu. HUKS-i vastutav täitja on juhendaja Katrin Tiidenberg ja selle täitjad on ka Kerli Kirch Schneider ja Tiina Hiob.

Projekti käigus intervjueriti haridusalast sisu loovaid Eesti sisuloojaid. Töö analüüsis 9 sisulooja profiile erinevatel sotsiaalmeediaplatvormidel ning nende 25 postitust. Tehti kolmeosaline analüüs: profiilide, postituste ning profiilide ja postituste ülese multimodaalse diskursuseanalüüsi, et vastata keskele uurimisküsimusele: „Kuidas esitlevad Eesti sisuloojad ennast ja koolikogemust?“

Kokkuvõtvalt andis mitmekihiline analüüs laiemat pildi mõistmaks, millisenä kajastavad sisuloojad koolikogemust ja vaimse tervisega seotud teemasid ning kuidas nad neid omavahel seovad. Uuringu tulemusel selgus, et need teemad on omavahel põimunud diskursiivselt ehk neid esitatakse ja tõlgendatakse koos. Vaimse tervise ja kooliga seotud teemad ei ole ainult teavitusslikud, vaid võtmetähtsusega elemendid sisulooja mainekujunduses ja kuuluvustunde loomises.

Töö näitab, et koolikogemust peetakse oluliseks ning vajalikuks eluetapiks, mille väärtuses (sõltumata stressist ja raskustest) ei kahelda. Siiski kuvatakse koolikogemust ja õppimist raske ja keerulise katsumusena, mille kontekstis on oluline oma vaimse tervise ja heaoluga teadlikult tegeleda.

